

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİNE YÖNELİK KAMU POLİTİKASI
ÜRETİM SÜRECİNDE KADIN MİLLETVEKİLLERİNİN ETKİLERİ
(1983-2018)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
CANAN BUDAK
1741050003

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ CERAY ALDEMİR

EYLÜL, 2020
MUĞLA

YEMİN

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Yönelik Kamu Politikası Üretim Sürecinde Kadın Milletvekillerinin Etkileri (1983-2018)” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

24/08/2020

Canan BUDAK

**YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU**

YAZARIN

Soyadı : BUDAK

Adı : Canan

Referans No: 10288005

TEZİN ADI

Türkçe: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Yönelik Kamu Politikası Üretim Sürecinde Kadın Milletvekillerinin Etkileri (1983-2018)

Y. Dil: The Effects of Women MPs on the Public Policy Production Process for Gender Equality (1983-2018)

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

X

O

O

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Fakülte : İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Diğer Kuruluşlar:

Tarih :

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayımlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : ALDEMİR, Ceray

Unvanı : Dr. Öğr. Üyesi

TEZİN YAZILDIĞI DİL : Türkçe

TEZİN SAYFA SAYISI: 316

TEZİN KONUSU (KONULARI) : Kamu Yönetimi, Kamu Politikası, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:

1. Kamu Politikası
2. Toplumsal Cinsiyet Eşitliği
3. Toplumsal Cinsiyet Politikası
4. Kadın Hareketi Tarihi
5. Kız Kardeşlik

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER:

1. Public Policy
2. Gender Equality
3. Gender Policy
4. History of Feminist Movement
5. Sisterhood

- 1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum X
- 2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir X
- 3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir X

Yazarın İmzası :

Tarih : 24/08/2020

ÖZET

Toplumsal cinsiyet, yalnızca üreme ile ilişkili olan biyolojik cinsiyet üzerinden kurgulanmış davranış kalıplarını ifade etmektedir. Tüm toplumsal grupları dikey olarak kesen toplumsal cinsiyet, bu yönü ile evrensel bir nitelik taşımaktadır. Bu dikey kesilme beraberinde, erkek egemen ilişkiler ağı ekseninde cinsiyete dayalı eşitsiz iş bölümünü ve mekânın ayrıştırılmasını getirmektedir. Buna göre, özel alan ile ilişkilendirilen kadınlar için uygun görülen roller anne ve eş olmak, ev içinde kalmak ve erkeğin yeniden üretim sürecini üstlenmektir. Buna karşılık, erkek, kamusal alan ile ilişkilendirilmekte ve üretim süreçlerinden ülke yönetimine kadar uzanan geniş bir yelpazede, toplumsal yaşamın dinamikleri içinde aktif ve belirleyici roller ile kodlanmaktadır. Böylesi bir ayrışma, kadınların yönetsel karar organlarının da dışında tutulduğu anlamına gelmektedir. Bu durumda, toplumun tamamını etkileyecek olan politika kararları, nüfusun yalnızca bir yarısı tarafından alınmaktadır.

Feminist araştırmacılara göre, kamu politikaları, erkek egemen parlamentolarda, cinsiyete dayalı farklılıkları hesaba katmadan üretilmeye devam ettikçe, toplumsal cinsiyet eşitsizliği de yeniden üretilmeye devam edecektir. Bu konu üzerine, araştırmacıların temel iddialarından biri, parlamentolardaki kadın temsilcilerin oranının artmasıyla ilgilidir. Buna göre, daha fazla kadın politikacının varlığı, politikanın içeriğini ve sonuçlarını toplumsal cinsiyet eşitliği yönünde dönüştürecektir. Mantığını kız kardeşlik düşüncesinden alan görüşe göre, kadınların politik konumlanışları ne olursa olsun, cinsiyete dayalı ayrımcılık konusunda ortak deneyimler söz konusudur. Bu nedenle de parlamentolardaki kadınlar, politik konumlanışları birbirinden çok farklı olsa da yaygın toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yönelik sorunların çözümü için birlikte hareket etmeye hazırlardır. Bu tez çalışmasında, feminist araştırmacıların yukarıda aktarılan iddialarının TBMM özelindeki karşılığı araştırılmıştır.

24.11.1983-16.05.2018 tarihleri arasındaki 10 seçim dönemi ve 45 yasama yılına ait, ulaşılabilen 4370 Genel Kurul tutanağı ve toplumsal cinsiyet ile ilişkili Komisyon birleşimlerine ait tutanaklar, birincil tarihsel kaynakları oluşturmuştur. Söz konusu tutanaklar, ilkin metin çözümlemesi yöntemi ile incelenerek, esas veriler tespit edilmiştir. Bu veriler, kadın milletvekillerinin, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yönelik

problem alanlarını konu edinen yasama faaliyetleridir. Metin çözümlemesinin ilk adımının tamamlanmasının ardından, bahsi geçen esas veriler bir kere daha metin çözümlemesi ile analiz edilmiştir. Böylece, kadın milletvekillerinin, yaygın toplumsal cinsiyet eşitsizliği karşısındaki tutumları ile politika sürecine kadın bakış açısını dahil etme konusundaki etkinlikleri ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca, kadın milletvekillerinin kız kardeşlik düşüncesi karşısındaki etkinlikleri tespit edilmiştir.

Çalışmanın veri toplama ve yorumlama adımlarının tümü boyunca feminist yaklaşım ve sosyal yapısalcı yaklaşım, birlikte benimsenmiştir. Metin çözümlemesinin tamamlanması ile beraber, 1983-2018 yılları arasında TBMM’de yer alan kadın temsilci oranı, her seçim döneminde düzenli artış gösterdiği anlaşılmıştır. Ayrıca, kadın milletvekillerinin toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yönelik kamu politikası sürecinde %77,6 oranla aktif rol oynadığı tespit edilmiştir. Kadın milletvekillerinin toplumsal cinsiyet eşitsizliğine duyarlılığı, mensubu oldukları siyasi partilerden bağımsızdır. Bununla birlikte, birden fazla yasama faaliyetinde bulunma oranı, her seçim döneminde iktidar ya da muhalefet konumundaki partinin mensubu olmalarıyla ilişkilidir. Bu durum, parlamenter sistemde, muhalefet partilerinin iktidarın kullanılmasını denetleme görevi ile ilişkilidir. Kadın milletvekilleri, sosyolojik ve siyasi profillerinin farklılıklarını, politika sürecine kız kardeşlik davranışını dahil etmelerine bir engel olarak görmemiştir. Bununla birlikte, böylesi durumlardan rahatsız olduklarını da dile getirmişlerdir.

Anahtar kelimeler: Kamu politikası, toplumsal cinsiyet eşitliği, toplumsal cinsiyet politikası, kadın milletvekilleri, kız kardeşlik.

ABSTRACT

Gender refers to behavioral patterns that are based only on reproductive biological gender. And since it cuts all social groups vertically, gender has a universal identity in this respect. This vertical interruption brings together the gender-unequal division of labor and the separation of space in the axis of the male-dominated relations network. Accordingly, the roles deemed suitable for women associated with the private sphere are being mothers and wives, staying at home and undertaking the reproduction process of men. In contrast, men are associated with the public sphere and are coded with active and decisive roles in the dynamics of social life in a wide range from production processes to country management. Such a separation means that women are also excluded from the administrative and public decision-making bodies. In this case, policy decisions that will affect the entire society are made by only one half of the population.

According to feminist researchers, gender inequality will continue to be reproduced as long as public policies continue to be produced in male-dominated parliaments without taking into account gender differences. On this issue, one of the main claims of the researchers is related to the increase in the rate of female representatives in the parliaments. Accordingly, the presence of more women politicians will transform the content and outcomes of the policy towards gender equality. According to the view that takes its logic from the idea of sisterhood, regardless of the political position of women, there are common experiences about gender-based discrimination. For this reason, women in parliaments are ready to act together to solve problems related to widespread gender inequality, even if their political position is very different from each other. In this thesis, the equivalence of the feminist researchers' claims mentioned above in terms of TBMM was investigated.

Minutes of the 4370 General Assembly minutes that were reached between the dates of 24.11.1983-16.05.2018 and 45 legislative years, and the commission combinations related to gender constituted the primary historical sources. The said minutes were first examined by textual analysis and the main data were determined. These data are legislative activities of women lawmakers that address the problem areas of gender inequality. After this step was completed, the main data mentioned were subjected to

textual analysis one more time. Thus, the attitudes of women lawmakers towards widespread gender inequality and the effectiveness of including the women's perspective in the policy process were revealed. In addition, the activities of women deputies against the thought of sisterhood were determined.

The feminist approach and the social structuralist approach have been adopted together throughout all the data collection and interpretation steps of the study. With the completion of the textual analysis, it was understood that the proportion of women representatives in the Turkish Grand National Assembly between 1983 and 2018 increased regularly in each election period. In addition, it was determined that women lawmakers played an active role in the public policy process towards gender inequality with a rate of 77.6%. The sensitivity of women lawmakers to gender inequality is independent of the political parties they belong to. However, the rate of having more than one legislative activity is related to the fact that they are members of the ruling or opposition party in each election period. This is related to the duty of opposition parties to control the use of power in the parliamentary system. Women lawmakers did not see the differences of their sociological and political profiles as an obstacle to incorporating sisterhood in the policy process. However, they also stated that they were uncomfortable with such situations.

Keywords: Public policy, gender equality, gender policy, women deputies, sisterhood.

ÖNSÖZ

“Kendi varlığımın sesi olayım istedim yazık ki “kadın”dım”
Füruğ Ferruhzad

Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu’ndan alınan verilere göre, bu tez çalışmasının hazırlandığı Haziran 2018-Temmuz 2020 tarihleri arasındaki süreçte Türkiye’de 1.028 kadın cinayeti işlenmiştir. Bu cinayetlerin en temel nedeni, kadınların kendi yaşamlarına dair kararları kendilerinin almak istemesidir ki bu istek, her özgür canlının en doğal hakkıdır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, yalnızca Türkiye’de ve bugün değil, dünyanın tüm coğrafyalarında ve tarihin tüm zamanlarında, ‘heteroseksüel erkek olmayan’ bütün canlıların yaşam alanı ve özgürlüklerini işgal eden sosyal bir gerçekliktir. Bu eşitsiz toplumsal yapıyı eşitlik yönüne doğru çevirmenin başlıca yolu ise bu yönde izlenecek kamu politikalarından geçmektedir. Çünkü kamu politikası, en geniş perspektiften, devletlerin toplumsal yaşamın işleyişini kontrol ederek, ona yön verme gücünü ifade etmektedir. Tez konumu şekillendirirken belirleyici olan temel motivasyonum da kamu politikasının bu etkileyici gücü olmuştur.

Kişisel yaşantımda feminist bir aktivist olmam nedeniyle, tez konum üzerine çalışırken, objektif bakış açımı koruyabilmem için bilgisi, sabrı ve enerjisi ile yanımda olan; akademi yolunda nasıl yürüyeceğimi öğreten ve ilk adımlarımı atmam için teşvik eden tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ceray ALDEMİR’e teşekkürlerimi sunuyorum. Hocam ve yerel kadın hareketinden yoldaşım Prof. Dr. Özlem ŞAHİN GÜNGÖR’e araştırmamı şekillendirirken alandaki bilgi ve tecrübesini benimle paylaştığı için; tez konumu belirlerken bir çalışmasından da esinlendiğim Prof. Dr. Serpil ÇAKIR’a bilgi ve deneyimlerini benimle paylaştığı için; Kadın Eserleri Kütüphanesi’ne belge paylaşımı konusundaki destekleri için teşekkür ediyorum. Eşit ve özgür bir dünya inşa etmeyi düşlediğim bu yolda bana ilham olan yol arkadaşım, oğlum Özgür Deniz’e sevgilerimi sunuyorum. Son olarak, bana emek ve sevginin yaşamdaki en kutsal değerler olduğunu öğreten annem ve babama teşekkür ediyorum. Çalışmamı, Ağustos 2019’da canice öldürülen ve hayatını kaybetmeden önceki son sözleri “Ölmek istemiyorum!” olan Emine BULUT şahsında, tarih boyunca eril şiddet ile hayattan koparılarak, “kendi varlığının sesi” olmasına izin verilmeyen kız kardeşlerimin ve LGBTİ+ bireylerin anısına adıyorum. Tüm canlılar için eşit ve özgür bir dünyanın mümkün olduğu günlere erişmek dileğiyle.

Canan BUDAK
01/08/2020
Muğla

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
TABLOLAR DİZİNİ	v
ŞEKİLLER DİZİNİ	vi
GRAFİKLER DİZİNİ	vii
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BİR TOPLUMSAL HAREKET OLARAK KADIN HAREKETİNİN TARİHİ: POLİTİKAYA DAİR KAVRAMLARIN FEMİNİST DÖNÜŞÜMÜ

1.1. Feminist Tarih Yazımı: His-story'den Her-story'ye Geçişin Hikayesi	25
1.2. Dünyada Kadın Hareketinin Tarihi	27
1.3. Türkiye Coğrafyasında Kadın Hareketi ve Tarihi.....	33
1.3.1. Erken feminist dönem.....	34
1.3.2. Geç Osmanlı Dönemi'nde birinci dalga kadın hareketi	37
1.3.3. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde birinci dalga kadın hareketi.....	39
1.3.4. Sessizlik dönemi ve “kurtulmuş, ancak özgürleşememiş kadınların” yeniden uyanışı	48
1.4. Eril Kavramları Devirmek: Kadın Çalışmaları Alanında Toplumsal ve Siyasal Yaşama Dair Kavramların Kullanımı	62
1.4.1. Siyaset ve iktidar.....	65
1.4.2. Patriyarka.....	67
1.4.3. Evrensel kız-kardeşlik	69
1.4.4. Toplumsal cinsiyet.....	71
1.4.5. Kamusal alan-özel alan.....	72
1.4.6. Siyasal katılım	74
1.5. Değerlendirme.....	78

İKİNCİ BÖLÜM

KAMU POLİTİKASI NEDİR?

2.1. Kamu Politikası Kavramı ve Kavramın Tarihsel Gelişimi	86
2.2. Bir Süreç Olarak Kamu Politikası.....	96
2.3. Kamu Politikası Sürecinde Rol Oynayan Unsurlar.....	102
2.3.1. Resmi unsurlar	102
2.3.2. Sivil unsurlar.....	104
2.3.3. Uluslararası unsurlar	107
2.4. Türkiye’de Kamu Politikası Kavramının Gelişimi, Yansımaları ve 1983-2018 Arası Bir Kesit	108
2.5. Değerlendirme.....	115

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAMU POLİTİKASI VE TOPLUMSAL CİNSİYET

3.1. Bir Süreç Olarak Kamu Politikasının Toplumsal ‘Cinsiyetçi’liği Üzerine.....	124
3.2. ‘Herkes İçin’ Kamu Politikası: Kamu Politikası Sürecini ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmalarını Birlikte Ele Almak	131
3.2.1. Kritik eşik ve cinsiyet kotası.....	145
3.2.2. Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme	149
3.3. Değerlendirme.....	152

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET VE KADIN MİLLETVEKİLLERİ

4.1. Kadın Milletvekillerinin Yasama Faaliyetlerine Konu Olan Temel Sorunlar ..	165
4.1.1. Dolaylı politika alanları	171
4.1.1.1. Cinsel dokunulmazlığa karşı işlenen suçlar	171

4.1.1.2. Erken yaşta ve zorla evlendirme	180
4.1.1.3. Kadına yönelik şiddet.....	188
4.1.1.4. Kadın cinayetleri	195
4.1.2. Doğrudan politika alanları	203
4.1.2.1. Aile ve kadın	203
4.1.2.2. Cinsiyete duyarlı bütçeleme	208
4.1.2.3. Eğitim ve istihdam	211
4.1.2.4. Kadınların kamusal alanda giyim kuşam özgürlüğü	220
4.1.2.5. Kadın sağlığı	228
4.1.2.6. Kadın tutukluların temel insani hakları.....	230
4.1.2.7. LGBTİ+ bireylerin maruz kaldığı toplumsal cinsiyet eşitsizliği	232
4.1.2.8. Medya ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği	233
4.1.2.9. Siyasal temsil.....	235
4.2. Kadın Milletvekillerinin Yasama Faaliyetlerinde Feminist Tarih Bilinci ve Kazanılmış Haklar Vurgusu	245
4.3. Kadın Milletvekilleri ve Kız-kardeşlik İlkesi	248
4.3.1. Kız-kardeşliğin tutanak kayıtlarındaki izleri	249
4.3.2. “Kadınlar, kadınlara karşı” (mı?): kız-kardeşlik ile politik konumlanışın arasında sıkışmak.....	254
4.4. Değerlendirme.....	260
SONUÇ.....	264
KAYNAKÇA	279

TABLolar DİZİNİ

Tablo 0.1. Çalışmanın Literatürdeki Öncüllerinden Temel Farkları.....	17
Tablo 1.1. 1980 Yılına Kadar Olan Süreçte Seçim Dönemlerine Göre Kadın Milletvekili Oranları.....	49
Tablo 1.2. Toplumsal Cinsiyet Kurgularına Göre Kadın ve Erkeğe Yüklenen Kişilik Özelliklerine Örnekler.....	71
Tablo 3.1. 2008-2019 Arasında Siyasette Kadınların Artışı	122
Tablo 3.2. 1983-2015 Yılları Arasında Seçim Dönemlerine ve Cinsiyete Göre Temsil Oranları	126
Tablo 3.3. Kamu Personelinin Cinsiyete Göre Dağılımı.....	126
Tablo 3.4. Hâkim ve Savcılarının Cinsiyete Göre Dağılımı.....	127
Tablo 3.5. Hakimler ve Savcılar Kurulu Hâkim Kadrosu	127
Tablo 3.6. Danıştay Yönetiminin Cinsiyete Göre Dağılımı	127
Tablo 3.7. Anayasa Mahkemesi Başkanvekilleri ve Üyelerinin Cinsiyete Göre Dağılımı	128
Tablo 3.8. Anayasa Mahkemesi Başraportör ve Raportörlerinin Cinsiyete Göre Dağılımı	128
Tablo 3.9. Literatür ve Pratikte Yer Alan Başlıca Cinsiyet Eşitliği Politikası Yolları	136
Tablo 3.10. Pratikte Yaygınlıkla Tercih Edilen Kota Sistemleri	146

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 0.1. Araştırmada Kullanılan Yöntemlerin Aşamalı Olarak Gösterimi	19
Şekil 1.1. Siyasal Katılımın Dört Boyutu	76
Şekil 2.1. Eastonyen Siyasal Sistem Modeli.....	89
Şekil 2.2. Kamu Politikası Döngüsü.....	98
Şekil 4.1. 2000-2018 Yılları Arasında AB Uyum Süreci Doğrultusunda Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Yönelik Olarak Yapılan Başlıca Politika Reformları	140

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 4.1. Kendilerini halkın temsilcisi sıfatı ile tanımlanan yanı sıra, kadın nüfusun parlamentodaki temsilcisi olarak da tanımlayan ve bu doğrultuda, kadınların sorunları ile politika beklentilerini yasama faaliyetlerine konu edinen kadın vekillerin, toplam milletvekilleri içerisindeki oranı ve diğer oranlar 161

KISALTMALAR

Kısaltmalar	Açıklama
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
CEDAW	Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi Sözleşmesi)
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
IPU	Inter-Parliamentary Union (Parlamentolar Arası Birlik)
KA.DER	Kadın Adayları Destekleme Derneği
KAGİDER	Kadın Girişimciler Derneği
KEFEK	Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
KSSGM	Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğu
LGBTİ+	Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Transseksüel, İnterseksüel
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	Türk Ceza Kanunu
TDK	Türk Dil Kurumu
TODAİE	Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü
TUBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TUSİAD	Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği

Kısaltmalar	Açıklama
UNİCEF	United Nations International Children's Emergency Fund (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu)
WHO	World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)
WTO	World Trade Organization (Dünya Ticaret Örgütü)
YAZKO	Yazarlar ve Çevirmenler Derneği

GİRİŞ

Biyolojik bakımdan işlevsel farklılaşmayı içeren cinsiyet; insan topluluklarının ona yüklediği kültürel anlamlarla beraber, sosyolojik bir boyut kazanmakta ve davranışsal kalıplar ile ilgili varsayımlara dayanarak, gündelik yaşamın, üzerinde inşa edildiği bir zemin olan toplumsal cinsiyeti meydana getirmektedir (Mathieu, 2015, ss. 76-81). Lorber (1994), toplumsal cinsiyet rollerine dayalı ilişkilerin gündelik yaşam çemberindeki -rutinleşmiş- konumunu, “insanlar için toplumsal cinsiyet konusunda konuşmak, balıkların su hakkında konuşmasına eşdeğerdir.” (s. 13) şeklinde açıklamaktadır. Yani sosyal ilişkilerde, toplumsal cinsiyetin o kadar kemikleşmiş bir yeri ve etkisi vardır ki çoğu zaman, onun aslında toplumsal yaşamın dışında yapay olarak üretilmiş sosyal bir düzen olduğu fark edilmemektedir. Oysa toplumsal cinsiyet, üretilmiş rollerin taklit edilmesiyle, insanlar tarafından her gün yeniden üretilmekte ve yaşamın akışı içerisinde tekrar tekrar yerleştirilmektedir (Lorber, 1994, s. 13).

Kergoat (2015), toplumsal cinsiyetin, bütün sosyal grupları dikey olarak kesmesi bakımından evrensel olduğunu belirtmektedir. Dikey kesilme ile bireylerin diğer tüm kimlikleri sabit kalırken, kadın ve erkek olarak iki toplumsal gruba ayrıştırılması söz konusudur (ss. 89). Bu toplumsal ayrışma, cinsiyete dayalı iş bölümü ile ilgilidir. Ancak burada kastedilen, bölüşüm ve eşitlik ilişkilerini içeren işbirliği değildir. Mahiyetinde hiyerarşiyi barındıran ve işlerin cinsiyet ile ilişkilendirilerek -mekânla birlikte- ayrıştırılmasıdır. Bu bağlamda, cinsiyete dayalı iş bölümü, üretim ilişkilerine dayanarak, ilkin mekân ile ilgili bir ayrıştırma yapmaktadır (Kergoat, 2015, ss. 87-96).

Kamusal-özel alan ayrımını ifade eden cinsiyete dayalı mekânsal bölünmede, erkeklerin kamusal alandaki üretim faaliyetlerine katılımı ile ilgili bir kültürel kodlanma söz konusudur. Kadınların ise özel alanda kalarak yaşamın yeniden üretimini gerçekleştirmesi beklenmektedir (Lamoureux, 2015, ss. 215-6). Böylece, hiyerarşik bakımdan ayrıcalıklı, yüksek toplumsal değeri olan -örneğin, askeri ve siyasi- alanlar, eril olarak kodlanmaktadır (Kergoat, 2015, s. 88). Bu bağlamda ilk çağlara dek uzanan kamusal-özel alan ayrımında, kadının üretim ilişkilerinin dışında tutularak, iktisadi varlık göstermesinin önüne geçilmesi kadar önemli bir sorun da kamusal karar alma mekanizmalarından dışlanıyor oluşudur (Berktaş, 2016, s. 121).

Kamusal-özel ayrımı, en genel anlamıyla, nüfusun yarısını oluşturan kadınların, erkekler tarafından yönetilmekte ve onların uygun gördüğü şekilde yaşamakta olduğu anlamına gelmektedir (Berktaş, 2018, ss. 186-8). Yani kâğıt üzerinde kadınların kazanılmış sosyal ve siyasal hakları olsun ya da olmasın, pratikte onlar hakkındaki kararları alanlar erkeklerdir (Fougeyrollas-Schwebel, 2015, ss. 156-7). İkinci dalga kadın hareketinin “Özel olan, politiktir.” mottosu da tam olarak bu soruna işaret etmektedir (Özgün, 2017, s. 385). Bu bağlamda, kamusal alan ile özel alanın sınırlarını bulanıklaştırmaya başlayan feminist epistemoloji, politikayı yapı bozumuna uğratarak özel alanı da kapsayacak şekilde yeniden tanımlamıştır. Bu dönüşümün tarihsel zemini olan 1980’li yıllar, toplumsal cinsiyet çalışmaları alanında önemli dönüm noktalarından biri olarak öne çıkmaktadır (Donovan, 2015, ss. 349-55).

1980’li yıllarla birlikte kadınlar, pratik açıdan politik alana daha çok dahil olarak, kamusal karar alma mekanizmalarında etkin rol oynamaya başlamıştır. Bununla birlikte, Türkiye’de ve dünyada 21. yüzyılın başından itibaren parlamentolarda yer alan kadınların oranı her geçen yıl artmıştır (Krook ve Childs, 2010, s. 3). Böylece, karar alma mekanizmalarına niceliksel ve niteliksel bakımdan daha fazla kadının katılımının, politikanın ve dolayısıyla kamusal kararların içeriğini dönüştürüp dönüştürmeyeceği ile ilgili tartışmalar başlamıştır (O’Brien ve Piscopo, 2019, s. 53).

Krook ve Childs (2010), parlamentoların niceliksel ve niteliksel açıdan erkek egemen bir yapıya sahip olmasının, burada üretilen kamu politikalarının, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yeniden üretici mahiyetinin nedeni olarak göstermektedir (s. 3). Dahlerup (1980) ise modern demokratik devlet yapılanmalarında, kamu politikalarının -her ne kadar cinsiyet eşitliğine uygunluk ekseninde şekilleniyor olsa da- toplumsal cinsiyete nötr ifadelerle, eşitsizliğin yeniden üretilmesine neden olduğunu belirtmektedir (s. 1).

O’Brien ve Piscopo (2019), kadınların betimleyici temsilinin artmasının, politikanın içeriği ve sonuçları üzerinde kaçınılmaz bir şekilde pozitif etki yaratacağını ileri sürmektedir. Çünkü bu sayede, kamu politikaları, toplumun yarısını oluşturan kadınların benzersiz bakış açısını da kapsayacaktır (s. 53). Johnson (2019)’a göre ise kadınların karar alma mekanizmalarına katılımının artmasıyla birlikte, kamu politikalarının kapsayıcılığı artacak, etki ve verimlilik konusunda yaşanan sorunlar önemli ölçüde giderilmiş olacaktır (s. 453).

Kadınların betimsel temsiliyeti hakkında yukarıda aktarılan tartışmalar, bu tez çalışmasının temel araştırma sorusu ile alt araştırma sorularının şekillendirilmesine esas teşkil etmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın temel araştırma sorusu “1983-2018 yılları arasında TBMM’de yer alan kadın milletvekillerinin, yaygın toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusunda, kamu politikası yapım sürecindeki tutumları nelerdir?” olarak belirlenmiştir. 1983-2018 yılları arasının, tarihsel çerçeve olarak belirlenmesinin temel nedeni ise Türkiye özelinde kadınların parlamentodaki temsil oranının her seçim döneminde düzenli olarak artış gösterdiği bir zaman aralığı olmasıdır. Temel araştırma sorusu, kadınların parlamentodaki betimleyici temsilde görülen artışın, yukarıda aktarılan iddialar ile ilişkisini tespit etmeyi hedeflemiştir. Daha açık bir anlatımla, bu tez çalışmasında, kadın milletvekillerinin, politika sürecine toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifini dahil etme konusunda oynadıkları rolün açıklığa kavuşturulması hedeflenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, tarihsel çerçeve dahilindeki yasama faaliyeti kayıtları incelenerek şu alt araştırma sorularının cevapları aranmıştır:

- 1) Kendilerini halkın temsilcisi sıfatı ile tanımlamanın yanı sıra, kadın nüfusun parlamentodaki temsilcisi olarak da tanımlayan ve bu doğrultuda, kadınların sorunları ile politika beklentilerini yasama faaliyetlerine en az bir kere konu edinmiş olan kadın vekillerin, toplam milletvekilleri içerisindeki oranı nedir?
- 2) Kadın milletvekillerinin yasama faaliyetlerine konu olarak, parlamentoya taşınan temel sorunlar nelerdir?
- 3) Kadın milletvekilleri, düzenleme konusu olması gerektiğini ifade ettikleri sorunlara yönelik olarak, kamu politikası önerilerinde bulunmuş mudur?
- 4) Kadın milletvekilleri yasama faaliyetlerinde toplumsal cinsiyet eşitliği odaklı sivil toplum kuruluşlarının ve yine bu alanda yürütülen akademik çalışmaların ortaya çıkardığı bulguları parlamentoya taşımış mıdır?
- 5) Kadın milletvekilleri, siyasi yaşama toplumsal düzeyde daha çok kadının katılımını sağlamak amacıyla hareketle bir yasama faaliyetinde bulunmuş mudur?
- 6) Kadın milletvekilleri, siyasi ve sosyolojik profilleri birbirinden farklı olsa da kadına yönelik sorunlar söz konusu olduğunda, partiler-üstü/siyaset-üstü bir dil ve tutum benimsemek, ortak bir bilinçle hareket etmek gerektiğini vurgulayarak, parlamentoda evrensel kız-kardeşlik teorisini destekleyecek nitelikte tutum/davranış örnekleri göstermiş midir?

7) Kadın milletvekillerinin, yasama faaliyetlerinde, feminist tarih bilincine ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin kazanılmış bir hak olduğu düşüncesine dair izler bulunmakta mıdır?

Temel araştırma sorusu ve alt araştırma sorularından anlaşılacağı üzere, bu tez çalışmasının araştırma özneleri kadın parlamenterlerdir. Araştırma sorularının cevaplarını aramak için incelenen veriler ise kadın parlamenterlerin, toplumsal cinsiyet özelindeki yasama faaliyetleridir. Yani bu çalışmada, kadın parlamenterlerin, toplumsal cinsiyet özelinde olmayan bütün yasama faaliyetleri dışarıda bırakılmıştır. Ayrıca, yasama faaliyetlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğine yer veren erkek parlamenterler de araştırmanın kapsamı dışında kalmıştır.

Temel araştırma sorusu ve alt araştırma soruları ekseninde, bu tez çalışması dört bölümden oluşacak şekilde planlanmıştır. Buna göre, birinci, ikinci ve üçüncü bölümlerde kavramsal çerçeve oluşturulacaktır. Bu çerçevenin oluşturulması sayesinde, dördüncü bölümde aktarılabilecek olan bulgular, anlamlı bir zemine oturarak yorumlanmaya açık hale gelecektir.

“Bir Toplumsal Hareket Olarak Kadın Hareketinin Tarihi: Politikaya Dair Kavramların Feminist Dönüşümü” adlı birinci başlıkta, kadın hareketinin dünyada ve Türkiye’de kök uçlarına gidilmiş ve buradan itibaren ele alınarak, hareketin geçirdiği dönüşüm açıklanmıştır. Böylece, çalışmanın özellikle yedinci alt araştırma sorusunun işaret ettiği ‘kadın tarihi’ ve ‘kazanılmış haklar’ konuları aydınlatılmıştır. Birinci bölümde ayrıca, birinci alt araştırma sorusu dışında, bütün alt araştırma soruları ile ilgili feminist literatür ele alınmıştır. Böylece, örneğin, dördüncü alt araştırma sorusunda bahsi geçen ‘siyasal yaşama toplumsal düzeyde katılım’ ya da altıncı alt araştırma sorusunda anılan ‘evrensel kız-kardeşlik’ gibi kavramların içeriği hakkındaki bilgiler ile dördüncü bölümde aktarılabilecek olan bulgulara anlaşılabilirlik getirilmiştir.

İkinci bölüm olan “Kamu Politikası Nedir?” başlığında, kamu politikasının kavramsal özü ile birlikte, bu kavramın tarihsel gelişimi açıklanmıştır. Böylece, politikanın içinde şekillendiği süreç ve onu şekillendiren unsurlar net bir şekilde ortaya konurken, bu çalışmanın araştırma öznelerinin rolü de anlaşılır hale gelmiştir. İkinci bölümde ayrıca, Türkiye’de kamu politikasının hangi süreçlerin içinde, kimler tarafından

şekillendirildiği ve nasıl uygulandığı açıklığa kavuşturulmuştur. Bu sayede, çalışmanın hem temel araştırma sorusu ile alt araştırma sorularının hem de dördüncü bölümde aktarılan olan bulguların, kamu politikası perspektifinden anlaşılabilirlik kazanması sağlanmıştır.

“Kamu Politikası ve Toplumsal Cinsiyet” başlığı altındaki üçüncü bölümde ise esasen birinci ve ikinci bölümün bir sentezi oluşturulmuştur. Bu bölümde öncelikle, kamu politikasının neden ‘cinsiyetçi’ bir süreç olduğu açıklanmıştır. Bununla birlikte, Türkiye özelinde verilen örneklerle, sadece parlamentonun değil, kamu yönetiminin bir bütün olarak cinsiyetçi yapıya sahip olduğu da açığa çıkarılmıştır. Ardından, literatürde kamu politikası ve toplumsal cinsiyet çalışmalarını birlikte ele alan sınırlı sayıda çalışmanın, kapsayıcı kamu politikalarının nasıl oluşturulacağı sorunsalı üzerine olan tartışmalarına yer verilmiştir. Son olarak, bu bölümde, pratikte yansıma bulan iki spesifik toplumsal cinsiyet politikası örnek olarak sunulmuş ve bu yolla, literatür desteklenmiştir. Burada verilen örnekler ‘kritik eşik ve cinsiyet kotası’ ile ‘toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme’ olarak belirlenmiştir. Kavramsal çerçevede yer verilen bu iki kavramın belirlenmesinde, dördüncü bölümde aktarılacak olan bulgular arasında anılacak olmaları temel belirleyici olmuştur.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümü olan “Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Milletvekilleri” başlığı altında; tarihsel çerçeve içerisindeki yasama faaliyeti kayıtları esas alınmıştır. Bu kayıtlar içinden metin çözümlemesi yoluyla ham veriler toplanmıştır. Söz konusu ham veriler ise feminist yaklaşım ve sosyal yapısalcı yaklaşım ile analiz edilerek, betimsel bir metin kurgusu benimsenerek raporlanmıştır. Buna göre, dördüncü bölümde, temel araştırma sorusuna ulaşmak için basamak görevi gören alt araştırma sorularına cevap verir nitelikteki bulgulara yer verilmiştir.

Amaç, Kapsam ve Araştırma Soruları Hakkında

“Tarih, geçmişten geleceğe doğru bugünün kaydedilmesidir. Bu kaydı yapan tarihçiler (...) belli bir toplumsal bilincin oluşmasına da katkıda bulunur. Yani (...) toplumdaki ideolojinin biçimlenmesine de etki ederek onu yönlendirir.” (Çakır, 2016, s. 29) Bu şekilde, günün kaydedilmesi eylemi, bilginin üretimine ve yaşamın düzenlenmesine doğrudan bir katılımı ifade etmektedir. Bu nedenle de bir sosyal bilim alanı olarak tarih, ideoloji ile en yoğun ilişkili disiplindir (Berktaş, 2018, s. 27). Bu ilişkinin

ideolojiye bakan yüzü şu soru ile açıklanabilir: Aktarımı belirli bir kurguyu gerektiren tarih disiplini, bilgiyi kimler için üretmekte, hangi grubu bilinçlendirmeyi amaçlamaktadır? Çakır, bu soruya yanıtı şöyle vermektedir:

“Geleneksel tarih yazıcılığı, erkeklerin yaşam pratiklerinden kaynaklanan olayları konu edinir; erkeklerin tarihsel deneyimleri üzerine odaklanır. Öznesi, erkektir. Bu tarih; kadınların yer almadığı savaşların, (...) üyesi olamadığı parlamento, meclis gibi siyasi kurumların tarihidir. Tarih; olayların üzerinde geliştiği zemin, bunların ortaya çıkmasını hazırlayan gerçek nedenler ve kişilerle ilgilenmez; önemli olan, alınan sonuçlardır. Sonucun ortaya çıktığı alan ise genelde kamusal alanın sınırları içindedir ve bu sınırlar içinde, tarihin öznelinden biri olan kadın yoktur.” (Çakır, 2016 s. 30)

Kadınların bu toplumsal olgu karşısında ilk başkaldırısı Orta Çağ'a uzanmaktadır (Çakır, 2014, s. 416), ancak örgütsel anlamda bir mücadele, 17. yüzyıl sonlarında başlamıştır (Donovan, 2015, s. 15). Bu dönemin önemi, kapitalizmin ayak seslerinin duyulmaya başladığı günler olmasıyla beraber (Desai, 2012, s. 337), çoğu siyaset bilimci, modern siyasal ideolojilerin köklerinin de bu döneme uzandığını işaret etmektedir. Örneğin Heywood (2014b), kök uçlarının nereye kadar uzandığı net bir biçimde anlaşılamasa da ideoloji kavramının ilk kez Fransız Devrimi döneminde Antonie Destutt de Tracy tarafından, *ideoloji*, yani, fikirler bilimi anlamında kullanıldığına değinmiştir. Heywood'a göre, aydınlanma çağı düşünürü De Tracy bu kavramla, bir süredir devam eden fikirlerin kökeni karmaşasını ortadan kaldırmayı hedefleyen yüksek beklentilere sahiptir (s. 23). İdeoloji kavramının, toplumsal ve siyasi yaşamın birden çok yönüyle ilişkili olması üzerinde duran Örs (2014) ise, bu karmaşık ilişkiler zinciri içerisinde anlamlı bir ifadeyi bulma sürecinin yaklaşık bir yüzyıla yayıldığını belirtmiştir (ss. 5-14).

18. yüzyıl başlarında, kapitalizmden beslenen, aydınlanmacı liberal ideoloji, söylemlerini sistemli hale getirmiş ve her bireyin doğuştan gelen bazı dokunulmaz haklara sahip olduğunu belirten doğal haklar kuramını ileri sürmüştür (Berktay, 2014, ss. 51-3). Ancak bu kurama konu olan dokunulmaz doğal haklara sahip birey, mülkiyet sahibi bir erkektir ve o, ailesinin efendisidir. Yani doğal haklar kuramında bir birey olarak kadına yer yoktur (Donovan, 2015, ss. 21-9). Bu noktada belirtmek gerekir ki bahse konu bu dönem, antik çağda köklerini bulan *polis* (kamusal alan) ve *oikos* (hane/özel alan) ayrımının modern yansımalarının, daha açık bir ifadeyle, hukuksal düzenlemeye konu olan ve olmayan alanlara dayalı mekânsal ayrışmanın da başlangıcını teşkil etmektedir (Lamoureux, 2015, s. 216). Bu ayrımında, kadın, üretim

mekanizmalarına dahil olmaktan dışlanır ve eve, özel alana itilir. Özel alan, hukuksal düzenlemeden azade bir biçimde, erkeğin tahakküm alanıdır. Kamusal alan ise hukuksal düzenlemelere konu olan bir erkekler dünyasıdır (Akşit, 2018, ss. 168-9). Bu ayırım siyasal düşüncede de yansımalarını bulmuş ve siyasal alan, kamusal alanın düzenleyicisi olarak, onun içerisinde kodlanmıştır. Buradan açıkça anlaşılan şudur ki; siyasal alan, erkeklerin oyun alanıdır (Çakır, 2013).

18. yüzyılın başlarından itibaren feministler, kadınların da birer birey ve yurttaş olarak erkeklerin sahip olduğu doğal ve dokunulmaz haklara sahip olduğunu ileriye sürmeye başlamıştır. Bu savunu 19. yüzyıla değin, özellikle Amerika ve Batı Avrupa’da yayılım göstermiştir (Donovan, 2015, ss. 21-72). 19. yüzyılın sonlarına bakıldığında kadınların eğitim, mülkiyet ve siyasal katılım gibi temel haklardan mahrum oluşunun devam ettiği görülmektedir. Dönemin feministleri, bilhassa siyasal katılım eksenli olan hak talebi mücadelesini -yer yer militan gösteriler ile- devam ettirmiştir (Çakır, 2013, ss. 73-80; Çakır, 2014, ss. 416-28). Bu mücadelenin ilk kazanımı, 1893 yılında Yeni Zelanda’da kadınların siyasal katılım haklarının tanınması ile gerçekleşmiştir. 20. yüzyılın ilk yarısı sona erdiğinde, dünyanın önemli bir kısmında kadınların -hukuksal düzlemde- siyasal mekanizmalara dahil olma hakkına kavuşmuş olduğu bir manzaranın oluştuğu görülmektedir (Çakır, 2013, ss. 102-3).

Bugün ulaşılabilen yazılı Osmanlıca ve Türkçe kaynaklar, Türkiye coğrafyasında cinsiyet temelli eşitsizliğe itirazın köklerini 15. yüzyıla dayandırmaktadır. Ancak kadınların yaşadığı sorunların, toplumsal hareketler kapsamına girecek biçimde, yani bir devamlılık döngüsü içerisinde dile getirilmesi ve konuya ilişkin kavramlar üretilmesi, 19. yüzyıl sonlarında şekillenen erken dönem feminist harekette görülmektedir (Zihinoğlu, 2016, ss. 42-65).

II. Meşrutiyet’in ilanı, örgütlü kadın hareketlerinin fitilini ateşlemiş, kadınlar, birer birey olarak ülkede oluşan hürriyet ortamından erkeklerle eşit biçimde yararlanma taleplerini şiddetlendirmiştir (Çakır, 2016, s. 59). Literatürde birinci dalga feminist hareketin doğuşuna işaret edilen bu mücadelenin nihayetinde, çabalar sonuç vermiş ve temel eğitim, miras ve çalışma hakkı gibi alanlarda kadınlar lehine düzenlemeler yapılmıştır (Zihinoğlu, 2016, ss. 42-6). Bu değişim ile kadınlar, kendileri için uygun

görülen ev içi rollerin dışına çıkmayı başararak, toplumsal yaşamda rol oynamaya ve statü kazanmaya adım atmıştır (Gökçimen, 2008, ss. 9-10).

Cumhuriyetin ardından kurulan yeni düzende ise öncekinden daha coşkun bir eylemlilik, oy hakkı mücadelesi başlamıştır: Kadınlar artık yurttaş statüsüne erişmek ve cumhuriyetin getirdiği tüm kazanımlardan erkekler ile eşit biçimde faydalanmak istemektedir (Aldemir ve Budak, 2018, ss. 49-51). Bu mücadele, seneler içerisinde karşı karşıya geldiği baskılar nedeniyle dalgalı bir seyir izlese de nihayetinde Türkiye’de kadınlar 1930 yılında belediye seçimlerine, 1933 yılında ihtiyar meclisi seçimlerine ve 1934 yılında ise genel seçimlere katılma hakkına kavuşmuştur (Baykan ve Ötüş-Baskett, 2016, s. 23).

Feminist literatürde kadın hareketinin birinci dalgası olarak anılan oy hakkı mücadelesi (Tekeli, 1998, s. 337-40) ile dünyada ve Türkiye’de olumlu kazanımlar elde edildikten bir müddet sonra, su yüzüne çıkan bir gerçek, ikinci dalga kadın hareketinin başlamasına neden olmuştur. Şöyle ki; artık kadınlar neredeyse dünyanın tün coğrafyalarında, temsil mekanizmalarına dahil olma hakkına sahiptir; ancak temsil ve dolayısıyla kararlara katılım oranında göze çarpan bir eşitsizlik durumu söz konusudur (Donovan, 2015, s. 355). Kamusal alana dair kadın-erkek eşitsizliği salt siyasal alanda değil, eğitime katılım, çalışma yaşamı, sağlık ve özel alana dair hukuksal düzenlemeler gibi pek çok alanda (Tan, Ecevit ve Sancar, 2000, s. 19), daha basit bir ifadeyle, gündelik yaşam çemberinde varlığını sürdürmektedir. Bu gerçeğin aşikâr oluşu ve kadın çalışmalarının bir sosyal bilim alanı olarak gelişmeye başlamasının ardından, farklı bakış açılarından, var olan sorunun kaynağını arayan araştırmalar başlamıştır (Abadan-Unat, 1998, ss. 8-11; Davaz-Mardin, 2002).

Yapılan çalışmalar, genel itibariyle, kadınların toplumsal yaşamda eşitsiz bir statü ile kodlanışının sosyo-kültürel, ekonomik, siyasal ve eğitsel kaynaklı pek çok farklı etkenin rol oynadığı karmaşık bir yapıya bağlı olduğunu ortaya koymaktadır (Berktaş, 2004, ss. 26-7; Demir, 2015, ss. 39-41; Tan vd., 2000, ss. 204-219). Türkiye’de kökleri sol harekete uzanan ikinci dalga feminist hareket, 12 Eylül’ün ardından her tür politik hareketlenmenin baskı ve zor gücü ile susturulduğu 1980’li yıllarda sesini kamuya duyurmayı başarmıştır. Günümüze kadar geçen süreçte, ilkinde kıyasla, ikinci dalga hareket daha geniş bir toplumsal taban tarafından desteklenmiş ve daha güçlü sivil

toplum örgütlenmeleri oluşmuştur. Paralel zamanda, dünyada kadın hakları ekseninde yeni gelişmeler yaşanmaya ve ulusüstü toplum kuruluşları, devletlere toplumsal yaşamlarındaki eşitsizliği hukuksal düzlemde gidermeleri için düzenleme yapmaları konusunda baskı yapmaya başlamıştır (Yılmaz, 2015, ss. 534-75).

Karar alma mekanizmaları gerek ulusal gerekse ulusüstü baskılar karşısında yanıtız kalmamış ve 1983 yılından sonra başlayan bir süreçte, 1982 Anayasası ile yeniden şekillendirilen parlamenter sistem içinde, toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik -1985 yılında kabul edilen CEDAW ve 1995 yılında kabul edilen Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu gibi- uluslararası sözleşmelerde imzacı olunmuş, bu sözleşmeler doğrultusunda -2002 yılında yapılan Medeni Kanun reformu gibi- iç hukukta da gerekli düzenlemeler yapılmıştır (Aksoy, 2006, ss. 17-27).

Yukarıda aktarıldığı üzere, Türkiye’de 1934 yılında kadınların temsil mekanizmalarına tam katılımı önündeki yasal engeller kalkmıştır. Ancak geçen yıllar içerisinde, parlamentoda bu alana yönelik yapılan iyileştirmelere rağmen, kadınlar, parite, yani mutlak eşitlik oranına ulaşamamış ve hatta bu orandan çok uzak olan üçte bir oranındaki kritik eşiği dahi aşamamıştır (Usal, 2018, ss. 148-9).

Bu çalışmanın başlangıç noktasını da temsil mekanizmalarındaki varlığı ortada olan toplumsal cinsiyet eşitsizliği problemi belirlemiştir. Şöyle ki; siyasal yaşama eşit katılım konusunda bir kısır döngü içine düştüğü görülmektedir. Kadınların toplumsal yaşamda tamamen eşit bir statüye kavuşmasının önünde toplumsal cinsiyet rollerine dayalı karmaşık bir engel zinciri vardır; zincirin kırılmasının yolu kadınların temsil mekanizmalarına eşit katılımından geçmektedir; ancak, kadınların temsil mekanizmalarına eşit katılımı önünde toplumsal cinsiyet rollerine dayalı karmaşık bir engel zinciri vardır (Aldemir ve Budak, 2018, s. 43; Bertay, 2004, ss. 26-7; Tan, Ecevit & Sancar, 2000, ss. 19, 204-219). Daha somut bir ifadeyle, Türkiye’de kadın parlamenter oranı 1935 yılında yapılan 5. dönem seçimlerinde %4,5 iken, 2002 yılında yapılan 22. dönem seçimlerine kadar bu orana bir daha yaklaşılammış ve ancak 2007 yılında yapılan 23. dönem seçimlerinde %9,09 oranı ile ilk kez başlangıçtaki oranın üzerine çıkılmaya başlanmıştır. 2015 yılı Kasım ayında yapılan parlamenter sistemin son seçimlerinde ise meclise giren kadın parlamenter oranı %14,7’de kalmıştır (tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 21.03.2018). Tan vd. (2000), söz konusu bu eşitsizliğin

ardında yatan en temel etkenin kamusal-özel alan ayrımı olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu ayrım, modern toplumların gündelik yaşantısını iki kutba ayırmaktadır ki bu durumda toplum, cinsiyete dayalı bir ayrışmaya uğrayarak hak, ödev ve hürriyet bakımından farklılaşmakta ve “erkek egemenliğine dayalı bir cinsiyet rejiminin sürekliliği” (ss. 215) söz konusu olmaktadır. Daha açık bir ifade ile, toplumsal cinsiyet rollerine dayalı ayrışmada kadınlar, hane içerisinde ailenin yaşamını yeniden üretmekten sorumlu tutulurken; erkekler, kamusal ilişkiler ağına dahil olup “piyasada işçi, devlet karşısında vatandaş, toplum karşısında insan olarak” tanımlanmakta ve “hak ve özgürlüklerin sahibi olarak siyasal örgütlenme, toplu pazarlık yapma, ücret ve sosyal güvenlik haklarını talep etme gibi kamusal/siyasal ilişkilerin içinde” (Tan vd., 2000, s. 215) yerlerini almaktadırlar.

Siyasal katılımın, bireysel ve toplumsal siyasal katılım biçiminde ikiye ayrıldığına değinen Güneş-Ayata (2010), oy verme örneği üzerinden hareketle, gizli olması ve ikili insan ilişkisi kurmayı gerekli kılmaması nedeniyle kadınların daha çok bireysel siyasal katılım davranışında aktif olduğunu belirtmektedir (s. 261). Zira bir siyasi partinin üyesi olmak, siyasi bir mevki için aday olmak gibi sair toplumsal siyasal katılım davranışı, gruba dayalı insan ilişkileri ve sosyal hareketliliği gerekli kılmaktadır. Nitelikte görülen bu farklılaşmaya dayalı olarak kadınların katılımını azaltan etmenler ise, kadınların kamusal yaşama dair diğer faaliyetlere eşit katılımı önündeki engel ile aynıdır: Kamusal-özel alan ayrımına dayalı toplumsal cinsiyet rolleri ayrışması. Doğası gereği gündelik yaşamın önemli bir kısmını kaplayan toplumsal siyasal katılım davranışı, toplumsal yaşamda kadınların üzerine yüklenen özel alana dair işlerin önüne geçmektedir. Bu nedenle de kadınlar kamusal siyasal karar alma mekanizmalarının dışında bırakılmaktadır (Güneş-Ayata, 2010, ss. 262-5).

Bugüne değin kadın çalışmaları alanında, Türkiye’de kadınların toplumsal siyasal yaşama katılımı ve siyaset yapma biçimlerine dair pek çok araştırma çalışması yürütülmüştür. Bu alanda ilk adımı atan 1977 yılında tamamladığı doçentlik çalışması ile Şirin Tekeli olmuş ve bu çalışma ile birlikte Türkiye’de ilk kez, kadınlar, siyaset bilimine konu özneler olmuştur. 1982 yılında kitaplaşan çalışmasında Tekeli, siyasal sistemler içerisinde kadının konumunu sorgulamış, kadınların siyasal yaşamdan dışlanma nedenlerini tartışmış ve Türkiye’de kadın parlamenterlerin siyaset yapma

biçimini ortaya koymak için dönemin kadın milletvekilleri ile bir dizi görüşme yapmıştır (Tekeli, 1982).

1989 yılında ise politikacı kadınlar ile yaptığı görüşmeler üzerinde temellendirdiği “The Patriarchal Paradox Women Politicians in Turkey” adlı doktora tez çalışması yayımlanan Yeşim Arat, kadınların siyasal yaşama katılımı önündeki bir engel olarak patriyarkayı ele almıştır (Çakır, 2013, s. 49). Arat (1998)’ın “Türkiye’de Kadın Milletvekillerinin Değişen Siyasal Roller, 1934-1980” adıyla yayımlanan makalesi ise meclis tutanakları ve yazılı basın kaynakları üzerinden, kadın milletvekillerinin dönüşen siyaset yapma biçimlerine odaklanmıştır. Yine benzer bir çalışma, 1999 yılında Çağlayan Kovanlıkaya tarafından tamamlanan “1980 Sonrası Türkiye’de Kadınlar ve Kadın Politikası” adlı doktora tez çalışmasıdır. Çalışmasında, 1980 sonrası Türkiye’de kadınların siyasal yaşamın dışında bırakılmasının nedenleri ve siyasal yaşama dahil olabilen kadınların bu alandaki varoluşunun niteliğini çözümleme amacıyla Kovanlıkaya, 250 meclis tutanağını taramış ve bazı kadın milletvekilleri ile de görüşmeler yapmıştır (Kovanlıkaya, 1999).

2000 yılında TUSİAD bünyesinde, Tan, Ecevit, Sancar ve Acuner tarafından hazırlanan “Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset” adlı rapor, Türkiye’de toplumsal yaşama sirayet etmiş olan cinsiyet eşitsizliğini gözler önüne sererek, yaşamın her alanında olduğu gibi politikada da karar alma mekanizmalarına eşit katılımın nasıl sağlanabileceği sorusunun cevabını aramıştır (2000). 2008 yılında ise bu rapor, “Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri” adı ile güncellenmiş ve bu çalışma, aradan geçen zaman içerisinde cinsiyet eşitsizliği konusunda -ulusüstü anlaşmaların gerektirdiği reformlar dışarıda tutulursa- Türkiye’de pek de yol kat edilemediğini göstermiştir (Tan vd., 2008).

Kadın yurttaşlığı kavramı üzerinde temellendirdiği “Erkek Kulübünde Siyaset: Kadın Parlamenterle Sözlü Tarih” adlı kitabında Serpil Çakır, kadınların eşit yurttaşlık mücadelesinde neden bir türlü mutlak başarıya ulaşamadığı sorusunun cevabını aramıştır. Buna bağlı olarak, çalışmasında siyasal karar alma mekanizmalarındaki eşitsiz temsilin kaynağına, bir dizi sözlü tarih görüşmesi yaparak inmiş, kadın parlamenterlerin profilleri, tutumları ve deneyimlerine odaklanmıştır (Çakır, 2013).

Kamu politikası ve toplumsal cinsiyet eşitliği kavramlarını birlikte ele alan en güncel çalışma, Şenay Eray tarafından 2015 yılında tamamlanan doktora tezidir. “Yeni Kurumsalcı Yaklaşımlar Çerçevesinden Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Kamu Politikası: Eğitim ve Siyasal Katılım Alt Politika Modelleri” başlıklı çalışmasında Eray, yeni kurumsalcı yaklaşımlar perspektifinden toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetken kamu politikalarının analizini yapmayı amaçlamıştır. Eray (2015) çalışmasında, merkezi kamu politikaları ve alt politika alanlarında bir kamu politikası olarak toplumsal cinsiyet eşitliğinin tesis edilmesinde temel belirleyici olan, toplumsal cinsiyet eşitsizliği olgusunun politika belirleyici unsurlar tarafından nasıl yorumlandığını analiz etmiştir.

Konu ile ilgili literatüre dair yukarıda verilen kısa bilgiler çerçevesinde, bu çalışmanın daha önce yapılan çalışmalardan farklı bir araştırma sorusu ve nesnesi ile yola çıktığı ifade etmek çalışmanın özgünlüğünü ortaya koymak açısından son derece önemlidir. Zira bugüne kadar alanda yapılan çalışmalar, kadınların neden toplumsal siyasal yaşamın dışına itildiği sorusu ile toplumsal siyasal katılım gösteren kadınların siyasi profilleri, buldukları mevkiye nasıl geldikleri ve politika yapma biçimleri gibi konular ile toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik politikaların analizi konusuna odaklanmıştır. Üstelik söz konusu çalışmaların önemli bir kısmı tarihleri bakımından güncel bilgiler de içermemektedir.

Bu çalışmayı alandaki öncüllerinden farklı kılan, daha güncel bir dönemi ele alarak, “1983-2018 yılları arasında TBMM’de yer alan kadın milletvekillerinin, yaygın toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusunda, kamu politikası yapım sürecindeki tutumları nelerdir?” sorusunu temel araştırma sorusu olarak belirlemiş olmasıdır. Bu tarihsel sınırların belirlenmesindeki amaç ise 1982 Anayasası’nın kabulünü takiben, 1983 yılında gerçekleşen demokratik seçimler ile 2018 yılında yapılan anayasa ve hükümet sistemi değişikliğine kadar olan dönemin, parlamenter sistem dönemi olmasıdır. Bu dönemde parlamentoda 17 hükümet kurulmuş, ilk kez bir kadın başbakanlık mevkiine ulaşmış ve toplam milletvekilleri içerisinde kadınların oranı artış göstermeye başlamıştır. Ayrıca, Türkiye’de ikinci dalga feminist hareketin başlangıcı da yine bu yıllara rastlamaktadır. Araştırma, bu dönemin kendine özgü niteliği ve kadın milletvekillerinin kadına yönelik kamu politikalarının üretimi sürecinde -ki bu süreç birbirinden bağımsız düşünülmeyecek aşamaları içermektedir- oynadıkları rolün

etkinliğini tespit edebilmek amacından hareketle, tekrar hatırlanacak olursa, temel araştırma sorusunu destekleyecek olan aşağıdaki soruların cevaplarını aramaktadır:

1) Kendilerini halkın temsilcisi sıfatı ile tanımlamanın yanı sıra, kadın nüfusun parlamentodaki temsilcisi olarak da tanımlayan ve bu doğrultuda, kadınların sorunları ile politika beklentilerini yasama faaliyetlerine en az bir kere konu edinmiş olan kadın vekillerin, toplam milletvekilleri içerisindeki oranı nedir?

2) Kadın milletvekillerinin yasama faaliyetlerine konu olarak, parlamentoya taşınan temel sorunlar nelerdir?

3) Kadın milletvekilleri, düzenleme konusu olması gerektiğini ifade ettikleri sorunlara yönelik olarak, kamu politikası önerilerinde bulunmuş mudur?

4) Kadın milletvekilleri yasama faaliyetlerinde toplumsal cinsiyet eşitliği odaklı sivil toplum kuruluşlarının ve yine bu alanda yürütülen akademik çalışmaların ortaya çıkardığı bulguları parlamentoya taşımış mıdır?

5) Kadın milletvekilleri, siyasi yaşama toplumsal düzeyde daha çok kadının katılımını sağlamak amacından hareketle bir yasama faaliyetinde bulunmuş mudur?

6) Kadın milletvekilleri, siyasi ve sosyolojik profilleri birbirinden farklı olsa da kadına yönelik sorunlar söz konusu olduğunda, partiler-üstü/siyaset-üstü bir dil ve tutum benimsemek, ortak bir bilinçle hareket etmek gerektiğini vurgulayarak, parlamentoda evrensel kız-kardeşlik teorisini destekleyecek nitelikte tutum/davranış örnekleri göstermiş midir?

7) Kadın milletvekillerinin, yasama faaliyetlerinde, feminist tarih bilincine ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin kazanılmış bir hak olduğu düşüncesine dair izler bulunmakta mıdır?

Yukarıda detaylı şekilde aktarıldığı üzere, kadın çalışmaları alanında, kadınların toplumsal siyasal katılım konusunda erkeklere oranla geri planda kalması sorununun kaynağı ve çözüm yolları üzerine bugüne değin birçok çalışma yapılmış, çeşitli raporlar yayınlanmıştır. Ayrıca, temsil mekanizmalarına katılım fırsatına erişen sınırlı sayıdaki kadının siyasi ve sosyolojik kökenleri, buldukları mevkiye neden seçilmiş ve/veya nasıl ulaşmış oldukları gibi soruların cevaplarını arayan görüşmeye dayalı çalışmalar da yayınlanmıştır. Ancak literatürde yer alan bu çalışmalar, Türkiye’de,

kamu politikası özelinde, ikinci dalga kadın hareketinin yansımalarını meclis tutanakları arasında aramaya odaklanmamıştır.

Yukarıda bahsi geçen çalışmaların odak noktaları daha çok, kadın vekillerin yasama faaliyetlerinde değindiği genel toplumsal problem alanları -ve hatta mecliste görev aldıkları süre boyunca oylamalara katılmaktan başka bir yasama faaliyetinde bulunup bulunmadıkları-, bir kadın vekil olarak siyasal arenada yaşamış oldukları sorunlar, eril bir kurum olarak kodlanmış parlamentoda kendilerini bir kadın siyasetçi olarak mı yoksa cinsiyetsizleşmiş bir siyasetçi olarak mı yorumladıkları gibi sair konuların etrafında şekillenmiştir.

Alandaki öncül çalışmalardan ikisini burada yeniden anmakta fayda bulunmaktadır. Yeşim Arat'ın kaleme aldığı "Türkiye'de Kadın Milletvekillerinin Değişen Siyasal Rollerini, 1934-1980" adlı araştırma makalesi, kadınların temsil mekanizmalarına tam katılımının önündeki yasal engellerin kalkmasıyla beraber meclise giren ilk kadın vekillerin yer aldığı tutanaklardan 1980 yılına kadar olan meclis tutanaklarını ve ayrıca yazılı basın kaynaklarını mercek altına almaktadır. Bu çalışmada Arat, kadın vekillerin meclisteki rollerinin değişen toplumsal koşullardan ne yönde etkilendiği, fikirlerini ifade edişleri ile kendilerini toplumun hangi kesiminin temsilcisi olarak yorumladıkları konularında yaşanan dönüşümü gözler önüne sermektedir (Arat, 1998).

Çağlayan Kovanlıkaya ise sosyoloji alanında 1999 yılında tamamladığı "1980 Sonrası Türkiye'de Politik Alanda Kadınlar ve Kadın Politikası" adlı doktora tezinin araştırma konusunu belirlerken, Arat'ın söz konusu makalesinden yola çıkmış ve konuyu kendi dönemi içerisinde daha güncel ve kapsamlı bir noktaya taşımıştır (Kovanlıkaya, 1999). Literatürde yer alan bu iki çalışma, bu tez çalışmasına konu özneler ile aynı noktada kesişmesi bakımından önemlidir. Bu nedenle de çalışmanın, özellikle söz konusu bu iki çalışmadan farkının ortaya konması son derece önemlidir. Öncelikle, bu tez çalışmasının tarihsel çerçevesinin, literatürdeki öncüllerine göre, daha güncel bir dönemi içerdiğini tekrar hatırlatmak gerekmektedir. Ayrıca, tarihsel çerçeveye alınan bu dönemin, yakın dönem Türk siyasi tarihi açısından da belirlenmiş bir sınır olduğunu da tekrar belirtmekte fayda bulunmaktadır.

İkinci fark, araştırmanın birinci alt sorusundan kaynaklanmaktadır. Buna göre, "Kendilerini halkın temsilcisi sıfatı ile tanımlamanın yanı sıra, kadın nüfusun

parlamentodaki temsilcisi olarak da tanımlayan ve bu doğrultuda, kadınların sorunları ile politika beklentilerini, yasama faaliyetlerine en az bir kere konu edinmiş olan kadın vekillerin, toplam milletvekilleri içerisindeki oranı nedir?” sorusu ile literatürde daha önce ayrıntılarıyla üzerinde durulmamış olan, kadın milletvekillerinin, kendilerini kadın nüfusun parlamentodaki temsilcisi olarak tanımlayıp, kadına yönelik problem alanlarını gündeme taşıma ihtiyacı duymasının ne sıklıkta karşılaşılan bir durum olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Üçüncü fark, araştırmanın ikinci ve üçüncü alt araştırma sorularından doğmaktadır. Şöyle ki “Kadın milletvekillerinin yasama faaliyetlerine konu olarak, parlamentoya taşınan temel sorunlar nelerdir?” ve “Kadın milletvekilleri, düzenleme konusu olması gerektiğini ifade ettikleri sorunlara yönelik olarak, kamu politikası önerilerinde bulunmuş mudur?” soruları ile kamu politikası yapıcı pozisyonundaki kadınların, kendilerini aynı zamanda üretilecek olan bu kamu politikasının gerekliliğine ihtiyaç duyan bireyler olarak görerek, toplumdaki kadınların yaşadıkları sorunları takip ederek, gidermek adına buldukları girişimler aydınlatılmıştır. Çalışmanın dördüncü farkı da yine bu konuyla bağlantılı olarak, “Kadın milletvekilleri yasama faaliyetlerinde toplumsal cinsiyet eşitliği odaklı sivil toplum kuruluşlarının ve yine bu alanda yürütülen akademik çalışmaların ortaya çıkardığı bulguları parlamentoya taşımış mıdır?” sorusu çerçevesinde, milletvekillerinin gerek aktivizm ekseninde ve gerekse akademide toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik çalışmaları takip edip, diğer milletvekillerine bunlardan bahsetme ihtiyacı duyup duymadığını açıklığa kavuşturmasıdır.

Beşinci fark ise kadın milletvekillerinin, temsildeki cinsiyet eşitsizliğinden rahatsızlık duyarak, bu sorunun giderilmesini amaçlayan yasama faaliyetlerini gün yüzüne çıkaran “Kadın milletvekilleri, siyasi yaşama toplumsal düzeyde daha çok kadının katılımını sağlamak amacıyla hareketle bir yasama faaliyetinde bulunmuş mudur?” şeklindeki beşinci alt araştırma sorusundan kaynaklanmaktadır.

Çalışmanın altıncı farkı “Kadın milletvekilleri, siyasi ve sosyolojik profilleri birbirinden farklı olsa da kadına yönelik sorunlar söz konusu olduğunda, partiler-üstü/siyaset-üstü bir dil ve tutum benimsemek, ortak bir bilinçle hareket etmek gereğini vurgulayarak, parlamentoda evrensel kızkardeşlik teorisini destekleyecek

nitelikte tutum/davranış örnekleri göstermiş midir?” alt sorusundan doğmaktadır. Literatürdeki öncül çalışmalar arasında kadın parlamenterlerin siyasi ve sosyolojik profillerine dayanan farklılıkları odak noktasına alan çalışmalar bulunmaktadır. Ancak bu çalışmalar, farklılıklara dayalı olarak, kadın parlamenterlerin erkek egemen bir ortam olan parlamentolarda, nasıl bir duruş sergilemeyi tercih ettikleri konusuna odaklanmaktadır. Bu tez çalışmasında ise ayrıştırıcı değil, birleştirici bir perspektiften yaklaşılarak kadın milletvekilleri arasındaki politik ve sosyolojik profil farklılıklarına rağmen “evrensel kız-kardeşlik” (Donovan, 2015, ss. 387-94) doğrultusunda, ortak bir kadınlık söyleminin varlığı araştırılmış, kadın milletvekillerinin, erkek egemen bir kurum karşısındaki ‘birlikte duruşu’ açıklığa kavuşturularak, literatürdeki bir boşluk doldurulmuştur.

“Kadın milletvekillerinin, yasama faaliyetlerinde, feminist tarih bilincine ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin kazanılmış bir hak olduğu düşüncesine dair izler bulunmakta mıdır?” sorusuna dayanmakta olan son fark ise tutanak kayıtları üzerinden, kadın milletvekillerinin kadın hareketi tarihine yönelik birikimlerinin ve kazanılmış haklar konusundaki farkındalıklarının aydınlatılmasıdır.

Çalışma boyunca cevaplanacak tüm bu soruların her birinin ayrı ayrı literatürdeki boşlukları dolduruyor olması, çalışmanın özgünlüğü ve farklılığı noktasında önemlidir. Son olarak, Türkiye’de henüz yeni yeni çalışılmaya başlanan bir araştırma alanı olan kamu politikası, bu tez çalışmasının teorik belkemiğini oluşturduğu için, ‘toplumsal cinsiyet-kamu politikası ilişkisi’ odağında örülmüş bir çalışma da literatüre kazandırılacaktır. Bu tez çalışmasının literatürdeki öncüllerinden farkı, son tahlilde, aşağıdaki Tablo1.1’de, toparlanarak gösterilmiştir.

Tablo 0.1. Çalışmanın Literatürdeki Öncüllerinden Temel Farkları

Tarihsel Çerçeve	1983-2018 yılları, Türkiye’de yönetim biçimi ve politika tercihleri bakımından spesifik bir zaman aralığını ifade ettiği gibi, kadın hareketinin ikinci dalgası da yine bu tarihsel çerçeve içerisinde yer almaktadır. Literatürde, bu çalışmanın tarihsel çerçevesine özgü olduğu sayılan üç ana etmeni birlikte ele alan başka bir çalışma bulunmamaktadır.
Eleştirel Feminist Yöntem ve Sosyal Yapısalcı Teori Perspektifinden Kamu Politikası ve Toplumsal Cinsiyet Disiplinleri	Literatürde, kamu politikası ve toplumsal cinsiyet çalışmalarını birlikte ele alan az sayıda örnek bulunmasının yanı sıra, konuya Türkiye özelinde eğilen çalışmalar daha da sınırlıdır. Bu çalışmayı literatürden farklı kılan yönü, kamu politikasının unsurlarından, kadın parlamenterleri araştırma öznesi olarak belirlemiş olmasıdır. Bu bağlamda, literatüre kazandırılacak bilgilerden biri, cinsiyete dayalı ayrımcılıktan kaynaklanan problem alanlarını, yasama faaliyetlerine en az bir kere konu eden kadın parlamenterlerin oranı olacaktır. Kazandırılacak bir diğer bilgi ise kadın parlamenterlerin, yasama faaliyetlerine konu ettiği toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı problem alanları ve izlenen politikaların bu alanlardaki yansımaları üzerine olan beyanlarıdır.
Kadın Parlamenterlerin Politika Tercihlerine Yeni Bir Bakış Açısı	Literatürde, Türkiye özelinde kadın parlamenterlerin politika yapma biçimlerine yönelik tercihlerine ilişkin çalışmalar bulunmakla birlikte, bu çalışmalar, parlamenterleri sosyo-kültürel ve siyasi profilleri bakımından ayırıştırma üzerinden şekillenmektedir. Bu çalışma, literatüre, sosyo-kültürel ve siyasi profillerinin farklılığına rağmen kadın parlamenterlerin kız-kardeşlik ilkesi ile örtüşecek biçimde, cinsiyet eşitliğine yönelik politika üretimi konusunda ortak amaçlardan hareket eden söylem ve eylemliliklerine odaklanması bakımından, birleştirici bir bakış açısı sunacaktır.
Farkındalık Bilincinin Tutanak Kayıtları Üzerinden Bir Okuması	Bu tez çalışması, literatürdeki diğer çalışmalardan farklı olarak, kadın parlamenterlerin feminist tarih bilincine dair izleri, kazanılmış haklar konusunu vurguladıkları beyanlarını, toplumsal cinsiyet alanında çalışan STK faaliyetleri ve akademik çalışmalar hakkındaki bilgilerini yasama faaliyetlerinin incelenmesi üzerinden açığa çıkaracaktır.

Çalışmanın Yöntemi

Yapılan bu tez çalışmasının yöntemsel özü, kadın çalışmalarına içkin feminist yaklaşım ve sosyal yapısalcı teori bakış açılarının bir kesişimini yansıtmaktadır. Bu nedenle hem veri toplama aşamasında hem de toplanan verilerin yorumlanması, analizi ve değerlendirilmesi sürecinde bu iki yaklaşım kullanılmıştır.

Feminist yaklaşım; araştırma verilerinin toplanması ve yorumlanması aşamalarında kullanılan bir yöntemdir ve eril geleneksel niteliksel araştırma yöntemlerinin aksine, bilen özneler olarak araştırma öznesi kişileri, yani kadınları anlamaya yönelik yoğun bir çabayı ifade etmektedir (Punch, 2005, ss. 134-5). İnsanın, yaşadığı dünyayı, ona yüklediği değerler üzerinden anlamlandıran bir canlı olduğunu kabul eden feminist yaklaşımda, kadınlar -fikirleri, inançları, deneyimleri ve gerçeklik algıları ile bir bütün olarak- birincil veri kaynaklarıdır (Kümbetoğlu, 2012, ss. 53-6). Araştırmacı, bu birincil kaynaklardan veri toplarken ve bu verileri yorumlarken, sosyal gerçekliğin ayrıntılı bilgisine ancak toplumsal gerçekliğin içine girerek, içeriden bir bakış açısı geliştirerek ulaşabilecektir. Bu nedenle, feminist yaklaşım, eril geleneksel yöntemlerin aksine, araştırmacının, araştırmaya konu özne karşısında, hiyerarşi gözeterek belirli bir mesafede konum almış ve yalnızca değişkenlere odaklanmış bir tutum benimsemesine karşı çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, bu yaklaşımda araştırmacı, çalışması boyunca gerek yazılı gerekse sözlü kaynakları incelerken araştırma konusu özneler ile aynı gerçeklik algısı içine girme/empati ve anlayış geliştirme durumundadır (Reinharz, 1992; aktaran, Kümbetoğlu, 2012, s. 53).

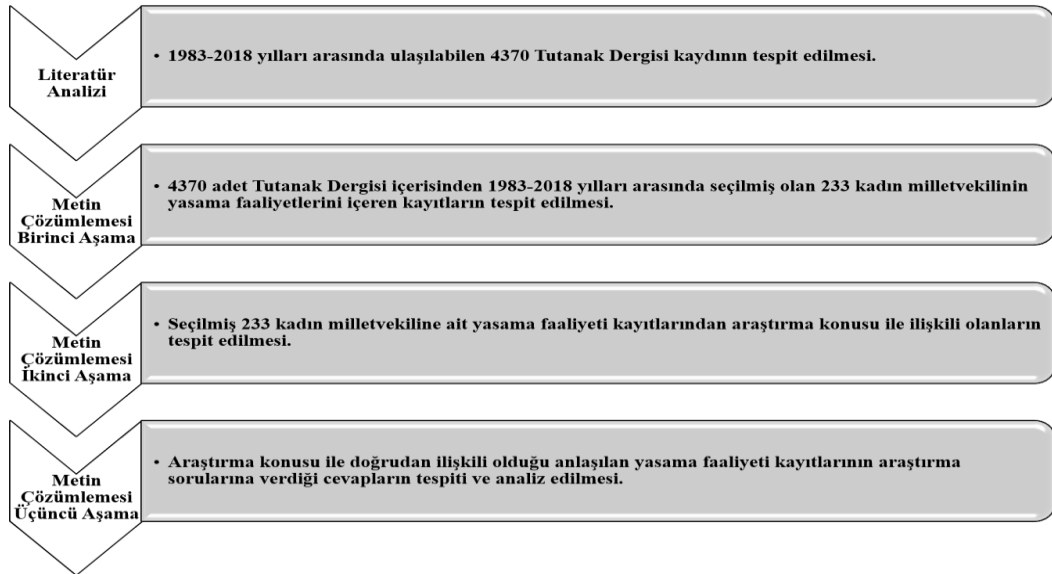
Çalışmanın ikinci teorik dayanağını oluşturan sosyal yapısalcı teori ise; insanın, değerlerle yüklü bir canlı olduğunu ve toplumsal yaşamın, üretilen değerlerin bir bütünü olduğu kabulünden yola çıkmaktadır. Birey, salt fikirlerinden ibaret değildir; fikirleri toplumsal kalıpların içinde şekillenen ve yine fikirleri toplumsal kalıplarla çatışan bir canlıdır. Bu nedenle, sosyal yapısalcı yaklaşım, bireyin duygu ve düşünceleri, deneyimleri ve aktarımları, içinde yaşadığı, düzenli olarak etkileşim halinde olduğu toplum, kültür ve yerleşik toplumsal kalıplardan bağımsız değerlendirilemeyeceğini ileri sürmektedir. O hem toplumu etkileyen hem de toplumdan etkilenendir. Bu haliyle, sosyal araştırmalara konu olan insan, 'bilen' bir birey olarak, araştırmanın nesnesi değil, araştırmaya konu özne olarak konumlandırılmalı ve bu öznenin analizinde ise onun sosyal hayatını içinde yaşadığı toplum ve toplumun kalıpları beraber değerlendirilmelidir (Kaya, 2010, ss. 337-9).

Nitel araştırma yöntemleri ile sürdürülen araştırmanın veri toplama aşaması iki adımlı olarak gerçekleştirilmiştir. Kendi içinde iki kola ayrılan ilk adım, öncelikle kapsamlı bir literatür analizini içermektedir. Bu adımda taranmış olan literatür, kadın çalışmaları, siyaset bilimi ve kamu yönetimi alanlarında daha önce benzer araştırma

soruları ile yola çıkmış öncül çalışmalara ek olarak, araştırmanın üzerinde temellendiği kamu politikası kavramını çeşitli boyutlarıyla ele alan ulusal ve uluslararası çalışmaları kapsamaktadır.

İlk adımda bir diğer koldan yürütülmüş olan literatür çalışmasının kapsamını ise birincil bir tarihsel kaynak olarak, 1983-2018 yılları arasına ait TBMM tutanakları oluşturmaktadır. Ulaşılabilen 4370 Genel Kurul tutanağı ve bu çalışmanın konusuyla ilişkili olan Komisyon tutanakları üç aşamalı bir metin çözümlemesine tabi tutulmuştur. İlk aşamada, söz konusu tutanaklardan, araştırma grubu içerisinde olan kadın milletvekillerine ait kayıtlar ayıklanmıştır. Buna göre, çalışmanın tarihsel çerçevesi içerisinde gerçekleşen 10 genel seçimde, toplamda 233 kadın, seçilerek TBMM'ye girmeye hak kazanmıştır. İncelenen 4370 Genel Kurul tutanağına göre, bu kişilerden 232'si, milletvekili yemin metnini okuyarak görevine başlamıştır. Söz konusu 232 milletvekiline ait, araştırma konusu ile doğrudan bağlantılı olduğu anlaşılan 1.884 yasama faaliyeti kaydı tespit edilmiştir. Böylece 1.884 yasama faaliyeti kaydı üzerinde yapılacak metin çözümlemesinin ikinci aşamasına geçmek de mümkün olmuştur. Bu aşamada, kadın milletvekillerinin tespit edilen yasama faaliyeti kayıtlarından, araştırma konusu ile ilişkili olanlar ayrıştırılmıştır. Bu adımın da tamamlanmasının ardından, araştırma konusu ile ilgili olan yasama faaliyeti kayıtları, son bir kez metin çözümlemesi yöntemi aracılığıyla incelenmiş ve ulaşılan bulgular, alt araştırma soruları ile olan ilişkileri bağlamında ele alınarak sınıflandırılmıştır.

Şekil 0.1. Araştırmada Kullanılan Yöntemlerin Aşamalı Olarak Gösterimi

Yukarıda, kullanılan araştırma yöntemi adımları ve her bir adımda yapılan işlemlerin gösteriliği Şekil 1.1'den de anlaşılacağı üzere, bu tez çalışmasında kullanılan ilk yöntem, literatür analizidir. Literatür taraması tüm bilimsel çalışmalar için ilk adım niteliğinde bir analizdir. Bu yolla, konuyla ilgili alanda yapılmış olan öncül çalışmalar incelenmiş ve henüz keşfedilmemiş olan sorular gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmıştır. Literatür analizi, çalışmada tek başına kullanılabilir bir yöntem olduğu gibi, takip eden adımlarda başka analiz yöntem ve teknikleri de kullanılabilir. Bu sebeple, bir sonraki adım olarak, metin çözümlemesi yöntemi seçilmiştir. Bu yöntemin seçilmesinde temel amaç, araştırma öznesi kadın milletvekillerinin, kamu politikasının resmi unsurları olarak, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini giderecek kamu politikalarının yapımındaki tutumlarını TBMM tutanakları üzerinden tespit ederek ayıklamak açısından en ideal yöntemi oluşturmasıdır. Daha açık bir ifadeyle, 1983-2018 yılları arasında TBMM'de gerçekleşen Genel Kurul görüşmeleri ile -araştırma konusu ile ilişkili olan- Komisyon görüşmelerinin kayıt altına alındığı; ayrıca milletvekillerinin yazılı olarak gerçekleştirdiği yasama faaliyetlerinin de işlendiği 4370 adet tutanağın içerisinden; bu sürede mecliste görev yapmış olan 233 kadın milletvekilinin yasama faaliyeti kayıtlarını tespit etme işlemi sırasında -araştırmacı tarafından gözden kaçırılabilir verilerin olması ihtimalini en aza indirmesi bakımından- metin çözümlemesi yöntemi en güvenilir yolu, sunmaktadır.

Aynı şekilde, tespit edilen bu kayıtların, araştırmanın temel konuları olan kamu politikası ve toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilişkisi bakımından analiz edilerek, ikinci bir ayrıştırma yapmanın de en güvenilir yolu, söz konusu tutanak kayıtlarının metin çözümlemesine tabi tutulmasıdır. Bu bağlamda, tutanaklar metin çözümlemesine tündengelim yaklaşımı benimsenerek taranmış ve bu tarama işlemi ile 233 kadın vekilin yasama faaliyeti kayıtları tutanaklardan ayrılmıştır. Bu işlemin ardından, yine Şekil 1.1'de görüleceği üzere, metin çözümlemesi yöntemi ile ikinci bir tarama daha yapılmış ve kadın milletvekillerinin yasama faaliyeti kayıtlarında, kamu politikası ve toplumsal cinsiyet eşitliği temalarıyla uyduğu tespit edilen kayıtlar süzölmüştür. Böylece, ham veri yığınının içinden, araştırma sorularına cevap verecek olan bulguların tespit edileceği, esas verilerin ayrıştırılması işlemi de sona ermiştir.

Üçüncü ve son aşamada esas veriler, son bir kez metin çözümlemesine tabi tutulmuştur. Feminist perspektif ve sosyal yapısalcı perspektif yaklaşımlarının birlikte

kullanılması yoluyla, kadın milletvekillerinin yasama faaliyeti kayıtlarına yansıyan beyanları, onları şekillendiren sosyo-kültürel ve siyasi etkenler ekseninde anlaşılmaya çalışılırken, aynı zamanda, toplumsal cinsiyet eşitliği ve cinsiyete dayalı ayrımcılık konusundaki kişisel fikirlerin de etkisi analiz edilmiştir. Son tahlilde, araştırma sorularına cevap verir nitelikte olduğu anlaşılan bulgulardan örneklerin de sunulması ile oluşturulan betimsel bir anlatım yoluyla, yapılan analizler raporlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİR TOPLUMSAL HAREKET OLARAK KADIN HAREKETİNİN TARİHİ: POLİTİKAYA DAİR KAVRAMLARIN FEMİNİST DÖNÜŞÜMÜ

Toplumsal yaşam, eski çağlardan bu yana daima isyan ve çatışmaların sahnesi olmuştur (Çetinkaya, 2015, s. 25). Baskı ve zor gücü karşısındaki muhalefet, toplumsal yaşamda hiyerarşik sistemlerin ortaya çıkmasıyla senkronize biçimde var olmuştur (Çoban, 2009, s. 10). Çetinkaya, başkaldırının insanlık tarihi kadar eski olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir:

“Toplumların tarihinin ilk zamanlarından itibaren çok farklı direniş biçimleri, çatışmalar, başkaldırı, isyanlar toplumsal hayattan hiçbir zaman eksik olmamıştır. Gerek yönetenler arasında meydana gelen çatışmalardan, gerek yönetilenlerin, ezilenlerin toplumsal durumlarından kaynaklanan çok farklı direniş biçimleri, insanların hayatlarında önemli değişikliklere yol açmış, insanlık tarihinde etkili olmuştur. Eylemler, isyanlar, devrimler gibi çeşitli direniş örüntüleri, farklı zaman ve mekanlarda değişik hal ve biçimler olsa da “yaşanılan tarih”te hep varolmuşlardır.” (Çetinkaya, 2015, s. 25)

Toplumsal yaşam içerisinde hiyerarşik ilişkilerin daimiliği, muhalefeti de sürekli kılmaktadır. Ancak muhalefet çoğu zaman varlığı gizli olan bir olgudur. Muhalefetin gizlendiği yerden çıkmasını ve isyanın başlamasını sağlayan ise çoğunlukla baskı ve zor gücünün dozunun şiddetlenmesi ya da iktidarın erkini yitirmeye başlamasıdır. Bu bağlamda, toplumsal başkaldırının, ‘kendiliğinden’ bir yanı vardır. Kendiliğinden oluşa olanak veren ise ‘başka türünün mümkün olduğu’ düşüncesidir. Bu düşünce, toplumsal hareketlerin çıkış noktasını oluşturmaktadır (Çoban, 2009, ss. 9-10).

Direnin kime karşı olduğu, dönüştürülmek istenen düzenin ne olduğu, direnenlerin kimler olduğu, yani çatışmanın konusu ve tarafları değişken olsa da “yeni bir dünyanın mümkün” (Çoban, 2009, s. 9) olduğunu ve toplumsal dönüşümün zorunluluğunu ileri süren ‘düşüncenin kendisi’ daima mücadeleye değer görülmüştür. Çoban (2009)’a göre, dünyanın değişip, dönüşebileceği söyleminden hareket edişleri nedeniyle, toplumsal hareketler özünde bir ütopyanın peşindedirler (s. 10). Çoban’ın bu benzetmeyi olumsuz bir anlam yüklemek maksadıyla değil, aksine ütopyanın olgusallığı fikrinden yola çıkarak yaptığını şu sözlerinden anlamak mümkündür:

“Ütopyalar hiçbir zaman ulaşılamayacak yerler gibi görülse de aslında gündelik yaşam içerisinde verilen mücadelelerle ve özgürlükleri kısıtlayan iktidarlara karşı gösterilen direnişlerle insanlar kendi küçük yaşamlarında bile ütopyalardan aldıkları öğeleri yaşantılarına taşıyorlar. Ütopya şimdilik ‘olmayan bir yer’dir, ancak hiçbir zaman ‘olmayacak bir yer’ değildir. Varolmayanı ancak düşleneni yaratmak toplumların ellerindedir, toplumsal

mücadeleler tarihi, geleceğe yürüyen toplumların gerçekleşmesi olanaksız görülen birçok hedefe ulaştığını göstermektedir.” (Çoban, 2009, s. 10)

İnsanlık tarihinde, toplumsal dinamikleri belirleyici ve dönüştürücü gücü yadsınamaz biçimde ortada olan toplumsal hareketler, bu önemine karşın yine de yakın bir zamana kadar, tarihin ve diğer sosyal bilim disiplinlerinin ilgisi dışında kalmıştır (Çetinkaya, 2015, s. 26). Zira toplumsal bilincin yapısı ve bu yapıya bağlı toplumsal pratiklerin temelinde, toplumsal hafıza yatmaktadır. Başka bir ifadeyle, toplumsal hafıza, toplumsal yaşamı belirleyen temel dinamiktir (Çoban, 2009, s. 11).

Toplumsal hafızanın ‘yazılan tarih’in dışında kalışı, tarih disiplinin ideoloji ile olan yoğun ilişkisinden kaynaklanmaktadır (Berktaş, 2018, s. 27). Bu bağlamda, toplumsal hafıza, iktidar ile muhalefetin mücadele ettiği bir alandır (Çoban, 2009, s. 11). Ancak bu durum, 19. yüzyıl sonlarında, tarih disiplinine içeriden bir eleştirel bakış ile değişime uğramaya başlamıştır. 20. yüzyıl başlarında ise tarihsel öznelerin kapsamında önemli bir genişleme yaşanmış ve köleler, köylüler, siyahlar gibi ikincilleştirilmiş olan toplumsal kategoriler, tarih yazımına dahil edilmişlerdir (Berktaş, 2018, ss. 20-3).

19. yüzyılda toplumsal hareketlere dair analizler de tarih yazımı içerisinde yer bulmaya başlamıştır. Ancak hareketlerin sistematik analizi üzerine çalışmalar yürütülse de 20. yüzyılın ortalarına kadar toplumsal hareketlerin öznelerine ‘yukarıdan’ bir bakış açısı varlığını sürdürmüştür. Akademik alanda toplumsal hareketleri konu edinen, objektif ve tutarlı analizlerin yapıldığı çalışmaların başlaması ise 1960’lı yıllara rastlamaktadır. Perspektifte görülen bu değişimin nedeni ise araştırmacıların, toplumsal hareketlerin içerisinden gelen bireyler olmasıdır (Çetinkaya, 2015, ss. 27-33).

21. yüzyılda toplumsal hareketler üzerine yürütülen çalışmalar, hareketlerin artık zaman içerisinde hedef konusu ve örgütlenme biçimi gibi temel konularda önemli bir dönüşüme uğradığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle de literatürde toplumsal hareketlerin eski ve yeni hareketler olarak ayrıştırılması söz konusu olmuştur. Eski toplumsal hareketler, en genel anlamda, 19. yüzyıldaki temel toplumsal dinamiklerden etkilenen ve sınıfsal temellere dayanan hareketlerdir. Eski hareketlerin elemanları, gelir dağılımında ve çalışma koşullarında adaletsizlik gibi konularda, eşitlik hak ve özgürlüklerini talep etmişlerdir. Bunun yanı sıra, eski hareketler örgütsel ilişkilerin sıkı olduğu, bireysellikten ziyade grup davranışına yoğunlaşan hareketlerdir. Yeni

toplumsal hareketlerin ise 1968 sonrasında başladığı ve sınıfsal temellerden ziyade bireysel özerklik esasına dayanan, merkezîyetçiliğin dışlandığı hareketler olduğu kabul edilmektedir. Buna göre, yeni toplumsal hareketlerin elemanlarını bir araya getiren daha çok barış, ekolojik denge, savaş karşıtlığı ve kadın hakları gibi belirli temalardır. Hareketlerin elemanları doğrudan demokrasinin gerekliliği, vahşi kapitalizmin getirdiği eşitsiz toplumsal yaşamın tersine çevrilmesi ve kültürel hakların tanınması gibi siyasa yapma süreçlerine, kimlik ve farklılık siyasetinin de dahil edildiği, yeni bir düzenin talepçisidirler. Ayrıca yeni toplumsal hareketler, örgütsel ilişkilerin geleneksel, formel ve hiyerarşik yapısını reddederek; daha esnek yapılı ve yatay ilişkilerin kurulduğu, tabandan yayılan örgütlenmeler inşa etmişlerdir (Çetinkaya, 2015, ss. 44-52).

Toplumsal hareketler yazınında yapılan eski-yeni ayrımı, bu hareketlerin birbirileri ile tamamen alakasız oldukları anlamına gelmemektedir. Aksine, eski toplumsal hareketler, yeni hareketlerin temelini oluşturmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, herhangi bir yeni toplumsal hareketin kökleri araştırıldığında, 18. ya da 19. yüzyıla uzandığı, eski söylemlerin çağın durumuna göre dönüşerek bugüne ulaştığı görülecektir (Çetinkaya, 2015, s. 47). Buna en bariz örnek, feminist harekettir. Yukarıda da aktarıldığı üzere, bir başkaldırı olarak toplumsal hareketler, insanlık tarihi kadar eskidir. Bu bağlamda, kadınların toplumsal yaşamda salt cinsiyetleri nedeniyle uğradıkları ayrımcılık ve eril tahakkümün eziciliği karşısındaki başkaldırısının da insanlık tarihi kadar eski olduğu iddia edilmektedir (Mellor, 1993, s. 24).

Feminist literatürde, 19. yüzyıl kadın hareketi ile 20. yüzyıl kadın hareketini birbirinden ayırmak için eski-yeni ifadeleri yerine, birinci dalga ve ikinci dalga ifadeleri kullanılmaktadır. Birinci dalga kadın hareketi, kadınların insan haklarının tanınması, kamusal ilişkiler alanına dahil olma ve yurttaşlık statüsüne erişerek erkekler ile eşit katılım ve söz hakkına sahip olmak gibi talepler üzerinde gelişmiştir (Donovan, 2015, ss. 13-5). Bu bağlamda, birinci dalga kadın hareketi de tüm eski toplumsal hareketler gibi eşitlik ve özgürlük talepleri etrafında örülmüştür. İkinci dalga hareketi ise ilk dalganın üzerinde geliştiği talepleri devam ettirmekle beraber, kamusal alan kadar özel alanı da hedefine almıştır. Feminist hareketin bu ikinci dalgası, kadın çalışmaları literatüründe ‘yeniden uyanış’ olarak anılmaktadır. Zira ilk dalga hareketinin, yasal düzlemde asgari cinsiyet eşitliğinin sağlanmasıyla, kadın

özgürleşmesinin mümkün olacağına dair inancı, pratikte karşılığını bulamamıştır (Sayan-Cengiz, 2018, s. 111).

İkinci dalga hareketinin elemanları, bir önceki dönemde yasal düzlemde cinsiyet eşitliğinin tanınmasının, toplumsal yaşamdaki eşitsizliği gidermede tek başına yeterli olmadığını, kadınlar açısından eşitsizliğin sistematik bir şekilde sürdüğünü deneyimlemiş karakterlerdir. İşte bu nedenle, ikinci dalga hareketinden doğan feminist söylem, kadının toplumsal yaşamdaki ikincilleştirilmiş konumunun kaynağını, geleneksel toplumsal cinsiyet kalıplarının esnek olmayan yapısına bağlamıştır (Ramazanoğlu, 1998, ss. 30-2). Bu bağlamda, ikinci dalga feministlerinin hedefi, geleneksel toplumsal yapıya dayanan kavramların alt üst edilmesi ve toplumsal yaşamda cinsiyet eşitliğine doğru bir dönüşümün yaşanmasıdır. Bu maksatla girilen faaliyetlerin başında, akademik bir disiplin olarak feminizm çalışmaları yürütülmesi gelmektedir (Donovan, 2015, ss. 265-317).

1.1. Feminist Tarih Yazımı: His-story'den Her-story'ye Geçişin Hikayesi

Tarih, mahiyeti itibariyle, sosyal bilimler alanında ideoloji ile en yoğun ilişki içerisindeki disiplindir (Berktaş, 2018, s. 27). Tarih disiplininin ideoloji ile ilişkisine dair bu önemli ayrıntı akla şu soruları getirmektedir: “Tarih, kimin tarihidir?”, “Tarihsel bilgi, kimler için ve kimler tarafından üretilmektedir?”, “Tarih yazımı gerçekten de geçmişte olanca çıplaklığı ile yansıtmakta mıdır?”. Çakır, tarih disiplinin uzun yıllar boyunca, iktidarı paylaşmakta olan “Batılı, beyaz, soylu, burjuva erkeklerin” (Çakır, 2016, s. 30) çıkarları doğrultusunda şekillendiğini belirtmektedir. Bu özelliklere haiz olmayanlar, yani siyahlar, köylüler, köleler, işçiler ve kadınlar tarihin yazılmayan özneleri olarak karanlıkta kalmışlardır (Çakır, 2016, s. 30).

19. ve 20. yüzyılda yaşanan siyasi gelişmeler neticesinde, tarih disiplininin o güne kadar kayda değer bulmadığı toplumsal gruplar, tarih anlatıları içerisinde yer almaya başlamıştır. Ancak değişen koşullar ve tarih yazımında görülen post-modern dönüşüm, özünde sadece erkekleri yeni tarih yazımının kapsamına almış, kadınlar tarihin karanlıkta kalan özneleri olmaya devam etmişlerdir (Berktaş, 2018, ss. 17-22).

Tarih disiplinine feminist bir dokunuş, ancak 1970’li yılların sonlarına doğru, ikinci dalga feminizm hareketi ile beraber mümkün olmuştur. Şöyle ki geçmişten bugüne, eril çıkarlar, kadınların yaşamını ve varlık alanlarını doğrudan etki altında

bırakmışlardır. Eril tahayyül ve tahakküm karşısında, kadınların kurtuluşu, feminist düşüncenin teorik çerçevesini sağlam temeller üzerine oturtmaktan geçmekteydi. İşte tam da bu nedenle, yapılacak işlerin başında, tarihin tozlu raflarının karıştırılması ve karanlıkta bırakılan büyükannelerin tarihinin görünür kılınması gelmekteydi (Çakır, 2016, ss. 29-53). Bu bağlamda, feminist tarihçiler başlarda ‘kadınlar var olan tarih yazınına dahil mi edilmeli, yoksa bir kadın tarihi mi yazılmalı?’ sorusu üzerine, farklı bakış açılarını yansıtan cevapların verildiği temel bir tartışma yürütmüşlerdir (Bulut, 2002, ss. 10-3).

Kadınların tarihin öznelerinden biri haline getirilmesine yönelik ilk adımlar daha çok tarih yazınındaki eksiği doldurmak, kadınları tarihe dahil etmek yönünde olmuştur. Scott (1999), bu durumu “her-story” (s. 150) yazmak şeklinde tanımlamıştır. Şöyle ki İngilizcede ‘history’ kelimesi, ‘tarih’ anlamına gelmektedir. Scott’ın yaklaşımına göre, ‘history’ kelimesinin içindeki ‘his’ (erkek için kullanılan, ‘O’nun’ anlamındaki zamir), tarihin, erkeklerin tarihi olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Scott (1999)’a göre, bu durum karşısında yapılması gereken, kadınların görmezden gelinen tarihsel deneyimlerini uyandırmak ve onların tarih yazınında hak ettikleri yere yerleşmesini sağlamaktır. Bu, ancak tarihin ‘her’ (kadın için kullanılan, ‘O’nun’ anlamındaki zamir) şeklinde okunmasıyla mümkün olacaktır (ss. 150-1).

Tarih yazınında kadınların görünür kılınması yönündeki çaba, feminist teorinin gelişim süreci içerisinde yeni bir bakış açısına evrilmiştir. Tarih disiplininin çerçeve sınırlarını zorlayan eleştirel feminist bakış açısı, yaşamın her alanına dair toplumsal kavramların ve pratiklerin, taraflı anlamlarla yüklü olduğuna değinmektedir. Yapılacak işlerin başında, toplumsal kavram ve pratiklerin içini eşitlikçi bir perspektifle yeniden doldurmak gelmektedir. Bu bağlamda, tarih yazımının toplumsal sınıf ve etnik köken gibi analitik kategorilerinin arasına toplumsal cinsiyetin de dahil edilmesi, geçmişin daha geniş ayrıntılarla ve daha objektif bir biçimde resmedilmesini mümkün kılacaktır. Gerçekten de bugün, araştırmalarını feminist perspektifle yürüten tarihçiler, eril kültürün egemen olduğu yapılar içerisinde kadınların varlığını da inceleme konuları arasına katmaya başlamış ve bu yolla, kadınların da tarihsel birer özne olarak birçok toplumsal olayda etkin roller oynadıklarını belgelemeye başlamışlardır (Berktaş, 2018, ss. 26-32).

1.2. Dünyada Kadın Hareketinin Tarihi

Toplumsal yaşamda görülen cinsiyet temelli eşitsizlik karşısında, örgütlü anlamda bir mücadele, 19. yüzyılda başlamış olsa da bu eşitsizlik karşısında söyleyecek sözleri olan kadınlardan kalan yazılı kayıtlar, çok daha eski tarihleri göstermektedir. Heywood (2014b), bu anlamdaki bir isyanın köklerini Antik Yunan ve Çin medeniyetlerine kadar götürmektedir (s. 235). Tekeli (2017), Orta Çağ'da Katolik Kilisesi karşısında feminist anlamda bir mücadelenin söz konusu olduğunu belirtmektedir (s. 131). Çakır (2014), yine Orta Çağ'da yazılı bir feminist çalışma olarak, Christine de Pisan tarafından 1405 yılında kaleme alınan *The Book of the City of Ladies* (Kadınlar Kentinin Kitabı) adlı çalışmayı işaret etmektedir (s. 416). Donovan (2015) ise 18. yüzyıl öncesine ait, 1604 tarihinde Marie de Gournay tarafından yazılmış olan *l'Egalité des Hommes et des Femmes* (Kadın Erkek Eşitliği) adlı kitapçık gibi daha birçok çalışmanın varlığından bahsetmektedir (ss. 21-2).

17. ve 18. yüzyıllar dünyada siyasal ve toplumsal bakımdan önemli hareketliliklerin yaşandığı dönemlerdir. Kapitalizmin doğup geliştiği bu günlerde, burjuva devrimleri yaşanmış; geleneksel olarak hane içinde süren üretim, buradan çıkarak, kamusal alana taşınmıştır. Kamusal alan ile özel alan arasında yaşanan bu derin ayrışmada kadınlar, üretimin dışında bırakılarak, evlere kapatılmış ve özel alana bağlı bir nesne konumuna itilmiştir (Çakır, 2014, ss. 416-7).

Tekeli (2017), 1789 Fransız Devrimi'nin, feminist hareketin birinci dalgasının nesnel zeminini oluşturduğunu belirtmektedir (s. 131). Zira özünde, cinsiyet eşitliğini talep etmekte olan bu hareket için "insanlar eşit doğar" (Tekeli, 2017, s. 131) ilkesi ile ön plana çıkan Fransız Devrimi bir ilham kaynağıdır. Bu tarihle beraber, kadınlar artık eşitlikten kendilerine düşen payı alma yönündeki taleplerini yüksek sesle dile getirmeye başlamışlardır (Tekeli, 2017, ss. 131-2). Gerçekten de 18. yüzyılda yaşanan burjuva devrimlerinin kaynağı olan aydınlanmacı liberal ideoloji, adalet ve eşitliğe yönelik söylemlerini sistemli hale getirmiş ve 1776 tarihli Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ile 1789 tarihli Fransız İnsan Hakları Bildirgesi'nde, insanların hükümetler karşısında dokunulamaz bir nitelikte olan doğal haklara sahip olduğu kaydedilmiştir (Donovan, 2015, s. 22). Eylül 1791'de, Devrim'den iki yıl sonra, Fransız filozof ve yazar Olympe de Gouges, Paris'te *Le Droits de la Femmes* (Kadın Hakları) adlı bir

bildiri yayınlamış ve kadınların da erkekler kadar eşitlik haklarından yararlanmasının gerekliliğini şu şekilde dile getirmiştir:

“Ulus temsil eden anneler, kızlar ve kız kardeşler Ulusal Meclis’e katılmak istemektedirler. Halkın mutsuzluklarına ve hükümetlerin yozlaşmasına tek neden olarak, kadın haklarının unutulmasını ya da çiğnenmesini gördüklerinden, kadının doğal, vazgeçilmez ve kutsal haklarını resmi bir bildiri ile açıklamaya karar verdiler (...) Yasa genel iradenin ifadesi olmalıdır. Kadın ve erkek tüm yurttaşların doğrudan ya da temsilcileri aracılığı ile yasa yapmaya katılma hakkı vardır. Yasa herkes için aynı olmalıdır. Yasa önünde eşit olduklarından, tüm kadın ve erkek yurttaşlar her tür yüksek görev, mevki ve kamu görevine eşit olarak, gayretlerine göre ve aralarında erdem yetenekleri dışında ayırım gözetilmeksizin alınmalıdır. (...) Hiç kimse en temel ihtiyaçlarından dolayı bile olsa rahatsız edilemez. Kadının, tıpkı idam sehпасına çıkma hakkı olduğu gibi kürsüye çıkma hakkı da olmalıdır” (F. Tulga, çev., 1992; aktaran Çakır, 2014, s. 426)

1793 Anayasası ile Fransa’da genel oy hakkı -kadınlar hariç- tanınmıştır. Aynı yıl ülkede, kadınların her türlü örgütsel faaliyetleri gerçekleştirilmesi ve politika ile ilgilenmeleri yasaklanmıştır. Kadınların kürsüye çıkmasının, idam sehпасına çıkması kadar olağan bir hak olduğunu ileri süren Olympe de Gouges ise giyotinle idam edilmiştir (Donovan, 2015, s. 21).

Feminizm teorisi bakımından ilk önemli çalışma, 1792’de liberal feminizmin öncü isimlerinden Mary Wollstonecraft tarafından yazılan *A Vindication of the Rights of Woman* (Kadın Haklarının Gereçlendirilmesi) adlı çalışmadır. Wollstonecraft (2019) çalışmasında Fransız Devrimi’nin cinsiyetçi tutumunu dile getirmiş; cinsiyetler arası eşitsizliğin insanlığın eski çağlarından beri sürdüğünü, insan olmaktan doğan hakların daima erkekten yana şekillendiğini belirtmiştir.

Üretimin hane içinden ayrılarak, kamusal alana taşınması ile özel alan-kamusal alan ayrışması derinleşmiştir, ancak kadının eş ve anne rolleri ile haneye bağlı bir nesne olarak kodlanmış oluşu tarihsel ve evrensel bir olgudur. Zaten böylesi derin bir ayrışmanın yaşanmasının temelinde de bu, kaynağını tarihe dayandıran kültürel kod bulunmaktadır. Zira akılcılığı kamusal alan ve erkekle, akıl-dışılığı ise özel alan ve kadınla eşleştiren aydınlanmacı liberal düşünce, özünde, sadece bu doğrultudaki bir yaklaşımı şiddetle beslemiş, yani onu yoktan var etmemiştir. Aydınlanmacı liberal düşünürler, doğal haklar kavramı ile tüm insanların -sadece doğmuş olmaları ile kazandıkları- dokunulmaz haklara sahip olduklarını ileri sürerken, aslında evrensel bir eşitliği ifade etmemişlerdir. Şöyle ki bu eşitlik, “ailelerinin efendileri olan mal sahibi erkekler” (Donovan, 2015, s. 28) arasında geçerli olan türden bir eşitliktir. Yani

kavramın özünde cinsiyetler arası eşitlik olmadığı gibi, erkekler arasında da bir eşitlik bulunmamaktadır (Donovan, 2015, ss. 21-8).

Atlantik'in ötesinde, ABD'de, kadınların yasal eşitlik hakları mücadelesi, kölelik karşıtı hareket ile beraber 1837'ye kadar uzanmaktadır. Bu tarihten sonra, kölelik karşıtı olan dernekler kurulmuş ve mitingler düzenlenmeye başlanmıştır. Yalnızca kadınların yasal eşitlik hakkı adına düzenlenmiş olan ilk eylem ise 1848'de Seneca Falls toplantısında bir bildirme yayınlanmasıdır. Bu bildirmede, doğal haklar geleneğinden hareket eden liberal feministler, kadınların, birer insan olarak, yurttaşlık hakkına sahip olması gerektiğini; kadınların da tıpkı erkekler gibi insan olmaktan gelen dokunulamaz doğal hakları olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu bakımdan, Elisabeth Cady Stanton tarafından yazılan Declaration of Sentiments (Duygular Bildirgesi), Amerika'daki en eski kadın eylemi olmanın yanı sıra, doğal haklar kuramının feminizme uyarlandığı ilk girişim olarak da kabul edilmektedir (Donovan, 2015, ss. 29-30). Stanton, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'ndeki boşlukları doldurma niteliği taşıyan Duygular Bildirgesi'nde şu ifadelerle yer vermiştir:

“Bütün kadınlar ve erkekler eşit olarak yaratılmışlardır, yaratıcıları tarafından verilmiş ve vazgeçilemez haklara sahiptirler ki bunların arasında yaşam, özgürlük ve mutluluğun peşinden koşma hakkı vardır, bu hakları korumak için güçlerini yönetilenlerin rızalarından alan hükümetler kurulmuştur – bu hakikatleri aşikâr sayıyoruz.” (Aktaran Donovan, 2015, s. 30)

Bu noktada, liberalizmin kadını dışlayan özü ile ilgili ironi de açığa çıkmaktadır. Daha açık bir ifade ile “aydınlanmacı liberal düşünce, bu dönem feminizminin hem sebebi hem de esin kaynağı olmuştur.” (Budak, 2018, s. 40) Zira Stanton'dan başka Mary Wollstonecraft, Frances Wright, Sarah Grimké, Susan B. Anthony ve Harriet Taylor gibi birçok liberal feminist de kadın ve erkeğin, akıl ve yetenek yönünden eşit olduğu; toplumsal dönüşümün gerçekleşebilmesi için eğitimin gerekli olduğu; kadınların da birer birey olarak, akılcı ve bağımsız olduğu; kadınların da bağımsızlıklarına bağlı bir vicdan ve onur sahibi olduğu fikirlerinde birleşerek, doğal haklar kuramına mutabık kalmışlardır. Birinci dalga kadın hareketine esas teşkil eden tüm bu fikirler, kadınların oy hakkı mücadelesinde de sıklıkla dile getirilmiştir (Donovan, 2015, ss. 33-4).

Bütün bu girişimlere rağmen, 20. yüzyıla doğru giderken, kadınlar, dünyanın farklı coğrafyalarında eğitime erişim, mülkiyet sahibi olma ve siyasal katılım gibi sair temel hak ve özgürlüklerinden mahrum kalmaya devam etmekteydiler. Örneğin; ABD'de

1866 yılında yapılan anayasal düzenlemeden sonra oy hakkı, siyahi erkekleri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Kadınların oy hakkının tanınmamasını protesto etmek için Susan B. Anthony, 1872’de yapılan Kongre seçimlerinde oy kullanmış ve daha sonra yasaları çiğnemekle suçlanarak, yargılanmış ve para cezasına çarptırılmıştır (Çakır, 2014, ss. 418-21).

İngiltere’de ise örgütlü kadın hareketi 1850’li yıllarda başlamış, 1867 yılında da kadınların oy hakkının tanınmasını talep eden bir imza kampanyası düzenlenmiştir. Ünlü filozof ve politikacı John Stuart Mill bu kampanyaya destek vererek, Avam Kamarası’na kadınların yasal eşitlik hakkının tanınması yönünde bir öneri sunmuştur. Ancak Mill’in önergesi reddedilmiştir. Talepleri reddedilen İngiliz kadınlar, 1900’lerden itibaren yer yer militanlaşan bir şekilde mücadele yürütmeye devam etmişlerdir. 1903 yılında süfrajeter¹ tarafından Women’s Social and Political Union (Kadınların Sosyal ve Politik Birliği) kurulmuş ve Votes for Women (Kadınlar İçin Oy) dergisi çıkarılmaya başlanmıştır. Ancak dönemin sosyal demokrat partileri kadınların taleplerini görmezden gelmeye devam edince, süfrajeter, taleplerini şiddetlendirip, duvarlara yazı yazmak ve kendilerini parlamento sıralarına zincirlemek gibi sair eylemlerle kamuoyunun dikkatini çekmeye çalışmışlardır. Ayrıca belirtmek gerekir ki tarihte ilk kez, politik bir eylem yöntemi olarak, açlık grevini de yine süfrajeter kullanmıştır (Çakır, 2014, ss. 422-5).

1893 yılında, İngiltere’de süfrajeterin mücadelesi devam etmekteyken, o tarihlerde bir İngiliz kolonisi olan Yeni Zelanda’da düzenlenen bir imza kampanyası neticesinde kadınların oy hakkı tanınmıştır. Bu tarihten sonra, 20. yüzyılın ilk yarısına kadar devam eden süreçte, kadın hakları reformları dünyanın diğer coğrafyalarına doğru yavaş yavaş yayılmıştır (Özgün, 2017, ss. 382).

Aydınlanmacı liberal feminist teori ışığında hareket eden birinci dalga kadın hareketi, dünyanın farklı coğrafyalarında, farklı zamanlarda, yasal eşitlik haklarının tanınması ile sona ermiştir. Ancak Donovan (2015), liberal feminist teorinin mirasının bugün hala varlığını koruduğunu belirtmektedir. Zira yasal düzlemde insan olmaktan gelen eşitlik haklarının elde edilmesi, bu teoriden doğan hareket ile mümkün olmuştur (ss.

¹ Kelimenin kökü ‘suffrage’, ‘oy’ anlamına gelmektedir. Suffragettes ise kadınların oy hakkının tanınmasını talep eden kişiler anlamında kullanılmaktadır (Oxford English Dictionary, 2019).

65-6). Ayrıca, liberal teorinin -üzerinde çok durulmamış olsa da- değindiği bir konu olan, kamusal alan-özel alan ayırımına dayalı toplumsal cinsiyet eşitsizliği, halen varlığını sürdürmeye devam etmektedir ki ikinci dalga kadın hareketinin odak noktasının da bu ayırım olduğu söylenebilir (Donovan, 2015, ss. 65-73).

Çakır (2014), Fransız filozof ve yazar Simone de Beauvoir'ın yapıtlarının, kadın hareketinin birinci dalgası ile ikinci dalgası arasında bir köprü vazifesi görmüş olduğuna değinmektedir (s. 435). De Beauvoir, varoluşçu felsefenin kavramlarını feminist bir dönüşüme uğratarak, kadının toplumsal yaşamdaki kültürel ve politik konumunu açıklamak için kullanmıştır (Donovan, 2015, s. 232). İkinci Cins adlı çalışmasında filozof de Beauvoir şunları yazmaktadır: “Erkek kadına göre değil, kadın erkeğe göre tanımlanır ve ayırt edilir. (...) O (erkek), Özne ve Mutlak konumundadır-kadınca Ötekidir.” (de Beauvoir, 1949; aktaran Donovan, 2015, s. 232). Bu bağlamda, kadınların, gündelik yaşam çemberinde karşılaştıkları sorunların kaynağını toplumsal cinsiyete ve eril tahayyüle dayandıran de Beauvoir, böylece, feminist teorinin kavramsal çerçevesinin tamamlanmasına da önemli bir katkıda bulunmuştur (Çakır, 2014, ss. 435-7).

İkinci dalga kadın hareketi, ABD ve Avrupa’da 1970’lerde, feminist yeniden doğuş olarak da anılan, coşkulu eylemlerle başladığında; patriyarkanın gündelik yaşam çemberine sinmesinden ve kadınları kısılcacında tutmasından dolayı, feministler yasal düzlemde eşitlik hakkını elde etmiş olmanın yeterli olmadığını ileri sürmüşlerdir. Bu şartlar altında kadınlar, eşitlik hakkına sahip olsa da pratikte bu hakkı kullanmaktan yoksun durumdaydılar (Ramazanoğlu, 1998, ss. 30-2). Bu bağlamda, patriyarkal toplumsal örüntünün kadınlar lehine dönüşmesini hedefine alan ikinci dalga hareketi, radikal söylemlerle başlamıştır (Özgün, 2017, s. 385). Böylece, patriyarkanın kendisine sadece toplumsal yaşam, ekonomi ve politikada değil, gündelik yaşam çemberinin bireysel ve cinsel boyutlarına kadar varan bir etki alanı yaratmış olduğuna dair çalışmalar üretilmeye başlanmıştır (Heywood, 2014b, ss. 249-53).

Toplumsal yaşam ve kamusal alan arasındaki sınır “özel olan, politiktir” (Özgün, 2017, s. 385) sloganı ile bulanıklaşırken; politik alan kavramı, özel alanı kapsayacak biçimde yeniden tanımlanmıştır (Lamoureux, 2015, ss. 217-9). Daha açık bir ifadeyle, ikinci dalga hareketi, kadın haklarının pratik tabanını genişletmek için politik kurumlardan

faydalanmakla kalmamış, aynı zamanda bireylerin tutum ve edimlerini şekillendiren patriyarkal/geleneksel toplumsal düşünce yapılarını da hedefine almıştır (Donovan, 2015, ss. 349-55).

1980’li yıllar feminist söylemin gittikçe radikalleşen gelişimiyle devam ederken, 1990’lara gelindiğinde, ikinci dalga, farklılaşan feminizmlere dönüşmüştür. Zira kadınların kurtuluşu için hangi yolun izlenmesi gerektiğine dair ideolojik fikir ayrılıkları derinleşmeye başlamıştır. Bu durum, feminist örgütlenmelerin sayıca artmasına neden olmuştur. Ancak bilhassa genç feministlerin örgütlenmelere katılmasında göze çarpan bir düşünüş yaşanmıştır (Heywood, 2014b, ss. 254-59). Öyle ki 21. yüzyılın başlarında ikinci dalga hareketinin durumu, feminist hareketin başarısız olduğu yönündeki yorumlara yol açmıştır (Solnit, 2015, s. 123). Söz konusu yorumlara karşın Solnit, feminist hareketin verdiği mücadeleyi, yolda olmak metaforunu kullanarak şu şekilde açıklamaktadır:

“Çok eski bir şeyi değiştirmek için yola çıktı feminizm hareketi. Çok yaygın, belki dünyanın tüm kültürlerinde, sayısız kurumunda, evlerde, asıl önemlisi her şeyin başladığı ve bittiği yer olan zihinlerimizde derinden kök salmış bir şey bu. Bu kırk ya da elli yıl içinde çok şeyin değişmiş olması mükemmel; her şeyin kalıcı ve kesin olarak, geri dönüşü olmayacak şekilde değişmemiş olması ise başarısızlık sinyali değil. Bir kadın bin kilometrelik bir yola çıkıyor, yirmi dakika sonra insanlar daha dokuz yüz doksan dokuz kilometresi kaldığını ve bu gidişle hiçbir yere varamayacağını ilan ediyorlar. Bu zaman alır.” (Solnit, 2015, s. 124)

21. yüzyılın ikinci çeyreğine doğru feminist hareket, 2000’lerin başında yaşadığı sıkışmadan sonra yeni bir patlama yaşayarak, tekrar doğmuş ve böylece hareketin üçüncü dalgası da başlamıştır. Yeniden dönüşüme uğrayan feminist söylem, ulaşabileceği en evrensel boyutuna ulaşma yolunda ilerlemektedir. Zira hareketin içerisine inanç ve/veya etnik nedenlerle ayrımcılığa uğrayan kadınların ardından, queer-LGBTİ+ (Lezbiyen, Gay, Biseksüel, Transseksüel ve İnterseksüel) bireyler de dahil olmuş ve feminist hareketin tabanında bir zenginleşme yaşanmıştır (Yardımcı ve Güçlü, 2016, ss. 17-25). Son yıllarda ise eko-vegan bireyler de feminist söyleme katkıda bulunmaya başlamıştır (Donovan, 2015, ss. 349-404).

Varılan son noktada, üçüncü dalga hareketi yavaş yavaş tüm dünyaya yayılırken, kapsamına erkek egemen vahşi kapitalist üretim sistemi, patriyarkal toplum yapısı ve eril tahayyül karşısında ikincilleştirilen, yok sayılan, emekleri ve değerleri sömürülen, bedenleri metalaştırılan tüm kimlikleri, hayvanları ve doğayı da alarak ilerlemektedir

(Shiva, 2019, ss. 55-85, 313-321). Mellor (1993), üçüncü dalga hareketin içerisinde yer alan eko-feministlerin, bu yorumu destekleyen nitelikteki savlarını şu şekilde açıklamaktadır:

“Ekolojik ve askeri yangının giderek artan tehlikeleri, kadınların daha da ileri gitmesi gerektiğini açıklığa kavuşturmuştur. Olay, cinsiyet temelinde bölünmüş bir toplumun yol açtığı zararları onarmayı değil, erkeklerin yarattığı ekonomik, politik, askeri ve cinsel egemenlik yapılarını alaşağı etme olayıdır. (...) Ekolojik krizi doğuran ekonomik, askeri ve politik sistemler, içlerinden bir kısmı onlara katılmış ve nimetlerinden yararlanmışsa da, kadınlar tarafından yaratılmadı. Kadınların maruz kaldığı sömürü ve baskıyı çok sayıda erkek de paylaşmış olmakla birlikte, bu iktidar yapıları erkek çıkarları ve önceliklerinden yola çıkmaktadırlar. Gelecek açısından yaşamı sürdürülebilir bir toplum, kadınların çıkarları ve önceliklerinden yola çıkmalıdır. Yaşam araçlarını yaratıp sürekliliğini sağlamaktan sorumlu olanlar kadınlardır. Yoksulluğa ve çevre kirliliğine karşı en dayanıksız olan insanlara (çocuklar, yaşlılar ve hastalar) bakanlar kadınlardır. Bedenleri doğum mühendisliğinin deney alanı durumuna getirilen ve özürsüz çocuklar doğuran kadınlardır.” (ss. 25-6).

1.3. Türkiye Coğrafyasında Kadın Hareketi ve Tarihi

Türkiye coğrafyasında kadın hareketi tarihini aktarmadan önce, literatürde Türkiyeli kadınların hak mücadelesi tarihini görmezden gelen bazı söylemler bulunduğunu belirtmek gerekmektedir. Bunlardan ilki, Türkiye’de kadınların medeni ve siyasi haklarına yönelik düzenlemelerin bir kazanımın sonucu olmadığı yönündeki ifadedir. Buna göre, kadına yönelik düzenlemeler, tepeden inme biçimde gerçekleştirilmiştir (Tekeli, 1997, s. 10). Bu söylem bazı feminist araştırmacılar tarafından da tekrar edilmiştir. Örneğin, Abadan-Unat, Türkiye’de kadın hakları hareketinin geçmişini reddetmemekte, ancak “devlet feminizmi” (1998, s. 328) kavramını öne çıkararak, Mustafa Kemal Atatürk’ün öncülüğündeki Cumhuriyet devrimlerinin Türkiye’de kadının toplumsal konumunu yükseltici temel bir işlev görmüş olduğunu belirtmektedir (Abadan-Unat, 1998, s. 328). Ancak, aşağıda detaylarıyla aktarıldığı üzere, Türkiye coğrafyasında örgütlü kadın hakları mücadelesi, 17. yüzyıl sonlarında başlamış ve Cumhuriyet öncesi dönemde de birçok hak kazanımları söz konusu olmuştur. Karşıt söylemlerden bir diğeri, kadın-erkek eşitliğinin Türkiye toplumsal yapısına uygun olmadığı yönündeki muhafazakâr perspektiften bir eleştiridir. Bu söylem, cinsiyetler arası eşitlik düşüncesinin, Türkiye coğrafyasına Batı toplumlarından transfer edildiğini ve kültürel toplumsal değerlere uygun olmadığını ileri sürmektedir (Tekeli, 1997, s. 10).

Yukarıda da aktarıldığı üzere feminist düşüncenin eylemsel ve yazınsal anlamda ilk meyvelerini verdiği coğrafyalar Batı toplumlarıdır. Bununla birlikte, detayları aşağıda

da aktarılacağı üzere, günümüzde feminist tarih araştırmalarının ulaştığı Osmanlıca en eski belge 15. yüzyıla aittir. Bu noktada, yukarıda ‘Dünyada Kadın Hareketinin Tarihi’ adlı bölümde de aktarıldığı üzere, Batı Avrupa’da üretilmiş, ulaşılabilen en eski feminist yazılı çalışmanın da 15. yüzyılda kaleme alınmış olduğunu -küresel bilgi akışının tarihin hiçbir döneminde içinde bulunduğumuz 21. yüzyıldaki hız ve kolaylık ile gerçekleşemediğini de hatırlatarak- belirtmekte fayda bulunmaktadır. Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de “kadınların tarihi, ezilmeye direnmelerinin ve haklarını kazanma mücadelelerinin tarihidir.” (Tekeli, 1997, s. 10) Bu tez çalışmasının alt araştırma soruları² bağlamında, literatürde söz konusu tarihsel gerçekliğe dayanak oluşturan bulgulara yer verilmesi, aydınlatıcı olacaktır.

1.3.1. Erken feminist dönem

Ulusal feminist tarih literatüründe, erken feminist dönem olarak anılan dönem, II. Meşrutiyet ile yerini bir sonraki adıma bıraksa da bu dönemin başlangıcı için spesifik bir tarih belirlemek zordur. Söz konusu dönemde, kadınların yazılı eserler aracılığıyla, toplumsal yaşamdaki cinsiyet eşitsizliğini eleştirdikleri göz önüne alınırsa; dönemin başlangıcını, feminist tarih çalışmalarının ulaşabildiği en eski yazılı kaynaklara kadar geri götürmek mümkün olmaktadır. Örneğin; Zihinoğlu (2016), Osmanlı’nın bir Divan toplamış olan ilk kadın şairi Mihri Hatun’un yazmış olduğu bir şiirini günümüz Türkçesine çevirerek şu şekilde aktarmıştır:

“Derler ki eksik akıllı olur kadınlar/ Uygundur her sözünü boş saymak/ Mihri duacınızın zannı budur/ Şu sözü der ol kâmil kişiler:/ Ehl bir kadın iyidir/ Ehl olmayan bin erkekten/ Bir kadın ki zihni paktır/ İyidir bin anlayışsız erkekten” (s. 42)

15. yüzyılda kaleme alınmış bu şiir, Türkiye coğrafyasında kadınların toplumsal yaşamda uğradığı ikincilleştirmeyi ve kadınlık bilinci ile bu durum karşısında yapılmış eleştiriyi açıkça ortaya koymaktadır. Kadın ve erkekler tarafından kaleme alınmış bu gibi daha birçok şiir ve makale bulunmaktadır. Ancak elbette Osmanlı’da da cinsiyete dayalı eşitsizlik karşısında, örgütlü anlamda, bir kadın mücadelesini başlatacak

² Hatırlanacağı üzere, alt araştırma sorularından altıncısı, “Kadın milletvekilleri, siyasi ve sosyolojik profilleri birbirinden farklı olsa da kadına yönelik sorunlar söz konusu olduğunda, partiler-üstü/siyaset-üstü bir dil ve tutum benimsemek, ortak bir bilinçle hareket etmek gereğini vurgulayarak, parlamentoda evrensel kız-kardeşlik teorisini destekleyecek nitelikte tutum/davranış örnekleri göstermiş midir?” ve yedincisi ise 7. “Kadın milletvekillerinin, yasama faaliyetlerinde, feminist tarih bilincine ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin kazanılmış bir hak olduğu düşüncesine dair izler bulunmakta mıdır?” şeklindedir.

hareketlilikler, tıpkı Avrupa ve ABD’de olduğu gibi, 1800’lü yılların sonuna rastlamaktadır (Zihinoğlu, 2016, ss. 42-4).

Tanzimat Fermanı olarak da anılan Gülhane Hatt-ı Şerifi’nin okunmasıyla Osmanlı’da resmen başlayan modernleşme sürecinin ve II. Meşrutiyet’in mimarı konumunda Osmanlı aydınları bulunmaktadır. Modernleşme ve hürriyet fikrinin peşinden giden düşünürler, ortak bir tahayyülün ürünü olan “dünya ile uyum sağlayacak yeni bir toplum yaratma” (Sancar, 2017, s. 85) amacına yönelik tartışmalar yürütmeye başlamışlardır. Çoğu zaman erkek düşünürler arasında cereyan eden bu tartışmaların konuları arasında, modern bir toplumda aile kurumunun nasıl bir modele sahip olması gerektiği; modernleşen toplum yapısı içerisinde kadın haklarının genişletilmesinin gerekliliği; kadınların kamusal yaşama katılımı için daha geniş olanakların yaratılması gibi meseleler de yer almaktaydı (Sancar, 2017, ss. 84-5). Bu tartışma konularının öznesi konumunda olan kadınların, kendileri hakkında söz söylemeye başlaması ise 1868 yılında, basında imzasız kadın mektupları ve yazılarının yer almasıyla olmuştur (Zihinoğlu, 2016, ss. 44-6).

Sancar (2017), kadın sorunları hakkında yazmaya başlayan kadınların, Osmanlı’nın üst sınıf ailelerine mensup kişiler olduğuna değinmektedir (s. 92). Gerek toplumsal yapı ve gerekse onlarla aynı coğrafyada yaşayan hemcinslerinin eğitime erişimi önündeki engeller göz önüne alındığında, bu kadın düşünürlerin neden aristokrat sınıf içerisinde çıktığı anlaşılacaktır. Üstelik içerisinde buldukları toplumsal tabakanın modernleşme karşısında sergilediği olumlu tutuma karşın, söz konusu kadın şair ve yazarlar, yine de bir kadın olarak kendilerini kabul ettirmek konusunda çaba harcamak zorunda kalmışlardır. Zira basın ve edebiyat o güne kadar, erkeklerin hâkimiyet alanında bulunmaktaydı (Zihinoğlu, 2016, sa. 45-7) ve bu alana kabul edilmek isteyen kadınlar, kalemleriyle kendilerini ispat etmediği müddetçe ciddiye alınmayacaklardı (Sancar, 2017, s. 92).

Dönemin ilerici gazetelerinden Terakki, yayınları içerisinde imzasız kadın mektuplarına yer vermeye başlamış ve sonra, 1869 yılında, bu mektupları Terakki-i Muhadderat başlıklı bir ek altında 48 hafta boyunca toplamıştır. 1875 yılında ise yayın ilkesini, kadınlar için yararlı bilgilerden bahsetmek olarak açıklayan Vakıf Yahud Mürebbi-i Muhadderat adlı bir dergi çıkarılmaya başlanmıştır. Yine aynı tarihlerde

kadınları ve çocukları hedef kitlesine alan Ayine adlı bir dergi de yayın hayatına başlamıştır. Bu iki derginin ortak yanı, yayınlarda yazıların başlığına ve yazar imzasına yer verilmemesidir. 1880 yılına gelindiğinde, Şemseddin Sami, dünyaya dair birçok konuda kadınları aydınlatmayı amaçlayan Aile adlı bir dergi yayınlamıştır. 1883 yılında, Mahmud Celaleddin tarafından, çoğunlukla ansiklopedik bilgilere yer verilen İnsaniyet dergisi iki sayı çıkarmıştır. Bu derginin ikinci sayısında birkaç kadın okurun mektuplarına da yer verilmiştir (Çakır, 2016, ss. 59-64).

Yayın hayatına 1886 yılında başlayan Şükufeza adlı dergi, sahibi ve yazar kadrosu tamamıyla kadınlardan oluşan ilk kadın dergisi olma özelliği taşımaktadır. Derginin sahibi Arife Hanım ve diğer yazar kadınlar, yazılarında imza olarak sadece kendi isimlerini kullanmış, babalarının yahut eşlerinin isimlerini kullanmamışlardır. 1887 yılında ise II. Abdülhamid'in destek ve teşvikiyle, Mürüvvet Gazetesi'nin alt yayını olarak Mürüvvet adlı bir kadın dergisi yayımlanmaya başlanmıştır. Bu dergi, yazıları, haftalık siyasi haberler; yurtiçinden haberler; dünyadan haberler; eğlence gibi konu başlıklarına ayırarak düzenlemesi yönünden ilktir. Dergi kadınları kültürel açıdan zenginleştirmekle beraber, dünyadan kadın haberleri vermeyi de amaçlamıştır. Geç Osmanlı döneminin önemli kadın şairlerinden Şair Nigar'ın ilk şiiri de bu dergide yayımlanmıştır (Çakır, 2016, ss. 64-6).

1895 yılında başyazarı ve yazar kadrosunun önemli bir kısmı kadınlardan oluşan Hanımlara Mahsus Gazete yayımlanmaya başlamıştır. İlk 50 sayısı haftada iki kere ve bundan sonra da haftada bir kere yayımlanan bu gazete, 1908 yılına kadar, 13 yıl boyunca devam eden yayın hayatında 614 sayı çıkararak, Osmanlı döneminin en uzun ömürlü kadın gazetesi olma özelliğini taşımaktadır (Çakır, 2016, s. 66). Ayrıca, Şair Nigâr, Fatma Aliye ve Emine Semiye gibi kadın şair ve yazarlar, Türkiye coğrafyasında feminizmin ideolojik temellerini Hanımlara Mahsus Gazete aracılığıyla atmıştır (Zihinoğlu, 2016, s. 46).

Erken feminist dönem, sadece birinci dalga kadın hareketinin düşünsel ve eylemsel temellerinin atıldığı bir dönem olmakla kalmamıştır; aynı zamanda teorik temeller de bu dönemde atılmıştır. Zira yukarıda bahsedildiği üzere, Hanımlara Mahsus Gazete'de yazıları yayımlanan kadın düşünürler, bu dönemde, kadınlık mefkuresi kavramını geliştirmiştir. Sonraki yıllarda yaşanacak eylemsel hareketliliklere zemin oluşturan bu

kavram, bir bilinç yükselişini ifade etmektedir. Daha açık bir ifade ile, kadınlık mefkuresi, toplumsal yaşamda kadınların karşılaştıkları sorunların anlaşılabilirliği; kadınların kendi durumlarının farkına varması; kadınların arzuladığı toplumsal yaşam biçimi gibi konuları ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Erken dönem feministleri, kadınlık mefkuresini, yaşanan modernleşme ortamında kadınlar lehine düzenlemeler yapılmasının talebi, bir insan olarak kadınların kamusal yaşama eşit biçimde dahil olma hakkı ve kadınların özgürlüğünün teslim edilmesi gibi konulardan bahsettikleri çalışmalarında sıklıkla kullanmışlardır (Zihinoğlu, 2016, ss. 44-5).

1.3.2. Geç Osmanlı Dönemi'nde birinci dalga kadın hareketi

1908 yılında ilan olunan II. Meşrutiyet ile birlikte, ülkede bir modernleşme ve özgürlük ortamı gelişmiştir. Sancar (2017), II. Meşrutiyet'in getirdiği böylesi bir özgürlük ortamında gelişen kadın hareketini Fransız Devrimi sonrasına benzetmektedir. Zira bu dönemde kadın düşünürler, kadınların birer insan olarak temel hakları olduğunu, ancak asgari düzeydeki haklarından dahi mahrum bırakılarak insan hakları ihlaline uğradıklarını dile getirmeye başlamışlardır (s.93). Gerçekten de somutlaşan talepler kadınların giyim kuşamları ile ilgili yasakların kaldırılması, çok eşliliğin yasaklanması ve boşanmanın erkeğe bağlı olmasına son verilmesi, kız çocuklarının ve kadınların eğitime erişimi ve meslek edinmelerinin desteklenmesi, kadınların çalışma yaşamına katılımının önündeki yasal engellerin kaldırılması gibi insan haklarına dair en temel meseleler üzerinedir (Sancar, 2017, s. 93). Bu çerçevede şekillenen taleplerin dile getirilişinde, kadınlık mefkuresinden sonra iki yeni kavramın daha geliştirildiği görülmektedir: Hukuk-i nisvan, yani kadın hakları ve kadınlığın tealisi, yani kadınlığın yükselmesi (Zihinoğlu, 2016, s. 57).

II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamı feministlere basın özgürlüğünden daha fazlasını sağlamış, kadın dernekleri aracılığıyla örgütlü ve eylemsel faaliyetler yürütülmeye başlanmıştır. Faaliyet gösteren derneklerin, amaçları da hayli çeşitlidir. Örneğin; Osmanlı Kadınının Hukukunu Savunma Derneği, salt feminist amaçlarla kurulmuş ve tüm etnik kökenlerden kadınların dernek faaliyetlerine katılımını kabul etmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir kadınlar şubesi oluşturulmuş ve cemiyetin kadın üyeleri bu şube adı altında faaliyet göstermiştir (Çakır, 2016, ss. 105-25). İttihat

ve Terakki Cemiyeti Kadınlar Şubesi, bugünün siyasi parti örgütlenmelerindeki kadın kollarının erken bir deneyimi olarak yorumlanmaya açıktır.

Şefkat-i Nisvan, Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi ve Hizmet-i Nisvan gibi yardım amaçlı dernekler, özellikle dul ve yetimlerin zor yaşam koşullarını iyileştirmek için faaliyet göstermekteydi. Ayrıca, yardım amacıyla kurulmuş olan bu derneklerin pek çoğu, kadınların kendi ayakları üzerinde durabilmelerini sağlamak amacıyla, onlara meslek edindirmeyi de hedeflemekteydi. Bu dönemde, yürüttükleri faaliyetlerle kadınların kültürel seviyelerini yükseltmeyi hedefleyen dernekler de kurulmuştur. Halide Edib ve arkadaşları tarafından kurulmuş olan Teali-i Nisvan Cemiyeti böylesi derneklere bir örnektir. Teali-i Nisvan Cemiyeti'ne üye olmanın temel koşulu, iyi seviyede Türkçe okuma ve yazma bilgisine sahip olmaktı ve ayrıca dernek üyelerinin İngilizce derslerine devam zorunluluğu bulunmaktaydı. Bunlardan başka, azınlık kadınların kurmuş oldukları dernekler ve ülke sorunlarına çözüm bulmayı amaçlayan dernekler ile ülke savunmasına destek vermeyi hedefleyen dernekler de kurulmuştur (Çakır, 2016, ss. 87-105).

II. Meşrutiyet ile beraber gelen özgürlük ve modernleşme ortamı ve yürütülen feminist mücadeleler sonuçlarını vermeye başladığında kadınlar, ücretli çalışma hakkına kavuşmuştur. Öyle ki bu dönemde, kadınların bazı kamu görevlerine kabul edilmesi de söz konusu olmuştur. Bu gelişmeyi, eğitim alanında yapılan yenilikler izlemiş ve kadınların temel eğitimin ardından devam edebilmeleri için lise ve üniversiteler açılmıştır. 1914 yılına gelindiğinde ise İstanbul Edebiyat Fakültesi'ne kadın öğrenciler de kabul edilmeye başlanmıştır (Tekeli, 1998, ss. 339-41). Yaşanan tüm bu gelişmeler göz önüne alındığında, kadınların artık özel alanın dışına taşmaya ve kamusal alana dahil olma ideallerini gerçekleştirmeye başladıklarını söylemek mümkündür. Bu minvaldeki ilerleyiş, Türkiye coğrafyasında kadınların politikleşmesi bakımından önemli adımların atılmasını ve siyasal yaşama katılımında verilecek olan eşitlik mücadelesinde yol alınmasını sağlamıştır (Çelebi, 2015, s. 182).

Birinci dalga kadın hareketinin en şiddetli mücadele konusu, siyasal haklar üzerinedir. Ancak II. Meşrutiyet döneminde var olan yaygın özgürlük ve modernleşme ortamında bu talebin yüksek sesle dile getirilmesinin, çok radikal olacağı düşünülmüştür. Zira dönemin feministleri, medeni haklar konusundaki kazanımların çok daha öncelikli

mevzular olması gerektiğinin, ancak medeni hakların kazanılmasıyla, siyasi hakların konuşulması için uygun zeminin oluşabileceğinin bilincindedir (Çakır, 2016, s. 393). Bu bağlamda, siyasal hakların talebi, ilerleyen yıllarda konuşulmaya başlanacak bir meseledir. Örneğin; II. Meşrutiyet döneminde düzenlenen Beyaz Konferanslar'ın beşincisinde, siyasal hak talebi ile ilgili olarak feminist aktivist kimliğiyle tanınan Fatma Nesibe Hanım'ın, kadın hakları mücadelesinde önceliğın, oy hakkından ziyade diğer medeni hakların kazanılmasına verilmesinin gerekli olduğu; siyasal haklarla ilgili taleplerin günün talepleri arasında yer almadığına dair konuşma kayıtları bulunmaktadır (Sancar, 2017, ss. 153-5). Benzer bir kaydın örneğine, Kadınlar Dünyası dergisinin 1914 yılında çıkan 133. sayısında, Kadın ve Hakk-ı İntihab başlıklı bir yazıda da rastlanmaktadır:

“Bizim sükutumuz bizim hakk-ı intihabı (seçim hakkı) istemediğimiz için değil, henüz onun zamanı gelmediğine kani' olduğumuz içindir. Kadınları hakk-ı intihab eden memleketlerde kadınlar madenlerde, fabrikalarda (...) çalışıyorlar; sokaklarda satıcılık ediyorlar. (...) Bizim kadınlığımız henüz maateessüf hayat-ı cemiyete girmemiştir, girememiştir. Mesai-i umumiyeye iştirak edememiştir. Binaenaleyh biz henüz hakk-ı intihaba malikiyetten bahsedemeyiz. (...) Onu talep etmek ona liyakatle mümkündür. Ona liyakatsa diğer memalik (ülkeler) kadınları gibi hayat-ı cemiyete, mesai-i umumiyeye iştirak (toplumsal yaşama ve çalışma hayatına katılım) ile hasıl olacaktır. Biz şu son senelerde kadınlarımızda gördüğümüz intihab-ı rehakara (kurtarıcı seçim hakkına) bakarak pek yakında bizde de kadının bir ferd-i ictimai (toplumun bir bireyi) olacağına iman ediyor, ancak bu imanın husulünden (ortaya çıkışına) sonra hakk-ı intihabı talebi (seçme hakkını talep etme) düşünüyor, istihsaline muvaffakiyete de (bu hakkın kazanılmasını başarmaya da) bir iman-ı huruşan (coşkulu bir şekilde) ile iman ediyoruz.” (Kadınlar Dünyası, 1914; aktaran Çakır, 2016, ss. 395-6)

Dünyada kadın hakları konusunda yaşanan gelişmeleri yakından takip eden Osmanlı feministlerinin, siyasal hakların tanınmasını da hedefleri arasına almış olduğu, başka bir ifadeyle, siyasal hak kavramını yakından tanıyor oluşu, yukarıda aktarılan örneklerden de açıkça anlaşılmaktadır.

Süfraje hareketi yönünde bir eğilim ve bu alanda eylemlilik yürütmekle ilgili fikirler, II. Meşrutiyet döneminde olgunluğa erişmiştir. Ancak önceliğın medeni hakların kazanımına verilmesi yönündeki görüşler ve sonra da ülkenin içinde bulunduğu savaş nedeniyle geleceğın belirsiz halde olmasındandır ki siyasal hak talebi yönündeki eylemlilikler, Cumhuriyetin ilan edilmesine kadar beklemiştir (Zihinoğlu, 2016, s. 119).

1.3.3. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde birinci dalga kadın hareketi

Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilan edilmesinin üzerinden çok geçmeden, kadınların siyasal eşitlik talebine yönelik eylemlilikleri başlamıştır. Kurtuluş mücadelesi yılları

boyunca, milliyetçi duygularla mücadeleyi destekleyen kadınlar, yeni rejimin getirdiği özgürlük ortamının artık kendilerini de kapsadığından, yeni rejim içerisinde kadın ve erkeğin eşit söz hakkına sahip olacağından emindirler. Öyle ki bu yönde çalışmalar yeni rejimin resmen ilanından da evvel başlamıştır. Zihinoğlu (2016), bu durumun, Nisan 1923'te seçimlere ilişkin kararların açıklanmasının ardından, Ahmet Emin (Yalman) ve Mehmet Asım (Us) tarafından çıkartılan Vakit gazetesinde başlatılan bir anketin de hayli etkili olduğunu belirtmektedir (s. 120). Kadınları İntihab başlığı altındaki bu ankete verilen yanıtlar, kadınların seçme ve seçilme hakkının tanınması yönündeki istekliliği ortaya koyar niteliktedir. Çok geçmeden İstanbul basınında, Nezihe Muhiddin ve bir grup kadının, siyasal eşitlik hakları için örgütlenerek, bir kadın fırkası kurma hazırlıkları yaptıklarına dair haberler yer almaya başlamıştır. İlerleyen aylarda da gazetelerde, artık kadınların siyasal haklarının tanınmasının kaçınılmaz olduğuna değinen makalelere sıkça rastlanır olmuştur (Zihinoğlu, 2016, ss. 119-27).

Vakit Gazetesi 4 Haziran 1923 günü çıkan baskısında, Nezihe Muhiddin tarafından kaleme alınmış olan Türk Kadınının Hakkı adlı bir makaleyi yayımlamıştır. Bu makale, Nezihe Muhiddin'in cinsiyet eşitliği ve kadınların siyasal hakları konularındaki kararlı ve eylemci tutumunun ilk kez açıkça görüldüğü bir yazılı çalışma olması bakımından önemlidir. Makalesinde Muhiddin, kadınların haklarına dair, o güne kadar düşüncelerde kalan her şeyin, artık yaşama geçmesi için uygun zeminin oluştuğu; kadınların toplumsal yaşamda yerleşmesi gereken eşitlik konumunun tartışılmasının yersiz olduğu; toplumsal yaşamdaki dönüşümün modernleşmenin bir gereği olduğu gibi konulara değinmektedir (Zihinoğlu, 2016, s. 125-6). Ayrıca, hükümet ve siyasi çevreler, kadın hareketinin taleplerini görmezden gelirse eğer, izlenecek yol hakkındaki şu söylemleri de onun, çağının ötesinde olan, militan feminist karakterinin bariz bir göstergesi niteliğindedir:

“Onları bize vermeseler bile biz, onları alacağız. Hiç şübhesiz hak, azmin, fi'lin ve liyakatındır. Kadınlarımızın, şu on beş seneden beri ibraz ettiği fikr-i teşebbüs ve fa'aliyyet o mevki'lere oturmak için bize bir hak bahş etmiştir. Memleketin ihtiyacat-ı hakikiyesi de o mevki'lere bizim sahip olmağımızı emrediyor.” (Muhiddin, 1923; aktaran Zihinoğlu, 2016, s. 126)

15 Haziran günü Muhiddin'in öncülüğünde bir grup kadının katıldığı Kadınlar Şûrası görüşmelerinde, Kadınlar Halk Fırkası adıyla bir siyasi parti kurulmasına karar verilmiştir (Baykan ve Ötüş-Baskett, 2016, s. 142). Partinin tüzüğü de aynı gün

onaylanarak valiliğe sunulmuş, 17 Haziran günü ise İçişleri Bakanlığı'na ulaştırılmıştır (Zihinoğlu, 2016, s. 137). Yaşanan bu yeni gelişme ile kadınların bir siyasi parti kurmuş olmalarının haberi Kadınlar Alemi Gazetesinde ise şöyle duyurulmuştur:

“Türk kadınlığı pek takdir edilir bir adım ile teşekkür olunacak bir etkinlik dönemine katılarak ülkenin genel hayatında önemli bir varlık gösteriyor. Geçen hafta Üniversitede yapılacağı haber verdiğimiz kadınlar şurası toplantısından bugün: ‘Kadınlar Halk Fırkası’ doğdu. Düşünen bir hanım grubu düzenli bir kuruluş vücuda getirmek üzere Nezihe Muhiddin hanımefendinin başkanlığı altında toplanıp bir parti teşkiline karar vermişler ve bunun için hükümete verdikleri bildiri: (...) ‘Kadınlar Halk Fırkası’ adıyla bir parti kurduklarını bildirmişlerdir.” (Kadınlar Alemi, 1923; aktaran Baykan ve Ötüş-Baskett, 2016, s. 142-3)

Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası'nın kuruluşuna dair anılarına, 1931 yılında yayımlanan *Türk Kadını*³ adlı kitabında şu şekilde değinmiştir:

“Epeyce bir zorluk karşısında kalmıştım. Fakat inancım o denli kuvvetli idi ki güçlükler önünde yılmak şöyle dursun aksine kuvvet ve iradem günden güne artıyordu. (...) Artık kararsızlığa hiç yer kalmamıştı. (...) Düzenlediğim tüzük hakkında aramızda birçok defalar görüşme ve tartışmalar yapılmış ve bitmişti. Kayıtsız şartsız bütün arkadaşlarım cumhuriyet ilkeleri etrafında toplanmakta birleşmişlerdi. Henüz siyasal haklarımızı almamıştık. Fakat cumhuriyetimizin dayandığı demokrasi, temelde haklarımızı sağlamış bulunuyordu. (...) Süratle demokrasinin bütün gereklerini hazırlamak ilk işimiz olacaktı. Zincirleme gelen bütün dönemlerde kadın, toplum arasında en geri bir sınıf olarak kalmıştı. Bu düşünceyi, bu ihmali, bu acı durumu bir an evvel düzeltmek bize kuvvetli bir azim ve irade aşılyordu. (...) Biz kurduğumuz bu partiye ‘Kadınlar Halk Fırkası’ ismini vermekle, partinin etrafında kadın etkinliğinden bir ağ örme olanağı hazırlamış olduğumuz kanısındaydık.” (Baykan ve Ötüş-Baskett, 2016, ss. 141-3)

Kadınlar Halk Fırkası'nın kuruluş bildirisi ve tüzüğü bakanlığa sunulduktan 11 gün sonra, 28 Haziran 1923'te Türkiye'de cumhuriyet tarihinin ilk genel seçimleri düzenlenmiştir. Ancak bu genel seçimi farklı kılan yalnızca Cumhuriyetin ilk seçimleri olması değildir. Şöyle ki söz konusu seçim çalışmasında, bazı sandıklardan, henüz aday olamadıkları gibi, oy kullanma hakları da tanınmayan kadınlara verilmiş oylar çıkmıştır. 5 Temmuz 1923 tarihli İleri Gazetesinde İntihabatda İki Hanıma Dört Re'y başlığı ile yayımlanan bir haber şöyledir: “İzmirli me'b'uslarını intihab ederlerken Gazi Başkumandanımızın refika-i muhteremesi Latife Hanım'a bir re'y verdikleri gibi Halide Hanım da bir re'y kazanmış” (İleri, 1923; aktaran Zihinoğlu, 2016, ss. 138-9) ve Halide Hanım'a ayrıca Şarki Karahisar ilindeki bir sandıktan iki oy daha çıkmıştır (Zihinoğlu, 2016, ss. 137-9).

³ Nezihe Muhiddin'in adı geçen eseri, Baykan ve Ötüş-Baskett tarafından günümüz Türkçesine çevrilerek, literatüre yeniden kazandırılmıştır.

İçişleri Bakanlığı'ndan fırkanın kuruluşunu onaylayacak olan izin belgelerinin gelmesi beklenirken, Kadınlar Halk Fırkası'nın giriştiği ilk faaliyet eğitim alanına yönelik olmuş; bir maarif ve terbiye (eğitim-öğretim) kongresi toplanması için gerekli hazırlıklar başlatılmıştır (Zihinoğlu, 2016, ss. 139-41). Ancak kongre ile ilgili hazırlıklar tamamlanıp da üyelere, merkezde toplanılması için davetiyeler henüz gönderilmişken, Eğitim Bakanlığı, bir 'Talim ve Terbiye' kurumu açtığını duyurmuştur. Kadınlar Halk Fırkası'nın davet ettiği üyelerse bakanlık tarafından görüşleri alınmak üzere Ankara'ya çağırılmıştır. Neticede feministlerin başlatmış olduğu bu projenin üstlenicisi hükümet olunca, Nezihe Muhiddin, fırka adına imzaladığı bir bildiriye Eğitim Bakanlığı'na göndererek, kadınların ihtiyaçlarının göz ardı edilmemesini talep etmiştir (Baykan ve Ötüş-Baskett, 2016, s. 148).

Kuruluş izni beklenirken, mayıs ayında, Roma'da Beynelmül Kadın İttihadı Cemiyeti (Uluslararası Kadınlar Birliği) dokuzuncu kongresini düzenlemiştir. Bu kongreye Türkiye'den iki genç kadın da katılmıştır. Yaşanan bir diğer gelişme ise Aralık 1923'te TBMM'de, 1917 tarihli Aile Hukuku Kararnamesi'nin gözden geçirilmesi ve değiştirilmesinin gündeme gelmesidir. Bu gelişme üzerine İstanbul'da bir grup feminist kadın, Nezihe Muhiddin öncülüğünde bir araya gelerek, Aile Hukuku Kararnamesi'nde kadınlar lehine yapılması gerekli değişiklikleri tartışmak üzere geniş çaplı bir toplantı organize etmişlerdir. 17 Ocak 1924'te yaklaşık üç yüz kadının katılım gösterdiği bu toplantıda, beklenti ve talepler konusunda tartışılmış ve nihayetinde, cinsiyet eşitliğini gözetilen modern bir medeni kanunun talep edilmesi kararlaştırılmıştır. İlerleyen günlerde basında da düzenlemelerin şeriat hükümlerine göre değil, modern anlamda bir yaklaşımla yapılmasının gerekliliği hakkında makaleler yayımlanmıştır. Bu konuda baskılar devam ederken, 4 Mart 1924 günü hilafet makamı kaldırılmış ve Şer'iyye Encümeni'nin görevi de sonlandırılmıştır (Zihinoğlu, 2016, ss. 141-7). Modern anlamda bir medeni kanun düzenlenmesi üzerine çalışacak bir komisyonun kurulması ise Eylül ayının ortalarını bulmuştur (Abadan-Unat, 1998, s. 328).

Kadınlar Halk Fırkası'nın İçişleri Bakanlığı'na yapmış olduğu başvuru sekiz ay boyunca masada bekletilmiş ve nihayet Şubat 1924'te bir yanıt verilmiştir. Bakanlık, partinin kurulması için gerekli izni vermemiş, fakat tüzük üzerinde düzenleme yapılırsa eğer, bir derneğin kurulmasına izin verilebileceğini bildirmiştir. Zira henüz

siyasi hakları tanınmamış olan kadınların, bir siyasi parti kurmaları da uygun görülmemektedir. Üstelik, parti tüzüğü, dönemi içinde değerlendirildiğinde, kadınların da askerlik yapması gibi yer yer uç noktalara ulaşan maddeler içermektedir (Güç, 2017, s. 23). Bu konuyla ilgili olarak Muhiddin, anlatılarında şu ifadelerle yer vermiştir: “Aramızda bazı hanımlar tüzüğün çok taşkın olduğunu ileri sürdüler. Çünkü bu tüzükte ‘kadınlarımızın askerlik görevlerini yerine getireceklerine’ dair bir madde bile vardı.” (Baykan ve Ötüş-Baskett, 2016, s. 149)

Tüzük üzerinde hızlıca bir düzenleme yapılarak, 7 Şubat günü gerekli yasal başvurular tekrar verilmiş; bir hafta sonra da resmi kuruluş izni alınmıştır. Tüzükte yapılan ilk değişiklik, isim ile ilgili olmuş ve örgütlenmenin adı Türk Kadınlar Birliği olarak değiştirilmiştir. Bunun dışında askerlikle ilgili madde de kaldırılmıştır (Baykan ve Ötüş-Baskett, 2016, s. 149). En önemli değişiklik ise birliğin amacı konusunda yapılmıştır. Üçüncü maddede tekrar düzenlenen hali ile birliğin amacı: “Kadınlığı düşünsel ve sosyal alanlarda yükselterek, modern ve olgun bir düzeye erdirmek” (Baykan ve Ötüş-Baskett, 2016, s. 149) olarak açıklanmıştır. Bu amaca ulaşmada uygulanacak eylem planı ile ilgili olarak ise “kadınlık dünyasındaki feci sosyal yaraları iyileştirmek, dul, kimsesiz ailelere ve ilkokuldaki çocuklara yardım etmek (...) kadınlığı dış hayatta çalışmaya özendirme için çaba sarfederek konferanslar düzenlemek” (Baykan ve Ötüş-Baskett, 2016, s. 149) gibi faaliyetler örnek gösterilmiştir. Yapılan düzenlemelerde birliğin siyasetle ilişkisi ve alakası olmadığına dair bir ibare de tüzüğe yeni bir madde olarak yerleştirilmiştir (Zihinoğlu, 2016, ss. 150-1).

Zihinoğlu, tüzük üzerinde yapılan değişikliklerle ilgili olarak şunları söylemektedir:

“Türk Kadınlar Birliği Grubu eyleme geçmek için sabırsızlanıyordu. Önemli olan bir an önce izin alarak Birliğin kuruluşunu gerçekleştirmek ve bir çatı altında faaliyete geçmektir. (...) Türk Kadınlar Birliği Grubu bundan böyle açık bir programla değil, siyasal, içtimai ve iktisadi haklar konusunda tabir yerindeyse ‘gerilla’ taktiklerini hatırlatan yöntemlerle mücadele edecektir.” (Zihinoğlu, 2016, s. 152)

Zihinoğlu’nun bu yorumu yapmasına neden, birliğin kuruluş izni alındıktan bir müddet sonra giriştiği faaliyetlerle ilgilidir. Zira Türk Kadınlar Birliği’nin kuruluşu için resmi onayın alınmasının üstünden çok geçmeden, basında yer alan demeç ve makalelerde, kadınların haklarından vazgeçmemiş olduğuna dair ifadeler tekrar edilmeye başlanmıştır. Birliğin kuruluşundan bir yıl sonra da ses getirecek nitelikte

eylemliliklere girişilmiştir. Nezihe Muhiddin ve Halide Edib'in İstanbul'dan mebus adayı olarak gösterilmesi bu eylemliliklere en bariz örnektir. Şöyle ki 1925 başlarında İstanbul'da bir milletvekilliği makamı boşalınca, yeni bir mebus belirlemek üzere seçim yapılması kararlaştırılmıştır. Türk Kadınlar Birliği'nin gösterdiği adaylar, anayasal engeller nedeniyle, reddedilmiştir. Ancak zaten Türk Kadınlar Birliği'nin de bu girişimle asıl maksadı, siyasal haklar konusuna dikkat çekerek, propaganda yapmaktır. Bu eylemle, TBMM'ye kadınların siyasal haklarının peşinde olmaya devam ettiğini göstermek ve mecliste, cinsiyet eşitliği fikrini savunma potansiyeli olan mebusları cesaretlendirerek, harekete geçirmek hedeflenmiştir (Zihinoğlu, 2016, ss. 156-66).

Türk Kadınlar Birliği'nin, öncelikli amaçlarından bir tanesi de kadınların çalışma yaşamına dahil olması önündeki engellerin kaldırılması konusunda çalışmalar yürütmektir. Kadınların çalışma yaşamına katılımı ile ilgili mücadelenin geçmişi, yukarıda da belirtildiği üzere, geç Osmanlı dönemine dayanmaktadır. Ancak senelerdir süregelen mücadeleye rağmen, cumhuriyet devriminden sonra da kadınların çalışma yaşamına katılımıyla ilgili sorunlar devam etmekteydi. Zira kadınlar hâlen doktorluk ve avukatlık gibi, toplumsal yaşamda yüksek statülü sair meslekleri icra etme hakkına kavuşmuş değildir. Hükümetin, bu sorun karşısında izlemeyi seçtiği politika yolu ise ekonomik, sosyal ve siyasal haklara erişim bakımından, cinsiyet eşitsizliğini giderecek nitelikteki yasal düzenlemelerin yapılması ile çözüm üretmekten ziyade, yer yer görmezden gelmek ve yer yer çeşitli bahanelerle ertelemek olmuştur (Zihinoğlu, 2016, ss. 166-9).

Mevcut durumda içinden çıkması zor olan şöyle bir fasit daire ortaya çıkmaktadır: “Yüksek itibarlı meslekleri icra edebilmek, siyasal haklara bağlıdır; siyasal haklar ise anayasaya aykırı olması nedeniyle tanınmamaktadır” (Budak, 2018, s. 43) siyasal hakların tanınmasının yolu kadınların toplumsal statülerinin yükseltilmesinden geçmektedir; toplumsal statünün yükselmesi ise itibarlı meslekleri icra etmekle mümkündür. Böylesi bir fasit dairenin içine düşülmüş olsa da cumhuriyet devrimi ile gelen modernleşme ortamı, kadınların yaşamına yavaş yavaş dokunmaya başlamıştır. 1925 yılında çıkarılan şapka kanunu, yalnız devlet görevlilerinin şapka kullanmasını zorunlu kılan bir düzenleme olsa da halk bu yeni başlığı hızla benimsemiştir. Üstelik

bu kanun kadınların giyimine yönelik herhangi bir değişimden de bahsetmemektedir. Ancak kılık kıyafetle ilgili dönüşüm bir kez başlayınca, arkası da kendiliğinden gelmiştir. Bunda elbette Mustafa Kemal'in basında yer alan demeçleri de etkili olmuştur. Örneğin; Ağustos 1925'te Kastamonu ziyareti esnasında, kadınların köylerden ziyade, kasaba ve şehir merkezlerinde yüzlerini peçe ile örtmelerinden duyduğu rahatsızlığı belirterek, Türk kadınının yüzünü örtmemesini istediğini açıkça söylemiştir. Pek çok yerel yönetimin de kadınların modern giysiler giymesi için çaba sarf ettiği bilinmektedir. Örneğin; Aralık 1925'te Eskişehir Belediye Başkanı Kâmil Bey, kadınların kurtuluş mücadelesine vermiş olduğu desteğin önemine atıfla, modernleşme mücadelesinde de destek vermelerini ve artık modern giysileri benimsemelerini dilediğini söylemiştir. Ekim 1926'da Tirebolu Belediyesi, ilçede kadınların peçe kullanımını yasaklamış ve ısrarla peçe takmaya devam edenlerin cezalandırılacağını duyurmuştur. Aralık 1926'da Trabzon'da da peçe takılması yasaklanarak, cezai işleme bağlanmıştır. Sivas'ta ise Kasım 1928'de peçe ile mücadele kampanyası başlatılmıştır (Özcan, 2008, ss. 70-1). 1925 yılının sonlarına doğru İstanbul'da vapur ve tramvay gibi toplu taşıma araçlarında haremlik-selamlık uygulamasına son verilmiştir (Zihinoğlu, 2016, ss. 166-7). 17 Şubat 1926'da Medeni Kanun kabul edilmiştir. Evlilik ile ilgili modern bir düzenleme yapılarak, talak⁴ kaldırılmış ve böylece çokeşli evlilik de yasaklanmıştır (Tekeli, 1998, s. 341).

Türk Kadınlar Birliği'nin düzenli olarak yayımladığı, Kadın Yolu adlı dergi, Birliğin önemli meşguliyetleri arasında yer almıştır. Başyazarlık görevini, aynı zamanda derginin sahibi de olan Nezihe Muhiddin yürütürken; derginin yazar kadrosunda Yaşar Nezihe, Şukufe Nihal ve Efzayiş Yusuf gibi dönemin ünlü feminist kadın düşünürlerine rastlanmaktadır. Ayrıca, derginin çeşitli sayılarında, feminist kimlikleriyle bilinen Hüseyin Rahmi Gürpınar ve Abdullah Cevdet gibi erkek yazarların da çalışmaları yayımlanmıştır. Kadın Yolu Dergisi, 1927 yılına değin çıkardığı 30 sayısında görece seviyeli ve sakin bir biçimde, cinsiyet eşitliğinin gerekliliği üzerinde durmuş, bu yolda aydınlatıcı bir rol üstlenmiştir⁵. Ancak 1927

⁴ Talak, İslam dini uygulamalarına göre, erkeğin sözlü olarak eşine ondan boşandığını bildirmesi ve bu yolla evlilik birliğinin sona ermesi anlamına gelmektedir (TDK Çevrimiçi Sözlük, Erişim Tarihi: 10.06.2018).

⁵ Zihinoğlu, Kadın Yolu dergisinin 30 sayı boyunca yayımlanabilmeye devam etmesi hakkında şunları söylemektedir: "Kanımca, Kadın Yolu siyasal iktidara düşünsel katkı ve danışmanlık işlevini de gördü.

yılına gelindiğinde Türk Kadınlar Birliği ve Kadın Yolu Dergisi, sakin tutumlarını bir kenara bırakarak, militan feminist söylemin sesini tekrar yükseltmeye başlamıştır. Aynı yılın başlarında, Birliğin olağan kongresi düzenlenmiş ve 1924 yılında tüzükten çıkarılmış olan siyasal hakların talebi ile ilgili ibare, yeniden tüzüğe eklenmiştir. Çok geçmeden, siyasal hak eşitliğine yönelik bir girişimde bulunulmuş, Cumhuriyet Halk Fırkasına 1927 seçimlerinde bir kadın adayın fırka adına aday gösterilmesi için teklif yapılmıştır. Fırka elbette bu teklifi reddetmiştir, ancak Birlik de bu teklifi, zaten reddedileceğini bilerek sunmuştur. Amaç, tıpkı 1925 yılında yapılan vekil adaylığı denemesinde olduğu gibi, hükümet üzerinde baskı yaratarak, kadınların siyasal ve sosyal hakları için mücadeleden vazgeçemediklerini göstermektir (Zihinoğlu, 2016, ss. 169-71, 196-219).

Türk Kadınlar Birliği'nin Nezihe Muhiddin öncülüğünde, kadınların siyasi hakları konusunda yürüttüğu ateşli mücadele, tarihsel bakımdan, siyasi erki elinde bulunduran ve devrimleri sarsılmaz bir biçimde yerleştirmek amacından hareketle, tek başınalığını yer yer baskı ve zor gücüne başvurarak sürdürmekte olan Cumhuriyet Halk Fırkası'na denk gelmektedir. Ancak altı yeniden ateşlenen bu siyasal hak mücadelesine yönelik olarak Birliğin tüm üyeleri aynı fikirde değildir. Yaşanan fikir ayrılıklarına neden yalnızca tek parti iktidarının baskıları karşısında duyulan endişe değildir. Birliğin içerisinde siyasal hak mücadelesinin artık gerekli olmadığı, hükümetin doğru zaman geldiğinde gerekli düzenlemeleri zaten yapacağı yönündeki görüşler de yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Bu anlaşmazlık ortamında, çok geçmeden Birliğin içerisindeki karşıt sesler de yükselmiş, seçimlerde yeniden Türk Kadınlar Birliği'nin başkanı seçilen Nezihe Muhiddin'e içeriden yoğun eleştiriler gelmeye başlamıştır (Zihinoğlu, 2016, ss. 222-4).

Yukarıda aktarıldığı üzere Mart 1927'de yapılan olağan kongrenin önemi, siyasal hak talebine yönelik ibarenin yeniden tüzüğe eklenmesidir. Ancak bu kongrede başka bir önemli gelişme daha yaşanmıştır. Şöyle ki Birlik içerisinde vücuda gelen muhalefet, olağan kongrenin ardından, dernek hesaplarında ve yönetim heyetinin seçilmesinde

(...) dergi yayımlandığı sürece, Mustafa ve Kemal ve yeni cumhuriyetçi iktidar için kadınlık ve Feminizm üzerine bilgilendirme görevini de yerine getirdi." (Zihinoğlu, 2016, ss. 170-1) Zira bu süreçte dergi kapatılma tehdidi ile karşılaşmadığı gibi, ülkede kadın hakları konusunda hatırı sayılır reformlar yapılmaktaydı.

usulsüzlük yapıldığı yönündeki iddialarla İstanbul Valiliği'ne şikâyette bulunmuştur. Bu şikâyeti, Eylül ayında bir yenisi izlemiştir. Gelen şikâyetler üzerine İstanbul Emniyeti, Birliğin merkezinde arama başlatmıştır. Aramanın ardından Valilik, Nezihe Muhiddin'in dernek kasasından kişisel amaçlarla harcamalar yaptığının tespit edildiğini rapor etmiş; merkez binasını mühürleyerek, derneğin faaliyetlerinin belirsiz süreyle askıya alındığını duyurmuştur (Zihinoğlu, 2016, ss. 234-6).

Yaşanan son gelişmeler karşısında Nezihe Muhiddin, kendisine yöneltilen ithamları asla kabul etmemiştir. Basına verdiği demeçlerde, derneğin kasasında açık bulunmadığını ve merkez binasında yapılan aramaların da izinsiz ve usulsüz biçimde gerçekleştirildiği belirtmiştir. Muhiddin'in düşüncesine göre, kendisi istifaya zorlanmaktadır. İstifasının kaçınılmaz olması için ise böyle bir yola başvurulmuştur. Gerçekten de Eylül sonunda Valilikten gelen emir üzerine, Türk Kadınlar Birliği, olağanüstü bir kongre ile toplanmıştır. Kongreden, Muhiddin'in yönetim kurulundan düşürülmesi kararı çıkmıştır. Bu kararı birkaç gün sonra verilen yeni bir karar izlemiş, Nezihe Muhiddin Birlikten de ihraç edilmiştir (Zihinoğlu, 2016, ss. 237-45).

Birlikten ihracının ardından Nezihe Muhiddin, cinsiyet eşitliği ideali ile bireysel olarak mücadelesini sürdürmeye devam etmiştir. Türk Kadınlar Birliği ise feminist politikaları terk ederek, 1935 yılında kendisini feshettiğini açıkladığı güne değin, yalnızca hayır işleri ve yardım faaliyetleri ile ilgilenmiştir (Güç, 2017, s. 24).

1927 yılından sonra kadın hareketi sessizliğe gömülmüşken, cinsiyet eşitliğine yönelik reformlar, yavaş da olsa birbirini izleyen olumlu bir seyir takip etmiştir. 1930 yılına gelindiğinde, Belediye kanununda bazı değişiklikler yapılarak, kadınların, yerel yönetimler için, seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. Bu gelişmeyi, 1933 yılında ihtiyar meclisi seçimlerine katılma hakkının tanınması izlemiştir. En nihayetinde, 5 Aralık 1934 günü ise 1924 Anayasası'nda yapılan değişiklik ile birlikte, kadınların genel seçimlerde seçmen ve aday olarak katılımı hakkı da tanınmış ve böylece Türkiye'de kadınların temsil mekanizmalarına tamamen dahil olması önündeki bütün yasal engeller ortadan kalkmıştır (Arat, 1998, ss. 252-3).

1.3.4. Sessizlik dönemi ve “kurtulmuş, ancak özgürleşememiş kadınların” yeniden uyanışı⁶

Aralık 1934’te kadınların siyasal haklarının yasal olarak tanınmasının ardından, ilk genel seçimler, Şubat 1935’te gerçekleşmiştir. 1935-1939 yılları arasında mecliste yer alacak milletvekillerinin belirlendiği bu seçimde Meclise 18 kadın milletvekili girmiştir. Kadınların TBMM toplamına oranı ise %4,5 olmuştur (Arat, 1998, s. 252).

Mayıs 1935’te, zaten 1927 yılından beri siyasal faaliyet ve söylemlerden uzak durma eğiliminde olan Türk Kadınlar Birliği, kadınların meclise de girmesiyle beraber, Türkiye’de kadın-erkek eşitliğinin artık sağlanmış olduğunu; derneğin varlığını devam ettirmesi için başkaca bir amacı kalmadığını ve bu nedenle de derneğin kendisini feshetme kararı aldığını duyurmuştur (Tekeli, 1998, s. 341). Bu tarihten sonra ise Tekeli’nin ifadesiyle, Türkiye’de feminist hareket için “çorak yıllar” (1998, s. 337) başlamıştır. Kaldı ki feministler zaten bir süredir hükümetten gelen baskılar nedeniyle sessiz kalma yoluna gitmişlerdi. Siyasal eşitlik hakkının tanınmasından sonra ise tıpkı ABD ve Avrupa ülkelerindeki feministler gibi, Türkiyeli feministler de cinsiyet eşitliğinin gerçekten sağlanmış olduğu yanılgısına kapılmışlardır. Cinsiyet eşitliği ile ilgili toplumsal gerçeklerin bundan çok daha farklı olduğuna dair bir yeniden uyanış ise ancak 1970’li yılların sonlarına doğru başlamıştır (Tekeli, 1998, ss. 337-40).

Literatürde, feminist hareketin yaklaşık kırk sene süren sessizlik yılları döneminde Türkiye’deki kadınların durumunu konu alan çalışmalar hayli kısıtlıdır. Bu sayılı çalışmalardan bir tanesi, Yeşim Arat’ın kaleme aldığı Türkiye’de Kadın Milletvekillerinin Değişen Siyasal Rollerini: 1934-1980 adlı araştırmadır. Arat’ın ilk tespiti, aşağıda Tablo 2.1’de de gösterildiği üzere, yıllar içinde meclisteki kadın vekil oranının artmak yerine, düşüş eğiliminde olduğudur. Ancak yıllar içerisinde değişen yalnızca parlamentodaki kadın temsilci oranında azalma yaşanması değildir, birer siyasi karakter olarak kadın milletvekillerinin tutum ve söylemleri de değişime uğramıştır. Arat (1998)’in tespitlerine göre, 1935’ten 1946 yılına kadar tek partinin bulunduğu mecliste, kadın milletvekillerinin söz aldığı konular kadın, çocuk ve yaşlıların sorunları ile sınırlı kalmıştır. Ayrıca, cinsiyet eşitsizliğinin de bahsi hiç

⁶ Bu başlığın ve içeriğin belirlenmesinde Kandiyoti (2015)’nin “Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar” adlı çalışması etkili olmuştur.

geçmemiştir. Son olarak, bu yıllarda kadın milletvekilleri, kendilerini kadınların temsilcisi olarak tanımladıkları söylemlerde bulunmuşlardır (ss. 252-7).

Tablo 1.1. 1980 Yılına Kadar Olan Süreçte Seçim Dönemlerine Göre Kadın Milletvekili Oranları

SEÇİM YILI	TOPLAM MİLLETVEKİLİ	KADIN TEMSİLCİ SAYISI	TEMSİL ORANI %
1935	399	18	4,5
1939	429	16	3,7
1943	455	16	3,5
1946	465	9	1,9
1950	487	3	0,6
1954	541	4	0,7
1957	610	8	1,3
1961	450	3	0,7
1965	450	8	1,8
1969	450	5	1,1
1973	450	6	1,3
1977	450	4	0,9

(Kaynak: TÜİK, Erişim Tarihi: 21.03.2018)

Çok partili siyasal deneyimin ilk yıllarından, 27 Mayıs 1960 darbesine kadar olan süreçte kadın milletvekilleri, cinsiyet eşitsizliği sorununa hiç değinmeksizin, kadınların yaşadığı sorunları dile getirmeye devam etmişlerdir. Ancak farklı toplumsal sorunlar hakkında da söz almaya başlamışlardır. Bu yıllarda kadın vekiller, kendilerini tanımlarken ulusun temsilcisi olarak ifadesini kullanmayı tercih etmişlerdir. 27 Mayıs darbesinin ardından 1961 yılında yapılan demokratik seçimlerle beraber, siyasal yaşam normal seyrine dönmüştür. 12 Eylül darbesine kadar olan dönemde mecliste yer alan kadın milletvekilleri, mecliste söz almak konusunda, önceki yılların kadın vekillerine göre daha girişken davranmışlardır. Ancak, kadınların yaşadıkları sorunlar mecliste daha nadir olarak dile getirilmeye başlanmıştır. Arat, bu yıllarda kadın milletvekillerinin, kadınlık kimliklerinden sıyrılma yoluna gittiğini ifade etmektedir.

Daha açık bir ifadeyle, kadın vekiller, cinsiyetsiz bir siyasi kimliğin ardına gizlenmeyi tercih etmişlerdir (Arat, 1998, ss. 257-66).

Türkiye’de feminist hareketin sessizliğe büründüğü dönemde, 1940’lı ve 50’li yıllarda faaliyet gösteren kadın örgütleri olsa da bu örgütler daha çok Kemalizm ve laikliğin korunması gibi fikirlere öykünmekle yetinmiştir. Bu dönemin kadın örgütleri, kadın hakları konusunda yapılmış olan reformların yeterli olduğu yönündeki tezleri onaylar ve destekler nitelikte faaliyetler göstermekle sınırlı kalmış olduğundan; söz konusu yıllarda etkin bir feminist bilincin varlığından söz etmek pek de mümkün değildir (Sayan-Cengiz, 2018, s. 113). Kandiyoti, bu dönemin kadınlarını ‘kurtulmuş ancak özgürleşememiş’ kadınlar olarak anmaktadır. Zira ‘farklı ancak eşit’ yaklaşımının söz konusu olduğu bu yıllarda, kadın haklarına yönelik kazanımlar, tüm toplumsal tabanları kapsayıcı bir nitelik göstermemektedir. Üstelik, reformların etkilerini deneyimleyebilmiş kadınlar da kadınlık kimliklerinden sıyrılarak, cinsiyetsiz bir kimliğe bürünmüş ve bu durumu normalleştirmişlerdir (Kandiyoti, 2015, ss. 71-91).

1960 ve 1970’li yıllarda Türkiye, işçi hareketinin büyümesine ve sol örgütlenmelerin güçlenmesine sahne olmuştur. İkinci dalga kadın hareketinin başlamasına dair kullanılan ‘bilinç uyanışı’ söyleminin kaynağı da işte bu dönemin, özellikle 1970’lerin sol örgütlenmeleri içerisinde yer alan kadınlara dayanmaktadır. 70’lerin sonlarına doğru kadınlar, işçi sınıfından kadınların, ev içinde de emek harcadıkları için çifte yük altına girdiklerini ve bu çifte yük nedeniyle de çeşitli zorluklarla karşılaştıklarını, kadın sorunu kavramını kullanarak ifade etmeye başlamışlardır (Berktaş, 2010, s. 279). Tekeli (2010), bu söylemlerin, kadınlık bilincinin uyanışını göstermekle beraber, henüz feminist bilincin keşfedilmemiş olduğunu da belirtmektedir. Zira kadın sorununu ele almaya başlayan kadınlar, çözümün ancak sosyalizm ile mümkün olacağı ön kabulü ile hareket etmektedir. Bu doğrultuda, kadınların kurtuluşa ulaşabilmesi için erkeklerle beraber sınıf mücadelesine katılmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Daha açık bir ifadeyle, kadınların yaşadığı sorunlar tam olarak ifade edilmeye başlanmadığı gibi, sorunların kaynağı da henüz keşfedilmemiştir (s. 30). Ayrıca, kadın sorunu kavramı da zaten kısıtlı bir çevre tarafından kullanılmaktadır. Sol hareketin bütünü ise kadınların sorunları üzerinde durmaktan ziyade, görmezden gelme eğilimindedir (Berktaş, 2010, ss. 279-81).

1970’li yılların sol örgütlenmeleri, yaygın toplumsal kültürden çok da uzak olmayan biçimde erkek egemen ilişkileri üretmeye ve sürdürmeye devam etmiştir. Ayrıca, örgütsel ilişkiler içerisinde kadının konumunun, sürekli bir denetim altında tutulması söz konusudur. Berktaş, bunun sebebinin “kadının kadın olduğu için, cinsiyeti itibariyle ‘burjuvalaşmaya’ daha yatkın görülmesi, dolayısıyla giyim-kuşamının, hal ve gidişinin kontrol altında tutulmasının meşru görülmesi” (Berktaş, 2010, s. 281) olduğunu belirtmektedir. Böylesi bir bakış açısı, kadınlara, ‘kendini ispatlamak’ zorunluluğunu yüklemiş ve fakat kadınların bu yöndeki her tür çabasına da sırt çevrilmiştir. 80’li yıllara girerken, -ilerleyen senelerde feminist bilinci uyandıracak olan- kadınlar, ciddiye alınmamak yahut örgüt içi baskıların artmasından endişe etmek gibi sair nedenlerle çoğu zaman düşüncelerini kendilerine saklamayı tercih etmişlerdir. Bu nedenle, Türkiye coğrafyasında ikinci dalga kadın hareketinin başlaması, Batı ülkelerine kıyasla -10 yıl kadar- gecikmiştir (Berktaş, 2010, ss. 282-3).

İkinci dalga kadın hareketinin, feminist bir bilinçle, tam olarak başlayabilmesi 12 Eylül 1980 darbesi sonrası döneme denk gelmektedir. 12 Eylül askeri müdahalesi, her tür siyasal ideoloji ve hareketliliğe kesin bir darbe indirmişse de bundan en çok etkilenen sol hareket olmuştur (Yılmaz, 2015, ss. 533-5).

Feminist bilinç ile başlayan bir kadın hareketinin, neden 12 Eylül sonrası dönemde başlayabilmiş olduğu sorusu üzerine iki temel görüş bulunmaktadır. Tekeli, bu görüşleri şöyle aktarmaktadır:

“Feminizmin keşfedilip dillendirilebilmesi (...) 1980 askeri darbesinin bütün siyasal kuruluşlara, bu arada özellikle Marksist sola indirdiği darbenin ardından gündeme gelebildi. Bir yoruma göre, sol aslında kendi içinde evrimleşmekteydi ve bu hareketlerdeki kadınlar er veya geç kendi ezilmişliklerinin ayırına -tıpkı Batı’da olduğu gibi- varacaklardı. Bir başka görüşe göre ise, eğer sol 12 Eylül’de ölümcül bir darbe yemeseydi, sonradan feminizme yönelen kadınların bu hareketlerde erkeklerin kurdukları ideolojik hegemonyayı kırmaları hiç kolay olmayacak, kendi seslerini bulamayacaklardı. İşte bu gündeme geliş biçimi, feminizmin solda ‘Eylülist’ olarak damgalanmasına (...) solun dışında bir hareket olarak görülmesine neden oldu.” (Tekeli, 2010, ss. 30-1)

Sol hareketin içinden gelen ve kendilerini ilk kez ‘feminist’ olarak adlandırmaya başlayan kadınların önemli bir kısmı politika deneyimine sahip olan, yüksek eğitimli, yabancı dil bilen ve dünyadaki düşünsel gelişmeleri takip eden kişilerdir (Kılıç, 1998, s. 355). Bu şekilde, 12 Eylül sonrası dönemde kadın hareketi içerisinde önemli bir yer edinecek olan, Şirin Tekeli, Gülnur Savran, Tülay Arın ve Şahika Yüksel gibi isimlerin de aralarında bulunduğu bazı akademisyen kadınlar, 70’lerin sonlarında, içinde yer

aldıkları sol örgütlerin cinsiyetçi yapılarını, içeriden gözlemleyip, deneyimleyen kişiler olarak eleştirmeye başlamışlardır. Aynı yıllarda, Payel Yayınları, dünyada ikinci dalga kadın hareketinin düşünsel temelleri bakımından önemli katkıları bulunan Simone de Beauvoir ve Kate Millet gibi yazarların çalışmalarını Türkçeye çevirerek yayımlamaya da başlamıştır (Yılmaz, 2015, ss. 534-5).

12 Eylül'ün ardından tüm politik hareketliliklerin baskı ve zor gücü karşısında sessizliğe bürünmek mecburiyetinde olduğu bir ortamda, demokratik düzenin yeniden tesisi için yükselen ilk ses, feministlerin sesidir. Tekeli, buna nedenin, toplumsal sınıf ve katman farkı olmaksızın tüm kadınları birleştiren ortak bir nesnel durum olduğunu belirtmektedir: Hâkim patriyarkal ilişkiler ağı. Başka bir ifadeyle, gündelik yaşam çemberi içerisinde kadınlar, farklı biçimlerde de olsa erkek egemen toplumsal yaşam kurgusu nedeniyle çok yönlü ve karmaşık problemlerle karşı karşıya gelmektedirler. Bu nedenle de toplumsal yaşamda salt kadın olmaktan ileri gelen ortak deneyimler söz konusudur (Tekeli, 2010, s. 33).

Ortak kadınlık deneyimlerine dayalı farkındalığı yaratan ve geliştiren, bugün bilinç yükseltme toplantıları olarak anılan, ev toplantılarıdır. 1981 yılı sonlarında İstanbul'da başlayan bu ev toplantıları, alışılmışın dışında, önceden yapılan bir kamusal duyuru ile düzenlenmiyordu. Toplantılara katılanlar, birbirilerini tanıyan ve farklı kadınlık deneyimleri ile feminist düşünce hakkında konuşmaya ihtiyaç duyan; çoğunluğu akademisyen ya da lisansüstü öğrencisi olan kadınlardı. Yani ev toplantıları, başlangıçta daha çok feminizm hakkındaki akademik ilginin bir tezahürü olma niteliği göstermiştir. Ev toplantılarının temel tartışma konularından birini 'özel olan politiktir' sloganının özü oluşturmuştur. İkinci dalganın ilk feministleri, bu toplantılarda kişisel deneyimlerin paylaşımından yola çıkarak, ortak bir kadınlık deneyimini keşfetmeye başlamışlardır. Bu bağlamda, temel ayırt edici kimliğin etnik köken, dini inanç yahut toplumsal sınıf değil, kadınlık kimliği olduğuna yönelik feminist bilinç git gide artmaya başlamıştır (Timisi ve Ağduk-Gevrek, 2002, ss. 15-7).

1982 yılına gelindiğinde feministler, YAZKO (Yazarlar ve Çevirmenler Kooperatifi)'nin da desteğiyle, İstanbul'da bir kadın sorunları sempozyumu düzenlemişlerdir. Bu sempozyuma, Tunus kökenli Fransız feminist aktivist ve insan hakları uzmanı bir avukat olan Gisèle Halimi de katılmış ve Türkiye'de kamuoyu

önünde ilk kez feminizm sözcüğünün kullanılmasında öncü olmuştur (Tekeli, 2017, s. 271). 1983 yılında, YAZKO'nun haftalık olarak çıkardığı Somut dergisinin bir sayfası düzenli olarak feminist tartışmalara ayrılmış ve böylece feminist yazılar basında yer almaya başlamıştır. Bu sayfada, kadınların yazdığı eleştirel yazılar altı ay kadar yayımlanmaya devam etmiştir (Yılmaz, 2015, ss. 536-7). 1983 yılı sonlarında feministler, Kadın Çevresi Yayıncılık, Hizmet ve Danışmanlık Şirketi adıyla bir tüzel kişilik kurmuşlardır. Kısıtlı mali olanaklarla hareket etmek durumunda olan Kadın Çevresi, 1984 yılında feminist klasikleri çevirip yayımlamaya; 1985 yılında ise Feminist adlı bir dergiyi yayımlamaya başlamıştır. 8 Mart 1988'de ise Dayağa Karşı Kadınlar Dayanışması kampanyası ile ilgili olarak hazırlanan Bağır, Herkes Duysun adlı bir kitapçık, yine Kadın Çevresi tarafından yayımlanmıştır (Tekeli, 2017, s. 273). 12 Eylül'den sonra toplumsal düzeyde gerçekleşen ilk kitlesel eylem, 1986 yılında feministler tarafından düzenlenen bir imza kampanyasıdır. İmza kampanyasının konusu, -BM'nin 1979 yılında kabul ettiği, Türkiye'ninse 1985 yılında onayladığı ancak uygulamaya koymakta acele etmediği- CEDAW (Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi) doğrultusunda hazırlanacak yasanın, Türkiye'de kadınların sorunlarını çözmeye yönelik olarak hazırlanması gereğini bildiren taleplerdir. 8 Mart günü TBMM'ye sunulan dilekçenin altında 6000'e yakın imza bulunmaktadır (Yılmaz, 2015, s. 539). 1987 yılında ise darbeden sonra yapılan ilk izinli yürüyüş, yine feministler tarafından düzenlenmiştir. Bu yürüyüşün bir diğer önemi de özel alana dair kamu politikalarının açıkça eleştirilmeye başlanmış olmasıdır. Zira yaklaşık 3000 kişinin katıldığı bu yürüyüşün konusu, şiddeti meşrulaştırma niteliği taşıyan bir yargı kararının⁷ perçinlediği, kadına yönelik şiddet olmuştur (Tekeli, 2017, ss. 275-6).

İstanbul'da düzenlenen ilk feminist kitlesel yürüyüşü, Ankara'daki feministlerin düzenlediği bir başka yürüyüş takip etmiştir. Bu protesto yürüyüşü de odağına kadına yönelik şiddeti almış ve eylem günü, anneler günü olarak belirlenmiştir. Eylem için seçilen temel slogan da seçilen güne yönelik eleştiriye açıkça ortaya koyar niteliktedir:

⁷ Söz konusu yargı kararı Çankırı'da görülen bir boşanma davasıyla ilgilidir. Evli, üç çocuk annesi ve dördüncü çocuğuna hamile olan bir kadın, eşinden sürekli olarak şiddet gördüğü gerekçesiyle boşanma davası açmak üzere mahkemeye başvurmuş ancak mahkemenin hâkimi Mustafa Durmuş, boşanma davasını reddetmiştir. Kararın dayanağı ise eski bir özdeyiştir: Kadının sırtını sopasız, karnını sıpasız bırakmamak gerek. (Tekeli, 2017, s. 275).

Annenizi seviyor karınızı dövüyor musunuz? Eylem günü havanın yağışlı olması nedeniyle feministler, yürüyüşlerini planladıkları gibi gerçekleştirememiştir. Ayrıca, yoğun bir depolitizasyon sürecinden geçen halk da bu eylemi kavrayamamış, anneler gününe yönelik bir kutlama çalışması olduğu düşünülmüştür. Bu nedenle, çoğu kişi eyleme ya kayıtsız kalmış ya da alay konusu olarak gördüğünü belli eden tepkiler vermiştir. Eylemin basında yer alması ve böylece kadına yönelik şiddetin kamuoyunda duyulması için feministler, çeşitli gazetelere de duyuruda bulunmuştur. Ancak gazetecilerin, eylemcilere yaklaşımı alaycı biçimde olmuş ve bu tutumları haberlerine de yansımıştır. Günaydın ve Hürriyet Gazeteleri, gerçekleştirilen bu feminist eylemi komik bir olaymışçasına aktarırken, eylemcilerin medeni durumları gibi konuyla alakasız bilgilere de yer vererek feminist hareketi kasten magazinleştirmişlerdir. Üstelik basının feminist hareketi küçümseyici bu tutumu sonraki yıllarda da aynı şekilde devam etmiştir (Timisi ve Ağduk-Gevrek, 2002, ss. 24-5).

1990'lı yıllara girmeden evvel, Türkiye'de ikinci dalga kadın hareketinin düşünsel bakımdan varmış olduğu nokta, Batılı anlamda radikal feminist düşünüşe denk sayılacak bir yerdedir. Sonraki yılların feminist söylemlerine, örgütlenme çabalarına ve yürütülecek kampanyaların konularına temel oluşturan bu radikal düşünüş biçimini, Yılmaz (2015), belli başlı beş ilke etrafında toparlamıştır. Bu ilkeler şöyle özetlenebilir:

1. Kadınlar ve erkeklerin mevcut yasal düzlemdeki eşitlikleri yetersiz olduğu gibi, gerçekleri de yansıtmamaktadır. Hukuk sistemi, farklılıklar bağlamında mutlak eşitliğin sağlanacağı biçimde yeniden yapılandırılmalıdır.
2. Özel olan, politiktir. Liberal demokrasi, özel alana yönelik izlediği politikalarla eşitsizliği beslemekte ve patriyarkanın sürekliliğini sağlamaktadır.
3. Toplumsal cinsiyet, iktidarın temel beslenme kaynağıdır. Tüm zamanlarda ve tüm coğrafyalarda, eril tahayyülün belirlediği toplumsal cinsiyet standartlarını sağlamayanlar, yani kadınlar, daima ikincilleştirilmiştir.
4. Toplumsal sözleşmecî yaklaşımın benimsenmesi etrafında örgütlenmiş olan tüm modern liberal demokrasiler, en başından itibaren kadını dışlayacak biçimde kurgulanmışlardır. Zira toplumsal sözleşme, erkek kardeşler arasında yapılmış bir anlaşma niteliğindedir.

5. Feminist mücadelenin politik örgütlemelerine temel ilkesi, evrensel kız-kardeşlik ilkesidir. İktidar ve zor gücü, toplumsal cinsiyet kurguları nedeniyle eril tahakküm elinde bulunduğu müddetçe, kadınlar, dönüştürücü gücü kadın dayanışmasında bulacaktır (s. 542).

Bu ilkeler etrafında düşünsel çizgiler keskin bir biçimde belirlenmiştir. Bundan sonra, bir yandan dayanışma için uygun bir alan işlevi görecektir, bir yandan da baskı grubu niteliği taşıyacak örgütlenmelerin kurulması ihtiyacı iyiden iyiye aşikâr olmuştur. Zira, yukarıda da belirtildiği üzere, cinsiyetler arası eşitlik yalnız kâğıt üzerindedir, yani ne özel alanda ne de kamusal alanda cinsiyet eşitliği pratik karşılığını bulamamaktadır (Sancar, 2017, ss. 301-4). Kadın haklarını yazıdan yaşama aktaracak ve cinsiyet eşitliğinin pratikte sürekliliğini sağlayacak olan, bu yönde izlenecek kamu politikalarıdır (Acuner, 2002, s. 125). Kamu politikalarının kadınlar lehine işlemesini sağlayacak olan da bu yönde bir baskı ortamı oluşturacak örgütlerin varlığıdır. Bu bağlamda, kadın hareketinin kurumsallaşmasına yönelik atılan ilk adımlar, 80'li yılların sonunda yoğun bir şekilde gündeme getirilmeye çalışılan kadına yönelik şiddet sorunu ekseninde olmuştur (Işık, 2002, ss. 45-7).

1987 yılında düzenlenen feminist eylemleri, sonraki yıllarda kadın tanıklıklarına dayanan yeni çalışmalar izlemiş ve kadına yönelik şiddet konusunda toplumsal farkındalık arttırılmaya başlanmıştır. Yürütülen kampanyalar, feministlerce kadın dayanışmasının önemini keşfedilmesini sağlamış ve kadınlara, ihtiyaç duymaları halinde hukuki ve psikolojik destek verecek bir telefon ağı oluşturulmuştur. Fakat bir müddet sonra telefon ağı üzerinden oluşturulan kadın dayanışması yeterli gelmemeye başlamıştır. Zira sık sık yüz yüze etkileşimlerin kurulabilmesini ve tıbbi destek verilmesini gerekli kılan hallerle karşılaşmaktadır. En önemlisi de şiddete uğrayan kadınların, şiddetin yeniden üretim mekânı olan evlerinden uzaklaşarak, güvenli ve gizli bir yerde barınmalarını sağlayabilmenin gerekliliği aşikâr olmuştur. İşte tam da bu gerekçelerle, 1990 yılında, faaliyetlerine bugün hala devam etmekte olan, Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı kurulmuştur (Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, Erişim Tarihi: 15.07.2018).

Kadın hareketinin kendi içinde kurumsallaşmaya başladığı yıllarda, dışsal zorunluluklardan dolayı, resmi boyutta da bir kurumsallaşma başlamıştır. Bu

doğrultuda atılan ilk adım, 1987 yılında Devlet Planlama Teşkilatı bünyesinde Kadına Yönelik Politikalar Danışma Kurulu'nun kurulması olmuştur. Hükümetin bu adımı atmasına sebep, söz konusu dönemde etkinlik gösteren kadın hareketinin taleplerine cevap vermekten ziyade, uluslararası anlaşmalardan doğan yükümlülüklerini yerine getirmektir (Acuner, 2002, ss. 126-7). Zira Temmuz 1985'te Birleşmiş Milletler Teşkilatı bünyesinde Kadının İlerlemesi İçin Nairobi İleriye Dönük Stratejiler çerçevesinde alınan kararlara Türkiye'de taraf olmuştur (Resmî Gazete, 1985).

Nisan 1990'da ise Resmî Gazete'de yayımlanmış olan 422 sayılı KHK, Başbakanlık bağlı kuruluşu olarak oluşturulan, Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığı'nın kuruluşunu bildirmiştir (Resmî Gazete, 1990). Örgüt altı ay kadar bir süre boyunca Başkanlık olarak faaliyet gösterdikten sonra, Genel Müdürlüğe dönüştürülmüştür (Acuner, 2002, s. 128). Kuruluş aşaması sırasında kadın hareketi ile görüşülmemiş ve aslında, hareketin talepleri konusunda bilgi sahibi olunmadan adımlar atılmış olsa da KSSGM, ilerleyen yıllarda kadın hareketi içinden örgütlerle birlikte çalışma eğilimini göstermeye başlamıştır. Bu anlamda, resmi düzlemdeki bir kurumsallaşma esasen, önemli bir gelişmenin göstergesidir: Devlet, cinsiyetler arası eşitsizliğin varlığını artık kabul etmiştir (Yılmaz, 2015, ss. 559-60).

İkinci dalga kadın hareketinin, örgütlü ve planlı protestoları ile yarattığı kamuoyu baskısı sayesinde elde ettiği ilk yasal kazanım, 438. madde meselesi ile ilgilidir. Şöyle ki 01.03.1926 tarih ve 765 sayılı eski Türk Ceza Kanunu, hazırlandığı dönemde faşist bir yönetim altındaki İtalya'nın ceza yasalarından alınmıştır (Tekeli, 2010, s. 32). TCK 438. maddesi⁸, senelerce değişikliğe uğramadan uygulanmaya devam etmiş ve insanlık onurunu zedeleyici sonuçların yaşanmasına neden olmuştur⁹. 1990 yılı başlarında feminist hareketin başlattığı iptal talebi kampanyasına, hareket dışından da yoğun destek verilmiştir. Nihayetinde yürütülen kampanya olumlu sonuç almış ve Kasım

⁸ Kanun metni şöyledir: "İrza geçmek ve kaçırmak fiilleri fuhşu kendine meslek edinen bir kadın hakkında irtikap olunmuş ise ait olduğu maddelerde yazılı cezaların üçte ikisine kadarı indirilir." (Türk Ceza Kanunu, 1926)

⁹ Bu olaylardan bir tanesi de Antalya'da yaşanmış ve 438. maddenin iptali için başlatılan kampanyaya konu olmuştur. Üç çocuk annesi N.T. 1986 yılında dört kişi tarafından kaçırılmış, işkence ve tecavüze maruz kalmıştır. Daha sonra açılan davada N.T.'nin seks işçisi olduğu yönünde iddialar ortaya atılınca, suçlulara ceza indirimi uygulanmıştır. Anayasa Mahkemesi'ne karara konu 438. maddenin iptali için yapılan başvuruya 1989 yılında ret cevabı verilmiştir. Ret kararı 11'de 7 çoğunlukla alınmıştır (Tekeli, 2010, s. 32; Yılmaz, 2015, ss. 543-4).

1990'da Resmî Gazete'de yayımlanan 3679 sayılı kanun metninin 28. maddesi uyarınca, TCK 438. maddesi mülga edilmiştir (Yılmaz, 2015, ss. 543-4).

1990 yılında, kadın hareketi açısından yaşanan bir diğer önemli gelişme de Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı'nın kurulmasıdır. İkinci dalga kadın hareketinin üyeleri, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de ezelden beri karanlıkta kalan kadın tarihini, gün ışığına çıkarmayı, mücadelelerinin bir parçası kabul etmişlerdir (Davaz-Mardin, 2002, ss. 184-5). İstanbul'da kurulan bu kütüphanenin kuruluş amacı da vakfın kuruluş senedinde “Kadınların geçmişini iyi tanımak, bu bilgileri araştırmacılara derli toplu bir şekilde sunmak ve bugünün yazılı belgelerini gelecek nesiller için saklamak” (Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, Erişim Tarihi: 17.07.2018) olarak açıklanmaktadır. Jale Baysal, Füsün Akatlı, Şirin Tekeli, Aslı Davaz ve Füsün Yaraş'ın kurucu heyetini oluşturduğu vakıf, esasen 1989 yılında kurulmuştur. Nisan 1990'da İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Balat-Fener semtinde Bizans döneminden kalmış olan tarihi bir binayı kütüphanenin hizmete girebilmesi için tahsis etmiş ve böylece kuruluş, tam olarak faaliyet göstermeye başlamıştır (Davaz-Mardin, 2002, ss. 186-7). Bugün hala aynı binada hizmet vermekte olan Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı'nın, güncel kayıtlara göre, 51 şahıs ve 5 kurum arşivi; farklı türlerde 14.000'den fazla kitap; 1869 yılından günümüze değin yayınlanmış çeşitli süreli yayınların yer aldığı 470 derginin toplamda 25.000'den fazla sayısı; 8000'den fazla efemeradan¹⁰ oluşan geniş bir koleksiyonu bulunmaktadır (Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, Erişim Tarihi:17.07.2018).

1990'lı yıllar, yukarıda da belirtildiği üzere, Türkiye'de kadın hareketi için bir kurumsallaşma dönemi olmuştur. Ayrıca, hareket İstanbul ve Ankara ile sınırlı kalmayarak, tüm Türkiye'ye yayılmaya da başlamıştır. Hem kadın örgütlerinin sayısının artması hem de coğrafi yayılmanın büyümesi, bir müddet sonra feministlerin iletişim kurmaları ve ortak bir politika yürütmeleri konusunda ciddi sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Kadın hareketinin gittikçe büyüyen sorunu olan, iletişimsizliğe bir çözüm üretme maksadıyla, bugünkü adıyla, Uçan Süpürge Kadın İletişim ve Araştırma Vakfı kurulmuştur. Kasım 1996'da resmi kuruluş işlemlerini

¹⁰ Efemera, gündelik yaşamda kullandığımız özellikle kâğıt türünde malzemelerin biriktirilmesi şeklinde ortaya konan bir koleksiyon türüdür.

tamamlayan bu örgüt iletişim için kanal vazifesi üstlenerek, kadın hareketini derleyip toparlamayı hedeflemiştir. Uçan Süpürge'nin kurucu kadrosu, örgütlü kadın hareketi içinden gelen deneyimli kişilerdir. Geçmiş deneyimlerinden hareketle kurulacak bu yeni örgütün, başlarda dernek veya vakıf gibi bir oluşum içinde çeşitli sorunlar ve sınırlar arasında sıkışacağı, etkili bir iletişim ağı için gerekli olan seri hareket kabiliyetine sahip olamayacağı konusunda hemfikir olmuşlardır. Bu nedenle, Uçan Süpürge, kâr amacı gütmeyen bir şirket olarak kurularak, tüzel kişiliğe sahip bir sivil toplum örgütü olmanın faydalarını görmüş hem faaliyetlerin hızlıca yürütülmesi hem de alternatif çalışma biçimlerinin geliştirilebilmesi mümkün olmuştur (Kardam ve Ecevit, 2002, ss. 93-4). Uçan Süpürge'nin dernek statüsü kazanması, 2009 yılında gerçekleşmiş; 2017 yılında ise vakfa dönüşmüştür (Uçan Süpürge Vakfı, Erişim Tarihi: 17.07.2018).

1990'lı yıllar, kadın hareketi üyelerinin, örgütlü mücadele yoluyla er ya da geç gerekli kazanımların elde edilebileceği yönünde çeşitli deneyimler kazandığı yıllar olmuştur. Planlı ve örgütlü mücadelenin gerekli olduğu alanların başında da siyasal alan gelmektedir. Zira kadınların siyasal alana katılımı önündeki yasal engeller, yukarıda da aktarıldığı üzere, 1935 yılında tamamen ortadan kalkmış olsa da seneler içinde kadınların siyasal alana katılımı konusunda pek bir değişim yaşanmamıştır. Üstelik, doğrudan ya da dolaylı biçimde, kadınların siyasal alana eşit şekilde katılmamasından kaynaklı toplumsal sorunlar da devam etmektedir. İşte bu nedenle, 7 Mart 1997'de İstanbul'da, siyasetin içine girmeden siyaset yapacak, lobicilik faaliyetleri yürütecek bir örgüt olarak KA.DER, yani Kadın Adayları Destekleme Derneği kurulmuştur (Bora, 2002, ss. 109-24). Derneğin kuruluş amacı, tüzüklerinde şu şekilde açıklanmaktadır:

“Kadınların seçimle ve atamayla gelinen her türlü karar alma mekanizmaları ile siyasal görevler ve kamu görevlerindeki sayısını ve oranını arttırmak, kadın seçmenlerin eşit temsil hakkından yararlanmasını sağlayarak demokrasinin ve tüm toplumun güçlendirilmesi için çalışmaktır.” (KA.DER, Erişim Tarihi: 18.07.2018)

Desteklenecek kadın adaylarla ilgili olarak da bir takım ön koşullar belirlemiştir. Yani, siyasi bir mevki için aday olmuş tüm kadınlar koşulsuz şartsız desteklenmeyeceklerdir. Desteklenecek adaylarda aranması gerekli değerler tüzükte şu şekilde sıralanmıştır:

“1) Kadınlık durumunun bilincinde, bunu sahiplenen, dillendiren, kadınlara özgü sorunlar konusunda duyarlı, kadınların toplumsal yaşamın her alanında eşit yurttaşlar olarak var

olması için çalışan, kadın dayanışmasına önem veren, kadın bakış açısıyla siyaset yapılması gerektiğine inanan ve bu şekilde tutum alan,

2) Başta kadınların yaşamını etkileyecek ulusal ve uluslararası anlaşmalar, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Yok Edilmesi (CEDAW) sözleşmesi olmak üzere; kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığı ve şiddeti sonlandıracak her türlü yasal düzenlemenin yapılması ve uygulanması için çalışan, yenilikçi, toplumu ileriye götürececek projeleri olan

3) Laik Cumhuriyetin, insan haklarına saygılı eksiksiz bir demokrasi ve sosyal bir hukuk devleti olması ve sivil toplumun güçlendirilmesi için çalışan,

4) Toplumsal cinsiyet ayırımına ve eşitsizliğine, din, mezhep, dil, ırk, etnisite, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, yaş, medeni hal, engellilik temelli ayrımcılığa karşı çıkan, insan hak ve özgürlükleri ile doğaya saygıyı temel alan, çevre koruma bilincine sahip, her türlü fanatizme, yobazlığa, ırkçılığa, militarizme, nefret söylemine, toplumsal yozlaşmaya, şiddete ve savaşa karşı çıkan,

5) Siyaseti, kadınların ve halkın gerçek temsilcisi olarak yapan,

6) Dürüst ve ilkeli bir yurttaş olmak.” (KA.DER, Erişim Tarihi: 18.07.2018)

KA.DER, yukarıda sayılan ilkeleri taşıyan kadın adaylara, halkla ilişkiler danışmanlığı sağlamak ve propaganda desteği vermekten başka faaliyetler de yürütmektedir. Bunların başında, kadınları hakları, fakat bilhassa siyasi hakları konusunda bilinçlendirmek amacıyla eğitim faaliyetleri ve seminer, sempozyum ve konferans gibi bilgi paylaşımlı toplantılar düzenlemek gelmektedir. Ayrıca, derneğin kurulmuş olduğu günden bu yana çıkarmış olduğu yayınlar, Türkiye’de kadın çalışmaları literatürü için hayli zenginleştirici kaynaklardır (KA.DER, Erişim Tarihi: 18.07.2018).

2000’li yıllara kadar geçen kurumsallaşma süreci, Türkiye’de feminist hareketin bütün bir coğrafyaya yayılımını sağlamış ancak tam da bu yüzden, ideolojik farklılık yelpazesinin genişlemesine ve farklı feminizmlerin doğmasına da neden olmuştur (Polatdemir, 2017, s. 3). 2000’li yıllara girildiğinde hareket, yavaşlama eğilimine girmiştir. Bilinç yükseltme çalışmaları neredeyse durmuş ve genç kadınların harekete katılımında ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Kadın hareketinin bu şekilde durma noktasına gelmesine sebep, farklı feminist yaklaşımları bir araya getirecek olan feminist yaklaşım anlayışının unutulmaya yüz tutmuş olmasıdır (Yılmaz, 2015, ss. 565-6). Türkiye’deki farklı feminizmler, içerisinden geçilen siyasal hareketliliğin de etkisiyle su yüzüne çıkan bir tür kimlik siyasetini yansıtmaktadır. Bunu, farklılaşmanın temelde Kürt feministler, Müslüman feministler ve LGBTİ+ hareketi kaynaklı oluşundan anlamak mümkündür (Polatdemir, 2017, s. 4).

Müslüman feministler, bugün Türkiye’deki kadın hareketinin bütünleyici parçalarından birisidir. Bir söylem olarak İslami feminizm, 1990’larda gelişimini

tamamlamıştır, ancak Ortadoğu ülkelerinde 1980'lerde feminizm ve İslam beraber ele alınmaya başlanmıştır (Güç, 2008, ss. 654-5).

Türkiye'de 12 Eylül darbesi sonrası dönemde askeri yönetim, Cumhuriyet modernleşmesinin pratikteki bazı karşılıklarını sorunlu bularak, ortadan kaldırma girişimlerinde bulunmuştur. Bunlardan bir tanesi de baş örtüsü konusudur (Akyılmaz ve Köksalan, 2016, s. 131). Bu kapsamda, YÖK, üniversitelerde baş örtüsünü yasaklamıştır. Bu yasak, üniversitelerce görelî olarak yorumlanmıştır. Zaten bir müddet sonra askeri yönetim, yerini sivil yönetime bırakınca bu soruna yönelik bir sessizlik süreci yaşanmıştır. 1997 yılında ise baş örtüsü yasağı yine askeri bir müdahale ile gelmiş ve sert bir şekilde uygulama alanı bulmuştur. 28 Şubat süreci olarak anılan bu dönemde, baş örtüsü kamusal alana yönelik bir kriz gibi yorumlanmaya başlamıştır. Öyle ki birçok kadın eğitim hakkından, baş örtüsü kullanması gerekçesiyle mahrum bırakılırken, yine birçok kadın çalışma hakkından mahrum bırakılmıştır. Dini inanç özgürlüğü gereği müdahaleden azade olması gereken baş örtüsü, toplumun bazı kesimleri için siyasi bir sembol niteliği taşımaya ve gericiliğin bir ifadesi olarak yorumlanmaya başlamıştır (Özipek, 2008, ss. 14-6). Bu noktada, Müslüman kadınların ağır bir insan hakları ihlaline uğramış oldukları bir gerçektir. Halihazırda kendi toplumsal grupları içerisinde, ikincil rolün biçildiği ve kültürel kodlar nedeniyle özel alana itilmiş olan Müslüman kadınlar, ancak örtüleri ile kamusal alana dahil olabilmekteydiler. Bu nedenle, 28 Şubat süreciyle gelen kamusal yaşama yönelik baş örtüsü yasakları, Müslüman kadınların deneyimlediği cinsiyet temelli eşitsizliği besleyip büyüten bir işlev görmüştür (Eraslan, 2002, ss. 239-53).

1970'lerde küçük bir grup entelektüel erkek tarafından başlatılan Kürt hareketi, 90'lı yıllara geldiğinde kitlesel bir harekete dönüşmüştür. Hareketin içerisinde kadın görünürlüğü, 12 Eylül darbesinden sonrasına rastlamaktadır. Ancak bu süreçte, hareket içerisindeki kadınların rolleri daha çok kendini adayın, kimliğini feda eden kadın şeklindedir. 1990'ların sonunda ulusçu Kürt hareketi geri çekilirken; Kürt kadınları, kendi sözlerini, kendi sesleri ile duyurma fırsatını yakalamışlardır. Bu süreçte, Kürt kadınları kendi bağımsız feminist örgütlenmelerini oluşturma yoluna gitmişlerdir. 90'lı yılların sonunda, ayrıca yazılı çalışmalar üretmek ve süreli yayınlar çıkarmak gibi faaliyetler de yürütülmüştür. Roza, Jujin, Jin u Jiyan ve Yaşamda Özgür Kadın Dergileri, bu süreli yayınlardandır (Açık, 2002, ss. 279-80).

Türkiye’de yıllardır devam eden feminist mücadelenin söylemleri etnik kimliğe dair hiçbir ibare içermeden yürütüldüğü için feminist Kürt kadınları, Türkiye’de feminist hareketi, Türk feminizmi olarak yorumlamıştır (Yılmaz, 2015, s. 570). Bu nedenle de Kürt feministler, kendilerini kadın kimlikleriyle Kürt politika ortamından ve Kürt kimlikleriyle de feminist politika ortamından dışlanmış hissetmekte birleşmiştir (Açık, 2002, s. 281). Bu eksende, Kürt kadınları gerçekten de bir kadın olarak kendi toplumsal grupları içindeki cinsiyet temelli ayrımcılığın keskin uçlarıyla karşılaşmak ve bir yurttaş olarak etnik kimliklerinden dolayı milliyetçi bir dışlanmayı deneyimlemek şeklinde güçlendirilmiş bir ikincilleştirmeye maruz kalmışlardır (Çağlayan, 2017, ss. 32-67).

Bir toplumsal hareket olarak LGBTİ+ hareketi, toplumsal cinsiyete dayalı politikaları, en az feminist yaklaşım kadar, odağına alan bir harekettir (Polatdemir, 2017, s.17). 12 Eylül döneminin ardında bıraktığı izler konusunda, LGBTİ+ bireylerin adı pek anılmasa da askeri yönetimin toplumsal yaşamı yeniden kurgulama konusundaki girişimlerinden onlar da ciddi ölçüde etkilenmişlerdir. Günümüzde yürütülen sözlü tarih çalışmaları ile 80 darbesi sonrasındaki süreçte, İstanbul’da yaşayan transseksüel kadınların ve eşcinsel erkeklerin, askerler tarafından toplanarak, saçlarını zorla kazımak ve şehirden sürgün edilmek gibi insan onurunu zedeleyici muamelelere maruz kaldıklarını ortaya koymaktadır (Öz, 2017, ss. 285-302).

Benzer şekilde, Mart 1981’de de bir genelge yayınlanmış ve bar, gazino gibi eğlence mekanlarında kadın kıyafeti giyinen erkeklerin çalışması yasaklanmıştır. Türkiye’de LGBTİ+ bireylere yönelik toplumsal algılar, tarihsel süreç içerisinde değişikliğe uğramıştır, ancak yaşanan bu algı değişimi halen LGBTİ+ bireylerin asgari düzeydeki insan haklarına erişimi önündeki engellerin kalkmasına yeterli seviyede değildir. Esasen, yasal düzlemde LGBTİ+ bireylerinin temel haklarına saldırı niteliği taşıyan bir düzenleme de bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Türk Medeni Kanunu’nda ve ayrımcılığı önlemeye dair hukuki düzenlemelerin hiçbirinde ‘cinsel yönelim’ ile ilgili ifadeler de yer verilmemektedir (Özbek, 2017, s. 145). Politikacılar ise LGBTİ+ bireyleri söylemlerine çoğu zaman dahil etmese de yer yer dışlayıcı ifadelerde bulunabilmektedirler (Dondurucu, 2018, s. 522). Bu durum, iktidarların LGBTİ+ bireylerin kamusal alandaki görünürlüğü ve toplumsal yaşamda deneyimledikleri eşitsizlikler karşısında izlediği, görmezden gelmeye yönelik politikaları

açıklamaktadır (Erdoğan ve Köten, 2014, ss. 100-2). Ancak Türkiye’de LGBTİ+ hareketi, patriyarkal heteroseksist toplumsal cinsiyet kurguları karşısında, akışkan cinsiyet kimliklerini kamusal alanda görünür kılma çabasını yürütmeye devam etmektedir (Eckert, 2016, ss. 351-61).

2000 sonrası süreçte, muhafazakâr politikaları benimseyen siyasetçiler, kadın bedeni ve hürriyeti ile toplumsal cinsiyet eşitliği hakkında medyaya yansıyan olumsuz söylemler geliştirmeye başlamışlardır (Bianet, 2016). Bu yaklaşım biçimi ise kadına yönelik şiddet eylemleri ile kadın cinayetlerinde artış yaşanmasına neden olmaktadır (Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, 2019). Ayrımcı politikalar karşısında ise feminist örgütler, 21. yüzyılın ilk on yılında yaşanan ayrışmayı, zenginleşmeye dönüştürerek ve hatta Türkiye’de feminist hareketin kapsamını büyütürken, yeni bir boyuta dönüştürmek yolunda ilerlemektedirler. Farklı kanallardan feminist örgütler, ana akım feminist hareket noktasında birleşerek, ortak politikalar üzerine söylemler geliştirmeye başlamışlardır. İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerde feminist hareket Müslüman feministler, LGBTİ+ örgütler ve eko-veganların dahil olmasıyla hem söylem hem de aktivizm açısından üçüncü dalgaya adım atmıştır (Kortun, 2014; Sever, 2014, ss. 44; Özbek, 2015, s. 311). Ulaşılan noktada, Türkiye’de de feminist hareketin hedefi, hâkim patriyarkal ilişkiler ağının mutlak tahakkümü altında ezilen, sömürülen, ikincilleştirilen ve metalaştırılan kimliklerin ve doğanın özgürleşmesi yönündeki kapsayıcılığa ulaşmıştır (Hamilton, 2016, ss. 118-23).

1.4. Eril Kavramları Devirmek: Kadın Çalışmaları Alanında Toplumsal ve Siyasal Yaşama Dair Kavramların Kullanımı

Feminizmin düşünsel ve eylemsel düzeydeki faaliyetleri, akademik düzeydeki bir faaliyete ikinci dalga hareketi ile ulaşmıştır (Kümbetoğlu, 2012, 61-3). 1980’li yılların başlarında, ilkin ABD ve Batı Avrupa’daki üniversitelerde sosyoloji, psikoloji, antropoloji ve siyaset bilimi gibi alanlarda çalışan feminist akademisyenler, kadının toplumsal yaşamdaki ikincil konumunun temel nedenlerini araştırmaya başlamışlardır. Çok geçmeden üniversitelerde kadını odağına alan araştırma merkezleri kurulmaya ve toplumsal cinsiyet alanında lisansüstü dersler veren programlar açılmaya başlanmıştır. 1990’lara gelindiğindeyse, akademik araştırmalar gerek uluslararası kuruluşların ve gerekse merkezi yönetimlerin ilgisini çekmeye başlamıştır. Bu bağlamda, bilhassa

uluslararası kuruluşlar, çeşitli fonlar sağlayarak kadın araştırmalarını desteklemeye başlamıştır. Bu durum feminizmin akademik alanda kurumsallaşması bakımından, olumlu bir hızlandırıcı olmuştur (Alptekin, 2011, s. 37).

Türkiye’de feminizmin akademik çalışmalarda yansımaları bulmasına ilk kez, Şirin Tekeli’nin 1977 yılında tamamladığı doçentlik tezi Kadınlar ve Siyasal-Toplumsal Hayat ile rastlanmaktadır (Tekeli, 2017, ss. 237-8). 1987 yılında ise Yeşim Arat’ın Türkiye’de Kadın Milletvekillerinin Değişen Siyasal Rollerini 1934-1980 adlı makalesi yayımlanmıştır. 1989 yılında Arat, The Patriarchal Paradox Women Politicians in Turkey adlı doktora tezini tamamlamıştır. Bu öncü çalışmaları ilerleyen yıllarda başta sosyoloji ve siyaset bilimi olmak üzere birçok disiplinde, kadını odağına alan ve feminist yaklaşımı benimseyen araştırmalar izlemiştir (Çakır, 2013, ss. 49-50).

1989 yılında İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi açılmış ve 1990 yılında bu merkez bünyesinde Kadın Araştırmaları Yüksek Lisans programı, disiplinler arası bir bilim dalı olarak ilk öğrencilerini kabul etmiştir. 1993 yılında ise Sosyal Bilimler Enstitüsü’ne bağlı Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı kurulmuştur (İstanbul Üniversitesi Kadın Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Erişim Tarihi: 02.09.2018). İstanbul Üniversitesi’ni Ankara Üniversitesi takip etmiş, 1993 yılında Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi açılmıştır. 1996 yılında ise Kadın Çalışmaları Bölümü’nde ilk lisansüstü dersleri verilmeye başlanmıştır (Atakul, 2002, ss. 308-9).

Akademik bir çalışma alanı olarak feminizmin kendine özgü bir epistemolojisi ve metodolojisi vardır. Feminist epistemoloji ile ilgili olarak Öztan (2016), şunları söylemektedir:

“Feminizm epistemolojik olarak hermenötik, marxizm, eleştirel realizm, fenomenoloji, postmodernizm ve postyapısalcılık gibi farklı kuramsal ve felsefi kaynaklarla eleştirel ve zenginleştirici bir diyalog halindedir. Bu anlamda ırkçılık karşıtı, postkolonyal, anti-kapitalist ve kuir (queer) kuram ve yaklaşımla kesişen bir epistemolojik zemini vardır. (...) Feminist epistemoloji bir ucu ampirist bir nesnellik ve gerçeklik anlayışı, diğer ucu ise postmodernist görecelik olan bir çizginin ara noktalarına tutunmaktadır.” (ss. 271-3).

Feminist metodolojiyi kendine özgü kılan, feminist yaklaşım çerçevesinde kamusal ve özel alanlarda kadınların sorunlarına ve kültürel toplumsal cinsiyet kurgularına dayanan sosyal ilişkilere odaklanan araştırmalar yapıyor olmasıdır. Ayrıca feminist metodoloji, araştırmacının konumu hakkındaki tutumu ile diğer yöntemlerden

farklılaşmaktadır. Zira feminist yöntem, hiyerarşik olmayan araştırma ilişkilerini benimsemektedir. Çalışmanın “Giriş” başlığı altında da aktarıldığı üzere, verilerin toplanması ve analiz edilmesi noktasında feminist perspektif benimsenmiştir. Bu yöntemin tercih edilmesindeki temel neden, feminist yaklaşımın bireyi nesne konumuna indirgemeyen, aksine var olduğu sosyal gerçeklikle birlikte anlamlı bir özne olarak ele alan ve özne ile sosyal gerçeklik arasında sistematik olarak gerçekleşen, birbirini etkileyerek dönüştürme durumunu göz ardı etmeyen bir yaklaşım olmasıdır (Kümbetoğlu, 2012, ss. 52-3). Bu bağlamda, mevcut bilimsel yöntemlerin eril yaklaşımlarla geliştirildiği ve içeriden değil, yukarıdan bakış açısına sahip oldukları eleştirisi, birçok sosyal bilimler disiplininin araştırma yöntemlerinde farklı bakış açılarının gelişmesini sağlamıştır (Punch, 2005, ss.134-5, 170).

Feminizmin sosyal bilimler alanındaki varlığı, o güne kadar yapılmış olan tanımları da yeniden dönüştürücü bir işlev üstlenmiştir. Çünkü toplumsal yaşama dair kavramlar, eril bakış açılarıyla tanımlanmışlardır ve toplumsal gerçekliği tam olarak yansıtmaktan uzaktadırlar. Dil, dışsal dünyayı anlamlandırma ve onun aracılığıyla, anlamının, tümüyle şeffaf ve nesnel bir aracı değildir. Zira anlamlandırmak, öncelikle anlam yüklemek ile başlamaktadır. Bunun aracı ise dilin ürettiği kavramlardır (Berktaş, 2016, ss. 11-3). Anlam, deneyimler ile şekillenen bir sosyal gerçeklik olarak ele alındığında, onun sınırlarından daha önemli olan, kime/kimlere ait olduğudur. Bunun önemi, kavramların içinin hangi bakış açısı ile doldurulduğu ve perspektifinin kapsayıcı olup olmadığı ile ilgilidir. Daha açık bir ifadeyle, insanlar dışsal dünyayı anlamlar üzerinden şekillendirirken, aynı zamanda bu anlamlar üzerinden bir toplumsal bilinç de şekillenmekte; yani kavram ile insan arasında süreklilik arz eden canlı bir ilişki söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda, kavramların içinin, hangi perspektiften doldurulduğu, onun toplumsal bilinci hangi yönde şekillendireceği ile doğrudan ilişkilidir (Thompson, 2015, ss. 50-1). Berktaş bu konuyla ilgili olarak şunları söylemektedir:

“Dil masum bir iletişim aracı değil, gerçekliğin yeniden kurgulanmasına ve ideolojinin yeniden üretilmesine hizmet eder. 20. yüzyılın sonunda “siyaseten doğruluk” akımlarının ortaya çıkıp dilin kullanımı ve seçilen sözcükler konusunda dikkatli olunmasını (örneğin zenci yerine siyah, sakat yerine engelli denmesi ya da her yerde “insan”ı imlemek için eril nitelemelerin kullanılmasının önlenmesi) istemeleri boşuna değildir.” (Berktaş, 2016, s. 12)

Yukarıda da aktarıldığı üzere, feminist perspektifi benimseyen bilim insanları, sosyal gerçekliğin ve sosyal bilimlerin ürettiği kavramların, patriyarkal perspektif tarafından şekillendirilmiş olması savından hareketle, atılacak önemli adımlardan birinin, kavram dönüşümü ile ilgili olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu bağlamda da sosyal bilimlerin tüm disiplinlerinde bir dönüşüm başlatılmış ve toplumsal yaşamın temel kategorilerinden biri olarak, toplumsal cinsiyetin, bu disiplinlerin içerisinde gerekli yeri alması için akademik bir mücadele yürütülmüştür. Bu yolla, toplumsal yaşama dair eril kavramların altının oyulması ve boşaltılan patriyarkal tahayyülün yerinin eşitlikçi bir söylemle doldurularak, kavramların yeniden tanımlanması üzerinden, toplumsal düşünüşün de eşitlik yönünde şekillenmesi hedeflenmektedir. Bu bölümün devamında, söz konusu yeniden anlamlandırmaya uğrayan kavramlardan, tez araştırması ile ilişkili olduğu anlaşılan siyaset ve iktidar, patriyarka, toplumsal cinsiyet, kamusal-özel alan ve siyasal katılım kavramları ile kadın çalışmaları alanına özgü bir kavram olan evrensel kız-kardeşlik irdelenecektir.

1.4.1. Siyaset ve iktidar

Feminist teoride önemli bir yer kaplayan siyasal katılım olgusunun açıklanması, öncelikle, ‘siyaset nedir?’ sorusunun cevaplanmasını gerektirmektedir. Bu soruya verilen cevaplar genel çerçevede iki farklı bakış açısını yansıtmaktadır. Bunlardan ilkinde göre, siyaset, en yalın haliyle, devlet bilimini ifade etmektedir. İkinci görüş ise, siyasetin bir çatışma hali, daha açık bir ifadeyle, iktidar bilimi olduğunu ileri sürmektedir (Eroğul, 2017, s. 227).

Siyasetin, devlet bilimi olduğunu ileri süren görüşün, en temel savı, kelimenin etimolojik kökenine dayanmaktadır¹¹. Şöyle ki politika, Eski Yunancada ‘polis’ kelimesinden gelmektedir ve bu kelime, şehir-devletini ifade etmektedir. Bilindiği üzere, Antik Yunan toplumu, her biri bağımsız ve kendi hükümet sistemine sahip olan bir şehir-devletler topluluğundan meydana gelmekteydi. Bu bakımdan, politika kelimesinin kökeni, ‘polisle ilgili olan’ anlamına dayanmakta ve bu anlama atıfla, kelimenin modern tanımı, ‘devletle ilgili olan’ şeklinde anılmaktadır. Politika üzerine geleneksel düşüncüyü yansıtan bu görüş, politikayı incelemenin, devleti incelemek

¹¹ Kelimenin etimolojik kökenini yansıtmaması bakımından burada Türkçede eş anlamlısı olan ‘politika’ kelimesi kullanılacaktır (TDK Çevrimiçi Sözlük, Erişim Tarihi: 04.09.2018).

anlamına geldiğini ifade etmektedir (Heywood, 2016, s. 26). Zira devletin olmadığı yerde politika da yoktur; bir yerde politikanın varlığı söz konusu ise orada kesinlikle devlet de vardır (Eroğul, 2017, s. 227).

İkinci görüşü, yani politikanın bir iktidar bilimi olduğunu ileri sürenlerin temel eleştirisi, politikayı devlet ile sınırlandırmanın, onun alanını daralttığı yönündedir. Politika, devletten daha fazlasını ifade eden bir olgudur. Zira siyasal nitelikte ilişkiler yalnız devlet örgütlenmelerinde değil, aynı zamanda henüz devlet örgütlenmesine ulaşmamış yahut devlet niteliği taşımayan örgütlenmelerde de görülmektedir (Kapani, 2015, s. 34). Lipson (2005), bu görüşü şöyle ifade etmektedir; “Devletin olduğu yerde siyaset bulunur. Ancak bunun tersi yani siyasetin olduğu her yerde devletin bulunması mümkün olmayabilir. Uluslararası siyasetten bahsedebiliriz, ancak şu ana kadar uluslarüstü bir devlet olmamıştır. Kiliseler, şirketler ya da sendikalar içi siyasetten bahsedebiliriz -hiçbiri devlet olmasa da.” (ss. 64-5). Bu bağlamda, Heywood, politikanın iktidar bilimi olduğunu ileri süren bu görüşün, geniş ve radikal bir yaklaşım olduğunu belirtmektedir. İktidar olarak politika, her tür sosyal etkileşimde görülmektedir. Daha açık bir ifadeyle, politika, devlet -ya da kamusal alan- ile sınırlı kalmayarak, -özel alan, yani hane de dahil olmak üzere- her tür toplumsal alan, grup ve kurumun kalbindedir (Heywood, 2016, s. 32).

Feminist yaklaşım, politikayı bir iktidar bilimi olarak ele alan yaklaşımların başında gelmektedir. Feminist yaklaşımda politika, iktidar ve tahakküm ile eşleniktir (Riot-Sarcey, 2015, s. 185). Bu yaklaşım, en açık ifadesini Millett’in Cinsel Politika’ında bulmaktadır. Millett (2018), çalışmasında “Cinsler arasındaki ilişki politika ışığında incelenebilir mi?” (s.46) sorusuna verilecek yanıtın, siyasetin nasıl tanımlandığına bağlı olduğunu belirtmiştir. Siyaset, basit geleneksel kavramsal yapısından daha geniş biçimde, güçlülük ilişkilerinin psikolojik ve felsefi temellerini içeren bir kavramdır. Bu bağlamda, Millett, politikanın “ırklar, kastlar, sınıflar ve cinsler gibi kesin çizgileri olan gruplar arasındaki bağıntı ve karşılıklı ilişki çerçevesi içinde” (Millett, 2018, s. 46) tanımlanmasının gerektiğini belirtmektedir. Bu şekilde yapılacak bir siyaset tanımı, “güçlülük temeline dayanan ilişkiler” ve “bir grup insanın bir başka grup tarafından yönetildiği düzen” (Millett, 2018, s. 45) ifadelerinde kendini bulmaktadır. Geleneksel toplumsal yapının, patriyarkal kodlarla şekillenmiş olduğu olgusu göz önüne alındığında, nüfusun yarısını oluşturan kadınlar, diğer yarısını oluşturan

erkeklerin baskı, gözetim ve yönetimi altındadır. Bununla birlikte Millett (2018), bu düzen içerisinde erkekler arasında da hiyerarşik bir yapının olduğunu belirtmektedir. Zira yaşlı erkeklerin genç erkeklere egemenliği durumu söz konusudur (ss. 46-8).

Feminist teoriye önemli katkılar sunmuş olan, hukuk profesörü ve aktivist MacKinnon, *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru* adlı eserinde, feminizmin iktidar kavramı ile olan ilişkisi hakkında şunları söylemektedir:

“Feminizm bir iktidar kuramı (...) Toplumsal cinsiyet iktidarı bölen sosyal bir sistemdir. Bu yüzden politik bir sistemdir. Nitekim zaman içinde kadınlar ekonomik bakımdan sömürülmüş, evde köleliğe mahkûm edilmiş, anneliğe zorlanmış, cinsel olarak nesneleştirilmiş (...) kendi kültüründen yoksun bırakılmış, oy hakkı verilmemiş, toplum hayatından uzaklaştırılmıştır. (...) Genelde erkeklere, erkek oldukları için bunların hiçbiri yapılmamıştır; erkeğin böyle şeylerle karşılaşması için Siyah veya eşcinsel olması gerekir. (...) Erkeklerin, politik eşitsizlikler temelinde başka erkekleri köleleştirir, şiddet uygular, insanlıktan çıkarır ve yok ederken kullandıkları yöntemlerden farklı olarak, kadınlar üzerindeki egemenlik biçimleri, yasalar daha yürürlüğe konmadan, bu konuda belirgin devlet uygulamaları henüz yokken, çoğunlukla gündelik hayatın mahrem ilişkileri içinde başladı.” (MacKinnon, 2015, ss. 185-7)

Lipson (2005), iktidarı “toplum eylem yoluyla sonuçlar elde etme” ve “desteğin harekete geçirilmesinin ürünü” (s. 79) olarak tanımlamakta; cinsiyetin toplumsal yaşamda en eski ve yaygın ayrıştırıcı kriter olduğuna ve egemenliğin, eril olana denk bir anlamda kodlandığına değinmektedir. Buna göre, politika da erkeklerin tekeline bağlı tutulan bir alandır. Siyasal iktidarın toplumsal cinsiyeti, heteroseksüel erkektir; kadın kesin biçimde bu alanın dışında bırakılmıştır. Daha basit bir anlatımla, nüfusun yarısı, herhangi bir mantıksal analize dayanmayarak, yani tamamen keyfi şekilde politika ve yönetim işlerinde yetersiz olarak tanımlanmaktadır (Lipson, 2005, s. 107). Akal (2005) da cinsiyetin, toplumsal yaşamda politik ve sosyal ayrıştırıcı olarak temel bir kriter olduğunu belirtmekte ve siyasi iktidarın, hâkim erkek egemen ilişkiler ağının varlığını görmezden gelerek incelenebilecek bir alan olmadığını altını çizmektedir (ss. 213-4).

1.4.2. Patriyarka

Patriyarka, 19. yüzyıl sonlarında, insan toplumunun evrimi ile ilişkili olarak ileri sürülen ‘evreler’ teorisiyle beraber, anlam değişimine uğramış eski bir kelimedir. 20. yüzyılın sonlarına doğru başlayan ikinci dalga feminist hareket ise patriyarkanın kavramsal içeriğinin bir kez daha dönüşüme uğramasına neden olmuştur. Bugün kadın çalışmaları literatüründe ona atfedilen anlamla patriyarkanın en geniş ifadesi, erkek egemenliğidir (Delphy, 2015, s. 245).

Kelimenin etimolojik kökeni Yunanca *pater* (baba) ve *archie* (otorite) kelimelerine dayanmakta, yani baba otoritesi anlamına gelmektedir. Ancak burada kullanılan ‘baba’ biyolojik anlamından ziyade, aile ve mülkiyet üzerinde yegâne söz hakkına sahip olan erkeği ifade etmek için kullanılmaktadır. Başka bir ifade ile, patriyarka kavramına yüklenen ilk anlam, bir topluluğun erkekleri arasındaki hiyerarşiye dayalı ilişki yapısıdır. Kavrama yüklenen ikinci anlam, bir tür babalık hukukunu ifade etmektedir. Bu yaklaşım, insan topluluklarının başlarda anaerkiye dayalı bir toplum yapısının olduğunu, ancak zaman içerisinde ataerkinin hakimiyetinin başladığını ileri sürmektedir. Bu anlamda da patriyarka başlarda, sosyologlar tarafından olumlu biçimde, azla yetinmek, sadelik ve kırsal yaşama uyum gibi ‘erdemleri’ ifade etmek için kullanılmıştır. Ancak 20. yüzyıla gelindiğinde, feministler, patriyarkayı bir suçlama ifadesi olarak kullanmaya, olumsuz anlamlar yüklemeye başlamışlardır. Bugün kadın çalışmalarında ona atfedilen anlam da kavramın bu üçüncü ve son halidir. Bu son anlamında, *pater* biyolojik anlamdaki babayı değil, erkeği, eril düşünüşü ve güç ilişkilerini ifade etmektedir. Bu bağlamda, toplumsal bir ilişki biçimini ifade eden patriyarkanın karşılıkları olan ‘erkek egemenliği’ ve ‘kadınların ikincilleştirilmesi’ neredeyse eş anlamlı ifadeler gibi kullanılabilir (Delphy, 2015, ss. 245-7).

Walby (2016), patriyarka kavramının, toplumsal yapı ile ilişkisinin göz ardı edilmemesi gerektiğine değinmektedir. Çünkü kavramın doğru anlaşılması, onun bir toplumsal yapılar sistemi olduğunu kabul etmekle başlamaktadır (s. 39). Bu anlamda, patriyarka, toplumsal yaşamdaki altı yapının bileşiminden oluşmaktadır. Bunlardan ilki, patriyarkal üretim tarzı olarak tanımlanmış olan, kadınların ücretlendirilmemiş ev içi emeğidir. Burada kadınlar, toplumsal yaşamın sürekliliğini sağlayacak hayati görevler üstlenip, üretici sınıf olurken, hayatlarındaki erkekler, emeklerine el koyan sınıf olmaktadır. İkinci yapı ise iktisadi alandaki patriyarkadır. Kamusal alana dahil olarak, çalışma yaşamında emeğinin maddi karşılığını almayı hedefleyen kadınlara yönelik ayrımcı politikalar izleyen bu yapı, kadın emeğini değersizleştirir. Üçüncü yapı, devlettir. Devlet, izlediği kamu politikalarında ve eylemlerinde, sistematik bir biçimde patriyarkal faydayı gözetmektedir. Dördüncü yapı, şiddettir. Şiddet, erkeklerin kadınlara karşı düzenli olarak sergilediği bir davranış biçimidir. Üçüncü yapı olan devlet, özel alanda gerçekleşen taciz, cinsel saldırı, tecavüz ve partner/baba/abi şiddeti gibi sair şiddet olaylarını, düzenleme konusu etmeyerek yahut

da bunlara müdahale etmekten kaçınarak, şiddeti meşrulaştırmakta ve patriyarkaya hizmet etmektedir. Beşinci yapı, cinselliktir. Patriyarka, toplumsal cinsiyet kurgularını heteroseksist ve cinsel çifte standartları gözeterek düzenlemektedir. Son yapı ise kültürel kurumlardır. Patriyarka din, eğitim, temsil mekanizmaları gibi kültürel kurumlar aracılığıyla, toplumsal cinsiyeti yeniden üretmektedir. Bu yolla, kadın varlığı ve çeşitlilik bastırılmakta ve patriyarkal kalıplara uygun bakış açısıyla yer değiştirmeye zorlanmaktadır (Walby, 2016, ss. 39-41).

1.4.3. Evrensel kız-kardeşlik

Yukarıda feminist düşünce ve söylemin tarihsel gelişiminin aktarıldığı bölümde de belirtildiği üzere, feminizmin ilk dalgası siyasal haklara odaklanarak, kâğıt üzerindeki eşitlik haklarının kazanılmasını hedefine almıştır. Yasal düzlemde cinsiyet eşitliği haklarının kazanılması ile nihayete eren birinci dalga feminist hareket, bir müddet sessizliğe bürünmüştür (Donovan, 2015, ss. 13-5). Sessiz yıllar olarak anılan bu dönemin ardından, feminizmin ikinci dalgası başlamıştır (Çakır, 2014, s. 435).

“Özel olan, politiktir.” (Özgün, 2017, s. 385) mottosu etrafında örülen ikinci dalga hareketinin düşünsel temellerini ise Simone de Beauvoir’ın 1949 yılında yayımlanan İkinci Cins adlı eserinde ileri sürdüğü görüşler oluşturmuştur. Böylece, birinci dalganın, cinsiyete dayalı eşitsizliğin kökenlerini yasalara dayandıran bakış açısı, ikinci dalgada yerini, toplumsal yapıya işlemiş olan patriyarkal tahayyülün yerinden edilmesini hedefleyen düşünceye bırakmıştır (Çakır, 2014, s. 435-7).

De Beauvoir, L’Expérience Vécue (Yaşanmamış Deneyim) adlı eserinde, ünlü “Kadın doğulmaz, olunur.” (De Beauvoir, 1949; aktaran Deguy ve Le Bon de Beauvoir, 2017, s. 42) söylemi ile toplumsal cinsiyetin biyolojik değil, kültürel ve tarihsel bir olgu olduğunu ileri sürmüştür. Buna göre, toplumsal cinsiyeti kadın olarak kodlanmış bireyler, tarih boyunca ikincil bir konumda tutulmuş ve özne olan erkeğin, nesnesi olma durumuna itilmiştir (Romero, 1990, ss. 127-32). Bu bağlamda, patriyarkal tahayyül tarafından tarihin dışına atılan kadınların (Berktay, 2018 s. 21), ortak bir kadınlık bilinci etrafında örgütlenmesi gerektiği fikrinden hareket eden ikinci dalga feminizminin önemli girişimlerinden biri, bilinç yükseltme gruplarının oluşturulmaya başlanmasıdır. Bu gruplar, kadınların, benzer kadınlık deneyimlerinin paylaşılması yoluyla, birbirilerini aydınlatmasını ve patriyarkal tahayyüle dayalı toplumsal

kurguların sorgulanmasını hedeflemektedir (Yörük, 2009, s.70). Gerçekten de bilinç yükseltme grupları amacına ulaşmış ve bir müddet sonra, farklı sosyolojik gruplardan kadınlar, toplumsal yaşamda kendilerine kodlanan toplumsal cinsiyet rollerini sorgulamaya başlamışlardır (Taş, 2016, s. 170). Varılan noktada, feminist literatüre yeni bir kavram kazandırılmıştır: Evrensel kız-kardeşlik (Şerbetçi, 2013, s. 70).

Evrensel kız-kardeşlik, eril tahayyülün dünyanın her yerinde kadınlar üzerinde tahakküm kurmuş olduğu kabulüne dayanmaktadır ve bu tahakküm, haliyle eril çıkarlara hizmet etmektedir (Ramazanoğlu, 1998, ss. 95-116,230-5). Bu bağlamda, evrensel kız kardeşlik kavramı, tarihin tüm dönemlerinde ve dünyanın tüm coğrafyalarında kadınlar tarafından ortak bir şekilde deneyimlenen şu dört noktayı vurgulamaktadır:

1. Kadınlar, siyasal yaşamdan dışlanmakta ve hayatlarını şekillendiren kararların alınması etkinliğine katılma haklarından mahrum bırakılmaktadır.
2. Kadınlar, kamusal alandan soyutlanarak, özel alanla ilişkilendirilmektedir. Ev işlerini yapmak, çocukları büyütmek, hastaları sağıltmak ve yaşlılara bakmak gibi işlerin sorumluluğu kadınlara yüklenmekte ve kadınlar, kendilerine yüklenen bu işlerin sorumluluğu altında eve bağlı bir konuma itilmektedir.
3. Özel alana hapsedilen kadın emeği görünmez kılınmakta ve ekonomideki işlevleri değişim için değil, -yaşamın yeniden üretimi yoluyla- kullanım için üretim olarak kodlanmaktadır. Bu nedenle, kadınların ekonomik özgürlüğü gasp edilmektedir.
4. Cinsel, fiziksel, psikolojik ve ekonomik erkek şiddetinin hedefi kadınlardır. Toplumsal cinsiyet kurguları, özünde kurbanları değil, failleri kollamaktadır. Bu nedenle kadınlar, eril şiddetin kronik kurbanlarıdır (Donovan, 2015, ss. 321-3).

Evrensel kızkardeşlik, bu şekilde eril tahayyül ve tahakkümün hedefinde olan kadınların, ortak deneyimleri paylaşan, benzer çıkarları ve hedefleri olan homojen bir grup olduğunu ileri sürmektedir (Siegel, 2007, ss. 29-39). Bu bağlamda, kadınlar, ırksal/ulusal ve dinsel kökenli, kimliğe dayalı ayrışmadan azade bir gruptur (Fougeyrollas-Schwebel, 2015, ss. 156-7).

Patriyarkal tahayyülün kurguladığı cinsiyet kimliği ve cinsel yönelim rollerinin dışına taşan ve bu nedenle, heteroseksist düşünce ve dayatmaların hedefi halindeki LGBTİ+ bireyler de bu homojen grubun içerisinde yer almaktadır (Falquet, 2015, s. 238-41). Irk,

din, cinsiyet ve cinsel yönelim kimliklerinin dışarıda bırakıldığı bu homojen grup içerisinde esas olan, eril tahayyül ve tahakküm karşısında evrensel bir dayanışmanın sağlanmasıdır (Siegel, 2007, s. 4).

1.4.4. Toplumsal cinsiyet

İnsan, cinsiyetli çoğalma özelliğini haiz canlılar arasında yer alan biyolojik bir türdür. Bu nedenle, işlevi yalnızca türün devamlılığını sağlamak olan dişi ve eril şeklinde iki anatomik-fizyolojik cinsiyete ayrılmıştır. Ancak insan toplumları, toplumsal yaşamın bütününe cinsiyetler arasında hiyerarşik bir yapı esasına dayanan biçimde bölüştürerek, biyolojik farklılığı bir üst belirleyici olarak kabul etmektedirler. Yani biyolojik farklılığa gerçek dışı anlamlar yüklenerek, toplumsal yaşam bu anlamlar üzerinden kurgulanmaktadır. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet de toplumun kadın ve erkek üyelerine kültürel olarak yüklenmiş rollerle ilgili bir kavramdır (Mathieu, 2015, ss. 76-7). Kadın ve erkeğin sahip olduğu ve olması ‘gerekli’ görülen bu toplumsal cinsiyet rollerinin içeriği zaman ve coğrafyaya göre farklılıklar gösterse de kodlanan örnek bazı temel kişilik özellikleri Tablo 2.2’de de birkaç örnekle gösterildiği üzere hemen hemen sabittir.

Tablo 1.2. Toplumsal Cinsiyet Kurgularına Göre Kadın ve Erkeğe Yüklenen Kişilik Özelliklerine Örnekler

Kadın	Erkek
Edilgen	Etken
Duygusal	Mantıklı
Bağımlı	Egemen
Duyarlı	Liderlik vasfına sahip
Kaotik	Analitik

(Kaynak: Bacacı-Varoğlu, 2001, s. 2)

Kadın ve erkekler toplumsal yaşam içerisinde kendileriyle ilişkilendirilen kişilik özelliklerinin gereğini deneyimlemeye, ‘kadın gibi’ ve ‘erkek gibi’ davranmaya itilmektedir. Bu ikili ve standartlaştırılmış cinsiyet rolleri, toplumsal yaşamda iş bölümü ve üretim araçlarının bölünmesinde (Bacacı-Varoğlu, 2001, ss. 2-3) belirleyici olduğu gibi, bu belirleyicilik dışı olanın doğurma kapasitesine sahip olması üzerinden

normalleştirilmektedir. Daha açık bir ifade ile kadın, doğurma kapasitesi üzerinden denetim altına alınmaya ve özel alana itilmeye çalışılır. Böylece, yalnızca türün basit bir özelliği olan biyolojik farklılaşma, toplumsal yaşamda maddi ve zihinsel kaynaklara erişmede eşitsizliğe neden olan bir farklılaşmaya dönüştürülmüş olur (Mathieu, 2015, s. 77). Biyolojik cinsiyetlere yüklenen anlamlarla beraber kodlanan farklılaşma ise başta, kamusal-özel alan ayrımı olma üzere birçok kanaldan beslenerek cinsiyete dayalı ayrımcılığı pekiştirmektedir (Sancar, 2008, s. 173).

1.4.5. Kamusal alan-özel alan

Kamusal-özel alan ayrımı siyasal düşünüşün en eski ayrımlarındandır. Bu iki alanın sınırları zamana ve coğrafyaya göre değişkenlik gösterse de hükümetler daima kamusal alanda konumlanmaktadır. Hane içi ise özel alanın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Kamusal-özel alan ayrımının kökeni antik Yunan düşünürü Aristoteles'e dayanmaktadır. Aristoteles'e göre, *polis* (kamusal alan) ve *oikos* (hane içi) ayrımı, zorunluluk ve özgürlüğü birbirinin karşıtı olarak kurduğu gibi, siyasal bağlar ile doğal bağları da birbirinden ayırmaktadır (Lamoureux, 2015, ss. 215).

Antik Yunan yaşantısında zorunluluk, fiziksel yeniden üretimi merkezine alan maddi yaşayışın idame ettirilmesi ve üretimin sürdürülmesini içeren ilişkilerin bir özelliğidir. Özgürlük ise zorunluluktan azade olmayı ifade etmektedir. Yani özgür kişi zorunluluğa dayalı işlerini -kadınlar ve köleler gibi- başka kişilere yükleme olanağı bulan bireydir. Ayrıca bu birey, mülkiyet sahibi özgür bir erkek ve ailesinin efendisidir (Lamoureux, 2015, ss. 215-6). Berktaş (2016) da kadınların, kamusal alanda gerçekleşen yönetim faaliyetlerinden dışlanmasının köklerinin, demokrasi ve katıl kavramlarının beşiği olan Antik Yunan dönemine götürmenin bittabi mümkün olduğunu belirtmektedir. Zira Antik Yunan demokrasisi hakkında sahip olunan en temel bilgilerden biri, kadınların ve kölelerin demokrasinin sınır alanları dışında tutulmasıdır (s.121-2).

18. yüzyıla kadar kamusal-özel alan ayrımının toplumsal yaşayışın işleyişindeki konumu bugünkünden farklıdır. Ancak 18. yüzyılda modern devrimlerin ardından, siyasal katılım ve kamusal iktidar ikilisine dayanan bir mantıkla, kamusal mekân yeniden tanımlanmıştır. Buna göre; bağımsızlık, sorumluluk ve akıl gibi önemli özellikleri haiz bireyi odağına alan bir kamusal alan söz konusudur. Bu birey, önceki

tanımda olduğu gibi özgür ve ailesinin efendisi olan erkektir. Özel alan ise aileye indirgenmiştir. Zira kapitalist sistemde üretim, hane içinden çıkarak kamusal alana taşınmıştır (Lamoureux, 2015, ss. 216-7). Bu şekilde, özel alanı oluşturan hane içi, liberal gündemin politika alanından uzakta tutulmuştur. Ulaşılan noktada, kamusal-özel alan ayrımı toplumsal cinsiyet rolleri ile de birebir örtüşmektedir. Özel alan, kadının doğal yaşam alanı ve yeniden üretim faaliyetleri onun doğasına uygun düşen görevler olarak yorumlanmaktadır. Erkekler ise kamusal yaşayışa dahil olurken, hiyerarşik bir konum kazanırlar (Çakır, 2001, ss. 397-9). Lamoureux (2015), bu durumu şöyle açıklamaktadır:

“Kadınlara gelince, onlar özel olana tahsis edilmiş ve oradan çıktıklarında namuslarına yönelik bir dizi saldırıya açık hale gelirler: Kadın işçi ile fahişe arasındaki ayrımın genellikle benimsenmesi bu yüzdendir. Ayrı alanlar söylemi, toplumsal rolleri cinsiyetli aidiyetlere göre dağıtan, cinsiyetler arasındaki ‘doğal’ farklılığa ilişkin söylemden beslenir ve onu besler. Kamusal bir erkek bundan saygınlık sağlar, kamusal bir kadın sömürü nesnesidir.” (s. 217)

Sancar (2008), 18. yüzyılda görülen modern devrimlerin ardından yeniden tanımlanan kamusal-özel alan ayrımını, cinsiyet eşitsizliğinin yeniden üretilmesi olarak açıklamaktadır. Daha açık bir ifadeyle, yukarıda Lamoureux’un alıntılanan savını desteklemekte ve modernleşen üretim faaliyetleri, devlet ve kamu yönetiminin cinsiyete dayalı ayrımcılığı pekiştirerek, kadını özel alanda emeği görünmeyen bir nesneye dönüştürüp ikincilleştirirken, erkeği yönetsel kararlar da dahil olmak üzere kamusal alanda gerçekleşen her tür eyleme doğal olarak katılma hakkına sahip olan birey olarak yeniden tanımladığını belirtmektedir. Bu durumu ise “cinsiyet eşitsizliği modernleşen toplumların temel çarpıklığıdır” şeklinde, tanımlamaktadır.

Özcesi, yasalar düzleminde cinsiyet eşitliği var olsa da kamusal-özel ayrımı pratikte eşitsizliği beslemeye devam etmektedir. Modern liberal hükümetler, özel alana dair kamu politikalarını bazı konularda eril yanlı düzenlemeler yaparak, bazı konularda ise yine eril yanlı biçimde sessiz kalarak uygulamaktadır. Nihayetinde varılan noktada şöyle bir tablo görülmektedir: Eril tahayyülü yansıtan kamu politikaları “ev içini erkeğin cenneti yaparken, kadınlar ve çocuklar için cennetten çok, terör kültürünün egemen olduğu bir cehennem haline getiriyor.” (Çakır, 2001, s. 399)

1.4.6. Siyasal katılım

Siyasal katılım, -çağımızda ona atfedilen anlamına dayanan- kavramsal özü gereği devlet ve iktidar olgularından bağımsız değildir. Şöyle ki siyasal katılım; devletin yönetilmesi faaliyetlerine katılımı ifade ettiği kadar, var oluşunu içerisinde inşa ettiği kurumsal yapıdan bağımsızlık kazanmış olan iktidarın ilişkiler ağına dahil olma anlamına da gelmektedir. Fakat kavramın içerdiği bu iki anlam aynı zamanda birbirileri ile çelişki halindedir. Bu çelişkinin kaynağı ise iktidarın çok boyutluluğuna dayanmaktadır. Zira iktidar kavramı, sosyolojik bir olgu olarak ele alındığında toplumun en küçük grubu olan aileden, uluslararası ilişkilere değin uzanan birden çok iktidar ilişkisi biçimini ifade etmektedir. İktidarın birbirinden farklı bu boyutları arasında ise iki özne daima sabittir: Tahakküm eden ve tahakküme boyun eğen. Ancak siyasal katılım kavramının özünde olan bu karmaşa, esasen devlet ve iktidar kavramlarına göre hayli yeni sayılmaktadır. Ayrıca, kavramın özünde yer alan iktidar olgusu, yalnızca siyasal iktidarı içermektedir (Eroğul, 2017, s. 227).

Sosyolojik bakımdan tarihi belirsiz olan iktidar olgusu ile yazılı-yazısız kaynaklara göre yaklaşık beş bin yıllık bir tarihe sahip olan devlet kavramı karşısında, siyasal katılım kavramı hayli gençtir. Günümüzden yaklaşık yirmi altı bin yıl önce, antik Yunan, Roma ve Çin devletlerinde siyasal katılım örneklerinin görüldüğü bilinse de söz konusu çağlarda, siyasal katılım kavramı bugün ona atfedilen anlamdan uzaktadır. Zira bu devletlerde görülen siyasal katılım davranışı, toplumun yalnızca belirli bir kısmını kapsamakta ve geriye kalanların iktidarın kullanımı -ve dolayısıyla devletin yönetiminde- söz hakkı bulunmamaktadır (Eroğul, 2017, s. 227).

Bugün ona atfedilen anlamıyla siyasal katılım, yurttaşların siyasal sistem karşısındaki durum, tutum ve davranışlarını ifade etmektedir. Siyasal katılım, oy kullanma eyleminden çok daha fazlasını ifade etmektedir. Bu noktada, Kapani, katılımın “basit bir meraktan yoğun bir eyleme kadar uzanan geniş bir tutum ve faaliyet alanını” (Kapani, 2014, s. 144) açıkladığını belirtmektedir. Heywood (2016), kamu politikası oluşturulması ve uygulanmasında, etkili yahut başarılı olup olmamasından bağımsız olarak, siyasi katılımın varlığının söz konusu olduğuna değinmektedir (s. 542).

Geniş bir eylem yelpazesini içeren siyasal katılım kavramının boyutlarını incelemeye geçmeden evvel, katılımın varlığının söz konusu olabilmesi için olmazsa olmaz

nitelikteki bazı çevresel koşullardan bahsetmek gerekmektedir. Eroğul (2017), bu olmazsa olmaz çevresel koşulların en başında, katılımın sağlanacağı bir nesne olarak, bağımsız bir devletin varlığının geldiğini belirtmektedir. Zira bireyler, ancak bağımsız bir devletin varlığı söz konusu olduğunda, onun kaderi ve yönetimi hakkında belirleyici tercihlerde bulunabilecektir (s. 230). Birinci çevresel koşula bağlı olan ikinci koşul, söz konusu bağımsız devletin, katılım sağlayacak özneler olarak, vatandaşlarının can güvenliğini sağlamasıdır. Burada, can güvenliği kavramı ile vatandaşların yalnız dışarıdan gelebilecek fiziksel saldırılardan korunması kastedilmemektedir. Kavram aynı zamanda, bireylerin devlet karşısındaki konumunun, hukuk devleti ilkesinin asgari güvence koşullarına uygun olmasının gerekliliğini de ifade etmektedir. Daha açık bir ifade ile, devlet, bireyi kendisinde de koruyacağını taahhüt etmiş olmalıdır. Üçüncü çevresel koşul ise katılım sağlanacak olan bağımsız devletin, gerekli tüzel çerçeveye sahip olmasıdır. Şöyle ki siyasal katılımın varlığının söz konusu olabilmesi için, seçme ve seçilme, siyasal örgütlenme, yargı önünde eşitlik, barışçıl toplantı ve gösteri, özgür basın gibi hak ve özgürlüklere dair hukuksal düzenlemelerin asgari koşulları sağlanmış olmalıdır. Katılımın varlığına dair dördüncü ve son çevresel koşul, iletişimdir. Daha açık bir ifadeyle, vatandaşların katılacakları bir nesne olarak devletin, demokrasiye uygun biçimde, yurttaşlarına açık olması; vatandaşların kamu yönetiminin eylem ve kararlarından haberdar olması gerekmektedir (Eroğul, 2017, ss. 230-2).

Çevresel koşulların sağlanmış olduğu bir ortamda siyasal katılım, yukarıda da aktarıldığı üzere, salt oy verme eyleminden ibaret bir davranış değildir. Siyasal katılıma konu davranışlar, farklı biçim ve yoğunluklarda olabilmektedir. Buna göre, katılımın dört boyutu bulunmaktadır ve bu boyutlar birbirinden bağımsız değildir. Aşağıda Şekil 2.1’de de gösterildiği üzere, bir piramit gibi, her bir adımdaki yoğunluk arttıkça bir sonraki adıma bağlanmakta ve bu adımların nihayetinde en yoğun davranış biçimi gözlemlenmektedir (Kapani, 2014, s. 144). Dahl, siyasal katılımın dört boyutunu şu şekilde açıklamaktadır:

1. İlgi: Katılımın en alt kademesinde yer alan bu boyutu, siyasal olayların izleyicisi olma durumunu ifade etmektedir. İlgi düzeyinde siyasal katılım gösteren bireyler, yalnızca, gündelik yaşamları sırasında, yazılı, görsel ve sosyal medya aracılığıyla, yaşadıkları toplum hakkındaki siyasal gelişmeleri izleyen birer seyircidir. Toplumun

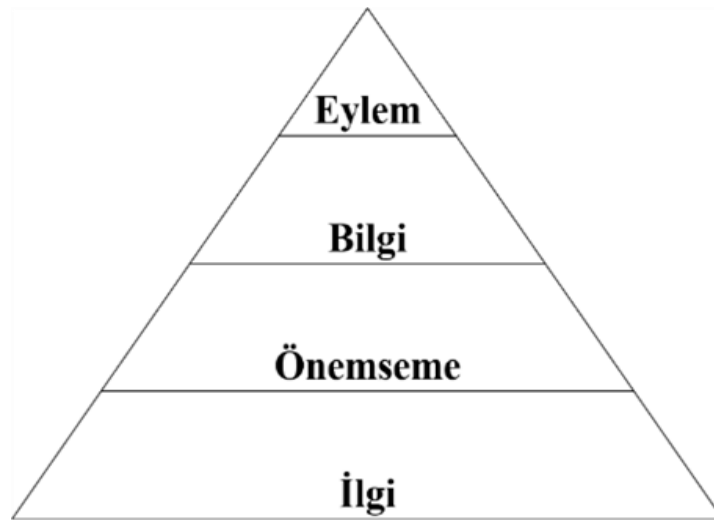
bazı üyeleri, haberdar oldukları gelişmeler karşısında, farklı nedenlerle, kayıtsız kalabilmektedir. Buna göre, katılımın bir sonraki boyutuna geçişte, haberdar olunan gelişmeler karşısında kayıtsız kalmamak yeterli olmaktadır.

2. Önemseme: Katılımın bu boyutu, gündelik yaşam akışı içerisinde haberdar olunan siyasal olaylar hakkındaki merakı ifade etmektedir. Bu düzeyde bireyler, siyasal gelişmelerin takipçisi olarak daha fazla bilgi edinme gereği duymaları halinde, katılımın bir sonraki boyutuna geçiş söz konusudur.

3. Bilgi: Katılımın bu boyutunda, bireyler, takip ettikleri siyasal olayların arkasındaki nedenler ve sorunlar hakkında araştırma yaparak, daha fazla bilgi edinirler. Bu boyut içerisinde, toplum üyelerinin siyasal olaylar hakkında konuşarak, fikirleri hakkında tartışmaya girdikleri sosyal etkileşimleri de yer almaktadır. Bireyin siyasal fikirleri hakkında daha geniş tartışma alanları arama ihtiyacı duyması halinde ise katılımın son boyutuna geçilmektedir.

4. Eylem: Katılımın bu son boyutu, bireylerin, siyasal gelişmeler karşısında tavırlarını ortaya koymaları ve sosyal etkileşimleri esnasında diğer bireyleri etkileme çabası göstermeleri ile başlayan ve siyasal bir mevkiye aday olmak/siyasi bir mevki sahibi olmak ile nihayete eren geniş bir etkinlik yelpazesini içermektedir. Siyasal katılım piramidinin en yoğun hareketliliği bu boyut içerisinde gerçekleşiyor olsa da katılım ile bu yoğunlukta ilgilenen birey oranı diğer boyutlara kıyasla hayli düşüktür (Dahl, 1963; aktaran, Kapani, 2014 ss. 144-5).

Şekil 1.1. Siyasal Katılımın Dört Boyutu

(Kaynak: Kapani, 2014, s. 144)

Feminist literatürde, siyasal katılım kavramının iki temel türüne odaklanılmaktadır: Bireysel siyasal katılım ve toplumsal siyasal katılım. Bireysel siyasal katılım, günümüz modern devlet örgütlenmelerinde yalnız bir hak değil, aynı zamanda bir vatandaşlık ödevi olarak yorumlanmaktadır. Bu katılım türü, karşılıklı insan ilişkilerini zorunlu kılmayan, icabında yalnız başına da gerçekleştirilebilen özelliktedir ki buna en belirgin örnek oy verme davranışıdır. Hukuk devleti ilkesi gereği vatandaşın nihai tercihini yalnız başına ve gizli biçimde bildirmesi, oy verme davranışının bireysel oluşunu koruduğu kadar, kolaylaştırmaktadır. Kadınların, siyasete bireysel boyutta katılımı erkekler ile hemen hemen aynıdır. Başka bir ifadeyle, kadınlar siyasal katılıma yönelik haklarını bireysel boyutta kullanmaktan geri kalmamaktadırlar. Ayrıca, bu düzeydeki bir siyasal katılım da birçok siyasal sistem içerisinde devlet ve siyasi partiler tarafından teşvik edilmekte; hak yönünden ziyade, vatandaşlık ödevi oluşuna vurgu yapılmaktadır (Güneş-Ayata, 2010, ss. 261-3).

Toplumsal siyasal katılım, bireysel düzeydeki katılımın aksine, insan ilişkilerini ve grup etkileşimlerini gerekli kılan bir katılım türüdür. Bir siyasi partiye üye olmak veya siyasi bir mevki için aday olmak gibi davranışlar, siyasete toplumsal düzeyde katılmanın örneklerdir. Kadınların toplumsal yaşama katılımında yaşadığı güçlükler göz önüne alındığında, toplumsal siyasal yaşama katılım konusunda yaşadıkları sorunlar ve bu alandan neden geri kaldıkları anlaşılabilir. Ancak siyasal katılım, spesifik biçimde göz önünde olan bir alan olduğu için kadın katılımının yetersizliği özellikle dikkat çekmektedir. Kadınların siyasal yaşama toplumsal düzeyde katılımının önündeki engeller, zamana ve coğrafyaya göre bazı değişiklikler gösterebilse de genel olarak, toplumsal yaşama katılım ile ilgili olan engellerin bir sonucu ya da onların bir eşlikçisi sayılabilmektedir (Güneş-Ayata, 2010, ss. 264-5). Demir (2015), toplumsal boyutta siyasal katılımı güçleştiren başlıca etkenleri şöyle sıralamaktadır:

- Yetersiz ekonomik kaynaklar yahut bununla bağlantılı olarak zaman sorunu,
- Siyasetin eril bir uğraş alanı olduğuna dair yerleşik kültürel algılar,
- Kadınların eğitim düzeyinin yetersizliği ve bilinç eksikliği,
- Siyasal sistemin eril ilişkiler ağına fayda sağlayacak şekilde işlemesi,
- Kadınları özel alan ve aile ile ilişkilendirerek, ailenin yeniden üretiminden sorumlu tutulmasına neden olan yerleşik kültürel algılar (s. 22).

Kadınların, toplumsal düzeyde siyasal yaşama katılım sağlayabilmek konusunda, sistematik bir şekilde önlerine çıkan engeller zincirini aşabildikleri sayılı örnek ile ilgili olarak ise, Türkiye özelinde söz konusu olan en temel problem, temsil mekanizmalarında nicelik ve nitelik bakımından simgesel seviyede kalındığı gerçeğidir. Bu durum, sistem içerisinde yalnızca kadın temsilcilerin işlevselliğini törpülemekle kalmamakta, onların varlığını görünmez kılmakta ve hatta karar alma mekanizmasının dışına itmektedir. Ancak konunun, tarihsel arka planda yatan bir kodlanmışlık durumu ile de doğrudan bağlantısı vardır (Tekeli, 1991, ss. 117-119). Elbette, simgesellikle kodlanmış kadın temsili sorununu ortadan kaldıracak olan, yine toplumsal siyasal katılım yolunda önlerine çıkan engelleri aşmaya kararlı daha fazla kadının varlığıdır (Bodur-Ün, 2019, 236-7).

1.5. Değerlendirme

Yukarıda detaylı olarak verilen bilgiler ışığında, feminizm dar anlamda, akademik kurumsallaşmasını tamamlamış, kendine özgü bir epistemoloji ve metodoloji geliştirmiş bir sosyal bilim disiplini olarak ifade edilebilir. Daha geniş anlamda ise feminizmi, toplumsal hareketler kapsamında ele alınan, kendine özgü söylemleri ve kavramları olan bir sosyal hareket olarak tanımlamak mümkündür.

Toplumsal hareketleri, baskı ve zor gücü karşısındaki muhalefet olarak tanımlayan yaklaşım, yukarıda da aktarıldığı üzere, bu muhalefetin insanlık tarihi kadar eski olduğunu ileri sürmektedir. Bir toplumsal hareketten doğmuş olan feminist söylemin gerek dünyadaki ve gerekse Türkiye coğrafyasındaki tarihinin aktarıldığı başlıklar altında da belirtildiği üzere, feminist hareketlerin temel tetikleyicisi, kadınların toplumsal yaşamda, salt cinsiyetleri nedeniyle sürekli bir ayrımcılıkla yüz yüze gelmeleri ve en temel asgari insani haklarından yoksun bırakılmaları olmuştur. Bu bağlamda, 'Feminist Tarih Yazımı' başlığı altında aktarılan bilgileri de göz önüne alarak, feminist söylemin, tarih boyunca eril tahayyül ve tahakküm karşısında ezilen ve değersizleştirilen kadınların eşitlik mücadelesinin insanlık tarihi kadar eski olduğu yönündeki savı, anlamlı bir zemine oturmaktadır.

Toplumsal hareketler perspektifinde, kadın hareketinin yeterli içsel dinamiklere ulaşarak, sistemli bir hale gelmesi 19. yüzyılı bulmuştur. Kadın çalışmaları literatüründe, feminist hareketin ilk basamağı olan bu toplumsal hareket, birinci dalga

olarak anılmaktadır. Birinci dalga feministlerin temel çıkış noktası, insan olmaktan ileri gelen, asgari bir eşitlik istemi olmuştur. Kadın hareketinin bu dalgasını daha sonrakilerden ayıran da işte bu yasal eşitlik hakkı talebine yönelik kazanımlar, bilhassa siyasal katılım hakkının tanınması olmuştur. Birinci dalga hareketinin görüldüğü coğrafyalarda, kadın hareketinin, siyasal hakların tanınmasının ardından bir müddet sessizliğe büründüğü de görülmektedir. Bu sessizlik, yasal düzlemde elde edilen hakların, pratikte karşılığını bulamadığının, deneyimler vasıtası ile anlaşılmasına kadar sürmüştür.

ABD ve Batı Avrupa'da 1970'li yıllarla beraber tekrar başlayan feminist hareket, literatürde ikinci dalga olarak gruplandırılmakta ve feminizmin yeniden uyanışı olarak değerlendirilmektedir. İkinci dalganın temel talepleri, gündelik yaşamın her köşesine işlemiş olan patriyarkal kültürün, kadınlar lehine altüst edilmesi olmuştur. Hareketin temel mottosu 'özel olan politiktir' ile ikinci dalganın feministleri, politikanın iktidara denk olduğunu ileri sürerek, kadını özel alana iten ve onu erkeğe bağlı bir nesneye dönüştüren patriyarkaya eleştiri getirmişlerdir. 1980'lerde feminist hareket aynı söylemlerle ilerlemiş ve gitgide radikalleşmiştir. 1990'lara varıldığında, kaynağı, etkin çözüm yolunun ne olacağı sorusuna verilen farklı cevaplara dayanan bir ayrışma yaşanmaya başlanmıştır.

İkinci dalga hareket, örgütlenmede görülen çeşitlenme ve ideolojik farklılaşmalar nedeniyle, 2000'li yılların başında durma noktasına gelmiştir. 2.2.'de de aktarıldığı üzere, bu duraklama sürecinde özellikle genç feministlerin harekete olan ilgisini yitirmeye başlaması, feminist hareketin artık ömrünü doldurmuş olduğunun konuşulmaya başlamasına neden olmuştur. İşte bu noktada feminist hareket yeni bir atılım yaparak, üçüncü dalgasına girmiştir. Feminizmin bugün içinde bulunduğu bu en güncel dalgasını öncekilerden ayıran, hareketi salt biyolojik cinsiyeti kadın olan insanlarla sınırlı tutmayı değildir. Daha açık bir ifadeyle, gelişimini ve dünyaya yayılımını sürdürmeye devam ettiği günlerde olan üçüncü dalga feminist hareket, artık yalnızca bir kadın özgürleşmesi hareketi olmaktan daha fazlasını ifade etmeye başlamıştır. 2.2.'de belirtildiği üzere, üçüncü dalga feministler söylemlerinde vahşi kapitalizm ile eril tahakküm ve tahayyül karşısında ezilen, sömürülen, değersizleştirilen ve varlığı metalaştırılan -doğa ve hayvanlar da dahil olmak üzere- tüm kimlikleri, ortak bir çatı altında toplayan bir hak mücadelesi yoluyla toplumsal yaşamın tersyüz edilerek,

yeniden kurgulanmasının gerekliliğine vurgu yapmaktadırlar. Burada, ikinci dalga hareket ile üçüncü dalga arasındaki zaman aralığının, ilk dalga ile ikincisi arasındakinden daha kısa sürdüğünü belirtmek gerekmektedir. Bu duruma en önemli etken elbette ki bilgi akışı ve örgütlenmeyi çok daha hızlı şekilde gerçekleştirmeyi mümkün kılan, bilgi ve iletişim teknolojisi alanındaki gelişmelerdir. Ancak tüm toplumsal hareketler gibi üçüncü dalga kadın hareketinin de bir kazanım ile sonuçlanıp sonuçlanmayacağı yahut ne kadar süreceği ile ilgili bilimsel gerçekçiliği haiz bir yorum yapmak mümkün değildir.

Feminist hareket, tarihsel bakımdan Türkiye coğrafyasında da görülmüştür. Bugün bazı yaklaşımlarca Türkiye’de feminist mücadelenin varlığı ve geçmişi görmezden gelinse de alanda yapılan çalışmalar, geç Osmanlı döneminde başlayan birinci dalga hareketinin varlığını ortaya koymaktadır. II. Meşrutiyet’in ardından başlayan modernleşme süreci, Osmanlı feministlerinin seslerini ve taleplerini yükseltmelerini sağlayan itici güç olmuştur. Dönemin feministleri yazılı basın aracılığıyla taleplerini dile getirirken, kendilerine özgü kavramlar da geliştirmişlerdir. Ayrıca örgütlenmelerle başlayan bir aktivizm de bu döneme dayanmaktadır. Ülkede deneyimlenen modernleşme ortamı, feminist mücadelenin gerçekten de bazı kazanımlar elde etmesini sağlamış, kadınların çalışma ve eğitim haklarına yönelik yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu dönemde, siyasal haklarla ilgili bir mücadele yer yer bahse konu olsa da bu yönde verilecek bir hak mücadelesinin ilerleyen yıllara ertelenmesi kararlaştırılmıştır.

Kadınların siyasal haklarının tanınması ve medeni haklara yönelik düzenlemelerin yapılması yönündeki talepler, kurtuluş mücadelesi yıllarının hemen ardından başlamıştır. Yeni rejim tüm yurttaşlara daha eşit ve özgür bir yaşam vaat etmekteyken feministler, kadınların da bu özgürlükten hak ettikleri payı alabilmesi için mücadele yürütmekte geç kalmamıştır. Nezihe Muhiddin öncülüğünde başlayan siyasal hak talebi mücadelesi, Aralık 1935’te kadınların temsil mekanizmalarına tam katılımı önündeki yasal engellerin kalkmasıyla beraber başarıya ulaşmış ve böylece geç Osmanlı döneminde başlayan birinci dalga hareketi sona ermiştir.

Türkiye’de ikinci dalga hareketi, ülkenin içinde bulunduğu siyasal ve toplumsal ortam nedeniyle, dünyadaki öncüllerine göre yaklaşık on yıl geç başlamıştır. Ancak geç

başlamış olması, ikinci dalgayı öncüllerinden farklı kılmamaktadır. Türkiye’de de ikinci dalga kadın hareketi, özel alana yönelik eleştirel söylemler geliştirmiş ve gündelik yaşam çemberine sinmiş olan patriyarkal ilişkiler ağını, eşitlik yönüne doğru çevirmeyi hedeflemiştir. Bu şekilde, eşit bir yaşama ulaşmanın mümkün olduğu yönündeki söylemler, 90’lı yıllarla beraber, hangi yolun tutulması gerektiği konusunda kaynaklanan ayrılıklar yaşanmasına neden olmuştur. 2000’li yılların başlarında görülen durağanlaşma, yukarıda da belirtildiği üzere, 21. yüzyılın ilk çeyreğinin sonuna yaklaştığımız şu günlerde artık geride bırakılmaya başlanmıştır. Türkiye’de bugün kadın hareketi, farklı feminist örgütlenmelerin ortak bir söylem ve ortak mücadele geliştirmek adına bir araya geldiği ve zenginleşerek büyüdüğü bir noktaya ulaşmıştır. Bu bağlamda, Türkiye’de de feminist hareketin artık üçüncü dalgaya doğru evrildiğini söylemek, mümkün hale gelmektedir.

Feminizmin akademik bir disipline dönüşmesi, ikinci dalga feminist hareket ile gerçekleşmiştir. İkinci dalga feministler, toplumsal yaşamda eşitlik yönünde topyekûn bir dönüşümün mümkün olabilmesi için o güne kadar tarihin karanlıkta kalan yüzü olan kadınların görünür kılınmasının, yapılması gerekli işlerden biri olduğunun ayırdına varmışlardır. Tarih alanında, bir tür eksikleri tamamlama faaliyeti olarak başlayan çalışmalar, çok geçmeden yerini sosyal bilimlerde eşitlikçi perspektife bırakmıştır. Şöyle ki, sadece tarih disiplininde değil, sosyal bilimlerin tümünde eril kültür hâkim durumdadır. Tüm bu eril tahayyül yüklü kavramların devrilmesi ve toplumsal cinsiyet bakımından eşitlikçi bir perspektifle yeniden üretilmesi gereklidir. İşte bu düşünceden hareketle, feminist akademisyenler başta sosyoloji ve siyaset bilimi olmak üzere, toplumsal yaşamı açıklayan ve onu biçimlendiren birçok disiplinin temel kavramlarını yeniden tanımladıkları çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Burada, çalışmanın konusuyla olan ilişkisi gereği sınırlı sayıda -siyaset ve iktidar, patriyarka, toplumsal cinsiyet, kamusal-özel alan ve siyasal katılım- kavrama yer verilmiştir.

Feminist yaklaşım, siyaseti bir iktidar bilimi olarak yorumlayan disiplinler arasındadır. Bu bağlamda, feminist yaklaşıma göre, toplumsal yaşamın her alanında politik ilişkiler ve dolayısıyla eril tahakküm hâkim durumdadır. Bu olgu ise patriyarka kuramının açıklanmasını gerekli kılmaktadır. Zira patriyarka kavramı, erkek egemenliğini ifade etmektedir. Bu egemenlik türü, toplumsal yaşamın her alanında olduğu gibi siyasal alanda da hakimdir. Başka bir ifadeyle, siyasal alanın etrafı erkek egemen ilişkiler

ağları ile örülmüştür. Bu bağlamda, siyasal alanın toplumsal cinsiyeti de heteroseksüel erkektir. Feminist yaklaşıma içkin literatür, siyasal alanın tüm kamusal alanlar gibi kadınlara kapalı olduğunu, bu alanda varlık göstermenin kadınlar için zorlu bir mücadele gerektirdiğini ifade etmektedir. Zira hâkim konumdaki patriyarkal toplumsal cinsiyet tahayyülü, kadını özel alanla ilişkilendirmiştir.

Feminist yaklaşımın konuya ilişkin temel iddialarından biri, kamu politikalarının erkek egemen meclislerde üretilmeye devam ettiği müddetçe, kadının toplumsal yaşamdaki varlığını özel alanla kısıtlayan tahayyülün de yıkılmasının mümkün olmayacağıdır. Zira, kadınlar siyasal katılım göstermek ve iktidarın erkek egemen ilişkiler ağını eşitlik yönüne doğru dönüştürmek için mücadele etmedikçe, bu toplumsal gerçeklik değişmeyecektir. Başka bir deyişle, sistemdeki varlığı işlevsiz bir sembolizm ile sınırlı tutulan kadın temsilcilerin, bu sembolizmi, siyasal etkinliği ve işlevselliği haiz bir niteliğe dönüştürme noktasında, arkalarından gelecek kadınların önünü açacak bir adım atarak, aştıkları engellerin bazılarını, onlar için kaldırmak gibi dayanışma içeren tutumları, süreci içeriden hızlandırıcı bir etki yaratacaktır. Bu bağlamda, feminist düşünce, profesyonel anlamda siyaset ile uğraşan ve erkek egemen meclislere dahil olmayı başarmış kadınların, kadınlara yönelik kamu politikalarının üretiminde dönüştürücü güce haiz olduklarını ileri sürmektedir.

Bu tez çalışmasının araştırma özneleri, politikayı profesyonel bir meslek olarak icra eden ve milletvekilliği görevinde bulunmuş kadınlardır. Bu bağlamda, yukarıda ele alınan kavramların, çalışmanın araştırma sorularını yanıtlamada anahtar kavramlar olduğu açık bir şekilde ortadadır. Çalışmanın temel araştırma sorusunun “1983-2018 yılları arasında TBMM’de yer alan kadın vekillerin yaygın toplumsal cinsiyet eşitsizliği karşısında kamu politikası yapım sürecindeki tutumları nelerdir?” olduğu hatırlanacak olursa, söz konusu bu araştırma sorusunun, yukarıda detayları aktarılan kavramların ışığında cevaplanabileceği anlaşılacaktır.

Feminist yaklaşım, siyasal alana katılım konusundaki engelleri kırabilmiş az sayıdaki kadının, yukarıda da aktarıldığı üzere, dönüştürücü bir rol üstlenmesi gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bu bakımdan, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde TBMM’de görev yapan kadın vekillerin erkek egemen ilişkiler ağı içerisinde kendilerini nasıl konumlandıkları ve meslektaş oldukları diğer kadınlarla, salt kadınlık değerleri

üzerinden bir dayanışma içerisinde girip girmedikleri aydınlatılacaktır. Çalışma aynı zamanda, araştırma öznesi kadınların, kadınların sorun ve ihtiyaçlarına yönelik politika taleplerini meclise taşıyarak, kamu politikasının gündeme gelişi aşamasında, feministlerin kendilerinden beklediği rolü üstlenip üstlenmediklerini de açıklığa kavuşturacaktır.

Son olarak, bu çalışma, yukarıda bahsi geçen kavramlar ışığında, kadın milletvekillerinin, politikanın hâkim erkek egemen ilişkiler ağını yansıtan yapısını eşitlik lehine dönüştürmek adına gerek mensubu oldukları siyasi partiler içerisinde ve gerekse kadın nüfusun temsilcisi olarak yer aldıkları TBMM içerisinde oynadıkları rolü açıklığa kavuşturacaktır. Başka bir ifadeyle, kadın milletvekillerinin siyasal arenaya katılabilmek için ilerledikleri yolda, karşılaştıkları engellerin bir kısmını ortadan kaldırıp, yolu daha az engel içeren ve ilerlemek için daha elverişli bir hale getirmek adına, kadın temsili simgesellikten etkinliğe dönüştürecek nitelikte herhangi bir eylemde bulunup bulunmadıkları; daha fazla kadının katılımı konusunda birlikte hareket edip etmedikleri aydınlatılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

KAMU POLİTİKASI NEDİR?

Literatürde farklı şekillerde ele alınsa da kamu politikasının temel işlevinin toplumsal yaşamı düzenleyerek, onu yönlendirmek olduğu söylenebilir. Bu nedenle de politikanın yokluğu, kamu yönetimini sürdürülemez hale getirir (Shafritz, Russell ve Borick, 2017, s. 38). Kamu politikası hakkında yapılabilecek en genel tanım, onun “kamu yönetimindeki hizmet programlarının yapılması ve bu programların uygulanmasını ve değerlendirmeler sonucunda alınacak derslerle yeniden oluşturulmasını kapsayan bir kavram” (Çevik, 2016, s. 142) olmasıdır. Bu haliyle, kamu politikası, başta kamu yönetimi ve siyaset bilimi olmak üzere, sosyoloji, hukuk ve ekonomi gibi birçok farklı disiplinin, kendilerine özgü bakış açılarıyla yaklaşarak ele aldığı bir alandır. İşte bu nedenle de literatürde, kamu politikası kavramının ne ifade ettiğine dair, kavramın farklı boyutlarına odaklanmış olan, çeşitli tanımlar bulunmaktadır (Yıldız ve Sobacı, 2015, s. 17).

Literatürde en sık atıf yapılan kamu politikası tanımı, Dye'nin meşhur genellemesidir. Dye kamu politikasını “hükümetlerin yapmayı ya da yapmamayı seçtiği” ‘şeyler’ olarak tanımlar. Yani; “Kamu politikaları davranışları düzenleyebilir, bürokrasileri düzenleyebilir, faydaları dağıtabilir, vergileri düzenleyebilir ve bunların tümünü aynı anda da yapabilir.” (Dye, 2013, s. 3). Eyestone (1971), kamu kuruluşlarının çevresi ile olan ilişkisinin, kamu politikası kavramını ifade ettiğini belirtmiş (s. 18); Lipsky ise bu tanımlamayı bir adım daha ileriye taşıyarak, kamu görevlilerinin yasal yetki sınırları içerisinde kullandıkları takdir yetkisinin de kamu politikasının bir parçası olduğunu öne sürmüştür (Lipsky, 1980, ss. 146-9). Anderson, kamu politikasını, birtakım sorunların çözümünde izlenen amaçlı hareketler bütünü olarak tanımlarken; benzer şekilde Rose da az çok birbiriyle bağlantılı bir etkinlikler serisi ile, bu etkinliklerin ortaya çıkardığı sonuçların kamu politikasını ifade ettiğini belirtmiştir (Çevik ve Demirci, 2012, s. 11).

Demokratik bir toplum yapısı içerisinde kamu politikasının varlığı, vatandaşları endişelendiren kamusal problemlerin, kamusal makamlara aktarılmasıyla beraber başlamaktadır. Söz konusu kamusal problemler karşısında, devletin harekete geçmesi yahut hareketsiz kalması her halükârda bir kamu politikasıdır. Başka bir ifadeyle,

kamu politikasının varlığı için esas olan, devletin kamusal problemlerden haberdar olmasıdır (Akdoğan, 2015a, s. 211-3).

Kamu politikasının varlığı ile ilgili bir diğer önemli husus da devlet ile bağlı oluşudur. Çünkü siyasal sistemlerde otoritenin mutlak temsilcisi, devlettir (Shafritz vd., 2017, s. 38). Elbette kamusal etki yaratacak birtakım politikalar izlemek özel sektör ve kişilerin de gerçekleştirebileceği bir eylemdir. Ancak demokratik bir toplum yapısında kamusal yaşama etki edecek politikaların mutlak meşruiyeti, vatandaşlar tarafından, yasal yetki çerçevesi içerisinde hareket ettiği kabul edilen devlet ve kamu yöneticileri aracılığıyla yürütüldüğünde mümkün olacaktır. Daha açık ifadeyle kamu politikası, siyaset kadar kamu yönetiminin de ayrılmaz bir parçasıdır (Eryılmaz, 2011, s. 13).

Yukarıda aktarıldığı üzere, kamu politikasının varlığı, ancak devlet organlarının yaygın kamusal problemlerden haberdar olması ile mümkün olmaktadır. Kamu politikasının kavramsal çerçevesine dair ortak görüşler, şu özellikleri vurgulamaktadır:

- Kamu politikası ve kamu yönetimi iç içe geçmiş bir haldedir. Bu sebeple, politikaların oluşturulması, uygulamaya konması ve değerlendirilmesi, kamu yönetiminden bağımsız değildir.
- Kamu politikası, hareket etmek kadar, hareketsiz kalmayı da kapsamaktadır.
- Kamu politikası, tesadüfi değildir. Her zaman bir amacı vardır ve bu amaca ulaşmayı hedeflemektedir.
- Kamu politikası her ne kadar bir amaca ulaşmayı hedeflese de sonuçlar her zaman planlananlarla uyumlayabilir. Bu nedenle, kamu politikası sabit olmayıp, sonuçlarının değerlendirilmesiyle değişikliğe uğrayabilir.
- Kamu politikası, kamusal problemlerin ortadan kaldırılmasına yönelik talebe hükümetlerin verdiği yanıt niteliği taşımaktadır. Başka bir ifadeyle, kamu politikasının oluşturulmasında devlet organları salt yetkili olsa da demokratik bir toplum yapısı içerisinde -vatandaşlar, siyasi partiler ve siyasi liderler, medya, düşünce kuruluşları ve uluslararası örgütler gibi- devlet dışı unsurlar, politika talebiyle baskı yaparak önemli bir rol oynarlar.

- Kamu politikası, toplumsal yaşamdaki çatışmaları çözmek ve bireylerin haklarını korumak amaçlarından hareketle, vatandaşların davranışlarını düzenleme niteliği taşımaktadır.
- Kamu politikası, toplumsal yaşamdaki sorunların çözümü için planlanan faaliyet ve kararların bir bütünüdür. Bu bütün, bir süreç içerisinde işlemektedir. Süreç, karardan daha geniştir ve bu nedenle de onu kapsamaktadır. Başka bir ifade ile, kamu politikası bir süreçtir (Çevik ve Demirci, 2012, ss. 11-4; Yıldız ve Sobacı, 2015, ss. 18-24).

2.1. Kamu Politikası Kavramı ve Kavramın Tarihsel Gelişimi

Kamu politikasının ayrı bir bilimsel çalışma alanı olarak ele alınmaya başlanması bir kenara, onun, devlet kadar eski bir tarihi vardır. Zira, devlet yöneticilerinin, politik ve yönetsel kararlar almadan önce danışmanlarıyla fikir alış-verişinde bulunması eski bir gelenektir (Yıldız, Babaoğlu ve Şahin, 2016, s. 136). Elbette bu süreç, kapsamlı araştırmalara dayanmadığından ve tavsiyeler, sosyal bilimler alanlarına özgü bilimsel araştırma ölçütlerine uygun olarak üretilmediğinden, o günün çıktıkları bugün yürütülen kamu politikası çalışmalarından hayli farklıdır (Babaoğlu ve Akman, 2018, ss. 3-4).

Ayrı bir bilimsel çalışma alanı olarak kamu politikasının, ilkel bir hali olarak kabul edilebilecek bu eski devlet geleneğine Ayrıca, bugün hala akademik değerini sürdürmeye devam eden bazı istisnai çalışmaların varlığı da söz konusudur. Tarihin farklı dönemlerinde ve dünyanın farklı coğrafyalarında çeşitli düşünürlerin, basit bir toplumsal gözlemden daha ileriye giden eserleri, bugünün kamu politikası çalışmalarının kıstaslarını kısmen de olsa karşılayabilmektedirler (Yıldız vd., 2016, ss. 136-7). Platon'un sağlıklı bir toplumsal yaşamın tesis edileceği ideal devlet düzenine ulaşmak için izlenmesi gereken politikaları anlattığı Devlet adlı eseri, böylesi eserlere örnek gösterilebilir (Platon, 2005). Yine benzer şekilde; Machiavelli'nin iyi bir yöneticinin hükümdarlığını ayakta tutmak ve onu daha güçlü hale getirmek için sahip olması gereken özellikleri ve izlemesi gereken politikaları kaleme aldığı Prens adlı eseri de böylesi istisnai çalışmalardan bir tanesidir (Machiavelli, 2018).

Kamu politikasının tarihini insanlık tarihinin ilk örgütlü toplumsal yaşam deneyimlerine kadar götüren yaklaşımdan başka, literatürde yaygın bir diğer görüş, başlangıçcı Fransız Devrimi ve Aydınlanma Çağı'na dayandırmaktadır. Bu görüşe göre, devlet yönetiminde dogmatik kabullerin ve kuralların yerini insan aklına öncelik

veren, gözleme dayalı tündengelim ve tümevarım yöntemlerinin alması akademik açıdan kamu politikasının miladını oluşturmaktadır (Akman, 2019, s. 20).

Çağdaş kamu politikasının tarihinin, II. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde ABD'de başlayarak, soğuk savaş yıllarında geliştiğini ve öncelikle İngilizce konuşulan ülkeler olmak üzere tüm dünyaya yayıldığını ileri süren görüş ise diğer iki yaklaşımı eleştirmektedir. Bu görüşe göre, çağdaş anlamda akademik bir niteliğe sahip kabul edilebilecek kamu politikası çalışmalarında, modern bilimsel yöntemlerin ve analitik tekniklerin kullanılmış olması aranmalıdır (Yıldız vd., 2016, ss. 141-2, 150). Ve dahası 21. yüzyılın kamu yönetimi literatüründe ana akım konuma yükselen Yeni Kamu Yönetimi yaklaşımına göre, vatandaşların bilinçlendirilmesi ve politika süreçlerine dahil edilmesini içeren katılımcılık prensibi, kamu politikası çalışmalarında çağdaşlığın bir göstergesi kabul edilmeye başlanmıştır. Daha açık bir ifadeyle, hükümet ve vatandaşlar arasında karşılıklı etkileşimi yansıtan iki yönlü bir mekanizmanın varlığı, çağdaş anlamda bir kamu politikası sürecinden bahsedebilmenin temel gerekliliklerinden kabul edilmeye başlanmıştır (Xiaodong, Xiaoping ve Feng, 2013, s. 5).

Yukarıda da aktarıldığı üzere, kamu politikası, mahiyeti itibariyle kamu yönetimi ve politikanın iç içe geçtiği bir faaliyetler bütünüdür. Modern anlamda kamu politikası kavramının tarihine yönelik yukarıda bahsi geçen üçüncü görüşün perspektifinden bakıldığında, sosyal bilimler literatüründe politika bilimi ile yönetim bilimi arasındaki ayrım üzerine uzun yıllar devam eden tartışmalar nedeniyle, bu iki alanın karmaşık bir çıktısı olan kamu politikasının kavramsal özüne dair bilimsel nitelikteki çalışmaların nispeten yeni bir tarihi vardır (Sarica, 2008, ss. 9-14).

1929'da Amerika'da başlayarak dünyaya yayılan Büyük Buhran'ın ardından ekonomik krizin etkileri 1930'lu yıllar boyunca hissedilmeye devam ederken; devletler para, maliye ve istihdam gibi makroekonomik meselelerde toplumsal yaşamı düzenleyici politikalar üretmeye başlamıştır. 1960'lı yıllara doğru ise üretilen kamu politikaları ekonomik yaşamla sınırlı kalmayarak, sosyal hayatı da kapsar hale gelmiştir (Babaoğlu ve Akman, 2018, s. 4). Öyle ki Parsons, 1960'lı yıllardan itibaren İngiltere'de yaşama geçen kamu politikalarının, ekonomik yaşamdan ziyade, sosyal yaşamı yönetme temelli olduklarını belirtmektedir (2007; aktaran Köseoğlu, 2013, s.

7). Aksoy ise 1960'lı yılların ortalarına gelindiğinde refah devleti olarak da anılan sosyal devlet anlayışı doğrultusundaki politikaların egemen olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, sosyal devlet anlayışının kurumsallaşması, devlet eliyle gerçekleştirilmiş; devlet, bölüşüm konusunda ekonomik süreçlerin düzenleyicisi olmaktan uzaklaşarak, sürecin bir parçası olma rolünü üstlenmiştir (Aksoy, 1995, s. 160).

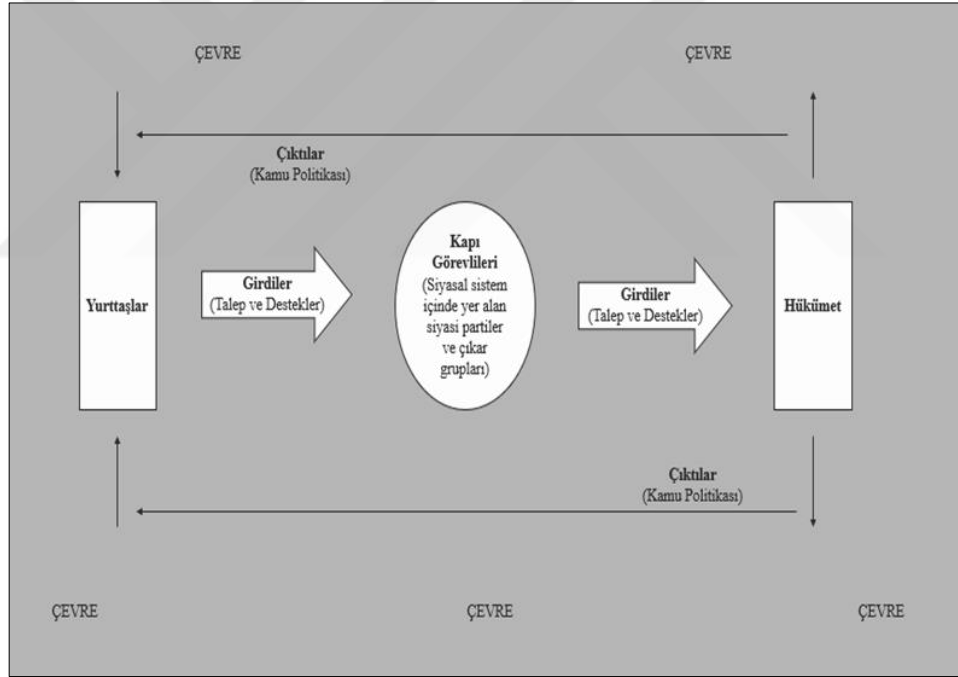
Sosyal devlet anlayışının gelişimiyle birlikte, toplumun sosyal ve ekonomik alandaki ihtiyaçlarının saptanması ve bu ihtiyaçlara yönelik programlar hazırlanması, uygulamaya konan programların takibi ve etkilerinin değerlendirilmesi gibi ihtiyaçlar doğmuştur (Buğra, 2016, ss. 65-72). Kamu politikasının kendi başına bir çalışma alanına dönüşmesi yolunda ilk adımlar da işte böylesi bir dönemde atılmıştır. Bu doğrultuda, 1960'lı yıllarda İngiltere'de akademik alanda kamu yönetimi çalışmaları ile kamu politikası çalışmaları ayrılmaya başlamış ve kamu politikası literatüründe genişleme yaşanmıştır (Köseoğlu, 2013, ss. 7-9).

Aynı yıllarda ABD'de de benzer bir dönüşüm sürecine girilmiş ve ayrıca Harvard Üniversitesi, California Üniversitesi ve Michigan Üniversitesi'nde yüksek lisans düzeyinde kamu politikası programları kurularak, bu alanda çalışacak profesyonellerin yetiştirilmesi hedeflenmiştir (Babaoğlu ve Akman, 2018, s. 5). İngiltere'de ise 1970 yılında Loughborough Üniversitesi'nde ilk kez kamu politikası dersi verilmeye başlanmıştır. İngiltere ve ABD'de 1980'li ve 90'lı yıllar boyunca akademik alandaki gelişimini sürdürmeye devam eden kavram, Hollanda ve Almanya gibi Kara Avrupası ülkelerinde ise önce hükümet politikalarında yer edinmiş; akademik bir çalışma alanına dönüşmesi ise 1990'ların ortasını bulmuştur (Köseoğlu, 2013, ss. 10-11).

Kamu politikası, siyasi rejim ne olursa olsun tüm devletlerin temelinde yer alır. Zira siyasal sistemin sürekliliği ancak politika ile söz konusudur. Bu bakımdan, kamu politikasına yönelik ilk sistemli ve doyurucu nitelikteki çalışmalar, Lasswell'in 1950'li yıllarda başladığı araştırmalara dayandırılabilir da (Akman, 2019, s. 95) bu çizgiyi, Easton'a götürmek daha yerinde olacaktır. Siyaset bilimi disiplininde Easton, siyasal sistemleri açıklamaya yönelik olarak geliştirdiği teorisi ile devrimci davranış bilimcilerin öncüsü olarak kabul edilmektedir. Bugün siyasal sistemlerin açıklanmasında kullanılmaya hâlen devam edilen kuramında Easton, sürekli bir değişimin olduğu dünyada politik sistemlerin devamlılığını nasıl sağlayabildiğini

açıklamaktadır. Buna göre, Şekil 3.1’de gösterildiği üzere, siyasi sistem açık vaziyetteki bir çevre içinde yer almaktadır ve çevre ile sürekli bir etkileşim halindedir (Tülüçeoğlu, 2016, ss. 69-70). Easton bu model ile siyasi sistemin, “kolektif bir varlık oluşturan, bir dizi karşılıklı olarak birbiriyle bağlantılı ve birbirine karşılıklı olarak bağımlı parçalardan oluşan organize edilmiş ve karmaşık bir bütün” (Heywood, 2016, s. 44) oluşturduğunu açıklamıştır. Buna göre; girdiler yani toplumun üyelerinden gelen toplumsal yaşayışa dair talep ve destekler, siyasi karar alıcılar ve kararları etkileyici güce haiz olan toplumsal gruplar kanalıyla hükümete aktarılmaktadır. En nihayetinde, hükümet bu talep ve destekleri işleyerek çıktılar, yani kamu politikası aracılığıyla cevap vermektedir. Siyasal sistem, bu döngü sayesinde sürekliliğini korumaktadır (Kapani, 2015, ss. 35, 38-9).

Şekil 2.1. Eastonyen Siyasal Sistem Modeli

(Kaynak: Heywood, 2016, s. 45)

Siyasal sistem teorisi, sistemin işleyişi hakkında açıklayıcı bir model sunmakla birlikte, tek amacı kamu politikasını açıklamak olmadığı için daha kapsayıcı bir modele ihtiyaç vardır. Bu noktada, literatürde kamu politikasının en genel ve doyurucu modelini sunan, Lasswell’in geliştirdiği politika döngüsü kuramıdır. Lasswell, politika döngüsü kuramında, kamu politikasının sürekli akan ve değişen dünya karşısında sabit kalmadığını ve sisteme bir çıktı olarak girmeden evvel olduğu kadar, uygulamaya

konduktan sonra da çeşitli aşamalardan geçtiğini açıklamaktadır (Parsons, 2005, ss. 76-81). Bahsi geçen bu model bir sonraki başlık altında daha detaylı olarak aktarılacaktır.

Kamu politikasının hazırlık aşaması kadar önemli olan bir diğer adımı, uygulanmasıdır. Bu aşamada tutulacak yol, politikanın planlanan hedefe ulaşması bakımından belirleyicidir. Elbette ki her kamu politikası planlanan hedeflere ulaşamayacaktır. Zira kamu politikasının gelişim sürecinin bizzat kendisinde ya da uygulama aşamasında, planlanan hedeflere ulaşmayı engelleyici nitelikte birçok etkileyici bulunmaktadır. Rein (2008), kamu politikasını tanımlarken, bu sorunun altını çizerek, bunun nedenini ulaşılmayı hedeflenen sonuçların kendilerinin sorunlu olmasına bağlamıştır (s. 389). Daha açık bir ifadeyle, bir kamu politikasını belirlemekteki asıl zorluk, hedeflenen amaçlara ulaşmanın en iyi yolunu bulmaktan ziyade, sonuçların müphemliği, muğlaklığı ve olası çatışmalarla başa çıkabilmektir (Rein, 2008, ss. 389-90). Benzer şekilde, Dror (1974) da çağdaş kamu politikası ile ilgili en büyük sorunun, politika yapımı hakkında bilinenler ile politikanın gerçekte nasıl yapıldığı arasındaki sürekli büyüyen boşluk olduğunu belirtmektedir (s. 3).

Kamu politikasına konu toplumsal sorunun, gündeme geliş şekli ve politika yapımında benimsenen yöntem, üretilecek politikanın sonuçlarında temel etkileyicilerdendir. Bu bağlamda, literatürde dört temel yaklaşım üzerinde durulmaktadır: Transfer, Yakınsama, Yayılma ve Öğrenme (Freeman, 2008, ss. 367-72). 21. yüzyılın küreselleşen dünyasında gelişen bilgi ve iletişim teknolojilerinin de katkısıyla, kamu politikaları sınırları aşan bir yapıya bürünmüştür. Ancak yine de onun bu yapısının, günümüz koşullarında gelişen bir özellik olduğunu söylemek zordur. Zira modern çağdan önceki zamanlarda da ülkelerin kamusal yaşamı düzenleyici politika kararlarında transfer, yakınsama, yayılma ve öğrenmenin izlerini bulmak mümkündür (Aldemir, Yazıcı ve Uysal, 2017, s. 136).

Politika transferinin en geniş kapsamlı tanımı, bir siyasi sistem içerisindeki politikaların ve politika uygulama yollarının, bir başka siyasi sistem içerisinde kullanılmasıdır (Güleç-Solak, 2016, s. 267). Literatürde sıkça atıf yapılan Dolowitz ve Marsh, politika transferini bir süreç içerisinde değerlendirmekte ve “belirli bir zaman veya yerdeki kurumlara, idari düzenlemelere ve politikalara dair bilginin, başka bir

zaman veya yerdeki kurumların, idari düzenlemelerin ve politikaların geliştirilmesinde kullanılması” (1996; aktaran Aldemir vd., 2017, s.136) olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda, bir süreç içerisinde işleyen politika transferi, mahiyeti itibariyle, ‘kim tarafından?’, ‘niçin?’, ‘nereye?’ ve ‘nasıl?’ sorularını da içerisinde barındırmaktadır. Politika transferinin kim tarafından yapıldığı sorusuna verilen cevap, kamu politikasının unsurlarını, yani politikacıları, bürokratları, kamu yönetimi uzmanlarını ve akademisyenleri, uluslararası örgütleri ve ulusüstü grupları işaret etmektedir (Güleç-Solak, 2016, s. 267).

Politika transferinin neden yapıldığı, konu ve unsurlar bakımından farklılık gösterebilmektedir. Ancak meşruiyet sağlama düşüncesi, politik çatışmaları çözmeyi amaçlama, geri kalmışlık algısı sebebiyle kabul görme isteği, global düzlemde prestijini koruma kaygısı ve üyesi/adayı olunan uluslararası örgütlerle uzlaşma nedenleri genel bir çerçeve çizmektedir. Ayrıca, politika transferinin neden yapıldığı sorusuna verilen cevap, nasıl yapıldığı ya da yapılacağı ile ilgili de ipucu vermektedir: Gönüllü ve zorunlu ya da zorlayıcı politika transferi (Sobacı, 2014, ss. 81-2).

Gönüllü politika transferi, süregiden düzen içerisinde var olan problemler karşısında duyulan memnuniyetsizliğin bir ürünüdür. Bu durumda, başka ülkeler/kurumlar gözlemlenerek bazı dersler çıkarılır ve bunlar kopya edilir yahut mevcut düzene adaptasyon sağlayacak şekilde bir yeniden düzenleme yapılır. Zorunlu politika transferinde ise bir hükümetin/kurumun, bir başka hükümeti/kurumu, belirli bir politikayı uygulaması konusunda doğrudan yahut dolaylı biçimde baskı altına alması durumu söz konusudur (Dolowitz ve Marsh, 1996; aktaran Güleç-Solak, 2016, s. 267). Politika transferi hangi nedenle gerçekleşiyor olursa olsun, nihayetinde söz konusu politikanın sonuçları çok az benzerlik gösterecek ya da tamamen farklı sonuçlar ortaya çıkacaktır. Zira politika transfer eden ülke ile transfer edilen ülke arasındaki mevcut sosyal, politik, ekonomik ve kültürel farkların, söz konusu politikaya farklı cevaplar vermesi kaçınılmazdır (Güleç-Solak, 2016, s. 268).

Bir diğer kavram olan politika yakınsaması, en genel anlamda, sanayileşme süreci ve bu sürecin sonuçları tarafından yönlendirilen ülkeler arasındaki ekonomik, sosyal ve politik organizasyonda artan benzerliğin bir modelini ifade etmektedir (Freeman, 2008, ss. 369-70). Bennett, politika yakınsamasını, büyüyen ve gelişen toplumların,

bu süreçte yapı ve performans bakımından benzer eğilimler göstermesi olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda, yakınsamanın ayırt edici özellikleri; ortak politika sorunlarını çözmeye benzeşen niyetlerin bir araya gelmesi, politika içeriğine atıfta bulunulabilmesi, politikayı düzenleyen ve yöneten araçlarda yakınlaşma durumu ile benzer etki ve sonuçların gözlemlenebilmesidir (Bennett, 1991; aktaran Aldemir vd. 2017, ss. 138-9). Literatürde politika yakınsaması yer yer politika transferi ve politika yayılımı ile eş anlamlıymış gibi kullanılmakta ve yakınsamanın mahiyeti itibarıyla farklılık gösterdiği göz ardı edilmektedir. Bu farklılık, yakınsamanın sürece değil, sonuca odaklanmasından kaynaklanmaktadır (Levi-Faur ve Vigoda-Gadot, 2004, s. 4).

Politika yayılması, ülkeler, eyaletler ya da kurumlar arasında bir politika yahut programın art arda veya sıralı olarak benimsenmesini ifade etmektedir. Bununla birlikte, literatürdeki çalışmalar, politika yayılımının daha ziyade ABD’de eyaletler arası politika transferinde pratik karşılığını bulduğunu göstermektedir (Freeman, 2008, ss. 69-71). Devletlerin kendi siyasal sistemleri içerisinde işleyecek olan politikaları üretme sürecinde, diğer devletlerin benzer konudaki politika uygulamalarını da incelediği doğrudur. Ancak yayılımın ortaya çıkmasına nedenler farklılık gösterebilmektedir. Literatürde politika yayılmasında üç temel nedene işaret edilmektedir: Rekabet, kamuoyu baskısına cevap verme ve öğrenme. Rekabet, devletlerin benzerlik gösteren politika alanlarında, birbirleriyle karşılaştırma yahut sıralama nedeniyle rekabet hali içerisine girmelerini ifade etmektedir. Kamuoyu baskısına cevap verme, politika yapımcıların ülkede çözüm bekleyen problemlere yönelik olarak diğer ülke deneyimlerini ve politika süreçlerini incelemesi yoludur (Özkurt, 2016b, ss. 272).

Rekabet nedeniyle politika yayılmasına ülkelerin silahlanma politikaları spesifik bir örnek olarak gösterilebilir. Benzer silahlanma politikalarını güden ülkeler, bu konuda yapacakları düzenlemeler konusunda birbirilerini sürekli olarak takip etmekte ve art arda yahut sıralı olarak benzer politikaları benimseme yoluna gitmektedirler. Kamuoyu baskısına cevap verme nedeniyle görülen politika yayılmasına ise LGBTİ+ bireylere yönelik nefret suçlarında artış yaşanması gibi bir örnek düşünülebilir. Böylesi bir toplumsal sorun karşısında çözüm üretilmesi için gelişen kamuoyu baskısı, kamu politikası üreticilerini benzer süreçlerden geçen başka ülkelerin deneyimlerine başvurarak, soruna üretilen çözümü ve politika yollarını incelemeye itebilecektir.

Politika yayılmasının nedenlerinden biri olan öğrenme, kamu politikası yapımı sürecini mercek altına alan literatürde önemi gitgide artan bir yoldur. Alandaki öncü araştırmacılardan Rogers, yayılma kavramının özünde bilen ile bilmeyen arasındaki ilişkinin yer aldığını belirtmektedir. Ona göre bu ilişki, öğrenmenin politika yayılmasında ayrılmaz bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır (Rogers, 1962; aktaran Freeman, 2008, s. 370). Öğrenme kavramı, en geniş anlamda, hedeflenen sonuçlara ulaşmak maksadıyla davranış değişikliğine gidilen, yeni bir düşünme sistemi kazanma sürecini ifade etmektedir (Bayraktaroğlu ve Özen-Kutanis, 2002, ss. 51-2). Freeman (2008)'a göre, öğrenme, kamu politikasının sadece ne olduğunu ve nasıl yapıldığını açıklamaz, aynı zamanda kamu politikasının sebebini de oluşturur (s. 368-9). Zira kamu politikası uygulamalı bir bilimdir ve öğrenme onun mantığının önemli bir bölümünü oluşturur. Bu bakımdan öğrenme hem normatif hem de pratik bir faaliyettir ve bir süreci ifade eder (Freeman, 2008, s. 368-9, 376).

Öğrenme, istikrarsızlığın bir parçası olarak küresel değişimin farkındalığını içermektedir. Küreselleşen dünya koşullarında, ülkeler arasında artan karşılıklı bağımlılık, rekabet kadar iş birliğini de beslemiştir. Bu bağlamda, küresel eğilimler, öğrenme için her geçen gün daha fazla fırsat yaratmaktadır ki Freeman, bunun aynı zamanda, toplumlar için acil bir ihtiyaç halini aldığının altını çizmektedir (Freeman, 2008, ss. 370-2). Gerçekten de çağdaş yönetim bilimi ve politika literatüründe, sosyal ve kurumsal yaşamda başarılı bir dönüşümün, yurttaşların politika sürecine dahil olabilmesi ve kendiliğinden senkronize olma becerisine erişmiş kurumsal yapıların tesis edilebilmesiyle doğrudan ilişkili olduğu yaygınlıkla kabul gören bir görüştür. Bunun yegâne yolu, iyi yönetilen bir öğrenme sürecinden geçmektedir. Böylesi bir süreci dinamik tutmak için ise bilgi sistemleri aracılığıyla karar vericilerin kapasitesinin arttırılması gereklidir. Bu sayede, kurumların içinde yer aldığı karmaşık çerçeve daha iyi anlaşılırken, destekleyici ve geliştirici kurumsal yapı güçlendirilecektir (Çelik, 2010, s. 223). Bu yolla, politika süreci hem toplumsal problemlere daha geniş bir perspektiften yaklaşabilecek hem de detaylara daha derin bir şekilde vakıf olabilecektir. Bunun sonucunda ise politika çıktılarının kapsayıcılığı artarken, politika uygulamalarının etkileri hedeflenen sonuca daha yakın olacaktır (Christensen, 2008, ss. 462-4).

Kamu politikası süreci ile ilgili olarak gündeme geliş şekli ve politika yapımında izlenen yol kadar önemli bir diğer konu, onun nasıl uygulanacağıdır. Zira yaratılan bir politikanın hayat bulduğu an, uygulamaya konmasıyla başlamaktadır. Bu noktada belirtmek gerekir ki uygulama aşamasında benimsenecek model çoğu zaman politikaya konu problemin gündeme geliş aşamasından aşikâr olabilir. Ayrıca, benimsenen uygulama modeli hükümetin politika yapımında geleneksel yaklaşımının da bir ifadesini yansıtabilmektedir. Bu bağlamda, literatürde üç temel yaklaşım modeli çizilmektedir: Yukarıdan aşağıya yaklaşım (top-down approach) modeli, aşağıdan yukarıya yaklaşım (bottom-up approach) modeli ve melez yaklaşım (hybrid approach) modeli (Akman, 2019, ss. 115-6).

Yukarıdan aşağıya yaklaşım modeli, literatürde, kamu politikası uygulama modellerinin ilkidir. Model, genel olarak, iletişim kanalları ile örgütlerin kontrol mekanizmalarına odaklanmakta ve uygulama, merkezi hükümetin karar vermesiyle başlamaktadır (Parsons, 2005, s. 463). Daha açık bir ifadeyle, bu yaklaşım modelinde “hiyerarşinin en tepesinde ayrıntılandırılan açık ve tutarlı hedefler, açık bir otorite hiyerarşisi, yukarıda belirlenen kurallar, bunlara uygun üretilen politikalar ve yukarıdan gelen komutları uygulamak için gereken kaynakların ve kapasitenin yaratılması” (Demir, 2016c, s. 390) gereklidir. Bu bağlamda, politikalar siyasal sistemin birer girdisi ve uygulamalar da birer çıktısıdır (Parsons, 2005, s. 464).

Alandaki öncü çalışmalardan Mazmanian ve Sabatier, politika uygulamasının apolitik ve idari bir süreci ifade ettiğini ve modelin etkili sonuçlar verebilmesinin şu altı kriterin sağlanmasına bağlı olduğunu belirtmektedir:

- Politikanın amaçları açık, anlaşılır ve kendi içinde tutarlı olmalıdır.
- Programın geçerli neden-sonuç teorisi bulunmalıdır.
- Uygulama sürecinin tüm detayları en baştan detaylıca planlanmış olmalıdır.
- Politika, çıkar grupları ile yasama ve yürütme organlarınca desteklenmelidir.
- Politikanın uygulanmasından sorumlu görevliler, programın hedeflerini açıkça anlamış ve benimsemiş olmalıdır.
- Sosyo-ekonomik koşullarda zarar verici nitelikte bir değişiklik yaşanmamalıdır (Mazmanian ve Sabatier, 1989; aktaran Demir, 2016c, s. 390).

1980'li yılların başlarında yapılan arařtırmalar, yukarıdan ařađıya politika yapımının, politika hedefleri ile etkilerinin birbiriyle iliřkili olmayan sonuçlara ulařtıđını saptamıřtır. Bu durum, politikaların merkezi bir dűzende ve hiyerarřik iliřkiler ađı içerisinde belirlenmesi halinde bařarıya ulařacađı yűnűndeki gűrűřűn eleřtirisine neden olmuřtur. Literatűrde ařađıdan yukarıya yaklařım modeli adı verilen politika uygulama modeli de bu řekilde ortaya çıkmıřtır (Akman, 2019, s. 124). Bu yaklařım modelinde, politika sűrecinde inisiyatifin varlıđı olumlu bir etkileyici olarak gűrűlmektedir. Zira -polisler, űđretmenler ve sosyal hizmet uzmanları gibi- yerel bűrokratlar, merkezi karar alıcılara gűre problemlere daha yakın bir konumda bulunmaktadırlar. Bu bađlamda, pratikte politika sűreci içerisinde inisiyatifin varlıđı zaten kaçınılmazdır ve bu nedenle hiyerarřik dűzende ısrarcı olmak yerine, politika hedefleri ve kararları, yerel dűzeyde bűrokratların sűreteki rolűnű gűz ardı etmeyen bir řekilde tasarlanmalıdır (Demir, 2016a, ss. 33-4).

Street-Level Bureaucracy adlı eserinde Lipsky (1980), yerel bűrokratların, halka hizmet sunarken ve kuralların yűrűtűlmesini sađlarken onlarla etkileřim halinde olmalarından dolayı, gerçek politikacılar olduđunu ileri sűrmektedir. Zira yerel bűrokratlar idari deđil, politik bir konumda bulunmaktadırlar. Bu bađlamda, politika sűrecinde yalnızca uygulayıcı rolűnű deđil, politika yapıcı rolűnű de oynayan unsurlardır. Bu rol, onların mal ve hizmetlerin dađıtımında belirleyici karakterler olmalarına neden olmaktadır (ss. 3-12, 84-5). Lipsky'nin yaklařımını, merkezi devlet yapılanmaları içerisinde fazla radikal bir tutum olabilir. Zira yerel dűzeyde bűrokratlar, inisiyatif bakımından fazlaca geniř yetkilere sahip deđildirler. Onların inisiyatifleri daha ziyade uygulama sırasında karřılařılan problemlere yűnelik bařa çıkma yűntemleri geliřtirmeye yaramaktadır. Kaldı ki yerel bűrokratlar, pratikte tűm vatandaşlarla sınırsız bir etkileřim hali içinde de olamamaktadırlar (Hill, 2005; aktaran Demir, 2016c, s. 330). Ancak yine de ařađıdan yukarıya uygulama modeli, bir űnceki modele gűre farklı ve daha geniř bir teorik perspektif sađlamaktadır. Bu durum pratikte, kurumlar arası iliřkilerin çok daha açık ve anlařılır hale gelmesini desteklerken, hizmetlerin gerçekte verildiđi dűzeyin űnemini arttırmıřtır (Friedman, 2008, s. 484). Bunun sonucunda ise politika sűreci, problemlerin özűmű konusunda gerçek ihtiyaçları karřılayacak cevapları űretmeye yaklařmaktadır. Heywood (2016), bu durumu řűyle ifade etmektedir:

“Aşağıdan siyasa başlatma, bütün siyasi sistemlerde önemlidir. (...) Genel bir kural olarak, bir siyasi sistem ne kadar çok demokratik ve çoğulcu ise, siyasa başlatma konusunda dipten gelen o kadar daha önemlidir. Düzenli ve rekabetçi seçimlerin, bir amacı olan liderleri halkın endişe ve özlemlerini dikkate alan siyasa önerileri oluşturmaya zorlaması ölçüsünde, kamuoyu bu süreçte önemli bir rol oynar.” (s. 440)

Yukarıdan aşağıya yaklaşım modeli ve ona eleştiri olarak gelişen aşağıdan yukarıya yaklaşım modelinin her ikisi de politika uygulama sürecinin kendi içindeki karmaşık yapıyı göz ardı ederek, basitleştirme eğilimindedir (Parsons, 2005, s. 471). Yukarıdan aşağıya yaklaşımda, merkezi konumdaki politika yapıcılarının politika hedeflerini ortaya koymak ve uygulama aşamasını hassasiyetle yönetmek konusunda yaşanan sıkıntılara karşılık, aşağıdan yukarıya yaklaşımda, yerel bürokratların özerkliği ve inisiyatif kullanma yetkilerinin genişliği sorunsalı ortaya çıkmıştır. İşte bu nedenle de literatürde bu iki modelin, pratikte uygulama sürecinin doğasında yer alması kaçınılmaz olan ve desteklenmesi gereken yaklaşımlarını birleştiren karma bir model oluşturma ihtiyacı duyulmuştur. Melez yaklaşım modeli olarak anılan bu model, merkezi karar alıcıların politika amaçları ve hiyerarşik kontrol düzeni kadar, yerel bürokratların uygulama sürecinde karşılaştıkları sorunlarla başa çıkma yöntemleri ve geri bildirimlerini de hesaba katmaktadır (Demir, 2016b, ss. 210-1).

Elmore'un detaylandığı haliyle melez yaklaşım, politika tasarımcılarının hedef grubun yapısına uygun bir politika yöntemi seçmesini kolaylaştırmaktadır. Şöyle ki ileriye haritalama adı verilen yaklaşımda, politika hedefleri kesin biçimde belirtilmekte ve detaylı açıklamalar gerekmektedir. Geriye haritalama yaklaşımı ise en aşağı seviyede değişkenlik gösterebilen davranışların detaylı bir açıklamasını içermektedir. Bir eylem dizisinden oluşan geriye haritalamada, değişikliğin mümkün olduğu ve merkezi seviyeye dek devam eden adımlar söz konusudur. Bu yöntemle karar alıcılar, hedef grubun problemlerini daha kolay tanımlayabilir ve en baştaki politika hedeflerine ulaşmada daha uygun olacak araçları bulabilir (Elmore, 1985; aktaran Akman, 2019, ss. 131-3).

2.2. Bir Süreç Olarak Kamu Politikası

Karar, uygulamaya geçmenin bir ön adımı niteliğindedir. Gündelik yaşam çemberine dair plan ve programlara yönelik kararlar anlık faaliyetlere konu olabilir. Ancak söz konusu, kurumsal anlamda karar verilmesi faaliyeti olduğunda, hem bu faaliyette rol alan unsurların hem de karardan etkileneceklerin sayıca fazla olması karar verme

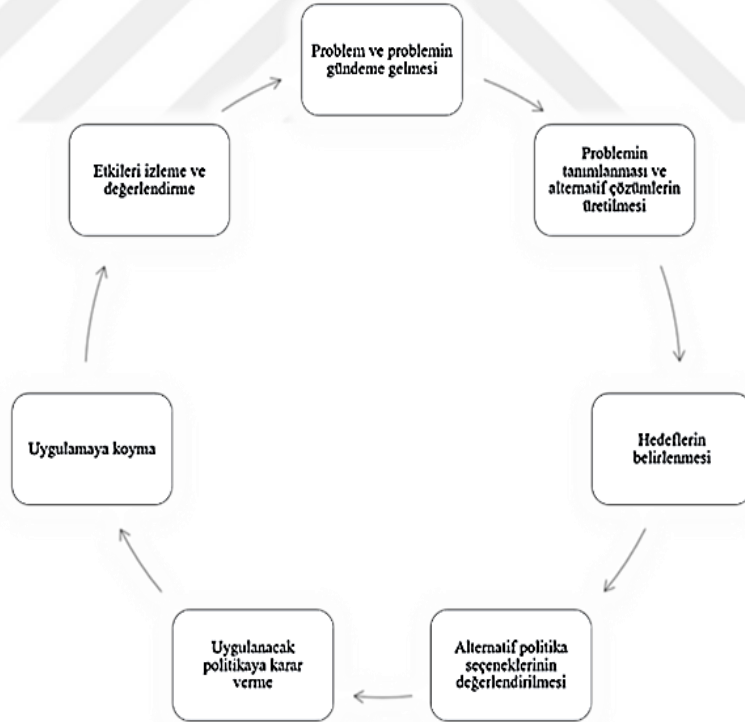
faaliyetini bir sürece dönüştürmektedir. Bu bağlamda, kamu politikası da hemen bir anda ortaya çıkan bir karar değil, aksine süreklilik içerisinde yürüyen bir faaliyetler bütünüdür. Başka bir ifadeyle, kamu politikası, karmaşık ve dinamik bir sürecin ürünüdür (Dror, 1974, s. 12).

1950'li yıllarla beraber siyaset ve yönetim disiplinleri alanlarında çalışan araştırmacılar, politika sürecinin kamu hizmetlerinin kalitesini ve verimliliğini doğrudan biçimde etkilediğini keşfetmişlerdir. Bu tarihle beraber, sürecin salt kendisine odaklanan çalışmalar da artmaya başlamıştır. Kamu yönetiminde kilit bir önemi olan politika süreci, birçok farklı yönünün bulunması ve bununla beraber işleyişe etki eden etmenlerin hareketliliği nedeniyle, karmaşık bir yapı olarak tanımlanmaktadır (Kaptı, 2016, s. 152). Nitekim Jenkins de kamu politikasının sıradan bir yönetsel çıktıdan daha fazlası olduğunu belirtmiştir. Sorunların gündeme gelmesi ve tanımlanması, politika kararının verilmesinde rol oynayan temel değerler ve unsurlar, kararların uygulamaya konması ve etkilerinin değerlendirilmesi gibi aşamalar, karmaşık bir hareketler bütününden meydana gelen bir sürecin ürünü olmaktadır (Jenkins, 1978; aktaran Çevik ve Demirci, 2012, ss. 11-4).

Böylesi karmaşık bir yapının eksiksiz anlaşılabilmesi, sürecin etkin yönetilebilmesi ve kamu hizmetlerinin kalitesinin artırılabilmesi açısından önemlidir. Bu bakımdan Lasswell'in klasik yaklaşım adıyla -aynı zamanda Lasswellyen yaklaşım olarak da anılan teorisi, politika sürecine açıklık getirmek amacıyla geliştirilen, literatürdeki en kapsamlı çalışmadır. Bir döngü üzerine oturtulan bu yaklaşımla Lasswell, politika sürecinin aşamalarını açıklığa kavuşturmadan daha fazlasını yapmaktadır. Parsons'a göre, Lasswell, teorisinde kamu politikası, politika oluşturma ve politika analizinin gerçekleştiği daha geniş bir bağlamdaki sorunların, sosyal sürecin, değerlerin ve kurumların haritalanmasına yönelik politika yapım aşamalarının dikkate alınmasının ötesine geçmiştir. Parsons, literatürde Lasswellyen yaklaşıma yöneltilen, demode ve yetersiz olduğu yönündeki eleştirilerin, gerçek dışı değerlendirmeler olduğunu ileri sürmektedir. Zira Lasswell'in yaklaşımında bağlamsal ve eleştirel bir post-pozitivist analizin temelleri sunulmaktadır ve bu haliyle, basit bir aşamalar listesinden çok daha geniş bir analitik çerçeve sağlamaktadır (Parsons, 2005, ss. 76-81).

Bir süreç olarak kamu politikası, Şekil 3.2 'de de gösterildiği üzere, birbirine bağlı ve sistematik olarak ilerleyen bir döngüyü oluşturmaktadır (Parsons, 2005, s. 77). Bu döngü, problem ile başlar. Elbette toplum içerisinde farklı gruplarca, farklı biçimlerde algılanan ve deneyimlenen her problem için kendiliğinden bir biçimde kamu politikası geliştirilemez. Bu nedenle, kamu politikası döngüsünün bu ilk adımı, gündeme gelme ile birlikte söz konusu olmaktadır. Yani, kamu politikasının varlığından söz edilebilmesi için ilk şart, hükümetin problemlerden haberdar olmasıdır. İşte bu adım da hükümetin belirli sorunlar listesi hakkında bilgi edindiği aşamadır (Akdoğan, 2015b, s. 78). Sürecin bu ilk aşaması esasen diğer adımları da önemli ölçüde etkilemektedir (Yılmaz, 2016, s. 102). Zira bir kamusal problemin kimler tarafından ve nasıl gündeme getirildiği, bu probleme yönelik olarak geliştirilecek kamu politikasının ne yönde şekilleneceği ve ne gibi etkiler yaratacağı konusunda temel bir rol oynamaktadır (Akman, 2019, ss. 101-2).

Şekil 2.2. Kamu Politikası Döngüsü

(Kaynak: Parsons, 2005, s. 77)

Yukarıda açıklandığı üzere, kamu politikası yapımında, aşağıdan yukarıya yaklaşım, yukarıdan aşağıya yaklaşım ve melez yaklaşım olmak üzere üç temel yöntem söz

konusudur. Gündeme gelme aşaması, işte bu iki yoldan hangisinin tutulacağından baştan belli olduğu aşamadır. Şöyle ki politika üretimi, devletlerin üyesi/adayı ya da imzacısı olduğu ulusüstü örgütlerin ya da sözleşmelerin bir gereği olarak -örneğin; ölüm cezasının kaldırılması yahut sınır ülkeden mülteci geçişlerinin durdurulması- gerçekleştiriliyor olabilir. İktidardaki hükümet, politik hedeflerine ulaşabilmek adına -örneğin; yolsuzlukla mücadele yahut bireysel sağlık güvencesinin özelleştirilmesi gibi- kamu politikası geliştiriyor da olabilir. Bu durumlarda, gündeme gelme, yukarıdan aşağıya yaklaşım ile söz konusu olacak ve süreç bu şekilde devam edecektir (Akdoğan, 2015a, ss. 213-5). Aşağıdan yukarıya kamu politikası yaklaşımının benimsendiği durumlarda ise kamusal problemler -örneğin; hayvanlara yönelik şiddet suçunda cezaların caydırıcı olmayışı yahut çocukların cinsel dokunulmazlığına karşı işlenen suçlarda görülen artış- konusunda kamuoyunda kitle iletişim araçlarına yansıyan yaygın bir huzursuzluk söz konusudur. Problemin çözümüne ilişkin olarak şiddetlenen kamuoyu baskısı, sorunun gündeme gelmesini kaçınılmaz hale getirir ve böylece kamu politikası döngüsü başlamış olur. Melez yaklaşımın izlendiği durumlarda ise -üniversite harçlarının kaldırılması gibi- yaygın bir toplumsal problem hakkında hem kamuoyunda artan bir talep hali söz konusudur hem de hükümet çeşitli nedenlerle -uluslararası sözleşmelerin gereğini yerine getirmek veya gelecek seçimlerde daha fazla oy elde etme kaygısı gibi- halihazırda bu konuyla ilgili düzenleme yapmaya hazırdır (Shafritz vd., 2017, ss. 44-5).

Problemin gündeme gelmesi ile başlayan politika döngüsünün ikinci adımı, problemin tanımlanması ve alternatif çözümlerin üretilmesidir. Bu adımın önemi, problemin gerçekte ne olduğu ile probleme hangi açıdan yaklaşıldığı hakkındadır. Bu noktada temel belirleyici, yukarıda da aktarıldığı üzere, problemin gündeme geliş biçimidir. Zira problem konusu kamusal sorun, her halükârda, toplumun farklı kesimlerini farklı biçimlerde etkilemektedir. Problemin nasıl tanımlandığı, üretilecek alternatif çözümleri, alternatiflerin elenmesi ile alınacak kamu politikası kararını ve nihayet uygulama ile bu uygulamanın gündelik yaşamdaki sonuçlarını da doğrudan etkileyecektir (Çekiç-Akyol, 2016, ss. 212-3). Bir örnekle açıklanacak olursa; toplumda gün geçtikçe artan kadın cinayetleri, kamusal bir sorun teşkil etmektedir. Bu kamusal sorun, erkek şiddetinin bir sonucu olarak tanımlandığında, oluşturulacak politikalar, birer birey olarak kadınların sorunlarını çözmeyi ve onların haklarını

gözetmeyi hedefleyecektir. Söz konusu kamusal sorun, aile içi şiddetin bir sonucu olarak tanımlandığında ise kadınlar, aile kurumu içerisinde değerlendirileceğinden, birey olarak sorunları ve ihtiyaçları göz ardı edilecek ve böylece, oluşturulacak politikalar, yalnızca aile kurumunu güçlendirmeyi hedefleyecektir. En nihayetinde bu iki farklı problem tanımlama biçiminin üreteceği kamu politikalarının etkileri de gündelik yaşam çemberinde birbirinden farklı sonuçlara neden olacaktır.

Problemin tanımlanması ve temel ölçütlerin belirlenmesini takip eden adım, hedeflerin belirlenmesidir. En genel perspektiften bakıldığında, kamusal problemlere yönelik olarak üretilen tüm kamu politikaları, pratikte kamusal yararı sağlamayı hedeflemektedir. Kamusal yarar, siyasal alanda, politik tercihlerin bir yansımasını; hukuksal alanda ise toplumsal çıkarın, bireyin çıkarından üstün olmasını ifade etmektedir (İsbir, 2016, s. 156).

Kuramsal anlamda, topyekûn toplumsal çıkarların ima edildiği kamu yararı kavramının, pratikteki karşılığında ise böyle bir genelleyiciliği yoktur. Çünkü politik tercihlerin şekillendirdiği hedefler neticesinde üretilen kamu politikaları, toplumun farklı kesimlerini farklı şekillerde etkilemektedir (Özkurt, 2016a, ss. 260-1). Hedeflerin belirlenmesinde temel şekillendirici, -çoğu zaman- kamu politikası sürecinin ilk iki adımı olacaktır. Daha açık bir ifadeyle, kamusal bir problemin gündeme geliş yolu ve problemin nasıl tanımlandığı, söz konusu probleme yönelik hedeflerin de bir resmini çizmektedir (Akman, 2019, ss. 100-1). Elbette, problemler her zaman gündeme geldikleri yönde ilerlemeyebilirler. Örneğin; siyasi iktidar, politik tercihleri nedeniyle kürtaj hakkına erişimi kısıtlayıcı bir kamu politikası üretmeyi hedeflediğinde, kamuoyunda konuyla ilgili yaygın bir huzursuzluk olabilir ve toplumsal gruplar böylesi bir düzenlemeye karşı çıkan kampanyalar başlatabilirler. Böyle bir durumda, problem gündemden düşecektir. Ayrıca belirtmek gerekir ki kamu politikası döngüsü yer yer bu adımda sona da erebilmektedir. Zira yukarıda da belirtildiği üzere, bir problem karşısında hiçbir düzenleme yapmayı hedeflememek de bir politika yolu olarak, kamu politikasını ifade etmektedir.

Kamu politikası döngüsünün dördüncü adımı, alternatif politika seçeneklerinin değerlendirilmesidir. Bu adımda, düzenlemeye konu olan kamusal problemin çözümü için belirlenen hedefe yönelik çeşitli politika yolları oluşturulmaktadır. Alternatiflerin

belirlenmesinin ardından ise bu politika yollarının, kabul edilebilirlik ve uygulanabilirlik ölçütleri doğrultusunda, olası fayda ve zararları ile kapsayıcılığı tartışılmaktadır (Yıldız ve Sobacı, 2015, s. 24). Alternatif politika seçeneklerinin bu şekilde elenmesinin ardından, gidilecek politika yolunun belirlendiği beşinci adıma geçilmektedir. Uygulanacak kamu politikasının belirlenmiş olduğu bu aşama -çoğu zaman- yasal bir düzenlemeyi gerektirdiğinden, döngünün önceki adımlarına göre daha uzun sürmesi muhtemeldir. Yasal düzenlemelerin hazırlanmasından önce, söz konusu sorun üzerinde çalışacak özel araştırma grup ve komisyonları kurulabilir ve çalışmalar medyaya yansıtılarak, kamuoyunun tepkisi yönünde politika şekillendirilebilir (Çevik ve Demirci, 2012, s. 57).

Kamu politikası sürecinin altıncı adımı, uygulamaya koyma aşamasıdır. Bu adımda artık, kamusal sorunun çözümüyle ilgili ölçütleri karşılayacak olan en ideal alternatif belirlenmiş ve konuya ilişkin idari talimat yahut yasal düzenleme yürürlüğe girmiştir. Özü itibariyle, uygulamaya koyma aşaması hukuki bir zorunluluğu ifade etmektedir ve ilgili politika, bürokrasi eliyle yürütülmektedir (Shafritz vd., 2017, s. 49).

Uygulama adımını, etkileri izleme ve değerlendirme adımı takip eder ki bu adım, kamu politikası döngüsünün en uzun aşamasını oluşturmaktadır. Çoğu zaman oluşturulan kamu politikaları, kamusal sorunları tamamen ortadan kaldırmada yetersiz kaldığından, son aşama, döngünün başına yeniden bağlanır ve kamusal sorunun aldığı yeni şekil karşısında, kamu politikası süreci tekrar başlar (Akdoğan, 2015b, s. 79). Ancak bir kamu politikasının belirlenen hedeflere ulaşamaması her zaman politika yolunun yetersizliğini ifade etmeyebilir. Yukarıda da belirtildiği üzere, uygulamaya konan bir kamu politikası, bürokrasi eliyle yürütülmektedir. Bu noktada, idari personel politikanın yürütülmesi konusunda yetersiz kalarak, politika yolunun çarpıtılmasına neden olabilir. Bürokraside böylesi bir durumun yaşanmasına nedenler yerleşik kültürün politikanın aksi yönünde olması, iletişimde eksiklik ve aksaklıklar, yanlış anlaşılma ve bunlar gibi sayısız sorundan kaynaklanmaktadır. Politikanın verimliliği ve etkinliği önünde bir engel oluşturan bu durumun giderilmesi, idari personelin ilgili politika hakkında eğitilmesi ve standart operasyon prosedürlerinin gözden geçirilmesini gerektirmektedir (Shafritz vd., 2017, ss. 49-51).

2.3. Kamu Politikası Sürecinde Rol Oynayan Unsurlar

Yukarıda da aktarıldığı üzere, kamu politikasının varlığı devlet ile bağlı bir şekilde söz konusu olmaktadır. Ayrıca, kamu politikası, mahiyeti itibarıyla bir süreç döngüsü içinde işlemektedir. Kamu politikasının varlığı ile ilgili göz ardı edilmemesi gereken bir diğer önemli unsur ise devlet ile pozisyonunun, süreçte rol oynayan unsurlar aracılığıyla sağlanmasıdır. Zira kamu politikası, kendiliğinden meydana gelemez, gündeme gelme aşamasından itibaren, onu bir adımdan ötekine taşıyan, resmi yahut sivil unsurlar olmaktadır (Akdoğan, 2015a, ss. 212-5).

Kamu politikası sürecinin çeşitli adımlarında doğrudan veya dolaylı rol alan unsurlar geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Süreçte doğrudan rol alan resmi unsurlar, belirlenecek politika hususunda karar verici durumunda iken; dolaylı rol oynayan sivil unsurlar, karar vericilerin kararlarını etkileyen pozisyonda bulunmaktadır. Bu bağlamda, politika unsurları bireysel olarak yahut bir grubun parçası olarak hareket edebilmektedir. Ayrıca, rolleri ve mesuliyetleri de değişiklik gösterebilmektedir (Gedikkaya, 2016, s. 144).

Kamu politikası sürecinde başat gücün, süreçte doğrudan rol alan resmi unsurlar olduğunu ileri sürmek, Mitchell ve Mitchell'in de belirttiği üzere, kolay bir yol olsa da çağdaş demokratik toplum yapıları içerisinde, sürecin başat gücünü ilan etmek oldukça zordur (1969; aktaran Yıldız ve Sobacı, 2015, s. 19). Nitekim, Ripley ve Franklin de bir süreç olarak kamu politikası yapımının resmi ve sivil unsurlar arasındaki etkileşimin bir ürünü olduğunu belirtmektedir (1987; aktaran Gedikkaya, 2016, s. 144). 21. yüzyılda, küreselleşmenin evrensel bir nosyona dönüşmüş olması nedeniyle, politika sürecinin karşılıklı etkileşim halinde bulunan unsurları arasına uluslararası unsurları da dahil etmek gerekmektedir. Kennett (2008), bu durumu şöyle açıklamaktadır: “Kamu politikası, ulusötesi ve ulusaltı bir politika ve ekonomiye gömülü olan, giderek daha karmaşıklaşan, çoklu ve örtüşen bir etkileşim ağı içerisinde yer almaktadır.” (s. 3)

2.3.1. Resmi unsurlar

Modern devlet örgütlenmesinin üç temel ayağı olan yasama kurumu (parlamento), yürütme kurumu (bürokrasi) ve yargı kurumları, kamu politikası sürecinin resmi unsurlarını oluşturmaktadır. Kuvvetler ayrılığı ilkesi gereği bu üç organ arasında teorik

bakımdan bir denge hali söz konusudur. Ancak uygulamada net bir denge hali bulunmamakta, farklı hallerde farklı organlar öne çıkabilmektedir (Çevik ve Demirci, 2012, ss. 35-6). Kamu politikası sürecinde de öne çıkan unsur, parlamentodur. Zira demokratik bir toplum yapısında, halkın seçilmiş temsilcilerinden oluşan parlamentonun başlıca varlık amacı, toplumun farklı kesimleri arasındaki çıkar çatışmasında uzlaşma ortamını yaratarak, toplumsal yaşamda denge halinin yakalanmasını sağlamaktır. Bu nedenle, toplumda herhangi bir konuda ortaya çıkan sorun, ihtiyaç ve talepler, uzun soluklu bir tartışma konusuna dönüştüğünde, halkın iradesini temsil etme yetisini yine halktan aldığı yetki ile elinde bulunduran parlamentonun, toplumun yüksek yararını gözeterek çıktılar ile taleplere cevap vermesi beklenmektedir. Bu bağlamda, tartışma konusu olan bir toplumsal sorun hakkında yasal düzenleme yapılması gerektiğinde; parlamento, yasa yapıcı ve kamu politikasının meşruiyetini sağlayıcı rolüyle, sürecin öne çıkan unsuru olmaktadır (Yıldız ve Sobacı, 2015, s. 20).

Yasama organı, kamu politikası düzenlemelerini yaparken, bürokrasinin özel bir türü olan teknokrasinin yardımından faydalanmaktadır (Akman, 2019, s. 56). Teknokrasinin kelime anlamı, uzmanlık bilgisini ifade etmektedir. Kamu hizmetlerinde yaygınlaşma, devletin hizmet ve görevlerde etkinliği sağlayabilmesi için teknik uzmanlık bilgisine haiz bürokratların varlığını zorunlu kılmaktadır (Öztürk, 2017, ss. 110-1). Bu bağlamda, teknokrasi, kamu politikası sürecinin özellikle karar aşamasında belirleyici bir işlev yüklenmektedir (Akyol, 2016, s. 350). Boswell (2009) de teknokrasinin kamu politikası sürecinde temel bir rol oynadığını belirtmektedir. Bu rolün bir önemi de teknokratların siyasi çıkarlardan ziyade ulusal çıkarları gözetmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, kamu politikası sürecinde teknokrasinin oynadığı rol, hükümetlerin ve siyasi partilerin kararlarını sağlam ve yerinde gösterecek meşruiyeti sağlamaktadır (ss. 89-90).

Kamu politikası sürecinin bir diğer unsuru yürütme organı, yani kamu yönetiminin bizzat kendisidir. Yürütme organının politika sürecinde oynadığı rol, oluşturulan kamu politikasını hayata geçirmek ve uygulanmasını sağlamaktır (Çevik ve Demirci, 2012, ss. 37-8). Pratikte yürütme organının kamu politikasına dair sorumlulukları iki farklı nitelik taşımaktadır. Bunlardan ilk siyasi yürütmedir. Siyasi yürütme, yasama organında çıkan kararların anlaşılır ve uygulanabilir olması için çeşitli yönetmelik,

tüzük ve genelge gibi mevzuat düzenlemeleri ile yorumlayıcı bir rol üstlenmektedir (Belli, 2016, s. 391). Yürütme organının kamu politikası sürecine dair bir diğer niteliği ise bürokratik yürütmedir. Burada bürokrasinin oynadığı rol, politikaların uygulamaya geçmesini sağlamaktır. Yıldız ve Sobacı (2013), bürokrasinin kamu politikası karşısındaki eğilim ve tutumlarının önemli bir husus olduğunu belirtmektedir. Zira kamu politikalarının başarılı bir biçimde uygulamaya konması, kamu görevlilerinin yalnızca gerekli bilgi ve beceriye sahip olmasına değil, aynı zamanda politika kararını uygulamak isteyip istememesine de bağlıdır (s. 20). Nitekim, Ripley ve Franklin de bürokratların tarafsız olmayabileceğini belirtmektedir. Daha açık ifadeyle, kişisel ve örgütsel tercihler, kamu politikalarının amacına ve içeriğine yaklaşımları etkilemektedir. Bu bağlamda, kamu görevlilerinin politikanın uygulanması aşamasında doğrudan nitelikte bir etkileri bulunmaktadır (Ripley ve Franklin, 1982; aktaran Yıldız ve Sobacı, 2015, s. 20).

Kamu politikası sürecinin resmi unsurlarından sonuncusu, yargılama yetkisini elinde bulunduran bağımsız yargı kurumlarıdır. Modern devlet örgütlenmesinin üçüncü ayağını oluşturan yargı organı, hukuk devleti ilkesi gereği yasama ve yürütme organlarının hukuk kuralları çerçevesinde hareket edip etmediğini denetlemektedir. Sahip olduğu bu yetki ile yargı organı, yasa ve yönetmelik gibi düzenlemeleri hukuka aykırı bulması halinde veto edebilmektedir (Akman, 2019, s. 57). Bu bağlamda, yargı organının kamu politikası sürecinde oynadığı rol, yasama ve yürütme organları tarafından yasa ve yönetmelik gibi hukuksal düzenlemelerle uygulamaya konmak istenen politikaların hukuka uygunluğunu denetlemektir. Yargı organı, bir kamu politikası düzenlemesini hukuka aykırı bulduğunda, söz konusu düzenleme uygulamaya konamayacaktır. Bu bakımdan, yargı organının kamu politikası sürecinde, politikaların hukuka uygunlukla düzenlenmesi ve aksi halde ilgili politikayı yok hükmünde kılması bakımından doğrudan etkileyici bir rolü bulunmaktadır (Çevik ve Demirci, 2012, ss. 36-7).

2.3.2. Sivil unsurlar

Kamu politikası sürecinde doğrudan etkileyici nitelikte rol alan resmi unsurlar haricinde, politika kararlarının alınmasında yasal yaptırım gücüne sahip olmayan vatandaşlar, baskı ve çıkar grupları, siyasi partiler ve medya gibi modern demokratik

toplumsal yapının sivil unsurları da kararların şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Akman, 2019, s. 61). Vatandaşlar, kamu politikası sürecinin başta gelen sivil unsurlarıdır. Yıldız ve Sobacı (2013) da vatandaşların kamu politikası sürecinin devlet dışı unsurları içinde en önemlisi olduğunu belirtmektedir. Zira demokratik siyasi rejimlerde, devletin ve kamu yönetiminin yegâne varlık nedeni, vatandaşlardır. Bu nedenle, hükümetler, kamu politikalarını vatandaşların ihtiyaç ve beklentileri yönünde şekillendirmek durumundadır (s. 21).

Politika sürecinde, vatandaşların her birinin tek başına oynadığı bir rolden ziyade, toplumun tümünün oynadığı bir rol söz konusudur. Temsili demokrasilerde bunu mümkün kılan araç ise düzenli aralıklarla gerçekleştirilen demokratik seçimlerdir. Demokratik seçimler aracılığıyla vatandaşlar, tercih ve beklentilerini ifade etme imkânı bularak, hükümeti ve onun seçimlerini belirlemektedirler. Bu bağlamda, siyasi partiler demokratik toplumsal yaşamın temel örgütlerinden biri olarak, vatandaşların iradesinin temsilcisi konumunda bulunmaktadırlar (Atasever, 2013, s. 15).

Siyasi partiler, belirli bir program etrafında toplanarak, siyasi iktidarı elde etmek -ya da en azından onu paylaşmak- amacıyla hareket eden ve süreklilik halindeki örgütlerdir (Kapani, 2015, s. 174). İktidarda bulunan siyasi partiler, toplumun ihtiyaç ve taleplerine cevap veren kamu yönetiminin bizzat kendisi konumundadırlar (Çevik ve Demirci, 2012, s. 41). İktidarın kullanılmasını denetleyen muhalefet konumundaki siyasi partilerin ise önde gelen işlevlerinden birisi, toparlayıcılık ve birleştiriciliktir. Bu işlev aracılığıyla muhalefet konumundaki siyasi partiler, hükümetler içerisinde hem gündeme taşıyıcı bir rol üstlenmekte hem de bir baskı grubu rolü oynamakta ve böylece, kamu politikası sürecinden vatandaşların ihtiyaç ve taleplerini karşılayacak çıktılarının üretilmesi için bir katalizör görevi görmektedir (Kapani, 2015, ss. 179-82).

Siyasi partiler, yukarıda da aktarıldığı üzere, siyasal sistem içerisinde vatandaşlar ve hükümet arasında taşıyıcı bir köprü vazifesi görmektedir. Burada siyasi partilerin teorik bakımdan oynadığı rol, toplumun farklı kesimlerinin ihtiyaç, talep ve tercihleri ile çıkarlarını birleştirici bir üslupla politikalara dönüştürmek ve siyasal sisteme kanalize etmektir. Ancak pratikte her siyasal sistem birbirinden farklı özellikler göstermektedir ve nedenle de hükümet ile vatandaşlar arasındaki ilişki ağı örüntüsü standart bir niteliğe sahip değildir (Özdemir ve Atılğan, 2017, ss. 239-40). Üstelik,

siyasi partiler ile ilgili olarak önemli olan bir diğer husus, yukarıda da açıklandığı gibi, varlık amaçlarının iktidarı elde etmek -ya da en azından ona ortak olmak- olmasıdır. Onların bu varlık amacı, seçim yarışında daha fazla oy elde etmek için politik kimlikleri bulanıklaştırma ve tam olarak yerine getirilemeyecek vaatlerde bulunma ihtimalleri bakımından eleştirilmektedir (Heywood, 2016, ss. 280-4). Ayrıca, seçimlerin dört/beş yıl gibi uzun aralıklarla gerçekleşmesi ve hem gelişmiş hem gelişmekte olan ülkelerde, çeşitli nedenlerle halkın demokrasi yarışlarına ilgisinin azalması gibi etmenler, vatandaşların kamu politikası sürecine etki edebilmesi için alternatif bir yol ihtiyacı yaratmaktadır. Bu noktada, kamu politikası sürecini etkileyen bir diğer unsur olan baskı grupları öne çıkmaktadır (Çevik ve Demirci, 2012, ss.41-2).

Demokratik rejimlerde önemli bir yeri olan baskı grupları, kamu politikası sürecinde vatandaşların sorunlarını, ihtiyaçlarını ve beklentilerini devlete aktaran ve kamu politikası çıktılarının vatandaşların beklentisi yönünde şekillenmesi için faaliyet gösteren sivil örgütlenme biçimleridir. Bu bakımdan, baskı grupları ile siyasi partilerin birbirilerine paralel bir işlevleri vardır (Heywood, 2016, s. 308). Ancak yukarıda da aktarıldığı üzere, siyasi partilerin başlıca varlık amacı, siyasal iktidara erişmektir. Buna karşılık, baskı gruplarının böyle bir amacı bulunmamaktadır ve sürekli olarak politika alanında faaliyet göstermezler. Onların politika alanındaki varlığı -çoğu zaman- yalnızca belirli bir amacın gerçekleşmesine yöneliktir ve bu bakımdan siyasal sistem içinde geçici bir nitelik taşımaktadırlar (Kapani, 2015, ss. 207-13). Yıldız ve Sobacı (2013) da demokratik yönetim anlayışına haiz ülkelerde, kamu politikasının, çeşitli baskı grupları arasındaki çekişmenin bir çıktısı olduğunu belirtmektedir (ss. 21-2). Bu bağlamda, baskı grupları -sanayi alanında çalışan işçilerin sosyal hakları yahut eşit işe eşit ücret talebinde bulunan kadın örgütleri gibi- örgütlü oldukları alana özgü sorun ve programlarla ilgili olarak hükümeti, parlamenterleri ve siyasi partileri etkileyecek faaliyetler yürüterek, kamu politikası sürecinin gündem belirlemekten uygulamaya kadar uzanan seyrine müdahil olmaktadır. Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla beraber baskı grupları, hedeflerine ulaşmak amacıyla yaygın kamuoyu baskısını harekete geçirmek için medyadan da yoğun olarak faydalanmaya başlamışlardır (Akman, 2019, ss. 73-7).

Kamu politikası sürecinin sivil unsurlarından bir diğeri, toplumun gündelik yaşantısını neredeyse tamamen kuşatmış olan yazılı ve görsel medyadır. 20. yüzyılla beraber bilgi

ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, medyayı, hükümet ve vatandaşlar arasındaki iletişimi hızlandıran önemli bir araç haline getirmiştir (Heywood, 2016, ss. 231). 21. yüzyılda ise gelişen sosyal medya araçları, iletişimi çok daha hızlı hale getirerek yeni bir boyuta taşımış ve kamu politikası sürecinde kolaylaştırıcı işlevi daha da artmıştır. Medyanın kamu politikası sürecinde oynadığı rolün çok yönlü bir niteliği vardır. Zira medya, vatandaşları, hükümet politikaları ve programları hakkında bildirirken, aynı zamanda vatandaşların bu politika ve programlar karşısındaki tutumlarını da hükümete iletmektedir. Ayrıca, toplumsal yaşayışa dair sorunların coğrafi bakımdan farklı konumlarda bulunan vatandaşlarca aynı anda bilgilenebilmesi işlevi de gören medya, bu bakımdan kamuoyunu harekete geçirebilen bir niteliğe de sahiptir (Karaduman, 2018, ss. 480-5).

2.3.3. Uluslararası unsurlar

Küreselleşen dünya nosyonu, ulusların kamu politikası süreçlerine, uluslararası unsurların da dahil olmasını içermektedir. Bu unsurların başta gelenleri arasında, uluslararası örgütler yer almaktadır (Yıldız ve Sobacı, 2015, s. 23).

Uluslararası örgüt kavramı, bağımsız devletlerin yahut (non-governmental) hükümet dışı kuruluşların küresel ve/veya bölgesel düzlemde belirli hedeflere ulaşmak amacıyla kurdukları iş birliği doğrultusunda oluşturulan yapıları, mekanizmaları ve süreçleri ifade etmektedir. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere, uluslararası örgütler üyelik ve kapsam bakımından ikiye ayrılmaktadır. İlki (inter-governmental organizations) hükümetler arası örgütlerdir ve bağımsız devletlerin üyeliğine açıktırlar (Heywood, 2014a, s. 512). Bu örgütler, üye/aday devletlerden hem birtakım gereklilikleri yerine getirmelerini talep ederek hem de hibe ve kredi gibi ekonomik destekleri birtakım koşullara bağlayarak, ülkelerin kamu politikası süreçlerine dahil olmaktadır. Bu şekilde, koşulluluk mekanizması doğrultusunda faaliyet gösteren örgütlenmelere Birleşmiş Milletler (BM), Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund- IMF), Avrupa Birliği (AB) ve Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organisation- WTO) örnek gösterilebilir. Ancak uluslararası örgütlerin kamu politikası sürecindeki rolleri daima zorlayıcı bir nitelikte değildir. Zira bu örgütlerin bünyesinde veya onların desteğiyle faaliyet gösteren uzmanlar ve akademisyenlerin yaptıkları araştırmalar bilimsel bilgi üretimi sürecine katkıda bulunmaktadır. Bu

sayede, toplumsal ve ekonomik sorunların çözümü için çeşitli politika ve modeller geliştirilirken, uluslararası örgütler de bu uygulamaların dünyaya yayılmasına aracı olmaktadır (Akman, 2019, ss. 69-71).

Uluslararası örgütlerin ikinci türü (international non-governmental organizations) uluslararası hükümet dışı örgütlerdir ve bu örgütlerin varlık amacı uluslararası alanda devletlerden bağımsız faaliyet yürütmektir. Devletler içerisinde faaliyet gösteren -sivil toplum kuruluşları yahut sendikalar gibi- (non-governmental organizations) hükümet dışı örgütlere benzer şekilde uluslararası hükümet dışı örgütlenmeler de belirli amaçlara ulaşmak maksadıyla kamuoyunu harekete geçirme yoluyla ya da lobicilik yaparak hükümetlerin politikalarını etkilemeye çalışmaktadırlar (Süleymanoğlu-Kürüm, 2016, ss. 359-60). Bu tür örgütlenmelerin tarihi 18. yüzyıla kadar götürülse de esasen 1980'li yıllarda sayılarında istikrarlı bir artış yaşanmaya başlanmış ve 1990'lı yıllarda ise bu artış doruk noktasına ulaşmıştır. 21. yüzyılın ilk çeyreğinin sonuna yaklaşılana bu günlerde uluslararası hükümet dışı örgütlerin sayısı 30.000'i aşmıştır. Care International, Greenpeace ve Amnesty International (Uluslararası Af Örgütü) gibi uluslararası hükümet dışı örgütler, sahip oldukları milyon dolarlık bütçeler ve milyonlarca bireysel üyelerden aldıkları güçle, hükümetler üzerinde baskı kampanyaları yürüterek kamu politikalarını etkileyici nitelikte bir rol oynamaktadırlar (Heywood, 2014b, s. 32).

2.4. Türkiye'de Kamu Politikası Kavramının Gelişimi, Yansımaları ve 1983-2018 Arası Bir Kesit

Kamu politikasının tarihini araştıran çalışmalar, yukarıda da aktarıldığı üzere, onun devlet kadar eski bir geçmişe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bazı kaynaklar ise bu geçmişi devletin doğuşundan daha da geriye, örgütlü ilkel topluluklara kadar taşımaktadır. Kamu politikasının geçmişi bu perspektiften yorumlandığında, benzer örneklerin Türk devlet yönetimi geleneği tarihinde de yer bulduğu görülmektedir (Yıldız vd., 2016, ss. 136-8). Kamu politikasının ilkel bir süreci olan bu dönemlerde, devlet yöneticilerine öğütler vermek yoluyla yapılan danışmanlığın Türk devlet yönetimi geleneğindeki ilk örneğine, Göktürkler (8. yüzyıl) dönemine ait -ve Türk tarihinin bilinen en eski yazılı eseri- olan Orhun Abideleri'nde rastlanmaktadır (Konur, 2017, ss. 2-7; Eroğlu, 2018, ss. 32-3). Yıldız vd. (2016), 11. yüzyılda Karahanlılar

döneminde Yusuf Has Hacıp tarafından yazılmış olan Kutadgu Biliğ ve yine 11. yüzyılda Selçuklu İmparatorluğu döneminde Nizam-ül Mülk tarafından kaleme alınan Siyasetname adlı eserlerin de Türk devlet yönetimi geleneği tarihi açısından önemli bir yerleri olduğunu belirtmektedir (ss. 144-5).

Osmanlı döneminde de yukarıda sayılanlara benzer nitelikte eserler mevcuttur. Örneğin; Osmanlı tarihinde padişaha sunulan ilk yazılı rapor olan Koçi Bey Risalesi (17. yüzyıl), kamu yönetiminde vergi meselesi ve harcamalar konusunda geçmişteki sorunlu uygulamaları irdeleyerek, izlenmesi gereken politikalar hakkında önerilerde bulunan bir çalışmadır (Gökçe, 2010, ss. 66-74). Benzer şekilde, yine 17. yüzyılda Kâtip Çelebi tarafından yazılan, Bozuklukların Giderilmesinde Tutulacak Yollar adlı çalışma, mali yaşamda görülen sorunları rakamlarla analiz ederek, kamusal gelirlerin hangi yollarla arttırılabileceği ve bunun yanı sıra devlet yönetimine dair liyakat ve adaletle ilgili sorunların nasıl aşılabilceği konularında politika önerileri sunmaktadır (Yıldız vd. 2016, s. 147). Cumhuriyet öncesi dönemde hazırlanmış daha birçok rapor ve tavsiye niteliğinde çalışma bulunmaktadır. Yukarıda, kamu politikasının neden ve nasıl üretildiğine dair yaklaşımların (transfer, yakınsama, yayılma ve öğrenme) aktarıldığı kısımda da bahsedildiği üzere, ülkelerin küreselleşme ve Avrupalılaşma eğilimleri, kamu politikalarının sınırları aşan bir niteliğe bürünmesindeki temel etkenlerdendir (Sobacı, 2008, ss. 146-7). Bu durum, yalnızca, 20. ve 21. yüzyılın dünyasına özgü değildir, Aldemir vd. (2017), Osmanlı döneminde de kamusal yaşayışa dair iyileştirme ve reform çalışmalarında transfer, yakınsama, yayılma ve öğrenmenin izlerine rastlandığını belirtmektedir (s. 136).

Kamu politikası kavramının tarihsel gelişiminin aktarıldığı bölümde de bahsedildiği üzere, kamu politikası disiplini, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde kamu yönetimi ve politika bilimi disiplinlerinden ayrı bir alan olarak ele alınmaya başlanmıştır. 1950 yılından sonra ise kavramı sistematik bir şekilde açıklamayı hedefleyen çalışmalar uluslararası literatürde yer bulmuştur (Akdoğan, 2015b, s. 81). Türkiye’de kamu politikası yöntem ve tekniklerinin kullanımı 1980 sonrası döneme, akademik alanda literatüre kazandırılan çalışmaların yapılmaya başlanması ise 2000’li yıllara rastlamaktadır. Kamu politikası alanında gerek Türkiye ve gerekse gelişmekte olan diğer dünya ülkelerinde yapılan çalışmaların sayıca yetersizliği, bu alanda çalışmalar yürüten akademisyenlerin hemfikir olduğu bir konudur. Ancak son yıllarda bu durum

değişmeye başlamış, gerek yüksek lisans ve doktora seviyesinde üretilen tez çalışmaları ve gerekse alanda çalışmalar yürüten akademisyenlerin derledikleri araştırmalarla Türkiye’de kamu politikası literatürü yavaş yavaş zenginleşmeye başlamıştır (Erat, 2014, ss. 102-6).

Robins (2009), Türkiye’de uyuşturucu ilaçların kullanımı ile mücadele konusunda izlenen politikaları ele aldığı çalışmasında, yalnızca Türkiye’de değil, gelişmekte olan pekçok ülkede kamu politikası alanında yürütülen çalışmaların yetersiz olduğunu belirtmiş ve bu durumun, önemli politika alanlarının yeterince anlaşılabilmesi ile sonuçlandığını ileri sürmüştür (ss. 289-300). Akdoğan (2015b), Robins’in söz konusu bu çalışmasından yola çıkarak kaleme aldığını belirttiği, Türkiye’de Kamu Politikası Disiplininin Tarihsel İzleri adlı çalışmasında, kamu politikası disiplinine içkin teknik ve yöntemlerin 1980’li yıllara kadar olan süreçte Türkiye’de neden uygulanamamış olduğunu tarihsel bir perspektiften incelemektedir (s. 75). Bu çalışma, Türkiye’de kamu politikası kavramının tarihini aktarması ve eksiklikler ile hatalı uygulamaların analizini yapması nedeniyle literatürde önemli bir yere sahiptir. Bu açıdan, Türkiye’de kamu politikasının gerek akademik ve gerekse pratik anlamda neden henüz yeni gelişmeye başlayan bir alan olduğunu açıklayıcı niteliği nedeniyle Akdoğan’ın bulguları ayrıntılı olarak aşağıda aktarılacaktır.

Kingdon’un çoklu akımlar teorisinde yer verdiği politika penceresi kavramı üzerinden Türkiye’de Cumhuriyet tarihi boyunca ortaya çıkan ancak yararlanılamayan politika fırsatlarını değerlendiren Akdoğan, dört önemli fırsatın doğduğunu belirtmiştir. Bu politika pencerelerinden ilki, kamu politikası kuramının literatürdeki ilk sistemli açıklamasını geliştirdiği yukarıda da belirtilen Lasswell’in, çalışmalarından esinlendiği pragmatist felsefeci John Dewey’in 1924 yılında dönemin Milli Eğitim Bakanı İsmail Safa Özler’in daveti üzerine Türkiye’yi ziyaret etmesidir. Dewey bu ziyaretinde, Türkiye’de eğitim politikalarına yönelik bir rapor hazırlamış ve her coğrafyanın içinden, o coğrafyanın gereklerine uygun yetkinliklerle donatılmış öğretmenlerin yetiştirilmesinin önemine değinmiştir. Söz konusu rapor daha sonra köy enstitülerinin kuruluş ve işleyiş felsefesinde etkili olmuştur. Ancak köy enstitülerinin işleyişinde başarıyla uygulanan bu pragmatist yaklaşım, idare sisteminin diğer alanlarına yayılamamıştır. Akdoğan, bunun nedeninin, söz konusu yıllarda bilimsel analiz yöntemleriyle ulaşılan sonuçların hangi politika araçlarıyla uygulanacağı

yönündeki bilgi eksikliğinden ve sosyal bilimler alanında bu sorunun yeterince ilgi görmemiş olmasından kaynaklandığını ileri sürmektedir (Akdoğan, 2015b, ss. 82-5).

İkinci fırsat penceresi, Türkiye'nin OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)'den yardım alabilmek için yerine getirdiği bir koşul olarak, planlamaya dayalı kalkınma anlayışına geçilmesi ve Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)'nin kurulması ile açılmıştır. Üç aşamalı beşer yıllık planlar şeklinde yapılan düzenlemeleri hayata geçirecek bilgi ve yöntem konusunda donanımlı uzmanların işe alınması ve politikacıların planlamaları zedeleyecek girişimlerini önlemeye yönelik yasal düzenlemelerin yapılması, ilk beş yıllık aşamanın planlara yaklaşılan bir süreç olmasında önemli adımlar olmuştur. Ancak Akdoğan, ikinci aşamaya geçildiğinde DPT'de görevli teknokratların ulusal çıkar yaklaşımları ile siyasetçilerin politik temelli çıkarları arasında yaşanan çatışmaların söz konusu bu politika penceresinin de kapanmasına neden olduğunu belirtmektedir (Akdoğan, 2015b, ss. 85-90).

Akdoğan'a göre üçüncü politika penceresi, ikinci ile benzer zamanlarda açılmıştır. Şöyle ki DPT'nin kurulmasıyla beraber, Türkiye'de pratiğe yönelik bilgi ve yöntem üreten sosyal bilimcilere olan ihtiyaç iyiden iyiye aşikâr hale gelmiştir. Bu nedenle de kamu kurum ve kuruluşları bünyesinde iktisadi ve toplumsal araştırmalar yapacak birimler oluşturulmaya başlanmış ve sosyal araştırma kavramı Türkiye literatüründe kendine yer bulmuştur. Ancak yürütülen çalışmalar, kamu politikası oluşturma ve uygulamaya dair tekniklerden ziyade merkezi hükümetin görev dağılımı ile örgütlenme biçimi ve bunların kamu hizmetlerindeki verimliliğe etkisi konularına odaklanmışlardır. Akdoğan, sosyal bilim araştırmalarının başlamasıyla açılan bu üçüncü fırsat penceresinin, çalışmaların DPT dışında başka kamu kuruluşlarınca desteklenmemesi ve kamu politikaları yerine örgütlenme meselesine odaklanması nedeniyle kapandığını ileri sürmektedir (Akdoğan, 2015b, ss. 90-1).

Akdoğan, dördüncü fırsat penceresinin 1965 yılında TÜBİTAK bünyesinde yöneylem araştırmaları ünitesinin kurulması ile açıldığını belirtmektedir. Politika belirleyicilerin, planladıkları sonuca ulaşabilmesi için en doğru araçları saptamayı hedefleyen bir prensiple çalışan yöneylem araştırmaları, kamu politikası alanında önemli bir destekleyici niteliğindedir. Akdoğan, problemleri çözmede kullanılan bilimsel bir araç olarak yöneylem araştırmalarının etkilerinin yalnızca şehir ve bölge planlama

alanlarında ve kısmen görülebildiğini belirtmektedir. Buna karşın, sosyal bilimler alanında ve kamu yönetiminde ise neden-sonuç ilişkisine dayalı tahlil çalışmalarından ziyade, tasvir edici ve felsefi nitelikteki yaklaşımların benimsenmesi nedeniyle dördüncü pencere de kapanmıştır (Akdoğan, 2015b, ss. 93-5).

Akdoğan'ın kamu politikasını Türkiye perspektifinden ele aldığı çalışmasından başka literatürde yer alan bir diğer araştırma da iktisat bilimci Kabaş (2015)'in Kamu Politikası Modelinin Doğuşu ve Gelişmesi adlı çalışmasıdır. Kabaş, çalışmasında Cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye'de benimsenen kamu politikası pratiklerini iktisat bilimi perspektifinden incelemiş ve beş temel döneme ayırmıştır.

Birinci dönem 1930'a kadar geçen süreci kapsamaktadır. Bu süreçte, kapitalist ülkelerdeki liberal uygulamaların hayata geçirilmesi çabası ile politika yakınsaması yolu tercih edilmiştir ve devlet, teşvik edici bir tutumu benimsemiştir. İkinci dönem, 1930-1949 yılları arasındaki süreci içine almaktadır. Bu süreçte, bir önceki politika yolu denemesinin sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik nedenlerle beklenen hedeflere ulaşamaması nedeniyle, yukarıdan aşağıya kamu politikası yapımı yoluna gidilmiş ve devletin öncü uygulayıcı olduğu pratikler hayata geçirilmiştir. Üçüncü dönem ise 1950-1960 yılları arasındaki on yıllık süreçtir. Bu dönemde, hükümet uluslararası anlaşmaların bir gereği olarak kamu politikası transferi yoluna gitmiş ve liberal girişimleri teşvik etmeyi hedeflemiştir. Ancak bu süreçte planlar ile pratik -ülkenin iç koşulları nedeniyle- birbiriyle uyuşmamış ve devlet girişimlerinde artış yaşanmıştır. Bu durum ise kararsız bir kalkınma çizgisinin oluşmasına neden olmuştur. Kabaş'ın tasnifinde dördüncü dönem 1960 ile 1979 yılları arası süreci kapsamaktadır. Buna göre, bir önceki dönemin kararsızlık gösteren kalkınma çizgisine bir çözüm olarak politika mantığının değiştirilmesi fikri egemen olmuştur. Bu doğrultuda, politika transferinden vazgeçilerek, içe dönük hedefleri olan politika planlamaları yukarıdan aşağıya işleyecek bir şekilde düzenlenmiştir (Kabaş, 2015, ss. 10-5).

Bu tez çalışmasının tarihsel çerçevesi olan 1983-2018 yılları arasında Türkiye'de kamu politikasının gelişim seyrine daha yakından bakıldığında, 1983 sonrasında küreselleşme ve Avrupalılaşıma söylemleri doğrultusunda şekillenmiş olduğu görülmektedir (Uçkaç, 2010, ss. 246-7; Buğra, 2016, ss. 197-200). Daha önce yukarıda da bahsi geçen küreselleşme kavramı, başlarda toplumların birbirleriyle kurduğu

ekonomik ilişkilerde karşılıklı bütünleşmenin sağlanabilmesi anlamında kullanılırken zamanla sosyal, kültürel ve politik anlamda da bir bütünleşmeyi ifade etmeye başlayan bir nosyondur. Kavramla ilgili olarak öne çıkan unsur, başta yerel düzeyde olan karar ve uygulamaların sınırları aşan bir etki yaratarak dünyaya yayılmasıdır. Bu bağlamda, küreselleşme süreci kamu politikalarının gelişmiş ülkelerden, gelişmekte olan ülkelere doğru yayılmasını ifade etmektedir (Kıvılcım, 2013, ss. 220-3).

Küreselleşme kavramı ile beraber yine yukarıda bahsi geçen, Avrupalılaştırma kavramı ise AB üyesi ve aday statüsündeki devletler için kullanılan bir kavramdır ve ortak politikaların geliştirilmesi ile bu politikaların hayata geçirilmesi için ortak yolların geliştirilmesini ifade etmektedir (Yazgan, 2012, ss. 125-6). Bu bağlamda, Avrupalılaştırma kavramının, üye devletler için politika yayılması ve yakınsaması yollarını; aday devletler için politika transferi ve öğrenme yollarını ifade ettiği söylenebilir. Her iki kavram da tarihsel bakımdan 1980 öncesi dönemde ortaya çıkmış olsa da uluslararası literatürde ve pratikte sıklıkla tekrarlanmaya başlanmaları 1980’li yıllarla beraber başlamıştır (Yazgan, 2012, s. 125; Kıvılcım, 2013, s. 221).

Türkiye, başlangıçta adı Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) olan ve daha sonra Avrupa Birliği (AB) olarak değiştirilen, Avrupa devletlerinin üyesi ve adayı olabildiği uluslararası örgüte 1959 yılında adaylık başvurusunda bulunmuştur. 1963 yılında, Türkiye’nin kendisinden beklenen gerekli koşulları sağlayacağı adaylık sürecini başlatan Ankara Anlaşması imzalanmıştır. 1970 yılında ise Katma Protokol imzalanarak, sınırlı bir şekilde Türkiye ticari birliğe dahil olmuştur. Ancak gerek 1970’li yıllarda Türkiye’nin izlediği içe dönük politikalar ve gerekse ülke içerisindeki siyasi çatışmalar sürecin istikrarsız bir seyrinde yürütmesine neden olmuştur. 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşen askeri darbenin ardından ise Türkiye-AB ilişkileri resmi anlamda askıya alınmıştır (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2020).

1983 yılında Türkiye’de sivil yönetimin tesis edilmesinin ardından ekonomi alanında küreselleşme ekseninde politikalar üretilmeye başlanmış, 1987 yılında ise Ankara Anlaşması ile öngörülen geçiş sürecinin tamamlanması beklenmeden AB üyelik başvurusu yapılmıştır. AB komisyonu Türkiye’nin üyelik başvurusuna 1989 yılında yanıt vermiş ve ülkenin iç dinamiklerinde bütünleşme tamamlanmadan üyeliğe kabul edilmeyeceği bildirilmiştir. Bu tarihten sonra ise salt iktisadi yaşamda değil, hukukun

üstünlüğü ilkesi, temel insan hak ve özgürlükleri ve demokratik siyasi yaşamla ilgili konularda AB ile çeşitli müzakereler yapılmış ve toplumsal yaşama yönelik konularda reform çalışmaları gerçekleştirilmeye başlanmıştır (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2020). Bu bağlamda, çalışmanın tarihsel sınırları olan 1983-2018 yılları arası dönemde, Türkiye’de kamu politikası üretimi ve uygulamalarında küresel düzleme eklemlenme amacından hareketle yapılan reformlar öne çıkmaktadır. İkinci bölümde aktarıldığı üzere, bir ülkede kamu politikası sürecinin küreselleşme olgusu ekseninde işlemesi halinde politika yayılması ve politika transferi yöntemleri ile politikaların yukarıdan aşağıya doğru işlemesi söz konusudur. Bu doğrultuda, söz konusu zaman aralığında Türkiye’de kamu politikası sürecine politika yayılması ve politika transferi yöntemlerinin hâkim olduğunu söylemek mümkün hale gelmektedir. Bu çıkarım aşağıdaki şu örnekle de desteklenmektedir:

1982 Anayasası’nın kanun önünde eşitliğe dair olan 10. maddesi “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.” metnine, 2004 yılında “Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür.” ek fıkrası getirilmiş (Resmî Gazete, 2004) ve bu fıkra ile ilgili şu açıklama yapılmıştır:

“2003 Katılım Ortaklığı Belgesinde, Türkiye'nin taraf olduğu ilgili uluslararası sözleşmeler doğrultusunda cinsiyete göre ayırım yapılmaksızın, tüm bireylerin insan haklarından ve temel hürriyetlerden hukuken ve fiilen tam olarak yararlanmasının teminat altına alınması beklentisi yer almaktadır. Öte yandan Avrupa Birliği Temel Haklar Şartının 20 nci maddesinde herkesin kanunlar önünde eşit olduğu vurgulanmıştır. Avrupa Birliği Anayasa Taslağına ayrı bir bölümle ilave edilen Temel Haklar Şartının “III. Eşitlik” başlıklı Bölümünün 23 üncü maddesinde, “İstihdam, çalışma ve ücret de dahil olmak üzere her alanda, erkeklerle kadınlar arasında eşitlik sağlanacaktır.” denilmektedir. Maddenin ikinci fıkrasında, yeterli ölçüde temsil edilemeyen cinsiyetin lehine belirli avantajlar sağlayan önlemlerin sürdürülmesinin veya kabul edilmesinin eşitlik ilkesine aykırı olmayacağı öngörülmektedir.” (TBMM Tutanak Dergisi, 2004).

Bir diğer örnek ise ölüm cezası ile ilgilidir. 1982 Anayasası’nda 2004 yılında yapılan değişikliğe kadar geçerli olan metin şu şekildedir:

“Madde 15- Savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlâl edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir.

Birinci fıkrada belirlenen durumlarda da, savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler ile, ölüm cezalarının infazı dışında, kişinin yaşama hakkına, maddî ve manevî varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz.” (T. C. Anayasası, 1982)

3 Ağustos 2002 tarihinde AB Üçüncü Uyum Paketi çerçevesinde TBMM ölüm cezasının kaldırılmasını kararlaştırılmış ve karar 09.08.2002 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanmıştır (Resmî Gazete, 2002). 2004 yılında kabul edilen 5170 sayılı kanun ise “ile, ölüm cezaları” ibaresini 1982 Anayasası’ndan tamamen çıkarmıştır (Resmî Gazete, 2004). Yapılan bu değişiklik ile ilgili gerekçe ise şu şekilde ifade edilmiştir:

“Avrupa Birliğine üye tüm ülkeler gibi, Ülkemiz de İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Avrupa Sözleşmesi’ne Ek 13 No’lu Protokol’ü imzalamıştır. Söz konusu Protokol idam cezasını tamamen kaldırmayı öngörmektedir. Ülkemiz 13 No’lu Protokol’ü henüz onaylamamışsa da, onaydan önce konuyla ilgili olarak Anayasada gerekli değişiklikleri yapmak amacıyla, 15 inci maddeden ölüm cezasının infazıyla ilgili ibare çıkartılmaktadır.” (TBMM Tutanak Dergisi, 2004)

2.5. Değerlendirme

Yukarıda verilen bilgiler ışığında, kamu politikası en geniş anlamda, kamusal karar alıcıların toplumsal yaşayışı düzenleyen ve onu yönlendiren, kamusal yararı gözeterek aldıkları kararları ifade etmektedir. Kamu politikası olgusuna dair en önemli husus, onun devlet ile bağlı oluşudur. Şöyle ki siyasi rejim her ne olursa olsun, tüm devletlerin temelinde kamu politikası yatmaktadır. Bu bakımdan, kamu politikası siyaset bilimi ve yönetim bilimi disiplinleri ile karşılıklı olarak ilgilidir. Belirli bir amaca ulaşmayı hedefleyen kararlar ve eylemler yoluyla politika oluşturmak elbette ki tüm örgütlenme biçimlerinde görülebilen bir olgudur. Ancak burada kamu politikasının farkı, kararların yasalar yoluyla bağlayıcı nitelikte oluşu ve belirli bir toplumsal kesimi değil, toplumun bütün bireylerini kapsayıcı nitelikte olmasıdır. Bu bağlamda, kamu politikasının kökleri örgütlü toplumsal yaşayışın başlangıcına kadar götürülebilmektedir. Ancak bilimsel verilere dayalı kamu politikası pratiklerinin başlangıcı Fransız Devrimi ve Aydınlanma Çağı’na dayanmaktadır.

Sosyal bilimlere özgü modern bilimsel araştırma yöntem ve tekniklerinin kullanımı yoluyla kamu politikalarının uygulanması ise 1930’lu yıllarda ABD’de başlamıştır. Kamu politikasının siyaset bilimi ve yönetim bilimi disiplinlerinden ayrı bir disiplin olarak akademik alanda varlık göstermesi ilkin İngiltere’de 1960’lı yıllarda başlamış, ardından 1970’li yıllarda ABD’de de üniversitelerde kamu politikası programları oluşturulmaya başlanmıştır. Bu yıllarda Kara Avrupası’nda kamu politikası yönetsel pratiklerde uygulanmaya başlanmış, akademik çalışmaların başlaması ise 1990’lı yılların ortasını bulmuştur.

Kamu politikasının içinden geçtiği aşamaları ve süreci açıklayıcı nitelikte ilk akademik çalışma, Easton'ın geliştirdiği siyasal sistem modeli adıyla anılan modeldir. Easton'ın modeline göre, siyasal sistem açık bir çevre içerisinde ve bu çevre ile sürekli etkileşim halinde olarak işlemektedir. Bu sistemde, vatandaşlardan gelen girdiler, yani talep ve destekler, siyasal sistem içindeki partiler ve çıkar grupları aracılığıyla hükümete iletilir. Hükümet, söz konusu talep ve desteklere çıktılar, yani kamu politikası aracılığıyla yanıt verir. Bu yolla, siyasal sistem döngüsü sürekliliğini korur.

Easton'ın modeli, siyasal sistemin işleyişini ve kamu politikasının geçtiği kanalları açıklasa da kamu politikası kavramına doyurucu nitelikte bir açıklama sunmamaktadır. Bu noktada, literatürde klasik yaklaşım adıyla anılan ve Lasswell tarafından geliştirilmiş olan politika döngüsü kuramı, kamu politikasını bir süreç olarak ele alarak doyurucu nitelikte bir açıklama sunmaktadır. Lasswell, kamu politikasının bir döngü içerisinde sürekli olarak işleyen süreçlerin bir bütünü olduğunu ifade etmektedir. Buna göre, döngü kamu politikasına konu problemin gündeme gelişiyle başlamaktadır. Bu adımı, problemin tanımlanması ve alternatif çözüm yollarının üretilmesi takip etmektedir. Ardından, politika hedeflerinin belirlendiği adım gelmektedir. Bu adımı, alternatif politika seçeneklerinin değerlendirilmesi ile politika hedefine ulaşmada en etkin yola karar verilmesi adımları izlemektedir. Kamu politikasının bir sonraki adımı ise hayata geçtiği uygulama aşamasıdır. Döngüyü başa bağlayacak olan son adım ise politikanın etkilerinin izlenmesi ve değerlendirilmesidir. Buradan sonra, politikanın hedefine ulaşması noktasındaki eksiklikler ve aksaklıklar tespit edilerek, yeniden gündeme gelmekte ve böylece döngü yeniden başlamaktadır.

Kamu politikalarının beklenen hedeflere ulaşamaması her zaman politika yolunun veya kararların etkisiz/yetersiz olduğu anlamına gelmeyebilmektedir. Bazı durumlarda, bürokrasi kaynaklı sorunlar olabilmektedir. Bu durumun nedenleri, başta politikanın yerleşik kültürle çakışan değerler içeriyor olması ve bürokratik süreç içerisindeki iletişim eksiklikleri/aksaklıkları olmak üzere pek çok örgütsel sorun olabilir. Böylesi durumlarda, politika hedefi hakkında personel eğitimi ve örgütsel operasyon prosedürlerinin gözden geçirilmesi gibi çözümler üretilebilmektedir.

Kamu politikası süreci ile ilgili olarak önemli bir husus, onun gündeme nasıl geldiği ve politika yapımında hangi yolların izleneceği konularıdır. Gündeme geliş aşaması

ve politika yapım yollarına dair literatürde dört temel yaklaşım öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki, politika transferidir. Politika transferi meşruiyet sağlama, politik çatışmaları çözme, geri kalmışlık algısını ortadan kaldırarak küresel düzleme eklemlenme yoluyla ulusal prestiji korumak ve uluslararası örgütlerin üyeliğinin/adaylığının gereğini yerine getirmek gibi amaçlarla; bir siyasi sistem içerisindeki politikaların ve uygulama yollarının, başka bir siyasi sistem içerisinde aktarılmasını ifade etmektedir. Burada, politika transferi ile ilgili önemli nokta, transferin gönüllü mü yoksa zorunlu mu yapıldığıyla ilgilidir. Gönüllü politika transferleri, diğer sistemlerin gözlemlenmesi ve mevcut sisteme yeniden düzenleme yoluyla aktarılmasını ifade etmektedir. Zorunlu transfer ise doğrudan veya dolaylı olarak içsel yahut dışsal kaynaklı baskı nedeniyle gerçekleşmektedir ve transfer, kopya etmek yoluyla yapılmaktadır. Ancak politika transferi her ne nedenle yapılıyor olursa olsun, transfer eden/edilen ülkelerin arasındaki siyasi ve sosyolojik yapıların farklılıklardan dolayı, farklı politika etkilerinin ortaya çıkması olağandır.

İkinci kavram, politika yakınsamasıdır. Yakınsama ekonomik, sosyal ve politik alanlarda benzer özellikler gösteren ülkelerin, birbirilerini gözlemleyerek, sorunların çözümünde benzeşen politikalar üretmelerini ifade etmektedir. Bu noktada, yakınsamanın politika transferi ile karıştırılmaması gereklidir. Zira ikisi arasındaki fark, politika yakınsamasının sonuca; politika transferinin sürece odaklanmasıdır. Üçüncü kavram, politika yayılmasıdır. Yayılma rekabet, kamuoyu baskısına cevap vermek ve öğrenme yollarıyla gerçekleşebilmektedir ve politikaların ülkeler, eyaletler veya kurumlar arasında sıralı yahut art arda benimsenmesini ifade etmektedir. Rekabet, benzer konularda, benzer hedefleri olan ülkelerin politika üretimi konusunda karşılıklı olarak yeni adımlar atarak ilerleme amacını yansıtmaktadır. Buna en belirgin örnek, silahlanma politikalarıdır. Kamuoyu baskısı nedeniyle yayılma, ülkede çözüm üretilmesi konusunda beklentilerin arttığı sorunlara yönelik olarak, benzer nitelikler gösteren ülkelerin uygulamalarının incelenmesi ve kamuoyu beklentisinin benzer politikaların benimsenmesi yoluyla karşılanmasını ifade etmektedir.

Politika yayılmasının nedenlerinden bir diğeri olan öğrenme aynı zamanda, kamu politikasının gündeme gelişi ve politika yapımında izlenen yollara dair üzerinde durulan dördüncü kavramdır. Zira yayılmanın özünde, bilen ile bilmeyenin arasındaki ilişki bulunmaktadır. Bu bakımdan, politika öğrenme kavramı, hedeflere ulaşmak için

davranış değişikliği ve yeni bir düşünüş sistemi benimsenmesini ifade eden bir süreçtir ve farkındalığı içermektedir. Çağdaş kamu politikası literatüründe, kamu politikası yapımında öğrenme kavramının önemine gittikçe daha sık vurgu yapılmaya başlanmıştır. Buna göre, iyi yönetilen bir öğrenme süreci neticesinde, politika süreci toplumsal problemlere daha geniş açıdan bakarken, aynı zamanda detaylara daha derinlikli yaklaşmayı mümkün kılacaktır. Bu sayede, politikaların kapsayıcılığı artacak ve hedeflere yaklaşmak kolaylaşacaktır.

Kamu politikasına dair bir diğer önemli husus, onun nasıl uygulanacağıdır. Uygulamanın önemi, politikanın hayata geçmesini ifade etmesinde yatmaktadır. Ayrıca çoğu zaman uygulama yolu, hükümetlerin politika yapımına dair benimsediği geleneği de yansıtmaktadır. Bu bağlamda, literatürde üç temel uygulama yaklaşımı modeli üzerinde durulmaktadır. Bunlardan ilki, yukarıdan aşağıya kamu politikası yapımıdır. Bu yaklaşımda, açık bir otorite hiyerarşisi söz konusudur ve kuralların yukarıdan belirlenmesi ile uygulayıcıların kendilerine iletilen komutlara katı bir şekilde uyması söz konusudur.

İkinci model, aşağıdan yukarıya kamu politikası yapımı modelidir. Bu model, yukarıdan aşağıya politika yapımı modelinin katılığının, politika hedeflerine ulaşmada bir engel olduğu yönündeki eleştiriler üzerine şekillenmiştir. Aşağıdan yukarıya yaklaşım modeline göre, yerel uygulayıcıların, aynı zamanda politika etkilerinin gözlemcileri olarak inisiyatif kullanmaları, hedeflere ulaşmak konusunda olumlu sonuçlar doğuracaktır. Yerel bürokratların, gerçek politikacılar olduğunu ve politika hedeflerine ulaşma konusunda karşılaşılan problemlere hızlı çözümler üreteceğini ileri süren bu yaklaşım, yukarıdan aşağıya yaklaşıma göre daha geniş bir teorik perspektif sağlamaktadır. Ancak yerel uygulayıcılar, esasen inisiyatif açısından sınırsız yetkilere sahip olmaktan ziyade, uygulama sırasında karşılaşılan problemlere geçici çözümlerle cevap vermekte ve bunları, hiyerarşinin üst basamaklarına rapor etmektedir. Üçüncü yaklaşım olan melez yaklaşım modeli de işte tam olarak bu duruma işaret ederek, politika değerlendirme ve yeniden şekillendirmede uygulayıcıların geri bildirimlerinin önemini belirtmektedir. Bu noktada melez yaklaşım, yerel bürokratlara sınırsız inisiyatif yetkisi tanınmasının, liyakatten ve politika hedeflerinden uzaklaşma ile sonuçlanabileceğini ileri sürmektedir. Buna göre, hiyerarşinin daha az katı olduğu ve

sınırlı bir inisiyatif yetkisine de yer verildiği bir uygulama modeli, politika hedeflerine ulaşmada daha uygun bir seçenek olmaktadır.

Kamu politikası sürecine dair son önemli husus, süreçte rol alan unsurlardır. Karmaşık bir ilişkiler ağını yansıtan kamu politikası sürecinde yalnız kamusal karar alıcılar olan resmi unsurlar değil, sivil ve uluslararası unsurlar da önemli roller oynamaktadırlar. Kamu politikalarını üreten ve yürüten rolü ile öne çıkan resmi unsurlar, modern devlet örgütlenmesinin üç temel ayağı olan yasama, yürütme ve yargı organlarıdır. Bu tez çalışmasının araştırma öznesi konumundaki kadın parlamenterlerin de içerisinde yer aldığı yasama unsurunun, politika sürecinde oynadığı rol, kamu politikasının meşruiyetini sağlayıcı sıfatıyla, toplumsal sorunlara kamusal yararı gözeterek çıktılarla cevap vererek, bağlayıcı nitelikte kanuni metinler üretmektir. Burada yasama organı, kararlarının meşruiyetini sağlamak için siyasal çıkarlardan ziyade, ulusal çıkarları ön plana alan teknokrasinin yardımından faydalanmaktadır.

Resmi unsurlarından bir diğeri kamu yönetiminin bizatihi kendisi konumundaki yürütmedir. Yürütme organının, kamu politikası sürecine yönelik iki temel rolü bulunmaktadır. Bunlardan ilki, siyasi yürütmedir ve politika çıktılarını yansıtan yasaların anlaşılabilir ve uygulanabilir olmasını sağlayacak mevzuat düzenlemeleri yapmak yoluyla, yorumlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Diğeri ise bürokratik yürütmedir. Burada yürütme, kamu politikalarını uygulayarak onlara hayat veren bir rol üstlenmektedir. Son resmi unsur bağımsız yargı organıdır. Onun kamu politikasındaki rolü hukuk devleti ilkesinden gelmektedir. Buna göre, yargı organı, yasama ve yürütme organları tarafından çıkarılan yasa ve yönetmelik gibi metinlerin hukuka uygunluğunu denetlemektedir. Daha açık bir ifadeyle, bir kamu politikası kararı, hukuka uygunluk ilkesine aykırı ise yargı organı bu politikayı yok hükmünde kılarak, iptal etme yetkisine sahiptir.

Kamu politikasının sivil unsurları, resmi yaptırım gücüne sahip olmasa da kamu politikalarının şekillenmesinde dolaylı etkileyiciler olarak rol oynamaktadırlar. Burada, vatandaşlar, kamu politikasının başlıca varlık sebebi olarak sivil unsurlar arasında öne çıkmaktadır. Ancak onların oynadığı rol, bireysel bir nitelik taşımaktan ziyade, toplumun tümünün oynadığı bir nitelik taşımaktadır. Vatandaşlar, demokratik seçimler aracılığıyla, tercih, talep ve beklentilerini ifade etme imkânı bulmakta ve bu

yolla, siyasal sistemin, girdileri hükümet kanalına aktaran taşıyıcıları olan siyasi partileri aracı olarak kullanmaktadırlar.

İktidar konumundaki siyasi partiler, destekçilerinin talepleri yönünde kamu politikalarını belirleyen bir rol oynamakta iken, muhalefet konumundaki partiler ise politikaların şekillenmesinde hükümeti denetleyerek etkileyici bir rol oynamaktadırlar. Ancak yine de siyasi partiler, politik çıkarları gözeten gruplar olmaları nedeniyle, vatandaşların talep ve beklentilerini olduğu gibi yansıtacak başka bir kanala daha ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada, sürecin öne çıkan sivil unsuru ise baskı gruplarıdır. Baskı grupları, örgütlü oldukları toplumsal sorunları, yürüttükleri kampanyalar yoluyla -ki burada medya araçlarından faydalanmaktadırlar- daha geniş bir toplumsal kesime duyurarak, toplumun desteğini toplamakta ve bu talep ve destekleri hükümet kanalına aktararak, kamu politikalarının beklentiler yönünde şekillenmesinde etkileyici vazife görmektedirler.

Kamu politikası sürecinin son sivil unsuru ise medyadır. Medyanın süreçte oynadığı rol çift yönlü bir nitelik taşımaktadır. Şöyle ki medya, toplumsal sorunları kamuoyu gündemine taşıyarak hem toplumu bilgilendirmekte ve harekete geçirmekte hem de hükümeti sorunlar ve beklentiler hakkında bilgilendirmektedir. Medya ayrıca, kamu politikası çıktılarını kamuoyuna duyurma rolü de üstlenmektedir. Kitle iletişim araçları teknolojilerinde gün geçtikçe ilerleyen gelişmeler, medyanın süreçteki rolünün daha fazla öne çıkmasına neden olmaktadır. Zira medyanın, kamuoyu ile karar alıcılar arasındaki iletişimi hızlandırıcı niteliği, pratiklerin daha hızlı ve etkili olmasını sağlamaktadır.

Kamu politikası kavramının gerek akademik alanda ve gerekse yönetsel pratiklerde varlık göstermeye başlaması, Türkiye özelinde, gelişmekte olan tüm ülkeler gibi, dünyadaki öncülerini daha geriden takip etmektedir. Elbette devlet yönetimine dair ilkel nitelikte kabul edilen politika uygulamalarına eski Türk devletlerinde de Selçuklu ve Osmanlı devletleri dönemlerinde de rastlanmaktadır. Ancak yönetsel pratiklerde kamu politikasının modern yöntem ve tekniklerinin kullanımı 1980’li yıllarda ve akademik çalışmalar ise 2000’li yıllarda başlamıştır. Akademik alanda yürütülen çalışmalar, Türkiye’de kamu politikasının yönetsel pratiklerdeki durumunu ve politika alanlarını analiz niteliğinde çalışmalar olmakla birlikte, son yıllarda alanın öneminin

ayırđına varılması, alanda çalışan akademisyenlerin ve literatüre kazandırılan çalışmaların artmasını sağlamaktadır.

Yönetmel pratikler bakımından Türkiye’de kamu politikası, 1980 sonrasında küreselleşme ve Avrupalılaşma nosyonları doğrultusunda şekillenmiştir. Çalışmanın bu ikinci bölümünde, literatürde ulaşılan bulgular neticesinde, Türkiye’de izlenen kamu politikası yollarının politika yayılması ve politika transferi olduğu, ayrıca hiyerarşik yönetim geleneklerinin benimsendiği bir yönetim yapısının egemenliği nedeniyle, uygulamanın yukarıdan aşağıya kamu politikası modeli ile gerçekleştirildiği tespit edilmiştir.

Hatırlanacak olursa, “1983-2018 yılları arasında TBMM’de yer alan kadın milletvekillerin yaygın toplumsal cinsiyet eşişsizliği karşısında kamu politikası yapım sürecindeki tutumları nelerdir?” sorusu, bu tez çalışmasının temel araştırma sorusudur. Çalışmanın kamu politikası kavramını ayrıntılarıyla ele alan bu bölümü, araştırma sorusunun temel dinamiklerini aydınlatmak amacıyla hazırlanmıştır. Başka bir ifade ille, Türkiye’de mevcut durumda kamu politikası yapımında ve uygulamalarında izlenen yollar, kavramsal ereve işığında açıklığa kavuşturulmuş ve süreçte rol oynayan unsurlar ortaya konmuştur. Temel araştırma sorusunu karşılayan araştırma özneminin, kadın parlamenterler olduğu hatırlanırsa, kamu politikası sürecinin resmi unsuru olarak rol oynayan bu kadınların yasama faaliyeti kayıtları, araştırma sorularına cevapların aranacağı birincil kaynaktır. Bu tez çalışmasının sonraki bölümlerinde de öncelikle, kamu politikasının gündeme geliş aşaması da dahil olmak üzere, sürecin neredeyse her basamağında yer alan resmi unsur olarak kadın milletvekillerinin, neden kilit bir pozisyonda buldukları açığa kavuşturulacaktır. Ancak bu aşamaya geçmeden önce, kadın parlamenterlerin, toplumsal yaşamda dezavantajlı konumda bulunan bir grubun temsilcisi olduklarını ve ayrımcılığı besleyecek nitelikteki her politika yolunun, bir kadın olarak onları da etkileyeceği yönündeki temel ön kabulün hatırlamasında fayda bulunmaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın son bölümünde, meclis tutanakları üzerinden kadın milletvekillerinin yasama faaliyetleri incelenerek, söz konusu unsurların cinsiyet eşişliği prensibine dayalı kamu politikası üretimi sürecinde oynadıkları rolün bir analizi yapılacaktır. Bu noktada, yapılacak analizlerin feminist yaklaşım ve sosyal yapısalcı yaklaşım perspektiflerinden gerçekleştirileceğini de tekrar belirtmekte fayda bulunmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KAMU POLİTİKASI ve TOPLUMSAL CİNSİYET

2000’li yılların başlarından itibaren, kadınların siyasal alandaki varlığı ve statüsünde yaşanan olumlu yöndeki dönüşüm ve gelişmeler, toplumsal cinsiyet eşitliği alanında çalışan araştırmacılar açısından umut vaat edici bir geleceğe yorumlanmaktadır. Gerçekten de dünyada her geçen yıl giderek artan sayıda kadın, devlet başkanlığı ve başbakanlık gibi yüksek siyasal makamlara ulaşmakta ve ulusal parlamentolara seçilen kadınların oranı sürekli artış eğilimi göstermektedir (Krook ve Childs, 2010, s. 3). Dünya genelinde kadınların siyasal alandaki varlığının yaşadığı dönüşümü rakamlarla ifade etmek gerekirse, Parlamentolar Arası Birlik (Inter-Parliamentary Union; IPU) tarafından 2008 yılından beri her yıl düzenli olarak hazırlanan “Siyasette Kadınlar” raporunun, 2008-2019 arasındaki karşılaştırmasını vermek açıklayıcı olacaktır.

2008 yılında dünya genelinde 150 devlet başkanından 7 tanesi, yani %4,7’si kadındır. 2019 yılında ise 152 devlet başkanından 10 tanesi, yani %6,6’sı kadındır. 2008 yılında, 192 hükümet başkanından 8 tanesi, yani %4,2’si kadındır. 2019 yılında ise 193 hükümet başkanından 10 tanesi, yani %5,2’si kadındır. Aradan geçen 11 yıllık süreçte, kadın devlet başkanı oranında %1,9’luk; kadın hükümet başkanı oranında %1’lik bir artış yaşandığı görülmektedir. 2008 yılında, 142 ülke raporda değerlendirmeye alınmış ve dünya genelinde kadınların parlamentolarda temsil oranı %17,7 olarak tespit edilmiştir. 2019 yılında ise değerlendirmeye alınan 193 ülkede, kadınların parlamentolardaki oranı %24,3’e ulaşmıştır. 2008 yılında parlamentolarındaki kadınların oranı %30 ve üzeri olan ülke sayısı 20 iken, 2019 yılında bu sayı 50’ye ulaşmıştır. Son olarak, 2008 yılında parlamentolarında hiç kadın bulunmayan ülke sayısı 8 iken, 2019 yılında bu sayı 3’e gerilemiştir (IPU, 2008; IPU, 2019).

Tablo 3.1. 2008-2019 Arasında Siyasette Kadınların Artışı

Yıllar	Kadın Devlet Başkanları (%)	Kadın Hükümet Başkanları (%)	Parlamentolarda Kadınlar (%)	Parlamentosunda %30 ve Üzerinde Kadın Temsilci Olan Ülke Sayısı
2008	4,7	4,2	17,7	20
2019	6,6	5,2	24,3	50

(Kaynak: IPU, 2008; IPU, 2019)

Tablo 4.1’de verilen bilgiler, kadınların siyasal alanda elde ettiği kazanımların son 11 yıllık verisini sunmaktadır. Bu süreçte, özellikle parlamentolarda yer alan kadınların sayısında ciddi bir artış yaşanmıştır. Dünya genelinde, kadınların siyasal yaşama katılımında gözle görülür bir artış vardır. Ancak Krook ve Childs (2010), kadın siyasetçilerin deneyim ve tanımlamalarının, siyasal makamların halen cinsiyete göre sınıflandırıldığı ve bu nedenle de kadınların siyasal temsilinin yetersiz kaldığı yönünde olduğunu bildirmektedir (s. 3). Bununla birlikte, devlet başkanı ve hükümet başkanı kadınların oranlarında görülen %2’ye bile ulaşamamış olan artış oranları, kadınların siyasal makamlara erişiminde yaşanan artışa karşın, buradaki yönetsel pozisyonlara erişim konusunda halen cam tavanla karşı karşıya olduklarını gösterir niteliktedir.

Siyasal alanda kadınların varlığının artmasıyla beraber, literatürde yeni bir soru gündeme gelmiştir: Parlamentolarda daha fazla kadın temsilcinin varlığı, kadınların yeni politika öncelikleri, önerileri ve dolayısıyla sonuçları getirmek konusunda bir fark yaratmakta mıdır? Bu soru ekseninde, kadınların siyasal alandaki varlığı üzerine yapılan araştırmaların çoğu, parlamentolarda kadınların sayısal veya betimleyici temsilinin kültürel, ekonomik ve politik belirleyicilerini araştırmaktadır. Kadınların betimleyici temsilinin arttırılması hem adalet (zira nüfusun yarısı biyolojik cinsiyeti kadın olan bireylerden oluşmaktadır) hem de sonuçlar (deneyimlerini ve bakış açılarını parlamentoya sokan kadınlar, siyasetin biçimi ve içeriğini değiştirmektedirler) bakımından önemli farklar yaratmaktadır (O’Brien ve Piscopo, 2019, s. 53).

Kadınların parlamentolardaki niceliği ve niteliği konularına eğilen araştırmaların ortak savları, parlamentolardan çıkan kamu politikalarının cinsiyet ayrımını gözetmediği yönündedir. Bu bağlamda, kamu politikasının resmi unsurları ve devlet kurumları, toplumsal cinsiyet ilişkilerini, kadınlar ve erkekler arasında eşitsizliklere neden olacak şekilde kurgulayan bir rol oynamaktadır (Krook ve Childs, 2010, s. 3). Kamu politikasına yönelik böylesi bir yaklaşımın değerlendirilmesi, bu çalışmanın temel araştırma konusunun kamu politikası ve toplumsal cinsiyet olması ve de araştırma öznesinin kadın milletvekilleri olması bakımından önemlidir. Bu nedenle, çalışmanın bu bölümünde, kamu politikasının toplumsal cinsiyetine yönelik tartışmalar ile kamu politikası sürecini toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirmek konusu ele alınacaktır.

3.1. Bir Süreç Olarak Kamu Politikasının Toplumsal ‘Cinsiyetçi’liği Üzerine

Kamu politikasının kavramsal içeriğinin ele alındığı bir önceki bölümde de aktarıldığı üzere, en geniş anlamda “hükümetlerin yapmayı ya da yapmamayı seçtiği her şey” (Dye, 2013, s. 3) kamu politikasını ifade etmektedir. Temel amacı toplumsal yaşamı ve vatandaşların davranışlarını düzenlemek olan kamu politikası, mahiyeti itibarıyla bir süreç içerisinde işlemektedir (Çevik ve Demirci, 2012, ss. 11-4). Kamu politikası sürecinin varlığı, devlet ile bağlıdır (Shafritz vd., 2017, s. 38). Bu bakımdan kamu politikası, siyaset bilimi ve kamu yönetimi ile iç içe olan bir süreci ifade etmektedir (Eryılmaz, 2011, s. 13). Ayrıca, kamu politikası sürecinin yaşam bulduğu siyasal alan da kamusal alanın içerisinde yer almaktadır.

Yukarıda, kadın çalışmaları alanında toplumsal ve siyasal yaşama dair kavramların nasıl tanımlandığının aktarıldığı alt başlıklardan “1.4.2. Patriyarka” başlığı altında belirtildiği üzere, sosyal sistemde patriyarka hâkim konumdadır (Delphy, 2015, ss. 245-7). Patriyarka, biyolojik cinsiyet üzerinden kimlik ve rol kurguları yapmakta; toplumsal yaşamı kamusal/özel alan ayrımına uğratmaktadır (Mathieu, 2015, ss. 76-7). Bu kurguda, özel alanın toplumsal cinsiyeti kadın olarak kodlanırken, kamusal alan erkek ile özdeşleştirilmektedir (Çakır, 2001, ss. 377-9).

Siyasal alan, sosyal sistemin somut olarak ayrı bir parçası değildir. Daha açık bir ifadeyle, siyasal sistemin bir ürünü olan kamu politikası, sosyal sistemin işlevsel bir yönünü ifade etmektedir (Nwankwor, 2019, s. 263). Kamusal alanın sınırları içerisinde yer alan siyasal alanın toplumsal cinsiyeti, heteroseksüel erkek olarak kodlanmıştır (Lipson, 2005, s. 107). Bu bağlamda, kamu politikası sürecinin toplumsal cinsiyeti de heteroseksüel erkektir (Nwankwor, 2019, s. 263).

21. yüzyılın modern demokratik devlet yapılanmalarında, yasama organından çıkan kamusal kurallar bütünü, ‘ilke olarak cinsiyet eşitliğine uygun’ bir kılıfın içine gizlenmiştir (Dahlerup, 1980, s. 1). Daha açık bir ifade ile, kamu kuruluşları ve vatandaşların davranışlarını düzenleyen kamu politikaları, cinsiyete yer vermeyen ifadelerde bulunarak yasal düzlemde şekilsel olarak eşit bir muameleyi öngörmektedir. Bu duruma yönelik olarak Dahlerup (1980), toplumsal cinsiyete açıkça yer vermeyen kamu politikalarının, cinsiyetlerin sosyal konumlarındaki farklılıklardan dolayı, erkekler ve kadınlar için farklı etkileri olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda,

cinsiyete nötr haliyle kamu politikası süreci, kasıtlı olarak böyle bir amaç gütmese bile, özünde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini sürekli olarak yeniden üretmektedir (ss. 1-2).

Kamu politikası sürecinin cinsiyetçi doğası, yukarıda da değinildiği üzere, siyasal alanın cinsiyetçi doğasının bizatihi sonucudur (Nwankwor, 2019, s. 263). “1.2. Dünyada Kadın Hareketinin Tarihi” başlığı altında da belirtildiği üzere, birinci dalga kadın hareketinin en önemli kazanımı, kadınların yasal düzlemde eşitlik hakkına kavuşması ve siyasal alana kadınların da dahil olabilmesi önünde yazılı bir engelin kalmayışı olmuştur. Güneş-Ayata (2010), bu dönüm noktasının, kadınların siyasal alana katılımında, bireysel katılım özelinde çarpıcı sonuçlar doğurduğunu belirtmektedir. Ancak benzer bir durum toplumsal siyasal katılım özelinde ele alındığı zaman, katılımın eşitlik noktasından hayli uzak olduğu görülmektedir (ss. 261-5). Bu durumun nedenleri, “1.4.6. Siyasal katılım” başlığı altında aktarılmış olduğundan burada tekrar edilmeyecektir. Kısacası, 21. yüzyılın ilk çeyreğinin tamamlanmak üzere olduğu bu günlerde, parlamentolar eril mekanlar olmaya devam etmektedir.

O’Brien ve Piscopo (2019), parlamentoyu bir işyeri/çalışma alanı olarak yorumladıkları çalışmalarında, sorunun yine kadın ve erkeklere uygun olan-olmayan mesleklerin kurgulandığı toplumsal cinsiyet kalıplarına doğru döndüğünü; bu şekilde, parlamentonun çalışma alanı olarak da cinsiyetçi yapıyı haiz bir mekân olduğunu belirtmektedir (ss. 65-6). Üstelik, kadınların yetersiz temsiliyle ilgili bu problem, yalnızca siyasal katılma hakkının göz ardı edilmesi yoluyla cinsiyete dayalı bir ayrımcılığı ifade etmemektedir. Bu, aynı zamanda, politika sürecinde, nüfusun yarısını oluşturan kadınların bakış açısının eksik kalması anlamına da gelmektedir. Bu yüzden, kamu politikaları etki ve verimlilik açısından sorunludur (Johnson, 2019, s. 428).

Parlamentoyu bir çalışma alanı olarak ele alan bu yaklaşımı, bir adım ileriye taşıyarak, kamu politikasının resmi unsurları olan yasama, yürütme ve yargı organlarının tümüne birlikte bakıldığında, aşağıda verilen tablolardan da anlaşılacağı üzere, Türkiye’de kamu politikasının resmi unsurları içinde, niceliksel bakımdan cinsiyet eşitliği sağlanamadığı gibi, eşitlik noktasından çok uzakta olan bir kadın temsili eksikliği söz konusudur. Başka bir ifade ile, kamusal karar alma ve uygulama mekanizmalarına, cinsiyet değişkeni ile yalnızca niceliksel açıdan bakıldığında dahi, erkek egemen yapı

kolayca göze çarpmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye’de kamu politikası sürecinin toplumsal cinsiyetinin erkek olduğu da belirgin bir şekilde ortadadır.

Tablo 3.2. 1983-2015 Yılları Arasında Seçim Dönemlerine ve Cinsiyete Göre Temsil Oranları¹²

Seçim Yılı	Kadın	Temsil Oranı %	Erkek	Temsil Oranı %	Toplam
1983	12	3,1	387	96,9	399
1987	6	1,4	444	98,6	450
1991	8	1,8	442	98,2	450
1995	13	2,4	537	97,6	550
1999	23	4,2	527	95,8	550
2002	24	4,4	526	95,6	550
2007	50	9,1	500	90,9	550
2011	79	14,4	471	85,6	550
2015 (07.06)	97	17,7	453	82,3	550
2015 (01.11)	81	14,8	469	85,2	550

(Kaynak: TÜİK, Erişim Tarihi:21.03.2018)

Tablo 3.3. Kamu Personelinin Cinsiyete Göre Dağılımı¹³

CİNSİYET	ÇALIŞAN SAYISI	ÇALIŞMA ORANI %
KADIN	1.342,086	38,48
ERKEK	2.145,310	61,52
TOPLAM	3.487,396	100,00

(Kaynak: DPB, Erişim Tarihi: 02.11.2019)

¹² Bu araştırmanın incelediği zaman aralığının 1983-2018 yılları arası dönem olması nedeniyle, bu tarihler aralığında yapılan seçimlere yer verilmesi yeterli görülmüştür. Hatırlanacak olursa, daha eski yıllara ait istatistikler, “1.3.4. “kurtulmuş ancak özgürleşmemiş” kadınların yeniden uyanışı” başlığı altında verilmiştir.

¹³ T.C. Devlet Personel Başkanlığı Aralık 2018 verisidir. DPB bu istatistiklere TSK askeri personeli, MİT Başkanlığı kadro ve pozisyonları, Jandarma Hizmetleri sınıfı ve Sahil Güvenlik Hizmetleri sınıfından kamu personellerini dahil etmemiştir.

Tablo 3.4. Hâkim ve Savcıların Cinsiyete Göre Dağılımı¹⁴

Cinsiyet	Hâkim Sayısı	Çalışma Oranı %	Savcı Sayısı	Çalışma Oranı %
Kadın	5140	42,81	554	10,73
Erkek	6866	57,19	4607	89,27
Toplam	12.006	100,00	5161	100,00

(Kaynak: HSK, Erişim Tarihi: 02.11.2019)

Tablo 3.5. Hakimler ve Savcılar Kurulu Hâkim Kadrosu¹⁵

Cinsiyet	Çalışan Sayısı	Çalışma Oranı %
Kadın	13	6,57
Erkek	185	93,43
Toplam	198	100,00

(Kaynak: HSK, Erişim Tarihi: 02.11.2019)

Tablo 3.6. Danıştay Yönetiminin Cinsiyete Göre Dağılımı¹⁶

Cinsiyet	Başkan Sayısı	Çalışma Oranı %	Başsavcı Sayısı	Çalışma Oranı	Başkanvekili Sayısı	Çalışma Oranı %
Kadın	1	100,00	0	-	0	-
Erkek	0	-	1	100,00	2	100,00
Toplam	0	100,00	1	100,00	2	100,00

(Kaynak: Danıştay, Erişim Tarihi: 02.11.2019)

¹⁴ T.C. Hakimler ve Savcılar Kurulu Ağustos 2018 verisidir.

¹⁵ T.C. Hakimler ve Savcılar Kurulu Ağustos 2018 verisidir.

¹⁶ T.C. Danıştay Başkanlığı Ağustos 2018 verisidir.

Tablo 3.7. Anayasa Mahkemesi Başkanvekilleri ve Üyelerinin Cinsiyete Göre Dağılımı¹⁷

Cinsiyet	Başkanvekili	Çalışma Oranı %	Üyeler	Çalışma Oranı %
Kadın	0	-	0	-
Erkek	2	100,00	13	100,00
Toplam	2	100,00	13	100,00

(Kaynak: Anayasa Mahkemesi, Erişim Tarihi: 02.11.2019)

Tablo 3.8. Anayasa Mahkemesi Başraportör ve Raportörlerinin Cinsiyete Göre Dağılımı¹⁸

Cinsiyet	Başraportör	Çalışma Oranı %	Raportör	Çalışma Oranı %
Kadın	0	-	22	25,6
Erkek	3	100,00	64	74,4
Toplam	3	100,00	86	100,00

(Kaynak: Anayasa Mahkemesi, Erişim Tarihi: 02.11.2019)

Yukarıda da belirtildiği üzere, kadınların yetersiz temsili, yalnızca siyasal katılım özelinde cinsiyete dayalı ayrımcılığı ifade etmekle kalmamakta, aynı zamanda kamusal kararların alınması ve uygulamaya konması ile ilgili yönetsel süreçlerde de cinsiyet eşitsizliği anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, politika sürecinde cinsiyet eşitsizliği, politika çıktılarının kadın bakış açısı yönünden eksik kalması anlamına gelmektedir ki bu durumda, kapsayıcılık ve verimlilik açısından tartışmalı bir durum söz konusu olmaktadır (Johnson, 2019, s. 428).

Politikaların kapsayıcılığı ve verimliliği açısından sorunlu bir yapıya sahip olması, kamu politikası döngüsünde sürekli olarak başa dönülmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda, literatürde “Kadınların parlamentolardaki temsilinin arttırılması, politika yapmanın içeriğini değiştiriyor mu?” sorusu gündeme gelmiştir. Bu soruyla ilgili temel varsayım, kadınların sosyal olarak inşa edilmiş bir toplumsal grubun yaşayışını, o

¹⁷ T.C. Anayasa Mahkemesi Ağustos 2019 verisidir.

¹⁸ T.C. Anayasa Mahkemesi Ağustos 2019 verisidir.

grubun bir üyesi olarak deneyimlemeleri bakımından, politika oluşturma sürecine, benzersiz deneyimler getirecekleri ve daha kapsayıcı bir bakış açısına ulaşılmasını sağlayacakları yönündedir (O'Brien ve Piscopo, 2019, s. 54). Bu temel varsayım, bu çalışmanın araştırma öznesinin kadın parlamenterler olması ve araştırılan konunun en genel anlamda toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik kamu politikaları olması bakımından önemlidir. Bu bağlamda, çalışmanın ortaya çıkaracağı bulguların da özünde, kadın parlamenterlerin politika yapımının içeriğini ve biçimini etkilemeleriyle ilgili olacağını söylemek mümkündür.

Kadın politikacıların, politika yapımının içeriğini değiştirip değiştirmeyeceğini anlamak, esasen onların hangi politika çıkarlarını temsil ettiğini tespit etmeyi gerektirmektedir. Bu noktada, siyaset bilimi ve toplumsal cinsiyet araştırmacıları arasında, kadınların toplumsal cinsiyet kimliğinin, politika tercihlerini etkileyip etkilemeyeceğine dair tartışmalar devam etmektedir (O'Brien ve Piscopo, 2019, ss. 54-6). Ancak parlamentolardaki kadın siyasetçilerin ortak bir bakış açısıyla evrensel kız-kardeşlik ilkesi etrafında birleşeceği yönündeki görüşün fazlasıyla romantik olduğunu ileri sürerek eleştiren; politik tercihlerin ve bir siyasi grubun üyesi kimliğinin, toplumsal cinsiyet kimliklerinin önüne geçtiğini iddia eden; kendini feminist olmayan -ve hatta antifeminist- şeklinde tanımlayan kadın politikacıların varlığını vurgulayan araştırmacıların dahi üzerinde anlaşıldığı konu şudur: Kadınların, eril bir mekan olan parlamentolardaki varlığının artmasının, toplumsal cinsiyet eşitliği için olumlu sonuçları olmaktadır ve bu olumlu sonuçlar, istatistiklerle de sabittir (Krook ve Mackay, 2011, s. 1). Araştırmacıların bu iddiası, kamu politikası ve toplumsal cinsiyet özelinde yapılacak bir araştırmaya konu olabilecek kadar geniş kapsamlı bir karşılaştırmalı literatür çalışması gerektirmektedir. Ancak bu çalışmanın böyle bir amacı olmadığı için, kabaca yapılan bir literatür taramasında spesifik bir şekilde öne çıktığı anlaşılan Fransa örneğine yer verilmesinde fayda görülmüştür.

Fransa'da uzun yıllar boyunca siyasette kadın temsiline artması için kota sistemi uygulamasına geçilmesi yönündeki feminist talepler, belli bir gruba ayrıcalık tanınması bakımından insan hakları ihlali sayılacağı gerekçesi ileri sürülerek reddedilmiştir. Nihayetinde kota uygulaması kabul edildiğinde ise 2002 yılında %12 ve 2007 yılında %18 oranında kadın temsilci parlamentoya girmiştir (Freidavall ve

Krook, 2011, s, 42). 11 Haziran 2017’de yapılan seçimlerde ise kadın temsilci oranı %38,8’e ulaşmıştır (IPU, 2017).

Kadın temsilci sayısının artmasının, kadınlar üzerinde yarattığı etkiye kabaca bakılacak olunursa; öncelikle 1995 yılında kurulduğunda adı Kadınların Gelişmesi Bakanlığı olan bakanlık yapısal bir dönüşüme uğramış ve adı da Kadın-Erkek Eşitlik Bakanlığı olarak değiştirilmiştir. Yine 1995 yılında, ulusal ölçekli parite gözlem merkezi açılmıştır. 2004 yılında, boşanma halinde kadın aleyhine olan yasal pürüzler giderilmiş ve ayrıca partner şiddeti mağduru kadınları korumayı hedefleyen düzenlemeler yapılmıştır. 2006 yılında, partner şiddeti salt kadını değil, erkeği de kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmiş ve yaptırımlar -vatandaşlıktan çıkarmaya varabilen seviyede- artırılarak, caydırıcılık etkisi kuvvetlendirilmiştir. Yine 2006 yılında eşit işe eşit ücreti güvence altına alan kanun çıkarılmıştır (Secrétariat d’État chargé de l’Égalité, 2014). Kadın cinayetleri açısından duruma bakılırsa, İçişleri Bakanlığı’na bağlı bir kuruluş olarak çalışan, ülkedeki temel kurumların işleyişi ile kamu politikalarının toplumsal yaşamdaki yansımalarını takip ederek raporlayan Vie Publique, Temmuz 2019’da yayınladığı son raporunda, 2018 yılı boyunca Fransa’da toplam 121 kadın cinayeti işlendiğini bildirmiştir. 2014 yılı verilerine de yer verilen raporda, bu sayı 165’tir (Vie Publique, 2019).

Alt araştırma soruları hatırlanacak olursa¹⁹, bu tez çalışmasının, kamu politikasının resmi unsurları arasında yer alan kadın milletvekillerinin, politika yapımı sürecine

19

1) “Kendilerini halkın temsilcisi sıfatı ile tanımlamanın yanı sıra, kadın nüfusun parlamentodaki temsilcisi olarak da tanımlayan ve bu doğrultuda, kadınların sorunları ile politika beklentilerini yasama faaliyetlerine en az bir kere konu edinmiş olan kadın vekillerin, toplam milletvekilleri içerisindeki oranı nedir?”

2) “Kadın milletvekillerinin yasama faaliyetlerine konu olarak, parlamentoya taşınan temel sorunlar nelerdir?”

3) “Kadın milletvekilleri, düzenleme konusu olması gerektiğini ifade ettikleri sorunlara yönelik olarak, kamu politikası önerilerinde bulunmuş mudur?”

4) “Kadın milletvekilleri yasama faaliyetlerinde toplumsal cinsiyet eşitliği odaklı sivil toplum kuruluşlarının ve yine bu alanda yürütülen akademik çalışmaların ortaya çıkardığı bulguları parlamentoya taşımış mıdır?”

5) “Kadın milletvekilleri, siyasi yaşama toplumsal düzeyde daha çok kadının katılımını sağlamak amacıyla hareketle bir yasama faaliyetinde bulunmuş mudur?”

6) “Kadın milletvekilleri, siyasi ve sosyolojik profilleri birbirinden farklı olsa da kadına yönelik sorunlar söz konusu olduğunda, partiler-üstü/siyaset-üstü bir dil ve tutum benimsemek, ortak bir bilinçle

benzersiz deneyimlerini kattıkları ön kabulünden hareket ettiği de anlaşılacaktır. Ancak elbette bu temel ön kabul, öncelikle birinci alt araştırma sorusuna cevap verir nitelikte olduğu anlaşılan bulgularla sınılanacak ve bundan sonra, kamu politikası üretimi sürecinde cinsiyet değişkenine bağlı olan diğer alt araştırma sorularının cevapları aranacaktır. Söz konusu bulguların aktarımı, çalışmanın dördüncü -ve son- bölümünde gerçekleştirilecek olup, bu aşamaya geçmeden evvel, çalışmanın bu bölümüne, alt araştırma soruları ile olan doğrudan bağlantısı bakımından, kamu politikası üretimi sürecini toplumsal cinsiyet perspektifinden ele alan çalışmalar ile bunlara yönelik pratiklerin aktarımı ile devam edilecektir.

3.2. ‘Herkes İçin’ Kamu Politikası: Kamu Politikası Sürecini ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmalarını Birlikte Ele Almak

Literatürde, kamu politikası üretimi sürecinin, toplumsal cinsiyeti göz ardı etmesinden doğan sorunlarına işaret eden çalışmaların doğrultusunda, pratikte, sürecin cinsiyete duyarlı hale getirilmesini hedefleyen yeni plan ve stratejiler uygulamaya konmuştur. Ancak kamu politikasının bir bütün olarak feminist perspektif ile yorumlanması ve literatür ile pratiğin birbirini karşılıklı olarak beslediği bir etkileşim durumunun gerçekleşmesi; daha açık bir ifade ile, feminist kamu politikasından bahsedilmesi henüz söz konusu değildir (Lombardo, Meier ve Verloo, 2012, ss. 2-3). Çalışmada yer verilen bu başlık da literatürdeki eksikliğe işaret etme amacını taşımaktadır. Bu bağlamda, üçüncü bölümün geriye kalanında, kamu politikası ve toplumsal cinsiyet çalışmalarını birlikte ele alan teori ve pratiklerden, araştırma konusu ile ilişkili olanlarına yer verilecektir²⁰.

Kamu politikasını çeşitli yönleriyle feminist perspektifin süzgecinden geçiren çalışmaların önemli katkılarından biri, yukarıda “Bir Süreç Olarak Kamu Politikasının Toplumsal ‘Cinsiyetçi’liği Üzerine” adlı bölümde de aktırıldığı üzere, karar alma sürecinde yetersiz kadın temsiline, politika çıktılarının cinsiyetçi mahiyetine neden

hareket etmek gereğini vurgulayarak, parlamentoda evrensel kız-kardeşlik teorisini destekleyecek nitelikte tutum/davranış örnekleri göstermiş midir?”

7) “Kadın milletvekillerinin, yasama faaliyetlerinde, feminist tarih bilincine ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin kazanılmış bir hak olduğu düşüncesine dair izler bulunmakta mıdır?”

²⁰ Bu kısıtlı bağlamın nedeni, kamu politikası ve toplumsal cinsiyet çalışmalarını tüm yönleriyle ele alıp, birleştirici bir perspektifi ortaya çıkaracak bir araştırmanın, başka bir çalışmaya konu olacak kadar geniş bir alan olmasıdır.

olduğunu ortaya koymalarıdır (Lombardo vd. 2012, s. 2). Bununla birlikte, çalışmaların bir diğer önemli katkısı, yine yukarıda adı geçen bölümde aktarıldığı üzere, kamu politikalarının ilke olarak cinsiyet eşitliğine uygun bir kılıfın içerisinde (Dahlerup, 1980, s. 1), ancak özünde cinsiyete nötr bir süreç içerisinde geçerek şekillendiği (Borderick, 2012) bilgisidir.

“Bir Süreç Olarak Kamu Politikasının Toplumsal ‘Cinsiyetçi’liği Üzerine” başlığı altında değinildiği üzere, kamu politikasının -hem hizmet sunanlar hem de politikalarından yararlananlar/etkilenenler bakımından- aynı sonuçları doğuracağı yönündeki yaklaşım, dezavantajlı grupların farklı ihtiyaç ve taleplerinin görmezden gelinmesini ifade etmektedir (Dahlerup, 1980, ss. 1-2). Kamu politikaları cinsiyete nötr bir yaklaşımla şekillendirildiğinde, izlenen politika yolu, erkekler ve kadınlar açısından farklı etkiler doğuracaktır. Çünkü kadınlar ve erkeklerin, toplumsal yaşayışa dair sosyo-kültürel ve ekonomik tabanlı deneyimleri birbirinden farklıdır. Farklı toplumsal yaşam deneyimleri bağlamında, politikaların beklenen ve beklenmeyen tüm etkilerinin de kadınlar ve erkekler açısından farklılık göstermesi kaçınılmaz olmaktadır (Borderick, 2012).

Kadınlar ve erkeklerin farklı toplumsal yaşam deneyimleri bağlamında, kamu politikalarından eşitsiz bir şekilde etkilenmesi, aynı zamanda, kamu politikası sürecinde toplumsal cinsiyet analizinin, neden yer alması gerektiğine dair sorulara da açıklık getirmektedir. Kamu politikası sürecinde, cinsiyete ve toplumsal cinsiyete nötr bir yaklaşım izlenmesi, temel insan hak ve özgürlüklerini sakatlayıcı olacağı gibi, toplumsal cinsiyet baskılarının da yeniden üretilmesine neden olacaktır. Oysa ki bir kamu politikası ile ilgili teorik ve pratik beklentiler arasında tüm yurttaşlar açısından olabildiğince kapsayıcı bir şemsiye işlevi görmesi ve bu sayede, öngörülebilir ve benzer politika etkileri oluşturması bulunmaktadır (Borderick, 2012). Ayrıca, kamu politikası açısından toplumsal cinsiyet eşitliğinin, yalnızca bir sosyal adalet meselesi değil, aynı zamanda, kalkınmanın temel unsurlarından biri olduğunu da belirtmek gerekmektedir (World Bank, 1995, ss. 3-8).

Kamu politikası üretimi sürecinin cinsiyete nötr bir yaklaşımla sürdürülmesi, yukarıda da aktarıldığı üzere, toplumsal cinsiyet çalışmaları perspektifinden, kamu politikasının doğasının, erkek-merkezli ve dolayısıyla cinsiyetçi bir temelde şekillenmesine neden

olduğu yönündeki eleştirilere nesnel bir zemin oluşturmaktadır (Günlük-Şenesen, Yücel, Yakar-Önal, Ergüneş ve Yakut-Çakar, 2017, s. 5). Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet araştırmaları, kamu politikasının mahiyeti itibariyle, cinsiyet eşitsizliğini yeniden üretebilecek bir süreç olma potansiyeli ile onu ortadan kaldıracı bir süreç olma potansiyelinin ikisine birden sahip olduğunun altını çizmektedir. Burada belirleyici olan, politika sürecinin cinsiyete nötr bir yaklaşımla mı, yoksa toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifiyle mi gerçekleştirildiği sorusu ile doğrudan ilişkilidir (Lombardo vd., 2012, ss. 2-3).

Borderick (2012), herhangi bir kamu politikasının cinsiyete duyarlı olup olmadığını iki basit adımla anlamının mümkün olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre, ilk adım, politikanın içeriğinde cinsiyete dayalı ayrımcılığın gizli olup olmadığı ortaya çıkarmak için, o politikanın karşısında kadınlar ve erkeklerin durumunu sorgulamaktır. İkinci adım ise kurum ve yapıların gizlenmiş cinsiyetini aramaktır. Borderick (2012), karar alıcı pozisyonlar ile uygulayıcı pozisyonların her ikisinin de cinsiyet dağılımını sorgulamanın, kurum ve yapıların gizlenmiş cinsiyetini anlamının basit bir yolu olabileceğini belirtmektedir.

Kamu politikasının cinsiyetçi doğasını dönüştürecek ve bu yolla, kapsayıcılığını ve etkinliğini arttıracak doğru yaklaşımın ne olacağı sorusuna, aralarında Bacchi, Hawkesworth, Freeman, Bonepart, Gelp ve Palley gibi isimlerinde yer aldığı araştırmacılar, feminist fikir, ihtiyaç ve taleplerin karar alma mekanizmalarına ulaşması yoluyla cinsiyetçi politika doğasının dönüşebileceği yanıtını vermişlerdir (Lombardo vd., 2012, ss. 6-8). Bu yanıt ise “Bir Süreç Olarak Kamu Politikasının Toplumsal ‘Cinsiyetçi’liği Üzerine” başlığı altında da değinilen, daha fazla kadın parlamenterin varlığının, politika yapımının içeriğini değiştirip değiştirmeyeceği yönündeki tartışmalar ile devam etmiştir (O’Brien ve Piscopo, 2019, s. 54).

3.1. bölümde yer verilen bu konuyu tekrar hatırlamak gerekirse, O’Brien ve Piscopo (2019), temsil mekanizmalarında daha fazla kadının yer almasının, politika yapımı üzerindeki etkileri hakkındaki tartışmaların, kadın parlamenterlerin politik tercihleri ve toplumsal cinsiyet kimlikleri arasında, cinsiyet eşitsizliğini dönüştürücü bir dinamik bulunup bulunmadığı sorusu üzerinden devam ettiğini açıklamaktadır (ss. 54-6). Krook ve Mackay (2011) ise daha fazla kadın parlamenterin varlığının, bu

parlamenteler kendini anti-feminist olarak tanımlıyor bile olsa, politika yapımının içeriğini dönüştürücü nitelikte olduğunun, birçok ülkenin parlamentosundaki pratiklere bakılarak anlaşılabilirliğini ileri sürmektedir (s. 1).

Lombardo vd. (2012), literatürde, kadın parlamenterlerin temsiliyetinin artması kadar önemli olduğuna işaret edilen bir diğer konunun, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı problem alanlarının gündeme taşınması ve karar organlarından gerekli düzenlemeler çıkana kadar da gündemde kalması olduğuna değinmektedir (ss. 6-8). Van der Vleuten (2007) ise bu bağlamda, uluslararası, uluslar-üstü ve ulusal baskı gruplarının önemine, 'kısaç' adını verdiği bir model üzerinden değinmektedir (s. 24). Literatürde Van der Vleuten modeli adıyla da anılan bu model, üyesi/adayı olunan uluslararası/uluslar-üstü baskı grubunun, politika düzenlemelerini gözden geçirmesini istediği bir devletin, bu konuda adım atmakta isteksiz olması durumuna karşı, ulusal baskı gruplarının seferber edilmesi ve aşağıdan baskı yapmaya başlamasını ifade etmektedir. Böylece, politikalarını yeniden düzenlemesi beklenen devlet hem uluslararası/uluslar-üstü baskı grubu tarafından hem de ulusal baskı grupları tarafından sıkıştırılacağı için en nihayetinde bu baskılara yanıt vermek durumunda kalacaktır (Van der Vleuten, 2007, s. 24-7). Kısaç modeli, Türkiye'de toplumsal cinsiyet özelinde yapılan kamu politikası reformlarını da açıklayabilecek bir model olması bakımından bu bölümün devamında tekrar anılacaktır.

Kamu politikasının toplumsal cinsiyetini ortadan kaldıracak yahut başka bir ifadeyle, kapsayıcılığı konusundaki göreceliği törpüleyecek, pratiğe yönelik çözüm önerilerinin başında 'cinsiyete duyarlı' olarak anılan, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının geliştirilmesi gelmektedir²¹ (Dahlerup, 1980, s. 2). Bu noktada, toplumsal cinsiyet eşitliği politikası kavramına açıklık getirmek gerekmektedir.

Toplumsal cinsiyet kavramı, yukarıda "1.4.4. Toplumsal cinsiyet" başlığı altında da aktarıldığı üzere, biyolojik cinsiyetin toplumsal bağlamda inşasını ifade etmektedir.

²¹ Toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaştırılmasını ifade eden bu yaklaşım (Günlük-Şenesen vd., 2017, s. 5), yalnızca biyolojik cinsiyeti ve cinsel yönelimi heteroseksüel kadın olan yurttaşlar bakımından değil, LGBTİ+ yurttaşlar bakımından da toplumsal yaşamın eşit koşullarda deneyimlenmesi anlamına gelmektedir. "1.2. Dünyada Kadın Hareketinin Tarihi" başlığında da aktarıldığı üzere, feminist hareketin ve söylemin içine girdiği üçüncü dalgasının queer (sabit nitelikleri olmayan/akışkan cinsiyet kimlikleri) yaklaşımı haiz yapısı hatırlanacak olursa, yaklaşımı, 'akışkan cinsiyet kimliklerini kapsayıcı kamu politikası' olarak da adlandırmak bittabi mümkündür.

Toplumun üyelerini iki temel toplumsal cinsiyet kutbuna ayıran bu düşünüş, kadın ve erkeklerin toplum içerisindeki pozisyonunu tayin etmekte ve cinsiyete dayanan gerçek dışı gerekçelerle bireyler arasında ayrımcılık yapmaktadır. Cinsiyete dayalı bu ayrımcılık, farklı biçimlerde de olsa, tüm toplumlarda görülmekte ve kadınlara ikincil bir rol ve statü biçmektedir (Bacacı-Varoğlu, 2001, ss. 2-3). Kökleri insanlığın ilk çağlarına dayanan toplumsal cinsiyet kurgusu, aynı zamanda bir kamu politikasıdır. Zira yukarıda da bahsedildiği üzere, siyasal alanın toplumsal cinsiyeti heteroseksüel erkektir. Bu nedenle de eril yasama organlarından çıkan politika kararları, cinsiyetler arası eşitsizliği yeniden üretmektedir (Lipson, 2005, s. 107; Nwankwor, 2019, s. 263).

Toplumsal cinsiyet eşitliği politikası, toplumsal yaşayışın, kadın ve erkekler arasında, insan haklarına dayanan ve salt vatandaşlıktan doğan eşitlik hakkını gözeterek düzenlenmesini hedeflemektedir (Tokuroğlu, 2016, ss. 352-5). Daha açık bir ifade ile, toplumsal yaşam içerisinde dezavantajlı -burada kastedilen, heteroseksüel erkek olmayan- olarak anılan bireylerin talep ve ihtiyaçlarının da politika sürecinde ele alınması ve politika çıktılarının, toplumsal cinsiyeti yeniden üretici mahiyette olmamasını ifade etmektedir (Krook ve Childs, 2010, ss. 11-2). Tokuroğlu (2016), toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik politika üretiminin iki temel kaynağı olduğunu belirtmektedir: İktidar/bürokrasi ve baskı grupları (s. 354).

“2.3. Kamu Politikası Sürecinde Rol Oynayan Unsurlar” başlığı altında aktarıldığı üzere, iktidar/bürokrasi, kamu politikasının resmi unsurları arasında yer almaktadır (Çevik ve Demirci, 2012, ss. 35-6). Baskı grupları ise vatandaşların toplumsal yaşayışa dair talep ve ihtiyaçlarını resmi unsurlara aktaran ve ihtiyaçlara cevap veren politika çıktıları üretilmesi için hükümetlerin üzerinde aşağıdan gelen bir kamuoyu baskısı yaratan sivil unsurdur (Heywood, 2016, s. 308). Tokuroğlu (2016), toplumsal cinsiyete duyarlı bir kamu politikası sürecinde, bu iki temel kaynağın sürekli etkileşim halinde olmasının ve karşılıklı olarak birbirilerini beslemesinin, sürecin sağlıklı bir şekilde akabilmesi bakımından önemli olduğunu belirtmektedir (s. 354).

Toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının üretimi sürecinde izlenecek yol ve belirlenecek amaçların neliği üzerine gerek literatürde ve gerekse pratikte farklı yaklaşımlar bulunmaktadır (Krook ve Childs, 2010, s. 11). Bunlar arasında -aşağıda Tablo 3.9.'da da ayrıca bir özetine yer verildiği üzere- başlıca uygulamalar şu şekilde

sıralanabilir: Şekli eşitlik politikası, maddi eşitlik politikası, fırsat eşitliği politikası ve sonuçlarda eşitlik politikası (Eray, 2015, s. 102-9).

Tablo 3.9. Literatür ve Pratikte Yer Alan Başlıca Cinsiyet Eşitliği Politikası Yolları

Uygulamanın Türü	Şekli Eşitlik Politikası	Maddi Eşitlik Politikası	Fırsat Eşitliği Politikası	Sonuçlarda Eşitlik Politikası
Politikanın Uygulama Yolu	Cinsiyetler arasında ayırım gözetmeden, eşit muamele uygulamak.	Mevcut eşitsizlikleri ortadan kaldıracak yönde muamele uygulamak.	Kadın ve erkeklere, başlangıç noktasında fırsatlar bakımından eşitleyici nitelikte muamele uygulamak.	Maddi eşitsizliğinin kökenlerini tespit ederek, bunların çözümüne ilişkin özel muamele uygulamak.
Politikanın Hedefleri	Kadınların, toplumsal yaşamda erkekler ile aynı konuma yükseltilmesi.	Ters fark stratejisi izleyerek, cinsiyete dayalı farklılıkları gidermek.	Fırsatlar bakımından toplumsal cinsiyet eşitliği sağlanana kadar pozitif ayrıcalık uygulamak.	Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sonuçlarda gözlemlenmesi.
Politikaya Yöneltilen Eleştiriler	Eşitlik ile fark arasındaki ayırım üzerinde durmayan bu politika yolu, özünde kadınları erkekleştirme çabasıdır.	Bu politika yolunun eşitliği sağlamak adına öngördüğü uygulamalar, toplumda eşitsizlik uygulamaları olarak yorumlanıp, eleştirilebilir.	Başlangıç noktasında fırsat eşitliğini sağlamak yeterli değildir. Çünkü kadınlar süreç boyunca eşitsizliğe uğramaya devam edecektir.	Eşitsizliğinin kaynağı ve kökenlerine inerek onları tümüyle ortadan kaldırma amacı yalnızca kadınları değil, dezavantajlı grupların hepsini kapsamalıdır.

(Kaynak: Eray, 2012, ss. 102-9)

• Şekli eşitlik politikası: ‘Aynılık’ yahut ‘simetrik eşitlik’ olarak da anılan bu yaklaşım, klasik liberalizmin etkisiyle şekillenmiş bir eşitlik düşüncesini ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle, ayırım gözetmeksizin eşit muameleyi öngörür, ancak eşit koşullarda olmayan bireyler için eşit olmayan sonuçlar doğacağını göz ardı etmektedir (Eray, 2015, s. 103). Kadınları, erkeklerin standartlarına yükselterek eşitliği sağlamayı hedefleyen bu yaklaşım, büyük ölçüde aynılık olarak yorumlanan bir eşitliğe odaklanmıştır. Eşitlik ve fark arasındaki ayırımın tartışıldığı, kadın dostu kamu politikası konusunda ilk adımların atıldığı günlerde ortaya çıkan bu yaklaşım, feministler tarafından, kadınları, erkekleştirmeyi amaçladığı iddiasıyla eleştirilmiştir (Krook ve Childs, 2010, s. 11). Ayrıca, Avrupa Adalet Divanı da bu yaklaşımla ilgili

olarak daha sonra, yalnızca benzer durumlardaki kişiler için uygulanabilir olduğunu beyan etmiştir (Eray, 2015, s. 103.)

• Maddi eşitlik politikası: Bu yaklaşım, prensip olarak tüm bireylere eşit bir muameleyi öngörmekten ziyade, mevcut eşitsizliği ortadan kaldıracak uygulamaları amaçlamaktadır (Eray, 2015, s. 105). Şekli eşitlik politikasının eksik yönünü, bir ‘ters fark stratejisi’ ile, kadın olarak kadın ihtiyaçlarına yönelik politika hamleleriyle tamamlamaya çalışan bu yaklaşım, daha sonra cinsiyete dayalı farklılıkları yeniden üretebileceği konusunda hem feministler hem de uluslararası hak kuruluşları tarafından eleştirilmiştir (Krook ve Childs, 2010, s. 12). Eşitsizliklerin yeniden üretimine neden olabileceği yönündeki endişe, bu yaklaşımın devlete pozitif yükümlülükler vermesinden kaynaklanmaktadır. Burada sorunlu olduğu ileri sürülen nokta, eşitlik sağlamak için uygulanacak politikaların, eşitsizlik olarak algılanabilmesi ihtimali ile ilgili olarak, ülkeden ülkeye değişebilecek algı farklılığıdır. Üstelik, bu yaklaşımda, sonuçlarda mı yoksa fırsatlarda mı bir eşitlik sağlanacağı konusunda netlik bulunmamaktadır (Eray, 2015, ss. 104-5).

• Fırsat eşitliği politikası: Şekli eşitlik ile maddi eşitlik yaklaşımlarının bir sentezini yansıtan bu yaklaşım, sonuca değil, başlangıç noktasının eşitliğine odaklanmaktadır. Zira burada ana fikir, bireylerin fırsatlarda eşitliği yakaladığında, ilerleyen süreçte karşılaşılabilecek ayrımcılıklarla mücadele edebileceği yönündedir. Bu bakımdan, liberal düşünüşün biraz yumuşatılmış bir yorumudur. Kadınların gündelik yaşamlarında maruz kaldıkları cinsiyete dayalı eşitsizlikleri gidermek adına, eşitlik sağlanana kadar ayrıcalık uygulamayı öngören bu yaklaşım, fırsatlarda eşitlik sağlamak konusunda ideal bir yol olarak yorumlanmaktadır. Ancak süreç boyunca eşitsizliğe neden olacak etkenleri, başka bir ifadeyle eşitsizliğin kaynağı ve kökenlerini göz ardı etmesi ve en nihayetinde de sonuçlarda eşitliği sağlamak konusunda bir önlem planı sunmaması nedeniyle eleştirilmektedir (Eray, 2015, ss. 105-6).

• Sonuçlarda eşitlik politikası: Bu yaklaşım, maddi eşitliğin sağlanabilmesi için toplumsal yaşamda ayrımcılığa maruz kalan kadınları, farklılıkları çerçevesinde değerlendirerek, özel muameleler uygulamayı hedeflemektedir. Kadın katılımı için kota ve fermuar sistemi gibi sair pozitif ayrımcılıkların uygulanması, sonuçlarda gözlemlenebilen etkileri bakımından, bu yaklaşımda sıklıkla tercih edilmektedir.

Uygulamada daha çok siyasal alan ile kamu kurum ve kuruluşlarında çalışacak personele yönelik projelerde yoğunluk gözlemlenmektedir. Dezavantajlı grupların tümünü kapsayacak politikaların oluşturulmasına uygun bir yaklaşım olmasına rağmen, pratikte daha çok kadınları önceleyen projeler öne çıkmaktadır (Eray, 2015, ss. 106-8). Ancak hem akademiye hem de pratikte bu yaklaşım, son dönemlerde çok boyutlu bir perspektife yönelmeye başlamıştır. Sadece kadın-erkek eşitliği bakımından değil, toplumsal grupların tümü için eşitliğin öngörüldüğü bir 'çeşitlilik ana akımı' olarak yorumlanan bu yeni perspektif, cinsiyet, cinsel yönelim, ırk ve engellilik gibi sair dezavantajlar temelinde, bütünleştirici bir politika biçimine doğru dönüşmektedir. Bu yolla, esasen hükümetler için politika süreci çok daha karmaşık işleyecek olsa da amaç, toplumun tümünü kapsayacak olan kamu politikalarının üretilmesi ve böylece toplumsal fayda bakımından, maksimum verimliliğe ulaşılmasıdır. Bu sayede, kamu politikası döngüsünün kapsayıcı olmayan nitelik nedeniyle başa dönme sıklığını minimum seviyeye çekmek mümkün olacaktır (Krook ve Childs, 2010, ss. 11-3).

“2.3. Kamu Politikası Sürecinde Rol Oynayan Unsurlar” başlığı altında belirtildiği üzere, modern demokratik toplumlarda kamu politikası çıktıları yasama, yürütme ve yargı organlarının oluşturduğu resmi unsurların tekelinde değildir. Siyasi partiler, baskı grupları, medya ve hükümetler arası örgütler (inter-governmental organizations) ile uluslararası hükümet dışı örgütler (non-governmental organizations), hükümetlerin kararlarını etkileyici nitelikte bir rol oynayarak, kamu politikalarının şekillenmesine önemli katkılar sunarlar (Kennet, 2008, s. 3).

Kamusal yaşayışı düzenleyen karar ve uygulamaların salt devlet tekelinde olduğu geleneksel yönetim biçiminin aksine, kamu politikası sürecine -başta karar ve uygulamalardan doğrudan biçimde etkilenenler olarak vatandaşlar gelmek üzere- birçok unsurun birlikte katıldığı bu çağdaş yaklaşım, kamu politikası literatüründe, yeni kamu yönetimi (new public management) olarak anılmaktadır. Beraber yönetmek anlamında, yönetim yaklaşımının esas olduğu yeni kamu yönetimi anlayışı, toplumsal cinsiyet eşitliğini gözeten kamu politikası çıktılarının gelişmeye başladığı

bir zemin olması bakımından önemlidir²² (Günlük-Şenesen, Ergüneş, Yakar-Önal, Yakut-Çakar ve Yücel, 2014, ss. 40-50).

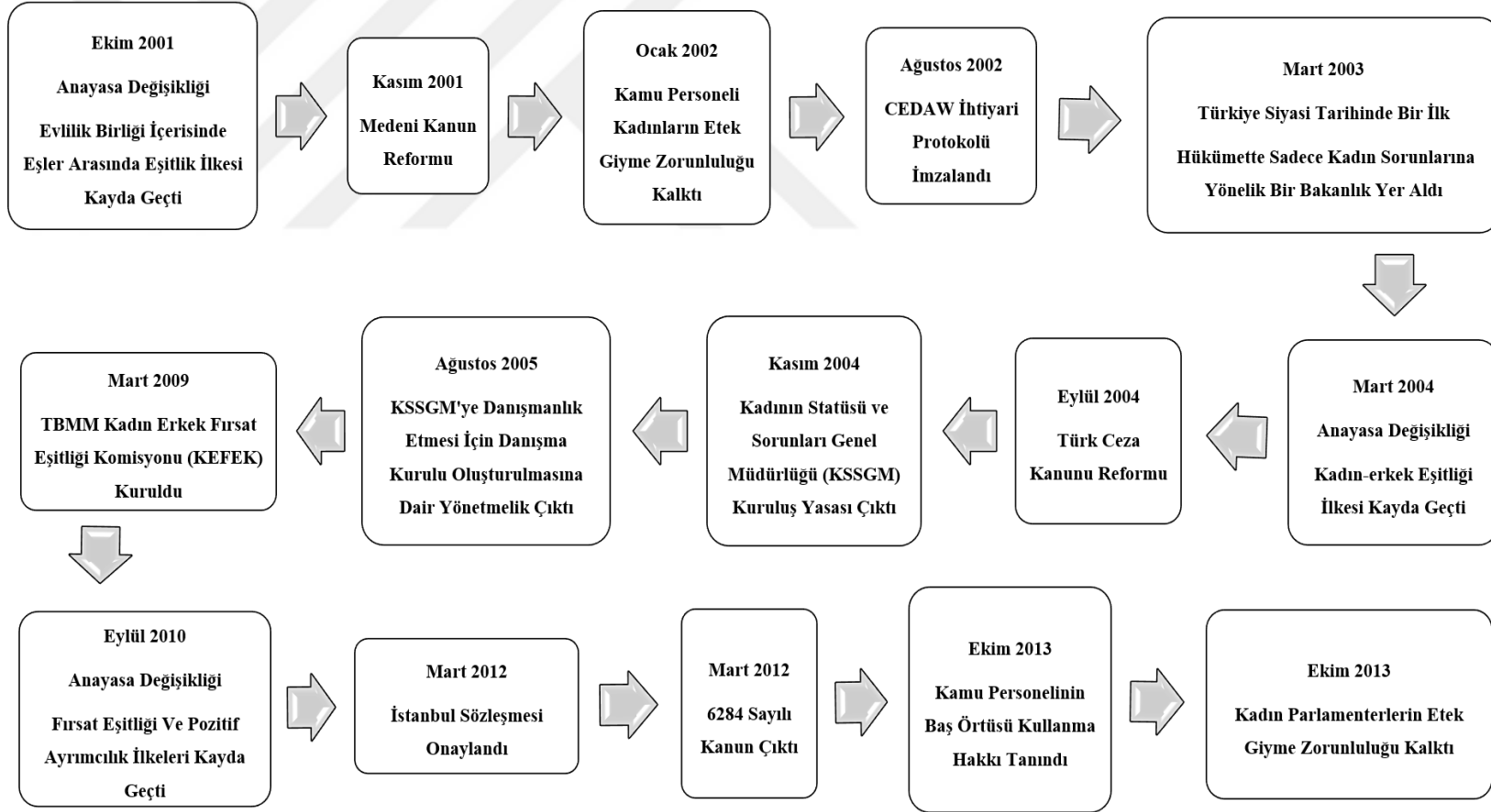
“2.4. Türkiye’de Kamu Politikası Kavramının Gelişimi, Yansımaları ve 1983-2018 Arası Bir Kesit” başlığında da bahsedildiği üzere, bu çalışmanın tarihsel çerçevesi olan 1983-2018 yılları arası dönemde, Türkiye’de kamu politikası, küreselleşme ve Avrupalılaşma nosyonları üzerinden gerçekleşen bir gelişim seyri izlemiştir (Uçkaç, 2010, ss. 246-7). Bu konu, toplumsal cinsiyet eşitliği politikası özelinde ele alındığında ise 2000’li yıllarda başladığı görülen, toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik reform çalışmalarında, temel ve öncül etkenin Avrupa Birliği (AB) uyum süreci olduğu anlaşılmaktadır (Moroğlu, 2004, s. 131). Hatırlanacak olursa, ikinci bölümün 2.4. numaralı alt başlığında, Türkiye’nin AB’ne dahil olma konusundaki girişimlerinin hayli eski yıllara uzandığı, ancak aday ülke statüsüne alınmasının, Aralık 1999’da düzenlenen Helsinki Zirvesi ile mümkün olduğu (Aksoy, 2006, ss. 6-7) aktarılmıştı.

Adaylık statüsüne alınmış bir ülkenin, AB’ne kabul edilmesi, topluluk müktesebatının benimsenmesi ve bu doğrultuda, iç hukukta gerekli düzenlemelerin yapılması şartına bağlanmaktadır. Dolayısıyla, aday ülke statüsüne alınan Türkiye’den de iç hukukuna dair düzenleme yapılması istenen bazı konular olmuştur. Bunlardan bir tanesi de toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın haklarına yönelik politikalarla ilgilidir (Aksoy, 2006, ss. 6-7). Aslına bakılırsa, aday bir ülkenin uyum süreci ile ilgili olarak, Avrupa Birliği’nin topluluk prensipleri gereği, asla taviz vermediği tek konu eşitlik politikalarıdır (Moroğlu, 2004, s. 134).

Avrupa Komisyonu tarafından her sene düzenli olarak hazırlanan Türkiye Düzenli İlerleme Raporu’nun 2000-2018 yılları arasındaki raporları üzerinden, AB uyum süreci doğrultusunda -Türkiye’de insan hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği alanında faaliyet gösteren STK’ların da katkılarıyla- toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik olarak yapılan reformların bir özetini aşağıdaki -Şekil 4.1. üzerine de yerleştirilmiş olan- örnek olaylardan görmek mümkündür:

²² Yeni kamu yönetimi yaklaşımı ve yönetim kavramı ekseninde, kamu politikası sürecini toplumsal cinsiyet perspektifinden değerlendirmek başka bir araştırma konusu olduğundan ve bu tez çalışmasının araştırma sorusunu cevaplayacak kavramsal çerçeve içerisinde yer almadığından, burada kavramlara dair daha fazla açıklama yapılmayacaktır.

Şekil 3.1. 2000-2018 Yılları Arasında AB Uyum Süreci Doğrultusunda Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Yönelik Olarak Yapılan Başlıca Politika Reformları

(Kaynak: Avrupa Birliği Başkanlığı, 2019)

- Ekim 2001’de Anayasanın çeşitli maddelerinde değişiklik yapılması karara bağlanmış ve bu doğrultuda, “Aile Türk milletinin temelidir.” şeklindeki 41. madde metnine “ve eşler arasında eşitliğe dayanır.” ibaresi eklenmiştir.
- Kasım 2001’de kabul edilip, Ocak 2002’de yürürlüğe giren Yeni Medeni Kanun ile ‘aile reisliği’ kavramının kullanımı terk edilmiş ve evlilik birliği içerisinde eşlerin eşit hak ve yükümlülüklerle sahip olacağı yönünde düzenlemeler yapılmıştır. Boşanma halinde, evlilik birliği içerisinde edinilen malların eşler arasında eşit bir şekilde paylaşılmasını düzenleyen bir madde de bu yeni yasaya eklenmiştir. Ayrıca, boşanma halinde eşlerden kadının olanın mali durumunun daha iyi olması halinde, boşanmada erkeğe nafaka hakkı da tanınmıştır. Son olarak, Yeni Medeni Kanun ile yasal evlenme alt yaşı kadın ve erkekler için 18 olarak belirlenmiştir.
- Ocak 2002’de kadın memurların pantolon giymesini yasaklayan yönetmelik değiştirilmiştir.
- Ağustos 2002’de bir BM belgesi olan Kadına Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) İhtiyari Protokolü onaylanmıştır.
- Mart 2003’de Türkiye siyasi tarihinde ilk kez hükümette kadın sorunlarına yönelik olarak bir bakanlığa yer verilmiştir.
- Mayıs 2004’te yapılan Anayasa düzenlemesiyle, 10. maddeye şu fıkra eklenmiştir: “Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür.”
- Temmuz 2004’te kabul edilen Belediyeler Yasası ile nüfusu 50.000’den fazla olan belediyelere, sığınma evi açma zorunluluğu getirilmiştir.
- Eylül 2004’te kabul edilen ve 2005 yılında yürürlüğe giren Yeni Türk Ceza Kanunu ile eşini öldürmek ve töre saikiyle cinayet işlemek suçları, nitelikli hallerden sayılarak, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına bağlanmıştır. Bu kanunla ayrıca, evlilik birliği içerisinde gerçekleşen cinsel saldırı suçunun, mağdurun şikâyeti halinde, yasal soruşturma ve yargılamaya neden olacağına karar verilmiştir. Son olarak, mahkeme emri olmadan yapılan bekaret testi için, bu muayeneyi yapan ve yapılmasına sebep olanlara hapis cezası düzenlenmiştir.

- Kasım 2004'te, 1990 yılında kurulmuş olan Başbakanlığa bağlı kuruluş Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü (KSSGM)'nin varlığını kanunla tescil eden Kuruluş Yasası yürürlüğe girmiştir.
- Ağustos 2005'te Kadının Statüsü Danışma Kurulu oluşturulmasını öngören bir yönetmelik çıkarılmıştır. Bu yönetmeliğe göre; Türkiye'deki tüm Bakanlıklar, akademik kuruluşlar ve ilgili STK'lardan temsilcileri bir araya getirecek olan bu kurulun, toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik politikaların hazırlanması ve yürütülmesinde, ayrıca KSSGM'nin işleyişi hakkında tavsiye niteliğinde kararlar vermesi öngörülmüştür.
- Mart 2009'da TBMM'de Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu (KEFEK) kurulmuştur. Komisyonun görevleri, dünyada ve Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili gelişmeleri takip etmek, toplumun ihtiyaç ve taleplerini gözlemlemek, kanun tasarılarında görüş bildirmek olarak belirlenmiştir. Bu komisyona ayrıca, cinsiyet eşitliği ihlalleri ve cinsiyete dayalı ayrımcılık konularındaki insan hakları şikayetlerini inceleme yetkisi de verilmiştir.
- Eylül 2010'da daha önce de üzerinde düzenleme yapılmış olan, Anayasanın 10. maddesine şu fıkra eklenmiştir: "Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz."
- Mart 2012'de Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi olarak da anılmaktadır) onaylanmıştır.
- Mart 2012'de 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun çıkartılmıştır. Bu kanunla, evli kadınlar kadar, evli olmayan kadınların da şiddetten korunması amaçlanmıştır. Kanun metninin hazırlanmasında yasama kurumu, STK'lar ile iş birliği içinde olmuştur.
- Ekim 2013'te Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Personelin Kılık ve Kıyafetine Dair Yönetmelik'te değişiklik yapılmış ve isteyen kadın personelin başörtüsü takabileceği belirtilmiştir.
- Ekim 2013'te TBMM İçtüzüğünde yapılan düzenleme ile kadın milletvekillerinin pantolon giyme hakkı tanınmıştır (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2019).

Van der Vleuten (2007)'in yukarıda anılan kısaç modeli tekrar hatırlanacak olursa; bu model, bir devletin, üyesi/adayı olduğu uluslararası/uluslar-üstü baskı grubunun, ulusal içtihadında izlediği politikalarda düzenleme yapmasını istemesi halinde hem ulusal ölçekteki STK'lar tarafından aşağıdan baskılanmasını hem de üyesi/adayı olduğu kuruluş tarafından dışarıdan baskılanmasını ifade etmektedir. Böylece, ilgili devlet, izlediği politika yollarını gözden geçirmek durumunda kalmaktadır (ss. 24-7).

AB üyesi ülkelerin, toplumsal cinsiyet politikalarını topluluk müktesebatına uyumlulaştırması örneği üzerinden modelini açıklayan Van der Vleuten (2007), modelin özellikle, toplumsal cinsiyet politikalarını topluluk müktesebatına uyumlulaştırmak konusunda istekli davranmayan devletler üzerinde etkili olduğunu vurgulamaktadır (s. 24). Şöyle ki ulusal baskı grupları, ilgili politika konusundaki gözlemlerini Avrupa Parlamentosu, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Mahkemesi gibi uluslar-üstü kuruluşlara raporlamakta ve bu yolla, AB müktesebatına göre, ihlal niteliğindeki durumlar uluslararası ortama yansımaktadır. İhlalci olduğu ileri sürülen devlet, söz konusu durum yanlış yorumlama gibi bir sebepten kaynaklanıyor ise uygunsuzluk iddiasını gerekçelendirir yahut reddeder. Yine de güvenilirlik sağlanamaz ise bu ihlal, söz konusu devlete -mali- yaptırım uygulama yetkisine sahip olan, Avrupa Mahkemesi'ne taşınmaktadır (Van der Vleuten, 2007, ss. 26-7).

Avrupa Mahkemesi, kısaç modelinin bir parçasıdır. Ayrıca, Mahkeme'den çıkacak mali yaptırım kararı kadar etkili olan bir diğer durumun da devletlerin, bu aşamaya gelme konusunda endişe duymaları olduğunu belirtmek gerekir. Zira hiçbir devlet, uluslararası arenada prestijinin sarsılmasını istemeyecektir (Van der Vleuten, 2007, s. 26). Vleuten (2007), burada, ulusal sivil baskı mekanizmalarının sürecin başında oynadıkları rol nedeniyle, modelde önemli bir yere sahip olduğunun altını çizmektedir. Çünkü çifte baskı ve dolayısıyla kısaç, ancak onların aşağıdan baskısı sayesinde işlemektedir. Aksi durumda ise söz konusu devlet; çifte baskı, mali yaptırım, uluslararası prestijin zedelenmesi gibi durumlarla karşı karşıya kalmayacağı için beklenen politika düzenlemelerini yapmayacaktır. Daha açık bir ifade ile, gerçek bir düzenlemedense, söylemde kalan bir sembolizme kaçmayı tercih edecektir (ss. 25-7).

Türkiye'nin 2000'li yılların başından itibaren, AB adaylığı statüsü nedeniyle atmış olduğu adımlar ve toplumsal cinsiyet eşitliği özelinde gerçekleştirmiş olduğu başlıca

politika reformları (hatırlanacak olursa, bu reformların bir özetine yukarıdaki Şekil 4.1’de yer verilmişti), genel bir perspektiften bakıldığında, Van der Vleuten’in kısaç modeli ile uyumlu gibi görünmektedir.

AB’nin, eşitlik politikaları uygulamalarına yeniden dönülecek olursa, yukarıda da aktarıldığı üzere, adaylık statüsündeki bir ülkenin, AB’ye kabul edilmesi ancak topluluk müktesebatının benimsenerek, ulusal içtihatla gerekli düzenlemelerin yapılması şartına bağlıdır (Aksoy, 2006, s. 6). Devlet-vatandaş ilişkisi çerçevesinde değerlendirildiğinde, AB müktesebatı, sosyal devlet ilkesi etrafında şekillenen sosyal politikaları öngörmektedir (Gezgin-Eriş, 2000, s. 8).

Sosyal devlet, en geniş anlamda, toplumsal yapı ve iktisadi hayata doğrudan veya dolaylı biçimde, kamusal araçlarla müdahil olma yetkisine sahip olan devleti ifade etmektedir (Ayman-Güler, 2006, s. 3). Daha açık bir ifade ile, sosyal devlet, desteğe ihtiyaç duyan yaşlılar, engelliler, yoksullar ve eşcinseller gibi dezavantajlı grupların toplumsal yaşayışa dair deneyimlerini, eşitlik yönünde dönüştürmek ve bu sayede, toplumsal yaşamdaki mevcut eşitsizlikleri gidermek maksadıyla gerek sosyal hayata gerekse piyasaya müdahale ederek, bu alanlarda düzenleme yapma yetkisiyle donatılmış devlet anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, sosyal devlet anlayışı, sakatlık/engellilik, sağlık güvencesi, eğitime erişim, yoksulluk/evsizlik vb. konuların yanı sıra toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik olarak da üretilen sosyal politikaları içermektedir (Dedeoğlu, 2009, s. 42).

Yukarıda açıklanan haliyle sosyal devlet yaklaşımı ve sosyal politikalar, başta AB Kurucu Antlaşması olmak üzere, Sosyal Politika ve Avrupa Sosyal Şartı gibi daha pek çok belgede değinilen hedeflerdir. Üretilen politikalar ve hazırlanan programlar bu hedefler doğrultusunda şekillendirilmektedir (Gezgin-Eriş, 2000, s. 9).

Sosyal devlet ilkesinin uygulamada, yurttaşların eşitliği adına nasıl bir rol oynayabileceği konusunda yapılacak daha fazla teorik açıklamadansa, burada, çalışmanın araştırma konusu ile olan ilişkisi de göz önünde bulundurularak, kritik eşik ve cinsiyet kotası kavramları ile cinsiyete duyarlı bütçeleme kavramına yer vermek, konunun anlaşılabilmesi ve ilerleyen bölümlerde yerine oturabilmesi bakımından daha uygun olacaktır.

3.2.1. Kritik eşik ve cinsiyet kotası

Kritik eşik ve temsilde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamanın bir aracı olarak cinsiyet kotası, sosyal devlet ilkesi bağlamında, verilebilecek en spesifik örneklerdendir (Dahlerup, 2014, s. 138). Toplumsal yaşamın hemen her alanında kullanımı mümkün olan kritik eşik, burada araştırma konusuyla doğrudan ilişkisi bakımından, siyasi katılımda cinsiyet kotası perspektifinden ele alınacaktır.

AB Konseyi 22 Ekim 1999 tarihli kararı, kadınların, tüm kamu kurumları; siyasi partiler, sendikalar ve sivil toplum kuruluşları gibi tüm toplumsal kurumlar; akademik ve bilimsel kuruluşlar; sanat, kültür, eğitim ve spor kurumlarında pariteye, yani %50'lik eşitlik oranına ulaşmasını, uzun vadeli bir hedef olarak belirlemiştir. Mutlak eşitliğin yakalanabilmesi için ise kısa vadeli bir hedef olarak, 'kritik eşik' gündeme alınmıştır (Dahlerup, 2014, ss. 138-40).

Dahlerup (2014), kritik eşiği, bir topluluk içerisindeki herhangi bir sosyal grubun, o topluluğun en az %33'ünü oluşturması olarak tanımlamaktadır (s. 139). Bu sınır, bilimsel standartlar doğrultusunda yapılmış hesaplamaların sonucunda ortaya konmuştur. Şöyle ki bir topluluğun içerisinde, 1/3'lük temsiliyete ulaşamamış sosyal gruplar için, hak ihlallerine uğramak kaçınılmaz olmaktadır. Bu bağlamda, katılımcılar arasında eşit koşulların varlığından söz edilmeye başlanabilmesi için %33 eşiğinin aşılmış olması gereklidir (Dahlerup, 2014, ss. 138-40). Burada, kritik eşiğin, mahiyeti itibariyle toplumun tüm kesimleri için sosyal adaletin sağlanmasını ifade ettiğini tekrar hatırlatmakta fayda bulunmaktadır.

Çoğunlukla kritik eşiğin alt sınır olarak belirlendiği cinsiyet kotası, pratikte hangi cinsiyetin temsiliyeti daha az ise o grubun yeterli temsiliyete ulaşması amacından hareketle, bir alt/üst sınır belirlenmesini ifade etmektedir (Sitembölükbaşı, 2007, ss. 15). Literatürde ve söylemde yer yer cinsiyet kotası kavramı yerine, kadın kotası ifadesine yer verilmektedir. Burada, cinsiyet kotası kavramı ile kadın kotası ifadesinin aynı anlama gelmediği belirtilmelidir. Kadın kotası ifadesi, kadınlar için sınırları belirlenmiş, kısıtlı bir alan anlamını çağrıştırmaktadır. Ayrıca bu ifade, bir hakkın teslimini zorlaştıran unsurları, ortadan kaldırmayı amaçlayan bir programdan ziyade, üstenci bir niyet içeren iyiliği, bir tür lütfetmeyi hatırlatmaktadır (Aldemir ve Budak, 2018, s. 45). Oysa ki cinsiyet kotası kavramı, yukarıda da belirtildiği üzere, pratikte

hangi cinsiyetin temsiliyeti yetersiz kalmakta ise o cinsiyet için temsil eşitliğini sağlamak amacını ifade etmektedir. Üstelik bu kavram da tıpkı kritik eşik kavramı gibi, uygulamada yalnızca karar alma mekanizmalarının cinsiyet eşitliğine ulaşması için değil, toplumsal yaşamın içerisinde yer alan tüm iş ve etkinlikler için geçerlidir.

Uygulamada, cinsiyet kotasının Anayasa ile, siyasi parti ve seçim kanunları ile veya siyasi partilerin kendi örgütlenmeleri içerisinde tüzük ve yönetmelikleri ile -ya da bunların hepsinde birden- düzenlemenin yapıldığı birçok örneğe rastlanmaktadır (Sitembölükbaşı, 2007, ss. 15-6). Aynı şekilde kota uygulamasının pratiğe nasıl döküleceği ile ilgili olarak da birçok farklı yöntem bulunmaktadır. Ancak yaygınlıkla kullanılan kota sistemleri boş koltuk sistemi, fermuar sistemi, oranlı kota sistemi ve sabit kota sistemidir (Sayın, 2007, ss. 31-3). Bu kota sistemlerine dair genel bilgilere, aşağıdaki Tablo 4.10'da yer verilmiştir.

Tablo 3.10. Pratikte Yaygınlıkla Tercih Edilen Kota Sistemleri

Kota Sisteminin Türü	Kota Sisteminin Uygulanma Yöntemi ve Amacı	Sistemin Uygulandığı Bazı Ülkeler
Boş Koltuk	Çoğu zaman sabit kota veya oranlı kota sistemleri ile birlikte kullanılan boş koltuk sistemi, bu kotaların istismarının önüne geçmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda, işaret edilen oranda/sayıda kotanın doldurulmaması halinde, bir sonraki seçim dönemine kadar bu kotalar için ayrılmış koltukların boş kalması sağlanır.	Güney Afrika, Uganda ve Belçika
Fermuar	Çoğu zaman sabit kota veya oranlı kota sistemleri ile birlikte kullanılan fermuar sistemi, bu kotaların istismarının önüne geçmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda, işaret edilen oranda/sayıda kotanın dolması için aday listelerinin bir kadın, bir erkek veya iki kadın, iki erkek gibi ritmik bir düzen içerisinde sıralanması sağlanır.	Fransa ve Belçika
Oranlı	Oranlı kota sistemi siyasi parti örgütlenmeleri içerisinde kullanımı tercih edilen bir sistemdir. Buna göre, toplam üyeler içerisinde kadın ve erkek üyelerin oranı, aynı zamanda cinsiyetlerin temsil oranını ifade etmektedir. Siyasi partiler, bu sistemi kullanarak, kadınları parti üyesi olmaya teşvik etmeyi amaçlamaktadır.	İzlanda, Danimarka, İtalya ve Mozambik
Sabit	Çoğu örnekte, Anayasa ve yasalarla uygulanması sağlanan bu kota sistemi, yetersiz temsil edilmesi ihtimali olan cinsiyet için, belirli oranda/sayıda koltuğu ayırarak temsilde eşitsizliğin önüne geçmeyi hedeflemektedir.	Ruanda, Fransa ve Arjantin

(Kaynak: Sayın, 2007, ss. 34-5; Sitembölükbaşı, 2007, ss. 15-6; Aldemir ve Budak, 2018, ss. 46-7)

Temsilde cinsiyet eşitliğinin sağlanması amacıyla kota sistemlerinin kullanıldığı ülkelerden bazılarında daha yakından bakılırsa; 2018 yılında yapılan seçimlerin ardından parlamentosunun %61,3'ü kadınlardan oluşan (IPU, 2019) Ruanda'da, 2003 yılında siyasi partilerin gönüllülüğü esasıyla eşit temsilin önünü açacak yasal düzenlemeler yapılmıştır. 2013 yılında ise anayasada kadını öneleyen %30 seçim kotası düzenlemesi yapılmış ve ayrıca bir 'Toplumsal Cinsiyet İzleme Ofisi' kurulması da kararlaştırılmıştır (Eroğlu, 2012, ss. 40-1). 2014 yılında gerçekleşen seçimler ile kadınların parlamentoda %53,1 orana ulaştığı Bolivya (IPU, 2019) da Ruanda gibi, kota düzenlemesini anayasa ile yapmış ve yine kadını öneleyen bir şekilde %48 alt sınır uygulaması getirmiştir (Sallan-Gül ve Altındal, 2015, ss. 60-1).

Kadın temsilci oranı 2017 yılında %39,7'ye ulaşan Fransa'da, sabit kota uygulaması ile birlikte, boş koltuk ve fermuar sistemi de uygulanmaktadır. Ayrıca, kadın-erkek aday sayısı arasındaki farkın 1'den çok olmaması prensibi de bulunmaktadır. Siyasi partilerin bu kurala uymaması halinde ise ödenek kesintisi ve para cezası gibi mali yaptırımlar devreye sokulmaktadır. 2014 yılında gerçekleşen seçimler ile birlikte, parlamentosunda %38 kadın temsilciyi yakalamış olan Belçika'da aday listesi üzerinden sabit kota uygulaması ile birlikte boş koltuk sistemi de uygulanmaktadır. Buna göre, herhangi bir cinsiyetin oranı, aday listesinin en az 1/3'ünü -yani kritik eşiği- oluşturmak zorundadır (Ünal-Erzen, 2019, s. 28).

Kota sistemi uygulaması ile temsilde cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına ilişkin olarak, Anayasa ve yasalarında herhangi bir düzenleme olmayan Türkiye'de bazı siyasi partiler, kendi örgütlenmeleri içerisinde cinsiyet kotası uygulamalarına yer vermektedir. Bunlardan, TBMM'de temsilci grubu bulunan ve Kasım 2015'te gerçekleşen genel seçimlerde, milletvekili olmaya hak kazanan adaylarının %38,98'i kadın olan bir siyasi parti, tüzüğünde, yukarıda bahsi geçen, kota sistemlerine yer vermemektedir. Bununla birlikte, parti tüzüğünde, 'kadınlar lehine en az eşit temsil' ifadesine; parti örgütü içerisinde, yönetim kademeleri için bir kadın ve bir erkeğin eşit yetkiye sahip olarak birlikte görev yapmaları anlamında 'eş başkanlık' ifadesine yer verilmektedir (Aldemir ve Budak, 2018, ss.55-6).

Kasım 2015 genel seçimlerinde, milletvekili olmaya hak kazanan adayları içerisinde kadınların oranı %15,67 olan ve TBMM'de grubu bulunan bir başka siyasi parti,

tüzüğünde %33 oranında sabit kota sistemine yer vermektedir. Buna göre, milletvekili genel seçimlerinde merkez yoklaması yoluyla kotanın doldurulması hedeflenmektedir. Ancak parti tüzüğünde, herhangi bir cinsiyetin, belirlenmiş olan %33 kotasını dolduramaması halinde, seçimlerin katılan adaylarla gerçekleştirileceği de belirtilmektedir (Aldemir ve Budak, 2018, ss. 54-5). Aldemir ve Budak (2018), partinin tüzüğünde öngörülen sabit kotayı teşvik edecek herhangi bir uygulamaya yer verilmediği gibi, kotanın doldurulmaması halinde uygulanacak bir yaptırıma da yer verilmemesi nedeniyle, bu siyasi parti özelinde, cinsiyet kotasının ihmal ve istismar edilmeye açık olduğunu ileri sürmektedir (s. 54). Bu sav, söz konusu siyasi partinin 2015 yılında parlamentoya giren kadın temsilci oranının, tüzükte öngörülen %33 kotasının yarısından daha az olması ile doğrulanmaktadır.

Bu tez çalışmasının, araştırma öznelininin, kadın milletvekilleri olması ve araştırma konusunun, kadın milletvekillerinin toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik kamu politikası sürecindeki konumlanışları olması nedeniyle; buraya kadar aktarılanları, yeniden hatırlamak faydalı olacaktır.

Toplumsal cinsiyet kurguları, toplumsal yaşam mekânlarını kamusal ve özel alan üzerinden ayırıştırarak, cinsiyet ataması yapmaktadır (Mathieu, 2015, ss. 75-6). Kamusal alan erkekle özdeşleştirilirken, kadın özel alanda kodlanmaktadır (Çakır, 2001, ss. 377-9). Siyasal alan, sosyal yaşamın somut bir parçası konumundadır ve kamusal alanın sınırları arasında yer almaktadır. Toplumsal yaşayışı biçimlendiren ve ona yön veren karar alma mekanizmaları, siyasal alanın ayrılmaz bir parçasıdır. Siyasal alanın toplumsal cinsiyeti, heteroseksüel erkek olarak kodlanmıştır. Bu durumda, karar alma mekanizmalarının da bu mekanizmalardan çıkan kararların da cinsiyeti erkek olarak kodlanmıştır (Lipson, 2005, s. 107; Nwankwor, 2019, s. 263).

21. yüzyılın modern demokratik devlet örgütlenmelerinde kamu politikaları, ilke gereği, cinsiyet eşitliğine uygun olarak üretilmektedir. Ancak bu söylemin ardında, cinsiyete nötr bir yaklaşım ile eşitliğe özünde şekilsel anlamda yer verilmektedir. Oysa ki toplumsal yaşamda sistematik olarak ayrımcılığa uğrayan bir sosyal grup olarak, kadınların özel ihtiyaçlarını gözetmeyen her kamu politikası, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yeniden üretimine neden olmaktadır (Dahlerup, 1980, s. 1-2).

Eril bir mekân olarak kodlanmış parlamentolardan çıkan kamu politikalarının cinsiyete dayalı farklılıklara duyarlı hale gelmesini sağlayacak olan, temsil mekanizmalarında daha fazla kadının varlığıdır. Zira nüfusun yarısını oluşturan kadınların bakış açısından eksik kalan politikaların kapsayıcılığı da tartışmalı olmaktadır (Johnson, 2019, s. 428; O'Brien ve Piscopo, 2019, s. 54). Kadın parlamenterlerin oranında artış ile birlikte, önemli olan bir diğer husus da toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılıklardan doğan problem alanlarının gündeme taşınması ve gerekli düzenlemeler yapılanaya kadar da gündemde tutulabilmesidir. Bu husus, özünde yine parlamentonun eril yapısında görülecek dönüşüme bağlıdır. Parlamentonun eril yapısını eşitlik lehine dönüştürecek olan adım, katılımıda eşitliği amaçlayan plan ve stratejilerin hayata geçirilmesidir (Lombardo vd., 2012, s. 2). Siyasal temsilde cinsiyet eşitliği politikası bağlamında, pratikteki en spesifik örnek, kritik eşik ve cinsiyet kotasıdır (Dahlerup, 2014, s. 138).

Aktarılan tüm bu bilgiler, araştırma öznelinin konumu ve araştırmanın kapsamı bakımından birer kilit taşı niteliği taşımaktadır. 1983-2018 yıllarının tarihsel çerçeve olarak belirlendiği bu çalışmada, söz konusu yıllar içerisinde TBMM'de yer alan kadın milletvekili oranı, daha önce de aktarıldığı üzere, her seçim döneminde artış göstermiştir. Bu bağlamda, kadın milletvekillerinin yasama faaliyetlerinde, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı problem alanlarını gündeme taşımaları kadar önemli olan bir diğer konu da bunları gündemde tutmayı başarabilmeleridir. Bu nedenle, tutanak kayıtları arasında, cinsiyet kotası sistemine dair beyanların varlığı da aranmıştır. Ayrıntılarına "4.1.2.9. Siyasal temsil" ve "4.3.1. Kız-kardeşliğin tutanak kayıtlarındaki izleri" bölümlerinde değinilecek olsa da bu konu ile ilgili bulguların, tarihsel çerçevenin başlarına kadar uzandığını belirtmek, çalışmada bu bölüme neden yer verildiğini de bir kere daha açıklığa kavuşturacaktır.

3.2.2. Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme

Sosyal devlet ilkesi bağlamında verilebilecek spesifik örneklerden bir diğeri 'sosyal bütçeleme' kavramı ve uygulamalarıdır. Dezavantajlı grupların ihtiyaçlarına duyarlı bütçeleme çalışmaları yürütülmesi; yurttaşlar arasındaki statü farklarından doğan eşitsizliğin giderilmesinde kullanılan bir araç olması bakımından, sosyal devlet ilkesinin başta gelen uygulamalarından bir tanesidir (Buğra, 2016, ss. 65-7). Burada, yine çalışmanın araştırma konusuyla doğrudan bağlantısı nedeniyle, yalnızca, sosyal

bütçeleme çalışmalarının temel alanlarından birini oluşturan, toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme kavramı ve uygulamalarından bahsedilecektir.

Bir devletin en önemli politika aracı bütçedir. Teknik bir terimden çok daha fazlasını ifade eden bütçe, hükümetlerin kısa ve uzun vadeli sosyo-ekonomik tercihlerinin açık bir göstergesidir. Hükümet nezdinde, toplumdaki varlığı ve sürekliliği önemli/önemsiz görülen tüm iş ve işlemler bağlamında, politika öncelikleri, bütçenin dağılımı üzerinden net bir görüntü kazanmaktadır. Bu bakımdan, bütçe, politikayı şekillendirici gücü haiz bir nitelik taşımaktadır (Çiçek ve Dikmen, 2016, s. 135). Bununla birlikte, politika öncelikleri de bütçe dağılımında belirleyici konumdadır. Daha açık bir ifade ile, kamu politikası sürecinde politika öncelikleri ile bütçe hesaplamaları karşılıklı etkileşim halindedir (Aksoy, 2006, s. 41).

Bir kamu politikası aracı olarak bütçe, şu ya da bu şekilde, yurttaşların bir kısmının ihtiyaç ve önceliklerini dışarıda bırakıcı bir özellik göstermektedir. Bütçenin kapsamına -yeterince ya da hiç- dahil edilmeyen konu ve toplumsal gruplar, öncelik güdülmeyen politika alanı içerisinde yer almaktadır. Toplumsal yapı içerisinde dezavantajlı konumda olan gruplar, çoğu zaman bu şekilde bütçenin -ve dolayısıyla politika alanının- dışında kalmaktadır (Aksoy, 2006, ss.41-3).

Sosyal bütçeleme, sosyal adaleti gözeten öncelik politikalarının bütçe çalışmalarındaki yansımalarını ifade eden bir kavramdır. Bir kamu politikası olarak sosyal bütçeleme, tüm yurttaşların ihtiyaç ve beklentilerine duyarlılık ile sosyal içermeyi yansıtmaktadır. Literatürde ve pratikte, sosyal bütçeleme çalışmaları toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme, çocuk dostu bütçeleme, insan odaklı bütçeleme, yurttaş odaklı bütçeleme ve katılımcı bütçeleme olarak beş farklı temel alanda ele alınmaktadır (Çiçek ve Dikmen, 2016, ss. 136-7). “Bir Süreç Olarak Kamu Politikasının Toplumsal ‘Cinsiyetçi’liği Üzerine” bölümünde de aktarıldığı üzere, kamu politikası üretimi sürecinde toplumsal cinsiyete nötr yaklaşım izlenmesi, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yeniden üretimine neden olmaktadır (Dahlerup, 1980, s.1-2). Bu durumun, bir kamu politikası aracı olarak bütçe özelindeki sonuçları ise yurttaşların yalnızca toplumsal cinsiyete dayalı nedenlerle, kaynakların dağılımından eşitsiz bir şekilde yararlanmaları olmaktadır (Günlük-Şenesen vd., 2017, ss. 17-8).

Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme, kaynakların dağılımına toplumsal cinsiyet perspektifinden yaklaşılması yoluyla, cinsiyet temelli eşitsizliklerin törpülenmesi anlamına gelmektedir. Başka bir ifade ile, cinsiyete duyarlı bütçeleme, bütçenin hazırlanması ve uygulanması aşamalarında cinsiyet temelli pozitif ayrımcılık uygulanması yoluyla, kaynakların dağılımında kadınlar ve erkekler arasında fırsat eşitliğinin sağlanmasıdır. Yani cinsiyete duyarlı bütçeleme, bütçenin kadın ve erkek yurttaşlar için ayrı ayrı dağılımı anlamına gelmemektedir. Benzer şekilde, kamu harcamalarında bir artışı da ifade etmemektedir. Bunlardan ziyade, kaynakların dağılımında politika önceliklerinin belirlenmesi yoluyla, bütçenin sosyal adalete uygun bir şekilde paylaşılmasını ve etkin kullanımını sağlamaktadır (Erkan, Şentürk, Akbaş ve Paksoy, 2012, ss. 88-91).

Hatırlanacak olursa, BM ve AB, 2000’li yılların başlarından itibaren aldıkları bir dizi karar neticesinde, kamu politikası sürecinde toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması yoluyla, bir insan hakları sorunu olarak toplumsal yaşamda görülen yaygın cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesini, öncelikli hedefler olarak belirlemişlerdir. Bu hedef aynı zamanda, bütçeleme çalışmalarının her aşamasında toplumsal cinsiyetin de gözetilmesi anlamına gelmektedir (Günlük-Şenesen vd., 2017, ss. 18-9).

Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme çalışmalarına geçen ülkelerin bazılarında ve uygulamalarına örnek vermek gerekirse, sayılacak ilk örnek 1984 yılında merkezi düzeyde cinsiyete duyarlı bütçeleme çalışmalarına başlayan Avustralya olacaktır. Kadının Statüsü Bakanlığı, Kadın Bütçesi adlı belgede temel hedeflerini özel alan ve kamusal alanda eşitlik, aile desteği, kadın ve erkek sağlığına destek, şiddetle mücadele ve yönetici kadrolarında eşitlik olarak sıralamıştır. 2010-2014 yılları arasında kapsayan dört yıllık bütçe planı üzerinden verilecek örneklerle, cinsiyet eşitliğini temsil eden kalemler ise şöyle sıralanabilir: İş yerinde eşitlik, kadın örgütleri, kadına yönelik şiddet ile mücadele, genç ve yalnız (çoğunlukla kadınlar) ebeveyn desteği, çocuk bakımı, ücretli ebeveyn izni ve kadın sağlığı veri tabanı (Günlük-Şenesen vd., 2017, s. 22).

Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme çalışmaları yapan bir diğer ülke örneği Fransa’dır. Fransa’da klasik devlet bütçesi çalışmalarına ek olarak, cinsiyete duyarlı bütçe de hazırlanmaktadır. Ayrıca, parlamentonun talebi halinde, hükümet ‘sarı bütçe raporu’ olarak anılan, kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik bütçe

harcaması kalemlerinin özel olarak açıklandığı bir rapor da hazırlamak zorundadır. 2000 yılına ait bir sarı bütçe raporu örneğinde, 260 milyar Euro'luk toplam ulusal harcamanın 40 milyar Euro'luk bir bölümünün kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik faaliyetlere ayrıldığı açıklanmaktadır (Erkan vd., 2012, s. 99).

Türkiye'de AB adaylığı sürecinde, hedeflenen politika reformları arasında toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme çalışmalarına geçilmesi de yer almaktadır. Ancak henüz bu yönde bir adım atılmamıştır. Konuyla ilgili detaylara "4.1.2.2. Cinsiyete duyarlı bütçeleme" başlığı altında değinilecek olsa da kadın milletvekillerinin yasama faaliyetlerinde, cinsiyete duyarlı bütçeleme çalışmalarına geçilmesi yönündeki gündeme getirme çabalarının tespit edilmesi nedeniyle; kavrama açıklık getirilmesi gereğinin doğmuş olması, bu bölümün yazılmasındaki temel amacı oluşturmaktadır.

3.3. Değerlendirme

21. yüzyılın başlarından itibaren, kadınların siyasal alandaki varlığı düzenli bir artış trendine girmiştir. Ancak kadınların nüfusun yarısını oluşturduğu gerçeği göz önüne alındığında, temsilde eşitlik noktası henüz çok uzakta görünmektedir. Bununla birlikte, siyasal alanda her geçen gün daha fazla kadının varlığı, temsilde cinsiyet eşitsizliği sorununun daha fazla konuşulmaya başlamasını sağlamaları bakımından önemlidir. Siyaset arenasındaki daha fazla kadının varlığı, aynı zamanda, politika öncelikleri ve sonuçları konusunda fark yaratıp yaratmayacakları üzerine yeni bir tartışma da başlatmıştır. Bu soruya odaklanan çalışmalar, kadınların, benzersiz toplumsal yaşam deneyimlerinin sağladığı bakış açısı ile politika sürecinin içeriğini ve biçimini değiştirdiklerini ortaya koymaktadır.

Kadınların parlamentolardaki varlığı üzerine eğilen çalışmalar, politikayı feminist perspektiften geçiren analizler ile birlikte, kamu politikasının mahiyeti ile ilgili önemli bir sorunu da açığa çıkarmışlardır. Buna göre, kadın bakış açısının yetersiz olduğu bir süreç içerisinde geçmekte olan kamu politikası, modern demokratik devlet yapılarında, cinsiyete nötr bir yaklaşım ile üretilmektedir. İlk bakışta, bu nötr görüntünün hiçbir sakıncası olmadığı izlenimine karşın; toplumsal yaşamda sistematik bir şekilde dezavantajlı konumları deneyimlemekte olan kadınların, özel ihtiyaç ve taleplerine ayrı bir parantez açarak yer vermeyen politikalar, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yeniden üretimine neden olmaktadır.

Kamu politikasının, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yeniden üreten doğasına ilişkin sorun, çalışmanın bu üçüncü bölümünün yazılmasındaki temel belirleyici olmuştur. Daha açık bir ifade ile, toplumsal yaşayışa dair kararları oluşturan ve aynı zamanda, yurttaşların davranışları ve yaşamlarını da doğrudan etkileyen kamu politikasının, içinde şekillendiği bütün bir süreç ile birlikte, cinsiyetçi toplumsal yapıyı nasıl yeniden ürettiğinin açığa çıkarılması amaçlanmıştır. Bu konuya açıklık getirildikten sonra ise literatürde ve pratikte kapsayıcı bir kamu politikasının nasıl mümkün olacağına dair var olan tartışmalar, uygulama örnekleri ile birlikte verilerek, ‘başka türlüünü mümkün kılma’ yönündeki çalışmalar açıklanmıştır. Bu akış içerisinde, Türkiye’nin mevcut durumu ile ilgili bilgiler de aktarılarak, toplumsal cinsiyet özelinde kamu politikasının kapsayıcılığı bakımından konumlanışı aydınlığa kavuşturulmuştur.

Çalışmanın bu üçüncü bölümü boyunca verilenler, son tahlilde derlenip toplanacak olursa eğer; ilk adım, cinsiyete dayalı mekânsal ayrışma ile ilgilidir. Toplumsal cinsiyet çalışmaları disiplininde, birinci bölümün “Kamusal alan-özel alan” alt başlığında aktarıldığı üzere, toplumsal yaşayış, kamusal alan-özel alan ikiliğinde ele alınmakta ve bu mekânların geleneksel olarak cinsiyetlendirilmiş olduğu belirtilmektedir. Buna göre, özel alanın toplumsal cinsiyeti kadın olarak kodlanırken, kamusal alanın toplumsal cinsiyeti ise -heteroseksüel- erkektir. Siyasal alan, kamusal alanın içinde konumlanmış olması bakımından, eril bir alan olmakla birlikte, aynı zamanda, kamusal yaşayışa dair kararların alındığı kilit konumundaki bir mekândır. Bu bağlamda, kamu politikasının toplumsal cinsiyeti de erkektir. Daha açık bir ifade ile, parlamentolar, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yeniden üretildiği ve topluma sunulduğu mekânlardır. Ancak konu üzerine yapılan çalışmalar, siyasal alana giderek artan sayıda kadın politikacının dahil olmaya başlaması ile beraber, kamu politikasının eril yapısının, cinsiyet eşitliğine doğru evrildiğini de belirtmektedir.

Esasen, modern demokratik devlet örgütlenmelerinde yasama organından çıkan tüm kararlar, ilke gereği, eşitliğe uygundur. Başka bir ifade ile, tüm yurttaşlar, kamusal kararlar ve uygulamalar karşısında dini inanç, etnik köken, siyasi görüş ve cinsiyet fark etmeksizin, eşit konumdadır. Bu bağlamda, literatürde üzerinde tartışılan konulardan biri, ilke olarak cinsiyete nötr olan parlamentolarda kadın temsiline artmasının, politika yapımının ve kamu politikasının doğasını değiştirip değiştirmeyeceğidir. Literatürde bu tartışmayla ilgili olarak var olan temel eleştirel

varsayımlardan biri, politik tercihlerin cinsiyet kimliğinin önüne geçeceği yönündedir. Yani bir siyasi grubun üyesi olmak, toplumsal cinsiyet kimliklerinden daha önemli ve önceliklidir. Aralarında Dahlerup, Krook ve Childs, Lipson, O'Brien ve Piscopo gibi isimlerin de yer aldığı feminist araştırmacılar, bu eleştiri karşısında; kadınların siyasi ve sosyal olarak inşa edilmiş bir grubun içerisine girdiğinde, gündelik yaşam çemberinde edindikleri benzersiz deneyimleri gruba kazandıracakları ve bu yolla, politika sürecine daha kapsayıcı bir bakış açısı sağlayacaklarını ileri sürmektedirler.

Yukarıda bahsedildiği üzere, 2000'li yılların başından itibaren parlamentolarda giderek artan sayıda kadın temsilcinin varlığı, araştırmacıların savlarını örneklerle destekleme fırsatı sağlamaktadır. Zira parlamentolarda kendini feminist olarak tanımlamak bir yana, anti-feminist olarak tanımlanmayı tercih eden kadın politikacılar dahi bulunmakta ve fakat yine bu kadın politikacılar, yasama organından çıkan kararların yapısını, cinsiyet eşitliği lehine dönüştürücü rol oynamaktadırlar. Bu durum, birinci bölümün 1.4.3. numaralı alt başlığında detayları aktarılmış olan, kız-kardeşlik ilkesine uygun davranışların her zaman feminist bir bilinç ile gerçekleşmeyebileceğini göstermektedir. Politik bakımdan feminist hareketin karşısında konumlandığını bildiren siyasi partilere mensup kadın parlamenterlerin, mevcut koşullar altında toplumsal yaşamda kadınlar tarafından deneyimlenmekte olan cinsiyet temelli ayrımcılığı bizatihi kendileri de deneyimlemiş oldukları için, burada kendiliğinden gelişen bir kız-kardeşlik davranışı söz konusu olabilmektedir. Çalışmanın ilerleyen adımlarında, "4.3. Kadın Milletvekilleri ve Kız-kardeşlik İlkesi" başlığı altında, bu savı destekleyen nitelikteki araştırma bulgularına da yer verilecektir.

Kamu politikasının toplumsal yaşayışta var olan eşitsizlikleri yeniden üreten yapısını dönüştürme konusunda literatürde ve pratikte en sık karşılaşılan yaklaşım, politika döngüsünün tüm aşamalarını cinsiyete duyarlı hale getirmektir. Cinsiyet eşitliğini sağlayıcı araçlar arasından sıklıkla tercih edilmekte olan yöntemler şekli eşitlik politikası yaklaşımı, maddi eşitlik politikası yaklaşımı, fırsat eşitliliği politikası yaklaşımı ve sonuçlarda eşitlik politikası yaklaşımıdır. Şekli eşitlik politikası, cinsiyetler arasında ayırım gözetmeksizin eşit muameleyi öngörmektedir. Ancak bu yöntem, eşit durumda olmayan bireyler için eşit sonuçlar doğurmayacağı, bu nedenle her zaman uygulanabilir nitelikte olmadığı yönünde eleştirilmektedir. Maddi eşitlik politikası, tüm bireylere eşit muameleden ziyade, var olan eşitsizliği ortadan

kaldırarak uygulamaları amaçlamaktadır. Bu noktada, devlete pozitif yükümlülükler getirilir ancak bu durum, feministlerce eleştirilmektedir. Zira eşitliği sağlamayı amaçlayan politikalar, bazı hallerde toplumda ayrımcılık ve eşitsizlik olarak algılanabilmekte ve dolayısıyla tepki görebilmektedir.

Fırsat eşitliği politikası, şekli eşitlik politikası ile maddi eşitlik politikasının bir sentezini yansıtmakta ve asıl olanın, başlangıç noktasının eşitliği olduğunu ön kabulüne dayanmaktadır. Bu yaklaşımda temel varsayım, bireylerin başlangıç noktasındaki eşitsizliği sorunu çözüldüğünde, süreç içerisinde doğan olumsuzluklarla kendilerinin baş edebileceği yönündedir ve liberalist düşünceye dayanmaktadır. Ancak feministler, fırsatlarda eşitliği sunan bu yaklaşımın yine de eşitsizliğin kaynağı ve kökenleri konusunda cinsiyete nötr olan yaklaşımını eleştirmekte ve sonuçlarda eşitlik sağlayıcı bir nitelik taşımadığını belirtmektedirler.

Sonuçlarda eşitlik politikası, maddi eşitliğin sağlanabilmesi için kadınları, toplumsal yaşayışta uğradıkları ayrımcılık çerçevesinde ele alarak, bazı özel önlem uygulamalarını devreye sokmayı öngörmektedir. Bu noktada, daha çok siyasal alan ile kamusal kurum ve kuruluşlarda çalışacak personele yönelik pratiklerde kullanımı tercih edilen kota sistemleri, bir çözüm yolu olarak görülmektedir. Bu yaklaşım, aynı zamanda dezavantajlı grupların tümü için uygulanabilir olması bakımından da kamu politikası sürecine daha kapsayıcı bir perspektif kazandırmaktadır.

Kamu politikası alanında yürütülen akademik çalışmalar ve pratikte benimsenen yaklaşımlar, 21. yüzyılın ilk çeyreğinin sonuna yaklaşan şu günlerde, kamu politikası sürecini çeşitlilik ana akımı perspektifinden şekillenmesi yönünde bir dönüşüm geçirmektedir. Cinsiyet, cinsel yönelim, din, ırk ve engellilik gibi dezavantajlar temelinde yürütülen bütünleştirici bir politika süreci, hükümetler açısından daha ağır ve karmaşık bir biçimde akacak olsa da araştırmacılar, politikanın bu yolla tüm yurttaşlar ve hükümetler için maksimum verimliliğe ulaşacağına değinmektedirler. Bu dönüşüm, “1.2. Dünyada Kadın Hareketinin Tarihi” başlığı altında detayları aktarıldığı üzere, üçüncü dalga feminist hareketin, feminizmi salt kadın özgürleşmesinden ibaret değil, daha geniş bir perspektiften yorumlamaya başlayan kapsayıcı politika talepleri ile de örtüşmektedir. Bu dönüşüm ayrıca, “2.3. Kamu Politikası Sürecinde Rol Oynayan Unsurlar” başlığı altında da belirtildiği üzere, yeni kamu yönetimi

yaklaşımının bir sonucu olmaktadır. Beraber yönetmek fikrinin etrafında örülen yönetim anlayışı, kamu politikasının mahiyetini, -toplumdaki- herkes için ve herkesi kapsayıcı bir niteliğe büründürmeye başlamıştır.

Kamu politikasının kapsamını genişleten yeni düşünüş biçimleri, sosyal devlet ilkesi kavramı ile el ele ilerlemektedir. En geniş anlamda, sosyal adaletin sağlanması amacıyla, devlete pozitif yükümlülükler getiren bu kavram, bilhassa 21. yüzyılın başından itibaren, BM ve AB öncülüğünde Dünya ve Avrupa ülkelerinin gündemine gelmeye ve politika öncelikleri de değişime uğramaya başlamıştır. Yine 2.3. numaralı, kamu politikası unsurlarının aktarıldığı başlıkta belirtildiği üzere, hükümetlerin politika kararlarını yalnız resmi ve sivil unsurlar şekillendirmemekte; bu konuda, üyesi -yada aday- olunan uluslararası örgütlerin önemi yıllar içerisinde giderek artmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye’de de BM üyesi ve AB adayı olmaktan doğan birtakım yükümlülükler, öncelikle toplumsal cinsiyet eşitliği olmak üzere, toplumsal yaşayışa dair birçok alanda dezavantajlı gruplar lehine bazı düzenlemelerin yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu tez çalışmasının konusunun toplumsal cinsiyet eşitliği olması bakımından, ilgili bölümde yalnızca bu konuya dair yapılan değişikliklerin bazılarının örneklendirilmesiyle yetinilmiştir.

Sosyal devlet ilkesi ve kamu politikası sürecinde çeşitlilik ana akımı kavram ve uygulamaları doğrultusunda yürütülen çalışmalar içinden, dünya genelinde gün geçtikçe yaygınlaşan iki temel düzenleme alanı -araştırma özneleri ve soruları ile ilişkileri de olması bakımından- örnek olarak sunulmuştur. İlki, kritik eşik kavramı bağlamında şekillenen kota uygulamalarıdır. Ekim 1999’da AB Konseyi toplumsal yaşamın her alanında mutlak cinsiyet eşitliğinin yakalanmasını uzun vadeli hedef olarak belirlemiş ve bu hedefe ulaşmak için de kısa vadeli bir hedef olarak kritik eşik aşılması kararlaştırılmıştır.

Kritik eşik kavramı, karma bir sosyolojik grup içerisinde katılımcıların eşit temsiline mümkün olabilmesinin, grubun en az 1/3’ünü oluşturma yoluyla sağlanabileceğini ortaya koyan bilimsel gerçekliği haiz bir tespittir. Kritik eşik, temsil bağlamında aşılmasının önünü açan araç ise kota sistemi uygulamalarıdır. Kotanın nasıl uygulanacağı ile ilgili şekil şartlarının teoride ve pratikte farklı yolları bulunmaktadır. Burada, önemli bir noktanın altını tekrar çizerek, kritik eşik ve kota sisteminin, sadece

kadın katılımı ve cinsiyet eşitliği için kullanılabilen yöntemler değil, aynı zamanda, dezavantajlı grupların tümü için sosyal adaletin sağlanmasının araçları olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Dezavantajlı gruplar ve toplumun tümü için sosyal adaletin sağlanmasının temel gerekliliklerinden biri, katılım ve en az onun kadar önemli bir diğer gereklilik ise bütçe hesaplamaları içerisinde görünür olmaktır. Zira bütçe, teknik meselelerden çok daha fazlasını ifade eden bir politika aracı, hükümetlerin kamu politikası önceliklerinin en bariz göstergesi durumundadır. Kaynakların dağılımı ve kullanımında, hükümetlerin politika öncelikleri temel belirleyicidir. Bu durumda, bütçe hesaplamaları sırasında özel ihtiyaç ve talepleri öncelikli politika alanlarının dışında kalan dezavantajlı gruplar, böyle bir kasıt olmadığı halde, bütçe dağılımının dışında kalmaktadırlar. Daha açık bir ifade ile, toplumsal yaşamda dezavantajlı durumda olan yurttaşlar için duyarlı bir bütçeleme çalışması süreci yürütülmemesi, dolaylı yoldan kaynakların dağılımı ve kullanımını bakımından sosyal adaletsizliğe neden olmaktadır.

Kamu politikası sürecinin, toplumun bütün kesimlerini kapsayıcı nitelik taşıması amacıyla, bütçe hesaplamalarının tüm süreçlerine ‘duyarlı’ bir yaklaşım, uygulamada sosyal bütçeleme olarak anılan yaklaşım ile mümkün olmaktadır. Sosyal bütçeleme, farklı politika önceliklerine göre, pratikte birçok farklı biçimde yapılabilmektedir. Bunlar arasında en yaygın olanı ise cinsiyete duyarlı bütçeleme çalışmalarıdır. “3.2.2. Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme” başlığı altında da aktarıldığı üzere, kamu politikası süreci, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yeniden üretme potansiyeli olan bir süreçtir. Böylesi durumlarda, kadın ve erkek yurttaşların arasında, yalnızca cinsiyet farklılığından doğan nedenlerle, ulusal kaynaklara erişim ve kullanım konusunda da eşitsizlik meydana gelmektedir. Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme çalışmaları, işte bu eşitsizliğin giderilmesi amacıyla, pozitif ayrıcalık uygulanması yoluyla yurttaşların cinsiyet bakımından fırsat eşitliğini sağlamaktadır. Burada kasıt, bütçenin her cinsiyet için ayrı ayrı hesaplanması ve cinsiyetlerden birine daha fazla kaynak ayrılması ya da daha fazla kamu harcaması yapılması değildir. Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme esasen, kamusal kaynakların hakça ve etkin kullanımını kolaylaştıran nitelikte kalemlerin hesaba katılmasını ifade etmektedir.

Toparlanacak olursa, 21. yüzyılın başlarından itibaren önemi gün geçtikçe artan sosyal adalet ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusu, kamu politikası çalışmaları ile birlikte ilerlemektedir. Ancak uygulamada önemi her geçen gün artan bu çalışmalar üzerine akademik anlamda kapsamlı ve doyurucu nitelikte çalışmaların varlığı konusunda halen ciddi bir eksiklik yaşanmaktadır. Bu tez çalışmasında, kamu politikası ve toplumsal cinsiyet çalışmalarını birlikte ele alan bu bölüme yer verilmesindeki amaç, yalnızca araştırma öznesinin kadın politikacılar ve araştırma konusunun da toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik kamu politikaları olması değil, aynı zamanda literatürdeki bu boşluğa da dikkat çekmektir. Ancak kamu politikası ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusu tek başına bir tez çalışması oluşturmaya yetecek kadar geniş bir alanı oluşturmaktadır. Bu nedenle, bu bölümde konu, araştırma konusuyla ilişkili olan birkaç örneğin sunulması yoluyla, kısıtlı bir perspektiften ele alınmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET VE KADIN MİLLETVEKİLLERİ

Çalışmanın amaç ve kapsamının detaylarıyla ele alındığı “Giriş” bölümünde de aktarıldığı üzere, bu tez çalışmasında “1983-2018 yılları arasında TBMM’de yer alan kadın milletvekillerinin, yaygın toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusunda, kamu politikası yapım sürecindeki tutumları nelerdir?” sorusu, temel araştırma sorusu olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda, temel araştırma sorusuna verilecek cevabın tam ve doyurucu nitelikte olması, aşağıdaki alt araştırma sorularının cevaplanmasına bağlıdır:

1. “Kendilerini halkın temsilcisi sıfatı ile tanımlamanın yanı sıra, kadın nüfusun parlamentodaki temsilcisi olarak da tanımlayan ve bu doğrultuda, kadınların sorunları ile politika beklentilerini yasama faaliyetlerine en az bir kere konu edinmiş olan kadın vekillerin, toplam milletvekilleri içerisindeki oranı nedir?”
2. “Kadın milletvekillerinin yasama faaliyetlerine konu olarak, parlamentoya taşınan temel sorunlar nelerdir?”
3. “Kadın milletvekilleri düzenleme konusu olması gerektiğini ifade ettikleri sorunlara yönelik olarak, kamu politikası önerilerinde bulunmuş mudur?”
4. “Kadın milletvekilleri yasama faaliyetlerinde toplumsal cinsiyet eşitliği odaklı sivil toplum kuruluşlarının ve yine bu alanda yürütülen akademik çalışmaların ortaya çıkardığı bulguları parlamentoya taşımış mıdır?”
5. “Kadın milletvekilleri, siyasi yaşama toplumsal düzeyde daha çok kadının katılımını sağlamak amacıyla hareketle bir yasama faaliyetinde bulunmuş mudur?”
6. “Kadın milletvekilleri, siyasi ve sosyolojik profilleri birbirinden farklı olsa da kadına yönelik sorunlar söz konusu olduğunda, partiler-üstü/siyaset-üstü bir dil ve tutum benimsemek, ortak bir bilinçle hareket etmek gereğini vurgulayarak, parlamentoda evrensel kızkardeşlik teorisini destekleyecek nitelikte tutum/davranış örnekleri göstermiş midir?”
7. “Kadın milletvekillerinin, yasama faaliyetlerinde, feminist tarih bilincine ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin kazanılmış bir hak olduğu düşüncesine dair izler bulunmakta mıdır?”

Bu sorulara cevap verecek nitelikteki veriler ışığında, eril bir mekân olarak kodlanmış parlamentoda, her seçim döneminde giderek artan bir temsil oranı söz konusu olmasına rağmen, en az 1/3 oranı ifade eden kritik eşiğe hiçbir zaman ulaşamadığı için azınlık bir konumda bulunan kadın milletvekillerinin, hukukun onlara tanıdığı yetkileri, söz konusu durumu eşitlik lehine dönüştürmek amacıyla kullanmak konusundaki eylemliliklerinden doğan bulgular su yüzüne çıkarılmıştır. Daha açık bir ifade ile, kadın milletvekillerinin yaygın toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ve bunlara yönelik kamu politikalarını konu edinen yasama faaliyetlerinde, yukarıda açıklanmış olan alt araştırma sorularını net bir şekilde yanıtlayacağı anlaşılan verilerin analizi yapılmıştır. Bu bağlamda, çalışmanın bu bölümünde söz konusu verilerin analizine dayanan bulgular aktarılacak ve alt araştırma sorularıyla olan ilişkileri açıklanacaktır.

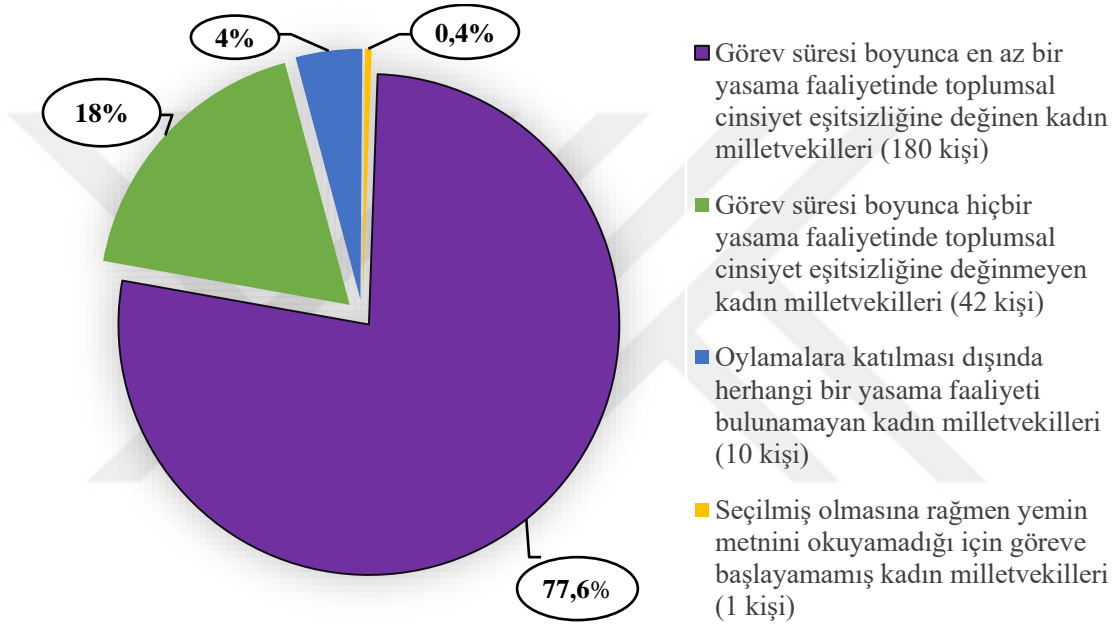
Hem temel araştırma sorusu hem de alt araştırma sorularından da anlaşılacağı üzere, bu tez çalışmasının amacı, kadına yönelik kamu politikalarının bir analizini yapmak değildir. Bu çalışmada, kadın milletvekillerinin yasama faaliyetlerinde, genel olarak, hangi konu başlıkları etrafında hareket ettiklerini tespit etmek de amaçlanmamıştır. Son olarak, bu çalışma, yasama faaliyetlerinde, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine değinmiş olan erkek milletvekilleri ile ilgili olarak da herhangi bir saptamada bulunmayı amaçlamamaktadır.

Çalışmanın bu başlığı altında, temel araştırma sorusu ile alt araştırma sorularının cevaplarına ulaşmayı sağlayan bulgular aktarılacaktır. Bu bulgulara ulaşmak için metin çözümlemesi yöntemi, üç aşamalı olarak kullanılmıştır. İlk adımda, araştırmanın tarihsel çerçevesi olan 24.11.1983-16.05.2018 tarihleri arasındaki, 10 seçim dönemi ve 45 yasama yılı içerisinde, ulaşılabilen, yani çevrimiçi ortamda halk erişimine açık durumda olan, toplamda 4370 Genel Kurul ve -araştırma konusuyla ilişkili- Komisyon birleşimlerine ait tutanak kayıtları taranmıştır. Bu aşamada taranan kayıtlar arasında, Tutanak Dergisi'nde yayımlanmayıp, Gelen Kağıtlar başlığı altında yer verilen yasama faaliyetleri de bulunmaktadır. İçerik analizinin bu ilk adımında, 233 kadın milletvekilinin, kayıtlara yansımış olan yasama faaliyetleri tespit edilmiş ve böylece, metin çözümlemesinin ikinci aşamasına geçilmiştir.

İkinci aşamada, elde kalan kayıtlardan araştırma konusu ile doğrudan ilişkili olanların tespit edilerek, ayrılması amaçlanmıştır. Buna göre; araştırma konusu ile doğrudan

bağlantılı olan 1.884 yasama faaliyeti kaydı tespit edilmiştir. İkinci adımın sona ermesiyle birlikte, çalışmanın birinci alt sorusu olan “Kendilerini halkın temsilcisi sıfatı ile tanımlanan yanı sıra, kadın nüfusun parlamentodaki temsilcisi olarak da tanımlayan ve bu doğrultuda, kadınların sorunları ile politika beklentilerini yasama faaliyetlerine konu edinen kadın vekillerin, toplam milletvekilleri içerisindeki oranı nedir?” Grafik 4.1.’de de gösterildiği üzere, cevaplanabilmiştir²³.

Grafik 4.1. Kendilerini halkın temsilcisi sıfatı ile tanımlanan yanı sıra, kadın nüfusun parlamentodaki temsilcisi olarak da tanımlayan ve bu doğrultuda, kadınların sorunları ile politika beklentilerini yasama faaliyetlerine konu edinen kadın vekillerin, toplam milletvekilleri içerisindeki oranı ve diğer oranlar

Ulaşılan kayıtlarda, 1983-2018 yılları arasında seçilmiş ve milletvekili yemin metnini okuyarak göreve başlamış olan kadın milletvekillerinden, 180 vekilin, görev süresi boyunca, yasama faaliyetlerinde -en az bir kere- yaygın toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı problem alanlarına yer verdikleri tespit edilmiştir. Bu milletvekillerinin toplam araştırma grubu içerisindeki oranı %77,6'tır. Yemin metnini okuyarak göreve başlayan ve TBMM'de yer aldıkları süre boyunca çeşitli yasama faaliyetlerinde bulunan, ancak bu yasama faaliyetlerinin hiçbirinde toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusuna değinmeyen, 42 kadın milletvekili tespit edilmiştir. Bu milletvekillerinin toplam araştırma grubu içerisindeki oranı %18'dir. Bununla beraber, söz konusu bu kadın

²³ Söz konusu bu araştırma sorusuna cevap verir nitelikte olduğu kabul edilen bulgular, yalnızca bireysel -ya da ilk imza sahibi- olarak gerçekleştirilen yasama faaliyetlerinden oluşmaktadır.

milletvekilllerinden 10 kişinin yalnızca 23.06.2015-01.10.2015 tarihleri arasındaki 25. dönemde yer aldıklarını ayrıca belirtmek gerekmektedir²⁴.

Araştırmanın tarihsel çerçevesi içerisinde, seçilerek TBMM'ye girmeye hak kazanan ve yemin metnini okuyarak görevine başlayan kadın milletvekilllerinden 10 kişinin, oylamalara katılmak dışında herhangi bir yasama faaliyetinde bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu milletvekillerinin, toplam araştırma grubu içerisindeki oranı %4'tür. Bununla birlikte, söz konusu 10 milletvekilinden 9'u, yine yalnızca 25. dönem süresince TBMM'de yer alabilmiştir. Son olarak, 1999 yılında gerçekleştirilen milletvekili seçimleri sonucunda TBMM'ye girmeye hak kazanan 1 kadın milletvekili, yemin metnini okuyarak resmi olarak göreve başlayamadığı için herhangi bir yasama faaliyetinde de bulunamamıştır²⁵.

Araştırma grubu içerisinde %18'lik bir oranı oluşturmakta olan, görev süreleri boyunca, yasama faaliyetlerine en az bir kere toplumsal cinsiyet eşitsizliğini konu edinmemiş kadın milletvekillerinin, görev yaptıkları seçim dönemi içerisinde iktidar konumdaki partinin ya da muhalefet konumdaki partinin içerisinde yer almaları konusundaki dağılım bir tutarlılık arz etmediği için burada yer verilmemiştir. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yasama faaliyetlerine konu etmemenin, mensubu olunan siyasi partiyle doğrudan bir ilişkisi olmadığı, daha çok kişisel bir tercih olabileceği anlaşılmaktadır. Fakat böyle bir tespiti net bir şekilde yapabilmek, ancak söz konusu kişilerle yapılacak bir mülakat sonucunda mümkün olabileceği için, bu duruma dair yazılacak her bir ifadenin sadece varsayım olduğunu da belirtmek gerekmektedir.

Bu tez çalışmasının araştırma sorularıyla uyumlu, temel metodolojisi içinde yer alan ve ilk iki aşaması veri toplama aracı olarak kullanılan metin çözümlemesinin tamamlanmasıyla; bu verilerin analizini yapmayı amaçlayan son aşamasına

²⁴ Bu tez çalışmasının amaçları arasında, Türkiye siyasi tarihi hakkında detaylı bilgilerin aktarılması bulunmamaktadır. Ancak incelenen tutanaklarda, vekillerin yasama faaliyetlerini şekillendirmekte doğrudan etkisinin bulunduğu tespit edilmiş olması nedeniyle, konuyla ilgili bir dipnot eklenmesi uygun görülmüştür. Buna göre; 23.06.2015-01.10.2015 tarihleri arasında toplam 10 birleşim yapılabilen 25. dönemde, meclis gündemi hükümet kurma konusunda yürütülen müzakerelerle meşgul olmuştur ve nihayetinde çabaların sonuçsuz kalması sebebiyle aynı yıl içerisinde seçimler tekrar edilmiştir (TBMM, 2015).

²⁵ Özel bir durumdan kaynaklanan bu konuyla ilgili detaylara, aşağıda "Kadınların Kamusal Alanda Giyim Kuşam Özgürlüğü" alt başlığında yer verilmiştir.

geçilmiştir. Bu aşamada, görev süreleri boyunca en az bir yasama faaliyetinde, toplumsal cinsiyet eşitsizliği nedeniyle kadınların yaşadığı sorunlara değinen 180 kadın milletvekiline ait 1.884 kayıt, son kez metin çözümlemesi yöntemi ile analiz edilmiştir. Ulaşılan bulgular ise betimsel metin kurgusu benimsenerek yazıya aktarılmıştır.

Kadın milletvekillerinin yasama faaliyetlerini²⁶ hangi yollarla gerçekleştirdiğine bakıldığında, en sık tercih edilen yollardan birinin yazılı²⁷ ve sözlü²⁸ soru önergesi olduğu anlaşılmıştır. Soru önergesinden başka, kadın milletvekillerinin tercih ettiği bir diğer yasama faaliyeti, Meclis araştırması önergesi²⁹ verilmesi ve kanun tasarısı/teklifi³⁰ sunulmasıdır.

Yasama faaliyetleri incelenen 180 kadın milletvekilinin her birinin, görev süreleri boyunca, meclis kürsüsünde, toplumsal yaşamda kadınların karşılaştıkları sorunları ve

²⁶ 1982 Anayasası'nın 98. Maddesi, Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgi edinme ve denetim yollarını açıklamaktadır. Buna göre, bilgi edinme ve denetim yolları şu şekildedir: soru, Meclis araştırması, genel görüşme, gensoru ve Meclis soruşturması. 95. Madde ise Türkiye Büyük Millet Meclisinin, çalışmalarını, yine Meclis tarafından hazırlanmış olan, İçtüzük hükümlerine göre yürüteceğini açıklamaktadır. Yani, bilgi edinme ve denetim yollarının kullanılması ile ilgili şekil şartlarına dair ayrıntılar TBMM İçtüzüğü ile düzenlenmiştir (Resmî Gazete, 1973; 1982 Anayasası).

²⁷ TBMM İçtüzüğü 96. ve 97. Maddelerine göre, yazılı soru önergesi, başka bir kaynaktan da rahatça öğrenilebilecek konular ile yalnızca istişare amacı taşıyan konular dışında, kişilik ve özel yaşama ilişkin konular hakkında da olmaması koşuluyla; gerekçesiz olarak, kişisel görüş içermeyen yazılı ifadelerle, Başbakan veya bakanlardan bilgi almak istemiyle soru sorulmasıdır (Resmî Gazete, 1973; 1982 Anayasası).

²⁸ 2018 yılında gerçekleşen Anayasa değişikliği ile mülga edilmeden önce, sözlü soru önergesi ile ilgili düzenleme TBMM İçtüzüğü 98. Maddesi ile açıklanmaktadır. Buna göre, sözlü soru önergesinin yazılı soru önergesinden tek farkı, Başbakan veya bakanlardan, ilgili soruyu Genel Kurulda sözlü olarak cevaplandırmasını istemektir (Resmî Gazete, 1973).

²⁹ TBMM İçtüzüğü 104. ve 105. Maddeleri ile düzenlenmiş olan Meclis araştırması önergesi, belli bir konu hakkında etraflıca inceleme yapılarak bilgi edinilmesi için komisyon kurulması istemini ifade etmektedir. Bununla birlikte, Meclis araştırması önergesi siyasi parti grupları veyahut en az yirmi milletvekili imzası ile verilebilmektedir. Söz konusu istem, Başkanlık tarafından derhal gelen kağıtlar listesine işlenerek tüm milletvekillerine duyurulur. Meclis araştırması açılıp açılmayacağı, Genel Kurulda yapılacak oylama sonucunda alınan karar ile belirlenir. Genel Kurulda araştırma önergesi ilgili görüşmeler devam ederken, siyasi parti grupları, önergede ilk imzacı olan milletvekili veya ilk imzacı vekilin göstereceği diğer imzacılardan biri, konu hakkında açıklama yapabilir (Resmî Gazete, 1973).

³⁰ 2018 yılında gerçekleşen Anayasa değişikliğinden önceki haliyle, 1982 Anayasası 88. Maddesine göre, Bakanlar Kurulu ve milletvekilleri kanun önermeye yetkilidir. İçtüzüğün, yine 2018 yılında mülga edilmesinden önce, 73. Maddesi kanun tasarısını düzenlemektedir. Buna göre, kanun tasarısı, ilgili bakanlık/bakanlıklar tarafından bir genel gerekçe ve her madde için ayrıca gerekçe içerecek şekilde hazırlanan, Bakanlar Kurulunun tümü tarafından imzalanmış olan kanun önerisini ifade etmektedir. İçtüzüğün 74. Maddesi ile düzenlenen kanun teklifi ise genel gerekçe ve madde gerekçelerini içerecek şekilde hazırlanmış, en az bir milletvekilinin imzası ile verilen kanun önerisini ifade etmektedir (Resmî Gazete, 1973; 1982 Anayasası).

bunlara yönelik politika beklentilerini dile getirmek amacıyla en az bir kere söz aldıkları belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, 17 Şubat³¹, 8 Mart³², 25 Kasım³³ ve 5 Aralık³⁴ gibi spesifik günlerde ya da sayılan spesifik günler dışında yazılı, görsel ve sosyal medya kanalıyla kamuoyunun gündemine oturan, kadına yönelik birtakım sansasyonel olaylar üzerine gündem dışı söz alma³⁵ yoluyla konuşma yaptıkları da tespit edilmiştir. Bunlar dışındaki kürsü konuşmaları ise Meclis araştırması önergelerinin veya kanun tasarılarının/tekliflerinin Meclis gündemine alınarak görüşüldüğü günlerde ve bütçe görüşmeleri sırasında yapılmıştır.

Araştırma öznesi kadın milletvekilleri, görev yaptıkları seçim dönemi içerisinde değerlendirildiğinde, muhalefet konumunda olan siyasi partilere mensup olmalarının, konuya ilişkin yasama faaliyetlerinin birden fazla olmasını etkilediği anlaşılmıştır. Ancak tarihsel çerçevede içerisinde, parlamentoda iktidar pozisyonunda bulunan partilerin üyesi olan milletvekilleri de kadınların yaşamını olumsuz etkileyen toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorunlarını gündeme taşımıştır. Söz konusu kadın milletvekillerinin, bu sorunları giderecek yolların araştırılması ile kadın yurttaşların yaşam kalitesinin -insan haklarının bir gereği olarak- yükseltilmesine dair ifadeler yer

³¹ 17 Şubat 1926 tarihinde kabul edilen -ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun yürürlüğe girdiği 1 Ocak 2002 tarihinde mülga olan- 743 sayılı Türk Kanun-u Medenisi, Türkiye tarihinde kadınlar açısından önemli hukuki kazanımları ifade etmesi nedeniyle, 17 Şubat Türkiyeli kadınlarca anılan bir gündür. 743 sayılı Kanun-u Medeni, Türkiye vatandaşı kadınların evlilikte eşitlik hakkı, çok eşli evliliğin yasaklanması, resmi nikahın zorunluluğu ve boşanma halinde kadının hakları gibi konularda düzenlemeler içermektedir (Resmî Gazete, 1926).

³² BM, 1977 yılında gerçekleşen 32. Genel Kurul'da 16 Aralık günü gerçekleşen görüşmelerin ana teması küresel bir sorun olan toplumsal cinsiyet eşitsizliği olmuş ve aynı gün yapılan çeşitli eylem planlarıyla birlikte, 8 Mart gününün Uluslararası Dünya Kadın Günü olarak belirlenmesi kararlaştırılmıştır (UN Documentation Research Guide, 1977).

³³ 1999 yılında başlayan BM 54. Oturumunda, Üçüncü Komite, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğiyle Mücadele İçin Küresel Aktivizm programı çerçevesinde, 25 Kasım gününün Kadına Yönelik Şiddetle Uluslararası Mücadele Günü olarak belirlenmesini teklif etmiş ve Genel Kurul bu teklifi kabul etmiştir (UN Documentation Research Guide, 1999; UN Documentation Research Guide, 2000).

³⁴ Yukarıda, 1. Bölümün "Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Birinci Dalga Kadın Hareketi" alt başlığında da aktarıldığı üzere, 5 Aralık 1934 günü, 1924 Anayasası 10. ve 11. maddelerinde yapılan değişiklik neticesinde, kadınların genel seçimlere seçmen ve aday olarak katılma hakkı kanun metnine işlenmiştir. Bu değişiklikle birlikte, Türkiye'de kadınların seçme ve seçilme hakkının kullanımı konusundaki tüm yasal engeller ortadan kalkmıştır (Resmî Gazete, 1934).

³⁵ TBMM İçtüzüğü 59. Maddesi ile düzenlenmiş olan gündemdışı konuşma, daha önceden Genel Kurulun görüşmesi planlanan konu dışında, Genel Kurulun bilgisine sunulmakta zorunluluk olan, aciliyet gerektiren olağanüstü bir konu hakkında söz almayı ifade etmektedir. Gündemdışı konuşmalara kural olarak, Genel Kurulun başında, en fazla üç kişiye ve beşer dakikayı aşmamak şartıyla yer verilmektedir (Resmî Gazete, 1973).

verdikleri, yasama faaliyeti kayıtlarına yansımıştır. Bu kayıtlarda, bahsi geçen vekillerin, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamanın, siyasi erkin kaçınılmaz bir görevi olduğuna dair vurguları azımsanmayacak sıklıktadır.

Son tahlilde, muhalefet konumundaki siyasi partilere mensup kadın temsilciler ile ilgili tespiti, çoğunlukçu demokratik bir parlamenter sistemde, muhalefet partilerinin, iktidarın kullanılmasını denetleme misyonu ile açıklamak mümkündür. Araştırma öznesi kadın milletvekillerinin, toplumsal cinsiyet eşitsizliği karşısındaki konumlanışlarında -yer yer yaklaşımları ile ilgili farklılar olsa bile- bir kadınlık bilinci durumu söz konusudur. Bu nedenle, araştırma öznelerinin, içinde buldukları politik gruplardan bağımsız şekilde ele alınmaları gerektiği anlaşılmıştır. Bu doğrultuda, araştırmaya dair bulgular aktarılırken, kadın milletvekillerinin mensubu oldukları siyasi parti adlarının anılmasından bilinçli bir şekilde kaçınılmıştır.

4.1. Kadın Milletvekillerinin Yasama Faaliyetlerine Konu Olan Temel Sorunlar

İncelenen kayıtlarda, bu tez çalışmasının da ana temasını oluşturan toplumsal cinsiyet eşitsizliği, milletvekilleri tarafından dile getirilen her konuda sorunun esas kaynağı olarak işaret edilmiştir. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, dünyanın tüm coğrafyalarında ve tarihin tüm dönemlerinde, gündelik yaşam çemberine sinmiş bir pratik olarak ifade edilmektedir. Bununla birlikte, kadın vekiller, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kaynağı olarak, egemenlik olgusunun bizatihi kendisini göstermektedir. Daha açık bir ifadeyle, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kaynağını kadın-erkek arasındaki eşitsiz güç ilişkilerinden alan hiyerarşik iktidar yapısının bir tezahürüdür. Bu tezahür aynı zamanda, toplumsal ilişkilerin üzerine inşa edildiği patriyarkanın, iktidar ile olan doğrudan bağlantısının da tezahürüdür. Hal böyleyken, gündelik yaşam çemberinin dinamikleri erkekler üzerinden ve erkekler tarafından şekillendirilmekte; kadınlar ise cinsiyet eşitsizliğini sistematik bir şekilde ve somut olarak deneyimlemektedirler.

“Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkek cinslerine belirli toplumsal rollerin atfedilmesi ve cinsiyetler arasındaki toplumsal iş bölümü, daha açık bir ifadeyle cinsiyete dayalı iş bölümü ekseninde kadın ve erkeği iki farklı toplumsal grup olarak kurar/tanımlar. Bu tanımlama ve kuruluş üzerinden, hem iki grubun birbirleriyle olan ilişkilerini, hem bunların toplumla olan ilişkilerini, hem de toplumsal alanın bütünü şekillendirir. Fakat bu toplumsal ilişkiler, kadın ve erkek cinsiyetlerini eşitsiz roller ve iş bölümü üzerinden tanımladığı için, ilkin ve her şeyden önce cinsiyetler arasındaki hiyerarşik bir ilişkiye dayanır; yani bu ilişki tam anlamıyla bir iktidar, bir egemenlik ilişkisidir. Kadın ve erkek arasındaki bu hiyerarşik-eşitsiz güç ilişkileri, yani erkeklerin kadınlar üzerindeki iktidar ilişkisini betimleyen toplumsal cinsiyet, sadece ideolojik değil, maddi temeller ve somut iş bölümleri üzerinden şekillenen, kadını toplumda ikincil kılan ve çok boyutlu cinsiyet

ayrımcılığı pratikleriyle kuşatan geleneksel bir yapı olarak işlemektedir. Dolayısıyla bireylerin cinsiyetlerinden dolayı toplumsal adaletsizliğe, eşitsizliğe ve şiddete maruz kalması olarak da tanımlanan ve geleneksel cinsiyet rollerinin eşitsizliğinden kaynaklanan cinsiyet ayrımcılığı, esas olarak kadınlara yöneliktir. Kadınların sosyalleşme süreci başta olmak üzere toplumsal yaşamın tüm alanlarında keskin bir ayrımcılığa ve hak ihlaline uğradığı toplumsal cinsiyet eşitsizliği ya da cinsiyet ayrımcılığı; sosyal açıdan eşitsizlikler üzerine yapılandırılmış cinsiyet rolleri ve cinsiyetçi normlar üzerinde şekillenmekte ve kadınların insan haklarından yararlanmasını keskin bir biçimde engellemektedir.” (Siirt Milletvekili Besime Konca, 11.01.2016)

Kadın milletvekillerinin, patriyarkanın şekillendirdiği toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dair söylemlerinde, cinsiyet eşitsizliğinin en çok kadınları etkiliyor olması ile birlikte, erkekler için de sosyal bir yük ve eşitsiz bir toplumsal yaşam deneyimi olduğuna değindikleri de görülmektedir. Bu bulgular, kadın milletvekillerinin, “1.4.2. Patriyarka” başlığında aktarılmış olan, iktidar ve patriyarkal ilişkiler ağına, objektif bir perspektiften baktığının göstergesi niteliğindedir.

“Şimdiye kadar dünya tarihinde, kadınların dünyayı erkeklerle eşit paylaştığı bir döneme rastlamıyoruz; böyle bir eşitsizlik, sadece kadınlara değil, onlarla aynı dünyayı paylaşan erkeklere de zarar vermektedir. Yaşamı eşit olarak paylaşmak için, yaşama eşit olarak katılmak gerekir.” (İzmir Milletvekili Işıl saygın, 06.03.1997)

Kadın milletvekilleri, toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusundaki ifadelerinde, bu toplumsal olgunun tarihin tüm zaman dilimlerinde ve dünyanın bütün coğrafyalarında varlığını korumuş olan bir pratik olduğunu belirtmekle birlikte, kapitalist ekonominin hâkim olduğu çağların başlaması ile birlikte eşitsizliğin daha da şiddetlendiğini vurgulamaktadırlar. Ayrıca, cinsiyet eşitsizliği küresel bir sorun olsa da Doğu Avrupa ve Orta Doğu ülkelerindeki yönetsel pratikler nedeniyle, bu coğrafyalardaki kadınların özgürlük ve yaşam alanlarının daraltılıyor oluşunun, yalnızca geleneksel kodlara dayanmadığı, aynı zamanda devlet politikası olduğu da değinilen konular arasındadır.

“Sayın Başkan, değerli milletvekilleri; bilindiği gibi, toplumsal cinsiyet eşitsizliği çağımızın en temel ve en keskin çelişkilerinden biri olan evrensel bir sorundur. Fakat, kapitalist modernitenin erkek egemen zihniyetle eklemlendiği, bunların birbirini karşılıklı beslediği ve kadına yönelik yapısal şiddete dönüştürdüğü 21'inci yüzyıl, kadının iradesine, bedenine, emeğine ve kimliğine dönük en büyük saldırıların gerçekleştiği yüzyıl olmuştur. Özellikle yaşadığımız coğrafyanın cinsiyetçi, baskıcı, otoriter ve muhafazakâr yönetimlerin iktidar sahası hâline getirilmesi, birer ölüm ve tecavüz çetesi hâline gelen cihatçı çetelerin halklara, inançlara, farklılıklara ve özellikle de kadınlara yönelik sistematik bir yok etme, köleleştirme ve mutlak bir tahakküm kurma savaşı kural tanımaz bir hâl almıştır. (...) Nijerya'da IŞİD benzeri bir örgüt olan Boko Haram'ın kadın ve kız çocuklarını kaçırmaması, Ukrayna'da yüzlerce kadının tecavüze uğrayarak katledilmesi, İran'da tecavüze karşı direnen Reyhane Cebbari'nin idam edilmesi, Musul, Şengal, Ninova, Rojava ve tüm Orta Doğu'da IŞİD şahsında somutlaşan erkek terörünün binlerce kadını kaçıırarak karanlık çağlara ait köle pazarlarında satması, hepsi özünde aynı, sadece kullandıkları yöntem farklı olan cinsiyetçi, iktidarcı, katliamcı ve kadın düşmanı bir zihniyetin ürünü olan erkek terörünün farklı yüzleridir. Değerli milletvekilleri, ülke olarak bu erkek teröründen azade olduğumuz düşünülmesin. Bugün

Türkiye'de kadınlar, kadınların yaşamı ve kadınların mücadeleyle elde ettikleri hakları, kazanımları söz konusu olduğunda karşımıza bu erkek terörü çıkmaktadır. (...) Bir toplum mühendisliği örneği olarak devlet örgütlenmesini ve toplumsal yapıyı muhafazakâr bir ideolojiyle kuşatmak, birincil olarak kadınların mevcut ezilme durumunu derinleştirmektedir. Çünkü muhafazakârlığın en çok muhafaza etmeye çalıştığı şey, kadının iradesini yok sayan, kadını ikincil kılan erkek egemen toplum yapısıdır. Eşitsizlik, sömürü ve tahakküme dayalı bu sistem, kadına en temel insani hak olan yaşam hakkını dahi tanımamaktadır. Türkiye'de her geçen gün gerçekleşen ve bir kadın katliamına dönüşen kadın cinayetleri bunun en açık göstergesidir. Bugün Türkiye'de günde ortalama 5 kadın katledilmekte, bir o kadarı da taciz ve tecavüze uğramaktadır. Sıcak savaşın olduğu bölgelerde bile bu kadar kadın yaşam hakkı ihlaline uğramamaktadır. Burada kadınlara karşı adı konulmamış bir savaş söz konusudur.” (Şırnak Milletvekili Selma Irmak, 14.12.2014)

Gündelik yaşam çemberinde toplumsal kodlara işlemiş bir şekilde olgusalılığı korumaya devam eden toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin, temelde bir insan hakkı ihlali olduğu vurgusu, bulgularda hâkim durumdadır. Kadın milletvekilleri, bu yöndeki açıklamalarında demokratik rejimlerin çoğulcu ve eşitlikçi bir toplumsal yapıyı barındırması gerektiğini ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden doğan insan hakkı ihlalinin en başta demokrasinin bizatihi kendisini zedelediğinin üstünde durmuşlardır. Bu bağlamda, geleneksel kodların eşitlik lehine dönüşebilmesi için, demokratik bir yönetim anlayışını benimseyen devletlerin, toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını hayata geçirmesi pozitif bir yükümlülüktür.

“Çok yakın tarihlerden önce, Türkiye'de kadın-erkek eşitliği, hiçbir zaman, insan hakları, demokrasi sorunu olarak görülmemiştir. Hatta içinde bulunduğumuz dönemde bile, son zamanlardaki bütün vurgulamalara rağmen, kadın-erkek eşitliğinin bir insan hakkı olarak, bir demokrasi sorunu olarak algılandığını söylemek çok kolay değildir. (...) Türkiye'de insan haklarıyla ve çoğulcu ve katılımcı demokrasiyle çok ilgili olan, bu konudaki eksiklikleri, aksaklıkları sürekli gündemde tutan aydınlar, yazarlar bile, kadın haklarına, bu açıdan çok ender olarak yaklaşmaktadırlar.” (İzmir Milletvekili Birgen Keleş, 10.03.1998)

“Bugün, kadınlar hem ev içinde hem de kamusal hayatta çifte sömürüye maruz kalmaktadırlar. Kadınlar, baba, koca ve ailelerinin üzerlerinde kurduğu iktidarın yanı sıra, kamusal hayatta da ayrımcılık ve baskıya muhatap olmaktadır. Erkek egemenliği bugün hemen hemen bütün toplumlarda sosyal ve ekonomik ilişkileri düzenleyen bir iktidar ilişkisi durumundadır. Ne var ki, devletlerin toplumsal cinsiyet eşitliğini tesis etmek için üstleneceği pozitif yükümlülükler, birçok ülkede erkek egemenliğine karşı önemli ilerlemeler kat edilmesini sağlayabilmiştir. Erkek egemenliğine karşı, her dönemin şartlarına özgü, yeni bir bakış açısıyla kadın-erkek eşitliğinin ele alınması yöneticilerin zorunlu görevlerindedir.” (Muş Milletvekili Burcu Özkan, 01.03.2017)

Kadın milletvekillerinin, toplumsal yaşamda var olan eşitsizliklerin, yasal düzenleme konusu olmasının ve bu bağlamda da yazılı kurallar bütünü düzleminde toplumsal cinsiyet eşitliğinin temel bir prensip haline gelmesinin, demokrasinin bir gereği olduğuna dair vurgularına, hemen her konuda rastlamak mümkündür. Bununla

birlikte, yasal düzlemde sağlanmış olan cinsiyet eşitliğinin, pratikte karşılığını bulamadığı, yani kadınların konu ne olursa olsun, sahip oldukları yasal hakları kullanma konusunda engellerle karşılaştıkları da vurgulanmaktadır.

“Haklar bilinir ve özellikle kullanılırsa bir anlam taşırlar. Ülkemizde son yıllarda, kadının toplumdaki yeri ve sorunları üzerinde, benim de katıldığım, oldukça yoğun inceleme ve araştırmalar yapılmış ve yayınlanmıştır. Bu çalışmalardan alınan sonuçlar, kadınların, toplumda erkekle eşit düzeye ulaşamadıkları ve yasalarla kendilerine sağlanan haklardan gerçek anlamıyla yararlanamadıklarını göstermektedir. Gerçekçi bir yaklaşımla düşünülürse, erkeklerin yönettikleri bir dünyada yaşamaktayız. Sosyal bünyenin sayısız şartlarında, yani çeşitli mesleklerde görev alanların ekseriyeti erkeklerdir. Her ülkede kadın haklarından söz edilir; erkekler haklarını zaten almışlardır. Kadın hakları ise, tüm dünyada yarım asırdan beri hukuk yoluyla ve yasalarla sağlanmaya çalışılmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasasının 10 uncu maddesi “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet -Dikkat edin “cinsiyet” deniyor- siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz.” der. Oysa, örf ve âdetlerimiz, diğer bir deyimle, gelenek ve göreneklerimiz erkeklere birçok yönden imtiyaz tanımaktadır.” (Ankara Milletvekili Fatma Rezan Şahinkaya, 04.12.1986)

“Hakların tanınması, onların hayata geçirilmesi anlamına gelmemektedir.” (Adana Milletvekili Nevin Gaye Erbatur, 09.01.2003)

“Kadınlar yasal anlamda eşit haklara sahip olsalar da bunların hayata geçirilmesinde hâlâ sorunlar yaşanmaktadır. Toplumsal yapı içerisindeki cinsiyetçi değer yargıları, kadınların sosyal yaşama ait gündelik pratikleri, bu haklardan yararlanmalarının önünde çok ciddi engeller olarak durmaktadır. Türkiye’de kadınların eğitim ve sağlık gibi toplumsal fırsatlardan yararlanma, çalışma hayatına katılma ve sosyal hayatta temsilleri konusunda yaşanan eşitsizliklerin en önemli sonuçlarından birisi de eğitim alanında yaşanmaktadır. Türkiye’de herkes, eğitim hakkına erişimde, yasalar önünde, cumhuriyetin ilk günlerinden bu yana eşittir, ama, hepimizin bildiği gibi, cinsiyete dayalı eğitim eşitsizlikleri hâlâ sürmektedir.” (İstanbul Milletvekili Nimet Çubukçu, 07.03.2007)

Kadın haklarının yazılı düzlemde kalmış olmasına ilişkin söylemlerinde milletvekilleri, kadınların sahip oldukları eşitlik haklarının, yazıdan yaşama aktarılması konusundaki temel sorunun uygulamadaki aksaklıkların takip edilmemesi olduğunu vurgulamaktadırlar. Zira yasal düzenlemelerin yaşama geçirilmesi aşamasında ortaya çıkan sorunlar nedeniyle, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kendini yeniden üreterek varlığını sürdürmektedir.

“Değerli milletvekilleri, 8 Martta Strazburg’da toplanan Avrupa Konseyi Konferansına Türkiye adına katılanlardan Profesör Nermin (Abadan) Unat; “Halen kamu yönetimi çerçevesinde kadın sorununa henüz yer vermeyen Avrupa Konseyi üye devletleri sayısı üçtür; Türkiye bunlardan birisidir. Buna karşın, Avusturya’da Kadın Sorunları Müsteşarlığı, Belçika’da Kadın Statüsüne İlişkin Bakanlık Komitesi, İsveç ve Fransa’da Kadın Hakları Bakanlığı, Danimarka’da Eşit Statü Konseyi, Almanya’da Kadın Sorunları Müdürlüğü, Hollanda’da Eşit Haklar Müsteşarlığı, Portekiz’de Kadına ilişkin Parlamento Komisyonu, İspanya’da ve İngiltere’de Eşit Fırsatlar Komisyonu gibi, doğrudan devlete ve hükümetlere bağlı kuruluşlar, kadın sorunlarına ve haklarına, bu arada, politik haklarına da sahip çıkıyorlar.” diyor. (...) Hükümetimizin bu yönde harekete geçmesini öneriyoruz; yoksa ne kadın dernekleri, ne de vakıf kurmakla kadın sorunu

halledilmeyecektir. Değerli üyeler, Türk kadınının hukuksal durumuyla sosyal durumu sürekli çelişir haldedir.” (Ankara Milletvekili Neriman Elgin, 11.03.1986)

“Kadın-erkek eşitliğini sözden gerçeğe dönüştürmek ve bununla ilgili uygulama adımlarını atmak zorunda olduğumuzu hatırlatmak istiyorum.” (İstanbul Milletvekili Güldal Okuducu, 12.05.2004)

Bu doğrultuda, bir yandan politika döngüsünden gelen çıktıların takibi ile ihtiyaca yönelik yeni politika yollarının geliştirilmesi ve bu sayede politika sürecinin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi, öte yandan ise ivedilikle yürütme sırasında yaşanan sorunların önüne geçmeyi sağlayacak önlem pratiklerinin neler olabileceğinin araştırılması ile gerekli düzenlemeler yapılması dile getirilen temel taleplerdir. Özcesi, taleplerin tümü, hükümetin kamu politikası döngüsünü sağlıklı bir şekilde ilerletmesi ile ilgilidir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı olarak da görev yapmış olan bir milletvekilinin aşağıdaki konuşma kaydı bu genel görüşü açıklayan bir örnektir:

“Ülkenin temel kurum ve kuruluşlarının işleyişini belirleyen; bireylerin kamusal ve özel ilişkilerinde uymaları gereken kuralları ortaya koyan yasal düzenlemelerin, kadın erkek eşitliği bakış açısı ile hazırlanmış olmasının yanında yasal düzenlemelerin uygulamaya tam olarak yansıtılması konusu da kadın erkek eşitliğinin tam olarak sağlanabilmesi için hayati bir öneme sahiptir. Günümüzde dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi, ülkemizde de yasaların hayata geçirilmesi konusunda aşılması gereken sorunlar mevcuttur. Bu sorunları aşmak için, kadın erkek eşitliği konusunun ilgili kurum kuruluşlar tarafından sahiplenilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesinin tüm ana plan ve politikalara yerleştirilmesi stratejisinin hayata geçirilmesi gerekmektedir.” (Denizli Milletvekili Selma Aliye Kavaf, 02.12.2009)

Yukarıda, “Bir Süreç Olarak Kamu Politikasının Toplumsal ‘Cinsiyetçi’liği Üzerine” başlığı altında da belirtildiği üzere, kamusal alanın sınırları içindeki parlamentolar, geleneksel bakımdan eril mekânlar olarak kodlanmıştır. Bu nedenle, temsilcilerin, kamu yönetiminin işleyişine toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesinin bütüncül bir şekilde eklenmesi adına atılacak ilk adımın, parlamentonun ve hükümetin mevcut yapısını dönüştürmek olduğu yönündeki vurguları ön plana çıkmaktadır. Bu konuya, ilerleyen alt başlıklarda detaylarıyla değinilecektir, ancak burada bir tutanak kaydına yer vermek, konunun anlaşılması adına faydalı olacaktır.

“Erkek egemen zihniyetin tasfiyesini sağlamak üzere, toplumsal cinsiyet eşitliği komitesi bir an önce kurulmalı ve bu komiteye uygulamaları denetleme yetkisi verilmelidir. Toplumumuzun yarısını oluşturan ve pek çok sorunla mücadele etmek zorunda kalan kadınlar ve yaşadıkları zorlukların Türkiye Büyük Millet Meclisi bünyesinde, Aile, Sağlık, Çalışma ve Sosyal İşler Komisyonunda ele alınması yeterli değildir. Bir an önce, yalnızca kadın sorunlarıyla ilgilenen, 17’nci komisyon olan kadın komisyonu oluşturulmalıdır. Kadın-erkek eşitliğinin ana politikalara yerleştirilebilmesi için üç ana unsur mutlaka göz önünde bulundurulmalı ve hayata geçirmek için kadın-erkek eşitliği sağlanana dek geçici özel önlemler alınmalıdır. Bu unsurlar: Kaynak dağılımı, hak

dağılımı ve sorumluluk paylaşımıdır. (...) Karar mekanizmalarında kadının rolünün eşitliği ve iyileştirilmesi için uygulamaları ve bu konuda engellerin kaldırılmasına ilişkin çalışmalar yapılmalıdır. (...) CEDAW "her alanda geçici önlem alınır" ifadeli 4'üncü maddesine dayanarak kanun önünde ve toplumsal yaşamda fiili eşitlik sağlanıncaya kadar, başta Anayasa olmak üzere yaşamı düzenleyen tüm yasalarda geçici özel önlem politikası olan kotanın yer alması ve uygulamaya geçirilmesi gerekmektedir." (Şırnak Milletvekili Sevahir Bayandır, 08.12.2007)

Milletvekillerinin yasama faaliyetlerinde yer verdikleri toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dair konular, kamu politikası ile ilişkisi bağlamında genel bir çerçeve içerisinde alındığında, dolaylı ve doğrudan politika alanları olarak iki temel grup altında sınıflandırmak mümkün olmaktadır. Elbette ki söz konusu toplumsal yapı ve cinsiyet eşitsizliği olduğunda, her bir problem alanı karmaşık bir şekilde diğer problem alanlarıyla ilişkilidir. Bu nedenle, bir problem alanında izlenecek politikaların, diğer problem alanlarında da yansıma bulması kuvvetle muhtemeldir. Bu duruma verilebilecek en spesifik örnek, eğitim politikasıdır. Çocukların 18 yaşına kadar örgün eğitime katılmaları zorunluluğunu getiren kararlı eğitim politikaları; bir yandan, bakımı altındaki çocuğun eğitime erişimini engelleyecek ailelere caydırıcı nitelikteki yaptırımların uygulanması ve diğer yandan, temel eğitimin yaygınlaşmasına yönelik devlet teşvikli kampanyalar ile birlikte yürütülebilir. Böylece izlenen eğitim politikası yolu çocuk işçiliği, erken yaşta ve zorla evlendirme, kadın istihdamı gibi sair problem alanlarında dolaylı olarak olumlu bir yansıma yaratacaktır. Bu bağlamda, bulgular aktarılırken, milletvekillerinin yasama faaliyetlerine konu olan toplumsal cinsiyet eşitsizliği alanları, dolaylı ve doğrudan politika alanları şeklinde iki grup altında ele alınmıştır. Çalışmanın, disiplinler arası bir araştırma konusu olduğu hatırlanacak olursa, birbiriyle karmaşık bir şekilde bağlantılı olan problem alanları söz konusudur. Bunlara dair bulguların sistematik bir şekilde açıklanabilmesi, ancak kamu politikası ile olan doğrudan ya da dolaylı ilişkisi bakımından yapılacak bir gruplandırma sayesinde mümkün olacaktır. "4.1.1. Dolaylı politika alanları" ve "4.2.2. Doğrudan politika alanları" başlıkları altında aktarılan problem alanlarının hepsi eşdeğer öneme sahiptir. Çünkü patriyarkal düşünce yapısından beslenen toplumsal cinsiyet eşitsizliği, sonuçları ölüme varabilen baskı ve zor gücüne dayanarak, kadınların yaşam biçimi ve özgürlük alanlarını kısıtlamaktadır. Böyle bir niteliğe sahip hiçbir problem alanı, bir diğerinden daha az ya da daha çok öneme sahip değildir. Bu nedenle ulaşılan bulguların aktarılacağı problem alanlarının sıralamasında, konu başlıklarının alfabetik sıra ile verilmesine dikkat edilmiştir.

4.1.1. Dolaylı politika alanları

4.1.1.1. Cinsel dokunulmazlığa karşı işlenen suçlar

Cinsel dokunulmazlığa karşı işlenmiş suçlar, mahiyeti itibariyle birbirinden farklı derecelerde çok sayıda suçu içermektedir (KA.DER, 2011, ss. 18-9). 1 Haziran 2005 tarihinde, 5237 sayılı kanunun yürürlüğe girmesi ile mülga olana kadar yürürlükte kalan, 1926 tarih ve 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda "Adabı umumiye ve nizamı aile aleyhinde cürümler" (Resmî Gazete, 1926) başlığı altında düzenlenmiş olan cinsel suçlar ise suç tanımları, cezai yaptırımları, kadın yurttaşların hukuktan yararı bakımından yetersizdir. Nitekim, cinsel suçlara dair düzenlemeleri içeren bölümün adı bile tek başına durumu açıklamaktadır. Eski TCK perspektifinden, cinsel suçlar bireyin bizatihi kendisinin dokunulmazlığına ve özgürlük alanına değil, toplum ahlakına ve aile namusuna karşı işlenmiş suçlar olarak yorumlanmaktadır. Bu bağlamda, 5237 sayılı yeni Türk Ceza Kanunu, cinsel suçların genel anlamda, bireyin bizatihi kendisine işlenmiş olan suçlar kapsamına alarak "Cinsel Dokunulmazlığa Karşı Suçlar" başlığı altında düzenlemesi ve suç türleri ile ilgili açıklamalara da yer vermesi bakımından önemlidir. Bununla birlikte gerek literatürde ve gerekse bu alanda çalışan STK açıklamalarında, kanun metninin öngördüğü yaptırımlar ve hâkime tanınan takdir yetkileri, cinsel suçlarda caydırıcılık sağlanması bakımından yetersiz kalması nedeniyle eleştirilmektedir (Canikoğlu, 2013, ss. 62-3). Bu bölümde, kadın milletvekillerinin de benzer şekilde, Türk Ceza Kanunu ile ilgili suçun işlenmesi karşısında caydırıcı olmaması yönündeki eleştirilerine de yer verilecektir.

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, cinsel dokunulmazlığa karşı işlenen suçları cinsel saldırı, cinsel taciz, çocukların cinsel istismarı ve reşit olmayan ile cinsel ilişki alt başlıkları ile düzenlemektedir (Resmî Gazete, 2004). Cinsel taciz, cinsel içerikli sözler söyleme ya da yazma, laf atma, sanal ortam aracılığıyla pornografik içerikli görüntüler ve videolar gönderme gibi sair eylemleri kapsayan bir suç türüdür. Cinsel tacizin diğer cinsel suçlardan farkı, vücuda dokunmaya dair bir eylemin gerçekleşmemiş olmasıdır. Bir kimsenin vücut dokunulmazlığının, rızası dışında ve cinsel amaçlı olarak ihlal edilmesi halinde, cinsel saldırı söz konusu olmaktadır (KA.DER, 2011, ss. 18-9).

Cinsel saldırı eyleminin daha da ileriye taşınarak, baskı ve zor gücü kullanılması ile kişinin vajina ve/veya anüsüne, penis ya da sair bir cismin sokulması; baskı ve zor

gücü kullanılması ile penisin kişinin ağzına sokulması eylemlerinin gerçekleştirilmesi halinde, tecavüz suçu söz konusu olmaktadır (Uluslararası Af Örgütü, 2003, s. 28). Sayılan bu cinsel dokunulmazlık ihlallerinin, 15 yaşından küçük çocuklara karşı gerçekleştirilmesi halinde, çocuğun cinsel istismarı durumu söz konusudur. 15 yaşını tamamlamış, ancak 18 yaşını doldurmamış olduğu için henüz erişkin olmayan çocuklar ile, baskı ve zor gücü kullanılmasa dahi, vajinal ve/veya anal yolla cinsel birleşmenin gerçekleştirilmesi halinde ise reşit olmayan ile cinsel ilişki suçu söz konusudur (Resmî Gazete, 2004).

Kadın milletvekillerinin cinsel dokunulmazlığa karşı işlenen suçlar ile ilgili değindikleri başlıca konulardan biri, bu suçların sosyal açıdan büyük bir sorun yaratması ve toplumda yaygın bir korku, endişe haline neden olmasıdır. Özellikle kadınlar ve çocuklar, kamusal ya da özel alanda, tanıdığı ya da tanımadığı kişilerden gelebilecek cinsel saldırı karşısında kendilerini tehdit altında hissetmektedirler.

“Kadına yönelik şiddet, kadının fiziksel, cinsel, psikolojik zarar görmesi ya da acı çekmesiyle sonuçlanan veya sonuçlanması muhtemel olan hareketlerle tehdidini, baskıyı ya da özgürlüğü kastî engellemesini içeren, ister toplum önünde ister özel hayatta meydana gelen cinsiyete dayalı her tür şiddet anlamına gelmektedir. Türkiye'deki her 4 kadından 1'i şiddete uğramaktadır. Tecavüze uğrayanların yüzde 50'si 18 yaş altındaki çocuklardır. Bunların (...) yüzde 90'ı kız çocuklarıdır. Cinsel saldırganların yüzde 75'i tanıdık biridir.” (Adana Milletvekili Nevin Gaye Erbatur, 11.11.2003)

“Cinsel dokunulmazlık konusunda işlenen suçların giderek artması, bu durumun büyük bir sosyal problem halini aldığını göstermektedir. Tüm dünyada olduğu gibi, ülkemizde de cinsel taciz, cinsel saldırı ve çocuk istismarı son derece yaygın hale gelmiş acilen önlem alınması gereken ciddi bir sorundur. Basına intikal ettiği gibi; bebeklik çağındaki çocukların bile bu tür cinsel saldırıya maruz kaldığı bilinmektedir. Tüm yaşam alanlarında evde, sokakta, okulda, çocuk yuvalarında, işyerlerinde toplum içinde bile cinsel saldırı yaşanabileceği ve bireylerin karşı karşıya gelmesi; toplumda korku, panik ve güvensizlik ortamının oluşmasına da sebep olmaktadır. Tabii ki cinsel dokunulmazlık ile ilgili suçlarla mücadele sadece hukuki önlemlerle çözülemez. Kültürel ve sosyal dokumuzda meydana gelen tahribatın giderilmesi ve toplumun bu konuda eğitilmesi için acil tedbirlere ihtiyaç vardır.” (İzmir Milletvekili Şenol Bal, 03.12.2008)

Sosyal bir sorun olarak cinsel dokunulmazlığa karşı işlenen suçlar ile ilgili olarak kadın milletvekillerinin üzerinde durdukları konulardan biri mağdurların arasında çocukların da olması ve mağdur yaş aralığının bebeklik çağına kadar inmesidir. Bundan başka değinilen bir konu da, yukarıda da aktarılmış olan, kanun metninde 18 yaş altındaki çocukları hedef alan cinsel suçların tek kategoride toplanması değil, yaş gruplarına ayrılarak farklı yaptırımların öngörülmesidir. Milletvekilleri, çocukların cinsel istismarı hakkındaki beyanlarında ebeveyn oluşlarına da vurgu yapmakta,

bununla birlikte çocukların sorumlulukların bütün bir topluma ve TBMM özelinde ise bütün seçilmişlere ait olduğuna dair ifadelerde bulunmaktadır.

“Ben bir anneyim, 2 çocuklu bir anneyim ama Türkiye'deki bütün çocukların da aynı zamanda annesiyim. Sizler milletvekilleri olarak Türkiye'de yaşayan bütün çocukların anneleri, babalarısınız aslında. Trabzon'daki, Hakkâri'deki, Van'daki, Edirne'deki, İstanbul'daki, İzmir'deki bütün çocukların anneleri, babalarıyız. Bu milletvekillerinin görevidir, bir çocuğun ayağı taşa takılsa ondan kendini sorumlu hissetmek milletvekillerinin tamamının görevidir, ödevidir. Biz, çocuklar istismara uğruyorsa eğer, ülkemizde 30 Ocak 2017 tarihinde 38 günlük bir çocuk, bir bebek, 40'ı çıkmamış bir bebek istismara uğruyorsa eğer ve bugün ülkemiz dünyada bilimde, teknolojiye, fende değil, çocuk tecavüzlerinde 3'üncü sıradaysa eğer, bu düşünceyi yayan, bu düşünceye arka çıkan tecavüzcülere, istismarcılara kol kanat gerdiği kadar, tecavüze uğrayan çocuklara ve onların ailelerine sahip çıkmayan düşünce de suçludur ve o düşünceye yazıklar olsun diyoruz. Dünyada çocuk istismarı oranı yüzde 1 ila yüzde 10 arasındayken Türkiye'de çocuk istismarı oranı yüzde 10 ila yüzde 53 arasındaysa eğer, (...) hiç sizin vicdanınızı sızlatmıyor mu, sormak lazım. Ülkemizdeki tecavüz vakalarının, çocuk tecavüzü vakalarının sadece yüzde 5'i ortaya çıkıyor, yüzde 95'i gizli kalıyor. Adliyelerde -burada avukat olanlarınız da var- tecavüz vakalarının dörtte 1'i çocuk tecavüzü ve bu çocuklar kendi aileleri, yakınları tarafından tacize, tecavüze maruz kalıyorlar. Bu ülkede tecavüze uğrayan çocukların yüzde 66'sı kendi akrabası, komşusu, babası, ağabeyi tarafından tecavüze uğruyor, yüzde 66'sı ve bu çocukların onda 1'i kendi tecavüzcüsüyle aynı evde yaşamak zorunda kalıyor ve ülkemizde (...)nin iktidar olduğu son on yılda çocuk tecavüzleri yüzde 700 arttı, yüzde 700 ve açılan dava sayısı 40 bin iken yaklaşık 14 bin davaya beraat veriliyor ve hiçbir mahkûmiyet kararı verilmiyor ve bir adam sadece mavi kravat taktığı için ve "Ramazan ayıydı, oruçluydum." dediği için iyi hâl indirimi alabiliyor ve bu sapıklar üç ay, beş ay, iki sene yattıktan sonra yine bizim toplumumuzun içine çıkıyor. (...) Biz bir kanun teklifi verdik ve ne dedik? Verdiğimiz kanun teklifinde "Bu sapıklar gün yüzü göremesin, ağırlaştırılmış müebbet hapisle yargılansın." dedik. Siz ne yaptınız? Araya zinayı soktunuz "12 yaşın altı başka olsun, 12 yaşın üstü başka olsun." dediniz. Beyler, 18 yaşın altındakilerin tamamı çocuktur ve 17 yaşındaki çocuğa da 3 yaşındaki çocuğa da tecavüz eden adam sapıktır. Bunun altını çizmek lazım. Başka yaş baremleri koyarak, bu çocukların istismarlarına bir anlamda göz yumarak, bu çocukların geleceğe dair umutlarını, bu çocukların yarınlarını, bu çocukların aile kurma duygularını, bu çocukların insanlığa ait aidiyet duygularını, huzurlarını ve yarınlarını çaldınız ve ne kaldı geriye? Ruhunu aslında bir anlamda paramparça ettiğiniz yalnız, huzursuz ve mutsuz bir çocuk kaldı. Çocuk istismarlarına göz yummak, vakıfları korumak, istismarcıları korumak size yakışır mı? Ama nasıl yakışmaz; anlamıyor musunuz, bunlar çocuk ama burada boşuna konuşuyoruz, sevgiyi bilmeyen insanlara çocuk sevgisini, insanı anlatmaya çalışıyoruz. Sizler tecavüz önergesini hiç utanmadan bu Meclise getirenlersiniz. (...) Biz, ömründe bir karıncayı bile incitmeyen anneler, gerekirse bu istismarcılara haddini bildiririz ve dönüp arkamıza bakmayız bile.” (İstanbul Milletvekili Gülay Yedekci, 28.02.2018)

Söylemlerinde istatistiklere de yer veren kadın milletvekilleri, cinsel istismar mağduru çocukların büyük bir bölümünün 10 yaş altında olduğunu belirtmektedirler. Öte yandan kız çocukları, erkek çocuklardan daha fazla istismar edilmektedir. İstismar edilen erkek çocukların, ölüme kadar varabilen başkaca fiziksel şiddete uğrama ihtimali daha yüksektir. Bununla birlikte, önemli bir sorunun da bu eylemlerin gizli kalması olduğu belirtilmektedir. Yani istatistiklerde anılan çocuğa yönelik cinsel saldırı vakaları, toplumda görülen olayların tümünü değil ancak bir bölümünü

yansıtmaktadır. Çocuğun cinsel istismarı ve reşit olmayan ile cinsel ilişki suçlarına dair değinilen bir diğer sorun alanı da çocukların fuhşa zorlanması ve pornografi öznesi haline getirilmesi ile ilgilidir.

“Son günlerde kamuoyu bir ses duydu. Son günlerde kamuoyu, bir bebeğin annesinin memesindeyken ağzı, yükselen ağlamasını duydu. Kültürel değerlerini, geleneksel değerlerini koruyan bir toplum vicdanının parça parça yükselen bu bebek ağlaması karşısında sükûnetini koruması zordur diye düşünüyorum ve artık bizim konuşacağımız sorunlar, daha önce kadın bağlamı içinde ele aldığımız sorular artık bir buçuk yaşındaki bebeklerin kaderi oluyorsa, Türkiye orada durup düşünmek durumundadır, (...) Taşınması zor, konuşması zor ama, diyorum ki, Türkiye, bu kanayan sorunun örtüsünü artık açmak zorundadır, gündeme taşımak zorundadır, konuşmaya başlamak zorundadır. (...) Dokuz yaşından başlayarak, kız ve oğlan çocukları fuhşun aracıdır değerli arkadaşlarım ve yine o yaşlardan başlayarak bizim çocuklarımız, seyyar satıcılarda bile alabileceğimiz porno film kasetlerinde yer almaktadır. Şimdi, bu noktada yeni bir politikanın saptanmasına, yeni önerilerin, programların, projelerin geliştirilmesine ve soruna derhal acil olarak el atılmasına ihtiyacımız vardır.” (İstanbul Milletvekili Güldal Okuducu, 09.11.2006)

“Kendinden büyük bireylerin, çocuğun fiziksel, gelişimsel ve psiko-sosyal açıdan iyi olma halini olumsuz yönde etkileyen tutum ve davranışları çocuğun istismarı olarak değerlendirilmektedir. Çocuk istismarı; fiziksel, cinsel, duygusal istismar ve ihmal olmak üzere dört ana grupta incelenmektedir. Bu gruplar içinde bulunan cinsel istismar, istismar tipleri içerisinde çoğunlukla gizli kalan ve saptanması en zor grubu oluşturmaktadır. Çocukların cinsel amaçlarla kullanılması, çocuk fahişeliği, pornografi ve seks turizmi kaygı verici boyutlarda artmakta ve giderek günümüz dünyasında yayılmaktadır. (...) Cinsel istismara maruz kalan çocukların yaşa göre dağılımları incelendiğinde; %30'unun 2-5, %40'ının 6-10, %30'unun 11-17 yaş grubunda olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle olguların %70'ini küçük yaş grubu oluşturmaktadır. Kız çocukları erkek çocuklardan 3 kat daha sık cinsel istismara uğramakta ve istismara uğramış erkek çocuklarda ölüm ve yaralanmalar daha sık görülmektedir.” (İstanbul Milletvekili Alev Dedegil tarafından verilen Meclis Araştırması Önergesi, 10.02.2010)

“Adalet Bakanlığı'nın bir soru önermesine verdiği cevap ile 2002-2011 yılları arasında adli mercilere yansıyan 91.449 tecavüz vakası olduğu anlaşılmıştır. Cinsel taciz ve saldırı vakalarının konuşulmasının toplumsal bir tabu olmasından dolayı, resmi makamlara bildirilmeyen istismar, taciz ve tecavüz vakalarının da eklenmesi ile bu sayının daha fazla olduğu iddia edilebilir. Bu sayılar endişe verici olmanın ötesinde sosyal anlamda vahim bir tabloyu işaret etmektedir.” (İstanbul Milletvekili Ayşe Eser Danışoğlu, 18.07.2013)

Kadın milletvekillerinin, cinsel saldırıların gizli kalması ve yargıya taşınmaması ile ilgili olarak üzerinde durdukları bir diğer konu ensestir. Ensestin toplumda olağanüstü ve ender bir durum olarak algılanmasına karşın, milletvekilleri, bu olayların gizli kalması nedeniyle, yaygın bir problem olduğunun toplum tarafından anlaşılmadığını belirtmektedirler.

“Aile içi şiddetin bir boyutu da çocuklara uygulanan şiddettir. Özellikle, ensest, çok büyük bir sorun halini almıştır. Enseste ve şiddete uğrayan mağdurlar, toplumsal baskı nedeniyle, seslerini çıkaramamaktadırlar; seslerini çıkarmak isteseler bile, nereye başvuracaklarını bilememektedirler. Ensestin saklanması ve yok sayılması, daha derin ve geri dönülemez sorunlara yol açmaktadır; çünkü, ensest, dışarıdan birinin uyguladığı şiddet değildir, çocuğun bildiği, tanıdığı biridir. Olağandışı bir durummuş gibi algılanan

ensest, aslında hayatın içinde; fakat, saklanmaktadır. Tüm topluma bunun gerçek olduğunu, yaşanan çok ciddi bir sorun olduğunu öğretmek gerekmektedir ve tüm topluma ensesti uygulayanın suçlu olduğunu, çocuğun mağdur olduğunu benimsetmek hepimizin görevi olmalıdır. Ensest, töre ve namus cinayetlerinin başlangıcıdır. Çocuğu ensest ilişkide kullanıyorlar, daha sonra çocuk hamile kalınca öldürüyorlar veya intihar etmeye zorluyorlar.” (Adana Milletvekili Nevin Gaye Erbatur, 01.06.2006)

Kadın milletvekilleri çocukların cinsel istismarı ilgili olarak, diğer cinsel suçlardan daha farklı, kendine özgü bir yapısı olduğuna değinmiş ve bu konuya dair yapılacak düzenlemelerin gerek mağdur ve gerekse fail açısından, hassasiyetle ve özel yöntemler geliştirilerek ele alınması gerekliliğini de dile getirmişlerdir.

“Çocuklar bir ülkenin geleceği ve umududur. (...) Çocuklara ilişkin politikalar siyaset üstüdür; bu nedenle iktidarlar değişse de prensipler ve uygulamalar devlet politikası olarak yürütülmelidir. (...) Şiddeti Önleme ve Rehabilitasyon Derneği'nin 2016 Çocuk İstismarı Raporu'na göre, ülkemizde son 10 yılda çocuk istismarı vakaları yüzde 700 artmıştır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun çocuk pornolarında tespit ettiği Türk çocuk sayısı 36 binin üzerindedir. Ayrıca Türkiye'de 50 bin çocuğun seks kölesi olduğu tahmin edilmektedir. Çocuk Seks İşçiliği, Çocuk Pornografisi ve Seks Amacıyla Çocuk Ticaretine Son Ağı (ECPAT) 2015 yılı Türkiye Raporuna göre; çocuklar Türkiye'de cinsel şiddete en fazla maruz kalan grubu oluşturuyor. Türkiye'deki cinsel suçların yüzde 46'sı çocuklara karşı işleniyor. (...) Çocuğa yönelik cinsel istismar suçu kendine has, özel bir suç tipidir. Dolayısıyla bunun okullarda tesis edilen standart yöntemlerle ve emniyette alınan çeşitli önlemlerle çözülme ihtimali bulunmamaktadır. Terörle mücadele ederken nasıl özel bazı yöntemler kullanılıyor ve tedbirler alınıyorsa, bu konuda da özel düzenlemelere ve uygulamalara ihtiyaç vardır.” (Ankara Milletvekili Aylin Nazhaka, 10.04.2018)

Çocukların cinsel istismarının önüne geçmeyi hedefleyen politikaların uygulama aşamasına dair tartışılan birçok sorun bulunmaktadır. Bununla birlikte, kadın milletvekilleri, izlenen politikaları da eleştirmektedir. Örneğin; uygulayıcılara yol gösterici nitelikteki mevzuatın başında gelen ceza kanunu, çocuğun cinsel istismarında rıza kavramına yer vermektedir. Bu durum, politikaların uygulama aşamasında çocuğun ruh sağlığı ile ilgili zarar verici nitelikte sorunlara yol açmaktadır.

“TCK'da on beş yaş öncesinde rızaya bağlı, daha doğrusu, tecavüz ve cinsel istismar olduğu zaman "Acaba, burada ruh sağlığı bozuldu mu?" diye rapor isteniyor. (...) Zaten on beş yaşın altında bir çocuk cinsel istismara, tecavüze maruz kaldıysa bir de çocuğun "Ruh sağlığı bozuldu mu bozulmadı mı?" diye sorulabilir mi? Bu kadar saçma bir soru olabilir mi? Dolayısıyla "Ruh sağlığı bozulmuştur." şeklinde ön kabulle -zaten budur doğrusu- bu rapora ihtiyaç olmadan gerekli müdahalenin ve hukuki düzenlemenin yapılması gerektiğini düşünüyoruz.” (Gaziantep Milletvekili Fatma Şahin, 24.01.2012)

“Bizim gerek 18 yaşın altındaki... Ne yazık ki Türkiye'de -15 yaş gibi- uluslararası evrensel hukuka uymayan bir tanımlamayla 15 yaşın üzerinde 18 yaşın altında olanlar için de rıza var ise farklı ceza uygulamaları olduğu için özellikle bunu belirtmek istiyorum, 18 yaş evrensel tüm hukuk sistemlerinde çocuk yaşıdır, 18 yaşın altı. Bu nedenle artık ülkemizde 18 yaşın altındaki tüm çocuklarla ilgili olarak mutlaka ama mutlaka cinsel istismar suçunda rıza aranmaksızın en ağır cezanın verilmesi, kadın cinayetinde artık "Krvatını taktı, mahkemede hâkime 'efendim' dedi." diye hiçbir sanığa

iyi hâl indiriminin uygulanmaması şarttır değerli milletvekilleri çünkü artık ülkemizde iyi hâl indirimi hukuken bir istisna olması gerekirken istisna olma hâlimden çıkmış, kural hâline gelmiş, hatta iyi hâl indirimi uygulanmıyorsa Yargıtay tarafından o karar bozulur duruma gelmiştir. (...) Bakın, size bir veri açıklayacağım, bu, Adalet Bakanlığının resmî verisidir. 2016 yılı cinsel istismar şikâyetlerinin sayısı 29.504, açılan dava sayısı 15.006, hapis cezası 5.846. Yani 29.504 şikâyetten sadece 5.846'sı hakkında hapis cezası verilmiştir, 2016 yılı için. Bu da net göstermektedir ki yasalarda ne olursa olsun uygulamada ne yazık ki yasalara uygun gereklilikler yerine getirilmemektedir.” (Adana Milletvekili Elif Doğan Türkmen, 13.02.2018)

Yukarıda sayılanlardan başka, kadın milletvekillerinin çocuğa yönelik cinsel istismar vakalarında, yalnızca çocuğun yaşadığı travmayı daha fazla arttırmaya neden olan yürütmeden kaynaklı sorunlara değindikleri de görülmektedir. Bunların başında, Adli Tıp ile ilgili prosedürler gelmektedir. Bir diğer yandan, Türk Ceza Kanunu'nda ilgili suçların cezalandırılması konusunda hâkime tanınan takdir yetkisi, çoğu zaman çeşitli nedenlerle faile ceza indirimi uygulanmasına neden olmaktadır. Milletvekilleri, bu gibi olayların, toplumda çocuğa yönelik cinsel suçların cezasız kalacağı algısı yarattığını, cezaların caydırıcı niteliği olmadığını ve bu nedenle izlenen politikaların yetersiz olduğunu ileri sürmektedir.

“Bursa’da bir markette ailesiyle alışveriş yapan 11 yaşındaki kız çocuğuna cinsel istismarda bulunduğu öne sürülen 78 yaşındaki 10 çocuk babası zanlı, tutuklanarak cezaevine gönderildiği haberini gazetelerden okuduk. Toplumun rahatsız eden ve tedirgin eden bu davranışların her geçen gün artması içinden çıkılması zor bir hal almaktadır. Hemen her gün yaşadığımız, toplumu derinden sarsan cinsel saldırılar, tacizler ve çocuk istismarlarının önlenmesi adına bakanlığımızca yapılan bir çalışmanız var mıdır? Cezaların caydırıcı olmaması nedeniyle yaşanan bu olaylar karşısında TCK da bu tip suçların cezalarının ağırlaştırılması yönünde bir çalışmanız olacak mı? Son zamanlarda cinsel saldırıların artmasına neden olan etkenler bugüne kadar araştırılarak sosyolojik boyutuyla ilgili bir çalışma yapılmış mıdır?” (Aydın Milletvekili Özlem Çerçioğlu tarafından Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanı’na yöneltilen yazılı soru önergesi, 19.12.2008)

“2013 Ocak ayında, okula gitmek için evinden çıkan F.S. adlı 13 yaşındaki erkek çocuk, yolda karşılaştığı 25 yaşındaki B.Ç. tarafından ölümlü tehdit edilip, şiddet uygulanmış, bir binanın bodrum katına götürülerek iki kez tecavüze uğramıştır. F.S.’nin tecavüze uğradığına dair Adli Tıp Kurumu, Çocuk Hastalıkları Hastanesi ve Çocuk İzlem Merkezi’nden 3 ayrı rapor alınmış olunmasına rağmen, davanın görüldüğü Diyarbakır 2’nci Ağır Ceza Mahkemesi F.S. için daha önce alınan raporun bilirkişi doktor tarafından yazıldığını ve Yargıtay içtihatları kapsamında hükme esas alınamayacağını belirterek, bu raporla yetinmeyip, dördüncü kez Dicle Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi’nden ‘mağdurun beden ve ruh sağlığına ilişkin kurul raporu’ istemiştir. F.S. ise yeniden muayeneye gitmeyi reddetmiş bu durum sonrasında, mahkeme heyeti çocuğun polis zoruyla götürülmesine karar vermiştir. Cinsel istismar kadar rapor alma süreçleri de çeşitli muayene yöntemleri ve sorular ile olayın tekrar hatırlatılması açısından mağdurun maruz kaldığı cinsel şiddetin bir devamı niteliği taşımakta ve her süreç çocuğun ruh ve bedensel sağlığı tahribatını derinleştirmektedir.” (İstanbul Milletvekili Ayşe Eser Danişoğlu, 25.03.2014)

Yasama faaliyetleri incelenen kadın milletvekillerinin, cinsel saldırı suçlarının mağduru olan engelli bireyler ile ilgili olarak da gündeme getirme çabası bulunmaktadır. Engelli bireylere yönelik cinsel suçlar konusunda yapılan açıklamalar, yukarıda verilmiş olan, çocuklar için yapılan açıklamalarla benzer niteliktedir.

“Ülkemiz nüfusunun yaklaşık %12’si, yani 9 milyona yakın vatandaşımız engelli olarak yaşamını sürdürmektedir. Ülkemizde son yıllarda engelli vatandaşlarımıza yönelik cinsel-fiziksel şiddet, istismar ve kötü muamele olaylarında çok ciddi artışlar gözlenmektedir. Türk Ceza Kanunu’nda engellilere yönelik cinsel-fiziksel saldırı ve istismarına yönelik suçların cezalarının yetersiz kalması ve bu suçların cezalarında indirim uygulanmasına olanak sağlayan düzenlemeler nedeniyle de bahsedilen suçların işlenme oranında yıldan yıla artış yaşanmaktadır. Engelli bireylere yönelik saldırıların büyük çoğunluğu, bireyin yakın çevre, akraba veya aile içi tanıdıklarından ya da hizmet aldığı kişilerden gelmekte ve bu da olayların açığa çıkmasını engellemektedir. Bu davalarda suçluya uygulanan “iyi hal indirimi” ve zihinsel engelli bireylerin maruz kaldığı tecavüz ve istismar olaylarında engellinin “rızası” olduğu gerekçesiyle uygulanan cezai indirimler ise bir anlamda bu saldırıları meşrulaştırıp artarak devam etmesine neden olmaktadır. Caydırıcı cezaların olmaması nedeniyle engelli yurttaşlarımıza yönelik saldırıların failleri işledikleri suçlara rağmen ağır bir ceza almayacaklarının bilinci ile eylemlerine devam etmektedirler. Bu vakaların artmasında kanunun öngördüğü cezaların yetersiz kalması, üstelik de bu cezalarda indirimler yapılması önemli rol oynamaktadır. Diğer taraftan yasa koyucunun bu türden suçların cezalandırılmasını şikâyet şartına bağlaması da cinsel taciz ve tecavüz vakalarının artmasındaki bir diğer önemli faktördür. Çünkü, engelli bireylere yönelik saldırıların tanıdık kişilerden gelmesi bu saldırıların sistematik hale gelmesine neden olmakta ve olayların çoğu ancak engelli kadının hamile kalması veya engelli erkeğin maruz kaldığı saldırının travma izi bırakması ile açığa çıkmaktadır. Türk Ceza Kanunu’ndaki düzenlemeler, bu saldırıların cezasız kalmasına, suçluyu cesaretlendirmeye ve suçu özendirmeye neden olmaktadır. Çünkü suçun cezasından kaçabiliyor olmak da suçu önlemenin önündeki en büyük engeldir.” (Adana Milletvekili Elif Doğan Türkmen, 11.10.2017)

Milletvekilleri, kadınların cinsel dokunulmazlığına karşı işlenen suçlarla ilgili olarak, yine çocuklarda ve engelli bireylerde olduğu gibi, Türk Ceza Kanunu’nun düzenlemelerinin yetersiz kaldığını belirtmektedirler. İlgili kanun maddesinde, cinsel taciz suçunun, şikâyete bağlı suçlar kapsamında ele alındığının altını çizen temsilciler, bu durumun, caydırıcı değil, bilakis teşvik edici nitelikte sonuçları olduğunun üzerinde durmaktadırlar. Öte yandan, mağdurların gerek yürütmeden sorumlu kamu personeli ve gerekse toplum tarafından, suçlu muamelesi görme endişesi duyduklarını da dile getiren milletvekilleri, kadınların bu nedenle şikâyetçi olmaktan çekindiklerini ve uğradıkları cinsel tacizi yargıya taşıyamadıklarını ifade etmektedirler.

“Cinsel dokunulmazlığa karşı işlenen suçlarda cinsel taciz suçu yürürlükteki Türk Ceza Kanununda hem şikâyete bağlı suç kapsamında olduğundan hem de cezai yaptırımını caydırıcılıktan uzak olduğundan uygulamada bu suç cezasız kalmaktadır. Toplumumuzun ve nüfusumuzun yarısını oluşturan milyonlarca kadını bu suçun mağduru olmaktadır. Genelde mağdur kadınlar şikâyetçi olmaktan çekiniyorlar ve korkuyorlar. Toplumsal algılamamız ne yazık ki mağdurların suçlanması tarzındadır. Bu toplumsal anlayış kadınları şikâyetçi olmaktan alıkoymaktadır.” (İzmir Milletvekili Canan Arıtman, 24.01.2008)

“Cinsel şiddet, istismar ve buna bağlı olarak cinsel taciz suçları her geçen gün artmaktadır. Nüfusumuzun yarısını oluşturan kadınlar, cinsel istismar ve taciz olaylarını ya sineye çekmek ya da sosyal hayattan çekilmek seçeneklerinden birini tercih etmek durumunda kalmaktadır. Cinsel taciz suçu yürürlükteki Türk Ceza Kanununda, şikâyetle bağlı suç kapsamında değerlendirilmiş ve cezalar çok düşük tutulmuştur. Türk Ceza Kanunundaki cezaların bu haliyle cinsel taciz suçu için caydırıcı olmadığı açıktır. (...) Türkiye’de cinsel taciz suçları, suç olarak bile değil, belki kabahat ve ayıp olarak değerlendirildiği için, caydırıcı bir ceza ile cezalandırılmamaktadır. Hatta çoğu kez, mağdur durumdaki kadınlar, cinsel taciz eylemine teşvik etmekten dolayı suçlanmaktadır. Bu nedenle mağdur kadınlar çoğu zaman hem korktukları hem çekindikleri ve hem de toplumdan dışlanma kaygısı taşıdıkları için şikâyetçi olmak yerine sineye çekmeyi tercih etmektedirler. (...) Cinsel dokunulmazlıklarla ilgili suçları en aza indirmek, kadınları ‘ya sineye çek-ya sokağa çıkma’ ikileminden kurtarmanın yolu, TCK’daki cezaları caydırıcı hale getirmekten geçmektedir.” (Gaziantep Milletvekili Fatma Şahin, 17.07.2008)

Cinsel saldırı ve tecavüz olayları ile ilgili olarak ise kadın milletvekilleri, mağdurların bürokratik süreçlerle yıpratıldığına ve yaşamış oldukları travmanın bu nedenle daha da arttığına değinmektedirler. Bürokratik süreç konusundaki eleştirilerin başında, yürütmeden sorumlu kamu personelinin, mağdura karşı olumsuz tavırları gelmektedir. Söz konusu olumsuz tavırların, yargı aşamasında, kadınların cinsel saldırıyı ispat etme yükümlülüğü altına sokulması ve failin ileri sürdüğü gerekçelerin ceza indirimi için yeterli görülmesi gibi sair şekillerde tezahür ettiği belirtilmektedir.

“Kadınlara yönelik şiddetin en yakıcı biçimi olan tecavüz ve cinsel saldırı davalarında son zamanlarda ard arda çıkan beraat kararları, uygulanan şiddetin sistematik hale geldiğinin göstergesidir. Uluslararası hukukta cinsel suçlar “insanlığa karşı işlenen suçlar” kapsamına girmektedir. Türkiye’deyse son yıllarda yasal düzlemde yapılan iyileştirmelere rağmen uygulamada birçok eksiklik vardır. En son gelinen durumda, tecavüz suçunu işleyenler beraat etmekte, edata suçun mağduru yargılanmaktadır. Tecavüze uğrayan kadın için adli süreç başlatmak dahi zor bir kararken, süreçte resmî kurumların karar ve uygulamaları kadını tekrar mağdur etmektedir. Savcılığa başvuran kadın tecavüze uğradığını Adli Tıp raporuyla kanıtlamak zorunda bırakılarak yükü arttırılmaktadır. (...) Adli Tıp’taki sürecin yavaşlığının yanı sıra, süreçte yetkili kişi ve kurumların kadına karşı takındığı tavır da kadınların hakkını savunmasını güçleştirmektedir. (...) Türkiye’deki kadın örgütleri ve uluslararası kadın dernekleri cinsel saldırı durumlarında “kadının beyanının esas olduğu” ilkesini benimsemiştir. Bu yüzden, Türkiye mahkemelerinin uyguladığı kadının saldırıyı ispat etme yükümlülüğü, bu ilkeye aykırıdır ve suçun tespitine değil, kadının mağduriyetinin artmasına sebep olur. Sonuç olarak pek çok kadın, ya en baştan bu süreci göze alamamakta, ya da süreç içinde uğradığı hukuksuzluk sonucu psikolojik olarak iyice yıpranmaktadır.” (Batman Milletvekili Ayla Akat Ata, 28.03.2013)

“Yıllardır kadına yönelik şiddetle mücadele eden bir kadın kuruluşu olan Kadın Dayanışma Vakfı’ndan edinilen bilgiler şiddet mağduru kadınları şikâyetlerinden vazgeçirten yıpratıcı süreci örnekler niteliktedir. Mağdurun güvenliği ve gizliliğinin korunması ilkesi çerçevesinde aktarılan bir vakada, tecavüz mağduru ve avukatının saat 15:30 civarında müracaattaki erkek savcıya yaptıkları başvuru ile başlayan süreç gece saat 22:00’de ısrarla polise vermesi gerektiği söylenen ifadesini vermeden, nöbetçi amirin ifade almayı ertelemesiyle sonlanmış, başlangıçta şikâyetle bulunmakta kararlı olan mağdurun ertesi gün babası ve abisinin duyması halinde can güvenliğinin riske gireceğine dair endişesini dile getirerek şikâyetten vazgeçmesiyle sonuçlanmıştır. Aradaki geçen süreçte avukatın cinsel dokunulmazlığa karşı suçlar savcılığına ifade

verilmesi konusundaki çabalarına rağmen farklı aşamalarda ısrarla polise ifade verilmesi istenmiş, neden başlangıçta savcılığa gittikleri defaatle sorgulanmış, kamu görevlilerince mağduru rahatsız edici yorumlarda bulunmuştur. (...) Gizlilik ve güvenlik ilkesi gereğince bilgileri verilemeyen birçok vakada kadınların yaşadıkları travmatik olayı tekrar tekrar ve çoğunlukla da faili değil kadını suçlayan erkeklere anlatmak zorunda kalmaları mağdur kadınlarda ikincil bir travmaya neden olduğu ve birçok cinsel saldırı mağduru kadının bu nedenle şikâyetten vazgeçtiği de gerek kadın örgütlerinin açıklamalarından gerekse mağdur anlatılarından bilinmektedir.” (Mersin Milletvekili Çilem Küçükkeleş, 31.08.2015)

Kadın milletvekillerinin, cinsel dokunulmazlığa karşı işlenen suçlar bağlamında parlamentoya taşıdıkları mağdur gruplarının sonuncusu, göçmen kadınlardır. Göçmen kadınların maruz kaldığı cinsel saldırıların başında para karşılığı seks kölesi olarak satılmaları ve fuhşa zorlanmaları sayılmaktadır. Mülteci kamplarının bulunduğu şehirlerde, göçmen kadınların satıldığı pazarların oluştuğuna, kadınların ticari bir meta muamelesi gördüğüne değinen milletvekilleri, bu şehirlerde çok-eşli evliliklerin de görüldüğünü, hem göçmen kadınların ikinci, üçüncü eş olmayı hem de ilk eşlerin kuma getirilmesine sessiz kalmayı kabule zorlandıklarını belirtmektedir.

Seks kölesi olmaya ya da evlenmeye zorlanan göçmen kadınların arasında çok sayıda çocuğun da bulunduğu, üzerinde durulan konulardan biridir. Mülteci kamplarında yaşamayıp, çalışmak için büyük şehirlere giden kadınların da cinsel saldırılar karşısında savunmasız olduğunu dile getiren kadın milletvekilleri, göçmen kadınların cinsel saldırıya uğramaları durumunda başvuracakları hiçbir merkez olmadığını, var olan düzenlemelerin kapsayıcı bir nitelik taşımadığını ifade etmektedir.

“2011 yılından bu yana Suriye’de yaşanan iç savaş nedeniyle Türkiye’ye göç eden mülteci sayısı neredeyse 200 bine yaklaşmıştır. (...) Türkiye’ye sığınan mültecilerin büyük bir kısmını kadın ve çocuklar oluşturmaktadır. (...) Suriyeli mülteci kadınların gerek Arap ülkelerinden gerekse Türkiye’deki kimi zengin kişilere para karşılığı teslim edildiği ya da pazarlandığı (...) kadınların Fuhuş’a sürüklendiği yönünde uzun süredir çeşitli sivil toplum örgütlerinin dillendirdiği ancak buna rağmen ulusal medyanın görmezden geldiği ciddi somut bilgiler bulunmaktadır. (...) mülteci kamplarında kadınların fuhşa sürüklendiği ve para karşılığında erkeklerle evlendirildiği iddialarının araştırılarak, bu insanlık dışı uygulamaların önlenmesini ve failerin hukuk nezdinde yargılanmasını sağlamak amacıyla bir Meclis Araştırma Komisyonu kurulmasını arz ederiz.” (Diyarbakır Milletvekili Nursel Aydoğan tarafından verilen Meclis Araştırması Önergesi, 24.06.2013)

“BM verilerine göre Türkiye’ye sığınan kayıtlı Suriyeli mülteci sayısı 577 bin olarak bilinmekte ancak kayıtsızlarla beraber bu sayının 1 milyonu geçtiği belirtilmektedir. Yüzde 75’inin kadın ve çocuklardan oluştuğu Suriyeli göçmenler hiçbir hakka sahip olmadan yaşam mücadelesi vermektedirler. Suriyeli göçmenlerin yoğun bulunduğu illerde özellikle Hatay Kilis, Urfa ve Mardin’de Türkiyeli erkeklerin Suriyeli kadınlarla para karşılığında ikinci ve üçüncü eşleri olarak evlendikleri basına yansımıştır. Kuma getirmek olarak adlandırılan bu durum kadınların hem cinsel olarak istismar edilmesine

hem de erkeklerin hizmetine girerek sömürülmesine yol açmaktadır. (...) Suriyeli kadınların yaşına ve görünüşüne göre evlilik için bir ücret belirlendiği belirtilmektedir. Suriyeli kadınlarla yapılan evliliklerin bir pazara dönüşmüş olmasının bir başka göstergesi de evlendikleri erkek tarafından para ile takas edilebilecek bir eşya gibi görülmesidir. Basına yansıyan haberlere göre kirasını ödeyemeyen ailelerden kira yerine kızını vermesi istenmekte, Suriyeli bir kadınla evlenen erkek bir süre sonra kadının hasta olduğunu ya da memnun kalmadığını ifade ederek bir kadınla daha evlenebilmektedir. Yine belirtilen nedenlerle Suriyeli kız çocukları da belli bir para karşılığında evlendirilmekte ve çocuk yaşta anne olmaktadır. Bu durum Türkiye'nin sürekli gündemine giren ve gereken tedbirlerin alınmadığı çocuklara cinsel istismar ve sömürü gerçeğine de işaret etmektedir." (Şırnak Milletvekili Selma İrmak, 25.02.2014)

"Türkiye'de göçmen kadınlar, ellerindeki kısa vadeli turist vizeleri bittiğinde herhangi bir yasal dayanaktan yoksun, "kağıtsız" olarak çalıştıkları kayıtdışı işlerde sınır dışı edilme korkusuyla patronların ve çevrelerindeki erkeklerin şiddetine, tacizine ve baskısına maruz kalıyor (...) Cinsel sömürü amaçlı insan ticareti (seks ticareti) mağduru kadınların dahi durumlarını ispat etmeleri gerekiyor. (...) sokak fuşunu engelleme yetkisini elinde bulunduran polis, fuhuş yaptığı iddiası ile göçmen kadınları kolaylıkla gözaltına alabiliyor ve bu kadınlar zorla cinsel muayeneye tabi tutulup, çoğu kadında görülen önemsiz bir hastalıkları olsa dahi hastalık sebebiyle sınır dışı edilebiliyorlar. Tercüman desteği almayan ve haklarından yararlanamayan kadınlar daha da savunmasızlaşıyorlar. (...) Geçtiğimiz yıl, Eylül ayında tecavüz edilerek öldürülen ve 09.07.2015 tarihinde davasının ikinci duruşması görülen Ugandalı Jesca Nankabirwa gibi yüzlerce kadın her gün aynı baskı ve yaşam tehdidi ile karşı karşıya var olma mücadelesi veriyor." (İstanbul Milletvekili Filiz Kerestecioğlu, 01.10.2015)

4.1.1.2. Erken yaşta ve zorla evlendirme³⁶

Erken yaşta ve zorla evlilikler, geleneksel patriyarkal yapısını koruyan toplumlarda varlığını sürdüren bir gerçeklik olmaya devam etmektedir. 21. yüzyılın ilk çeyreğinin sonuna yaklaşıldığı günümüzde, halen varlığını sürdüren çocuk evlilikleri, kız

³⁶ Erken yaşta ve zorla evlendirme durumunda, evlendirilmiş olan kız çocuğunun nasıl anılacağı ile ilgili tartışmalar, Türkiye özelinde gerek literatürde ve gerekse gündelik söylemde sıkça kullanılmakta olan 'çocuk gelin' ifadesi üzerinedir. Bu ifadeyi kullanmayı tercih edenler, çarpıcı bir söylem olması nedeniyle kavramın toplumda etkileyici ve akılda kalıcı bir etki yaratmasının amaçlandığını açıklamaktadırlar. Bununla birlikte, kavramın kullanımına karşı çıkanlar ise 'çocuk gelin' ifadesinin, çocuğun uğradığı cinsel istismar ve hak ihlalinin üzerini örten, önemsiz gösteren bir hüsnü tabir işlevi gördüğünün altını çizmektedirler (Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2015, ss.62-3). Öte yandan, uluslararası kuruluşlar ve STK'ların erken yaşta evlendirilen çocuğu özel olarak ifade edecek sıfat niteliğinde bir kavram kullanmadıkları görülmektedir. Örneğin; Dünya Sağlık Örgütü 'çocuk evlilikleri' ve 'erken evlilikler' kavramlarının ikisini birden kullanırken (WHO, 2019), UNICEF 'erken evlilik' kavramını tercih etmektedir (UNICEF, Erişim Tarihi:09.04.2020). Toplamda 105 ülke ve bölgede faaliyet gösteren bir STK olan Girls Not Brides (Kız Çocukları Gelin Değildir) ise 'çocuk evlilikleri' kavramını kullanmakta ve kuruluşun adından da anlaşılacağı üzere, kız çocuklarının 'gelin' olarak anılmayacağını vurgulamaktadır (Girls Not Brides, Erişim Tarihi: 09.04.2020).

Son tahlilde, 'çocuk gelin' kavramının kullanmanın uluslararası literatürde bir geçerliliği olmadığı gibi, ulusal literatürde bu kavramın kullanımı da araştırmacının bakış açısına göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu çalışmada araştırmacı, çocuk ve gelin sözcüklerinin yan yana getirilerek kullanımının, hüsnü tabir işlevi gören olumsuz bir etki yarattığı ve bu nedenle de 'çocuk gelin' ifadesinin kullanımından bilhassa kaçınılması gerektiği görüşünden hareket etmiştir. Çalışmanın bu bölümünde, milletvekili söylemlerinin doğrudan aktarıldığı alanlar haricinde 'erken evlilik' ve 'çocuk evliliği' kavramlarının kullanımı tercih edilmiştir.

çocuklarının başta temel eğitime ulaşma ve fiziksel/psikolojik gelişimini sağlıklı bir şekilde tamamlama hakları olmak üzere, birçok insan ve çocuk hakkının ihlali anlamına gelmektedir. İstatistiklere göre, çocukluk çağında evlenmiş olan kadınların yaşamları boyunca aile içi şiddete ve cinsel istismara maruz kalma ihtimali daha yüksek olmakta, kız çocukları erken yaşta gebelik/doğum, şiddet ve intihar gibi nedenlerle yaşamını yitirmektedir (Gezer-Tuğrul, 2018, ss. 4-11).

Tanım olarak, erken evlilik, 18 yaş altındaki bireylerin, biyolojik ve psikolojik gelişimini henüz tamamlamamışken evlenmelerini ifade etmektedir. Erken yaşta gerçekleşen evliliklerin neredeyse tamamı zorlama yoluyla gerçekleşmektedir. Küçüğün evlilik için rızası olduğu ileri sürülen durumlarla ilgili olarak ise literatürde üzerinde durulan mesele, henüz sosyal gelişimini tamamlamamış olan bir birey olan çocuğun evlilik birliğinin ciddiyeti ve sonuçlarının farkında olmadığıdır. Ayrıca, burada evlilik birliği ile kastedilen hukuki değil, sosyolojik manadaki evlilik birliğidir. Türkiye özelinde, ‘imam nikahı’ olarak da anılan, dini ritüellerin yerine getirilmesi yoluyla gerçekleştirilen bu evlilikler, çoğu zaman Türk Medeni Kanunu’nda evlilik için uygun görülen alt yaş sınırından küçük yaşta çocuğun evlendirilmesi ve/veya yine kanun hükmüyle geçerliliği olmayan çokeşli evlilik durumu söz konusu olduğu için, toplumda gerçekleşen erken yaşta ve zorla evlendirmeler ile ilgili istatistiklerde de güvenilirlik açısından sorun yaşanmaktadır (Yiğit, 2016, ss. 386-7).

Türkiye’nin de imzacısı olduğu Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne göre, her insan 18 yaşını dolduruncaya dek çocuktur. Ayrıca, Sözleşmeye Taraf Devletler, çocuğu, her tür cinsel istismar karşısında korumak için de güvence vermişlerdir (Resmî Gazete, 1995). 2005 tarih ve 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu’na göre de 18 yaşını doldurmamış herkes çocuk olarak kabul edilmektedir (Resmî Gazete, 2005). Aynı şekilde Türk Medeni Kanunu da erginliğin başlamasını 18 yaşın doldurulmasına bağlamıştır. Evlenme akdi ancak fiil ehliyetine sahip ergin kişilerce gerçekleştirilebilmektedir. Bununla birlikte, 124. ve 126. Maddelere göre, 17 yaşını doldurmuş olan çocuk, yasal temsilcisinin izniyle ve 16 yaşını doldurmuş olan çocuk ise -hamilelik gibi- olağanüstü ve mücbir sebepten hâkim kararı ile evlenebilmektedir. Bu gibi durumlar ile ilgili olarak 11. madde, evlenmenin kişiyi ergin kılacağını belirtmektedir (Resmî Gazete, 2001).

Yasama faaliyetleri incelenen kadın milletvekilleri, sosyal bir sorun olarak erken yaşta ve zorla evlendirmelerin, dünyada olduğu kadar Türkiye’de de azımsanmaması gereken bir problem alanı olduğunu işaret etmektedirler. Patriyarkal toplumsal yapı içerisinde meşru görülen çocuk evliliklerinin, Türkiye özelinde, neredeyse her üç evlilikten birini kapsayacak kadar ciddi boyutlarda olduğunu dile getiren milletvekilleri, bu evliliklerin bilhassa insan ve çocuk haklarının açık ihlali olduğuna değinmişlerdir. Burada üzerinde durulan asıl mesele, evlilik adı altında gerçekleştirilen çocuğun irade gaspı ve cinsel istismarıdır. Erken yaşta ve zorla evlendirmeyi konu edinmiş hemen her yasama faaliyetinde, Türkiye’nin, imzacısı olduğu uluslararası sözleşmelerde çocukları cinsel istismar ve hak gaspından koruyacağını kabul etmişken, halen gerçekleşmeye devam eden çocuk evliliklerinin, verilen taahhütlerin yerine getirilemediği anlamına geldiği ifade edilmiştir. Bunların yanı sıra, kız çocuklarının, doğrudan erken evlenmelerden kaynaklı nedenlerle yaşadığı fiziksel ve psikolojik sağlık sorunları da üzerinde durulan bir başka meseledir.

“Ülkemizde son yıllarda geleneksel evliliklerde ciddi artışlar görülmektedir. Bunlardan berdel evliliği genelde başlık parası vermemek için uygulandığından yoksulluk, parasızlık ve işsizliğin artmasıyla doğru orantılı olarak artmaktadır. Berdel evliliklerinde çiftler istemedikleri insanlarla evlenmek zorunda kalmakta, ileride evliliklerden biri bozulursa diğeri de zorla sonlandırılmaktadır. Nadiren ve tesadüfen mutlu bir evlilik olabildiğinde, çocukların da olmasına rağmen zorla sonlandırılan bu evlilikler yeni acılara, mağduriyetlere neden olmaktadır. Ayrıca başlık parası uygulamaları da yoğun bir artışta. Gazetelere yansıdığı biçimde henüz 13-15 yaşındaki kız çocuklar, 20 altına, 2 dana parasına zorla evlendirilmektedirler. Berdel ve başlık parası uygulamaları ile kadını ‘mal’ olarak görme anlayışı ve değiş-tokuş edilişi ağır bir insan hakları ihlalidir, kadına yönelik şiddettir. Ayrıca erken yaş evlilikleri ve erken yaş gebeliklerine de neden olan bu evlilikler kadın ve çocuk sağlığını da olumsuz etkilemekte, ana ve bebek ölüm oranlarını artırmaktadır. Bir yandan kız çocuklarının eğitim hakları da ellerinden alınmakta öte yandan resmi nikahın yapılmayışı da kadınların Medeni yasadan yararlanma haklarını engellemektedir.” (İzmir Milletvekili Canan Arıtmn, 15.03.2007)

“Çocukların iradesi baskı altına alınarak gerçekleştirilen erken yaşta evlilikler çok ciddi bir sorun odağını oluşturmaktadır. Birçok karmaşık nedenden kaynaklanan bu sorun hayati sonuçlar ortaya koymaktadır. (...) Ataerkil yapı tarafından normalleştirilerek meşru hale getirilen kız çocuğu evlilikleri her üç evlilikten birini kapsayacak derecede yüksek bir orana tekabül etmektedir. (...) erken yaşta evlendirilen kız çocukları birçok ruhsal sorun yaşadıkları gibi bedensel olarak da ciddi sağlık sorunlarının etkisine açık hale gelmektedirler. Kız çocukları, bedensel gelişimini tamamlamadan çocuk yaşta anne olmanın beraberinde getirdiği risklerin mağduru olmaktadır. (...) Ve bütün bunların yanı sıra çocuk olmaları nedeniyle yetişkin istismarına karşı savunmasız olan kız çocukları ya kaybolmakta ya da özkıyım yolunu seçerek yaşamlarına son vermektedirler. Nitekim kaybolan ve intihar girişiminde bulunan çocukların önemli bir kısmının erken yaşta evlendirilen kız çocukları olduğu görülmektedir.” (İğdır Milletvekili Pervin Buldan, 03.12.2010)

“Yetişkin istismarına karşı savunmasız olan kız çocukları zorla evlendirildikleri kişiler tarafından fiziksel, duygusal, sözel ve cinsel şiddete maruz kalabilmekte, birçok ruhsal sorun yaşadıkları gibi bedensel olarak da ciddi sağlık sorunlarının etkisine açık hale gelmektedirler. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması sonuçlarına göre her 3 evlilikten birisi çocuk evliliğidir. Bu evlilikler kız çocuğunun yaşı büyütülerek yapıldığından, sayının çok daha fazla olduğu tahmin edilmektedir. 2013 yılında 20 bine yakın aile 16 yaşından küçük kızlarını evlendirebilmek için dava açmıştır. 18 yaş altında evlenenlerin yarısı okuma-yazma bilmeyen, yüzde 31,7’si de hiç okula gitmeyen çocuklardır. Evliliğin ve eş seçiminin özgür iradeye dayanması uluslararası hukukla güvence altına alınmıştır. Taraf olduğumuz “Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi” ve “İstanbul Sözleşmesi” gibi uluslararası sözleşmeler vardır. Bu ve benzer sözleşmelerde bir yetişkini ya da çocuğu evliliğe zorlayan kasıtlı davranışların suç sayılması için gerekli yasal düzenlemelerin yapılmasını şart koşulmaktadır. Kadına karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi sözleşmesine taraf olan Türkiye, “çocuğun erken yaşta nişanlanması veya evlenmesi hiçbir şekilde yasal sayılmayacak ve evlenme asgari yaşının belirlenmesi ve evlenmelerin resmi sicile kaydının mecburi olması için yasama dahil gerekli tüm önlemler alınacaktır” hükmünü kabul etmiştir. Ayrıca, Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 36. Maddesinde “Taraf devletler, esenliğine herhangi bir biçimde zarar verebilecek başka her türlü sömürüye karşı çocuğu korurlar.” denilmektedir.” (İstanbul Milletvekili Gülay Yedekci, 17.12.2015)

Bir önceki başlıkta da aktarıldığı üzere, Türkiye’de cinsel saldırı ve cinsel istismara uğrayan kadınların ve kız çocuklarının arasında göçmenler de bulunmaktadır. Yaşça küçük olan kız çocuklarının cinsel istismarı ise daha çok evlilik adı altında gerçekleştirilmektedir. Kadın milletvekilleri, yasama faaliyetlerinde, bu durumdaki çocukların zorlanarak ve çoğu zaman göçmen olmaktan kaynaklı çaresizlikler nedeniyle evlendirildiğini belirtmektedir. Burada, hukuki değil, dini nikah ile yaratılan sosyolojik bir evlilik söz konusu olduğu için, çokeşli evliliklerin de görüldüğüne değinilmektedir. Kadın milletvekilleri, göçmen çocukların, erken evliliğinde gerçekleşen bir diğer sorunun da bu çocukların daha sonra seks işçisi olarak çalışmaya zorlanması olduğunu ifade etmektedirler.

“Kürsüde defalarca, kadınların seks işçiliğine zorlandığını, çocuk yaşta evlendirildiklerini, ikinci eş olmaya mecbur bırakıldıklarını dile getirdik. Suriye’den göç akımının 2014 yılı itibarıyla doruğa çıkmasıyla birlikte, cinsiyet temelli şiddet biçimlerinden biri olan kız çocuklarının erken yaşta evlendirildiklerini ve kadınların ikinci eş olarak evlenmeye mecbur bırakıldıklarını çok daha sık duymaya başladık. Mülteci kadınların ve kız çocuklarının yaşadıkları maddi zorluklar, çalışma izinlerinin olmaması, sosyal güvence olmadan oldukça düşük ücretle ağır işleri yapmaları, çocuk işçiliği veya çalışmak istedikleri hâlde iş bulamamaları söz konusu evliliklerin önemli sebepleridir. Kadınlar ve çocuklar ciddi bir fiziki ve cinsel şiddet tehdidi altında yaşamlarını sürdürüyorlar. Pek çok mülteci kadın patronlarının cinsel saldırısına ve tacizine maruz kalıyor, ücretlerini dahi alamıyorlar, polise başvurmaktan çekiniyorlar, Türkiye’deki sığınmacı statülerinin etkileneceğini düşünüyorlar. Göçmen ve mülteci kadınlara yönelik şiddet ve istismarlar üzerine özel olarak çalışan tek bir kamu kurumu yok, çalışanlar bu konuda eğitilmemiş, sığınmacı kadınları geri çeviriyorlar. Kız çocuklarının erken evlendirilmesi ve kadınların ikinci eş olarak evlenmeye mecbur bırakılmasıyla ilgili verileri eksiksiz biçimde kamuoyuyla paylaşabilecek tek kurum, imam nikâhlarını eğer izliyorsa, Diyanet İşleri Başkanlığı çünkü bu evlilikler imam

nikâhıyla -tırnak içerisinde gerçekleşiyor. Kadınlar bu sebeple de evlilik bağının getirdiği hiçbir avantajdan yararlanamıyor. Yalnız veya ailesi maddi zorluklar yaşayan genç kadınları ve çocukları, çok eşli evliliğe ikna ettikten sonra, geçici evlilikler yoluyla seks işçiliğine zorlamak da yaygın bir hâl almış durumda. Özellikle sınır illerinde günlük hayatın olağan gündemlerinden biri olarak konuşuluyor bu. Yaşlı yaşlı birçok erkek Kilis'te bir kuyumcuya, örneğin Ankara, Samsun gibi birçok ilden gidip bir yüzük, bir bilezik, bir çift küpe alıyor ve maalesef çocuk yaştaki Suriyeli kızları bunların karşılığında götürdükleri anlatılıyor. (...) Erkekler, hem ilk evliliklerindeki kadınlara hem de ikinci birlikteliklerindeki kadınlara şiddet uyguluyorlar. Yani, birlikte oldukları kadınları eşya gibi değiştirmek isteyenler, "hasta" diye geri gönderenler, daha neler neler anlatılıyor. Bir kadının hikâyesini size okumak istiyorum. "Hayriye" isimli bir kadın şöyle diyor: "Nereden baksan on beş senedir ağzımda diş yok ve bana dedi ki: 'Dişlerini yaptıracağım.' Evet, bunun karşılığında Suriyeli bir kuma geldi; hem ev işlerini yapıyor hem kocama karılık yapıyor. O da küçücük bir kız çocuğu." Ve biz o kız çocuğunun sesini maalesef duyamıyoruz bile." (İstanbul Milletvekili Filiz Kerestecioğlu, 12.04.2016)

"Değerli milletvekilleri, Mart 2016'da ECPAT'ın Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğinin verilerine dayanarak açıklamış olduğu rapora göre Suriyeli çocukların yüzde 4,5'i erken yaşta, çocuk yaşta evlendiriliyor. Aileler, kamplarda taciz ve tecavüze uğramasından çekindikleri için veya fuhşa sürüklenmelerinin önüne geçmek için bazen bir kurtuluş yolu olarak bunları evlendirme yoluna gidiyorlar maalesef. Aslında evlendirme de değil; 2 bin, 3 bin liraya bu çocukların satılması demek daha doğru olur. Savaştan mağdur olanlar mülteci olarak gittikleri ülkelerde, maalesef, ekonomik olarak, cinsel olarak, emek olarak bir kez daha sömürülüyorlar ve mağdur ediliyorlar. Örneğin kirasını ödeyemeyen -ki mültecilerin artması nedeniyle, biliyorsunuz, kiralar artıyor bazı bölgelerde- Suriyelilere "Kızını ver, ödeşelim." deniliyor veya evlerde en ufak tartışma yaşandığında erkekler kadınlara "Git evden, nasıl olsa bana Suriyeli çok." diyorlar ve kız çocukları bir mal olarak görülüp, alınıp satılıyor ve bu da doğal karşılıyor. (...) Değerli milletvekilleri, bakın, yine, Şubat 2015'te, Türkiye Barolar Birliği bölgeye giderek mültecilerle ilgili bir araştırma yapıp rapor yayınlamıştı ve burada, kız çocuklarının evlendirilmesiyle ilgili bilgiler var. Buna göre, Urfa'da yapılan ziyaretlerde, Suriyeli kadınların ikinci eş olarak alındıkları belirtiliyor ve somut olarak da heyetin tanıklık ettiği durumlar tespit ediliyor ve buna göre deniliyor ki:

"1) Suriyeli kız çocukları imam nikâhıyla evlendiriliyor ve bu nedenle çok sorun yaşıyorlar.

2) Bu evlilikler nedeniyle aile birliği bozuluyor ve aile içi şiddet yaygınlaşıyor, çünkü kadınlar kuma istemiyorlar, ikinci eş istemiyorlar ve bu, bir sorun olarak tekrar aile içine dönüyor. Yani sorunun bir boyutu küçük kız çocukları, diğer boyutu yine ülkemizde yaşayan kadınlar.

3) İmam nikâhlı kız çocuklarının hiçbir sosyal güvenceleri yok, kanuni hakları yok ve bir süre sonra türlü bahanelerle sokağa atılıyorlar.

4) Sokağa atılan bu kız çocukları kötü emelli insanların eline düşüyor ve fuhşa sürükleniyorlar.

5) Kız çocukları evden atılınca, suç örgütlerinin ve insan ticareti yapan kötü emelli kişilerin ellerine düşüyorlar."

Bunlar Türkiye Barolar Birliğinin raporunda yer alıyor. İkinci, üçüncü, hatta bazen dördüncü eş olarak evlendirilen bu kız çocuklarının sömürüsüne "evlilik" denilse de aslında, bu, gerçekte cinsel sömürü amaçlı çocuk ticaretidir." (Bursa Milletvekili Nurhayat Altaca Kayışoğlu, 12.04.2016)

Türk Ceza Kanunu'na göre, 18 yaşını doldurmamış, yani hukuki bağlamda halen çocuk olan bireyle cinsel ilişki, çocuğun rızası olduğu ileri sürülse dahi, yukarıdaki başlıkta da aktarıldığı üzere, cinsel dokunulmazlığa karşı işlenmiş bir suçtur. Ceza Kanunu'nun ilgili hükmünden hareketle kadın milletvekilleri de evlenme yaşı ile ilgili

Medeni Kanun hükümlerinin hem Ceza Kanunu hem de -kural gereği kanun hükmünde olan- uluslararası sözleşmeler ile hukuki bağlamda çelişki yaşandığını, hukukta çelişkiye yer olmadığını ifade etmektedirler. Bu bağlamda, evlenme yaşı ile ilgili düzenlemelerin değişikliğine gidilerek, çocuk evliliklerinin hukuki anlamda önünün kesilmesi başlıca taleplerdendir. Bununla birlikte, çocuk evliliklerinin, hukuki alt sınır olan 16 yaştan daha erken yaşlarda da görüldüğünün, bu evliliklerin dini nikah yoluyla gerçekleştirildiğinin de üzerinde durulmaktadır.

Çocuk yaşta ve zorla evlendirme ile ilgili olarak kadın milletvekilleri, zihniyet dönüşümünü sağlayacak politikaların izlenmesi gereğinin üzerinde durmuş ve sık sık konuyla ilgili bakanlıklara izlenen/izlenmesi planlanan politika programlarını sordukları önergeler yöneltmişlerdir. Bununla birlikte, etkin politika yollarının tartışılması için araştırma önergelerine ve kanun metinlerinde değişiklik yapılması için yasa tekliflerine de sıkça başvurmuşlardır.

“Çocukları korumak devletin birinci derecede sorumluluğudur. (...) Araştırmalara göre Türkiye’de her 3 gelinden biri çocuk yaşta evlendirilmekte, ülkemiz Avrupa’da çocuk gelinlerde 1’inci, dünyada 2’inci sırada bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne göre evlenmek için yaş sınırı 18’dir. Sözleşmeye göre 18 yaşından küçük herkes çocuktur. Ülkemizde de evlenme yaşı 18’dir ancak; 17 yaşında ailenin rızası ile, 16 yaşında hakim kararıyla çocuklar evlendirilebilmektedir. Küçük yaşta evlenmek kız çocuklar için eğitim yaşamlarının sona ermesi, sağlık sorunlarının baş göstermesi ve şiddete maruz kalma riskinin daha da artma riskini beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede; (...) Sığınma evlerinde kalan kadınların kaç 18 yaşın altındadır? Çocuklarını erken yaşta evlendirdikleri için kaç aile hakkında dava açılmıştır? (...) İllere göre ayrı ayrı gösterilmek üzere Türkiye’nin çocuk gelin haritası nedir? 18 yaşın altında evlenen kaç çocuk şiddet kurbanı olmuştur? Erken yaşta evlilikleri önlemek için bakanlığımızın yaptığı çalışmalar nelerdir? (Tekirdağ Milletvekili Candan Yüceer tarafından Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı’na yöneltilen yazılı soru önergesi, 11.12.2013)

“Üzerine basa basa söylüyorum, kız çocuklarında okullaşma süresi, biliyorsunuz, 6,7; erkek çocuklarında 8,5 yıl. Kız çocuklarını biz birinci, ikinci ve üçüncü dört yılda okulda tutarsak, yani kız çocuğu 7 yaşında okula başlayacak ve 18 yaşında 12’nci sınıftan çıktığında ister üniversiteye gider ister çalışır iş sahibi olur ister evlenir, artık hayatını kurgulayabilir ve biz o çocukları, kız çocuklarını o süre içerisinde okulda tuttuğumuzda erken evlilikler, aile içi şiddet, çocuğun erken yaşta çalıştırılmak zorunda kalmasının önüne geçilmesi ve aile içi ensestten korumuş olacağız. Bunun için ortaöğretimde kız çocukları için -özellikle de kırsalda Orta Anadolu, İç Ege, Güneydoğu Anadolu, nerede ihtiyaç varsa- yurtlar yapıyoruz ve planladık ve bütün çocuklarımızı... Yani "Ben kızımı okula gönderemedim ekonomik nedenlerden yahut da imkân yoktu şehre gidemedik, ilçeye gidemedik." olmayacak. İnşallah, bütün kız çocuklarımızın on iki yıl okutulup, 18 yaşında, sağlam, her şeyiyle bir birey olarak topluma kazanılması için bütün çabamızı göstereceğiz inşallah. 2014 yılı verilerine göre 6-17 yaşta evlenen erkek çocuklarının toplam evlenmeler içerisindeki oranı binde 3, kız çocuklarının toplam evlenmeler içerisindeki oranı da yüzde 5,8’dir. Biyolojik motivasyon ve psikolojik motivasyon çok önemlidir, bir çocuğun biyolojik ve psikolojik motivasyonu tamamlanmadan evlenmemesi lazımdır, bunu da bir doktor ve bir anne olarak söylüyorum.” (Denizli Milletvekili Sema Ramazanoğlu, 27.01.2016)

“Çocuk yaşta yapılan evlilikler temel bir toplumsal sorundur. Türk Medeni Kanunu ve Türk Ceza Kanunu’nun ilgili maddeleri hem çocuk yaşta evlilikleri hem de çocuğun cinsel istismarı konusunda gerekli gördüğü önlemleri almaktadır. Ancak, bazı kanun maddelerinin içeriği sebebiyle, çocuk evliliklerinin önü açılmakta ve bu da toplumumuzun kanayan yarası olan çocuk yaşta evliliklerin devam etmesine neden olmaktadır. Çocuğun bedensel ve ruhsal olgunluğa ulaşmadığı “erken yaşta evlilikler” temel insan hakları ve kadına yönelik şiddetin en ağır biçimlerinden biri olarak çocuk hakları ve kadın hakları ihlalidir. Erken evlilikler, özellikle kız çocuklarının bedensel ve psikolojik gelişimini olumsuz yönde etkileyerek sağlıksız ve küçük annelerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır, kız çocuklarımız hayatın gerçek yüzüyle hazırlıksız olarak karşılaşmaktadır. Maddi ve manevi olarak muhtaç durumunda olan ergen çocukların evlenmesi ile çocukların eğitimleri kesintiye uğramakta, vasıflı olamadıkları için istihdam imkanlarından da yeteri kadar yararlanamamaktadırlar. Erken evlilikler daha çok kadın aleyhine sonuçlanmaktadır. Aile içi şiddet ve baskılara maruz kalınmakta, bununla beraber ‘çocuk anneler’, doğum riski, ya da kalıcı hastalıklar gibi ciddi risklerle de karşı karşıya kalmaktadırlar. (...) İşbu kanun teklifi ile; 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu’nun 124’üncü maddesi ikinci fıkrasında yer alan, “Ancak, hâkim olağanüstü durumlarda ve pek önemli bir sebeple on altı yaşını doldurmuş olan erkek veya kadının evlenmesine izin verebilir. Olanak buldukça karardan önce ana ve baba veya vasi dinlenir” cümlesinin kaldırılarak 18 yaşını doldurmayanların evlenmesinin önüne geçilmesi amaçlanmıştır.” (Kocaeli Milletvekili Fatma Kaplan Hürriyet tarafından verilen 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu’nda değişiklik yapılmasına dair kanun teklifi, 26.10.2016)

Yukarıda da belirtildiği üzere, Medeni Kanun -hamilelik gibi- olağanüstü ve mücbir hallerde çocuğun yasal temsilcisinin dava açarak talepte bulunması halinde hâkimin 16 yaşını doldurmuş çocuğun evlenmesi için izin vermesini düzenlemektedir. Ancak Türkiye’de çocuk evlilikleri 16 yaşın altındaki çocuklar için de söz konusu olmakta, bu evlilikler dini nikah yoluyla gerçekleştirilmektedir. Oysa ki Türk Ceza Kanunu, resmi evlilik akdinin gerçekleştiğini gösterir bir belge görmeksizin dini nikah ritüellerini gerçekleştirenler için hapis cezası öngören bir düzenleme içermektedir. Kadın milletvekilleri de yasama faaliyetlerinde bu konuya yer vermişlerdir.

“Reşit olmadan yapılan evlilik ya da diğer bir ifadeyle çocuk yaşta evlilik 18 yaşından küçük olan bir kişinin, resmi ya da resmi olmayan bir şekilde evlilik bağıyla bağlanması anlamına gelmektedir. Türk Medeni Kanunu’nun 143 üncü maddesinde, resmi nikah kıyılmadan dini nikahın kıyılmasına kanunen izin verilmemesine ve Türk Ceza Kanununun 230 uncu Maddesinin (6) ıncı fıkrasında, evlenme akdinin kanuna göre yapılmış olduğunu gösteren belgeyi görmeden bir evlenme için dinsel tören yapan kimse hakkında iki aydan altı aya kadar hapis cezası verilmesi öngörülmesine rağmen her evlilik resmi nikahla yapılmamakta, öngörülen cezai yaptırım caydırıcı olmamaktadır.” (Eskişehir Milletvekili Ruhsar Demirel, 16.01.2014)

“Ülkemizde, devlet nikahı belgesi olmadan Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı imamlar tarafından imam nikahı kıyılmaz. Ancak, 18 yaş altındaki bireylerin gerçekleştirdiği evliliklerin çoğunda devlet nikahı olmadığı, birçok çocuk gelinin imam nikahı ile evlendirildiği görülmektedir.” (İstanbul Milletvekili Ayşe Eser Danişoğlu, 23.01.2014)

Kadın milletvekillerinin erken yaşta ve zorla evlendirmeler konusunda üzerinde durdukları son problem alanı, resmi istatistiklerle ilgilidir. TÜİK tarafından hesaplanan istatistikler, 18 yaş altında resmi evliliğe kanunen izin verilen 16-17 yaş

aralığı üzerinden ve yalnızca resmi nikah akdi ile gerçekleşen evliliklerin verileri ile hazırlandığı için kadın milletvekilleri, TÜİK verilerinin toplumsal gerçekliği haiz bilgiler vermediğini ileri sürmektedirler. Milletvekilleri çeşitli STK'ların kısıtlı imkanlarla yaptıkları araştırmalarda dahi çok daha yüksek oranların saptandığını ve kapsamlı bir resmi istatistik çalışması yürütülerek, konuyla ilgili bulguların net bir şekilde açığa çıkarılmadığı sürece, çocuk evlilikleri ile başarılı bir şekilde mücadele edecek politika yollarının geliştirilmesinin mümkün olamayacağını belirtmişlerdir.

“Ülkemizde, TÜİK verilerine göre sayısı 180 binin üzerinde çocuk yaşta evlendirilen çocuğumuzun olduğu belirtilmiş ise de birçok araştırmada bu verinin dini nikahlı evlenmeleri ve İçişleri Bakanlığı'na resmi bildirimde bulunulmamış evlilikleri içermediği ortaya konmuştur. Farklı araştırmalarda, bölgeler arasında değişkenlik göstermekle birlikte, evlendirilen kızlarımızın yüzde 20'ye yakınının 10-14 yaş aralığında olduğu, kırsal kesimde bu oranın arttığı tahmin edilmektedir. 15-18 yaş aralığındaki evliliklerin kızlarımızda yüzde 36-42 dolayında olduğu bazı araştırma bulgularında ortaya konarak uygulamaya dönük öneriler yasama organına önceki dönemlerde de sunulmuş, ancak kalıcı bir çözüme varılamamıştır. (...) Kamuoyunda “çocuk gelin” olarak bilinen erken yaşta evliliklerin yarattığı mağduriyetlerin, farklı bileşenleriyle ortaya konarak sorunlarımızın yerinde araştırılması, kalıcı biçimde çözümü yönünde çaba harcanarak yasal ve idari önlemlerin belirlenmesi amacıyla bir Meclis Araştırma Komisyonu kurulmasında yarar vardır.” (Manisa Milletvekili Sakine Öz tarafından verilen Meclis Araştırması önergesi, 22.01.2014)

““Çocuk Gelinler” ya da “Erken Yaşta ve Zorla Evlilikler”, çocuk haklarının ve insan haklarının açık bir ihlalidir. Siirt'te 12 yaşında evlendirilen, 13'ünde anne olan ve evinde silahla vurulmuş halde bulunan 14 yaşındaki Kader Erten'in ölümü, ülkemizde yıllardır süregelen bu toplumsal ve sosyal dramın önüne geçilmesinin aciliyetini bir kez daha ortaya koymuştur. Bu duruma göz yuman, olağanlaştıran ve “masumlaştıran” sistem, çocuk istismarına resmi onay veriyor demektir. (...) 2011 yılında Uçan Süpürge Derneği tarafından 54 ilde yapılan araştırmaya göre, çocuk evliliklerin oranı %28-30 olarak belirtilmiş, hatta bazı bölgelerde bu oranın %48'lere çıktığı açıklanmıştır. Ancak, TBMM çatısı altında milletvekillerinin soru önergelerine verilen yanıtlarda, 2011 yılı “Türkiye Aile Yapısı Araştırması” verileri dışındaki hiçbir istatistiki verinin doğruluğunun ve güvenilirliğinin olmadığı belirtilmiştir. Bakanlığımızın, bu araştırmayı referans alarak verdiği cevaplarda 2006-2011 yılları arasında evlilik yapan kadınların %7,9'unu 18 yaş altındaki kız çocukların oluşturduğu ve bu oranın önceki on yıllara göre düşüş gösterdiği belirtilmiştir. Ancak, aynı araştırmada yer alıp Bakanlığınız tarafından gündeme getirilmek istenmeyen önemli bir istatistik ise, ilk evlenme yaşı verilerine göre kadınların %29,2'sinin 18 yaşın altında evlenmiş olmasıdır. (...) Mevcut istatistikler ve basına da yansıyan haberlerin ortaya koyduğu üzere çocuk gelinler sorununun ortadan kaldırılması için gerekli çalışmalar yapılmamaktadır. Bakanlığınız kısa ve uzun vadede bu sorunun ortadan kaldırılması için hangi politikaları uygulayacak, hangi çalışmaları gerçekleştirecektir? (İstanbul Milletvekili Ayşe Eser Danişoğlu tarafından Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı'na yöneltilen yazılı soru önergesi, 23.01.2014)

“18 yaşından önce evlendirilen çocuklar. TÜİK bir istatistik yapıyor ama bu istatistiği 16-17 yaş resmî evliliklere göre yapıyor ama biz biliyoruz ki çocuk yaşta evlendirilenlerin evlenme şekli resmî olmayan şekilde. Bunun da araştırılması gerekiyor. TÜİK rakamları sizi aldatmasın. Eğer gerçek rakamı görmek istiyorsanız Sağlık Bakanlığının doğum yapan anne yaş oranlarına bakmak lazım. Maalesef 15-19 yaş arasında doğum yapan annelerin oranı yüzde 5. Bu da ne kadar ciddi bir rakam olduğunu gösteriyor. 15 yaşında bir çocuğun anne olabilmesi için herhâlde 13 yaşında falan evlendirilmiş olması gerekiyor. Yine, bazı illerimizde bu oran yüzde 9'a kadar yükseliyor, bunları da gördük.

Küçük yaşta, yasal olmayan yollarla evlendirilmiş çocukların, şöyle bir neler yapıldığına baktığımızda, bu çocuklar, bir şekilde doğum sırasında geldiğinde, çocuk doğururken fark ediliyor, eşine ceza veriliyor veya annesi, babasına ceza verilenler var ama bir şey benim dikkatimi çekti: Peki, neden bugüne kadar, bu birlikteliğe sebep olmuş, dinî nikâh yoluyla küçük yaşta kızları evlendiren bir tek kişi bile ceza almamış? Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bu konu üzerinde çalışıyor mu, onu da merak ediyorum.” (Aydın Milletvekili Deniz Depboylu, 14.12.2017)

4.1.1.3. Kadına yönelik şiddet

İstanbul Sözleşmesi adı ile anılan Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi, kamusal ya da özel alanda gerçekleşen, fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik açıdan ıstırap verici ve zarar yaratan eylemler ile bunlara yönelik tehdidi, baskı ve güç ile tahakküm etmeyi, keyfi gerekçeler ve kişisel menfaat için hürriyetinden alıkoymayı kadına yönelik şiddet olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda, kadına yönelik şiddet, toplumsal cinsiyeti de kapsayan bir şekilde, salt cinsiyetten kaynaklanan nedenlerle kadın üzerinde zor kullanarak özgür iradeyi ve bireyselliği baskılamayı amaçlayan bir eylemdir. Sözleşmede ayrıca kavramın, 18 yaşını doldurmamış kız çocuklarını da içerdiği belirtilmektedir (Resmî Gazete, 2012).

BM Kadınlara Yönelik Şiddetin Önlenmesi Bildirgesi’nde de aynı şekilde, kadına yönelik şiddetin, cinsiyete dayalı ayrımcılığın bir tezahürü ve bir insan hakkı ihlali olduğu belirtilmektedir. Kadına yönelik şiddet, kaynağını tarihten alan patriyarkaya dayanarak, kadın üzerinde zor ve baskı gücü kullanmak yoluyla egemenlik kurmayı amaçlayan ve kadını toplumsal yaşamda ikincil konuma sürükleyen sosyal bir mekanizma olarak açıklanmaktadır (Resmî Gazete, 2012).

Yasama faaliyetleri incelenen kadın milletvekilleri de yukarıda verilen uluslararası tanımlara paralel biçimde, sonucu ölüme kadar varabilen kadına yönelik şiddetin patriyarkal düşünüş biçimine dayanan, tahakküm amaçlı sosyal bir mekanizma olduğunu vurgulamışlardır. Bu bağlamda, kadına yönelik şiddet olgusu, kadınların toplumsal yaşamdaki ilerleyişinin önünü keserken aynı zamanda toplumun ilerleyişinin de önünü kesmektedir. Türkiye özelinde ele alındığında, milletvekilleri, kadına yönelik şiddetin münferit değil, sistematik bir boyutta olduğuna değinerek, toplumsal düşünce yapısının dönüştürülmesi gereğinin üzerinde durmuşlardır.

“Doğumdan ölüme kadar, savaş zamanında olduğu kadar barış zamanında da kadınlar, devlet, toplum ve ailelerinin ellerinde şiddet ve ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Kadınlara yönelik şiddet, evrensel olmakla birlikte birçok kadın, etnik kökeni, sınıfı, kültürü, cinsel

kimliği nedeniyle de ayrıca hedef seçilmektedir. (...) baktığımızda, istatistiklerin korkunç boyutlara ulaştığını görmekteyiz. Bağımsız bir kadın kuruluşu olan KA-DER, yaptığı bir çalışmada belirttiği üzere, her 4 kadından 1'i dövülmekte, cinsel ilişkiye zorlanmakta ya da taciz edilmektedir. Cinayet sonucu ölen kadınların yüzde 40 ila 70'i partnerleri tarafından öldürülmektedir.” (Şırnak Milletvekili Sevahir Bayındır, 08.12.2007)

“Kadına yönelik şiddet eylemleri kadınları en temel insan haklarından ve temel özgürlüklerinden mahrum etmekte, kadınların fiziksel ve üreme sağlığına ciddi biçimde zarar vermekte, kimi durumlarında yaşamlarını kaybetmelerine neden olmaktadır.” (Konya Milletvekili Ayşe Türkmenoğlu, 24.11.2010)

“Kadına karşı şiddetin temelinde, erkek egemen toplumdaki kadın algısının yattığı bilinen bir gerçektir. Erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliğine ve kadınlara yönelik ayrımcılığa sebep olan ve kadınların tam gelişimini engelleyen bu algının değiştirilebilmesi ve toplumda zihinsel bir dönüşüm yaratılabilmesinin ancak küçük yaşlarda verilecek eğitimlerle sağlanabileceği de tartışmasız bir gerçektir.” (Ankara Milletvekili Zuhal Topçu, 22.11.2011)

“Unutmayalım ki cinsiyete dayalı şiddet, bir avuç psikopat erkeğin şiddet eylemi değil, maalesef, öğrenilmiş bir koddur. Bize düşen bu kodu değiştirmek, şiddetin çözüm olmadığını göstermektir. Kimse içindeki şiddeti ifade etmek için sokaktan geçen adamı dövmeyi düşünmez, çünkü bunun mutlaka bir yaptırımı vardır. Ev içindeki şiddetin de mutlaka, hukuksal yaptırımı gibi toplumsal yaptırımı da olmalıdır. Devlet, sosyal devlet ilkesi gereği aileyi korumak zorundadır.” (Malatya Milletvekili Öznur Çalık, 27.11.2012)

Yasama faaliyetlerine konu kadına yönelik şiddet sorunu ile ilgili olarak kadın milletvekillerinin üzerinde durduğu hususlardan bir diğeri de şiddetin yalnızca fiziksel olarak gerçekleştirilen bir eylem değil, aynı zamanda psikolojik, sözlü ve ekonomik olarak da gerçekleştirilen bir eylem niteliğine sahip olduğudur. Bütüncül olarak ele alındığında kadınlar, gündelik yaşam çemberinin her alanında şiddete uğrama ihtimali ile burun burunadır. Zira kadına yönelik şiddet yalnızca özel alanda değil, kamusal alanda da çeşitli biçimlerde kadınların hayatlarını etkilemektedir. Bu nedenle, kadına yönelik şiddet konusunun, sadece özel alana ve aileye ve yine yalnızca fiziksel şiddete indirgenmemesi gerektiğini belirten milletvekilleri, çözüme yönelik politika çıktılarının ancak meselenin bütüncül bir şekilde ele alınması ile mümkün olabileceğinin üzerinde durmuşlardır.

“Biyolojik ve fiziksel çevrenin yanında sosyal çevrenin de sağlıklı olması bireyin en temel anayasal haklarından. Sağlıklı bir çevrenin ve sosyal yapının oluşması önündeki en büyük engellerden biri bireysel ve toplumsal şiddettir. Toplumların sosyal ekonomik ve kültürel yapısına uygun olarak şekillenen toplumsal cinsiyet rolleri ve buna uygun olarak gelişen yöntemler ve mekanizmalar, tarih içinde, coğrafyaya, zamana, sınıfa ya da ırka göre olduğu kadar toplumun siyasi koşullarına göre de çeşitlilik gösterir. Ülkemizde devlet tarafından uygulanan yanlış politikalar kadına yönelik şiddet ve ayrımcılığı artırmaktadır. Devletin hem özel hem de kamusal alanda mevcut olan şiddeti görmezden gelmesi hatta yok sayması, toplumsal cinsiyet ayrımcılığına karşı etkili politikalar geliştirmemiş olması kadına yönelik şiddeti sürekli kılmaktadır. Devlet kadına yönelik

şiddet ve ayrımcılığı önleyecek mekanizmaları oluşturacak ve bütünlüklü bir yasal sistemi hayata geçirecek bir siyasi irade olmalıdır. Böylesi bir siyasi iradenin olmaması, kadın sorunlarına karşı yeterli duyarlılığa sahip olmayan bir yargı sistemini de ortaya çıkarmaktadır. Kadın haklarına ilişkin alınan kararlar ve uygulanan politikalar sadece kâğıt üzerinde kaldığından kanunda yapılan düzenlemelerin görünür ve uygulanır bir tarafı kalmamaktadır. Hukuksal düzenlemelere işlerlik kazandıracak mekanizmaların olmaması halinde, kadına yönelik şiddet ve baskılarla mücadele etmede kararsız kalınacaktır. (...) kadına yönelik şiddet ancak kararlı bir devlet politikası uygulanmasıyla çözüme kavuşacaktır.” (Şırnak Milletvekili Selma Irmak, 25.11.2014)

“Kadına karşı şiddet meselesi, salt olarak kadınların fiziksel şiddete maruz kalması ve öldürülmesine indirgenemeyecek kadar kapsamlı bir meseledir. Kadına yönelik şiddet fiziksel olarak görülebileceği gibi ekonomik, sosyal, sözel, psikolojik ve cinsel olarak da farklı şekillerde görülebilmektedir.” (Aksaray Milletvekili İlknur İnceöz, 28.01.2015)

“Dünya Sağlık Örgütüne göre kadına yönelik şiddet, cinsiyete dayanan, kadını inciten, ona zarar veren, fiziksel, cinsel, ruhsal hasarla sonuçlanma ihtimali bulunan, toplum içerisinde ya da özel yaşamında ona baskı uygulanması ve özgürlüklerin keyfi olarak kısıtlanmasına neden olan her türlü davranış olarak tanımlanmaktadır. Şiddet, sonuçlarıyla ele alınması gereken, bireylerin fiziksel sağlığı ve ruhsal dengesini derinden etkileyen bir yıkımdır. Günümüzde psikolojik nedenlerden, bireyler arası kaliteli bir sosyal iletişimin kurulamamasından, maddi yetersizlikten, cinsiyet ayrımcılığından, eğitim düzeyinin yetersizliğinden ve hukuksal boşluklardan gibi birçok sebepten dolayı dünyada pek çok kadın farklı boyutta şiddete maruz kalmaktadır. Fiziksel, cinsel ve psikolojik birçok davranış bozukluğundan oluşan şiddetin boyutu sözle olabileceği gibi, bireyin yaşamını sürdürürebilmek için gerek duyduğu maddi imkânlardan mahrum bırakılması gibi ekonomik boyutta ya da toplumdaki soyutlanma, aşağılanma gibi psikolojik boyutta da olabilmektedir. Kaba kuvvetle sindirilip korkutulan kadınlarımız ilgili kurumlara başvurmayı bırakın, şiddeti yakın çevreleriyle bile paylaşmaktan imtina ederken, gündelik hayatta maruz kaldığı sözlü şiddetin, psikolojik ve sosyal şiddetin farkına bile varamamaktadır.” (Konya Milletvekili Hüsniye Erdoğan, 25.11.2016)

Soruna ve çözümüne dair yürütülecek çalışmalarının Türkiye açısından yalnızca sosyal devlet olmanın bir gereği değil, taraf olunan uluslararası sözleşmelerde verilen taahhütlerin yerine getirilme zorunluluğu olduğu da vurgulanmaktadır.

“Ülkemizde kadınlara ve çocuklara karşı şiddet uygulanması ve aile içi şiddet, yapılan araştırmalara göre çok yüksek oranlardadır (%90’ların üzerinde). Fiziksel şiddet, psikolojik şiddet, sözel şiddet, cinsel şiddet, ekonomik şiddet şeklinde tipleri olan bu uygulamaların özellikle kadınlarda herhangi birine maruz kalma oranı %97’dir. Bunların da en az yarısı fiziksel şiddete maruz kalmaktadır. (...) Türkiye’nin taraf olduğu çeşitli uluslararası sözleşmelere göre (Kadınlara Karşı Her Türlü Şiddetin Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi, CEDAW, Pekin Deklarasyonu, Çocuk Hakları Sözleşmesi gibi) hükümetler kadınlara ve çocuklara uygulanan şiddetle mücadele etmek ve önlemek zorundadırlar. (...) Kadınlara ve çocuklara yönelik şiddeti önlemeyi amaçlayan bazı yasal düzenlemelerin bulunmasına rağmen, bu konuda hedeflenen amaca ulaşılmadığı da bir gerçektir.” (İzmir Milletvekili Canan Arıtman, 17.05.2005)

“Şiddet, sadece bedensel şiddet değil, ekonomik şiddet de şiddettir, manevi şiddet de şiddettir, psikolojik şiddet de şiddettir. (...) Şimdi, bu konuyla ilgili özellikle İstanbul Sözleşmesi önemli bir sözleşme. (...) Biyolojik veya hukuki, ailevi bağ olup olmadığına bakılmaksızın ev içi şiddetin ve kadınlara yönelik her türlü şiddetin önlenmesi, bunlarla mücadeleye ilişkin standartları belirliyor. Bunlar aslında bir kılavuz niteliğinde olabilir, bunları hep birlikte değerlendirebiliriz.” (İstanbul Milletvekili Arzu Erdem, 14.06.2017)

Kadın milletvekillerinin, kadına yönelik şiddetle birlikte değerlendirdiği konulardan bir diğeri, toplumun tümünü sirayet etmiş ve infiale neden olan şiddet ve nefret ortamıdır. Toplumda şiddete dayalı suçlar arttıkça, bu durum doğal olarak kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetlerinde de artışa neden olmaktadır. Artan erkek şiddetinin kurbanı olanların yalnızca kadınlar olmadığı, doğanın ve hayvanların da bu şiddetten payını aldığı da bulgular arasında yer almaktadır. Bununla birlikte, artan intihar vakalarını da kişinin kendine uyguladığı bir şiddet eylemi olarak, yine bu perspektiften değerlendiren kadın milletvekilleri de bulunmaktadır.

“Kişiler, şiddetin en küçüğünü, en küçük yapısı ailede, büyüdükçe de toplumda, haklı gerekçeler üretmek için hayatında da sürdürmektedirler. Bazen şiddetin nedeni, küçük gruplarda ya da kişilerde inanç, gelenek, töre olarak görülürken, güçler ve alanlar büyüdükçe, özellikle uluslararası arenada, şiddet, kendini, maalesef, demokrasi, insan hakları ve barış sözcüklerinin altına gizlemektedir. Kişi, şiddetine, canliliğine kutsal ifadeler ekleyerek, haklı hale getirmek çabasıdadır. Zaman zaman taraftarları, konu başlıkları, tarafları değişse bile, biz biliyoruz ki, değişmeyen şiddet ve bu şiddetin merkezinde, maalesef, çoğunlukla kadın bulunmaktadır.” (İstanbul Milletvekili Halide İncekara, 25.11.2004)

“Yaralanma, ölüm, psikolojik zarar veya kayıp ile sonuçlanan veya bunlarla sonuçlanması muhtemel olan kişinin; kendisine, başka bir kişiye, bir gruba veya topluluğa karşı fiziksel şiddet ve gücün tehdit veya fiili olarak kasıtlı kullanımı şeklinde tanımlayabileceğimiz şiddet olaylarının her geçen gün artarak, büyüyen bir sorun haline geldiği inkâr edilemez bir gerçektir. (...) Basından edindiğimiz bilgilere göre ve bu bilgilerden yola çıkarak hazırlanmış raporları dikkate aldığımızda karşımıza çıkan tablo üzücü ve endişe vericidir. Bu bilgilere göre, 2017 yılında 409 kadın öldürüldü. Sadece aralık ayında 45 kadın en yakınları tarafından cinayete kurban gitmiştir. Aralık ayında 41 çocuk, 2017 toplamında ise 387 çocuk cinsel istismara uğramıştır. Bu yıl öldürülen 20 çocuğun 10'u babası tarafından öldürülmüştür. Henüz birkaç gün önce babası tarafından öldürülen iki küçük kızımızı toprağa verdik. Sayı 10'dan 12'ye yükselmiştir. 2017'de kadınların 88'i kendi hayatına dair karar almak, 30'u boşanmak istediği için öldürülürken; 134 şüpheli ölüm ve 110 tespit edilemeyen kadın cinayeti gerçekleşmiştir. Yine yapılmış araştırmalardan elde ettiğimiz bilgilere göre; 2010 yılından bu yana 1915 kadın öldürülmüştür. Ölen kadınlarımızın 1193'ünün faili (yüzde 62'si) kocası, erkek arkadaşı, eski kocası ya da eski erkek arkadaşıdır. 213 kadın ise babası, oğlu ya da erkek kardeşi tarafından öldürülmüştür. 114 kadının faili ise erkek akrabasıdır. Uygulanan şiddetin kurbanları kadın ve çocuklarla sınırlı kalmamıştır. Yaşamımızı paylaştığımız canlılar, başta hayvanlar olmak üzere, bazen işkence görek bazen de öldürülerek artan şiddet olaylarının kurbanı olmuştur. (...) Toplumdaki şiddet görünümünün -ister kendine yönelik olsun, ister başkasına yönelik- her biri ayrı ayrı ciddi bir sorun olma özelliği taşımaktadır. Başta kadın ve çocuklara yönelik olmak üzere, kendine yönelik şiddet türü olan intihar ve diğer canlılara uygulanan şiddet davranışları da dahil olmak üzere; toplumda artan şiddet eğiliminin sebeplerinin tespit edilmesi ve çözüme yönelik çalışmalar yapılması amacıyla Meclis Araştırma Komisyonu kurulması önem arz etmektedir.” (Aydın Milletvekili Deniz Depboylu tarafından verilen Meclis Araştırması önergesi, 11.01.2018)

Milletvekillerinin önemine ısrarla vurgu yaptığı bir mesele de kadın sığınma evleridir. Yukarıda da değinildiği gibi Türkiye'nin hem sosyal bir devletin gereği olarak hem de uluslararası sözleşmelerde verdiği taahhütler gereği koruyucu politikalara öncelik

vermesi gerektiğini kadın vekillerce sıklıkla ifade edilmiştir. Yine kadın temsilciler, kadın sığınma evlerinin hem yapısal anlamda yetersiz olduğunu hem de uygulamaya dair sorunların yaşandığını da sıklıkla dile getirmektedir. Bununla birlikte sığınma evlerine kabul edilecek kadınlarla ilgili prosedürlerin kapsayıcı olmadığı, örneğin; engelli kadınların buralara kabul edilmediği de belirtilmektedir. Sığınma evlerinin bir diğer sorunu ise gizliliğin sağlanamaması nedeniyle, hayati önemi yüksek olan bu kurumların güvenlik açıklarının bulunmasıdır.

“Siyasi Partiler ve Seçim Yasası'nın cinsiyet eşitliği sağlayıcı düzenlemeler içermesi gerekmektedir. Ülkemizde 5393 sayılı Belediyeler Yasası 14'üncü maddesinde "Büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 50 bini geçen belediyeler, kadınlar ve çocuklar için koruma evleri açar." hükmüne rağmen, bu yaygın olarak uygulanmamaktadır. Yerel yönetimlere bağlı kadın müdürlükleri vardır. Ancak, yetkilerini ve sorumluluklarını belirleyen yönetmelikler çıkarılmadığı için işlevsiz durumdadırlar. İçişleri Bakanlığının gerekli yönetmelikleri bir an önce çıkarması şarttır. Bu nedenle, belediyelerin ve SHÇEK'in açtığı sığınaklar yetersiz kalmakta ve pek çok kadının can güvenliği sağlanamamaktadır. Toplam otuz üç adet kadın sığınma evinin sayılarının artırılması çalışmaları devam etmektedir. Ancak, bütçeden ayrılan kısıtlı miktarla bunu başarılı kılmak çok da mümkün olmayacaktır. Hazine yükünü azaltılabilmek için, SHÇEK veya bağımsız kadın kuruluşlarına bağlı kadın sığınma evlerine mali destek veren firmalara verdikleri destek ölçüsünde vergi indirimi sağlanmalıdır.” (Şırnak Milletvekili Sevahir Bayındır, 08.12.2007)

“Engellilerin toplumsal yaşama tam ve eşit katılabilmeleri için birçok yasa çıkarılmıştır. Ama ne yazık ki bu yasalar ülkemizde yaşayan engellilerin sorunlarını çözmede yeterli olmamıştır. Ülkemizde son dönemde giderek artan, kadına yönelik şiddet olaylarıyla engelli kadınlarımızın da karşı karşıya kaldığı unutulmamalıdır. Çünkü engelli kadınlarımız da, toplumda hiçbir engeli olmayan kadınlarımız gibi eşleri veya yakın çevresi tarafından şiddet görmekte, kötü muameleye ve istismara maruz kalmakta, buna rağmen kadın konukevlerinden yararlanamamaktadırlar. (...) Bu durum engelli kadınlarımız açısından büyük bir mağduriyetin doğmasına neden olmakta, onları korunmasız bırakmaktadır.” (Tekirdağ Milletvekili Candan Yüceer, 21.10.2011)

“Sığınma evleri benim biraz özel ilgili çalıştığım bir konu. Sizin dediğiniz gibi, hani içimizde de vardır bu konuları çalışan. Ben sığınma evi ziyaretleri yapan birisiyim. Sığınma evinin nerede olduğu hiç fark etmez çünkü içinde her yerden insan olur. Gidersiniz Ağrı'dan "Berdel diye geldim." der; gidersiniz Manisa'dan "Erkek arkadaşımın hamile kaldım, eve gidersem öldürürler." diye gelir ve bu kadınlar bir süre sonra zaten başka bir sığınma evine aktarılır çünkü belalı -bunun tabiri bu, başka bir ifadesi yok- onun orada olduğunu öğrenir ve oraya gelir. Ve birçok ilimizde sığınma evlerinin adresi her ne kadar resmî yazışmada verilmese de aynı askerî hastaneler gibi...Gülhane'ye ya da Genelkurmay'a yazı yazın, deyin ki: "Kaç tane yatak kapasitesi var hastanelerinizin?" "Devlet sırrı" der, söylemez ama gidin, hastanenin levhasında yazar "850 yataklı mevki hastanesi", bilmem ne, falan filan gibi. Şimdi, herkes de bilir bu sığınma evlerinin yerini. Ve şöyle bir tabir gelişmiş: "Sığınma evi durağında ineceğim." Toplu taşımalarda böyle bir ifade var. Dolayısıyla, o belalı kişinin -baba, ağabey, sevgili, boşanılmış koca, kim olursa olsun- gelip bu kadını bulma ihtimali olduğu için kadınlar sığınma evlerinde gezdiriliyor. O yüzden, gittiğimiz ilin neresi olduğu fark etmeksizin benzer öykülere ulaşırız.” (Eskişehir Milletvekili Ruhsar Demirel, 14.01.2015)

“Sığınaklar şiddete uğrayan kadınların, varsa çocuklarıyla birlikte barınma imkanı sağlayan yerlerdir. Bu sığınakların amacı kadınların ve çocuklarının kendilerini güvende hissedecekleri bir mekan sağlamak, kadınların bu süreçte hayata yeniden katılımlarını ve yaşadıkları sorunlara çözüm üretmelerine yardımcı olmaktır. (...) Türkiye’de şiddete maruz kalan kadınlara; 7/24 destek veren bir acil yardım hattı yoktur. Bu ihtiyacı karşılamaya dönük Alo 183 Kadın, Çocuk, Özürlü ve Sosyal Dayanışma Hattı kurulmuş olsa da kadına yönelik şiddet alanında deneyime sahip kişilerin çalıştığı bir hat olmadığından, başvuran kadınlar yeterli desteği alamamaktadır. Kadın şiddete uğradığında başvurduğu kolluk güçleri gerekli desteği sağlamakta da yetersizdir. Şiddet alanında deneyimli personel ayısı yetersiz, çocuklu/engelli/60 yaş üstü kadınlar sığınağa alınmamaktadır. Yeterli can güvenliğini sağlayacak sığınak sayısı sadece 137’dir. Kadınlar 12 yaş üstü erkek çocuklarıyla sığınaklara kabul edilmemekte, şiddet faili kişiden uzaklaştırma etkin bir şekilde uygulanmamakta, kadınlar gizlilik kararlarına rağmen gizlenememektedir.” (Şırnak Milletvekili Leyla Birlik, 24.07.2017)

Kadına yönelik şiddetle mücadele konusunda, önceki başlıklarda açıklanan problem alanlarında olduğu gibi, kadın milletvekilleri, izlenen politika yollarının yetersizliği ve yürütmeden sorumlu kamu personelinin cinsiyetçi bakış açısından kaynaklanan sorunları sıklıkla gündeme getirmişlerdir. Yasaların öngördüğü cezaların caydırıcı niteliği olmadığını belirten temsilciler, yargı aşamasında verilen ceza indirimleri ile birlikte caydırıcılığın iyice azaldığını ifade etmişlerdir. Burada temel vurgu, yalnızca yasal düzenlemelerin yeterli olmadığı; ayrıca bunları yürütmekten sorumlu kamu personelinin cinsiyetçi davranış ve tutumlarının da önüne geçilebilmesi için yönetmeliklerin katı ve açık bir şekilde düzenlenmesi, görevini ihmal eden personele yönelik yaptırımlar geliştirilerek bu tür sorunların önceden önlenmesi yönünde politikalar izlenmesinin gereği hakkındadır.

“Şiddetle mücadele ve şiddetin önlenmesi konusu, bireyi, aileyi ve toplumu ilgilendiren çok yönlü bir sorun alanıdır. Bu sorun, toplumun bütün kişi, kurum ve kuruluşlarını ilgilendirmekte, çözümü ise, onların çaba ve işbirliğini gerektirmektedir. Bilindiği gibi kadına yönelik şiddetin önlenmesine yönelik çok sayıda yasal düzenleme yapılmıştır. 4320 sayılı "Ailenin Korunması" yasası bunların en önemlilerinden biridir. Bu ve benzeri yasaların çıkarılması kadar bunların tam olarak uygulanması da önemlidir. Uygulamaların tam olarak yapılabilmesi de her şeyden önce şiddete karşı toplumda bir duyarlılığın oluşmasına bağlıdır.” (İstanbul Milletvekili Güldal Akşit, 28.12.2004)

“Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, emsal teşkil edecek bir karar vererek, aile içi şiddete karşı vatandaşını koruyamadığı gerekçesiyle, Türkiye’yi haksız bulmuş ve Türkiye’nin, şiddet gören bir kadını savcılığa başvurduğu halde kocasından koruyamayarak ayrımcılık yaptığına hükmetmiştir. Ayrıca, raporda, Türkiye’deki adli makamların aile içi şiddete karşı duyarsızlığının, ülkede şiddeti meşru kılan bir ortam yarattığı ifade edilmiştir. Kadın-erkek eşitliğinin resmî kurumlarda hassasiyet görmemesi, karar vericilerin bu eşitliği içselleştirmemiş olmaları, şiddeti ve ayrımcılığı azaltıcı uygulamaların hayata geçirilmesini zorlaştırmaktadır. Koruyucu, caydırıcı ve önleyici yöntemlerin detaylandırılması; suçun işlenmesi öncesine müdahale yapabilecek, sonuca etkili yasal düzenlemelerin yapılması ve uygulanmasının sağlanması gerekmektedir.” (Van Milletvekili Fatma Kurtulan, 17.06.2009)

“Bugün görüştüğümüz tasarı, şu anda yürürlükte bulunan 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Yasa'ya göre daha ayrıntılı düzenlenmiş olup daha geliştirilmiş olmasına rağmen, kadının ve şiddet mağdurlarının korunmasını tam olarak sağlayamayabilir. Çünkü şiddete başvuran ve bunu alışkanlık hâline getiren, yaptığı davranışları haklı gören, ısrarcı şiddet uygulayıcılarını caydırıcı nitelikte değildir. (...) "Zorlayıcı hapis" diye bir hapis cezası var; koruma tedbirlerine uymayan, şiddet uygulayanlara her seferinde on beş ila otuz gün arasında bir zorlama hapsi getirilebiliyor ama bu zorlama hapsi en fazla altı ayla sınırlandırılmış durumda. Ben, burada şimdi bütün arkadaşlarıma soruyorum: Bir şiddet uygulayan kişi, düşünün, her seferinde gitti, karısının iş yerinde kendisini rahatsız etti, okulunda rahatsız etti ve her seferinde otuz gün üzerinden hâkim kendisine bir hapsen tazyik cezası verdi. Peki altı aylık süre dolduğunda, 7'nci kez yaptığında, aynı işi yaptığında, aynı şekilde rahatsız ettiğinde ve koruma tedbirlerine uymadığında ne olacak? İşte bu nedenle şiddet uygulayıcılığını ısrarlı hâle getirmiş olan kişiler açısından ne yazık ki bu yasada yetersizlikler vardır.” (Uşak Milletvekili Dilek Akagün, 07.03.2012)

“Şiddet mağduru kadınlara yönelik eylemlerde, kolluk kuvvetlerinin aile içi bu tür vakalar olabilir diye, şiddet uygulayan ile şiddet göreni barıştırmak yönünde tutum sergilemelerinden dolayı, şikayet eden kadının daha sonra öldürüldüğü bilinen bir gerçektir. Görevi, kadına karşı şiddeti engellemek, kadını korumak ve şiddeti önleyici tedbirlerin alınmasını sağlamak olan kolluk kuvveti, mülki amir, hakim vb. görevlilerin görevlerini tam olarak yerine getirmemelerinden dolayı kadına yönelik şiddet sonucu meydana gelen sakatlanma, ağır yaralanma ve ölümlerde sorumluluklarının artırılması gerekmektedir.” (Balıkesir Milletvekili Ayşe Nedret Akova, 07.05.2014)

“2011 yılında imzalanan İstanbul Sözleşmesi ve 2012 yılında yürürlüğe giren Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesi kanunu kadının korunmasına dair önemli kazanımlar getirmiş olsa da uygulamalardaki eksiklikler bu kazanımları gölgede bırakmıştır. Kolluk kuvvetlerinin eşleri barıştırmaya çalışması, mahkemelerin erkeğin lehine birtakım sebeplerle ceza indirimine gitmesi, soruşturmanın eksik yürütülmesi, sığınma evi açmayan belediyelerin takip edilememesi, kadın koruma talep etmesine rağmen koruma verilmemesi... vb. eksikliklere sıkça rastlanmaktadır. Yürütme ve yasama erkinde görev alanların bu sorunu nasıl ele aldığı, uygulayıcıların da görevlerini nasıl ifa ettikleri kadına nasıl baktıklarıyla alakalıdır.” (İstanbul Milletvekili Binnaz Toprak, 20.11.2014)

“Eksikler var, uygulamada hatalar var. Ben geçen dönemde şiddetle ilgili araştırma komisyonunda görev aldığımında aile hâkimlerinden biri şunu söyledi: "Yasal mevzuat o kadar iyi bir noktada ki ama..." "Ama" başladı mı birinci cümle gider zaten, iletişimde böyle bir kural vardır. Aması ne?" (İstanbul Milletvekili Tülay Kaynarca, 10.12.2015)

Yasama faaliyetleri incelenen kadın milletvekillerinin dile getirdiği sorunların sonuncusu, yine önceki başlıklarda aktarılan problem alanlarında olduğu gibi, resmi istatistik çalışmalarının yetersizliği ve STK çalışmaları ile saptanmış olan rakamlar karşısında görülen tutarsızlıktır.

“Geçtiğimiz günlerde, Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü ile Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu birlikte gerçekleştirdikleri Türk Aile Yapısı Araştırması'nı açıkladılar. Araştırmanın aile içi şiddetle ilgili bölümünde, Türkiye'de evli kadınların sadece yüzde 7,8'inin eşlerinden fiziki şiddet gördükleri belirtiliyor. Sayın Bakanın kendisi, birçok kez Türkiye'de kadına yönelik şiddetin yüzde 34 civarında olduğunu bildirmiştir. Başta 1995'te yapılan Aile Araştırma Kurumu araştırması olmak üzere, pek çok Sivil Toplum Örgütü, Üniversiteler, Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu,

Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası gibi kurum ve kuruluşların verileri de ülkemizde her üç kadından birinin aile içi şiddet kurbanı olduğunu ortaya koymaktadır. Gerçek veriler ortadayken; 1) Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü ve Türkiye İstatistik Kurumu ‘nun aile içi şiddetle ilgili araştırma sonuçları inandırıcı mıdır? 2) Kapsanan kitle, adres çerçevesi, örnekleme birimi, sorulan sorular ve anketin gerçekleştirilme şekli nesnel ve bilimsel midir?’ (Ankara Milletvekili Gülsün Bilgehan tarafından Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanı’na yöneltilen yazılı soru önergesi, 31.01.2007)

“Anayasanın 17’nci maddesinde belirtildiği gibi "Kimseye işkence ve zulüm yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tâbi tutulamaz." Türkiye’de kadına yönelik aile içi şiddet araştırma sonuçları var elimizde ve Türkiye genelinde kadınların yüzde 39’u ne yazık ki hayatlarında en az bir kere şiddete, yüzde 15,3’ü cinsel şiddete, yüzde 43,9’u ise duygusal şiddete maruz kalmış. (...) son yıllara kadar şunu özellikle ifade etmek istiyorum ki şiddetle ilgili istatistik tutulmamıştır.” (İstanbul Milletvekili Tülay Kaynarca, 22.11.2011)

“Avrupa Birliği Konseyinin 2000’lerin başında yaptırdığı bir araştırmaya göre, kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetleri gerek Türkiye’de gerekse dünyada son on-yirmi yılın gündem maddesi olmuştur. Dünya genelinde her 4 kadından 1’i ve her 6 erkekten 1’i yaşamlarının bir döneminde aile içi şiddete uğramaktadır. Hem kadına şiddete bir artışın olduğunu hem de kamuoyunda farkındalık oluştuğunu söylemek mümkündür ancak bu artışı istatistiki verilerle temellendirmek geçmişe dair elimizde güvenilir veri olmadığı için mümkün değil. Mesela, her geçen gün artan sağlık çalışanlarının kadına yönelik şiddet konusunda duyarlılığı ve ihbar mekanizması eskiden görünmeyen, örtülen vakaları hem görünür kılmakta hem de yasal zemine taşımaktadır.” (İstanbul Milletvekili Mihrimah Belma Satır, 25.11.2014)

4.1.1.4. Kadın cinayetleri

Kadın cinayeti, dünyada ve Türkiye’de, kadına yönelik şiddetin ulaşabildiği en uç noktanın bir yansımasıdır. Gazioğlu (2013), bu cinayetlerin, münferit olaylar değil, bilakis ortak bir motivasyona dayanan sistematik cinayetler olduğunu belirtmektedir (s. 90). Bu bağlamda, literatürde kadın cinayetlerinin kavramlaştırılması ve kavramın kapsamı ile tartışmalar önem kazanmaya başlamıştır. Araştırmalar, adli bir vaka ve toplumsal bir sorun olarak, cinsiyete nötr bir yaklaşımla ve cinayet nedeni göz önüne alınmadan tutulan istatistiklerde, her yıl dünya genelinde cinayete kurban giden erkeklerin sayısının kadınlardan daha fazla olduğunu göstermektedir. Ancak cinayet eyleminin, bir nedenden bağımsız şekilde gerçekleşmediği kabul gören bir gerçektir. Bu nedenle, failin kim olduğu ve hangi motivasyonla öldürme eylemini gerçekleştirdiği göz ardı edilmemesi gereken konulardır (Gazioğlu, 2013, ss. 90-2).

Cinayetin kim tarafından veya kimin azmettiriciliği ile işlendiği, hangi motivasyonun neden olduğu ve nasıl gerçekleştirildiği sorularına verilen cevapların benzeştiği kadın cinayetleri, literatürde ‘femisid’ kavramı ile açıklanmaktadır. Femisid kavramının ortaya çıktığı 19. yüzyılda, kavram yalnızca öldürülen kişinin biyolojik cinsiyetini

vurgulamak için kullanılırken, 20. yüzyılın sonlarında feminist akademisyenlerin biyolojik ve toplumsal cinsiyeti ve de bunlara yönelik saldırıları sorgulamaya başlamasıyla birlikte, kavramın içeriği de zenginleşmeye başlamıştır. 21. yüzyılın ikinci çeyreğinin yaşandığı bu günlerde, kavram toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyete dayalı nefret, eril tahayyül ve tahakküm ile şiddet bileşenleri sabit olmak koşuluyla akışkan şekilde kullanılmaktadır (Özer, Aydoğdu, Kırcı ve Önal, 2016, s.1).

Femisid kavramı kabaca, kadınların, erkekler tarafından cinsiyete dayalı bir nedenle öldürülmesini ifade etmektedir. Ancak kavramsal özüne dayanarak, femisid olarak tanımlanabilecek bir cinayette, öldürülenin her zaman biyolojik cinsiyeti kadın bir birey olmayabileceği gibi, öldüren kişinin de erkek olmayabileceği söylenebilir. Bu nedenle, kavramı temel çerçeve sınırları ile vermek gerekirse; failin patriyarkal düşünce sisteminden etkilendiği, toplumsal cinsiyet kimliğini hedef alarak, bu kimliğe karşı heteroseksist ve cinsiyetçi bir nefret duyarak, onu bastırmak ve/veya yok etmek amacı ile eyleme geçtiği durumlarda femisid ile açıklanabilecek bir cinayet söz konusudur (Pinelo, 2015, ss. 28-31).

Yasama faaliyetleri incelenen kadın milletvekilleri, kadınların, kendi kararlarını alarak yaşama hakkına sahip bireyler değil, erkeğe ve onun otoritesine boyun eğmesi gereken değersizleştirilmiş canlılar olarak yorumlayan yaygın cinsiyetçi toplumsal görüş nedeniyle çoğu zaman en yakınlarındaki insanlar tarafından öldürüldüğünü belirtmişlerdir. Burada en temel eleştiri, izlenen politikaların toplumsal düşünce yapısını dönüştürücü nitelikte olmayışıdır.

“Yasal düzenlemelere, devletin aileye, kadına bakışının değişmesinin yönünde atılan adımlara rağmen, polisiye tedbirlerin son derece artırılmasına rağmen yapılan araştırmalar gösteriyor ki koruma altında olan kadınların yaklaşık yüzde 9'u tedbir kararlarına rağmen öldürüldüler. Araştırmalara göre, cinayete kurban giden kadınların yüzde 13'ü boşanmak istediği ya da boşandığı kocasıyla barışmak istemediği için namus bahanesiyle; yüzde 9'u birliktelik teklifini reddettikleri için öldürüldüler. Burada polisiye tedbirler konusunda eksiklikleri konuşabiliriz ama öldürme konusunda kendisini ikna etmiş, yok etmeyi bir çözüm olarak gören kişi için polisiye ve adli tedbirler hep yetersiz kalmaya devam edecektir. Çünkü, kadın ve aile cinayetlerini işleyen kişilerin çoğunun, cinayet sonrası intihar ederek kendi yaşamlarına son verdikleri veya buna teşebbüs ettikleri biliniyor. Bu psikolojiyi polisiye, adli, yasal tedbirlerin durdurmasını beklemek iyimserlik olur. Bu psikolojinin hedef alınarak saldırganlığın altyapısının yok edilmesine yönelik eylem planlarının ortaya çıkarılması gerekmektedir. Unutmamalıyız ki kadın cinayetleri bir sebep değil, sonuçtur. Bu acı sonuçlara yol açan psikolojinin açığa çıkarılıp değiştirilmesi, devlet kadar ailenin, işverenin, evladın, eşin, akrabaların, velhasıl toplumu oluşturan tüm katmanların kadına bakışında şiddet ve cinayete sonuçlanan bakışın evrilmesi gerekmektedir.” (İstanbul Milletvekili Mihrimah Belma Satır, 25.11.2014)

“Türkiye’de kadın cinayetlerine dair veriler, kadınların neredeyse bir “cins kırımı” yaşadığını ortaya koymaktadır. Kadınların en yakınlarındaki erkekler tarafından öldürülmesi, kadınların karar ve itirazlarına yönelik bir tahammülsüzlüğü açıkça ortaya koymaktadır. Öyle ki; kadınlar için “söylenileni yapmamak” bir cinayet gerekçesi haline almıştır. Bu durum, kadınların kendi kararları ve istekleri olan bireyler olarak tanınmadığını göstermektedir. Kadın cinayetlerinin, cinsiyet eşitlikçi bir perspektiften uzak bir biçimde, adli vaka yaklaşımı ile ele alınması cinayetleri önlemek bir yana, kadın cinayetlerinin ardındaki politik sorun ve sorumlulukların üzerine örtün bir etki yaratmaktadır. Cinayetler erkeklerin fiilleriyle, ancak onun ötesinde çeşitli kamusal kurum ve kişilerin açık ve örtük onayı ile işlenmektedir. Erkeklerle verilen bu “öldürme ehliyeti”, kadın cinayetlerinin önündeki en büyük engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de özellikle kadınların giyimine, boşanmaya, anneliğe dair politik söylemler, kadınların erkeklerce denetlenmesine dair meşruiyet alanı yaratmakta, kadınlar bir şiddet döngüsü içinde sıkıştırılmaktadır. Öte yandan evler kadar sokaklar da kadınlar açısından tehlike arz etmektedir. Bazı erkekler evdeki reis, baba, abi rolünü sokağa taşıyarak tanımadığı kadınlar üzerinde tahakküm kurmakta, sokakları bir anlamda bu evlerin uzantısı olan açık şiddet alanları haline getirmektedir. Erkekler sokaklarda da bir anlamda, kadınları baskılayan siyasi otoritenin denetçisi rolünü üstlenmekte bir beis görmemektedir.” (Ağrı Milletvekili Dirayet Taşdemir, 22.11.2017)

Kadın milletvekillerinin üzerinde durduğu bir diğer problem alanı töre ve namus saiki ile öldürülen kadınlar ve kız çocuklarıdır. Bu cinayetler de yine yaygın patriyarkal ve cinsiyetçi toplumsal düşünüş biçimine bağlanmakta ve önleyici/dönüştürücü politikaların gereği vurgulanmaktadır.

“Töre cinayetleri, her gün yeni canlar almakta ve acı dramların yaşanmasına neden olmaktadır. Her mağdurun ardından dökülen göz yaşları ise töre cinayetlerini önlemeye yetmemektedir. Türkiye’de ortalama 4-5 günde bir töre cinayeti işlendiği düşünülecek olursa, meselenin vahameti ve nasıl kangrenleşmiş olduğu daha iyi görülür. BM verilerine göre dünyada her yıl 5 bin töre cinayeti işlenmektedir. Maalesef Türkiye dünya klasmanında önde gelen ülkelerden biridir. Bu bir ayıp ve cinayettir. Töre diye sergilenen vahşet maalesef hukuku da işlevsiz bırakmıştır. Bu yara yıllardır kanamaya devam ediyor. Çünkü meselenin çözümü için ayak sürdüğümüz ve yeterince istekli davranmadığımızı gerçektir.” (Gaziantep Milletvekili Fatma Şahin, 29.04.2004)

“Töre veya namus cinayeti denilen olay, ülkemizde kadınların maruz kaldığı sorunlardan sadece biridir. Esasen, kadınların, modern Batı toplumları da dahil, günümüzde yaşadığı daha pek çok sorun vardır. Bu sorunların arka planında sosyal, kültürel, ekonomik birçok sebep, tarih ve coğrafyadan gelen pek çok unsur bulunmaktadır. Töre cinayetlerinin temelinde ise, büyük ölçüde ataerkil zihniyetin erkek varlığını ve haklarını önceleyen ya da merkeze alan bir anlayışın, kadınlarla ilgili algı ve kabulleri yatmaktadır. Kadını kendi var oluş serüveninin öznesi kabul etmeyen bu anlayış, doğumundan itibaren onu erkekten aşağı ve ikinci bir cins olarak algılama ve kodlama anlayışına düşmektedir. Bu bağlamda, toplum yaşamının sınırlarını belirleyen gelenek, görenek, ahlak, töre ve namus gibi değerler önplana çıkmaktadır. Değerli arkadaşlar, töre ve namus, çok kullanılan bir kavram. İnsanlar yaşamlarını namus uğruna feda edebilmekten hiç çekinmiyorlar. Şarkılar yazılıyor, insanın değeri namusuyla ölçülüyor. (...) Namusu öyle bir yere yerleştiriyor ki, değişmez kurban, her seferinde önce kadın oluyor.” (İzmir Milletvekili Türkan Miçooğulları, 18.05.2005)

“Töre cinayetlerinin önemli bir boyutunu da hukuksal alan oluşturmaktadır. Adalet ve emniyet güçlerinin konunun hassasiyetine gösterdikleri önem bu cinayetlerin önüne geçilmesinde vazgeçilmez bir unsurdur. Töre cinayetlerinde suçun tespiti, suçlunun cezalandırılması ve verilecek cezanın ölçüsünün iyi saptanması gerekmektedir. Aynı

şekilde, hukuk mevzuatımızın evrensel hukuk normları ve insan hakları referans alınarak tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir. Töre cinayetlerine ilişkin yasal düzenlemelerin caydırıcı etkisi beklenebilir ancak, ailelerin çözüm arayışları ve infazdan kaçınmaları, ailenin hatta aşiretin diğerleri tarafından dışlanması, aşağılanması getirmektedir. Bu durumda aile için tek çıkış yolunun töreyi uygulamak olduğu görülmektedir. Cezaların ağırlaştırılması ile sorunun çözümü çok mümkün görünmemektedir. Sorunun kesin çözümü, yöredeki hakim feodal yapının zayıflaması, bireyin ve bireysel değerlerin önem kazandığı modern bir toplum düzenine geçilmesi ile mümkündür. Bunun için de üretim ilişkileri, eğitim imkanları ve toplumsal altyapıdaki olumlu projeler üzerinde ısrarla durulmalıdır. Devletin, kurumları aracılığıyla varlık göstermesi ve eğitim imkanlarını genişletmesi aşiret yapısının üzerinde değişime yönelik bazı açılımlar sağlayabilmektedir.” (Denizli Milletvekili Selma Aliye Kavaf, 18.03.2010)

Kadın cinayetleri ile ilgili bir diğer sorun alanı ise şüpheli kadın ölümleri ve intiharlarıdır. Kadın milletvekilleri, söz konusu ölümlerin yalnızca istatistiklere yansıyan kadarıyla dahi münferit olaylar olamayacak kadar şüpheli bir şekilde kadın cinayeti olduklarını dile getirmektedirler. Ayrıca, gerçek sayıların istatistiklerden daha fazlası olduğunu iddia etmektedirler. Kolluk kuvvetlerinin şüpheli ölüm ve intihar vakalarında olay yeri incelemesi ve doğru delillerin zamanında toplanması konusunda gereken hassasiyeti göstermediğine değinen milletvekilleri, yargı aşamasında da benzer şekilde dosyaların kapatıldığını ileri sürmektedirler.

“Türkiye’de aile mensuplarının kadınlara uyguladığı şiddet, sözlü, psikolojik şiddet yoluyla kadınları ekonomik ihtiyaçlardan yoksun bırakmaktan dayağa kadar ve töre cinayetlerine kadar devam etmektedir. Birçok şiddet eylemi, töre cinayetleri, küçük yaşta evlilik, berdel ve beşik kertmesi de dâhil zorla evlendirme gibi geleneksel uygulamalardan da kaynaklanmaktadır. İntihar etmiş gibi görünen bazı kadınlar aslında aile mensupları tarafından öldürülmüş ya da intihar etmeye mecbur bırakılmıştır.” (Konya Milletvekili Ayşe Türkmenoğlu, 25.11.2008)

“Basına ve kamuoyuna yansıyan kadın intiharları ya da şüpheli kadın ölümleri konusunda etkin soruşturma yürütülmezken, basına yansımayan kadın cinayetlerinde ise bazen soruşturmaya bile gerek duyulmamakta, hayatını kaybeden kadının yakınlarının verdiği ifade doğru kabul edilmektedir. Ülkemizde meydana gelen yüzlerce kadın cinayeti, onlarca kadın cinayetinde ise şüpheli şahıs (eş, baba, erkek kardeş) ölümün, silahını temizlerken, silahın yanlışlıkla ateş alması sonucu meydana geldiğini iddia etmekte ve bu iddia çoğu zaman yardı aşamasında inandırıcı bulunmaktadır. Bu bağlamda; (...) İntiharların nedenlerine yönelik toplumsal bir araştırma yapmayı düşünüyor musunuz? Ocak ayından bu yana intihar ya da intihar şüphesi ile hayatını kaybeden kadın sayısı kaçtır? İsimleri nelerdir?” (Van Milletvekili Fatma Kurtulan tarafından Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı’na yöneltilen yazılı soru önergesi, 18.02.2010)

“Türkiye’de kadına yönelik baskının ve şiddetin arttığı göstergelerinden biri de kadın intiharlarıdır. Basında çıkan haberlere göre sadece Ağustos ayında; 28 günde 28 kadının intiharı dendiğini ve bu kadınların pek çoğunun da yaşamını sonlandırdığını görüyoruz. Yapılan araştırmalara göre bu kadınların pek çoğunun şiddet, baskı, yoksulluk, işsiz kalma (atılma, atanamama) gibi nedenlerle intihar ettikleri belirtilmektedir. Ayrıca intihar teşebbüsünden kurtulan bir kadının eşi tarafından ilaç içirilerek intihara zorlandığı bir olayla da karşılaşmıştır. Adli tıp açısından intihar, zorlamalı ölüm olarak kabul edilmektedir. İntihar ederek hayatına son veren kişinin ölüm orijininin intihar olup olmadığı, otopsi sonucu elde edilen bulguların yanında olay yerinin incelenmesi,

delillerin doğru toplanması ve tüm verilerin bir bütün içinde değerlendirilmesi sonucunda belirlenebilmektedir. Çünkü birçok cinayet vakası cezadan kurtulabilmek adına intihar süsü verilerek gizlenmeye çalışılmaktadır. Özellikle Türkiye’de kadın cinayetlerinin intihar süsü verilerek gizlenmeye çalışıldığına dönük çok sayıda örnek bulunmaktadır. Bu tür örneklerin varlığı ise intiharların kaçının gerçekten intihar, kaçınımsa intihar süsü verilmiş cinayetler olduğunun araştırılması gerekliliğini göstermektedir.” (Şanlıurfa Milletvekili Dilek Öcalan tarafından verilen meclis araştırması önergesi, 01.11.2017)

Transseksüel kadınlar, literatürde çoğunlukla toplumsal yaşamda dezavantajlı gruplardan LGBTİ+ bireyler içerisinde ele alınsa da toplumsal cinsiyet beyanlarının kadın olması nedeniyle, deneyimledikleri eşitsizlik cinsel yönelimden ziyade cinsiyet beyanı ile yakından ilişkilidir. Yukarıda açıklanan femisid kavramının içeriği hatırlanacak olursa, transseksüel kadın cinayetleri, kavram ile uyum içindedir. Bu nedenle, transseksüel kadın cinayetleri ile ilgili bulgulara bu başlık altında yer verilmiştir. Yasama faaliyetlerine transseksüel kadın ölümlerini konu edinen milletvekilleri, konuyu kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetleri ile birlikte, transfobi ve nefret suçu özelinde ele almışlardır.

“Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Tasarısı’nın üzerinde konuşmak üzere söz almış bulunuyorum. Yüce heyetinizi saygıyla selamlarım. Değerli milletvekilleri, hepimizin bildiği gibi, kadına karşı şiddet bir insanlık suçudur. Kadın örgütlerinin aylardır üzerinde çalıştığı tasarı maalesef Bakanlar Kurulundan Meclise geçişerek, dönüşerek ve eksilerek gelmiştir. (...) kadın örgütlerinin aylarca uğraşarak hazırladığı bu yasa taslağı neden böylesine eksiltilerek, dönüştürülerek Meclise gönderilmiştir. Yasanın bir önemli eksiğini daha vurgulamak isterim. Yasa tasarısında trans kadınlardan bahsedilmemektedir. 2011 yılında 9 trans kadın öldürülmüştür. Tabii, bu sayı, LGBT örgütleri tarafından iletilen bir sayıdır, resmî rakamın ne olduğunu maalesef bilmiyoruz ama çok daha yüksek olduğunu tahmin ediyoruz. Ve bu yasa trans kadınları yok sayarak trans kadın cinayetlerini nasıl engelleyecektir? Cinsiyet kimliği, cinsel yönelim kavramları, bir kez daha mı yok sayılacaktır?” (Ankara Milletvekili Aylin Nazlıca, 07.03.2012)

“Türkiye’de nefret söylemlerinin ve nefret cinayetlerinin en büyük mağdurları trans bireyler olmaya devam etmektedir. 2012 yılında Türkiye’de 6 trans bireye karşı nefret cinayeti işlendiği bilinmektedir. 2013 yılındaysa Temmuz sonu itibarıyla (...) dörde ulaşmıştır. Üstelik bu vahim tablo sadece haber alınabilenleri yansıtmakta olup, muhtemelen gerçekteki sayı bunun da üzerindedir. Genelde LGBT bireylere, özeldense trans bireylere yönelik toplum içinde var olan şiddet; nefret suçlarına dair yasal önlemler alınmadıkça artarak sürmeye devam edecektir. En son olarak 27 Temmuz’da İstanbul Beyoğlu’nda yaşayan Gaye isimli trans bireyin öldürülmesi, nefret suçları tartışmasını tekrar gündeme getirmekte ve kamuoyunda bu konuda gerekli yasal ve fiili önlemlerin alınması konusundaki beklentileri arttırmaktadır. Trans bireylere yönelik cinayetlerin politik ve sistematik olduğu gerçeği ortadayken Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı düzeyinde halen konuyla ilgili bir açıklama yapılmamış olması endişe vericidir. Oysa translara yönelik şiddet ve “kırim” kadınlara (...) yönelen şiddetin başka bir yüzüdür ve devlet bu şiddete karşı bireyleri korumakla yükümlüdür.” (Batman Milletvekili Ayla Akat Ata, 30.07.2013)

Kadın milletvekillerinin dile getirdikleri konulardan bir diğeri, bireysel silahlanmadır. Vekillere göre, kolaylaşan bireysel silahlanmanın, artan kadın cinayetleri ile arasında açık bir ilişki söz konusudur.

“Her yıl ortalama 4.500 kişi bireysel silahlarla ölüyorlar (...) Dünya Sağlık Örgütü Şiddeti Önleme Programı da ateşli silahlara erişimin kısıtlanmasını alınacak ilk üç sıradaki önlemler arasında öneriyor. Türkiye’de 10 milyonun üzerinde silah bulunuyor ve son on yılda bu silahlar 10 kat artmış durumda. Kadınlar en çok evdeki silahlarla öldürülüyor, en fazla evlerde bulunan, erkeklerin silahlarıyla öldürülüyor kadınlar. En çok ölüm olan illerin başında da İstanbul, İzmir ve Ankara en başta sıralanıyor. Evde bulunan bir silah, zaten bir kadın için her an patlayabilecek bir tehdit anlamına geliyor ve ne acı ki aslında o kadınların ölümüne binlerce çocuk da aynı şekilde onlar öldürülürken -gerek annesi gerek kardeşi olsun- tanıklık ediyorlar.” (İstanbul Milletvekili Filiz Kerestecioğlu, 14.01.2016)

Bir başka sorun alanı ise şiddet gören kadınların, koruma kararı çıkartılması için yaptıkları başvuruların yargı görevlilerince reddi nedeniyle öldürülen kadınlardır. Bazı durumlarda ise gerekli koruma kararı çıkartıldığı halde kolluk kuvvetlerinin ihmali nedeniyle kadınlar öldürülmektedir. Bununla birlikte, koruma kararı alınmış ve kadın sığınma evine kabul edilmiş kadınların da öldürüldüğü ifade edilmiştir. Yine kolluk kuvvetleri ile ilgili olarak dile getirilen bir diğeri sorun da şiddete uğrayan ve şikayetçi olmak isteyen kadınların, şikâyetten caydırılması ve hiçbir işlem yapılmaksızın geri çevrilmesidir. Bunlarla ilgili olarak kadın milletvekillerinin temel vurguları, önleyici ve koruyucu tedbirleri uygulamaya geçirmekle sorumlu kamu personelinin zihniyet dönüşümü sağlanamadığı için, devletin kadın cinayetleri ile mücadelede yetersiz kalmasıdır. Milletvekilleri, yürütmeden sorumlu kamu personelinin, açık ve katı yönergelerle hareket etmediği için esnek davrandığını ve kadınların öldürülmesine sebep olduklarını ileri sürmektedir.

“Mesela biz konuşmamızda da ifade ettik, namus cinayetleri. Benim, işte Diyarbakır’daki kadın platformu üyeleri aracılığıyla takip ettiğimiz bir dosyadır. İşte on dört yaşında -bir kadın diyemeyeceğim- bir kız çocuğunun gayri resmî bir ilişki dolayısıyla hamile kalan, çocuktan kurtulmak için de yüksek bir yerden atlayan, bu vesileyle hastaneye kaldırılan bir genç kızın... Oradaki kadın platformu temsilcileri tarafından bilgi verilmesi dolayısıyla hastaneye gittiğimizde karşımıza şey çıktı: Hastanede, işte, savcılığa intikal etti, savcı bey ifadesini alıyor çünkü adli vaka diye. Biz savcılığa gittik, genç kıza ulaşamıyoruz tabii. Nasıl ulaşabiliriz? “İşte şu karakolda. Onlara koruma tedbirleri uyguluyoruz, emin olun avukat hanım her türlü özen de gösterilecek, hiç merak etmeyin.” Şimdi, biz bir avukat olarak ulaşamadık bu genç kıza ama katili ulaştı, ertesi gün katil ulaştı. Yaşamını yitirdi bu genç kız. Ama bunun dışında, hani bu olayın da bir tanığı vardı, bu genç kızın yaşamını yitirme olayına da bir tanık vardı. O tanık ne kadar korundu? O da korunamadı, daha sonra tanıklıktan vazgeçmek durumunda kaldı. İlk ifadesinde, işte, vurana da gördüğünü ifade etmişti ama sonra tanıklıktan vazgeçti çünkü kendi ailesindeki bireyler yaşam tehdidi altındaydılar.” (Batman Milletvekili Ayla Akat Ata, 26.12.2007)

“Türkiye’de kadın cinayetleri gün geçtikçe artmaktadır. Sadece istatistikler incelendiğinde neredeyse günde 5 kadının cinayete kurban gittiği bir tablo ile karşı karşıya kalınmaktadır. (...) Adalet Bakanlığı’nın 2010 yılı Ağustos ayında yaptığı açıklamaya göre kadın cinayetleri son 7 yılda %1400 artmıştır. (...) Şiddete uğrayan kadınlar evlerine geri gönderilmektedir ve kocaları ile “uzlaşmaları” sağlanmaktadır. Bin bir zorluğu aşarak şikayette bulunabilmiş olan kadınların şikayetleri ya dikkate alınmamakta ya da koruma sağlanmamaktadır. (...) Şiddete uğrayan bazı kadınlar en yakınındaki karakola gidip şikayette bulunduğu halde, polisler tarafından “eşindir, her evde olur böyle şeyler”, “eşindir dön evine, barışsınız” şeklinde evlerine gönderildikten sonra yaşamını yitirmiştir. Kimi kadınlar failleri hakkında daha önce savcılığa suç duyurusunda buldukları halde hiçbir işlem yapılmadığı için öldürülmüşlerdir.” (İstanbul Milletvekili Sebahat Tuncel, 02.03.2011)

“5 Şubat 2013 tarihinde CNN Türk kanalı 5N1K adlı programda gerçekleştirilen kadın cinayetleri konusunun işlendiği yayında, aynı gün kocası tarafından sırtından kurşunlanarak Samsun’da hayatını kaybeden Damla Ay’ın annesi tanıklıklarını kamuoyuyla paylaşmıştır. Damla Ay’ın annesinin ifadelerine göre, şiddet gördüğü gerekçesiyle eşine boşanma davası açan kızının uzun süredir ölüm tehdidi aldığı bu yüzden sığınma evine gittiğini anlatmıştır. Sığınma evinden kızını gelip alması istenen anne başka bir çaresi olmadığı için kızını sığınma evinden almak zorunda olduğunu ifade etmiştir. (...) Damla Ay, defalarca polise başvurmuş, annesinin pencerelere demir taktırması gibi yöntemlerle hayatını korumaya çalışmış, ancak kadına şiddeti önleme konusunda çalışan bütün kurumların ihmalleri dahilinde, göz göre göre annesinin evi önünde hayatını kaybetmiştir. Kadın cinayetleri ülkenin ciddiyetle ele alınması gereken en önemli sorunudur. 2013 yılında 2 ayda tam 24 kadın öldürülmüştür ve yarının ya da gelecek günlerin diğer şiddet gören ve tehdit edilen kadınlar için hiçbir garantisi yoktur. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı göreve geldiğinden beri konuya ilgiyle eğilmiş, gerekli yasal değişiklikler için çalışmalar yapmış, yapmaya da devam etmektedir. Ancak görülmektedir ki yasalar kadın cinayetleri konusunda ancak uygulandığı ve fikri takip edildiği takdirde bir anlam kazanmaktadır.” (İstanbul Milletvekili Melda Onur, 07.02.2013)

“Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu’nun 2016 raporuna göre, 2016 yılında kadın cinayetleri arttı ve 328 kadın hayatını kaybetti. Ve ne yazık ki bu raporda önemli bir tespit de yer alıyor: Hayatını kaybeden kadınlarımızın sadece yüzde 5’i devlet korumasındaydı, yüzde 95’i ne yazık ki devlet korumasında bile değildi.” (Kocaeli Milletvekili Fatma Kaplan Hürriyet, 05.01.2017)

Kadın milletvekillerinin kadın cinayetlerinde yürütmeden kaynaklı sorunlar konusunda dile getirdikleri sorunlardan bir diğeri ise esasen yasama kaynaklıdır. Türk Ceza Kanunu düzenlemelerinin öngördüğü alt ve üst ceza sınırları arasında, hâkime tanınan takdir yetkisi nedeniyle bir cezasızlık politikası uygulandığı vurguları, konuya ilişkin bulguların hemen hepsinde yer almaktadır. Katil zanlılarının duruşmaya katılırken kravat takmasından, tutku derecesinde sevmeye kadar pekçok gerekçe ile mahkemelerden haksız tahrik ve iyi hal indirimi almanın mümkün olduğunu belirten milletvekilleri, bu şekilde potansiyel katillerin teşvik edildiğini ileri sürmüşlerdir.

“Yapılan kanunları hayata geçirebilmek kanunları yapmak kadar önemlidir, hatta, belki de daha önemlidir. Bunun için size bir örnek vermek istiyorum: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Türkiye aleyhine verdiği bir kararda bakınız ne diyor: “Türkiye’de gerçekleştirilen tüm yasal reformlar kadın-erkek eşitliğinin gerçekleştirilmesinde yetersiz

kalmıştır. Türkiye’de siyasi irade, fiilen kadın-erkek eşitliğini sağlamakta isteksiz, kararsız ve duyarsız bir görünüm sergilemektedir. Bu da yasalardaki olumlu düzenlemelerin uygulamaya geçmesini, çoğu kez kamu görevlilerinin keyfi uygulamalarına bırakılmasına neden olmaktadır.” Bu tasarıda söz konusu eleştirileri ve saptamaları ortadan kaldıracak bir düzenleme var mıdır? Kamu görevlilerinin keyfi uygulamalarını engelleyecek tek bir satır var mıdır? “Seviyordum öldürdüm.”, “Namusumu kirletti, öldürdüm.” diye savunma verene haksız tahrik indirimi yapan hâkime karşı bir yaptırım var mıdır? (...) Oysa kamu görevlilerinin alışkanlıklarını değiştirmeleri için zorlayıcı tedbirler konulması gereği açık bir şekilde önümüzde durmaktadır.” (İstanbul Milletvekili Sedef Küçük, 07.03.2012)

“Geçtiğimiz beş yılda 1134 kadın erkekler tarafından öldürülmüş, binlerce kadın fiziksel ve cinsel şiddete maruz kalmıştır. Türkiye’de “25 Kasım Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele ve Dayanışma Günü” nedeniyle kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetleri daha yoğun şekilde gündemde yer almaya başlamıştır. 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun kapsamında şiddetin ve cinayetlerin önüne geçilmek istenmiş olsa da Kanunda bulunan eksiklikler ve Kanunun uygulamasında yaşanan yetersizlikler nedeniyle hala birçok kadın katledilmekte, cinsel ve fiziksel şiddete uğramaktadır.” (Batman Milletvekili Ayşe Acar Başaran, 27.11.2015)

“Bir canlıyı hayattan koparmak, canını almak düşüncesi normal hayat seyrinde akıldan, vicdandan ne kadar uzak değil mi? Ama Türkiye’de bir insanı öldürmek ve hele hele bir kadını öldürmek ne yazık ki çok kolay çünkü bu düşüncüyü zihinlerde olgunlaştıran, hiç vicdan muhasebesi yapmayı bile gerektirmeyen bir ortam var. Kadın cinayetlerini görmezden gelen, örtbas etmeye çalışan, sözleriyle, yargısıyla, yasasıyla cesaretlendiren ve tek bir sorumluluk almayan erkek egemen bir mekanizma var. (...) Helin’i öldüren katil muhtemelen "seviyordum, kıskandım, pişmanım" indirimi alacak ve hatta kravat taktığı için ilk duruşmada tahliye edilecek. Çünkü yargı mekanizması gereğini yapmıyor, katilleri koruyor. Evet, sayın milletvekilleri, Helin’i öldüren katilin cezasızlıkla karşılaşacağını çok iyi biliyoruz. (...) Soruyorum size: Bu topluma bu anlamda bir borcunuz yok mudur sahiden? İş yargıya havale etmek demek sorumluluktan kaçmaktır, seyirci kalmaktır, katilleri cesaretlendirmektir ve bu korkunç tehdidi günbegün artırmaktır, emin olun. Yargı, gereğini yapmıyor. Sorumluluk almaya hepinizi davet ediyorum.” (Van Milletvekili Bedia Özgöççe Ertan, 19.10.2017)

Kadın milletvekilleri, suçla mücadele konusunda etkin mekanizmaların geliştirilmesinin, istatistiklerle doğrudan ilişkisi olduğunu ifade etmiş ancak resmi istatistikler ile STK verileri arasında uyumsuzluk olduğunu dile getirmişlerdir. Resmi istatistiklere yansıyan kadın cinayetlerinin, verilere ulaşma konusunda yaşadıkları sorunlara rağmen, STK’ların yaptıkları araştırmalardan çıkan sonuçlar karşısında çok daha düşük değerler bildirdiğini ifade eden kadın milletvekilleri, kadın cinayeti olarak kayda geçmesi gereken olayların münferit olaylarmış gibi gösterildiğini ileri sürmüşlerdir.

“Kadına yönelik şiddetle mücadele etmenin en önemli adımlarından biri erkek şiddetinin deşifre edilmesi ve aile içi şiddetle mücadele etme mekanizmalarının oluşturulmasıdır. Giderek artan kadın cinayetlerine rağmen Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın son yıllara ait kadın cinayetlerine ilişkin herhangi bir veri çalışması kamuoyu ile paylaşılmamıştır. Bunun üzerine Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu’nun bilgi edinme hakkı yoluyla başvurusu sonucunda Bakanlık son 1 yıl içerisindeki kadın cinayeti verilerini açıklamıştır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın resmî açıklamasına göre,

2012 yılında 155 kadın aile içi şiddet olaylarında hayatını yitirmiştir. Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu'nun bakanlıklardan gerekli cevabı alamaması üzerine basında yer alan kadın cinayeti haberlerinden ve platforma başvuran kızları öldürülmüş ailelerden topladığı bilgilerle hazırladığı kadın cinayeti verilerine göre ise 2012 yılında 210 kadın öldürülmüştür. Platformun sadece basına yansıyan olaylardan dahi 210 cinayet çıkarırken, Bakanlığın basına yansımayan cinayetleri de içeren çok daha düşük bir veriyi açıklaması gerçeği yansıtmadığına dair endişeleri artırmıştır.” (İstanbul Milletvekili Sebahat Tuncel, 29.03.2013)

“Toplumsal sorunlarımızın başında gelen ve özellikle kamuoyunda büyük infial yaratan kadın cinayetleri ile ilgili olarak çok çeşitli rakamlar ifade edilmektedir. Devlet Kurumlarının verileri ile uluslararası kuruluşların verileri arasında da büyük çelişkiler bulunmaktadır. Kamusal verilerde 2002-2015 yılları arasında 5 bin 406 kadının cinayete kurban gittiği belirtilirken, BM istatistikleri ise yine aynı dönem için kadın cinayetleri rakamını 13 bin 381 olarak açıklamaktadır. Yine Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu'nun kadın cinayetleri ile ilgili hazırladığı 2016 raporuna göre; 2016 yılında 328 kadının hayatını kaybettiği ve bu cinayetlerin yüzde 50'sinin OHAL sürecinde gerçekleştiği vurgulanmaktadır.” (Adana Milletvekili Elif Doğan Türkmen, 12.01.2017)

4.1.2. Doğrudan politika alanları

4.1.2.1. Aile ve kadın

Yasama faaliyetleri incelenen kadın milletvekillerinin, kadını annelik rolü içerisine sıkıştıran ve aile kavramı ile özdeşleştiren bu bağlamda da kadına dair politika düzenlemelerini aile kavramı ile birlikte ele alan muhafazakâr yaklaşım karşısında, eleştirel bir tutum sergileyerek; kadının geleneksel aile kavramı içerisinde değerlendiren yaklaşımın, onu özel alana hapseden ve birey olarak varlığını reddeden bir düşünce biçimi olduğunu ileri süren beyanları bulunmaktadır. Bu bağlamda, temsilcilerin söylemleri, izlenecek etkin politika yolunun aile ve annelik rolü üzerinden değil, birey olarak kadının haklarının geliştirilmesi üzerinden örülmesi gerektiği etrafında şekillenmiştir.

“Kadınlar erkekler tarafından korunması gereken varlıklar değil. Kadınlar erkekler tarafından sömürülen ve ezilen varlıklar hâline getirilmiştir. Kadın kimliğinin sadece engellilerle, çocuklarla anılmasını da biz doğru bulmuyoruz. Kadın toplumun yarısını oluşturuyor ve diğer yarısını oluşturan erkeklerin tahakkümü altındadır; sosyal güvencesiz, ekonomiden yoksun, eğitimden yoksun, kendini koruyamıyor. Buyur sen kuru. O zaman devlete gerek yok ki, aşiret usullerine göre zaten... Ya da evin içinde vermişsen erkek insafına zaten, o, koruma yöntemini bildik şekilde yürütüyor.” (Şırnak Milletvekili Sevahir bayındır, 19.12.2008)

“Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı ismi 8 Haziran 2011 tarihi itibariyle Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı olarak değiştirilmiştir. Bu bağlamda; Bakanlık isminden “kadın”ın çıkarılmasıyla “kadın yok, aile var mı?” demek istenmektedir?” (Ankara Milletvekili Aylin Nazlıhaka tarafından Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı'na yöneltilen yazılı soru önergesi, 13.07.2011)

“Kadın "aile" kavramı içerisine hapsedilerek tek başına yaşayabileceği ve birey olabileceği kabul edilmemekte, aile kavramı içinde değilse dikkate alınmayacağı ve korunmayacağı mesajı verilerek şiddete örtülü destek olunmaktadır. (...) kadın şiddet görse de öncelikle aile birliğinin korunması, kolun kırılıp yen içinde kalması mesajını toplumsal zihniyete işlemektedir. Kadın şiddet görse de aile birliğinin devamına öncelik verilmektedir. Mükemmel yasalar hazırlansa dahi, bu şekilde gizlenen mesajlar ile yola çıkılınca, kadını ikinci sınıf gören, evinde en az çocuğa bakmakla yükümlü kılan geleneksel toplumsal zihniyetin değişimine hiçbir katkı yapılamayacaktır.” (Balıkesir Milletvekili Ayşe Nedret Akova, 07.03.2012)

“Kadın cinayetleri ve kadına karşı şiddet son yıllarda Türkiye'nin en önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. Bu sorunla mücadele etmek için çeşitli kanun ve yönetmelikler yürürlüğe girmiş olsa da geldiğimiz nokta bu sorunun bütün şiddetiyle devam ettiğini göstermektedir. Bunun en temel nedeni bu sorunun sadece kanunlarla çözülebileceğine inanan, kadını özne olarak değil ailenin bir üyesi olarak kabul eden erkek egemen zihniyettir.” (İstanbul Milletvekili Binnaz Toprak, 20.11.2014)

“Kadını, sahip olunacak, kontrol edilebilecek, üzerinde her türlü tasarruf yapılabilecek nesneye indirgeyen bakış açısı değişmelidir. Evlilik cüzdanı bir tapu değildir, erkek ve kadının birlikte bir ömrü paylaşma kararlarının sözleşmesidir, kadına sahip olunduğunu tescilleyen bir belge asla değildir.” (İstanbul Milletvekili Mihrimah Belma Satır, 25.11.2014)

Sosyal yapının yaşayan bir parçası olarak ailenin korunması gerektiği yönündeki yaklaşım karşısında kadın vekiller, korunması gerekli olan aile yapısını sorgulamaktadırlar. Burada, aile kurumunun yıkımı üzerinden şekillenen radikal söylemler değil, bilakis geleneksel aile yapısının dönüştürülmesi ve ev içi/eşler arası eşitliğin sağlanması yoluyla aile kavramının güçlendirilebileceği yönündeki söylemler, bulgularda hâkim durumdadır.

“Ebeveyn sorumluluklarının, ailedeki kadın, erkek ve toplum tarafından paylaşılmasına dayalı bir sistemin kurulması yönünde somut faaliyetlere gidilmelidir. Bu amaçla, toplumun, aile ve toplumsal düşüncelerinde değişiklikler yaratarak, yeni ve değiştirilmiş cinsiyet rollerinin kabulünü, geliştirilmesini ve uygulanabilirliğini artıracak bir toplumsal altyapının tesisine öncelik verilmelidir. Aile büyüklüğü ve çocuk edinme aralıklarını da içine alan ebeveyn sorumlulukları ile ev içi işleri konuları, kadın ve erkeklere düşen sorumlulukların daha iyi bir paylaşımının yapılabilmesi amacıyla yeniden incelenmeli ve böylece, kadın ve erkeğin kendine güven kazanması ve gelecekteki beşerî kaynakların gelişmesi sağlanmalıdır.” (Tokat Milletvekili Güler İleri, 05.12.1991)

“Aileyi koruyalım, evet, ama hangi aileyi koruyacağız? Bu önemli bir nokta. (...) Sayın milletvekilleri, unutmayın ki erkek egemen sistem, binlerce yıldır -beş bin yıllık bir geleneği var- bütün yaşamımızı, siyaseti, ekonomiyi, politikayı, kültürü, dilimizi buna göre şekillendirmiş durumda yani beş bin yıllık gelenekçi bir yaklaşım, aile modeli bugün 21'inci yüzyılda insanlığın sorunlarına çözüm olmamaktadır. Onun ürettiği geleneksel, öğretilen erkeklik ve kadınlık rolleri, aslında bugün karşı karşıya olduğumuz tablonun sorumlusudur. Bu değişmediği sürece, siz geleneksel aile yapısını korumaya çalıştığınız sürece, ne yazık ki şiddet devam edecektir. Şiddetin kaynağında tahakküm vardır, iktidar vardır, gasp vardır. Şimdi, mevcut durumda, aile kurumu içerisinde tam da bu vardır. Bu değiştirilecek ilişkiler iktidar ilişkisidir; eşitsizlik yok bu temel içerisinde.” (İstanbul Milletvekili Sebahat Tuncel, 07.03.2012)

“Aile, karşılıklı görev ve sorumluluklara dayanan, tarihsel olarak ekonomik ve ideolojik koşullarla değişmiş bir yapıdır. Ne var ki aile tarih ötesi, ekonomik ve politik şartlardan bağımsız, mutlak ve ideal bir yapı gibi tariflenmekte, bu ideal yapının korunması gereği özellikle yeni muhafazakâr siyasetçilerce sıkça gündeme getirilmektedir. Bu siyaset anlayışı, aile içindeki iktidar ilişkilerini ve kadın erkek eşitsizliğini gizleyerek ev içi şiddet, işsizlik, boşanma, yoksulluk gibi konuları ailenin çözülmesiyle açıklamakta, ailenin ne şartta olursa olsun korunmasını öncelemektedir. (...) Ön yargılar, toplumsal roller, boşanmış kadınlara yönelik çevre baskısı, kadınların tekrar evlenmeye zorlanmaları sebebiyle boşanma kadınların ancak en son olarak başvurabilecekleri bir durumdur. “Aileyi korumak” adı altında kötü evliliklerin devamının özendirilmesi, şiddete karşı koruyucu ve güçlendirici önlemler almak yerine karakollar ve ŞÖNİM’ler aracılığıyla kadınların şiddet uygulayan erkeklerle bir araya getirilerek ara buluculuk yapılması, sığınaklarda kadınları güçlendirici, kadın dayanışmasını esas alan destek mekanizmaları bulunmadığından kadınların bir hapisane gibi tarif ettikleri sığınaklara yerleşmek istememeleri kadına yönelik şiddeti önemli ölçüde artırmaktadır. Bu yaklaşımla kurgulanan, kadını değil aileyi korumayı esas alan politikalar, kadınların kötü muameleye maruz kaldıkları evliliklerin içinde sıkışmalarına sebep olmaktadır. Taciz ve kötü muameleye dayalı evliliklerde çocuklar da fiziksel ve psikolojik zarar görmektedir.” (İstanbul Milletvekili Filiz Kerestecioğlu, 09.12.2015)

Kadın milletvekillerinin aileyi konu edinen yasama faaliyetlerine dair diğer bulgular Medeni Hukuk ile düzenlenen evlilik ilişkisine dair, yasal düzenlemeler ilgilidir. Bunların başında 2001 yılında yapılan Medeni Kanun değişikliğinden önce, evlilik birliği içerisindeki mal rejimi eşitsizliği gelmektedir. Söz konusu kanun değişikliği ile birlikte, pratikte var olan bir gerçekliğin daha yasal düzlemdeki dayanağı yıkılmıştır. Yaşanan olumlu bir değişim de kanun hükmü ile evlilik birliği içerisinde eşler arasında eşitlik olduğunun tasdikidir. Sonraki yıllarda ise Medeni Kanun değişikliği başlayan reform sürecine yönelik bir adım daha atılmış ve Aile Mahkemeleri’nin kurulmuş olması, yine kadın milletvekilleri tarafından desteklenen bir gelişme olmuştur.

“5 Aralık öncesinde kadınlarımızın sevincine hüznü katan bir başka durum -Anayasamız herkesin kanun önünde eşit olduğunu bildirmesine rağmen- birtakım yasalarımızın, erkeklere üstünlük tanıyan hükümleri nedeniyle, bu eşitliğin tam anlamıyla yaşanamayışıdır. Medenî Kanunumuzun aile reisliği, aile bakım yükümlülüğü, soyadı, ikametgâh, aile konutunun seçimi, evlilik birliğinin temsili, karının yaptığı hukukî işlemlerin geçerliği, velayet ve mirasta tarımsal işletmelerle ilgili hükümleri, bu tür eşitsizliğin örnekleridir. (...) Diğer yandan, bazı hukuk kuralları da, eşitlikçi bir anlayışla ortaya konulmuş olmalarına rağmen, uygulamada, kadın aleyhine çalışarak eşitliği bozabilmektedir. Bu tür kurallar arasında, Medenî Kanunumuzun evlilikte zorunlu mal rejimiyle ilgili hükümleri de yer almaktadır. Mal ayrılığı olarak adlandırılan bu zorunlu rejim, özünde eşitlikçi olmasına rağmen -geleneklerimiz nedeniyle- ölüm veya boşanmada, kadın eş aleyhine sonuçlar doğurmaktadır.” (İçel Milletvekili Oya Araslı, 03.12.1996)

“Sayın Başkan, sayın milletvekilleri; gelişen ve değişen dünyamızda, kadınlara karşı her türlü ayrımcılığı önlemek ve bireylerin, kadın, erkek eşit haklara sahip olduğu, yani cinsiyet farkı gözetmeyen bir toplum hedeflenmektedir. Bunun içindir ki, mevcut yasada kadınların mağduriyetine yol açan maddeler, eşlerin eşit haklara sahip olması ilkesine uygun hale getirilmiştir. Türk toplumunun temelini oluşturan ailenin eşler arasında eşitliğe dayandırılmasıyla, toplumumuza güç ve dinamizm kazandırılacaktır. Uluslararası hukuk bakımından da, kadınlara karşı ayrımcılığın önlenmesi, kadın-erkek eşitsizliğinin

ortadan kaldırılması için verdiğimiz taahhütler ve imzaladığımız protokollerin gereğini yerine getirme fırsatını da bu tasarıyla gerçekleştirmekteyiz. Bir diğer husus ise, Türk Medenî Kanunu Tasarısında "koca, evlilik birliğinin reisidir" hükmü ile aile birliği içerisinde kocaya tanınan üstün hakların kaldırılması ve eşlere cinsiyet farkı gözetilmeksizin eşit hakların tanınmasıdır. Karar almada, hak ve sorumluluklarda, temsil ve paylaşımda eşitlik temellerinin esas alınması, aile içinde güven ortamının gelişmesine katkıda bulunacak, daha sağlıklı bir toplumun oluşmasına olanak sağlayacaktır.” (İstanbul Milletvekili Sulhiye Serbest, 07.11.2001)

“Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun (...) tasarısıyla aile mahkemelerinin kurulması öngörülmektedir. Giderek karmaşıklaşan toplumsal yapıdan etkilenen kurumlardan biri olan ailede ortaya çıkan sorun ve anlaşmazlıkların bir ihtisas mahkemesi aracılığıyla çözümünü olumlu bulduğumuzu belirtmek isterim. Aile mahkemelerinin kurulması, biz kadınların (...) öteden beri talep ettiği düzenlemelerden biridir. Bugün, bu yolda bir adım atılıyor olmasını memnuniyetle karşılıyorum. Sayın Başkan, sayın milletvekilleri; isterdik ki, tasarıda, kadın kuruluşları başta olmak üzere, sivil toplum kuruluşlarının görüşleri yer alsın, mahkemede görev alacak uzmanlar arasında aile ve aile içi şiddet konularında uzmanlaşmış hukukçular bulunsun, uzlaşma veya uzlaştırma iki tarafın mutabakatına dayansın ve 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanunun uygulanması aile mahkemelerinin görevleri arasında yer alsın. Ne yazık ki, bunlar gerçekleştirilememiştir. Ülkemizin 1985 yılında taraf olduğu Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi kadınlara karşı ayrımcılığı tanımlarken, ayrımcılığın toplumun ve ailenin refahının artırılmasına engel teşkil edeceğini belirtmektedir. Sözleşme, taraf devletlere, evlilik ve aile ilişkilerinde kadınlara karşı ayrımcılığı önlemek üzere gerekli önlemleri alma görevi vermektedir. İşte, bu noktadan yola çıkan Türkiye Büyük Millet Meclisi, kadınların elli yıldır dile getirdikleri talepleri de dikkate alarak, yeni Medenî Kanunu yasalaştırmıştır. Yeni Medenî Kanunla hüküm altına alınan eşitlik ilkesi, çocukların velayetinden eş seçimine, evlat edinmekten velayetin kullanılmasına dek birçok konuda hâkime takdir yetkisi vermektedir. Bu yetkinin uzmanlaşmış yargıçlar tarafından uzmanlık mahkemeleri yapısı içinde kullanılması, yeni Medenî Kanunun uygulanmasını kolaylaştıracaktır. Diğer bir deyişle, aile mahkemelerinin kurulması, Medenî Kanunla tanımlanan süreçlerin uygulamaya geçirilmesinde önemli bir araç olacaktır. (...) bu mahkemelerde görev alacak yargıçların bu özel ihtisas alanında gereği gibi eğitilmesi için önlemler alınmalı ve meslek-içi eğitimden yararlanmaları sağlanmalıdır. Bunu sağlayacak organizasyonel düzenlemeleri de yapmak gerekmektedir; aksi takdirde, görevlerini gereği gibi yerine getirmeleri mümkün değildir. Bilindiği üzere, aile içi anlaşmazlıkların yargıya yansıyan bölümü daha çok cana kast, kötü muamele, fiziksel ve sözlü şiddetten kaynaklanmaktadır. (...) Şiddetin giderek yaygınlaştığı bu toplumsal yapıda aile içi sorunların çözümünde uzman mahkemelerin kurulması sorunları çözemez, destekleyici kurumsal yapılanmalara da ihtiyaç vardır. Kadınların sığınacağı mekânların yapılanmasına da ihtiyacı vardır. Kadınların sığınacağı mekânların önemi bu noktada ortaya çıkmaktadır. Girmeye çalıştığımız Avrupa Birliği normlarına göre kamu tarafından finanse edilen sığınma evlerinin sayısının 3.000 olması gerekmektedir. (...) Aile mahkemeleriyle birlikte düşünülmesi gereken bir başka yapılanma, sorunları olan ailelere verilecek danışmanlık hizmetlerinin kurumsallaşmasıdır. Aile danışma birimlerinin kurumsallaşması çok önemli bir ihtiyaca cevap verecektir. "Alo danışma" ve "alo yardım" hatlarının henüz kurulamamış olması da çok önemli bir eksikliktir. Sayın Başkan, sayın milletvekilleri; yukarıda özetlemeye çalıştığım destekleyici düzenlemelerle güçlendirilecek ve eksikleri, önerilerimiz ve uygulamada ortaya çıkacak sorunlar doğrultusunda giderilecek aile mahkemelerinin önemli bir toplumsal talebe cevap vereceğini düşünmekteyiz.” (Adana Milletvekili Nevin Gaye Erbatur, 09.01.2003)

Ancak yapılan reformlara rağmen sorun yaşanan alanlar halen devam etmektedir. Boşanan eşler arasındaki nafaka alacakları ile ilgili prosedüre dayalı sorunlar bunlardan biri olarak örnek gösterilebilir.

“Boşanma sonrasında kadınlar sadece sosyal değil ekonomik anlamda da sıkıntılar yaşamaktadırlar. Nafakaların toptan veya irat şeklinde her ay peşin olarak ödeneceği Medeni Kanun’da düzenlenmiştir. Ancak hakim kararı ile ödemesine karar verilen bu nafakaların nereye ödeneceği düzenlenmemiş ve bir ödeme yeri saptanmamıştır. Bu durum ödenmesi hükmedilen nafakalara ait mahkeme kararlarının büyük çoğunluğunun İcra Dairelerinde icraya konmasıyla sonuçlanmaktadır. (...) İcra daireleri nafaka borçlusunu çalışmakta ise maaş aldığı kuruma, emekli ise emekli maaşını aldığı kuruma haciz yazısı göndermekte ve nafakanın icra dosyasına yatırılmasını maaş ödeyen kurumlardan istemektedir. Nafaka borçlusunu çalışma karşılığı bir maaş ya da emekli maaşını almamakta ise icra dairesi nafaka borçlusuna tebligat çıkararak nafakanın icra dosyasına ödenmesini talep etmektedirler. (...) Nafaka alacağı dosyaları, 100 ile 400 TL arasındaki bir fiyat aralığında ve yüzdesel ağırlığı aşağıya doğru olan bir miktarsal yoğunluk içermektedir. (...) Öte yandan icra dairesinden çekilen 100 TL ve üzeri nafakalardan yüzde 3,96 resmi tahsil harcı ve yüzde 2 cezaevi pulu bedelinin kesilmesi yasal bir zorunluluk olduğundan nafaka alacaklısı yüzde 10’a kadar varan eksik nafaka almaktadır. Nafaka ile geçimini sağlayan kadın için bu kesinti çok önemli bir miktardır.” (Ankara Milletvekili Aylin Nazlıaka, 16.01.2012)

Medeni Kanun düzenlemelerinden doğan cinsiyet eşitsizliği ile ilgili bir başka sorun evlilik birliği ile birlikte kadının kullanacağı soyadı ile ilgilidir. Kadın milletvekilleri, mevcut düzenlemelerin kadın-erkek eşitliği ilkesine aykırı olduğuna değinerek, bu eşitsizliğin giderilmesini talep etmektedirler.

“Türk Medenî Kanununda yer alan, "kadınlar isterse, eşlerinin soyadı ile birlikte kızlık soyadını da kullanabilir" maddesi, kadınların taleplerini karşılamamaktadır. Kaldı ki, kadının soyadı konusunda düzenlemenin yapılması gerekliliği, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararında da kendini göstermektedir. Unutulmamalıdır ki, Anayasamızın 41inci maddesinde, eşler arasında eşitlik ilkesi kabul edilmiştir. Buna rağmen, kadının, evlilik sonrası kocasının kütüğüne kaydolması, boşanınca tekrar babasının kütüğüne geri dönmesi gibi zor ve anlamsız işlemlerin sadece kadınlar için geçerli olması açık bir ayrımcılıktır. Kadının evlenme nedeniyle soyadını değiştirmesi, bu soyadıyla tanındıktan sonra, boşanma sonrasında eski soyadına dönmesi kadınlar için son derece zor şartlar yaratmaktadır. Bu işlemlerin tümü kadının kimliksizleştirilmesine yol açmaktadır. Tüm bu nedenlerle, soyadı konusundaki düzenleme, kadınların kimliklerini koruyabilmeleri için derhal yapılmalıdır.” (Adana Milletvekili Nevin Gaye Erbatur, 16.02.2006)

“Hâlâ kadınlar kocalarının soyadlarını kullanmak zorunda bırakılmaktadırlar. Medeni Kanun’un 187’nci maddesi evli kadına iki seçenek sunmaktadır: Seçeneklerden birisi kadının evlenmekle kocasının soyadını alacağına ilişkindir, ikincisi ise evlendirme memuruna veya nüfus idaresine yapacağı yazılı başvuruya kocasının soyadı önünde önceki soyadını da kullanabilmesine ilişkindir. Yasanın emredici düzenlemesi kadının evlenmesi hâlinde tek başına kızlık soyadını kullanabilmesini olanaksız kılmaktadır. Medeni Kanun’un 187’nci maddesinin “Kadının soyadı” başlığı “Aile soyadı” olarak değiştirildikten sonra “Eşler, evlilik öncesi soyadlarını kullanmak istemezse evlendirme memuruna yazılı bildirimde bulunup ortak aile adı olarak erkeğin ya da kadının soyadını seçebilir.” şeklinde yeniden düzenlenmelidir. Böyle bir düzenleme eşitlik ilkesine uygundur ve çocuğun hangi soyadını kullanacağı kararını da aileye bırakır yani kadın isterse çocuğun kendi soyadını verme hakkına sahip olur. Medeni Kanun’un 124’üncü maddesinde on yedi olarak belirlenen evlilik yaşı diğer hukuki işlemler için geçerli olan asgari yaş sınırı olan on sekize yükseltilmelidir. Evlilik içinde edinilen malların 1 Ocak 2002’den önceki bölümünün de eşit paylaşım içerisine alınması sağlanmalıdır. Değerli milletvekilleri, boşanmış bir kadınsınız. Çocuğunuzla birlikte tatile gideceksiniz, bir otelde kalacaksınız. Vize, pasaport işlemlerinizi var ya da askerdeki oğlunuzu evci çıkarmak istiyorsunuz. Ancak çocuğunuzun kimliğinde babasının soyadı yazılı olduğundan anneliğinizi kanıtlamanız oldukça güçtür. Önce tanımadığınız bir insana

boşandığımızı söylemek zorundasınız, sonra cebinizdeki boşanma ilamını göstermek zorundasınız. Bu sıkıntıyı gidermek için nüfus cüzdanında anne adı, baba adı yerine anne adı, soyadı, baba adı, soyadı bilgilerinin bulundurulması gerekmektedir. Aynı şekilde nüfus cüzdanında yer alan “boşanmış, bekâr” gibi ibarelerin de kaldırılması gerekmektedir. Kimsenin kadının evli mi, bekâr mı olduğunu bilmesine gerek yoktur. Kadınların sosyal ve ekonomik yaşamda sorunlar yaşamasına yol açan maddeler bir an önce değiştirilmelidir. Bu konuda tüm partileri samimi ve sorumlu davranmaya davet ediyorum. Medeni Kanun’un devrimci ilkelerine hiçbir şekilde dokunmamak üzere, çağda meydana gelen değişimler, teknik ve bilim alanlarındaki gelişmeler göz önünde tutularak, aksaklıkların giderileceği bir şekilde Kanun’un güncellenmesi toplumun yararına olacaktır.” (İstanbul Milletvekili Ayşe Jale Ağırbaş, 16.02.2011)

“Boşandıktan sonra eşinin soyadını kullanmaya devam eden kadınların kendi soyadlarını alması ve evliken eşinin soyadıyla birlikte kendi soyadını kullanan kadınların yalnızca eşlerinin soyadını kullanma talepleri bir dilekçe yazmak kadar kolay kılınırken, bunun gerekçesi olarak da mahkemelerin iş yükünün azaltılması ve vatandaş memnuniyetinin artırılması ifade ediliyorken neden kadınlar evlenirken kendi soyadlarını muhafaza etmek için hâlâ mahkemeye gitmeli. Soyadı işlemlerinde yapılacak kolaylık bile yine kadın erkek eşitsizliğine dayanmaktadır.” (Şanlıurfa Milletvekili Dilek Öcalan, 19.10.2017)

4.1.2.2. Cinsiyete duyarlı bütçeleme

Bütçe, “3.2.2. Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme” başlığı altında da aktarıldığı üzere, hükümetlerin öncelikli politika alanların neler olduğu ile ilgili bilgileri ayrıntılarıyla ortaya sermesi bakımından önemlidir. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik politikaların izlenip izlenmediğine dair bilgiler bütçe kalemleri üzerinde rahatça okunabilmektedir (Çiçek ve Dikmen, 2016, s. 135). Bu durum, aynı şekilde, parlamentoda yer alan kadın milletvekillerinin cinsiyet eşitliğine yönelik talep ve beklentilerine dair bilgilerin de bütçe görüşmelerinin kayıtları üzerinden ortaya çıkarılabileceği anlamına gelmektedir. Nitekim, yasama faaliyetleri incelenen kadın milletvekilleri de bütçe görüşmeleri sırasında, toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşımın benimsenmesine yönelik beklentilerini ifade etmişlerdir.

“Üyesi olduğumuz Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonu, 2008 yılındaki oturumunu, toplumsal cinsiyet eşitliği için bütçeleme ve kadınların güçlendirilmesi üzerine gerçekleştirecektir. Bu oturumda Türkiye, kadına duyarlı bütçeleme konusunda attığı adımları anlatmak durumunda kalacaktır. Ancak ne yazık ki dünyanın gündeminde on beş senedir yer etmiş olan kadına duyarlı bütçeleme konusu, Türkiye'nin gündemine henüz gelememiştir. Kadına duyarlı bütçeleme, ulusal bütçenin her kaleminde, kadınların o kalemden dolayı maruz kaldıkları etkilerin analiz edilmesi ve bu etkilere bağlı olarak kadınlar için her bir kalemden bütçe ayrılması anlamına gelmektedir. Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğüne ayrılan 4 milyon 720 bin YTL'nin toplam bütçeye oranı yüz milyonda 22'dir. KSGM'nin bütçesine baktığımızda ise durum daha da vahimdir. KSGM'ye ayrılan 3 milyon 592 bin YTL'nin genel bütçe toplamına oranı ise sadece yüz milyonda 16'dır.” (Adana Milletvekili Nevin Gaye Erbatur, 08.12.2007)

“Değerli milletvekilleri, nüfusumuzun yarısını teşkil eden kadınlarımız, ayrımcılık, baskı ve şiddet içeren uygulamalarla karşı karşıya kalmakta, eğitim de dâhil olmak üzere, kimi

toplumsal hizmetlere ulaşmakta zorlanmaktadırlar. Bu sorunlara son verecek düzenlemeleri Hükümetin bir an önce yapması gerekirken bütçeden kadınlarla ilgili kurumlara yeteri ödenek ayrılmadığını görmekteyiz. Bir başka ifadeyle, Hükümetin kadınlarla ilgili çalışmaları şekilcilikten öteye gitmemektedir.” (İstanbul Milletvekili Ayşe Jale Ağırbaş, 08.12.2007)

“Nüfusumuzun yarısını oluşturan kadınlarımız, kendi adı olmasa da, kendisinden sorumlu bakanlık olarak bu bakanlığı görmektedir. Ancak, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğünün bakanlık payı içerisinde bütçe payı yüzde 0,06'dır. Yüzde 0,06'lık bütçe payıyla kadının, eşitlik içinde, sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal alanlarda hak ettikleri statüsünün iyileştirilmesi imkânsızdır. (...) Bakanlığın bütçesinde aslan payı yüzde 97'yle Aile ve Sosyal Politikalar il müdürlükleri ve Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü içerisinde sınıflamaya tabi tutulan sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetlerine aittir. Saygıdeğer milletvekilleri, bu kömür bütçesidir, kuru gıda bütçesidir; bu, gerçekte iktidarın sadaka bütçesidir. Sosyal yardımlarda eş güdüm yoktur, denetleme yoktur, mükerrer yardımlar vardır, yoksulluk teşhir edilmektedir, sosyal transfer sisteminin etkinliği ve verimliliği yüksek değildir. Sosyal transferlerin dünyada yoksulluk oranlarını azaltma üzerinde etkisi yüksek iken, ülkemizde zayıftır. Yoksullukla mücadele yöntemleri hem yetersizdir hem de yoksulluğu azaltmamaktadır. (...) Bütçede en az pay hiçbir sosyal güvencesi bulunmayan kesime aittir. Örneğin, tarım sektöründe, ev içi hizmet sektöründe ağır işçilik yapan kadının gelecek sigortası yoktur, sağlık sigortası yoktur, üstelik devlet de bu durumu görmezlikten gelmektedir. Hiçbir sosyal güvencesi olmayan kadın nasıl güçlendirilecektir, buna bütçede cevap yoktur.” (Balıkesir Milletvekili Ayşe Nedret Akova, 14.12.2011)

“Değerli milletvekilleri, demokratik, sosyal bir devletin amacı, bireylerin yasalar önünde olduğu kadar siyasal, toplumsal, ekonomik alanda da eşit ve özgür olmalarını sağlamaktır. Dolayısıyla, bütçeler sadece rakamlardan oluşmaz, aslında ekonomik, siyasal ve yönetsel belgelerdir, her bir kalem bir siyasi belgedir iktidarın politika hedeflerini gösteren. Bu nedenle, ekonomi ve politika açısından bütçeleri değerlendirmek lazım. Biz, 2014 yılı Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının bütçesini, 17 milyarlık bütçeyi değerlendiremiyoruz, sadece niyet okuyoruz ve bu niyet üzerinden değerlendirmeye çalışıyoruz çünkü Sayıştay raporunda dört satır var. Dört satırda da şunu yazıyor, onun bir cümlesinde: "2012 yılına ilişkin mali rapor ve tablolar hakkında görüş bildiremiyorum çünkü denetime sunulan bir tablo, bir belge, bir rapor yok." deniliyor. Dolayısıyla, biz niyet okuyoruz aslında bugün, şurada. Bu dört satırlık denetim bunu söylüyor. Bu bütçede de kadın istihdamının artırılmasına, kadın-erkek eşitsizliğinin giderilmesine yönelik bir girişim yok. Kadının sosyal ve ekonomik anlamda güçlenmesine dair bir adım yok. Devlet içinde kadının olduğu, "kadın" sözcüğünün olduğu tek birim olan Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü de işlevsiz hâle getirilmiş. Bakın, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğüne bütçeden ayrılan kalem 9 milyon lira, kadın konuk evleri, ilk kabul birimleri ve ŞÖNİM'lere ayrılan para şimdiden 123 milyon lira. Bu ne anlama gelir biliyor musunuz? Bu şu anlama geliyor: Çok trafik kazası olan bozuk bir yolda, biz, yolları tamir etmektense, araba tamirhanesi açmayı tercih ediyoruz. Çünkü amacımız yolları tamir etmek değil, çünkü amacımız kadın-erkek eşitliğini sağlamak da değil.” (Tekirdağ Milletvekili Candan Yüceer, 16.12.2013)

“Değerli milletvekilleri, öncelikle, cinsiyet eşitliğinin sağlanması için sadece Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığınca değil, bir bütün olarak kalkınma planlarının temel ilkesi olarak toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme benimsenmesi gerekmektedir. 2003 yılında 12 Avrupa ülkesi toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme politikalarını kabul ederek harekete geçmiştir. Türkiye'de ise sadece kısıtlı oranda projeler dışında bir gelişme olmadığı apaçık ortadadır. Fakat bir an önce bütçe tasarlarken cinsiyet eşitliğinin sağlanması için bir politika izlenmeli, bunun için bütçeye özel önlem kalemleri eklenmelidir. Tüm bunların yapılması için Hükümetçe bir siyasi kararlılığın sergilenmesi başattır. Ancak bu şekilde toplumsal cinsiyete duyarlı bir bütçeleme yapılabilir.”

Hükümetin kadın istihdamının artırılması, özellikle kadınların görünmeyen emeğinin görünür kılınması, kadınların eğitim haklarının sağlanması gibi konularda somut stratejik planlamalar çıkarması gerekmektedir. Bu şekilde kapsamlı bir yaklaşım sergilenmediği sürece cinsiyet temelli bir bütçelemeden bahsetmek imkânsız olacaktır. Toplumun kolektif ihtiyaçlarını karşılamak için planlanan merkezî bütçe eğitim, sağlık, sosyal güvenlik sistemi, istihdam, ulaşım başta olmak üzere tüm alanlarda cinsiyetler arası eşitsizliği ortadan kaldıracak biçimde planlanmadığı takdirde kadına yönelik ayrımcılığın önüne geçmek mümkün olmayacaktır. Değerli milletvekilleri, merkezî bütçe tasarısı özel olarak kadın özgürlüğü ve eşitliği için bir kalem barındırmadığı gibi, bütün maddeleriyle eşitsizlik vadetmektedir. Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe anlayışı hem gelir hem de harcamalar kategorisinde cinsiyet eşitliği perspektifini sunmaktadır. Ne yazık ki, 2015 merkezî bütçesi bu hâliyle kabul edilmesi hâlinde toplumsal cinsiyete duyarlı bütçe olarak tarihe geçecektir.” (Şırnak Milletvekili Selma İrmak, 14.12.2014)

“Sayın Başkan, değerli milletvekilleri, sevgili halkımız; bütçenin cinsiyet açısından tarafsız olduğu, kadınları, erkekleri aynı şekilde etkilediği düşünülür. Böylece, cinsiyete dayalı eşitsizlikler de bütçede tamamen göz ardı edilir. Oysa, bütçeler cinsiyetsiz değildir. Hem onu hazırlayanlara baktığımız zaman hem de nerelere harcandığına baktığımız zaman cinsiyetsiz değildir. (...) kız yurtlarında kalan öğrenciler “Neden bu sokaklar karanlık ve biz yurtlara gidemiyoruz, sürekli tacize maruz kalıyoruz?” diye soruyorlar, bütün bunlar aslında farklı bir bütçeleme anlayışını gerektirir, yani toplumsal cinsiyet duyarlı bütçeleme anlayışı. Ben bu bütçeye baktığım zaman, bütçenin genel metninde tek bir “kadın” kelimesi görmedim. (...) harcanan kalemlerin ne kadarı kadınların ihtiyacı için harcanıyor, maalesef belli değil. Tam da bu sebeple maliye bürokrasisi, cinsiyete duyarlı bütçeleme konusunda kadınların ihtiyaçlarını gözetecek biçimde dönüşmelidir. Eğer Hükümete bu harcamaların yapılması için izin veriyorsak, biz, bu paraların, bu harcamaların kimlere yönelik olduğunu bilmek zorundayız, bu, bizim en doğal hakkımızdır. Kadın ve erkeklerin ekonomik kaynaklara, ekonomik kullanım gücüne, istihdam destek imkânlarına, kooperatiflere, iktidar hakkına, sağlık imkânlarına, bilgi edinme hakkına, kendini ifade etme hakkına eşit oranda sahip olmaları için bütçe önüne ne koyuyor? Bütçeye baktığımız zaman bunu görebilmemiz lazım. (...) Program, politikanın çıktuları nasıl daha eşitlikçi olabilir? Bütün bunlar, özellikle yoksul kadınların önceliklerine göre düzenlenen, onların yüklerini hafifletmeyi hedefleyen, kamu hizmetlerine yapılan harcamalar nelerdir? Tüm bunların cevabını bir bütçede bizim bulabilmemiz lazım.” (İstanbul Milletvekili Filiz Kerestecioğlu, 16.12.2015)

“Bütçenin, kadınıyla erkeğiyle tüm toplumu kapsayan bir bütçe olmasını umut ederdik ama bu bütçenin değil ülkemizdeki erkekleri, sadece belli bir kesimi kapsadığını görüyoruz. Bütçeniz, cinsiyet eşitliğine vermediğiniz önemi gösteriyor. Ülkemizin yarısının kadın olduğu unutulmamalıdır. Kadınların olmadığı bir bütçe de eksiktir. Kadın elinin değmediği bütçe kapsayıcı değildir. Bakanlıkların üst kadroları sadece erkeklere mi tahsislidir? Bugün üç başbakan yardımcısının sunumunu ve onların bütçelerini dinledik az sonra da oylayacağız ama görüyoruz ki kadın bürokratımız yok. Anayasa'nın 10'uncu maddesi eşitlik ilkesini gerektiriyor. Ben sormak istiyorum, liyakat esasına uygun kadın hiç yok mudur bakanlıklarınızda? Elbette vardır ama anlayış yoksundur. Eşitliğin, sefaleti ve yoksulluğu kovduğu bir dünya için, hayatın her alanında kadın ve erkek eşitliği için, size rağmen mücadele etmeye devam edeceğiz.” (İstanbul Milletvekili Gülay Yedekci, 13.12.2017)

“Kadımlarla ilgili söylenecek aslında çok söz var. Öncelikle, üzülerek belirtmeliyim ki KEFEK'te yaptığımız çalışmalara rağmen bu yıl da hazırlanan bütçede cinsiyete duyarlı bir bütçeleme hiçbir bakanlık tarafından yapılmamış. Bakanlıklar bütçenin kadınlar ve erkekler için eşit, cinsiyet açısından da tarafsız olduğunu iddia edebilirler tabii ki ama böyle davranmak, böyle bir yaklaşım kadın ve erkekler arasındaki eşitsizlikleri göz ardı etmiş olur. Bu konuda da Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının takipçisi olması gerektiği kanaatindeyiz.” (Ayдын Milletvekili Deniz Depboylu, 14.12.2017)

Cinsiyete duyarlı bütçelemenin önemini, sosyal bir devlet olmanın gereği üzerinden açıklayan kadın milletvekilleri, aynı zamanda, Türkiye'nin imzacısı olduğu uluslararası sözleşmelerde vermiş olduğu taahhütleri yerine getirmek açısından da kaynakların dağılımında kadın-erkek eşitliğinin gözetilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Yer yer toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme çalışmasının ne anlama geldiğini tekrar hatırlatmak amaçlı söylemlerde de bulunan kadın temsilciler, konuyu gündeme getirmek için araştırma önergesi verme yoluna da gitmişlerdir. Ancak bulgularda hâkim durumda olan yasama faaliyetleri, görüşmelerin sona ermesinin ve tüm kalemlerin okunmasının ardından, bütçenin cinsiyetçi bir bakış açısıyla düzenlenerek kadınların sorun ve ihtiyaçlarına duyarsız kaldığı, bu nedenle de okunan bütçenin mahiyeti itibariyle kadın-erkek tüm yurttaşları kapsayıcı bir nitelik taşımadığı yönündeki eleştirel kürsü konuşmalarıdır.

4.1.2.3. Eğitim ve istihdam

Yasama faaliyetleri incelenen milletvekilleri, yaygın cinsiyet ayrımcılığına dair hemen her konuda, eğitim ve istihdam ile ilgili bir ilişkilendirme yapmışlardır. Zira toplumsal cinsiyet kalıpları kadınları kamusal alandan dışlarken, eğitim hakkına erişim ve istihdama katılım gibi en temel iki sosyal haktan da uzak tutmaktadır. Bu bağlamda, kadın milletvekillerine göre, kadınları patriyarkal düşünüş biçiminin zincirlerinden kurtaracak önemli adımlardan ilki, eğitim ve istihdam alanlarında fırsat eşitliği politikalarının izlenmesidir.

“Bugün, dünyada, toplam işlerin üçte 2'sini kadınlar gerçekleştirirken, toplam gelirin sadece yüzde 10'unu kadınlar almakta. Dünyada okuryazar olmayanların yüzde 70'i kadın. Dünyada yoksulluk sınırının altında yaşayanların yüzde 65'i kadın, Türkiye ortalaması da, ne yazık ki, bu rakamlarla oldukça tutarlı. Hal böyle ve kadınların sorunları son derece ağır; ancak, en temel sorunlarımız, karar alma süreçlerinde yeterince temsil edilememek. Kadınların kamusal alana etkin bir biçimde ve nüfus oranlarını temsil edecek şekilde katılmadıkları toplumlarda insan haklarından da, gerçek demokrasiden de, anlamlı bir şekilde söz edemeyeceğimizi biliyoruz. Bu nedenle, kadınların yetersiz temsil edildikleri ya da temsil dışı kaldıkları karar verme süreçlerinin geçerliliğini sorgulamamız gerekiyor. Oysa, globalleşen, çeşitliliklere hoşgörüyle bakmaya başlayan bir dünyada, biz kadınlar, hâlâ en temel haklarımızın mücadelesini vermeye çalışıyoruz.” (İstanbul Milletvekili Nesrin Nas, 08.03.2000)

“Okulu bırakma, birçok ülkenin eğitim politikalarında önemli problemler arasında olup, okulu bırakma oranını azaltma, bu ülkelerin eğitim ile ilgili en önemli önceliklerinden biri haline gelmiştir. (...) “Avrupa’da Eğitimi Terk Durumu” raporu verilene göre, 2013 yılında Türkiye’de kız öğrencilerin yüzde 39,9’u lise ve dolayısıyla yüksek öğrenim aşamalarına geçmeden eğitim sürecini terk etmekte ya da terk etmek zorunda kalmaktadır. Bu da her 100 kız öğrenciden 40’ının eğitimin ileri aşamalarından, sonuç olarak da büyük çoğunluğunun istihdamdan yoksun kalması anlamına gelmektedir.

Türkiye’de bu oranla, Avrupa ülkeleri arasında açık ara birinci sıradadır. (...) Temel eğitimin dışında kalma motifi, yetişkinliğe eriştiklerinde ülkenin kadın nüfusunun çok büyük bir bölümünü çalışma hayatının dışına itmekte ve bunun sonucunda ekonomi değerli insan kaynaklarından mahrum kalmaktadır.” (Afyonkarahisar Milletvekili Burcu Köksal, 19.02.2016)

“Eğitim, cinsler arası, cinsiyetler arası ve sosyoekonomik yapılar arası en önemli fırsat eşitliği araçlarından birisidir. Eğitimde fırsat eşitliği sağlamak en önemli görevlerimizdendir. (...) Eğitimde fırsat eşitliğini sağlamadığımız süre içinde biz ne istihdamdaki ne de karar alma mekanizmalarındaki eşitlikten çok fazla bahsedemiyoruz çünkü hayatın bir gerçeği. Özellikle, karar alma mekanizmalarını ve istihdamı besleyen en önemli alan eğitimdeki fırsat eşitliğidir.” (Düzce Milletvekili Ayşe Keşir, 01.03.2017)

Kadın temsilciler eğitimi yalnızca katılımda fırsat eşitliği açısından ele almamakta, aynı zamanda eğitim materyallerinin içeriğine odaklanarak, gelecek nesillerin cinsiyet eşitliği konusunda bilinçlendirilmesi gerektiğine değinmektedirler. Bu nedenle, eğitim materyallerinde cinsiyetçi öğelerin varlığı milletvekilleri tarafından eleştirilmektedir.

“2005-2006 eğitim-öğretim yılında ders kitaplarında cinsiyetçi öğeler halen devam etmektedir. Kullanılan ders kitaplarımızda, aile içinde hiyerarşik bir düzen vardır ve bu düzende erkek en yukarıdadır. Örneğin, çocuk, annesine "demokrasi ne demek anneciğim" diye sorduğunda, annesi "baban geldiğinde ona soralım" der; yani, bilgiyi sunan erkektir. Erkekler paranın sahibi olarak gösterilmektedir. Ailenin yeniden üretimi kadındadır. Kadın, sürekli mutfakta gösterilmekte, az örnekte olmakla birlikte, erkek de mutfakta olsa da, kadına yardımcı gibi gözükmektedir. Bu yıl, diğer yıllardan farklı olarak, sözlü şiddet ders kitaplarına girmiştir; ancak, sadece annenin çocuğa şiddeti gösterilmektedir. Oysaki, aile içinde şiddeti en yaygın uygulayan baba ya da ailedeki diğer erkeklerdir. Matematik kitaplarında bile cinsiyetçi öğeler vardır. Annenin gösterimi her zaman ev içi rollerin yeniden üretilmesiyle olmaktadır. Millî Eğitim Bakanımıza, bu vesileyle, eğitim materyallerinin cinsiyetçi öğelerden tam olarak ne zaman arındırılacağını sormak istiyorum.” (Adana Milletvekili Nevin Gaye Erbatur, 27.09.2006)

“Yöneticilerin ve karar vericilerin en temel görevlerinden biri mevzuat oluşturmaksa diğeri de oluşturulan mevzuatın uygulamaya geçmesine önderlik etmektir. Size basından bir paragraf okumak istiyorum: "Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, ilköğretim 8'inci sınıflarda okutulan Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi dersi programını yeniledi. Millî Eğitim Bakanı, 3 Ağustos 2011 tarihinde programda yapılan düzenlemeleri onayladı. Birleşmiş Milletler Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi yani CEDAW yeni müfredattan kaldırdı." Basından okuyorum bu paragrafı. Yani, kadına karşı şiddetin her gün giderek ve farklı biçimlerde arttığı bir dönemde CEDAW'ın müfredattan çıkarılmasının, Hükümetteki ilgili bakanlığın kadına karşı şiddeti önleme konusunda yasa taslağı hazırlayarak hukuki düzenlemeler yaptığını söylediği bir dönemde gerçekleşmesini yüce Meclisin takdirine bırakıyorum.” (Eskişehir Milletvekili Ruhsar Demirel, 22.11.2011)

İstihdama dair sorunları konu edinen yasama faaliyetlerinde kadın milletvekilleri, çalışmak ve ekonomik özgürlüğünü kendi elinde tutmak konusunda kadınların önünde yasal düzlemde bir engel olmayışının, pratikte de durumun böyle olduğu anlamına gelmediğini vurgulamaktadırlar. Kadınların istihdam konusunda genel olarak, yalnızca cinsiyetlerinden dolayı ayrımcılığa uğrayıp işe kabul edilmemek, aynı işi

yaptıkları ve eşit donanımda oldukları erkeklerden daha az ücret almak, toplumsal cinsiyet kalıplarının üzerlerine yüklediği -yemek, temizlik, yaşlı ve çocuk bakımı gibi- ev içi işler ile çalışma yaşamını birlikte sürdürmeye zorlanmak, işyerinde cinsiyete dayalı mobbinge maruz kalmak gibi sorunlarla karşılaştıkları ifade edilmektedir.

Hhangî ülke olursa olsun sosyal bünyesinde işbölümü gereği bir makinenin küçük büyük dişlileri gibi birçok meslekler vardır; bu dişliler bir ahenk içinde çalışmaz ve hele çarklardan biri duruverirse bütün sosyal bünye altüst olur, çalışamaz hale gelir. Sosyal bünyede aktif rol oynayan yetişkin kişiler kadın-erkek olmak üzere iki ayrı cinsiyettedirler. Her toplumda kadın-erkek oranı sayısal olarak yüzde 50 veya yüzde 50'ye çok yakındır. Bazı patolojik haller, uzun süren savaşlar sonucu bu oran kadınlar lehine biraz değişebilir. Genellikle erkeklerin yönettiği bir dünyada yaşamaktayız, sosyal bünyenin sayısız çarklarının büyük çoğunluğunda görev alanların ekseriyeti erkeklerdir. Her ülkede, kadın haklarından söz edilir, erkekler haklarını zaten almışlardır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, arkadaşımın da biraz evvel söylediği gibi 1982 Anayasası bilhassa vurgulamıştır: Cinsiyet yönünden kanun önünde kişiler eşittir. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye ve sınıfa imtiyaz tanınamaz der. Oysa örf ve âdetlerimiz, diğer bir deyimle gelenek ve göreneklerimiz erkeklere birçok yönden imtiyaz, avantaj, discrimination tanımaktadır. Birkaç çarpıcı örnekle açıklamak istiyorum: öyle meslekler vardır ki, müntesipleri yüzde 100 erkektir; ülkemizdeki mülkî idare amirleri gibi. Denebilir ki, kanunlarımız genç kızların da delikanlılarımız gibi her mesleğe intisap edebileceklerini öngörüyor. (...) Konunun ülkemizde çarpıcı olan iki yanı var: Birincisi, bütün dünyada erkeğe özgü diye bilinen bazı mesleklere giren birkaç değerli hanımımız çok başarılı olabilmişlerdir. İkinci çarpıcı yan; ülkemizde, bütün dünyada erkeklere özgü diye bilinen birçok mesleklerde çalışanların yüzde 92 ile yüzde 100'ü erkek olmasına karşılık, kadınlara özgü diye bilinen bazı mesleklerde bile çalışan erkeklerin sayısı kadın sayısından daha yüksek veya ona yakındır, örneğin; 1982 istatistiklerine göre, ilkökul öğretmenlerinin yüzde 59'u, sosyal hizmet uzmanlarının yüzde 60'ı sekreterlerin yüzde 64'ü erkektir. Sözlerimin başına geliyorum; sosyal nizamı oluşturan küçük-büyük birçok dişliler var. Yani, meslekler var. Bunların biri çalışmazsa sosyal nizam felce uğrar. Kadının gücü, bu çarklardan bir kısmında ağırlık kazanmakla gerçekleşir. Yoksa, "Kadınlara seçme ve seçilme hakkı verdik, istediği mesleğe de girebilirler." demek problemi çözmez, hatta aldatici da olur. Herhangi bir meslekte yüzde 95 erkek, yüzde 5 kadın varsa; "Bakınız Türkiye'de şu meslekte bile başarılı kadınlarımız var, dünyada her ülkeden daha ileriyiz." diye düşünmek bence yanlıştır. Kadınlar bir meslekte "eşantiyon" gibi iseler istedikleri kadar başarılı olsunlar değerleri yoktur. Malum, "eşantiyon" daima çok kıymetli bir malın tanıtılması için bedava verilen küçücük parçasıdır." (Ankara Milletvekili Fatma Rezan Şahinkaya, 05.12.1984)

"Yasal engellerin olmaması, kadının sosyoekonomik statüsünde erkeğe eşit duruma gelmesini gerçekleştirebilmiş değildir. İyi eğitim görmüş meslek kadınlarını bir tarafa bırakırsak, eşitlik diğerleri için henüz bir özlemdir. Türk toplumunda tek bir kadın sorunundan söz etmek mümkün değildir. Kırsal kesimde ücretsiz tarım işçisi olarak çalışan kadının, sanayide ikinci sınıf işçi olarak çalışan kadının ve kamu yönetiminde çalışan kadının, kadın olmalarından kaynaklanan ortak sorunları yanında birbirinden farklı sorunlarının bulunduğu da bir gerçektir. (...) Nitekim ILO'nun çalışan kadınları ilgilendiren 34 sözleşme ve tavsiye kararı vardır. Türkiye bunlardan şimdiye kadar sadece 9 tanesini onaylamıştır ve biz diğerlerinin de onaylanması yolunda çalışmalar yapılmasını istiyoruz. (...) kadın işçiler ve çalışan kadınlar için gerçek eşitliğin uygulamalarda da sağlanması ancak tutum, davranış ve görüşlerin değişmesine bağlıdır." (İstanbul Milletvekili İmren Aykut, 05.12.1984)

"Büyükannelerinin torunlarından ileri olduğu ülkeyiz. 1994'te yüzde 34 olan kadının iş gücüne katılım oranı, istihdama katılım oranı, bugün yüzde 22. Dünyada başka bir örneği

yok, başka hiçbir ülkede bu oran düşmüyor. Avrupa ülkelerinde ortalama yüzde 56. Diğer ülkelerden, yani yüzde 80 oranı olan Kuzey Avrupa ülkelerinden, İsveç'ten, Norveç'ten bahsetmiyorum. Ekonomik özgürlüğe erişmeden, kadın haklarından söz edilemez. Ayrıca, çalışan o yüzde 22 oranındaki kadınlarımızın da neredeyse yarısı ücretsiz işçi. Sendikalı kadın oranı yüzde 10, kendi hesabına çalışan kadın yüzde 12. (...) Ayrıca, çalışan kadınlarımıza sunulan olanaklar, o yüzde 22'ye bile sunulan olanaklar son derece kısıtlı. Kreş ve çocuk yuvaları yetersiz. Aile içinde iş paylaşımı çok az. Kadınlar her türlü yükü kendileri taşımak zorunda kalıyorlar ve aile ile iş arasında bir tercih yapmak zorunda bırakılıyorlar.” (Ankara Milletvekili Gülsün Bilgehan, 07.03.2007)

“Ülkemizde kanunlardaki eşitlikçi düzenlemelere karşın kadınların yeterli eğitim düzeyine sahip olmaması, geleneksel iş bölümü nedeniyle ev içi sorumluluklarının ve çocuk bakımının kadının üzerinde görülmesi, iş ve aile yaşamını uzlaştırıcı mekanizmaların yetersizliği gibi sorunlar sebebiyle kadınların iş gücü piyasasında yeterince yer almadığı görülmektedir. Bununla birlikte, kadınların çalışma hayatına aktif bireyler olarak katılmalarının, hem bireysel hem de sosyal gelişmenin önemli bir koşulu olduğu da bir gerçektir. Kadınların toplumsal yaşamın her alanında görünür kılınması için çalışma hayatına katılmaları, kariyer yapabilmeleri gereklidir.” (İstanbul Milletvekili Sevim Savaşer, 23.01.2013)

“Türkiye’de istihdamda cinsiyet eşitsizliğine yönelik etkin bir mücadele politikası söz konusu değildir. Bu da kadınların istihdama katılımının önündeki en belirgin engellerden biridir. Buna ek olarak kadınların işgücüne katılımını engelleyen faktörler aynı zamanda çalışırken karşılaştıkları ekonomik ve sosyal sorunlardır. Ekonomik faktörler; düşük ücret, sosyal güvenlikten yoksun olma vb. olarak belirtilmektedir. Sosyal faktörler ise eğitim düzeyinin düşüklüğü, ataerkil zihniyet, cinsel ve duygusal taciz vb. olarak özetlenmektedir. Kadınların toplumsal statülerinden hareket edilerek, ev ve çocuk sorumluluğunun kadınların görevleri arasında sayılması, aynı eğitim ve yetenek düzeyinde olursa da, kadınların erkeklere göre işe kabul edilmede ayrımcılığa maruz kalmasına neden olmaktadır. Kadınların çalışma hayatlarında karşılaştıkları en önemlisi buna rağmen dile getirmekte zorlandıkları engellerden biri cinsel ve duygusal tacizdir. Özellikle duygusal tacizden çok cinsel tacize uğrayan birçok kadın, evinin geçimini sağlamak zorunluluğu ile işini kaybetme korkusu nedeniyle çözümünü bu duruma katlanmakta bulmaktadır. Kadınlar, işyerinde herhangi bir nedenle işten çıkarma söz konusu olduğunda önce işsiz kalanlar arasında yer almaktadır. Sebebi ise kadınların çalışmaları ek bir gelir, ek bir iş olarak görülmektedir. (...) Toplumsal refah ve kalkınma açısından bu sorunun çözümü önemli bir husustur. İstihdam sorunundan etkilenen kadın işgücünün çalışma hayatına dahil edilmemesi, toplumsal kalkınmada önemli bir etkidir. Bu sebeple, cinsiyet temeline dayalı her türlü ayrımcılığın önüne geçilmesi ve kadın istihdamının artırılması, toplumsal gelişim ve refah açısından büyük önem arz etmektedir.” (İstanbul Milletvekili Arzu Erdem, 15.06.2016)

Kadınların istihdama katılımı ile ilgili dile getirilen sorunlardan bir başkası da Anayasa ile korunan eşitlik hakkına aykırı şekilde, kadınların bazı mesleklere kabul edilmemesi ile ilgili olmuştur.

“İçişleri Bakanlığında bazı görevlerin kadınlara kapalı tutulması nedeniyle söz almış bulunuyorum. Bunlardan biri kaymakamlık, diğeri de Emniyet Genel Müdürlüğünde kimyagerlik görevidir. Sayın milletvekilleri, Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset ve İdare Bölümü mezunu Fatma Yazıcı, 1980 yılında İçişleri Bakanlığında maiyet memurluğu sınavı, için başvurmuştur. Kendisine kadın maiyet memuru alınmadığının bildirilmesi üzerine Danıştay’a müracaat etmiştir. 1980 yılında yapılmış olan başvuruyu Kasım 1984’te sonuçlandıran Danıştayın kararı kısaca şöyledir: ‘Her ne kadar Anayasamızda yer alan eşitlik ilkesinde cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin kanun önünde herkesin eşit olduğu vurgulanmakta ise de; idarenin, görevin yürütüleceği ilçelerdeki toplumsal, kültürel,

coğrafi ve ulaşım olanaklarını göz önüne alarak kadın erkek ayrımı yapması Anayasaya aykırı değildir.' (...) Bu olayların yanı sıra 23 Mayıs 1985 günü radyoda Emniyet Genel Müdürlüğüne alınacak kimyagerler konusunda duyuru yapılmış ve erkek eleman alınacağı bildirilmiştir. Aynı gün Sayın İçişleri Bakanımıza çektiğim telgrafa henüz hiçbir cevap alamadım. Sayın milletvekilleri, içişleri Bakanlığının görüş ve uygulamaları Anayasamızın 10 uncu maddesine aykırıdır. Nüfusun yüzde 49'unu oluşturan kadınlarımıza, kaymakamlık ve kimyagerlik görevlerinin açık olması hem Anayasamız hem de Anayasamızın özündeki Atatürk ilkeleri gereğidir." (Edirne Milletvekili Türkan Turgut Arıkan, 04.06.1985)

"Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) Başkanlığından Kamu Görevlerine İlk Defa Atanacaklar İçin Yapılacak Sınavlar Hakkında bir duyuru yapılmış ve tercih formlarının 5 Aralık 2003 tarihine kadar ÖSYM'ye ulaştırılması istenmiştir. Ne var ki, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nün inşaat mühendisliği, Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü'nün Hava Trafik Kontrolörlüğü ve Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü'nün Muhasebecilik ve Eksperlik görevleri için yapılacak başvurularda, başvuru yapanların erkek olması koşulu getirilmiştir. Söz konusu görevlere başvuru yapmak için erkek olma koşulu getirilmesi, kadınlara karşı yapılan bir ayrımcılık değil midir ve bu yönüyle Anayasaya aykırılık söz konusu olmaz mı? Çağdaş Batılı ülkeler personel alımlarında belli oranda kadın personel olmasını kotalarla güvence altına alırken, Türkiye'de 'erkek olma koşulu' getirilmesi ters yönde atılmış bir adım değil midir?" (İstanbul Milletvekili Birgen Keleş Tarafından Başbakan'a yöneltilen yazılı soru önergesi, 05.12.2003)

Kadın milletvekilleri, sosyal devlet ilkesinin bir gereği olarak, devletin, dezavantajlı konumdaki vatandaşların kamusal işlerde istihdamı konusunda fırsat eşitliğini sağlaması beklendiği halde, kamuda cinsiyet eşitsizliğinin halen sürüyor olmasını eleştirdikleri de görülmektedir.

"Anayasa ve yasalarımızda yer alan eşitlik olgusu ne yazık ki yaşama geçirilememekte, çağdaş demokrasilerin hedefi olan sonuç eşitliği sağlanamamaktadır. Ülkemizdeki yargıçların %40'a yakınının kadın olmasına rağmen son Danıştay ve Yargıtay seçimlerinde seçilen 211 hakimın sadece altısı kadındır. Bu netice ülkemizdeki cinsiyet ayrımcılığının ulaştığı vahim durumun en yeni ve somut belgesidir." (İzmir Milletvekili Canan Arıman, 01.03.2011)

"Anayasamızın "Kanun Önünde Eşitlik" başlıklı 10. Maddesi (...) toplum genelinde var olan ve var olabilecek çeşitli eşitsizlikleri önlemeyi ve gidermeyi amaçlayan ve özellikle toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile mücadelede temel alınan hukuk normudur. Ancak Anayasa'nın ilgili hükmüne rağmen ülkemizde kadınlar sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik yaşama halen eşit biçimde katılabilme imkanına erişememiştir. Devlet Personel Başkanlığı'nın resmi internet sitesince yayımlanan son istatistiklere de göz atıldığında Başbakanlık, Bakanlıklar, Üniversiteler, Kuvvet Komutanlıkları, Müsteşarlıklar, Başkanlıklar, Genel Müdürlükler, Üst Kurullar ve Diğer Statülü Kurumlar, KİT'lerde çalışan kadın personel oranının yalnızca %35,20 olduğu görülmektedir. Kamu sektöründeki bu açık eşitsizliğe rağmen 11.08.2015 tarihinde yayımlanan Polis Amirleri Eğitimi Merkezi (PAEM) Komiser Yardımcısı Aday Öğrenci Alımı ilanında da açık bir cinsiyet eşitsizliği ve dolayısıyla Anayasa'nın 10. Maddesi'nin ihlali göze çarpmaktadır. İlan metninde yer alan ibare şu şekildedir: "(...) 200'ü kadın, 1.800'ü erkek olmak üzere toplam 2.000 komiser yardımcısı adayı öğrenci alımı yapılacaktır." Bu ilan metni göz önüne alındığında; İstihdam edilecek personel için yapılan bu cinsiyetçi ayrımın sebebi nedir?" (İstanbul Milletvekili Didem Engin tarafından İçişleri Bakanı'na yöneltilen yazılı soru önergesi, 14.08.2015)

Çalışma yaşamında var olabilmeyi başaran kadınların yaşadığı sorunlar konusunda dile getirilen en önemli ayrımcılıklardan bir tanesi cam tavan ile ilgilidir. Kadın milletvekilleri gerek özel sektörde ve gerekse kamuda istihdam edilen kadın yöneticilerin erkeklere oranla hayli düşük seviyelerde olduğunu vurgulayarak, kadınların karar alıcı pozisyonlara yükselme konusunda cinsiyet ayrımcılığından doğan engellerle karşılaştıklarına değinmişlerdir.

“Mesleklere göre kadın ve erkeklerin tercihlerine dikkat edersek, öğretmenlik bir kadın mesleği olarak görülür; ancak, Millî Eğitim Bakanlığı merkez örgütünde, neredeyse hiç kadın yönetici yoktur. 1999 yılı verilerine göre, 14 634 ilk ve ortaöğretim yöneticisi arasında 759 kadın bulunmaktadır. Millî Eğitim Bakanlığında görevli 159 başmüfettişten 6’sı, 100 müfettişten ise 40’ı kadındır. Bakanımıza sormak istiyorum: Bugün durum nedir; düzelmiş midir, daha mı kötü olmuştur?” (Adana Milletvekili Nevin Gaye Erbatur, 27.09.2006)

“Kamuda kadın istihdamı daha çok sekreterlik ve büro işlerine hapsedilirken, üst düzey yöneticilik konumuna kadınlar getirilmiyorlar. Türkiye’de kamuda üst düzey yöneticilerin sadece yüzde 10’u kadınlardan oluşuyor.” (Diyarbakır Milletvekili Gültan Kışanak, 10.12.2012)

“Bürokraside kadının yerine bakacak olursak, Türkiye’de 27 kabine üyesinden sadece 1 kadın bakan vardır. Bugün itibarıyla, Türkiye Büyük Millet Meclisinde bulunan 18 ihtisas komisyonunun sadece 1’inde kadın başkan görev yapmaktadır. 81 il emniyet müdürünün tamamı erkektir. Türkiye’deki kamusal alandaki üst düzey kadın yönetici oranı, kayda değer bir değişme gösteremediği gibi, yüzde 10’lar düzeyinde kalmaktadır.” (İstanbul Milletvekili Sibel Özdemir, 01.03.2017)

Milletvekillerinin kadınların çalışma yaşamına katılımı konusunda dile getirdikleri bir diğer husus, kentte ve kırsalda kadın girişimcilerin azınlık seviyede kalmaları ve teşvik için yeterince destek görmedikleri ile ilgilidir. Kırsalda kadın istihdamı ile ilgili belirtilen bir konu da ücretsiz aile işçisi olarak kayıt dışı çalıştırılan kadınlardır.

“Kadınlar, toplumun genellikle daha az eğitim almış bir kesimini oluştururlar. Bu nedenle, ev kadınlarının "ücretsiz aile çalışanı" olarak emekleri görmezden gelinir. (...) teyit etmek üzere sayısal verilere baktığımızda, Türkiye’de istihdamın yüzde 45’inin hâlâ tarım kesiminde olduğunu, dörtte 3’ünü esas olarak tarım kesiminde çalışan kadınların oluşturduğu "ücretsiz aile işçiliği" kategorisinin toplam istihdam içerisindeki payının yüzde 20,6 olduğunu görürüz.” (Adana Milletvekili Nevin Gaye Erbatur, 30.04.2003)

“Kadın nüfusu, genel nüfus toplamında yüzde 51’i oluşturmaktadır. Genel gelişimine bakıldığında ise bu üstünlük kadının ekonomik ve sosyal hayata yeterince katılmadığını, mevcut olandan yeteri kadar katkı alamadığı görülmektedir. Resmi rakamlara bakacak olursak, kadınların aktif iş gücünde yer alma oranı yüzde 20 civarındadır. Bunların yüzde 16’ya yakını kentlerde, geri kalanı ise kırsal alandadır. (...) Kadın nüfusunda işsizlik oranının yüksek olmasında, ev eksenli çalışmanın ve enformal sektörün genişlemesinin etkileri vardır. Ayrıca, formal sektörde de cinsiyet ayrımı görülmektedir. Türkiye’de kültürel, eğitimsel ve ekonomik engeller nedeniyle, kadın girişimcilik oranı son derece düşük olup, sadece yüzde 10 civarındadır. Girişimcilik, işsizlik ve yeni iş olanaklarının yaratılmaması sorunlarına karşı etkili bir çözüm yolu olarak görülmektedir. Türkiye’de

kadın girişimciliğinin desteklenmesi, Avrupa Birliği'ne giriş süreciyle birlikte başlamış yeni bir olgudur. Kadın girişimciliği desteklenerek, hiçbir geliri olmayan dul, ailevi problemler nedeniyle kadın sığınma evinde yaşayan, özürlü, terör mağduru kadınların, ekonomik ve sosyal hayata katılımını sağlamak ve iş gücü paylaşımını arttırmak amacıyla, devlet tarafından organizasyon yapılması zorunludur.” (Aydın Milletvekili Özlem Çerçioğlu, 02.03.2007)

“Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonunda bir alt komisyon kurduk kırsal alandaki kadınların sorunları ve kadın girişimciliğinin desteklenmesi yönünde, bütün bakanlıkların yetkililerini de çağırdık toplantımıza, dinledik, sorunların tespitinde akademisyenleri de çağırdık ama tabii, işte 15 Temmuz ve birtakım olaylar nedeniyle sonuçlandıramadık henüz. (...) tarımda çalışanların neredeyse yüzde 50'sini kadınlar oluşturuyor, bunların hem sosyal güvenlik hem de diğer sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasıyla ilgili sorunlar neler? Biz ne tür çözüm önerileri getirebiliriz? Ayrıca, kadın girişimciliği yönünde birçok kurumun verdiği destekler var ama bu desteklere kadınların ulaşması... Belki bunu kadın danışma merkezleri ya da farklı konularla çözebiliriz diye düşünüyoruz.” (Bursa Milletvekili Emine Yavuz Gözgeç, 11.05.2017)

Ücretsiz aile işçisi olarak kayıt dışı çalıştırılmanın yalnızca kırsaldaki kadın emeği konusunda yaşanan bir sorun olmadığını da belirten milletvekilleri, tekstil sektöründe çalışan kadınların, ev eksenli işler yapan kadınların ve ev işçilerinin de dahil olduğu büyük bir kayıt dışı kadın istihdamı sorununun varlığına işaret etmektedirler. Kayıt dışı çalışan kadınların emeklerinin değersizleştirilerek çok daha düşük ücretlerle istihdam edilmeleri kadar, sosyal güvencelerden yoksun bırakılmaları da önemli bir sorun alanı açıklanmaktadır. Bunlarla birlikte, gelir getirici herhangi bir işte çalışmayan ancak evin ve ailenin yeniden üretimini sağlayan ev kadınlarının da değersizleştirilen emeği, kadın milletvekillerinin söylemleri arasında yer almaktadır.

“Kadın ve erkeğin farklı toplumsallaşma süreçleri içinde, cinsel kimlikleri doğrultusunda, belli rollerle donatılması sonucu, ortaya, özel alan, kamusal alan ayırımı çıkmış, geleneksel bu ayırımla erkek-kadın ayırımı belirginleşmiştir. Özel alan, ev alanında kadın, kamusal alan erkek kimlikleriyle tanınır hale gelmiştir. Kamusal alanı cisimlendiren özel alan erdemle tanımlanırken, kamusal alan, hakların, karar mekanizmalarının ve güç paylaşımının alanı haline gelmiştir. Kadınların ekonomik haklardan, eğitim olanaklarından yeterince yararlanamamaları, toplumsal alanda ikincil durumda kalmaları ve etkinliklerinin ev içine yönelik kalması, tüm toplumlarda farklı boyutlarda da olsa, süregelmiştir. Modernleşme sürecinde, kadın, erkek emeği dışında kalan, üretim maliyetini düşüren, daha az beğenilen işlerde çalışmaya başlayarak ancak kamusal alana adımını atabilmiştir; aynı zamanda kendisine mal edilen özel alan, yani, ev içi etkinliklerini de sürdürmüştür; ancak, ürettiği bu artık değer için sistem ona bir ücret ödemediği; çünkü, geleneksel olarak ev zaten kadının özel alanıdır. Bir de, ev kadını kavramı icat edilmiş ve ev içi etkinliklerinin gerçekte çalışma olmadığı ilan edilip, bu durum meşrulaştırılmıştır. Modernleşmenin etkisiyle kamusal alana adımını atıp bu arada kendisinden beklenen ev işine ve çocuk yetiştirilmesine yönelik rollerini de yerine getiren kadın, modern ve geleneksel değerlerin iç içe geçtiği toplumsal bir görünüm kazanır. Bu, elbette ki, bir önceki geleneksel görünümüne göre önemli bir değişimdir; ancak, kadının, erkeğe göre ikincil konumu devam etmektedir.” (Tokat Milletvekili Güler İleri, 08.03.1995)

“Sosyal güvenlik sisteminin gelirleri ancak işsizlik önlenerek, kayıt dışı istihdamla mücadele edilerek ve genel kamu ekonomisi düzeltilerek sağlanabilir. (...) Kadınların

özgürlük ve eşitlik mücadelesi içerisinde ekonomik hayata aktif ve etkin olarak katılmalarının çok önemli bir yer tuttuğunu biliyoruz. Hatta, kadına yönelik şiddetin önlenmesi mücadelesinde dahi kadının ekonomik bağımsızlığını kazanmasının ne kadar önemli olduğunu biliyoruz. Türkiye’de ise kadın istihdamı giderek azalıyor. Şu anda, Türkiye, OECD ülkeleri içerisinde kadın istihdam oranı en düşük ülke durumundadır. Türkiye’de çalışan kadın sayısı her geçen gün azalmaktadır. (...) Ayrıca, ev içi emeği yok sayılarak kadınlar, erken evliliğe, koca ya da baba eline bakmaya mahkûm ediliyor. Kadınlar, gerçek fiili eşitlik sağlanıncaya kadar, kadınlarla erkekler arasındaki eşitsizlik uçurumu kapatılıncaya kadar kadınlar lehine geçici özel önlemler alınmasını talep ediyorlar, bu taleplerini her fırsatta dile getiriyorlar. (...) bir iş yerinde çalışsa bile evde yemek yapmak; bulaşık, çamaşır yıkamak; çocuk, yaşlı ve hasta bakmakla görevli gibi görülen kadınların ev içi emeği dikkate alınmamaktadır. Ev işlerinin ve bakım hizmetlerinin erkekler, özel ve kamu işverenleri tarafından paylaşıldığı bir toplumsal yapı oluşturuluncaya kadar kadınlara yasalarda pozitif ayrımcılık sağlanmasını istiyoruz.” (Diyarbakır Milletvekili Gültan Kışanak, 27.03.2008)

“Çalışan kadınların sorunları Türkiye’de yaşanan kadın sorunlarından ayrı düşünülemez. (...) Türkiye’de TÜİK verilerine göre kadın istihdamı %29 iken, tekstil, sağlık, ev içi hizmetlerde çalışanların büyük bir kısmı kadınlardan oluşmaktadır. Çoğunlukla sigortası olmadan, sosyal ve çalışma hakları gasp edilerek çalışan kadınlar ise çalışma sürelerinde kadın oldukları için pek çok ayrımcı uygulamalara maruz kalmaktadırlar.” (İstanbul Milletvekili Sebahat Tuncel, 28.04.2010)

“İşsizlik, göç, rekabet toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile birlikte değerlendirildiğinde kadınların küreselleşme diye tanımlanan süreçte yaşanan ekonomik gelişmeler neticesinde kayıt dışı ekonominin önemli bir kısmını oluşturduğu düşünülmektedir. Çeşitli araştırmalar İstanbul’da yaklaşık 4000.000 kadının kayıt dışı olarak ev işlerinde (temizlik, çocuk, yaşlı veya hasta bakımı vb.) çalıştığını göstermektedir. Ancak bu gözlem ve tespitleri destekleyici bir bilimsel çalışma ne yazık ki yoktur. Bu kadınlar sosyal haklardan mahrum kalmanın yanı sıra; psikolojik ve fiziksel şiddetten, taciz ve tecavüze varan kötü muamelelere maruz kalmaktadırlar. Ve bunu “Her şey kapı kapanınca başlar” diye ifade etmektedirler. Ev İşçileri Dayanışma Sendikası (EVID-SEN) tarafından; geçen yıl 51 ev işçisi kadının iş kazalarında öldüğü, 400’den fazla ev işçisi kadının taciz ve tecavüze uğradığı, 3.000 kadının iş kazası geçirdiği belirtilmektedir. Kayıt dışı çalışmaları nedeniyle hastalandığında, hamile kaldığında, iş kazası geçirdiğinde, kaza sonrası bakıma ihtiyaç duyduğunda veya hayatını kaybettiğinde hiçbir sosyal haktan yararlanamamaktadırlar. Türkiye’de; ev hizmetlerinde çalışanların yalnızca %1’inin sigortalı olduğu tahmin edilmektedir. Mevcut mevzuatta ev işçisi kadınlar ‘işçi’ bile sayılmamaktadır.” (Eskişehir Milletvekili Ruhsar Demirel, 29.05.2012)

Kadın milletvekillerinin, sosyal devletten beklentileri arasında, kadınların iş yaşamına katılımı ve devamlılığını sağlayabilmesi için ihtiyaç duydukları kreş desteği ile ilgili düzenlemeler de bulunmaktadır. Zira kadınların istihdam dışında kalmasının başlıca sebeplerinden biri küçük çocuklarını bırakacak bir kreş bulamamaları yahut bu kreşlerin ücretlerini karşılayamamalarıdır.

“Emzirme odalarının ve kreşlerin açılması ve çalışmasıyla ilgili konularda düzenleme yapan bir tüzük var. Bu tüzük, kadın işçi sayısını esas alıyor ve 100-150 kadın işçi çalıştıran yerlerde emzirme odası, 150’den fazla kadın işçi çalıştıran yerlerde de kreş açılmasını öngörüyor ve maalesef, kadın işçi sayısı hep bu sayının altında tutulduğu için, bu tüzük, pek çok işyerinde, amacına uygun kreşler, emzirme odaları açılmasını gerçekleştiremiyor. Bizler, kadınlar olarak, bu durumdan fevkalade şikâyetçiyiz. Bu, bir toplumsal konu. Kreş, emzirme odası, yalnız kadına hizmet eden çözümler değil. Kreş ve

emzirme odası, çocuklarımıza hizmet eden çözümler, gelecek nesillerin daha sağlıklı olabilmesi için hizmet sunan yerler. O nedenle, kadınların yanı sıra erkekleri de yakından ilgilendiren, toplumun bütününe yakından ilgilendiren bir konu bu. Kreşlerimizin sayısının artması gerekiyor. Bir kadın düşünün, doğum yapmış, kendisine tanınmış olan sekiz haftalık süreyi tamamlamış ve ücretsiz izin almak da istemiyor. Bu kadın çalışma yaşamına devam edecekse, bu çocuğa nasıl baksın, kime bıraksın?! Zaten ne kadar para alıyor ki, bir de bakım için evde ona yardım yapacak birisini istihdam etsin!” (Ankara Milletvekili Oya Araslı, 14.05.2003)

“Türkiye'deki durum ne? Vallahi ailelerin yüzde 40'ının yakınında bir kreş yok, üçte 2'si olsa da maddi olarak kreşlere erişemediklerini söylüyorlar. Bu, çocukların ötesinde, o çocukların anneleri için de bir ekonomik ve sosyal özgürlük anlamına geldiği için çok önemli bir program. Çocuğu olunca işi bırakan kadınların yüzde 80'i "Eğer kreş için finansal bir imkânım olsaydı işe dönerdim." diyor. Demek ki bizim hızla bütçemizin çoğunu okul öncesi eğitime ayırıp hem kadınları güçlendirmemiz hem çocuklarımızı yarına hazırlamamız hem de Türkiye'yi güçlendirmemiz gerekiyor.” (İzmir Milletvekili Selin Sayek Böke, 07.11.2017)

Kadın milletvekillerinin, eğitim ve istihdama katılım konusunda yaşadıkları sorunlar nedeniyle temel sosyal haklarının kullanımının engellendiğine değindikleri kadınlar arasında engelli bireyler de yer almaktadır. Milletvekilleri, engelli kadınların, cinsiyete dayalı ayrımcılığa uğramakla birlikte, aynı zamanda bedensel engellerinden dolayı da negatif ayrımcılığa maruz kaldıklarını ve bu nedenle, çift kaynaklı bir ayrımcılığı deneyimlediklerini vurgulamışlardır. Bu bağlamda, spesifik bir ayrımcılıkla hak ihlaline uğrayan engelli kadınlar konusunda dile getirilen temel beklenti, engelli kadınların eğitim ve istihdama erişim konusunda yaşadıkları -birçoğu onlara özgü- sorunların belirlenmesi ve bu yönlü fırsat eşitliği politikalarının hayata geçirilmesidir.

“2002 yılında gerçekleştirilmiş olan “Türkiye Özürlüler Araştırması”na göre engelli nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %12,29'dur. Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engellilerin oranı %2,58 iken süreğen hastalığı olanların oranı ise %9,70'dir. Engelli nüfusta okuma yazma bilmeyenlerin oranı cinsiyet bazında ele alındığında (...) cinsiyetler arasında farklılık olduğu gözlenmiştir. Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engelli erkeklerde okuma yazma bilmeyenlerin oranı %28,14, kadınlarda %48,01 iken süreğen hastalığı olanlarda okuma yazma bilmeyenlerin oranı erkeklerde %9,78, kadınlarda ise %35,04'tür. Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engelli nüfus içinde işgücüne katılım oranı %27,71 iken işgücüne dahil olmayan engelli nüfus oranı %78,29'dur. Süreğen hastalığı olanlarda ise işgücüne katılım oranı %22,87 iken işgücüne dahil olmayanların oranı %77,13'tür. Yani engelli olan kişilerden her beş kişiden ancak biri işgücüne katılmaktadır. İşgücüne katılım oranı, engellilerde cinsiyet bazında da önemli farklılık göstermektedir. Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engelli erkeklerde işgücüne katılım oranı %32,22, kadınlarda %6,71 iken süreğen hastalığı olan erkeklerde işgücüne katılım oranı %46,58, kadınlarda bu oran %7,21'dir. (...) Bu nedenle engelli kadınların gerçek sayısı ile engellilik türlerinin, eğitim, sağlık ve ekonomik durumlarının ortaya çıkarılarak kadın olarak ihmal edilmiş ve engelli olan bu grubun durumunun saptanması ve alınacak acil önlemlerin araştırılması konusunda Anayasamızın 98 inci maddesi ve TBMM İçtüzüğü'nün 104 ve 105 inci maddeleri gereğince bir Araştırma Komisyonu kurulmasını saygılarımızla arz ederiz.” (İzmir Milletvekili Hülya Güven tarafından verilen Meclis Araştırması önergesi, 28.02.2013)

“Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de engelli kadınlar sosyal dışlanmanın farklı çeşitlerine maruz kalmakta ve toplumsal hayata dahil olmak için büyük mücadeleler vermektedir. Engelliliğin yanı sıra kadın olmaktan kaynaklı çifte ayrımcılığı tecrübe eden engelli kadınlar cinsiyet eşitsizliğinin ekonomik ve sosyal tezahürlerinden çok daha ağır bir şekilde etkilenmektedir. (...) Engelli kadınların birçoğu düşük ekonomik statü grubundadır ve hayatını kimseye bağlı olmadan sürdürebilmeleri ve iş sahibi olmaları verili toplumsal koşullarda neredeyse imkânsız görünebilmektedir. Tüm bu koşullar göz önüne alındığında engelli kadınların toplumdaki daha fazla soyutlandıkları ve erkeklere oranla daha dezavantajlı bir durumda oldukları yadsınamaz bir gerçektir.” (Diyarbakır Milletvekili Çağlar Demirel, 08.03.2016)

“Türkiye’de 4 milyon civarında engelli vatandaşımız bulunmakta ancak çeşitli sakatlıklar ve kazalar sonucu belirli becerilerini yitirmiş insanlarımızı da eklediğimizde, bu sayı neredeyse 10 milyon insana ulaşmaktadır. Engelli bireylerin yüzde 14,3’ü çalışırken yüzde 85,7’si çalışmamaktadır. 2016 yılında yeni istihdam edilen engelli işçi sayısı 38.349’dan 15.031’e kadar düşmüştür. Kamuda da yaklaşık 13 bin kişilik engelli memur kontenjanı açığı var. (...) İstihdam sorunlarıyla birlikte engellilerin fiziksel sorunları var. Nedir bunlar? Altyapı, üstyapı sorunları, ulaşımdaki sorunlar nedeniyle günlük yaşantılarında oldukça zorlanıyorlar. Sosyal sorunları var. Örneğin, negatif ayrımcılık, sosyal ret, acıma, eksik görme anlayışıyla mücadele ediyorlar. Ekonomik sorunları var. Aile desteği ve devlet desteği açısından yaşadıkları bu sorunlar o kadar çok ki. Aslında, hepsinin pratik çözümü var ama bunun için bir araya gelmek zorundayız. Herkesle eşit haklara, fırsat ve olanaklara sahip yurttaşlar olarak yaşamaları için; nitelikli ve erişilebilir eğitim sistemi için; haklara, hizmetlere, bilgiye erişimin önündeki engellerin kaldırılması için; herkes için tasarlanmış kentler, sokaklar, konutlar, araçlar yaratmak için; toplumsal yaşamda, bilimde, sanatta, siyasette etkin olarak yer alabilmeleri için mutlaka bir şeyler yapmak adına bir araya gelmeliyiz değerli arkadaşlar. Tabii ki kadınların istihdamı konusunda da, kadın engellilerin istihdamı konusunda da sıkıntılarımız var, bunlar için de bir şeyler yapmak zorundayız. Kadın istihdamının artırılması, işe yerleştirmelerde engelli kadın kotası konulması, istihdam garantili kursların açılması, kadınlara yönelik yapılabilecek çözümlerden yalnızca bazıları. Yeter ki bir araya gelelim "Sen yaptın, ben yaptım; sen verdin, ben verdim öneriyi." demeden bu çözümleri birlikte konuşalım diyoruz.” (Kocaeli Milletvekili Fatma Kaplan Hürriyet, 05.12.2017)

4.1.2.4. Kadınların kamusal alanda giyim kuşam özgürlüğü

Yasama faaliyetleri mercek altına alınan kadın milletvekillerinin, Meclis gündemine taşıdıkları problem alanları arasında kadınların giyim kuşam özgürlükleri konusundaki tartışmaların da yer aldığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda, yer yer kadınların kamusal alanda nasıl giyinip giyinmeyeceği ile ilgili basına yansıyan beyanatlara, yer yer giyimi nedeniyle kadınların uğradıkları saldırılara değinen kadın temsilciler, kadınların nasıl giyinecekleri ve görünecekleri konusundaki kararlarında toplumsal bir baskının kısıcında olduklarını ifade etmişlerdir.

“Kadınların arasında hiçbir ayırım yapılmadığı, kadın bedeninin meta olarak kullanılmadığı, kadınlara had bildirilmediği, kıyafetinin siyasete alet edilmediği, annelik hakkı dâhil bütün haklarının savunulduğu, rahatlıkla ifade edilebildiği bir Türkiye ümidiyle...” (İstanbul Milletvekili Ravza Kavakçı, 08.03.2016)

“Geçtiğimiz hafta 12 Eylül tarihinde İstanbul Maslak’ta şort giydiği gerekçesiyle A.T. adlı hemşirenin otobüste saldırıya maruz kaldığı kamuoyu gündeminde yer almıştır.

Bahse konu saldırı görüntüleri; belediye otobüsünün kameralarına an be an yansımıştır. (...) A.Ç. adlı şahıs “şort giyenler ölmeli” diye bağırması ve ardından A.T.’ye tekme atmış, saldırmış ve darp etmiştir. (...) A. Ç. Savcılık ifadesinde “Ben giyimini beğenmediğimi döverim. Devlet böyle giyinenlere ceza vermeli.” demiştir. (...) A. Ç. savcılık ifadesinin ardından serbest bırakılmış ise de oluşan kamuoyu baskısı neticesinde “Basit yaralama”dan serbest kalan A.Ç. çıkarıldığı mahkemece “Halkı kin ve nefrete teşvik etmek” ve “Bir kimsenin inanç, düşünce veya kanaatlerinden kaynaklanan yaşam tarzına ilişkin tercihlerine müdahale etmek” suçları gerekçe edilerek tutuklanmıştır. Tüm bu gelişmelerin ardından tarafınızca bir röportajda A.Ç.’nin normal olmadığı ifade edilmiş ve “...hoşuna gitmeyebilir, mırıldanırsın...” şeklinde bir açıklama kamuoyuna yansımıştır. Bu bağlamda; (...) Şort giyinen ya da giyim tarzı benimsenmeyen bir kadın görüldüğünde “mırıldanma” şeklinde ifade ettiğiniz eylem biçimi toplumu tepki vermeye davet midir? (...) İfadenizde geçen “mırıldanma”nın sınırı nedir? Toplumda erkeklerin kadınlara yönelik “mırıldanma”larının kadının yaşam alanını daraltmasına dair öngörünüz nedir?” (Adana Milletvekili Meral Danış Beştaş tarafından Başbakan’a yöneltilen yazılı soru önergesi, 23.09.2016)

“Çokça dile getirildi, mesela otobüste tekmelenen Ayşegül Terzi olayı gibi. Burada, benim Bakanlığınızdan beklentim doğrudan bir müdahil olmanız ve modern yaşamı da savunuyor olmanız. Yani insanlar istediğinde şort da giyebilmeli, türbanını da takabilmeli ve buna kimse müdahale etmemeli; insanlar özgürce giyinebilmeli.” (İstanbul Milletvekili Gülay Yedekci, 11.11.2016)

“Kadınların kılık kıyafetlerine, bedenlerine, kimliklerine, emeklerine müdahale maalesef gerçekten uzun yıllardır kadınların karşı karşıya kaldığı ve mücadele ettiği şeyler. Bunu kimse “benim kadını”, “senin kadını” demeden... Ki kadınlar bunu yapmazlar genelde, gerçekten kadın dayanışması bu toprakların en önemli temellerinden bir tanesidir (...) kadınların kendi kıyafetleri, kendi kimlikleri, bedenleri konusunda karar hakkının kendilerinde olduğunu bir kez daha ifade etmek isterim.” (İstanbul Milletvekili Filiz Kerestecioğlu, 14.02.2017)

Bulgularda giyim kuşam özgürlüğü konusundaki yasama faaliyetlerinin etrafında şekillendiği en önemli sorun alanı baş örtüsü kullanımı ile ilgilidir. Bu konuda kadın milletvekillerinin ortak bir duruş sergilemediği tespit edilmiştir. Bir grup temsilci, baş örtüsü kullanıma sert bir şekilde karşı çıkmakta iken, bir grup temsilci ise konuya insan hakları ve özgürlükleri perspektifinden yaklaşmaktadır.

Parlamento da dahil olmak üzere, kamuya ait çalışma ve eğitim mekanlarında baş örtüsü kullanımına karşı söylemlerinde kadın milletvekillerinin, söz konusu giysiyi ifade etmek için türban kelimesini kullanmayı tercih ettiği tespit edilmiştir. Karşıt söylemlerde, bu giysinin dini inanç özgürlüğü ile alakalı olmayıp, toplumsal yaşamda kadını geriye götürmeyi amaçlayan siyasi bir simge olarak kullanılmaya çalışıldığı iddiası hakimdir. Yasama kayıtlarından, milletvekillerinin bu iddialarındaki temel kaygısının, demokrasi ve laiklik ilkelerinin zarar görmesi olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki baş örtüsü serbestisinin yer yer bir karşı devrim hareketi olduğu yönündeki

iddiaların bile öne sürüldüğüne rastlamak mümkündür. Karşıt söylemleri örneklendirmek gerekirse:

“Siyasal ve dinsel nitelikli bir üniforma olan türbanın üniversitelerde serbest bırakılmasıyla laik devlet açıkça hedef alınmakta ve kısa sürede önü alınamayacak olan uygulamalara kapı açılmaktadır. Türban sadece bir giyinme biçimi değildir. Türban bir kimliğin ifade aracıdır ve bu kimlik siyasallaştırılmış dinsel inancı ifade eden bir kimliktir. (...) Türbanla üniversitelere girmeyi temel hak ve özgürlükler kapsamında değerlendiremezsiniz, çünkü türban, kadını ikinci sınıf birey konumuna indirgeyen, kadın-erkek eşitliğini ortadan kaldıran, özgürlük olarak nitelendirilemeyecek olan bir giyim tarzıdır. (...) Üniversitelerde bireysel özgürlük adına türbana serbestiyet tanımak hiçbir hukuki sistem için kabul göremez. Özgürlüklerde geriye gidiş yoktur değerli milletvekilleri, özgürlükler ileriye yürür, özgürlükler bin dört yüz sene öncesine gitmez.” (İstanbul Milletvekili Fatma Nur Serter, 06.02.2008)

“Türban sorunu artık toplumu ikiye bölen, kamu yararını zedeleyen bir hâle gelmiştir. Meclisin bugünkü manzarası, Türkiye'nin bir küçük aynası halindedir zaten. Çağdaş yaşam biçiminin güvencesi olan laik sistemimiz yara almıştır ne yazık ki. Demokrasi, biliyorsunuz bir kurumlar ve kurallar rejimidir. Ne var ki hukuk kuralları iktidar tarafından çiğnenmeye çalışıldığı için laik cumhuriyet kurumları ile iktidar arasında da önemli bir ayrışma oluşmuştur. Bu, tehlikeli bir ayrışmadır. Sayın milletvekilleri, türban sorunu laiklik sorunu olduğu kadar önemli bir kadın sorunudur da. Türbana özgürlüğü savunan kadınların, din devletlerinde kadının içine düştüğü konumu hiç unutmamaları gerekir. Yüzyıllar boyunca ve günümüzde İslam'ı yaşayan ülkelerde kadınların toplumsal, kamusal yaşam içindeki yerlerine bakmamız, Cezayir, Afganistan, İran, Sudan, Fas deneyimlerini değerlendirmemiz, Türkiye'de milyonlarca kadının niçin bu Anayasa değişikliğine karşı çıktığını göstermektedir. Neden türbana masum bir örtünme biçimi olarak değil de uluslararası İslamcı hareketin bir uzantısı olarak baktığımızı açıklamaktadır. Dinsel egemenliğin devlette kendini gösterdiği bütün ortamlarda kadınlar için artık kaskatı kurallar ve sınırlanan yaşamlar söz konusudur. Dinci siyaset kadınları da karşı karşıya getirip birbirine düşürür. Nitekim, Türkiye'de de benzer bir tehlikeyle karşı karşıyayız. Meclisteki kadın milletvekilleri de bugün birbirlerine karşı oldular kadınla ilgili önemli bir konuda. Çözüm ne mi olmalıdır? Çözümün bir parçası olmak istiyorum dersem eğer, her şeyden önce dinsel inanç göstergesi olan türbana üniversitelerde özgürlük tanınmanın eğitim-öğretim hakkı, eşitlik ve bireysel özgürlük açılımı olmayıp çok önemli bir rejim sorunu olduğu görülmelidir.” (İstanbul Milletvekili Necla Arat, 06.02.2008)

“Türban, artık dinî bir mesele değildir; günümüz Türkiye'sinde tarikatların ve emperyalizmin bayrağı hâline getirilmiş bir siyasi simgedir, bir üniformadır. İktidar ve yandaşları, din kisvesi altında laik, demokratik rejim karşıtı olarak kullandıkları bu siyasi simgeyi toplumumuza dayatmaya çalışmaktadırlar; türban, amaçları doğrultusunda kullandıkları bir araçtır. Bu sistemde, ne yazık ki, kadınlar hem figüran hem de kurban konumundadır. Laik, demokratik cumhuriyet kadını yücelterek, yükselterek kuruldu, ama ne yazık ki, bugün, tersine, kadınlar geriye götürülerek yıkılmak isteniyor. Türban, masum bir bireysel özgürlük ve eşitlik meselesi de değildir. Kadın ayrımcılığı, kadının tahakküm altına alınması ve gericiliğe dayalı bu yasal değişiklik "özgürlük ve eşitlik" adı altında yutturulmak istenmektedir. Bu büyük yutturmaca, cumhuriyetin nimetlerinden yararlanmak suretiyle ve cumhuriyete karşı gerçekleştirilmektedir. Türban bayrağı altında laik, demokratik cumhuriyete karşı yürütülen bu karşı devrim hareketi, iç ve dış güçler tarafından finanse edilen, planlı bir harekettir; yabancı fonlarla beslenip, semirtilmiştir.” (İzmir Milletvekili Canan Arıtman, 09.02.2008)

Meclis tutanaklarında, seçilmiş bir kadın milletvekillinin yemin töreni için parlamentoya baş örtüsü ile girmek istemesi ilgili olarak bazı olayların yaşandığı da

kayıtlara geçmiştir. 1999 yılında gerçekleşen seçimlerde İstanbul milletvekili olarak parlamentoya girmeye hak kazanan Merve Safa Kavakçı, 02.05.1999 tarihinde 21. Dönem 1. Yasama yılı 1. Birleşim gerçekleştirilirken, milletvekili yeminini okuyarak görevine başlamak üzere parlamento salonuna girdiğinde, giyimi nedeniyle tepkilerle karşılaşmış ve dışarı çıkarılmıştır.

Aşağıda, söz konusu tarihte parlamentoda yaşanan tartışmalar, tutanaklara yansdığı haliyle ve olduğu gibi verilmiştir³⁷.

“(…) İstanbul Milletvekili Merve Safa Kavakçı'nın türbanlı olarak Genel Kurul salonuna girmesi üzerine, (...) ve Bakanlar Kurulu sıralarından sıra kapaklarına vurmalar, gürültüler; (...) sıralarından alkışlar)

MİLLÎ SAVUNMA BAKANI HİKMET SAMİ TÜRK (Trabzon)- Sayın Başkan, bu üyenin bu kıyafetle Mecliste bulunması İçtüzüğe aykırıdır; derhal Meclisten çıkarılması gerekir; aksi takdirde, tutumunuz hakkında söz istiyorum. ((...) sıralarından "Çık dışarı" sesleri, gürültüler)

BAŞKAN- Efendim, şimdi, burada İçtüzük var. İçtüzüğe bakalım, İçtüzüğün gereği neyse, onu yapalım. ((...) ve (...) sıralarından karşılıklı laf atmalar ve gürültüler)

HALİL ÇALIK (Kocaeli)-Çık dışarı!..

BAŞBAKAN BÜLENT ECEVİT (İstanbul)- Sayın Başkan, söz istiyorum.

MİLLÎ SAVUNMA BAKANI HİKMET SAMİ TÜRK (Trabzon)- Söz istiyorum Sayın Başkan.

BAŞKAN- Ne hakkında söz istiyorsunuz?

MİLLÎ SAVUNMA BAKANI HİKMET SAMİ TÜRK (Trabzon)- Tutumunuz hakkında söz istiyorum. Böyle, bu Mecliste bulunması İçtüzüğe ve Meclis teamüllerine aykırıdır; kendisini salondan çıkarmanız gerekir; aksi takdirde, sizin uygulamanız hakkında söz istiyorum.

BAŞKAN- Benim burada görevim, İçtüzüğün esasıdır. İçtüzüğün 56ncı maddesi, bunun, ancak... ((...) sıralarından sıra kapaklarına vurmalar, gürültüler)

MİLLÎ EĞİTİM BAKANI METİN BOSTANCIOĞLU (Sinop)- Birisi sarılla gelirse, bırakacak mısınız?!.. İçtüzükte yazılıdır...

MİLLÎ SAVUNMA BAKANI HİKMET SAMİ TÜRK (Trabzon)- İçtüzük, neyin giyileceğini gösteriyor, neyin giyilmeyeceğini göstermiyor.

BAŞKAN- İçtüzük... İçtüzük... ((...) sıralarından sıra kapaklarına vurmalar, gürültüler)

³⁷ Çalışmanın bu kısmında, geriye kalan tüm bölümlerden farklı şekilde, bulguların olduğu gibi aktarılmasının amacı, -Türkiye siyasi tarihinde bir ilk olarak yaşanmış bu durumun- analiz yapılırken nesnel olmayabilecek herhangi bir ifadeye bulunma ihtimalinden kaçınılmasıdır. Böylece, okuyucu tartışmayı bütünüyle gerçekleştirdiği gibi okurken, akılda kalan herhangi bir soru işareti de olmayacaktır. Ayrıca, yine çalışmanın bütününden farklı olarak, burada, olayın öznesi parlamenter olmaya hak kazanmış bir kadın olduğu için, erkek parlamenterlerin konuşmalarına da yer verilmiştir. Son olarak, çalışmanın bu bölümünün giriş kısmında, bulguların aktarımı sırasında milletvekillerinin mensubu oldukları siyasi partilerin isimlerinin anılmasından kaçınılacağına değinildiği üzere, burada da nesnellığın zedelenmemesi adına, söz konusu bulguların aktarımında siyasi parti isimleri “(…)” ile gizlenmiştir.

MİLLÎ EĞİTİM BAKANI METİN BOSTANCIOĞLU (Sinop)- Mayoyla gelebilir mi, mayoyla?!

BAŞKAN- Bana bağıрма! Bak, ben bağırtıya gelmem; anladın mı!

MİLLÎ EĞİTİM BAKANI METİN BOSTANCIOĞLU (Sinop)- Sayın Başkanım...

BAŞKAN- Müsaade ederseniz... Hukuku neyse onu teklif ederim. ((...)) sıralarından sıra kapaklarına vurmalar, gürültüler)

MİLLÎ SAVUNMA BAKANI HİKMET SAMİ TÜRK (Trabzon)- Ya bu üyeyi dışarı çıkarınız ya da sizin tutumunuz hakkında söz istiyorum. Usul hakkında...

BAŞKAN- Elbette ki usul hakkında, olacak; yani, usulsüz mü oluyor!.. ((...)) sıralarından sıra kapaklarına vurmalar, gürültüler)

5.- Başbakan Bülent Ecevit'in, (...) İstanbul Milletvekili Merve Safa Kavakçı 'nın türbanlı olarak Genel Kurul salonuna girmesi nedeniyle konuşması

BAŞBAKAN BÜLENT ECEVİT (İstanbul)- Bir dakika müsaade edin... Burada, bir hükümet başkanı olarak önemli bir konuda söz istiyorum; lütfen bunu dikkate alınız.

MİLLÎ EĞİTİM BAKANI METİN BOSTANCIOĞLU (Sinop)- Söz istiyor, söz!.. Hükümet başkanı olarak söz istiyor...

BAŞKAN- Peki, Hükümet Başkanına söz vereyim.

BAŞBAKAN BÜLENT ECEVİT (İstanbul)- Sayın Başkan, değerli milletvekilleri; Türkiye'de, hanımların giyim kuşamına... ((...)) sıralarından gürültüler) Türkiye'de, hanımların giyim kuşamına, başörtüsüne, özel yaşamlarında hiç kimse karışmıyor; ancak, burası, hiç kimsenin özel yaşam mekânı değildir; burası, devletin en yüce kurumudur. ((...)) sıralarından "Bravo" sesleri, alkışlar; ((...)) sıralarından gürültüler) Burada görev yapanlar, devletin kurallarına, geleneklerine uymak zorundadırlar. Burası, devlete meydan okunacak yer değildir. ((...)) sıralarından "Bravo" sesleri, alkışlar; ((...)) sıralarından gürültüler) Lütfen, bu hanıma haddini bildiriniz! ((...)) sıralarından alkışlar; ((...)) sıralarından gürültüler)

KAMER GENÇ (Tunceli)- Sayın Başkan, şu kadını çıkarın buradan lütfen. Başörtüsünü çıkarsın!.. Bu, laik cumhuriyete başkaldırmadır. ((...)) sıralarından alkışlar) Başının örtüsünü çıkarsın!.. ((...)) sıralarından "Teamülü var bu Meclisin" sesleri) Bu, cumhuriyete başkaldırmadır; bu, laik cumhuriyete başkaldırmadır.

BAŞKAN- Laik cumhuriyetle ne alakası var birader yani şunun...

MİLLÎ EĞİTİM BAKANI METİN BOSTANCIOĞLU (Sinop)- Teamüle aykırı... Teamüle aykırı...

BAŞKAN- Neyi teamüle aykırı?..

MİLLÎ EĞİTİM BAKANI METİN BOSTANCIOĞLU (Sinop)- Sayın Başkan, teamüllere aykırı bu durum. Bugüne kadar bu kıyafetle hiç kimse girebildi mi?! Derhal dışarı çıkarın!

MİLLÎ SAVUNMA BAKANI HİKMET SAMİ TÜRK (Trabzon)- Kaç yıldır parlamentersiniz; böyle bir şey gördünüz mü?!

BAŞKAN- Ee, bugüne kadar gelmedi, bugünden sonra da... ((...)) sıralarından ayakta alkışlar)

KAMER GENÇ (Tunceli)- Sayın Başkan, lütfen, ara ver ve bu kadını dışarıya at! Böyle olmaz efendim!"

Baş örtüsü karşıtı olmayan söylemleri bulunduğu tespit edilen kadın milletvekillerinin temel vurgusu, kadınların kendi bedenlerine dair kararları almaya yalnızca kendilerinin yetkili olduğu, bu konuda kişinin kendisinden başka kimsenin söz hakkı

olmadığıdır. Bu bağlamda, kadınların kamusal alana karışırken, baş örtüsü kullanımı da dahil olmak üzere ne giyip ne giyemeyeceğine dair tartışmaların en basit haliyle bir insan hakkı ihlali olduğuna değinilmektedir. Ayrıca milletvekilleri, baş örtüsü kullanan kadınların toplumsal yaşamda salt kadın olmaktan daha fazla negatif ayrımcılığa maruz kaldığını da belirtmektedirler. Zira bir yandan -çoğu zaman- parçası oldukları geleneksel aile yapısı içinde, kamusal alana bireysel anlamda dahil olma hakları için mücadele ederken, öte yandan içine karışmak için mücadele ettikleri kamusal alanda kılık kıyafetleri konusundaki kararları nedeniyle bir dışlanma halini deneyimlemektedirler. Bu bağlamda, yapılan en temel vurgulardan bir tanesi, Müslüman kadınların yürüttüğü hak mücadelesinin, kadın hakları hareketinden bağımsız ele alınamayacağıdır. Bununla ilgili bir konuşma kaydı örneği şöyledir:

“Gelenegin pekiştirdiği erkek egemen ideoloji, kadınlar tarafından sorgulanmaktadır. Dün, beden üzerinden inşa edilen söylemin gereği olarak açılarak kamusal alana müdahil olan kadınlar, bugün, kapanarak kendi iradeleriyle kamusal alana müdahil olmanın mücadelesini vermekteler. Dinî referanslı kadın hareketlerinin, en az resmî söylemi savunan kadın hareketleri kadar sivil, bireysel kimliğe daha çok vurgu yapan bir yönü olduğunu gözden kaçırmamak gerekiyor.” (İzmir Milletvekili Nükhet Hotar, 04.12.2003)

Kadın milletvekilleri, baş örtüsü kullanımının, kadınların kendi bedenlerine dair kararları kendilerinin alma özgürlüğü kapsamında olduğunu belirtmektedirler. Bu bakımdan, vekiller, baş örtüsü kullanımının tartışma konusu olmasının, açık bir insan hakkı ihlali olduğuna dair beyanlarda bulunmaktadır. Kadın milletvekilleri söylemlerinde, bu ayrımcılığın, zaten bir kadın olarak toplumsal yaşamda eşitsizliğe maruz kalan kadınlar açısından, daha fazla eşitsizliğin deneyimlenmesi anlamına geldiğinin üzerinde durmaktadır. Zira tartışma konusu olan kadınların, birer birey olarak eşitlik hakları için iki farklı alanda mücadele yürütmeleri gerekmektedir. Bir yandan, üyesi oldukları geleneksel aile yapısı içinde kadının kamusal alana bireysel anlamda dahil olma hakları için verilen bir mücadele söz konusuysen, öte yandan, içine karışmak için mücadele verdikleri kamusal alanda kılık kıyafetleri konusundaki tercihleri nedeniyle dışlanma hali söz konusudur.

Hatırlanacak olursa, “1.3.4. Sessizlik dönemi ve “kurtulmuş, ancak özgürleşmemiş kadınların” yeniden uyanışı” başlığı altında, baş örtüsü kullanımı özgürlüğü ve Türkiye’de Müslüman kadınların durumu ile ilgili ayrıntılar aktarılmıştı. Eraslan (2002), Müslüman kadınların parçası oldukları toplumsal gruplar içerisinde, ikincil rolün biçildiği ve kültürel kodlar nedeniyle özel alana itilmiş bireyler olduğunu ve

ancak baş örtüleri ile kamusal alana dahil olabildiklerini belirtmektedir (ss. 239-40). Bu bağlamda, baş örtüsü kullanan kadınlar, kamusal alana dahil olmak istediklerinde, karşılaştıkları siyasi kökenli toplumsal sorunlar, bir kadın olarak hem muhafazakâr aile yapısı içerisinde hem de toplumsal yaşamın diğer tüm alanlarında karşılaştıkları cinsiyete dayalı ayrımcılıkla birleşmektedir. Başka bir ifade ile, baş örtüsü kullanan kadınlar için iki yönlü ayrımcılık söz konusu olmaktadır (Eraslan, 2002, ss. 239, 53). Kadın milletvekillerinin, baş örtüsü kullanımı özelinde, yukarıda ifade edilen beyanları, konuyla ilgili literatür ile paralellik göstermektedir.

Parlamento da dahil olma üzere, kamuya ait çalışma ve eğitim mekanlarında baş örtüsü kullanımının laiklik ilkesini ve demokrasiyi zedeleyeceği yönündeki savlara, kadın vekillerce getirilen açıklamalar ise demokrasinin temelinde çoğulculuk ilkesinin yattığını hatırlatan bir nitelik taşımaktadır. Bu bağlamda, kadın temsilciler giyim kuşam konusunda kadın yurttaşların önüne konan engellerin kaldırılmasının demokrasinin gereği olduğu vurgulamaktadırlar.

“Kadınlara haksızlık yapılıyor; ama, genelde, başörtülü kadınlara daha büyük haksızlık yapılıyor. Modern dünyada, artık, kamu alanı farklı kimliklere açılmış durumda; etnik kimlik olabilir, dinî kimlik olabilir. Herkes kendi inanç sistemi ve kültürel değerleriyle birbirine tahammül edecek, bir arada yaşayacak. Demokrasinin dayandığı çoğulculuk, bunu icap ettiriyor. Türkiye’de bir başörtüsü kavgası yapılıyor. Geleneksel olan başörtüsüne "evet" ama, ideolojik olan başörtüsüne "hayır" deniliyor. Geleneksel başörtüsü, tarladaki çiftçi kadını, fabrikadaki işçi kadını, evdeki temizlikçi kadını temsil ediyor. Bir de muhafazakâr bir aileden ve muhafazakâr bir çevreden gelmekle birlikte, o geleneksel kalıbı kıran, bireyselleşen, kendisine biçilen ana ve eş konumunu aşan bir kadın tipi var. O kadın, geleneksel başörtüsünü, diğer geleneklerle birlikte fırlatıp atıyor. Okumak istiyor, doktor olmak istiyor, mühendis olmak, gazeteci olmak, belediye meclisi üyesi, belediye başkanı, milletvekili, başbakan olmak istiyor. En azından, hiç değilse, kocasının yanında o da söz sahibi olmak istiyor. Bu gelişme, esas itibarıyla, muhafazakâr kadının özgürleşmesi, erkeğinin yanında veyahut cemiyet içerisinde bir kimlik, bir şahsiyet kazanmasıdır. (...) Türkiye’de, geleneklerden koparak, özgürleşen, modernleşen kadınların, yine ne tesadüf ve ne acı ki, özgürleşme, çağdaşlaşma adına önu kesiliyor. Üniversite kapılarında önu kesiliyor, Meclis Genel Kurulunda önu kesiliyor, Meclisin çay bahçesinde dahi önu kesiliyor. (...) Onlara, cemiyet içerisinde, bilgileriyle mütenasip bir hayat hakkı verilmiyor. Ya inançlarını terk edecekler ya da işlerini ve okullarını. (...) Bir yanda, başörtülü olmakla birlikte, geleneklerinden koparak, şahsiyetini önplana çıkararak çalışmak isteyen, bu toplumun sorumlu bir ferdi olmak isteyen kadın, bir yandan çağdaşlaşma adına, onun önünü kesip tekrar "harem"e göndermeye çalışan insanlar. Bu, böyle gelmiş; ama, böyle gider mi?” (İstanbul Milletvekili Nazlı Ilıcak, 17.11.1999)

“Öğrencilerin kendi bilinçlerini oluşturma ve giderek özgür bireyler olarak yaşama katılmalarına imkân sağlanması bağlamında üniversitelerimiz, kişinin topluma kazandırılmasında ve aydın insanların yetiştirilmesinde kendinden beklenen öncülüğü yerine getirmekle görevlidir. Tam da bu noktada toplumsal gelişmenin doğrudan bağlı olduğu yükseköğrenim hakkı önündeki ihlaller hakkında, biraz düşünmemiz, biraz da empati yapmamız gerekmektedir. (...) Örneğin, fakülteyi birincilikle bitiren kızının diploma törenini izlemekten sadece kılık ve kıyafetinden dolayı mahrum bırakılan bir

anneyi, hiçbir sorun yaşamadan üniversite eğitimine devam eden ancak bitirme sınavı gününde giyim tarzına müdahale edilen bir genç kızın yaşadıklarını, sadece giysi tercihinden dolayı aşağılanan, cahil, dışlanmış muamelesi gören genç kızların, kadınların resimlerini de bilmek gerekiyor, aynı duyarlılığı onlara da göstermek gerekiyor. (...) Laiklik ilkesi, ifadesini Anayasa'nın 2'nci maddesinde bulur. Anayasa'nın 2'nci maddesine göre Türkiye Cumhuriyeti, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir. Kalkınma, bilim ve demokrasiyi içselleştirme çabasıdır. Bunlar ise ancak ve ancak özgür ortamlarda gelişebilir. Bu özgürlüğün temel güvencelerinden birisi de laikliktir. Laikliğin özümsemesi, onun anlaşılmasına bağlıdır. Laiklik, ister doğal isterse toplumsal olsun, her tür olay ve olgu karşısında nesnel bir tutum takınmak, hiçbir etkiye, önyargıya kapılmadan gerçeği olduğu gibi algılayıp tarafsız olarak incelemektir. Bu ise bilimsel anlayıştan başka hiçbir şey değildir. (...) Bir kez daha ilan ederiz ki, ben ve grubum, demokrasiden ve cumhuriyetten yana taraftır. Sosyal devlet ilkesi ve hukuk devleti ilkesinden yana taraftır ve özellikle laiklik ilkesinden yana taraftır. (...) Bizler, sürekli evrim ve gelişme sürecinde bugünümüzü ve yarınımızı korkular üzerine kurmayalım. Çocuklarımıza ve gençlerimize, kırılmayı ve korkmayı değil, umudu, güveni ve cesareti öğretilim. Bu gökyüzü ve bu topraklar, farklılıklarımızı kucaklayarak kardeşçe yaşamımızı sağlayabilecek kadar şefkatlidir. Ben ve grubum, bir ağaç gibi tek ve hür ve bir orman gibi kardeşçe yaşayacağımıza yürekten inanıyoruz.” (İstanbul Milletvekili Ayşe Nur Bahçekapılı, 06.02.2008)

“Demokrasi her iki lafın birisinde "demokrasi, demokrasi" diyerek olmuyor. Bunu iyi anlamak lazım. Demokrasi ancak kararlarımızda demokratik olmakla, bu da başkalarının haklarına saygı göstermekle oluyor. (...) Bizim kızlarımızın en temel haklardan olan eğitim-öğrenim hakları kısıtlanmış durumda. On binlerce kızın tamamı art niyetleri olan bir grup gibi görülmekte. Onlar bir grup filan değiller. Onlar farklı evlerden gelen, farklı zevkleri, farklı hayatları, farklı siyasi tercihleri olan birer şahsiyetler. (...) En büyük hatalarımızdan biri, onları tanımadığımız için onlara ön yargıyla davranmamız. Tanımadığımız, anlamadığımız insanlar bizleri korkutmamalı. Birlikte yaşadığımız insanları tanımamız veya beğenmemiz şart da değil, ama onlara saygı duymamız şart ve demokrasinin gereği. Kendi yersiz endişelerimizden ötürü onları kısıtlamaya çalışmamız demokrasiden taviz vermemiz demektir. Demokrasiden bir taviz vermeye başladığı mı onun da sonu gelmez, gün gelir bu tavizler bizi incitir. Komşumun kızı her ne sebeple olursa olsun okuluna gidemiyorsa benim vicdanım sızlıyor, üzüliyorum. Komşumun kızının okula gidip gidememesi burada benim, sizin sorunuz olmayacaksa kimin sorunu olacak? Komşumun kızının sorununu burada ben, siz çözmeyeceksek buralara niye geldik? Her şeyin başı eğitim demiyor muyuz? Bizi çağdaş medeniyet seviyesine, refaha kavuşturacak en önemli yol eğitim demiyor muyuz? Kızlar okula gitsin diye kampanyalar yapmıyor muyuz, başlılarda bulunmuyor muyuz? Daha çok okullaşma sağlamak için seferber olmuyor muyuz? Kendi çocuklarımıza iyi eğitim vereceğiz diye hiçbir fedakârlıktan kaçınıyor muyuz? Kendi çocuklarımız için hak gördüğümüz şeyleri komşumun kızı için nasıl hak görmeyebiliyoruz? Biz eğitim konusunda bu kadar duyarlı bir millet iken, bazı kızları, en doğal temel hakları olan bireysel tercihlerinden dolayı niye eğitimden mahrum etmeye çalışıyoruz, niye cezalandırıyoruz? Vicdanımız buna nasıl elveriyor? Ellerin çocukları başka ülkelerde istedikleri kıyafetlerle, istedikleri okulda, istedikleri konularda okuyorlar; birlikte eğleniyorlar, birlikte öğrenip, birlikte yarınlarını şekillendiriyorlar. Kimse kimsenin kılık kıyafetini dert etmiyor, ardında art niyet aramıyor. Farklılıkların zenginlik olduğunu öğrenmişler, bundan yararlanmaya bakıyorlar; birbirlerinden öğreniyorlar, ufuklarını genişletiyorlar. Çocuklarımıza farklılıklarıyla bir arada yaşamının mümkün olduğunu ve bunun çok büyük bir zenginlik olduğunu öğretmeliyiz. Herkesi kendilerine benzetmeye çalışmamalarını, herkesi oldukları gibi kabul etmelerini öğretmeliyiz. Biz ise kendi çocuklarımızı aynı okula sokmamaya, bir araya getirmemeye çalışıyoruz. Yasaklar koyup, yasakları da cansiperane savunuyoruz. Farklılıklara tahammülsüzlüğümüzü öğretiyoruz, farklı olandan korkmayı öğretiyoruz; hem ufuklarını daraltıyoruz hem kafalarını genç yaşta olan yanlış yasak kavramlarıyla, üstünlük-ezilik kavramlarıyla, çeşitli korkularla şekillendiriyoruz. Sonra da bu şekiller yerleşiyor, demokrasi, insan hakları gibi konuları kavramaları çok zor

oluyor. Bütün bu yasak konuları, insan hakları ihlalleri hepimizin çocuklarını çok olumsuz şekilde etkiliyor. (...) Bu yasaklar, kılık kıyafete karışmalar, bize, hem kısa vadede çocuklarımızın, ailelerinin acı çekmelerine hem de uzun vadede tüm toplumumuzun gelişmesine mal oluyor. (...) Çözüm çok basittir, bir temel hakkın tanınması kadar basittir. Çözüm için de tek çaremiz, tavizsiz, amasız, fakatsız demokrasidir. Toplumumuzun bir kesiminin tercihleri benimkinden farklıdır. Farklılığın sebebi ne olursa olsun, bizim yapacağımız tek şey, tercihleri farklı insanların da benimle aynı hak ve özgürlüklere sahip olduğunu kabul etmektir. Kanun, kural ve yönetmeliklerimizi bu özgürlüğü yansıtacak şekilde düzenlemektir. Birbirimizin kendimiz için seçtiğimiz kılık kıyafetlerine saygı göstermektir. Beğenmek demiyorum, birbirimizin kılık kıyafetini beğenmek zorunda değiliz, ama saygı göstermek zorundayız, tabii kendi kılık kıyafetimize, kendi seçimlerimize saygı görmek istiyorsak. Onlar benim seçimime saygı gösterebilir ama ben hele bir düşünüyüm demek olmuyor. Ona demokrasi denmiyor. Öyle toplumlar geliyemiyor, dünyayla entegre olamıyor, yalnız ve zayıf kalıyorlar.” (İstanbul Milletvekili Nursuna Memecan, 06.02.2008)

4.1.2.5. Kadın sağlığı

Kadın milletvekilleri yasama faaliyetlerine, sağlık politikalarının alanına giren sorunları da konu etmiştir. İstatiksel açıdan kadınların doğumda beklenen yaşam süresi, erkeklerden daha yüksek olmakla birlikte, kadınlarda multimorbidite (ikiden fazla kronik rahatsızlık) görülme oranı da daha yüksektir. Bu bağlamda, milletvekilleri, kadınların sağlık hizmetlerine erişimi ile ilgili sorunların yanı sıra, kendileri için farklılaştırmış yaygın sağlık hizmetlerine olan ihtiyacı vurgulamaktadırlar. Gençlik çağındaki kadınlar için ise halen yüksek oranlarda seyreden anne ölümlerinin varlığına dikkat çekilmektedir. Bir diğer sorun alanı da rahim ağzı ve meme kanseri gibi hastalıklarda erken tanı ve tedavi için yaygınlaşması gereken kanser taramaları olarak ifade edilmektedir.

“Toplam nüfusun yarısına yakınına oluşturan kadınlar için temel sorun alanlarından biri de kadın sağlığıdır. Bebeklikten başlayarak adolesan, erişkin dönem ve menopoza ve menopoza sonrası dönemde toplumsal cinsiyet rollerinin yansımalarını hastalık/ölüm nedenleri ve yaşa göre mortalite hızları gibi temel göstergelerden izleyebilmek mümkün olmaktadır. Yaşam kalitesi ile ilgili göstergelerden biri olan doğuştan beklenen yaşam süresi kadınlar için artmakla birlikte her iki cinsiyetinde eşit hizmet aldığı gelişmiş ülkelerden düşüktür. Adolesan çağından başlayarak her dönemde daha fazla sağlık hizmetine gereksinim duyan kadın için hizmet açığı erkeklere göre daha fazladır.” (İstanbul Milletvekili Güldal Akşit, 10.02.2005)

“Ülkelerin kalkınmışlığının, gelişmişliğinin uluslararası ölçütlerinin başında o ülkenin sağlık göstergeleri gelir. Bu sağlık göstergelerinin en önemlisi ana-bebek-çocuk ölüm hızı oranlarıdır. Ne yazık ki ülkemiz bu sağlık göstergeleriyle kötü performans sergilemektedir. Son yıllarda düşüşler görülmesine karşın ana-bebek-çocuk ölüm hızlarımız hala çok yüksektir. Tüm Avrupa ülkeleri arasında en yüksek-en kötü değerlere sahip ülke biziz. (...) Ülkemizde ana ölüm hızı oralarımız hakkında sağlıklı bir istatistiksel bilgi bile bulunmamaktadır.” (İzmir Milletvekili Canan Arıtman, 29.03.2006)

“Sağlık hizmetlerinin de cinsiyeti var arkadaşlar. Dünyada biz bu resimde utanç hanesindeyiz. Örneğin birinci basamakta kanser tarama oranlarında kadınların yalnızca yüzde 15’i rahim ağzı kanseri taramasından geçmiş, OECD ortalaması ise yüzde 59. Aynı şekilde meme kanseri yönünden de 27,3, OECD’de yüzde 61,5.” (İstanbul Milletvekili Filiz Kerestecioğlu, 12.12.2015)

Kadın milletvekillerinin yukarıda sayılanlardan başka, sağlık alanındaki kadın sorunlarını dile getirdikleri yasama faaliyetleri daha çok nüfus politikalarıyla ilişkilidir. 2000’li yıllara kadar, Türkiye’de anti-natalist nüfus politikaları izlenirken daha sonra bu politikaların tam tersine döndürüldüğünü ifade eden milletvekilleri, kadınların kendi bedenleri ve doğurganlıkları üzerinden politika üretilmesinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmişlerdir. Bu konuyla doğrudan bağlantılı olarak ücretsiz kürtaj hizmetine erişim ile ilgili de sorunlar yaşandığı gündeme taşınmıştır.

“2005 yılı bütçe tasarısında çok enteresan düzenlemeler var. Karısı çalışmayan memura maddi destek var, çocuk sayısı arttıkça orantısız artan destekler var. Yani, karısını çalıştırmayıp evde oturtan, ha bire çocuk sayısını artıran memur ödüllendirilecek (...) Kırk yıllık devlet politikası olan antinatalist politikalarından geriye dönüş söz konusu. Çok çocuk sahibi olmak teşvik edilmeye başlanıyor. Kadının iş yaşamına katılımının artırılması gerekirken, kadını evde oturmaya teşvik ediyorsunuz.” (İzmir Milletvekili Canan Arıtman, 27.10.2004)

“Meclise sunulan asgari geçim indirimi yasa tasarısının çok çocuklu ailelere vergi indirimi getirilmesi kamuoyunda ciddi tepkilere yol açmıştır. Buna göre; Türkiye’de aile planlamasının yapıldığı dikkate alınır, bu tasarının yasalaşması sonucunda yıllardır uygulanan aile planlaması çalışmaları boşa gitmiş olacaktır. Bu konuda Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanı olarak ne gibi bir çalışmanız olacaktır? Geçim indirimi adı altında sağlanacak destekle kadın çok çocuk doğurmaya, evde oturmaya teşvik edilip, sosyal hayatın dışına itilmektedir. Kadın Sivil Toplum Kuruluşlarının tasarıyla ilgili görüşleri alınmış mıdır?” (Aydın Milletvekili Özlem Çerçioğlu tarafından Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanı’na yöneltilen yazılı soru önergesi, 30.01.2007)

“Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı tarafından yapılan araştırmada; İstanbul’da bulunan 37 kamu hastanesinden sadece 3 hastane kürtaj yaptıklarını, geri kalan hastaneler ise kürtajın yasak olduğu ve devlet yasağından dolayı yapamadıkları yönünde görüş belirtmiştir. Araştırma sonucunda yasal bir uygulama olan kürtajın, iktidarın baskısı nedeniyle ya tamamen yasak ya da sadece birkaç özel hastanede yapılabildiği ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda; Sağlık Bakanlığı olarak özel ve kamu hastanelerinde kürtaj uygulamasının yasaklanmasına dair bir talimatınız bulunmakta mıdır? Bulunmamakta ise bu hastanelerde yasal sınır olan 10 haftaya kadar kürtajın yapılmamasının gerekçesi nedir? Sağlık Bakanlığı olarak bu yönlü bir talimatınız yok ise, söz konusu araştırmaya konu olan kamu ve özel hastanelerine ilişkin bir inceleme başlatacak mısınız?” (Diyarbakır Milletvekili Nursel Aydoğan tarafından Sağlık Bakanı’na yöneltilen yazılı soru önergesi, 11.02.2015)

“Kürtaj hakkı mücadelesi; çocuk istemediği halde hamile kalan her kadının, gebeliğine son vermek için kürtaj olma hakkını savunarak (...) kişinin kendi bedenine dair verdiği karar ile ilintili bu mücadele oldukça geç kazanılmış ve sınırlı bir hakka dönüşmüştür. Nitekim hala pek çok ülkede yasal nitelik kazanmamış olup yine suç olarak addedilmeyen ülkelerde ise kürtaja hak tanıyan yasalar tam olarak uygulanmamaktadır. (...) sağlık hizmetlerindeki özelleştirme ve sosyal harcamaların kapsam dışı bırakılması yani kürtaj

için ayrılan ödeneğin kesilmesi kadınların sağlıksız ortamlarda kürtaj olmalarına yol açmakta (...) kadın sağlığını ciddi derecede olumsuz etkilemekte ve yaşamını tehlikeye atmaktadır. (...) Türkiye’de istenmeyen gebeliklerin istemli olarak sonlandırılmasına yasal olanak sağlanması anne ölüm hızının düşmesine katkı sağlamış ve bu oran 1970’lerden 2000’lerin ortalarına, 100 bin canlı doğumda 250’den 26’ya kadar düşmüştür. Bu bahisle kürtaj hakkı yasalar nezdinde tanınmış iken uygulamada da bunu destekleyici sosyal düzenlemelerin yapılması önem arz etmektedir.” (Adana Milletvekili Meral Danış Beştaş, 29.03.2016)

4.1.2.6. Kadın tutukluların temel insani hakları

Toplumsal yaşamın her alanında görülen cinsiyet eşitsizliği ve kadına yönelik negatif ayrımcılıklar gözaltı ve tutukluluk durumundaki kadınları dışarıda bırakan bir sorun değildir. Bilakis, bu özel durumlar kadınların yaşadığı ayrımcılığı daha da arttırmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye, kadına yönelik her türlü şiddet ve kötü muamele eylemini yasaklayan Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi, İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele ya da Cezaya Karşı Sözleşme, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ve Çocuk Hakları Sözleşmesi de dahil olmak üzere, uluslararası insan hakları standartlarının belirlendiği sözleşmelerin imzacısı olarak, kadınları ve çocukları gerek toplum içerisinde zarar görebilecekleri eylemlere karşı ve gerekse kamu personelinin uygunsuz ve insanlık dışı muamelelerinden koruyacağını taahhüt etmiştir (Uluslararası Af Örgütü, 2003, ss. 20-1).

Yasama faaliyetleri incelenen kadın milletvekilleri, kadın tutuklu ve hükümlülerin karşı karşıya olduğu sorunların başında işkence ve insanlık dışı muamele kapsamında değerlendirilen çıplak aramaların yapıldığını gündeme taşımışlardır. Bununla birlikte, fiziksel ve psikolojik şiddet yoluyla da işkence yapıldığına dair iddialar da mevcuttur.

“Bergama M Tipi Cezaevinde 30’a yakın siyasi kadın tutuklunun yeni yapılan Aliğa Kadın Cezaevi’ne sevkleri sırasında soyunarak aranmaya karşı çıktıkları için gardiyanlar tarafından darp edildiği iddia edilmiştir. (...) Bu bağlamda; İddia edildiği gibi kadın mahkumlara uygulanan bir şiddet var mıdır? Mahkumlar sevkten önce ve sevk edildikten sonra sağlık kontrolünden geçiriliyorlar mı? Sevkler esnasında mahkumların soyulması gibi bir uygulama kanunlarda mevcut mudur?” (Diyarbakır Milletvekili Nursel Aydoğan tarafından Adalet Bakanı’na yöneltilen yazılı soru önergesi, 22.02.2012)

“İşkence: "Sistemik işkence yok" derler genel olarak, bilakis sistemik işkence vardır. Sistemik işkenceyi de katbekat kadınlar görüyor. Neden mi? Kadın cezaevine girer girmez, tutuklu ya da hükümlü olarak, herkesin olduğu gibi kadın da girdiği andan itibaren aşağılanmaya başlıyor, görevlilerin önünde çırılçıplak soyma ve arama yoluyla. Ya, bunu kadınlara neden yapıyoruz? Birinci maddemiz şu: Soymayacaksınız! Soyulmak, herkesin önünde çırılçıplak soyulmak bir işkencedir. Girişte, karşılamada çırılçıplak soyunuyorsunuz. "Kadının vücut boşluklarının aranması" diye bir ifade var; herkesin yorumuna bırakıyorum! (...) bir not daha geldi önüme, onu sizinle paylaşmak istiyorum.

Bir kadın mahkûm? Kadın cezaevi içinde bir kadının ağzından cezaevi -daha doğrusu- cezaevi içerisindeki muamele şöyle tanımlanıyor: "Canınız nereden acıyacaksa oraya vururlar." diyor. "Canınız nereden acıyacaksa oraya vururlar." lafını manevi olarak düşünmeyin çünkü bu kadın sezaryen dikişlerine vurulmuş bir kadın. Fiziki, maddi acıdan bahsediyoruz." (İstanbul Milletvekili Melda Onur, 11.10.2012)

"Değerli milletvekilleri, pek çok hak ihlallerinin yaşanmakta olduğu cezaevleri de kadınlar ve LGBT bireyler açısından ayrımcılığın yoğunlaştığı, baskı ve zulmün arttığı mekânlardır. Zorla çıplak arama uygulaması, cinsel taciz ve şiddet bu alanda en çok karşımıza çıkan uygulamalardır. Yapılan fiziksel ve psikolojik şiddete kadın tutsaklar tarafından direnç gösterildiğindeyse hücre cezası verilmekte ya da tutsakların ceza süresi uzatılmaktadır. Çıplak arama uluslararası sözleşmelerce insan onuruna aykırı olarak tanımlandığı hâlde Türkiye cezaevlerinde bu uygulama hâlen sürmektedir." (Şırnak Milletvekili Selma Irmak, 14.12.2014)

Cezaevlerinde kalmakta olan kadınlarla ilgili dile getirilen bir diğer sorun, cezaevlerinin kadın ve çocuk sağlığı açısından uygunsuz ortamlar olmasıdır.

"Değerli milletvekilleri, ceza infaz kurumları devletin denetimi altında ve oradaki insanların da başta yaşam hakkı olmak üzere tüm hak ve özgürlükleri devletin güvencesi altındadır. Ancak şunu biliyoruz ki: Toplumda var olan eşitsizliğin, devletin erkek egemen yapısından, toplumun erkek egemen yapısından kaynaklı var olan eşitsizliğin en çok hissedildiği alanlardan biri de ceza infaz kurumlarıdır. (...) belki en öncelikli olarak dikkate almamız gereken kadın tutuklu ve hükümlüler açısından, hamile iken tutuklanan ve daha sonra hüküm yiyen kadınlar açısından söz konusu olan sorunlar ki bu kadınlar çok sağlıksız koşullarda doğum yapmak durumunda kalıyorlar ve zaten bebek sağlığı açısından da ana çocuk sağlığı açısından da herhangi bir özel ortam, özel bir mekân yaratılmadığı için o sağlıksız koşullarda birçok ana çocuk sağlığı açısından birçok sorunun yaşandığı gerçeğiyle de karşı karşıyayız. Kaldı ki yine cezaevlerinde çocuklarıyla birlikte kalmakta olan kadınlar var, bu kadınların hem bir anne olarak yaşamış olduğu sorunlar var hem de, çocuk açısından dikkate aldığımızda, çocukların sağlık ve sosyal gelişimi, yine fiziksel gelişimi ve beslenmelerinden, eksik beslenmelerinden kaynaklı yaşamış oldukları sağlık sorunlarını ve tabii ki bir cezaevi ortamında, kapalı mekân içerisinde yaşamlarını idame ettiriyor olmalarından kaynaklı çocuğun psikolojisi açısından değerlendirmemiz gerekiyor." (Batman Milletvekili Ayla Akat Ata, 11.10.2012)

Bir diğer problem alanı, cezaevlerinden anneleriyle birlikte kalan çocuklardır. Kadın milletvekilleri, tutuklu ve hükümlü olan çocuklu kadınların, çocuklarının temel ihtiyaçlarını karşılayamadıklarını ifade etmekte ve bu çocukların sosyal ve kültürel ihtiyaçları da dahil olmak üzere, hak ve özgürlükleri konusunda özel politikaların geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar.

"Ülkemizdeki cezaevlerinde bulunan kadın tutuklu ve hükümlüler ile çocukların yaşam koşulları ve sorunlarının tespiti ve sorunlarının çözümü doğrultusunda çaba harcamak gerekmektedir. Kadın tutuklu ve hükümlüler ile çocuklarının sorunlarına cezaevindeyken çözüm bulmanın dışında cezaevinden çıktıktan sonra da barınmaları, eğitimleri ve iş olanakları konusunda çaba harcamak sosyal devlet ilkesi gereği. Bu çerçevede; Cezaevinde bulunan tutuklu ve hükümlü kadınların çocuklarına kurumunuz bünyesindeki kreş ve yetiştirme yurtlarında nasıl hizmetler verilmektedir? (...) Bu hizmetlerden yararlandırılamayan çocuklar var mıdır? Varsa neden yararlandırılamamaktadır? Cezaevindeki tutuklu ve hükümlü kadınların çocuklarının eğitim hakları (kreş, anaokulu, ilkökul...), sosyal ve kültürel ihtiyaçları karşılanmakta mıdır? Çocuklar için psikolojik

destek verilmekte midir?" (Uşak Milletvekili Dilek Akagün tarafından Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı'na yöneltilen yazılı soru önergesi, 25.11.2011)

"700 civarında bebek ve çocuk şu anda cezaevlerindedir. Ve bunların pek çoğu imkânsızlıklara sahip ve yoksul kadınlar ve herhangi bir geliri, getirisi olmayan insanlar. Nice bebekler var ki mamalarını alamıyor anneleri, bezlerini alamıyorlar. Nice kadınlar var ki bırakın, yiyecek, içecek ihtiyacını karşılayabilmelerini ped ihtiyaçlarını dahi karşılayamıyorlar arkadaşlar. Burada silahla, savunmayla ilgili milyar liralık bütçeler konuşulurken cezaevlerine atılan kadınların, bebeklerin ve çocukların karşılanamayan ihtiyaçlarının da karşılanması gerektiği noktasında herkesin hassas olması gerekiyor." (İstanbul Milletvekili Hüda Kaya, 21.12.2017)

Kadın milletvekillerinin cezaevlerindeki kadınlar ile ilgili olarak gündem oluşturmaya çalıştığı son konu, nefsi müdafaa nedeniyle tutuklu ve hükümlü kadınlardır. Bu konudaki bulgulara şiddet, tecavüz, zorla evlendirme ve cana kast gibi insanlık dışı saldırılar karşısında kendilerini korumak için suç işlemek zorunda kalan kadınlara hiçbir ceza indirimi uygulanmazken, kadın cinayetleri, kadına yönelik şiddet, cinsel dokunulmazlığa karşı işlenen suçlar konusunda yargılanan erkeklere uygulanan haksız tahrik ve iyi hal indirimlerinin, yargının suç ve suçluya karşı cinsiyetçi yaklaşımının bir göstergesi olduğu yönündeki vurgular hâkim durumdadır.

"Suça dair cinsiyetçi yaklaşım biçimi, cezaevlerinde de en fazla kadınları etkilemektedir. Cezaevlerindeki kadınların büyük bölümü, iç ve dış baskılar, iftira, taciz, istismar, tecavüz, dayak, erke ve kendinden büyük erkeklerle evliliğe zorlama ve şiddetten kurtulma güdüsüyle suç işlemektedirler. Öğretim düzeyinin ve ekonomik bağımsızlık oranlarının düşüklüğü kadının suç işlemesinde önemli etkidir." (Bursa Milletvekili Sena Kaleli, 08.03.2012)

"Kadın suçluluğu üzerinde çalışanlar, kadın suçlarının büyük bir kısmının adam öldürme suçu olduğunu ve bu suçlardan birinci derece yakınlara karşı işlendiğini bilirler. Yani kadın suçluluğunun temelinde açıkçası kadına yönelik şiddet, taciz ve benzeri olaylar var. (...) Örneğin Nevin Yıldırım kendisine şiddet uygulayan, tecavüz eden adamı öldürdüğü için aslında bir meşru müdafaa durumu yaşandı ama bırakın mahkemenin bu durumu böyle değerlendirmesini Nevin Yıldırım iyi hâl indirimi de almadı, müebbetle cezalandırıldı. Dolayısıyla bu mahkeme kararlarında da cinsiyetler arası eşitlik ilkesinin gözlenmediği kimi durumlara da tanıklık ediyoruz." (Ağrı Milletvekili Dirayet Taşdemir, 30.03.2016)

4.1.2.7. LGBTİ+ bireylerin maruz kaldığı toplumsal cinsiyet eşitsizliği

Bu tez çalışmasının odağı her ne kadar kadınlar olsa da toplumsal cinsiyet eşitsizliği, LGBTİ+ bireylerin de yaşam ve özgürlük alanını daraltan bir etki yaratmakta olduğu için ve ayrıca, yasama faaliyetleri incelenen kadın milletvekillerinin de bu konudaki kayıtları azımsanmayacak seviyede olduğu için bir alt başlık ile bu konuya kısaca değinmek gerekmektedir. Kadın milletvekilleri, LGBTİ+ bireylerin, aynı zamanda mobbing, taciz, tecavüz, şiddet ve cana kast gibi saldırılar karşısında da yalnız

bırakıldığını vurgulamışlardır. Yasama faaliyetleri incelenen milletvekillerinin LGBTİ+ bireyler konusundaki talepleri, yasalar nezdinde cinsiyet kimliği ve cinsel yönelime dayalı ayrımcılığı yasaklayan ve yaptırıma bağlayan, nefret suçlarının kapsamını da bu yönde genişleten değişikliklerle birlikte, patriyarkal düşünüş biçimini dönüştürücü nitelikte politikaların izlenmesi yönündedir.

“Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 10. Maddesi “Herkes dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.” demektedir. Bu madde Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları arasında ayrımcılık yapılamayacağını anayasa aracılığıyla güvence altına alınmış bulunmaktadır. Buna rağmen Haziran 2011 tarihinde Uluslararası Af Örgütü tarafından da ortaya konulduğu gibi LGBT (lezbiyen, gay, biseksüel ve trans) bireyler Türkiye’de sağlık hizmetleri, eğitim, barınma ve çalışma hayatında şiddete de varan bir ayrımcılıkla karşı karşıyadırlar.” (Ankara Milletvekili Aylin Nazlıca, 13.09.2011)

“Lezbiyen, Gey, Biseksüel ve Transseksüel vatandaşlara karşı inkâr, şiddet ve imha politikaları devam etmektedir. Ailenin Korunmasına ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine dair Kanun’a cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği ifadeleri kadın STK’larla bakanlığın anlaştıkları etinde olduğu halde, daha sonra Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılmıştır. (...) Nefret suçlarının en büyük mağdurlarından LGBT bireyler, inkâr, şiddet, ötekileştirici politikaların ve söylemlerin bitmesi, bu politikalara kaynaklık eden toplumun zihinsel yapısının değişimi için bir eylem planı istemektedirler.” (İstanbul Milletvekili Binnaz Toprak, 17.12.2013)

“Türkiye’de yaşayan LGBTİ’ler pek çok alanda olduğu gibi çalışma hayatlarında da kimlikleri nedeniyle ayrımcılık yaşamaya devam etmektedirler. Çalışma hayatı, LGBTİ’ler açısından ayrımcı pratiklerin daha görünmez olmakla birlikte çok yoğun biçimde gerçekleştiği bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Devlet dairelerinde, özel sektörde, okulda, mağazada, tamirhanede, LGBTİ işçiler ve emekçiler vardır. Ancak LGBTİ’lerin açık kimlikleriyle özgürce çalışma olanağının bulunduğu söylenemez. (...) Çalışma sürecinde cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği gibi temelli ayrımcılık, mobbing veya taciz vakalarıyla karşılaşan LGBTİ’lerin başvurabileceği koruyucu mekanizmalardan da söz etmek mümkün değildir.” (İstanbul Milletvekili Filiz Kerestecioğlu, 07.03.2016)

4.1.2.8. Medya ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği

Yasama faaliyetleri incelenen kadın milletvekillerinin yazılı ve görsel medyanın yeniden ürettiği toplumsal cinsiyet eşitsizliğine de değindiği görülmüştür. Sayılan sorun alanları ise cinsiyetçi iş bölümünü öğeleri içeren reklamlar, şiddet, taciz, tecavüz ve çocuk evlilikleri içeren diziler ve de kadını bir magazin nesnesi haline getiren içerikler ile ilgilidir. Kadın milletvekilleri ayrıca medyada kadın temsiline eşitsizliğine de vurgu yapmaktadır.

“Kısa adı MEDİZ olan Medya İzleme Grubu’nun yaptığı bir araştırmaya göre 'arka sayfa güzellerinin' %100'ü kadın %0'ı erkek, medya yöneticilerinin %15'i kadın %85'i erkek, köşe yazarlarının %12'si kadın %88'i erkek, televizyonların siyasi tartışma programlarına katılan konukların %11'i kadın %89'u erkek, haber kaynaklarının %18'i kadın %82'si erkek, genel yayın yönetmenlerinin %0'ı kadın %100'ü erkektir. Bu istatistikler de

göstermektedir ki gerek Parlamento çatısı altında gerekse de sivil toplum örgütleri ve kadın kuruluşlarınca yürütülen kadın erkek eşitliği kampanyaları halen medyada gerekli yansımayı yaratamamıştır. Oysa Basın Meslek İlkeleri gereği yayınlarda hiç kimse; ırkı, cinsiyeti, yaşı, sağlığı, bedensel özrü, sosyal düzeyi ve dini inançları nedeniyle kınanamaz, aşağılanamaz ve düşünce, vicdan ve ifade özgürlüğünü sınırlayıcı; genel ahlak anlayışını, din duygularını, aile kurumunun temel dayanaklarını sarsıcı ya da incitici yayın yapılamaz. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu ile Televizyon Yayıncıları Derneği tarafından, Türkiye'de televizyon yayıncılığı alanında yaşanan sorunlar karşısında yayın kuruluşlarının, etrafında uzlaşacakları ortak bir etik davranış zemini oluşturulması amacıyla yürütülen çalışmalar sonucunda hazırlanan, "Yayıncılık Etik İlkeleri"nde de benzer ifadeler yer almaktadır. Ancak tüm bu çalışmalara rağmen halen medya kuruluşları kadına ve çocuğa karşı şiddetle mücadele, kadın erkek eşitliği konularında gerekli çabayı gösterememektedir. Oysa kamu kurum ve kuruluşlarının çalışmaları kadar özel sektörün de kadına karşı her türlü şiddetin önlenmesi için kimi özverilerde bulunması gerektiği açıktır. Bu anlamda yazılı, işitsel ve görsel iletişim araçları yani medya kuruluşları ilk sıralarda yer almaktadır. Çünkü gelişen teknoloji ile birlikte medyanın insan hayatında yarattığı yönlendirmeler tartışılmaz bir boyuttadır. Oysa medya kuruluşlarının yayınlarına ve yönetim anlayışına baktığımızda, tersi bir durumla karşılaşmaktayız. Gerek reklam kuşakları olsun, gerek program ve habercilik anlayışları olsun kadın halen erkeğe bağımlı, "evinde mutlu", erkeğin ardından gelen, birincil görevi çocukları ve kocasının bakımı olan bir kişi olarak göstermektedir. Kabul edilir ki bu durum kadının toplumsal yaşamda ve ekonomik hayatta birey olabilme mücadelesini büyük sekteye uğratmaktadır." (Adana Milletvekili Nevin Gaye Erbatur, 11.06.2008)

"Türkiye'nin de aralarında bulunduğu pek çok ülke Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne taraf olarak, cinsler arasında tam bir eşitliğin gerçekleşmesi için kadınlar ile erkeklerin toplumdaki geleneksel rollerinde bir değişikliğe ihtiyaç bulunduğunu kabul etmiştir. (...) Günümüzde kitle iletişim araçları egemen kültürün içselleştirildiği ve cinsiyetçi ideolojinin meşrulaştırıldığı alanlardan biri haline gelmiştir. Kitle iletişim araçları toplumun kültürel ve sosyal yapısının belirlenmesinde, toplumsal yargıların değişiminde ya da yeniden üretiminde göz ardı edilemeyecek bir öneme sahip bulunmaktadır. (...) Kitle iletişim araçları arasında yer alan görsel medyanın hem yaygınlığından hem de hızlı bilgi akışı sağlama özelliğinden dolayı, toplumsal cinsiyete dayalı rollerin değişiminde ya da yeniden üretiminde önemli bir etkisinin bulunduğu yapılan araştırmalarla da ortaya konmuştur. Toplumda egemen olan cinsiyetçi bakış açısını pekiştiren, kadınlık rollerine ilişkin egemen tanımları üreten, kadınlığı belli imge ve yaşam tarzları içine hapseden medya metinlerinde baktığımızda kadınlar; kendi bedeni ve hayatı üzerinde söz sahibi olmayan, anne, eş, cinsel şiddete maruz kalan, zavallı, korunmaya muhtaç, ahlaki değerlerin ölçütü, soy sürdürme aracı gibi farklı biçimlerde topluma sunulmaktadır." (Batman Milletvekili Ayla Akat Ata, 29.04.2010)

"Bugün medyada televizyonda, dizilerde, reklamlarda, yayınlarda kadının kullanıldığı obje anlamında ya da işte bir filmde şiddet kullanılıyorsa ertesi günü bir bakıyorsunuz bunlar bir örnek teşkil edebiliyor veya biraz evvel söylediniz, bir kadının öldürülme hikâyesini yine medyada canlı olarak çok detaylı bir şekilde verilmesi ya da yazılması. Bununla ilgili hepimizin hafızalarında vardır ki bir haberi okuyor, daha sonra bir bakıyor ki onunla alakalı uygulamayı bir başkası örnek almış. Yani, sizler bilirsiniz, birçok yerde bu basın yayın özgürlüğüne asla sınırlama değildir ama kötü örnek olacaksa bu konuda her birimizin çok büyük hassasiyetler göstermesi, yazdığımız, çizdiğimiz ve görselde gösterdiğimiz konularda kötü örnek teşkil edecek olan tüm görsellerde... Yani buna çok dikkat etmek lazım ve hassasiyet göstermek lazım diye düşünüyorum." (Aksaray Milletvekili İlknur İnçöz, 28.01.2015)

"Mesela, hep şöyle geçiyor gazetelerde, medyada veyahut da televizyonlarda: "Namus davası" yok "talihsiz kadın", "çocuk gelin", "çıldırma anı", "cinnet anı", "töre." Şimdi, bu

ifadelerle sanki daha yasallaşılıyor, meşrulaşılıyor gibi bir sunum oluyor, bir algı yaratılıyor kanaati var bende. Ondan dolayı da bu dilin çok önemli olduğunu düşünüyorum. Mesela burada "çocuk gelin", 13 yaşında bir kız çocuğunu kaçırmışlar, "çocuk gelin" diyor yani neticede bu gelinmiş de yaşı küçükmüş. Ama 13 yaşındaki bir çocuk farik ve mümeyyiz değildir. Zaten reşit değil ama ne yaptığının bilincinde olacak bir çocuk, çocuktur yani. Sen şimdi o çocuğu, neticede bu bir ırza geçmedir, bu bir tecavüzdür, sen onu "çocuk gelin" diye sunarak toplumda bunu meşrulaştırıyorsun." (Balıkesir Milletvekili Ayşe Nedret Akova, 11.02.2015)

4.1.2.9. Siyasal temsil

"IPU, 139 ülkenin ortak olduğu, üyesi olduğu bir organizasyondur ve Türkiye Büyük Millet Meclisi de bunun üyesidir. IPU faaliyetlerini, 4 değişik komitede ve 9 çalışma grubu çatısı altında, Birleşmiş Milletler destekli yürütmektedir ve çalışmalarını da 8 kez Nobel ödülü almıştır. Bu komitelerin en önemlilerinden birisi de, 139 ülkenin kadın milletvekillerinin yılda bir kez toplandığı "Kadın Parlamenterler" grubudur. Bu toplantının 6ncısı, önümüzdeki pazar günü Marakeş'te yapılacaktır. Bu yıl da, geçmiş yıllarda olduğu gibi Kadın Parlamenterler Toplantısında ülkemizi 5 erkek arkadaşımızın temsil edeceğini öğrenmiş bulunuyoruz. Sizlere IPU Genel Sekreterinin Türkiye Büyük Millet Meclisine gönderdiği davet mektubundan sadece bir cümle okumak istiyorum. (...) "lütfen, Sayın Başkan, kadın milletvekilleri toplantısına bir veya daha fazla kadın üye göndermek için elinizden geleni yapınız; şayet, Meclisinizde kadın milletvekili yoksa erkek üye gönderiniz" diyor. Bu cümlenin yazılmasının bile, Türkiye Büyük Millet Meclisi için ne anlama geldiğini yorumlarınıza bırakıyorum. Değerli arkadaşlarım, gittiğimiz her uluslararası toplantıda, konferansta Türkiye Büyük Millet Meclisinin bu tutumu (...) siyaseti ve siyasetçileri eleştiriliyor (...) Daha bir ay önce, Atina'daki bir toplantıda bu konu, 4 milletvekilimize, 8 ülkeden 50 milletvekilinin huzurunda, mikrofondan söylendi." (Amasya Milletvekili Gönül Saray Alphan, 14.03.2002)

Yukarıda alıntılanan bu konuşma kaydı, Türkiye siyasal hayatında milletvekili kadınların durumunu ve milletvekillerinin bu durumları karşısındaki isyanını özetler niteliktedir. Türkiye'de kadın temsiline eşitlik noktasından uzak olunması, kadınlara yönelik sorunların ve bunlarla ilgili küresel eylem planlarının konuşulduğu organizasyonlar da dahil olmak üzere, kadınlara özgü sorun ve ihtiyaçların erkek temsilcilerin duyarlılığına kalmasını ifade etmektedir. Daha açık bir ifadeyle, yaşam alanı ve özgürlükleri patriyarkal düşünce ile sınırlanmış olan kadınların ihtiyaç ve taleplerine yönelik politikaları şekillendirecek olan yine erkeklerdir. Bu durum, uluslararası toplumun da malumu olacak kadar açık vaziyettedir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yasama faaliyetlerine konu etmiş kadın milletvekillerinin -görev süresi boyunca araştırma kapsamına giren yalnızca bir yasama faaliyeti olanlar da dahil olmak üzere- tümü, temsildeki belirgin cinsiyet eşitsizliği sorununa değinmiştir. Siyasal temsildeki cinsiyet eşitsizliğine dair kayıtlarda, sıkça değinilen konulardan biri, ilk kez 1935 yılında parlamentoya giren kadın temsilcilerin buradaki oranının, seneler içerisinde olağan bir şekilde yükselmesi

ve kritik eşiğin yakalanmış olması beklenirken bilakis azalması ve tekrar yükseliş trendine girilmesinin da gecikmesidir.

“Kadınlarımızın seçme ve seçilme haklarını alışlarının 50 inci yılındayız. (...) Başka birçok ülkelerde; arkadaşım da söyledi, Fransa, İtalya, Belçika, Yunanistan, İsviçre, Portekiz ve bunun gibi ülkelerde kadınlar bizden sonra almış bu hakkı. Ama, yıllar boyu Meclisteki kadın milletvekili sayısı ve oranına bir göz atalım. 1935-1939: Meclisteki kadın üye oranı yüzde 4,5 civarında, yani Beşinci Dönemde. Altıncı Dönem; yani, 1939-1943 yıllarında, yüzde 3,5'a düşmüş. Yedinci Dönemde yüzde 3'e düşmüş. Sekizinci Dönemde yüzde 2'ye bile varmıyor. Dördüncü dönemde yüzde yarım civarında. Onuncu Dönemde yarımı biraz geçiyor. On birinci Dönemde yüzde 1'in biraz üzerinde. Temsilciler Meclisi 1960-1961, yüzde 1,5'a yakın; On ikinci Dönem yüzde yarımı biraz geçiyor; On üçüncü Dönem yüzde 2'ye yakın; On dördüncü Dönem yüzde 1 civarında; On beşinci Dönem yüzde 1,5'a yaklaşıyor; On altıncı Dönem yüzde 1'in altında; Danışma Meclisi yüzde 16 ve son Dönem, bizim dönemimiz On yedinci Dönem Meclisteki kadın üye sayısı yüzde 3. Cumhuriyet Senatosunun olduğu 1971-1980 senelerinde de Meclisteki kadın üye sayısı hiçbir zaman yüzde 3'e ulaşamamıştır, yüzde 2,6-2,8 civarında, hatta son 1975-1979 dönemlerinde yüzde 2'ye bile yaklaşamamıştır; 1,6'dır.” (Ankara Milletvekili Fatma Rezan Şahinkaya, 05.12.1984)

“Yapılan araştırma neticelerine göre, mesela bütün dünyada ortak olan noktanın nüfusa göre kadın parlamenter oranının az olması keyfietidir ki, bu önseçimlerde kadınlara başarı şansının tanınmamasından kaynaklandığı ve tabii neticesi olarak göreve talip olmaya cesaretli kadınların sayısının azlığından ileri geldiği anlaşılmaktadır. Bu durum ülkemiz için de geçerlidir ve çok muhtemeldir ki, bu önseçim sistemi muvacehesinde parlamentomuza önümüzdeki genel seçimlerde en fazla bir veya iki kadın parlamenter girebilecektir.” (Ankara Milletvekili Göksel Kalaycıoğlu, 05.12.1984)

“Parlamentodaki tarihsel süreç incelendiğinde, kadın-erkek eşitliğini anayasa ve yasalarına geçirmiş ilk devletlerden biri olan Türkiye, yasal alanlardaki bu gelişmeleri toplumsal, siyasal yaşama tam olarak yansıtamamıştır. Sayın milletvekilleri, ülkemizde tek partili dönemde, Parlamento düzeyinde kadın katılımına büyük önem verilmiştir. 1935 seçimlerinde Parlamenta giren milletvekillerinin yüzde 4,5'i kadındır. 1946'da çok partili rejime geçişle birlikte, Mecliste kadın milletvekili oranı yüzde 2'ye düşmüştür. 18 Nisan 1999 tarihinde yapılan son genel seçimlerde Parlamenta giren kadın milletvekili oranında belirgin bir artış olmuş ve yüzde 4,2'lik oranla 1934 seviyesini yakalamıştır.” (Ankara Milletvekili Esvet Özdoğu, 05.12.2000)

“Türkiye'de kadınlar seçme ve seçilme hakkını 1934 yılında elde etmişler, 1935 ara seçimleri kadınlara seçme seçilme hakkının verildiği ilk seçim olmuştur. Bu dönemde 18 temsilci ile %4,6 oranında kadınlar Türkiye Büyük Millet Meclisine girebilmişlerdir. 1991 yılında 550 milletvekili bulunan parlamentoda %1,8, 1995 yılında %2,4, 1999 yılında %4,2 ve son olarak 2002 yılı seçimlerinde %4,4 oranında temsil edilmişlerdir. Siyasal yaşama katılımın ilk basamağı olarak değerlendirilen yerel yönetimlerde de kadın oranları farklılık göstermemektedir. Yani 3216 belediye başkanının sadece 20' si kadındır. 28 Mart 2004 tarihinde yapılan Yerel Seçim geçici sonuçlarına göre; 3225 belediye başkanının 18'i, 34.477 belediye meclisi üyesinin 834'ü, 3208 il genel meclisi üyesinin 58'i kadındır.” (İstanbul Milletvekili Güldal Akşit, 10.02.2005)

“Biliyorsunuz, yüzde 4,4'üz. Yani, seksen yıllık Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bir arpa boyu yol ilerleyememişiz. Bu bir sorundur; çünkü, bilimsel olarak araştırılmıştır ki, bir cinsin bir yerde temsil edilebilmesi için eşik nokta yüzde 33,3'tür.” (Gaziantep Milletvekili Fatma Şahin, 08.03.2006)

“Türk kadını siyasal yaşama 1934 yılın da kavuşmuş ve dünyaya bu anlamda öncülük etmiş olmasına rağmen, bugün, bu Parlamento çatısı altında 24 kadın milletvekili olarak çalışıyoruz. Şüphesiz, bu sonuç, Türk siyasi hayatında olması gereken düzeyin çok ama çok altındadır. (...) Toplumsal gelişmeler de aynı hızla olsaydı eğer, bugün bu yasal değişikliklerin tekrar tekrar altını çizme gereğini duymazdık. Hakların gerçekleşmesi, tam anlamıyla karşılık bulabilmesi, bu hakların tanımlanmasından ziyade, tanınması, bilinmesiyle çok doğru orantılıdır. Dolayısıyla bu ülkenin belki de en büyük problemi, yaslarca gerçekleştirilen bu önemli reform niteliğindeki değişikliklerin hayatımıza geçirilmesi ve uygulanması. Belki de en büyük problemimiz bu.” (İstanbul Milletvekili Nimet Çubukçu, 07.03.2007)

“Değerli milletvekilleri, 5 Aralık Türkiye'de kadınların seçme ve seçilme hakkının elde edilmesinin yıl dönümüdür. Toplumsal olarak eşitliğin ve adaletin sağlanmasında toplumun nüfusunun yarısını oluşturan kadınların eşit bir temsiliyetle siyasette yer alabilmeleri oldukça önemlidir. Ancak, bugün görüyoruz ki bu Parlamentoda 550 milletvekilinin sadece 81'i kadın yani 194 kadın milletvekilinin yeri erkek vekillerce gasp edilmektedir.” (Şanlıurfa Milletvekili Dilek Öcalan, 09.12.2016)

Araştırmanın tarihsel çerçeve sınırları olan 1983-2018 yılları arasında, parlamentodaki kadın temsilcilerin oranı her seçim döneminde artış göstermiştir. Ancak ulaşılan oranların eşitlik noktasından hayli uzak oluşu, kadın milletvekillerinin bu sorunu dile getirerek, kâğıt üzerinde bir hakka sahip olmakla, pratikte onu kullanmak arasındaki farkı vurgulamaya itmiştir.

“Türk kadınının siyasal haklarına kavuştuğunun 50 inci yılında, “Acaba kadınlar seçme ve seçilme haklarını yeterince kullanabiliyorlar mı?” sorusunu sorduğumuz zaman buna olumlu cevap veremiyoruz. (...) Gerçekten de 1934'lerde fiilen siyasete girmek için gerekli ilk adım olan parti faaliyetlerine kadınlar aktif şekilde girmiş değillerdir. Bu bakımdan teşvik de görmemişlerdir. Politikada ilk adım olan partilere üye olma ve hele partilerim yönetim kademelerinde faaliyet göstermeleri için gereken kolaylık sağlanmamıştır. Kadınların politikada başarılı olmaları için politikanın kendine özgü kurallarını uygulamaları gerekmektedir. Bunun için partilerde alt kademelerden çalışmaya başlayıp “eşit şartlarda mücadele ederek” en üst yönetim kademelerine kadar çıkmalıdır. Meslek kadını kariyerinde istediği kadar yükselmiş olsun, eğer politika okulunda yetişmemişse parti içi seçimlerde başarılı olması imkânsızdır. Bunun örneğini çok partili rejime geçtiğimizde parlamentodaki kadın milletvekilli adedinin çok azalmasından anlıyoruz. Partilerde yeterince parti üyesi kadının bulunmaması, parti yönetiminde ağırlıklarının duyuramamaları, yeterince aday kadının bulunamaması sonucunda parlamentoya çok az sayıda kadının girdiği görülmektedir.” (Ankara Milletvekili Neriman Elgin, 05.12.1984)

“5 Aralıkta, Türk kadınının milletvekili seçme ve seçilme hakkına kavuşmasının 62 nci yıldönümünü kutlayacağız. Türk kadınlarının, 5 Aralığı, buruk bir sevinçle kutlamaya hazırlandığını ifade etmek zorundayım; çünkü, 1935 seçimleriyle Meclise giren kadın milletvekili oranına, bugün, hâlâ ulaşılammıştır ve yasalardaki eşitlik, yaşama, tam anlamıyla geçirilememiştir. Ülkemizde yaşanan bu durum üzüntü vericidir; çünkü, bu durum, demokrasimizin, bir erkekler yönetimine dönüşmesine yol açmaktadır. Bu durumdan kurtulabilmenin çaresi, belli bir süre için, milletvekili seçimlerinde ve yerel seçimlerde kadın kotası uygulamaktır. Yüce Meclisimizden, bu konuda destek bekliyoruz.” (İçel Milletvekili Oya Araslı, 03.12.1996)

“21 inci Yüzyıla girerken, 550 kişilik Mecliste, kadınların, sadece 13 kişiyle temsil edilmesi, hepimizin üzerinde çok düşünmesi gereken bir konudur. Oranın çok düşük

olması açıkça göstermektedir ki, Türkiye'de kadınlar, seçilme haklarını tam olarak kullanamamaktadırlar. Aslında, dünyada, kadın haklarının ne kadar kullanıldığı, hangi oranda kullanılması gerektiği çok gündemde değildir; çünkü, gündemde olan kadın erkek eşitliğidir. Kadınların, ailede, çalışma yaşamında, eğitimde politikada ve ülkelerin yurtdışında temsil edilmesinde, erkeklerle eşit olarak yer alması gündemde olan; Türkiye'de de, hakların kullanımı yanında, bu, bir hedef olmalıdır ve gündemi bu işgal etmelidir.” (İzmir Milletvekili Birgen Keleş, 05.12.1996)

“Kadınların 1930 yılında seçme, 1934 yılında seçilme hakkını elde ettiği, Amerika Birleşik Devletleri'nin bile henüz imzalamadığı Kadınlara Karşı Her Türlü Ayırmacılığın Önlenmesi Antlaşmasını 1985 yılında imzalayan Türkiye, cinsiyetle ilgili gelişmişlik sırasında, ne yazık ki dünya 73 üncüsüdür. Seçme ve seçilme hakkını almamız çok eski; ama, bu hakkı kullanabilme bilinci çok genç ve daha yeni çiçek açmaktadır. Kadınlarımız için fırsat eşitliği yeni yeni yaygınlaşmaktadır. Kadınlarımızın gerçek anlamda seçmen ve yasa yapıcı sıfatıyla siyasete katılmalarının önündeki engelleri henüz tam aşabilmiş değiliz. Hepimizin yaşayarak yakından bildiği gibi, kadın-erkek eşitsizliğinin yaşandığı en somut örnek, siyasî hayattır. Nüfusumuzun yarısını oluşturan kadınlarımız ne Parlamentoda ne de siyasî partiler bünyesinde hak ettikleri ölçüde temsil edilmektedir. Bu, Türk demokrasisinin bir eksikliğidir. Türk demokrasisi, kirlilik ve ilkesizlik ayıbının yanında bu eksiklikten de bir an önce kurtulmak zorundadır. Önemli olan, ayırmacı ya da dışlayıcı siyasetin sürdürülmesi değil, kadınlarımıza eşit, yarışmacı ortamda, kendilerini ve yeteneklerini gerçekleştirme fırsatı verilmesidir.” (Antalya Milletvekili Nesrin Ünal, 05.12.2000)

“10'uncu maddeyi genel olarak inceleyecek olursak, maddenin birinci fıkrası şu şekildedir: "Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir." Burada sayılan özellikler doktrinde ve yargı pratiğinde adlandırmayla "özümlü ayırım yasağı" olarak nitelendirilmektedir. Maddenin ikinci fıkrası, kadınlar ve erkeklerin eşit haklara sahip olduklarını vurgulamaktadır ve devleti bu eşitliğin yaşama geçirilmesini sağlamakla yükümlü kılmaktadır. (...) 10'uncu maddedeki eşitlik eylemleri değil, hukuki bir eşitliktir. Her ne kadar eşitlik ilkesi bu maddeyle teminat altına alınmış ise de bu temel ilkenin uygulamada tam karşılığını bulamayabiliyoruz. Çok somut bir örnek verirsek, 1934 yılında seçme ve seçilme hakkına sahip olan kadın, siyasal anlamdaki bu eşitliğinin tam karşılığını siyasi hayatın içinde tam anlamıyla sağlayabilmiş değildir.” (İstanbul Milletvekili Ayşe Nur Bahçekapılı, 06.02.2008)

“Sayın Başkan, değerli arkadaşlarım; Türk hukuk reformunun temel taşlarının en büyüğü olarak nitelendirilen Türk Medeni Kanunu Meclisimiz tarafından 1926 yılında kabul edilmiştir. 1934'te seçme ve seçilme hakkının verilmesiyle "eşitlik" ilkesi siyasi hayatımıza girmiştir. Bugün, seçme hakkını rahatlıkla kullanmamıza rağmen seçilme noktasında bir hayli geride kaldığımız açıktır. Kadınlarımızın nüfusa oranlarına uygun temsil edilmesi durumunda kamusal alanda etkin bir şekilde yer alacak, hoşgörü, uzlaşma ve toplumsal barış rahatlıkla tesis edilebilecektir.” (Balıkesir Milletvekili Ayşe Akbaş, 06.03.2008)

“Türk kadınına seçme ve seçilme hakkı 1934 yılında verilmiş olmasına rağmen, aradan geçen seksen altı yıl gibi bir süreye rağmen, günümüz Türkiye'sinde dahi bu temsili tam anlamıyla sağlanmış olmadığını görmek mümkün. Kadınların seçme hakkının artık kanıksanmış olduğu, oy verme konusunda en az erkekler kadar aktif olduğu ortadayken seçilme hususunda hâlâ erkeklerin çok gerisinde oldukları muhakkaktır. (...) demokrasinin diğer ayağı seçme hakkı kullanılmasına rağmen ve istekli olan kadınlarımıza rağmen, maalesef istediğimiz oranda temsil söz konusu değil. Bu sayede, kadınların seçme ve seçilme hakkı tam anlamıyla yerini bulmamaktadır ve böylece, kadınlar ataerkil toplumun sınırları içerisine hapsedilmeye mahkûm bırakılmaktadır. (...) Siyasetin erkek egemen bir alan olarak kabul görmemesi, kadınların bu alanda

katılımlarının da kısıtlayıcı olmaması gerekmektedir. Bugün kadının siyasal katılımı hâlâ erkeklerle eşit düzeye gelmemiştir. Seçilme hakkından yararlanma ve siyasal karar mekanizmalarının çalıştırılması özellikle gerekmektedir. Kadınların siyasal karar mekanizmalarında eksik temsilleri bir başka olumsuz sonuçtur, kadın statüsü konusunda kendini göstermektedir yine. Kadının yer almadığı karar mekanizmaları başarısız olmaya mahkûmdur.” (İstanbul Milletvekili Arzu Erdem, 08.03.2016)

“Gerçekten takdirle ve gururla her yerde ifade ediyoruz, 1930 yılında yerel yönetimlerde seçme ve seçilme hakkı, 1934’te Parlamenteoya seçilme hakkı, yüzde 4,4’le başlayan süreç ne yazık ki 2002’ye kadar yüzde 2,4... Bu hakkı işletemedikten sonra ne anlamı var?” (Kocaeli Milletvekili Radiye Sezer Katırcıoğlu, 05.04.2018)

Temsilde eşitsizlik sorunu hakkında eleştirilen bir diğer konu, bu eşitsizliğin demokratik bir rejimde deneyimleniyor oluşu ile ilgilidir. Bu nedenle de parlamentoda cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesi yönünde atılacak adımların, demokrasinin bir gereği olduğu açıklanmaktadır.

“Demokrasinin yaşaması, siyasal bilince kavuşmuş kadınlarımızın çoğalması, göreve gelmesiyle tüm özlemlerimiz gerçekleşecektir umudundayız.” (Ankara Milletvekili Neriman Elgin, 05.12.1984)

“Ülke nüfusunun sadece yarısının seçtiği ve seçildiği bir rejim, elbette ki, demokrasi olamaz. Nüfusun yarısının sistem dışı bırakılması, insan haklarının tam anlamıyla ihlali olmaktan öte, aynı zamanda, büyük bir beşerî israftır. (...) Demokrasi, toplumun her kesiminin, mümkün olduğu kadar fazla oranda kararlara katıldığı bir rejimdir. Bu açıdan baktığımızda, 62 yıllık geçmişe sahip demokrasimizin iyi bir seviyede olduğunu söylemek çok güçtür. 34 milyon kadın nüfusumuz, 17 milyon kadın seçmenimiz vardır. Onlar, Parlamenteoda, bugün, sadece, yüzde 2,7 oranında temsil ediliyorlar. Merak ediyorum, demokrasi savunucuları, insan hakları savunucuları, bundan hiç rahatsızlık duymuyorlar mı? Bu kimseler, acaba, demokrasiyi nasıl anlıyorlar, neye demokrasi diyorlar? Biz, demokrasiyi genişletmek, daha iyi uygulamak, gerçek bir yaşam tarzı hâline getirmek zorundayız. Bugün, karşı karşıya olduğumuz sorunların çözümünü, gerçek bir demokraside yatmaktadır.” (Adana Milletvekili İmren Aykut, 03.12.1996)

“Siyasal temsilde eşitliğin sağlanmasının gerekliliğindeki ısrarın nedeni, demokratik bir siyasal rejimin zorunluluğu olduğu kadar, toplumsal yaşamda kadınların deneyimlediği eşitsizliğin bütününe de dayandırılmaktadır. Kadın milletvekillerinin, kadın yurttaşların ihtiyaç ve talepleri konusunda -ki bu ihtiyaç ve talepler aynı zamanda kendileri için de geçerlidir- erkek milletvekillerine göre doğal olarak daha fazla bilgi sahibi olduklarının altı çizilmektedir. “Ben bir kadınıam. Kadının neden rahatsız olduğunu bir erkekten çok daha iyi bilirim.” (İçel Milletvekili Oya Araslı, 14.05.1997)

“Eşitlik, demokrasi ve insan haklarının ayrılmaz bir parçasıdır. Kadınlara eşit muamele etmeyen ve kadınlara karşı ayrımcılık yapan bir siyasal rejim, demokrasi olarak nitelendirilemez. Bir demokraside, kadınların, siyasî konularına sahip olmaları ve siyasî hayata katılımları teşvik edilmeli ve karşılaştıkları birçok engeli aşmalarına destek verilmelidir.” (İzmir Milletvekili Işıl Saygın, 04.03.1998)

“Bu ülkede, bu ülkenin kadınları, herhangi bir ayrımcılığa uğramadan, rencide edilmeden ve toplumun tüm kesimleriyle ortak bir şekilde, eşit politikalarla yaşamak istiyorlar. (...) Türkiye’de yaşayan tüm kadınların objektif, adil, eşit olarak, hiçbirisinin herhangi bir

ayrımcılığa uğramadan bu ülkede temsil edilmesi gerekiyor.” (İstanbul Milletvekili Nimet Çubukçu, 18.12.2005)

“Cinsiyet eşitliği bir demokratikleşme hedefi olmak zorundadır. Devletin ve siyasal iktidarın bu noktada sorumluluk alması gerektiği gibi kadın parlamenterlerin de ilgili çalışmaları önem arz etmektedir. Aksi durumda erkek orijinli kararların uzantısı durumunda kalan kadın siyasetçilerin Mecliste bulunması da cinsiyet eşitliğini sağlayacak politik icraatların üretilmesine olanak sunmamaktadır.” (İğdir Milletvekili Pervin Buldan, 04.12.2008)

“Demokrasinin en temel özelliği, insanlar arasında fark gözetilmemesidir. Demokrasi alanında gelişmiş olan devletlere bakıldığında, kadın hakları konusunda çözüme yönelik etkin politikaların, kanunların yürürlüğe konduğunu ve uygulama noktasında da cinsiyetler arasındaki eşitlik ilkesine önem atfedildiğini görmekteyiz. Bir ülke, daha bilinçli bir toplum oluşturabilmek için kadınlara karar alma mekanizmalarında daha fazla temsil hakkı sağlamak durumdadır. Bu kaçınılmazdır çünkü aksi bir uygulamada yaklaşık toplumun yarısının yok sayılması gündeme gelir ki bu durumda sosyal, kültürel, ekonomik bir kalkınma ihtimalinden söz etmek mümkün olmayacaktır.” (Malatya Milletvekili Öznur Çalık, 02.12.2009)

Yasama faaliyetleri incelenen kadın milletvekillerinin, kadınların siyasete katılımı ve sürekliliği konusunda sistematik engellerle karşı karşıya geldikleri ve bu engelleri kaldırma konusunda bilinçli adımlar atılmadıkça temsilde eşitliğin yakalanamayacağı konusunda ortak görüşte olduğu anlaşılmaktadır.

“Değerli milletvekilleri, tarihi yapan ve yönlendiren insan profilinde ciddi bir eksiklik vardır. Bu eksiklik, kadın inisiyatifinin yokluğundan veya en azından yetersizliğinden kaynaklanan bir eksiklik. Bu eksiklik nedeniyledir ki, tarihi yapan ve yönlendiren insan profilinde bir dengesizlik vardır. Bütün güzellikleri tahrip eden, daha mutlu bir geleceğe yürüyüşümüzü aksatan, insanın yapıcı ve kurucu emeğini hiçe sayan bu dengesizlik. Modernleşme tarihinin çok önemli bir boyutu, kadının toplum içindeki yerinin iyileştirilmesine dönüktür. (...) önemli mesele ise, kadınlarımızın siyasete katılımlarının son derece düşük seviyede oluşudur. Kadınlarımızın, siyasî mücadelede erkekler lehine oluşmuş haksız rekabet şartlarını aşarak, siyasete etkin bir şekilde ve yeterli düzeyde katılmalarını beklemek imkânsızdır. Yüce Meclisin bu konuyu da göz önüne alması ve problemin bu boyutuyla ilgili düzenlemeler yapması gerekmektedir.” (İstanbul Milletvekili Meral Akşener, 10.03.1998)

“Değerli milletvekilleri, demokratikleşmeye, insan haklarına ve -özellikle ayırıyorum-kadınların insan haklarına yönelik yaygın söylemlere karşın kadınlar hâlâ ne Türkiye’de ne de dünyada karar mekanizmalarında ve yasama organlarında yeterince temsil edilebiliyorlar. Kuşkusuz, kadınların yerel ve ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerde ekonomik ve siyasal karar alanların arasında çok düşük bir oranda yer almaları, küresel anlamda da ulusal anlamda da olumsuz bir rol oynuyor. İşte dünyanın durumu, işte ülkemizdeki durum ortada. Kadınların etkin katılımı olmadan ve karar alma süreçlerinin tümünde kadın bakış açısının yerleşmesi sağlanmadan eşitlik, barış ve katılım hedeflerine ulaşamayacağı çok iyi bilindiği hâlde, siyasal karar alma konumları özellikle erkeklerin alanı, bir erkekler arenası olarak kalmayı sürdürüyor. Toplumsal, siyasal alandaki eşitsizlik ve açık veya gizli cinsiyetçilik, ayrımcı tutum ve uygulamalardan, aile içinde kadın ve erkeğin eşit olmayan güç ilişkilerinden kaynaklanıyor, bunun sonucunda da kadınların yeteneklerinden tam olarak yararlanılamaması ve siyasetteki düşük katılım oranları ortaya çıkıyor. Kadınlara ve erkeklere cinsiyete duyarlı eğitim verilmesi, ders kitaplarının ayrımcı ve cinsiyetçi öğelerden temizlenmesi gibi öneriler de tutuculuk

yüzünden bir türlü sahiplenilemiyor. Bu yüzden ataerkil ideoloji yeniden ve yeniden üretilip kuşaktan kuşağa aktarılıyor. Sayın Başbakan, bütün dünyanın kullandığı kota ve benzeri olumlu ayrımcılık yöntemlerini, işine gelmediği için "kadın açısından onur kırıcı" diye yaftalıyor. Kadınların annelik işlevleri ile çalışma yaşamlarını uzlaştıracak çağdaş önlemleri almadığı ve de insanca yaşatabilecek ekonomik koşulları yaratamadığı hâlde, onlara en az üç çocuk önererek âdeta yalnızca evle sınırlı annelik mesleğini yüreklendiriyor." (İstanbul Milletvekili Necla Arat, 04.12.2008)

"Yani, sanki tarih boyunca ve şimdi, erkekler geldikleri her konuma hak ederek geliyorlar. Hak falan ettikleri yok, erkek oldukları için geliyorlar. Yani, bugün, Türkiye Cumhuriyeti'nin bütün kurumlarına bakın, hangi kurumu ele alırsanız alın, Meclisinden üniversitelerine, Dışişlerindeki büyükelçilerden tutun, valilere, kaymakamlara, muhtarlara... Yani, say say bitmez. (...) Dolayısıyla, erkekler de hak ettiklerinden falan değil; erkek oldukları için, âdet bu olduğu için, tarih boyunca bu tür mevkilere gelmiş oldukları için, kadınlara fırsat tanınmamış olduğu için, tanındığı zaman da kadınlar hakikaten liyakatli olduğu zaman bile erkekler tercih edildiği için o görevlere gelemiyorlar. Yani, bu söylemle birlikte, mesela siyasetle ilgili başka bir söylem de vardır: "Efendim, kadınlar siyasetle ilgilenmiyor." Yok öyle bir şey. Benim de 2004'te bir meslektaşla birlikte yaptığım araştırma var, sorduğunuzda bal gibi ilgileniyor ama kadınlar da salak değil. Yani, siyasetle ilgilenecekler, aday olmak için paralar ödeyecekler, ondan sonra listelerin en sonuna konulacaklar; bir yap, iki yap, üç yap falan, ondan sonra da aday adayı bile olmamaya başlıyorlar. Dolayısıyla, aslında mücadele bu tür bir dili ortadan kaldırmakla ilgili." (İstanbul Milletvekili Binnaz Toprak, 11.02.2015)

"Siyasetin içinde sürekli şiddet var, hele kadınlar söz konusu olduğunda. Hele kadınlar bir adım öne çıktığında o şiddet fark edilmeyen biçimlerde de -sadece fiziksel şiddet olarak değil aynı zamanda psikolojik şiddet olarak, mobbing yaparak, farklı algılar yaratarak da- çok daha fazla körükleniyor ve kadınların ayağı kaydırılmaya çalışılıyor. Çünkü deniliyor ki: "Buraların hâkimi bizleriz, sizin ne haddinize? Sizin ne haddinize, öyle kadın partisi olmak ya da kadın il başkanı olmak, kadın eş başkan olmak ya da çok sayıda milletvekiliyle Mecliste temsil ediliyor olmak?" Evet, bunlar, kadınlar söz konusu olduğunda maalesef böyle olabiliyor." (İstanbul Milletvekili Filiz Kerestecioğlu, 16.01.2018)

Karar alma mekanizmalarında cinsiyet eşitliğinin sağlanması halinde, politika çıktılarının da bundan doğal olarak etkileneceği, başta toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı sorunlar olmak üzere, toplumsal sorunlara kadın bakış açısının eşit biçimde katılımıyla birlikte çözümünde, pratik bakımdan daha etkili politika yolların geliştirilmesinin mümkün olacağı yönünde ortak bir görüş söz konusudur.

"Peki, neden, kadının, karar alma sürecinde bu kadar etkin rol oynaması gerekiyor; çünkü, bugün, demokratikleşme sürecinin kadınsız olamayacağı gerçeği, ülkemiz ve dünya gündeminin baş sıralarını almaktadır. (...) Erkeklerle birlikte sosyal kalkınmayı, ekonomik ve kültürel gelişmeyi sağlayan, uygarlığı birlikte yaratan, nüfusun yüzde 50'sini oluşturan kadınların kendi ve yetiştirdiği nesillere ilişkin karar alma mekanizmalarında yer almamaları, ancak yarım demokrasiyle ifade edilebilir. (...) Ülkemizde, farklı cinslerin eşit haklara sahip olma ilkesi, Anayasa ve yasalara yerleştirilecek düzenlemeleri bu Meclisçe yapmadan ve bu ilkeyi uygulanabilir hale getirmeden, bugün karşı karşıya bulunduğumuz eşitsizliğin ortadan kaldırılması mümkün olmayacaktır. Cinslerarası eşitliğin demokratik anlayışa olacak katkısını henüz özümsememiş değiliz. Dünyaya yalnız erkek gözüyle değil, kadın gözüyle de bakmanın ve bu bakış açısını elde etmenin sadece katılım ve temsilden geçtiğini çok iyi bilmekteyiz." (İçel Milletvekili Ayfer Yılmaz, 05.03.1998)

“Bu amaca yönelik olarak neler yapıldığını ve yapılabileceğini ele almadan önce, neden böyle bir çabaya gerek duyulduğunu belirtmekte yarar görüyorum. Öncelikle bu, hiç kuşkusuz demokrasi ve katılımın bir gereğidir; ama, daha önemlisi, kadın bakış açısının alınan kararlara yansiyabilmesi, her iki cinsin durumu, koşulları ve gereksinimleri göz önünde bulundurularak dengeli kararlar alınabilmesi için erkekler ile kadınlar karar mekanizmalarında dengeli bir biçimde rol paylaşımı içinde olmalıdırlar. Temsili sistemde bir sese, bir yere sahip olmak herkesin hakkıdır. Kadınlar dünyada toplam nüfusun yarısını oluşturmaktadırlar; varlıklarıyla orantılı olmasa bile makul oranda bir ses ve yere sahip oldukları söylenemez. Bu sağlanmalı ve kadınların eksik temsil sorunu çözümlenmelidir. Böylece, siyasal sürece katılımın belli bir cinsin tekelinde olması engellenecek ve siyasetin erkek egemen ortamı, davranış biçimleri, dili ve gündemi dengelenecektir.” (Adana Milletvekili Nevin Gaye Erbatur, 04.05.2004)

“Ben, bu ülkenin bir kadını olarak, bu ülkenin seçilmiş bir kadını olarak, yaşadığım ve nefes aldığım her dakika, temsilcisi olduğum kitlelerin ve üzerinde yaşadığım bu ülkenin daha aydınlık, daha yaşanılır bir ülke olması için nefes alıyorum ve eğer Meclisteysem, sorumluluklarım da çok daha ağır diye düşünüyorum hepinizin olduğu gibi ve sorunları çözmenin de bizim, Meclisin omuzlarında olduğunu biliyorum.” (İstanbul Milletvekili Güldal Okuducu, 08.03.2006)

“Kadınlar, kadın sorunlarından haberdar, bilinçli, aktif çalışan kadınlar olarak Türkiye Büyük Millet Meclisinde, sendikalarda, sivil toplum kuruluşlarında yer almalıdır. Kadının temsil sorunu bugün dünyada ve parlamenter demokratik seçim sistemlerinde de çok tartışılan bir sorundur. (...) unutulmamalıdır ki, kadın sorunları kadınların siyasette daha aktif rol almalarıyla, kadın hakları için etkin bir mücadele vermeleriyle çözülebilecektir.” (Trabzon Milletvekili Safiye Seymenoğlu, 07.12.2010)

“Bu zihniyete kin ve nefret beslemeyeceğiz. Biz onları eğiteceğiz, onlara öğreteceğiz kadının kim olduğunu. (...) . Biz elimizdeki hamuru siyasete karıştırdık mı o hamurun bereketi siyasete yansır. (...) Kadının bakış açısı her alanda farklılık yarattığı gibi siyasette de belirgin bir hâle gelsin. Kadınlar, toplumu ileri götüren sosyal dinamizmin temel kaynağıdır. (...) Unutmamalıyız ki hak verilmez, alınır.” (Tekirdağ Milletvekili Özlem Yemişçi, 08.03.2012)

“Ayrıca şurada şunu da söylemek istiyorum: Burada toplumsal cinsiyet çerçevesinde baktığımızda tabii ki kadınların toplum içinde yer alması ve belli bir temsilde olması için yıllardır mücadelesini veren birisiyim hem sivil toplumda hem siyaset içerisinde. Siyaset içerisinde kadınların sadece belli bakanlıklara hizmetle hapsedilmesini de asla doğru bulmuyorum. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığını iyi bir baba, iyi bir koca olan birisinin de çok iyi yapacağına yürekten inanıyorum. Ama aynı şekilde iyi yetişmiş ve siyasette de mesafe almış bir kadının, siyaset içerisinde, iyi bir dışişleri bakanı, iyi bir sağlık bakanı veyahut da herhangi bir, bir ekonomi bakanı olabileceğini de söylüyorum, başbakan da, bunun Türkiye'de de örneğini yaşadık, dünyada da örneğini yaşıyoruz. O yüzden Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı konuşulurken bir kadın burada var veyahut da işte, bir kadın burada hizmet ediyor, o kadın üzerinden tanımlamanın, gitmenin de doğru olduğunu bulmuyorum. Burada benim Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı olmam, bir kadından öte, siyasete emek vermiş, mesleğinde belli bir kariyere gelmiş, sivil toplum hizmetlerinde, sivil toplum örgütlerinde kadın, çocuk, insan hakları konusunda yıllarca emek vermiş, çalışmış birisi olarak burada Bakanlık yapıyorum, yoksa bir kadın olarak burada Bakanlığın bana tevdi edilmiş olduğunu düşünmüyorum.” (Denizli Milletvekili Sema Ramazanoğlu, 27.01.2016)

“Kadınlarımızın siyasetin her kademesinde var olmaları, sosyal, ekonomik, siyasal tüm alanlarda etkin rol almaları o toplumun ilerlemesinin vazgeçilmez bir gereğidir. 1935'te Mecliste 18 kadın milletvekiliyle temsil oranı yüzde 4,6 olup ilerleyen yıllarda, neredeyse

on yılda bir yapılan darbeler -her alanda olduğu gibi- kadın temsil oranlarında da yüzde 1'lere kadar gerilemeye neden olmuştu. 2002'de yüzde 4,4 olan oran bugün yüzde 14,7'ye yükselmiştir. Yeterli olmasa da son on beş yılda önemli bir mesafe kaydedilmiştir. Kadınların Mecliste temsili toplumdaki sorunlara ve ihtiyaçlara kadın bakış açısıyla yaklaşılmasını ve farklı çözümler üretilmesini de sağlayacaktır.” (Bursa Milletvekili Emine Yavuz Gözgeç, 05.12.2017)

Kadın milletvekilleri, temsilde cinsiyet eşitliğinin sağlanması için cinsiyet kotası ve temsilde cinsiyet eşitliği ilkesi gibi politikaların gerekliliğini de gündeme taşımak istemişlerdir. Bu yöndeki talepler kürsü konuşmalarından dile getirildiği gibi, Meclis araştırması önergesi vermek, kanun teklifi sunmak gibi yollarla da ifade edilmiştir.

“Siyasî Partilerin, önseçime katıldıkları seçim çevrelerindeki kadın üye sayısının, toplam üye sayısı İtibarı ile %50'sini sağlayamaması halinde, Milletvekili Seçimleri ile, İl Genel Meclisi Seçimlerinde ve Belediye Meclisi Seçimlerinde aday tespiti işlemlerinde, o seçim çevresine ait aday sayısının %25'i Partinin, o seçim çevresindeki kadın üyelerine tahsis edilir. Bu kadın adaylar, Seçim Çevresi Yerel Kontenjan Adaylarıdır. Seçim Çevresi Yerel Kontenjan Adayları, partinin Seçim Çevresindeki ilçe yönetim kurullarının ortak toplantısında oy çokluğu ile tespit edilir. Seçim Çevresi tek olan illerde il yönetim kurulu da seçimlere katılır. Bu usul ile tespit edilen Seçim Çevresi yerel kontenjan adaylarının, seçimi ve listedeki sıraları yine aynı ilçe yönetim kurullarının ortak toplantısında o çevredeki aday seçimi işlemi takiben gerçekleştirilir. Kadın üyelerin önseçime katılmadığı seçim çevrelerinde kayıtlı kadın üyeler; kadın üyelerin katıldığı seçim çevrelerinde önseçime katılan kadın aday adaylarının elde ettikleri sıra gözetilmek sureti ile tercihlere esas alınır. Önseçim işlemlerinde kadın aday adayları, o seçim çevresi itibarı ile, yukarıda belirtilen oran dahilinde Milletvekili, İl Genel Meclisi, Belediye Meclisi Aday listelerine girmişler ise önceki fıkralar hükümleri uygulanmaz. Yerel adayların tespitinde yukarıdaki fıkralarda yer alan Seçim Çevresi Kontenjanı yolu ile tespit edilen sıra konulur. Siyasî Partiler Kanununun 38 inci maddesinin 2'nci fıkrası hükmü yukarıdaki hükümlerin uygulanmasında da korunur. Siyasî Partiler Kanununun 38 inci maddesinin 1 inci fıkrasının uygulanmasında da yukarıdaki oran gözetilir.” (İstanbul Milletvekili Günseli Özkaya'nın Kadınların Seçim Hakları ile İlgili Kanun Teklifi, 01.05.1986)

“Değerli milletvekilleri, toplumun yarısını teşkil eden kadınların siyasî hayatta daha fazla söz sahibi olması, dolayısıyla demokrasinin daha iyi işlemesi ve millî irade kavramının kitlelere mal olmasını, sadece Parlamentodaki kadın milletvekillerinin sayısı ile ölçmek doğru değildir. Kanaatimce ölçü, kadınlarımızın siyasî hayatın bütün safha ve kademelerinde görev almaları olmalıdır. Mesela, kadınlarımız, kendilerini çok yakından ilgilendiren ve etkileyen mahallî hizmetlerin planlanmasında ve uygulanmasında da daha çok söz sahibi olmalıdırlar. Dolayısıyla kadınlarımız, Parlamentoda olduğu kadar, mahallî idarelerde, belediye başkanlıklarında, belediye meclisi üyeliklerinde, il genel meclislerinde ve muhtarlıklarda behemehâl başkan ve üye olarak yerlerini almalıdırlar. İşte, 26 Mart 1989 mahallî idareler seçimleri, kadınlarımızın bu görevlerdeki yerlerini almaları için iyi bir fırsattır. (...) Türk kadınının gelişmesini sağlayacak her çeşit teşvikin yapılmasından ve tedbirlerin alınmasından yanayız. (...) Nitekim, Türkiye Büyük Millet Meclisine sevk ettiğimiz mahallî seçimlerle ilgili kanun teklifimizde, belediye meclisi üyelikleri için aday tespitinde kontenjan sistemi getirmekteyiz. Bu teklifimiz kabul olduğu takdirde, bu kontenjanların büyük bir çoğunluğunu kadın adaylar lehinde kullanmak için gayret sarf edeceğimizi burada ifade etmek isterim. Değerli milletvekilleri, Türk kadınları olarak amacımız, devamlı ve cesur bir şekilde çaba göstererek siyasî hayatta daha aktif bir şekilde yerimizi almak için eksikliklerimizi tamamlamak ve milletimizin medeniyet yolunda gelişimini, millî örf ve âdetlerimize ve millî kültürümüze sadık kalarak ve onları muhafaza ederek hızlandırmak olmalıdır.

Cumhuriyetimizin kuruluşundan beri bu konuda ölçülemeyecek kadar yol kat ettik; bundan iftihar duymaktayız; fakat, Türk kadınına layık olduğu yeri verme çalışmalarımız henüz bitmiş değildir.” (Ankara Milletvekili Göksel Kalaycıoğlu, 06.12.1988)

“Siyasî Partiler Kanunu ve Seçim Sistemiyle ilgili mevzuatta yapılacak değişikliklerle TBMM’de ve yerel yönetimlerde ve diğer mekanizmalarda gerçek eşitliğin sağlanması açısından her iki cinsin %50 oranında temsili açısından kota ve temsil olanakları sağlanmalıdır.” (Edirne Milletvekili Ümran Akkan, 03.11.1998)

“Türkiye’nin, tüm dünyanın dönem dönem, zaman zaman yaptığı gibi, bir eşliğe ihtiyacı vardır; hem de kadın-erkek eşitliğini, siyasal temsil eşitliğini sağlayana kadar kullanılacak, değerlendirilecek bir eşliğe ihtiyacı vardır. Eşitliği sağlayana kadar olumlu ayırmacılığı aklımıza ve yüreğimize sindirmeye ihtiyacımız vardır değerli arkadaşlarım. Olumlu ayırmacılık düşüncesinin bizi ürkütmemesi gerektiğini düşünüyorum ve asıl bugüne kadar yaşanmış olan ve bir süre daha yaşanacağını gördüğümüz temel ayırmacılığı ortadan kaldırmak için bunu yapmak zorundayız diye düşünüyorum. Siyasette doğruları yapmak için buradayız, siyasette insana hak ettiğini temin etmek, adaleti sağlamak için buradayız. Değişikliğin ve özgürlüğün en temel insan hakkı olduğunda, zannediyorum ki, ortaklaşa bir kanı taşıyoruz. Öyleyse, siyasette doğruyu yapmanın, zayıfın yanında, ezilenin yanında, bastırılanın yanında, sömürülenin yanında olmak olduğunu bir kez daha ifade etmeliyiz ve bilmeliyiz ki, dünyada parlamentolarında yüzde 10, yüzde 20, yüzde 30, yüzde 40 oranında kadın bulunduran bütün parlamentoların, bu oranı yakalamaları, bugün bizim burada tartışmaktan kaçtığımız ve Anayasanın yeni düzenlenmiş maddesine eklemekten kaçındığımız o birkaç cümlelerin anayasalarında var olmasıyla, orada yer bulmasıyla olanaklı olmuştur.” (İstanbul Milletvekili Güldal Okuducu, 04.05.2004)

“Kota için verdiğimiz yasa değişikliği teklifi hızla bu Meclise gelmeli çünkü bütün bu ayırmacılıkları ortadan kaldırmanın en önemli aracı, kadınları siyasi mekanizmalarda, karar mekanizmalarında ve en önemlisi yasama gücünde etkili bir güç hâline getirmektir. (...) Yine, kadına dönük yaşanan katliamlar, kadın cinayetleri, kadın istihdamı ve kadına dönük şiddete ilişkin verdiğimiz araştırma önergelerinin de bir an önce Meclise taşınarak, en azından 8 Mart’ın 100’üncü yılında kadınlara olan saygının gereği, toplumu, eşitlikçi düşüncüyü savunan bir zihniyetin gereği olarak ve bunu taahhüt eden devletin sorumluluğunun gereği olarak Hükümeti, Meclisi bir kez daha kadın hakları ve eşitliği konusunda göreve çağırıyoruz.” (Şırnak Milletvekili Sevahir bayındır, 10.03.2010)

“Kadınların biçimsel temsilden gerçek temsile geçebilecekleri bir sayısal eşik vardır. Uluslararası Kadın Hareketince geliştirilip Birleşmiş Milletlerin uluslararası hedefleri arasına da girmiş ve resmî kabul görmüş bulunan yüzde 30’luk asgari temsil eşliğine ulaşmadan kadınların kendi cinslerinin sorun ve gereksinimlerini temsil etmeleri olanaklı görülmemektedir. Bu oranın güvence altına alınması için başta Anayasa olmak üzere Siyasal Partiler ve Seçim yasalarında özel önlemler getirilmelidir. Kadınların toplumsal ve ekonomik hayata katılımın yetersizliği, siyasal temsilin sorunlarının da en temel ve en yapısal nedenleridir. Kadınların önemli bir çoğunluğu eğitimlerini sürdürecektir ya da ekonomik etkinliğe katılabilecek ortam bulamazken, dahası, evlerinde ve onlara biçilen geleneksel rolün katı sınırlarından çıkamazken nasıl siyasete atılmaları ya da nasıl temsil hakkını kazanmaları beklenebilir? Doğru yönde atılacak adımlarla bu kısır döngü olumlu bir dinamiğe dönüştürülebilir.” (İstanbul Milletvekili Ayşe Jale Ağırbaş, 01.12.2010)

“Sevgili arkadaşlar, partilerin insafına kalmış durumda bu kota meselesi. Evet, biz yüzde 50 eşit temsil kullanıyoruz, eş başkanlık var ama (...) örneğin kotayı kendileri belirliyorlar. Erkeğin istediği gibi bir kadın profili. Yani, nasıl olacak? Hanımefendi bir kadın olacak, hanımefendi gibi konuşacak, hanımefendi gibi giyinecek. Yani, aslında bu aile politikalarının yansıması kadına da yansıyor, onun üzerinden... Erkeklerden daha çok

çalışacak, erkeklerden daha yetenekli olacak, yoksa o kategoride eleniyor. Şimdi, bu konunun da bir kez daha altını çiziyoruz. Kota uygulamasının anayasal güvenceye alınması yani sadece partilerin insafına bırakılan değil, bütün partilerin uygulamak zorunda olduğu bir yöntem olması gerekiyor. İşte o zaman, bakın görün kadına yönelik şiddet nasıl azalacak.” (İstanbul Milletvekili Sebahat Tuncel, 25.11.2014)

“Değerli milletvekilleri, cinsiyet eşitsizliği ayrımcılığın en keskin ve en yaygın biçimi olduğundan siyasal alanın demokratikleşmesinin ve demokratik siyasetin temel koşulu, kadınların temsil ve karar mekanizmalarına eşit katılımıdır. Bugün Parlamentoda yer alan kadın sayısı cumhuriyet tarihinin en yüksek oranlarından birine sahip olmasına rağmen, 550 milletvekilinden sadece 79'u kadındır. Yerel yönetimlerde ise kadın temsiliyeti çok daha düşük, yüzde 1 civarındadır. Devlet, siyasetin tüm süreçlerine kadınların eşit ve aktif katılımını sağlamak ve bunun önündeki engellerle mücadele etmek durumundadır. Kadınların karar alma ve uygulama süreçlerinde temsiliyetlerini sınırlayan koşulların ortadan kaldırılması için siyasette eşit temsiliyet ilkesinin benimsenmesi şarttır.” (Şırnak Milletvekili Selma Irmak, 14.12.2014)

4.2. Kadın Milletvekillerinin Yasama Faaliyetlerinde Feminist Tarih Bilinci ve Kazanılmış Haklar Vurgusu

Kadın hareketinin dünya üzerinde eski bir tarihi geçmişi vardır. Bu geçmişe Türkiye özelinden yaklaşıldığında geç Osmanlı dönemi ve modernleşme bağlamında kadın hareketinin yeri görmezden gelinecek bir süreç değildir. Yani, kadın hakları hareketi Cumhuriyet Türkiye'si ile sınırlı değildir. Çalışmanın birinci bölümünde aktarıldığı üzere³⁸, geç Osmanlı döneminde medeni hakların kazanımı için verilen mücadele ile başlayan kadın hareketi (Sancar, 2017, s. 93), erken Cumhuriyet döneminde de sürmüş ve siyasal hakların talebi ile devam ederken, bir siyasi parti kurulması yönündeki girişim de söz konusu olmuştur (Tekeli, 1998, s. 341). Bu bağlamda, yine birinci bölümde aktarılan ayrıntılar hatırlanacak olursa, Cumhuriyet Türkiye'si'nde siyasal haklar da dahil olmak üzere kadın hakları konusunda atılan tüm adımlar, kurucu iktidarın kadınlara verdiği haklar değil, bilakis kadın hareketinin uzun yıllar süren mücadelesinin net bir kazanımıdır (Zihinoğlu, 2016, ss. 22-3).

Bu tez çalışmasının yedinci alt araştırma sorusu olan, “Kadın milletvekillerinin, yasama faaliyetlerinde, feminist tarih bilincine ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin kazanılmış bir hak olduğu düşüncesine dair izler bulunmakta mıdır?” sorusu doğrultusunda incelenen tutanak kayıtlarında, bu soruyu cevaplayan nitelikte yasama kayıtlarına da rastlanmıştır.

³⁸ Dünyada ve Türkiye'de kadın hareketinin tarihi ile ilgili ayrıntılara birinci bölümün “1.2. Dünyada Kadın Hareketi Tarihi” başlığı, “1.3. Türkiye Coğrafyasında Kadın Hareketi ve Tarihi” başlığı ve dönemlerin ayrıntılarıyla ele alındığı alt başlıklarında yer verilmiştir.

Yasama faaliyetleri mercek altına alınan kadın milletvekillerinin, dünyada ve Türkiye’de kadın hareketi tarihine ve kadın haklarının modernleşen dünya yapısı ile birlikte erkek egemen iktidarlar tarafından verilmiş değil, aksine bir mücadelenin sonucunda kazanılmış haklar olduğuna dair vurgularda buldukları görülmüştür. Bununla birlikte, milletvekillerinin “Karanlığa bırakmayacağımız bir geleceğimiz, mücadeleyle kazandığımız haklarımız var.” (Manisa Milletvekili Tur Yıldız Biçer, 10.10.2017) gibi ifadelerle, kadın hareketin yasal düzlemdeki hak kazanımları ile sona ermediğini, hakların kullanımını sağlamak yönünde verilen mücadele ile devamlılığını sürdürdüğünü ifade ettikleri ve kendilerini de kadın hareketinin bir parçası olarak yorumladıkları anlaşılmaktadır.

“Kadınların hak arama mücadelelerinin birkaç yüzyılı aşan bir tarihi vardır. Bu tarihsel süreçte yaşananlar, savaşların insanlığa getirdiği yeni fikirler ve ekonomik zorunluluklar, kadınların, ezilmeye karşı bir direnme bilinci geliştirmelerine temel oluşturmuştur. Kadının hem toplumsal alanda hem de özel yaşamda cinsiyet ayrımcılığına uğraması, kimliğinin belli kalıplar içerisine sıkıştırılması ve orada tutulması, haklı mücadelesinin dayanağıdır.” (Tekirdağ Milletvekili Fethiye Özver, 08.03.1995)

“Bilindiği gibi, 19uncu Yüzyılın sonlarından itibaren, dünyada yaşanan ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişmeler, yeni kavramları ve hukuksal düzenlemeleri beraberinde getirmiş, insanların -cinsiyet de dahil olmak üzere- hiçbir ayırım gözetmeksizin, eşit oldukları gerçeği, sözleşme ve belgelere yansıtılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise, toplumlarda ortaya çıkan sosyoekonomik olumsuzluklar, Birleşmiş Milletleri, eşitlikçi ve daha iyi yaşanabilir bir dünya arayışına zorlamış ve tüm ülkeleri barışın, insan haklarına saygının, kadın-erkek eşitliğinin sağlandığı yeni bir dünya düzeni kurulmasına doğru yönlendirmiştir. Her ülke nüfusunun yarısının kadınlardan meydana gelmesine karşılık, ülkelerin büyük çoğunluğunda -yasal düzey de dahil olmak üzere- bir kadın-erkek ayrımcılığının var olduğu saptanmış, özellikle, bu eşitsizliğin ortadan kaldırılması çabalarına yoğunluk verilmiştir. Birleşmiş Milletler tarafından, 1947 yılından günümüze kadar, özellikle kadının konumunun daha iyiyeye doğru geliştirilmesi ve erkeklerle eşitliğin sağlanması yönünde çok sayıda sözleşme ve karar hazırlanmış ve konferans düzenlenmiştir. 1975 yılında Meksika’da, 1980 yılında Kopenhag’da, 1985 yılında Nairobi’de ve son olarak, 1995 yılında Pekin’de düzenlenen Dünya Kadın Konferanslarıyla, erkek-kadın eşitliği konusu, ülkelerin gündemine taşınmıştır. Birleşmiş Milletler tarafından 1 Mart 1980 tarihinde imzaya açılan ve 3 Eylül 1981 ’de yürürlüğe giren Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi, Türkiye tarafından da imzalanmış; ancak, Türkiye, bu sözleşmeyi imzalarken, yürürlükte bulunan Medenî Kanunun hükümlerine ters düştüğü gerekçesiyle, anılan sözleşmenin 15 inci maddesinin ikinci ve dördüncü fıkraları ile 16ncı maddesinin (c), (d), (f), (g) fıkralarına çekince koymak durumunda kalmıştır.” (İstanbul Milletvekili Meral Akşener, 10.03.1998)

“5 Aralık 1934 tarihinde, kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanıyan kanun, Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edildi. Bu tarihe, kronolojik anlamdan öte, bir değer atfedilmiştir. Bir yasayla, kadının konumu, tebaadan yurttaşına geçiş, karşıt cinsle eşit statüye ulaşma olarak kavramsallaştırılmıştır. Kadının siyasal yaşama katılımı, katılımcı demokrasi sınırlarını genişlettiği için, elbette gerekli ve vazgeçilmezdir. 69 yıldır, bunun yararları fazlasıyla anlatılmıştır. (...) Kadın tarihinin cinsiyetçi yorumunda hâkim olan, kadının siyasal haklarının verildiği tarzındaki yorum ne kadar gerçekçidir?

Genellikle tarih algılamasında reddedilen, Osmanlının son dönemindeki kadın hareketliliğinin 1934'e kadar olan dönemi hazırlama potansiyeli, gözden, bilinçli olarak kaçırılmış mıdır? Mahrem alan ile mahrem dışının Osmanlının son yüzyıldaki dönüşümünün cumhuriyet modernleşmesine katkısı nedir? (...) Cumhuriyet, kendi meşruiyetini kadın üzerinden üretmeye devam mı edecektir; kendine sahip çıkan, otantik değerlere rücu eden kimliği ağır basan kadın hareketini bir özgürleşme hareketi olarak görüp, onunla diyaloga mı girecektir? (...) 1935'ten bu yana Parlamento aritmetiğinde kadın parlamenterleri görece azlığını, dış faktörlerin yanı sıra, kadınlığın gönüllü apolitik söylemine bağlamak mı gerekiyor? Bu, nasıl aşılabılır? 21inci Yüzyıla dönük projeksiyonlarımızda, kadın parlamenterleri siyasetin aktif unsuru haline getirmenin yolları nelerdir; bu tartışılmalıdır. Demografik açıdan nüfusun yarısını oluşturan kadınların parlamento dışı kalması, siyasal katılımı sınırlandırarak demokratik işleyişi aksatmaktadır. Türkiye'de kadınların siyasal hayata katılımının tarihsel perde arkası: Öncelikle Türk kadınının kamu alanına çıkışının cumhuriyetle başlamadığını kabullenmek gerekiyor. Yani, kadınlar, aniden, bir yasayla yurttaş olmadılar. Birinci Meşrutiyetle başlayan, İkinci Meşrutiyetle büyük bir ivme kazanan kadınların siyasal hak mücadelesi, kadın hareketini cumhuriyete taşıdı. (...) Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar olan dönemde yaygın kanı "kadınlara hiç mücadele etmedikleri halde siyasî haklar verildi" şeklindedir. Bunun bir anlamı da "kadınlara hak lazımsa onu da biz veririz" yaklaşımıdır. Genel Türk tarihinin 19 uncu Yüzyılı için tartışılmalı olan bu görüş, 20 inci Yüzyılın başları için de yine tartışılmalıyı devam ettirmektedir. (...) Günümüzde kadınların siyasal mücadelesi: Günümüz kadın hareketi, 1980'lerden itibaren yeni bir mecraya yönelmiştir; özgürleşmeye daha yakın bir pozisyonadadır; tek aktör patolojisinden kurtulma yönünde aşamalar kaydetmiştir; geleneksel özellikleri barındıran eski ideolojik kimliğinden uzaklaşmaktadır." (İzmir Milletvekili Nükhet Hotar, 04.12.2003)

"Tüm dünyada yüzyıllar boyu süren, uğrunda can verilen kadın hakları mücadelesinde, ilk talep edilen hak, daima siyasal hak olmuştur; yani, kendi geleceğini tayin edebilme hakkı. Bu, birincil insan hakkıdır ve demokrasi talebidir. Dünyada ilk siyasal hak talepleri, Fransız İhtilalinden sonra, 1791'de Fransa'da olmuştur. Fransız Kadın Yurttaş Beyannamesini hazırlayan ve okuyan Olympe de Gouge isimli Fransız kadını "madem erkekler gibi giyotine gönderiliyorum, o zaman, erkekler gibi oy hakkım olmalı" dedi ve bu sözün bedelini, giyotinde can vererek ödedi." (İzmir Milletvekili Canan Arıtman, 07.12.2004)

"8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Günü, çalışan kadınların mücadelesini simgeleyen büyük öneme sahip bir gündür. Günümüzde Dünya Emekçi Kadınlar Günü'nün tarihsel önemi ve anlamının içi boşaltılmaktadır. Kapitalist sömürüye ve eşitsizliklere karşı tepki olan 8 Mart, kadınlara resmi kutlama mesajları gönderilen bir gün "Sevgililer Günü" gibi bir hoşluğa dönüşmüştür. Bunun üzüntüsünü derinden hissetmekteyim. Oysa 8 Mart, kadınların insanca yaşam için isyanının tarihidir." (İstanbul Milletvekili Ayşe Jale Ağırbaş, 11.03.2008)

"Somut kadın hakları devrimini önceleyen çalışmalar vardı. Örneğin daha 1927 yılında Giresun'da yapılan bir toplantıda Süreyya Hulusi Hanım "Kadınların ülke yönetiminde neden söz hakları yok?" diye sorabilmişti. Yine 1928'de Nezihe Muhittin Hanım başkanı olduğu Türk Kadınlar Birliğinin tüzüğüne amaç maddesine "Devrimler haklı taleplerden doğarlar. Kadınlar seçme ve seçilme haklarını elde etmelidirler." ekini yaptırmıştı. Ayrıca, Kadınlar Halk Fırkasının yani bir kadın partisinin kurulması için girişimler başlatılmıştı." (İstanbul Milletvekili Necla Arat, 07.04.2010)

"Gerçekten, mücadele olmadan hiçbir şey olmuyor. Genellikle şiddet söz konusu olduğunda, kadına yönelik şiddetten bahsedildiğinde ben bazı afişlerde gözleri mor kadınlar ve onların mağduriyetini gösteren resimler görüyorum. Ama, gerçekten, aslında olması gereken bu değil. Yani, kadınları bir mağduriyet tarihine bir yandan da

hapsetmeye çalışıyorlar; oysa kadınların yani bizlerin bir mücadele tarihi var. O nedenle, o afişlerde yer alması gereken resimler aslında gözü morarmış, şiddet görmüş kadın resimleri değil, gerçekten şiddete karşı mücadele etmiş, yıllardır bu alanda hakları için zaman zaman canını dahi vermiş olan kadınların mücadele resimleri olmalı diye düşünüyorum. Ben birazcık eski örneklerden, bu mücadele tarihinden söz ederek konuşmak istiyorum. Biz, 1987 yılında dayaja karşı kampanyayı gerçekleştirdik ama bu kampanyadan önce aslında Nezihe Muhiddinler, Fatma Aliye Hanımlar gibi kadınlar aynı zamanda kadın hakları için mücadele ediyorlardı. Osmanlı'dan cumhuriyete kadar süren bir mücadele de vardı. Beyaz Konferanslarla, ciddi radikal sözlerle kadınların mücadelesini dile getiriyorlardı bu kadınlar. Onlarca dernek kurdular, onlarca dergi çıkardılar, "Kadınlar Dünyası" bunlardan bir tanesidir. Ve daha sonrasında o oy hakkının elde edildiği -sadece her şeyin verilerek değil, gerçekten, alınarak da olduğunu unutmamamız gerektiği için bunu söylüyorum- ve sonrasında Mecliste önemli sayıda aslında -ilk Mecliste- bir temsilde kadınların yer aldığı Cumhuriyet Dönemi'ne gelindi ve üniversitelerde, farklı alanlarda kadınlar var olmaya başladı. Ama o zamana kadar olan mücadele, gerçekten -bu 1970'lerde olsun, daha öncesinde olsun- tam anlamıyla bir feminist mücadeleydi ve kadınların kendi ezilmişliklerinden ve kendi alanlarından doğan bir mücadeleydi diyemeyeceğim. Ama o dönemde, 1980'lerden sonra olan mücadele ise hakikaten, kadınların belki o "Özel olan politiktir." sözüyle alanlara taşınan ve hani "Kol kırılır yen içinde kalır.", "Aslında aile içinde her şey olur, çözülür." diyerek erkek egemen sistemin meşrulaştırıldığı bir söylemden farklı bir alana geçilmesi oldu. Ben size çok somut bir örnek anlatayım. Bizim kampanyamız nasıl başladı? Bir asliye hukuk hâkiminin, boşanmak isteyen ve 4'üncü çocuğuna hamile olan bir kadının boşanma talebini şu sözlerle reddetmesiyle başladı: "Küze susuz, ev sözsüz olmaz.' derler, 'Kadının karnını sıpasız, sırtını sopasız bırakmamak gerek.' derler atalarımız. Bu nedenle kadının da 4'üncü çocuğuna hamile olması nedeniyle boşanma davasının reddine." dedi hâkim. Aynen bu, gerçekten, gerekçeli kararda bu sözler yazıyordu: "Kadının karnını sıpasız, sırtını sopasız bırakmamak gerek.' derler atalarımız." Ve bizler ondan sonra işte bütün kadın cinsinin, sadece o kadının değil, bütün kadın cinsinin aşağılandığını ifade ederek 1 liralık manevi tazminat davası açtık, tarafız dedik ve hâlâ o günden bugüne aslında davalarda müdahil olma talebimiz sürüyor. Çünkü kadınların, kadın örgütlerinin, özellikle kadın cinayetlerine ilişkin davalarda müdahil olmaları gerekiyor. Orada kadın zaten öldürülmüş olduğu için ve genellikle de aslında aileden biri tarafından öldürülmüş olduğu için kadın örgütlerinin orada müdahil olması ve savunucu olması gerekiyor aynı zamanda. (...) Gerçekten bütün bunların ardında mor gözler değil bir mücadele tarihi var. Yani bunu yadsımamak lazım, bunların hakkını vermek lazım çünkü hiçbir parlamento, dünyanın hiçbir yerinde hiçbir parlamento, sadece Türkiye'de değil, mücadele edenlerin, hakları için uğraşanların mücadeleleri olmadan yasal değişiklikleri kendi kendine yapmamıştır. Türkiye'deki kazanımlar da, hakikaten, ister kılık kıyafetimize karşı müdahaleler olsun ister bedenimize ister kimliğimize, bütün bunlara karşı yapılan mücadelelerin sonunda gerçekleşti." (İstanbul Milletvekili Filiz Kerestecioğlu, 08.03.2016)

4.3. Kadın Milletvekilleri ve Kız-kardeşlik İlkesi

Yasama faaliyetleri incelen kadın milletvekillerinin, yukarıda aktarılan tüm konu başlıkları altında yer verilen beyanları, esasen, kendilerini halkın temsilcisi olmanın yanında, kadınların temsilcisi olarak da görerek, mensubu oldukları siyasi parti fark etmeksizin, toplumun her kesiminden kadınların sorunlarını parlamentoya taşımaya ihtiyaç duyduklarının bir tezahürüdür. Bununla birlikte, parlamentonun eril yapısı içerisinde, araştırmanın tarihsel çerçevesinde daima azınlık durumunda kalmış olan kadın milletvekillerinin; nasıl bir toplumsal cinsiyet politikası izlenmesi gerektiği ile

ilgili konularda, genel perspektiften ne gibi yorumlar yaptıkları, kız-kardeşlik karşısındaki tutumlarını yansıtacaktır. Ayrıca kadın milletvekillerinin parlamentodaki kadın meslektaşlarına, toplumsal yaşamda görülen yaygın cinsiyet eşitsizliğinin dönüşümü adına ortak bir eylem planı hazırlayarak, birlikte hareket edilmesi gereği ile ilgili çağrıda bulunup bulunmadıkları da bir kadın parlamenter olarak, kız-kardeşliği pratiğe dökme yönündeki çabalarını gösterecektir.

4.3.1. Kız-kardeşliğin tutanak kayıtlarındaki izleri

İncelenen kayıtlarda, milletvekillerinin, toplumdaki her bir kadın sorunu ve ihtiyacının tüm kadınları ilgilendirdiği yönündeki beyanlarının olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda, kadın temsilciler, cinsiyete dayalı ayrımcılığın söz konusu olduğu tüm durumlar özelinde, “Kadına şiddet konusunda yaklaşım siyaset üstü olmalıdır, partiler üstü, siyaset üstü” (Batman Milletvekili Ayla Akat Ata, 07.03.2012) örneğinde olduğu gibi, partiler-üstü/siyaset-üstü bir yaklaşım sergilenmesi gerektiğini belirtmiştir. Kadın milletvekilleri, bu yöndeki ifadelerini gerekçelendirirken ise parlamentodaki kadınların iş birliği içerisinde olmasının, erkek egemen toplumsal algıların dönüştürülebilmesi için bir zorunluluk olduğunun altını çizmektedir. Farklı siyasi partilere mensup, farklı toplumsal gruplardan gelen ve birbirilerinden farklı ideolojilere sahip olan kadınların; parlamento çatısı altında dile getirdikleri bu ortak söylem, araştırmanın tarihsel çerçevesi içerisinde TBMM’de kız-kardeşlik ilkesi doğrultusunda düşünen, konuşan ve eyleme geçmeye hazır olan kadınların varlığının açık bir göstergesidir.

“Kadın sorunu sadece belli bir kesimi ilgilendiren bir sorun değildir. Toplumun yarısını oluşturan kadınlarımızın sorunlarının çözümü için bütün kadınları bu bağlamda birlikte hareket etmeye davet ediyorum.” (İstanbul Milletvekili Canan Kalsın, 25.02.2009)

“Kuşkusuz önümüzde daha yürünecek çok uzun bir yol, alınacak büyük mesafeler vardır. (...) Cinsiyet ayrımcılığında toplumun vicdanını yaralayan sorunların aşılabilmesi için hepimize büyük sorumluluklar düşmektedir. Bu mesele bir tek kesimin, bir tek partinin meselesi de değildir. Medeniyetin, kalkınmanın, refahın, adaletin, toplumsal barışın ve huzurun en önemli kriteri hakların eşit olarak kullanılabilmesidir. (...) medeniyet yolunda yürüdükçe, bu yolda geri adım atmadıkça kadının maruz kaldığı bütün haksızlıklar er geç bertaraf edilecektir.” (Malatya Milletvekili Öznur Çalık, 02.12.2009)

“Bugün, 25 Kasım Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Günü. Gerçekten, bugünün ortaya çıkışında, feminist kadın örgütlerinin, sosyalist kadın örgütlerinin, kadına yönelik şiddet konusunda çalışma yürüten kadınların büyük bir emeği var. Ben burada bir kez daha onlara teşekkür etmek istiyorum. Onların bu emekleri, çabaları sayesinde biz ilk kez Türkiye Cumhuriyeti Parlamentosunda bütün siyasi partilerin temsilcisi kadınlar olarak

bir araya gelip sabah ortak bir basın açıklaması yapabildik. Bunu siyaset üstü bir noktadan ele alıp, kadın konusunu siyasete mal etmeden, kadına yönelik şiddet konusunda ortak bir tavır geliştirmek gerektiği konusunda, bir basın açıklaması yapabilmeye şansına eriştik. Bu konuda da bugüne kadar mücadele yürüten kadın örgütlerinin büyük bir emeği ve çabası olduğunu ifade etmek istiyorum.” (İstanbul Milletvekili Sebahat Tuncel, 25.11.2010)

“Şiddet şiddeti doğurmaktadır ve bu şiddet yalnızca aile içinde değildir, sokaklarda da bu şiddet vardır, okulda da şiddet vardır. Eğer böyle bir ülkede yaşıyorsak bunda temel sorumluluk karar alıcıların ve uygulayıcıların üzerindedir. Siyasal kimliklerimizi bir kenara bırakarak bu sorunu ortadan kaldırmak, gördüğü şiddet yüzünden yaşamını yitirmiş, şiddetten zarar görmüş tüm kadınlarımıza ve daha önemlisi gelecek kuşaklara olan borcumuzdur. Bu konuda hepimiz siyasetçisiyle, sivil toplum örgütüyle, medyasıyla elimizden geleni yapmak zorundayız. Kadınlarımızın talebi ve beklentisi budur.” (İstanbul Milletvekili Sedef Küçük, 24.11.2011)

“Hepimizin düşüncesi, ideolojisi, siyasi fikirleri aynı olmayabilir ama kadın konusunda, hepimizin, burada, bu Meclis çatısı altında hemfikir olmamız gerektiğini, birlikte hareket etmemiz gerektiğini ifade etmek isterim.” (İğdır Milletvekili Pervin Buldan, 13.08.2014)

“Değerli arkadaşlarım, bütün milletvekili arkadaşlarım, parti farkı gözetmeksizin aynı çatı altında birlikte çalıştığımız arkadaşlarım; size bir teklifim var: Dünya görüşlerimiz farklı olabilir, dünyaya farklı pencerelerden bakıyor olabiliriz; önemli olan hangi noktaya doğru baktığımız, önemli olan farklı pencerelerden nereye baktığımız. Kadınlar konusunda, özellikle toplumsal şiddet, aile içi şiddet ve kadına yönelik şiddet konusunda sizlere birlikte çalışmayı teklif ediyorum. Artık, birbirimizi hırpalamaktan vazgeçelim. "Sen onu söyledin, ben bunu söyledim..." Bunlardan vazgeçelim. Birlikte çalışalım, güçlerimizi birleştirelim, bir sinerji oluşturalım ve bu lanetlenmesi gereken sorunu ülkemizden başlayarak, inşallah, başka ülkelere de örnek olabilecek bir biçimde ortadan kaldıralım, kaldırmaya çalışalım. Buraya geldiğinizde eleştirilerinizi yapacaksınız ama bu eleştirileri yaparken sizlerden çözüme yönelik birkaç cümle de söylemenizi rica ediyorum. Çözüm için size, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı olarak elimi uzatıyorum, elimi geriye boş çevirmeyin; bunu rica ediyorum. Size ve tüm STK'larımıza.” (Sakarya Milletvekili Ayşenur İslam, 25.11.2014)

“Bu konunun (...) siyasetüstü bir konu olduğunu düşünüyorum. Tüm siyasi partilerin düşünceleri, tavırları, tarzları ne olursa olsun (...) yaşanmasını istemediğimiz bir konudur. (...) Kadına yönelik, çocuğa yönelik şiddette Aile Bakanlığımız olarak, Hükümetimiz olarak cezalarda değişiklikler yapıldı ama bunun önlenmesi konusunda yeterli olamadı. Neler yapabiliriz? Değerler eğitimi üzerine çalışmalar yapmalıyız ve bunu biz birlikte yapmalıyız. Tekrarlıyorum: Bu siyasetüstü bir konudur. Bunun, ‘A’ partisi, ‘B’ partisi, ‘C’ partisi şeklinde ayrışsaksak çözülemeyecek bir sorun olduğu ortadadır.” (Ankara Milletvekili Tülay Selamoğlu, 17.02.2015)

“25 Kasım, bugün kadına karşı uluslararası anlamda da şiddetle mücadele günü. (...) Öncelikle meseleye kadın ve insan olarak yaklaşmak lazım, en başta Parlatmentonun bu konuda her yerde olduğu gibi örnek olması lazım. (...) Bu konuda samimi bir şekilde yasal düzenlemelerin gerçekleşmesi ama bununla beraber toplumsal anlamda bilincin, zihinsel dönüşümün ne kadar etkili ve önemli olduğunu -geçtiğimiz dönemlerde aslında çok ciddi yasal düzenlemeler yapılmış olmasına rağmen hâlâ günümüzde bu haberleri alabiliyorsak- bir oturup düşünmemiz lazım. Burada her şeyden önce toplumun zihinsel dönüşümünün gerçekleştirilmemesi lazım. Ve bu yük sadece iktidar partisinin değil, tüm partilerin ve buna partilerüstü bir mesele olarak bakılması gerekmektedir. (...) Bunu daha önce birlikte yaptık, Parlatmentoda samimi bir şekilde bundan önce kadına karşı aile içi şiddetin düzenlenmesi -6284 sayılı Kanun'un gerçekleştirilmiş olması- burada çok ciddi tedbirlerin, dünyadaki örneklerin Türkiye'de uygulanır olması, ülkemizde uygulanır

olması... Yasal anlamda tedbirlerin değil, bununla beraber medya da dâhil olarak dilimizin ve davranışlarımızın hep beraber, toplumsal algının değişmesi konusunda birlik ve beraberlik içerisinde ve siyaset üstü bir mesele olarak bu işin çözümünün bütün tarafları olarak yine bir arada olmamız gerektiği kanaatindeyim. (Aksaray Milletvekili İlknur İnceöz, 25.11.2015)

“Biz kadınlar, kadın kimliğimizle bir araya gelip barışı öğretiliriz, kadına yönelik şiddeti önleyebiliriz, kadınlara ayrımcılık uygulayan bütün politikaları değiştirebiliriz.” (Diyarbakır Milletvekili Çağlar Demirel, 10.03.2016)

“Kadın olmanın siyaseti yoktur, kadın olmanın ideolojisi yoktur. Kadın nerede şiddet görürse hepimiz ve özellikle kadınlar ona sahip çıkmamız lazım.” (İstanbul Milletvekili Ayşe Nur Bahçekapılı, 19.01.2017)

“Hiçbir akıl ve vicdan kadına şiddeti destekleyemez, onu meşru gösteremez. Kadınların aile içi ve sosyal hayatta hak ettiği yere ve değere ulaşması için toplum olarak tüm görevlerimizi yerine getirmeliyiz. Hukuki ve yasal tedbirler elbette işin temeli oluşturuyor. Türkiye’de son on beş yılda kadınların bilgilerinden, fikirlerinden faydalanma adına önemli adımlar attık (...) Geleceğin güvenli, huzurlu, adil dünyasını kadınlarımızla birlikte kuracağız.” (Tekirdağ Milletvekili Ayşe Doğan, 28.11.2017)

“Bizim bir kadın olarak bugünkü görevimiz, kadınları, Türkiye’yi en iyi şekilde temsil etmekse, bizden sonra gelecek yeni nesil için de gençler için de genç kadınlarımız için de iyi bir Türkiye bırakmak, bunun için mücadele etmek, bunun için çalışıp çabalamak.” (Konya Milletvekili Leyla Şahin, 08.03.2018)

Kimi durumlarda, kadın haklarına yönelik düzenlemeleri içeren kanun tasarı ve teklifleri bir parti grubu tarafından verildikten sonra bunun meclis görüşmeleri ayağında, -yukarıda örnekleri verilen kayıtlarda olduğu gibi- kadının toplumsal yaşamdaki eşitsizliğinin partiler-üstü bir konu olduğu dile getirilerek ortak bir bilinç oluşturma çabası gösterilmiştir. Kimi durumlarda ise farklı siyasi partilere mensup kadın milletvekilleri bir araya gelerek ortak bir kanun tasarısı sunma yoluna gitmişlerdir.

Bununla ilgili bir örnek, 1985 yılına aittir. 17. dönemde mecliste yer alan 12 kadın milletvekili, kadınların çalışma hayatına katılımı konusunda temel ihtiyaçlardan birinin ücretsiz kreş ve gündüz bakımevine erişim ile ilgili olduğunu ifade eden ortak bir metin altında birleşerek kanun teklifi sunmuşlardır. Ancak söz konusu kanun teklifinin durumu araştırıldığında, 17. dönem sona erene kadar çeşitli komisyonlarda gezdirilmiş ve teklif gerekçesinin ne komisyonlarda ne de mecliste okunmadığı anlaşılmıştır. Bu kanun teklifinin imzacılarından biri olan Neriman Elgin’inin yaptığı gündem dışı bir konuşma sırasında, konuyu Genel Kurul’da dile getirdiği tutanak kayıtlarına yansımıştır.

“Çalışan anneler için, tüm işyerlerinde kreş açılması için yasal düzenlemeyi getiremiyoruz. Bu konuda, bir sene kadar önce Sayın Mihriban Erden’le birlikte verdiğimiz ve 12 kadın milletvekilinin imzası bulunan yasa teklifinin gerekçesinde, “Sanayileşme ve kentleşme sürecinin sonucunda, kadının çalışma hayatına girmesi, geleneksel ailenin çekirdek aileye dönüşmesi, çalışan kadınların çocuklarının bakım sorununu ortaya çıkarmıştır. Kreş ve bakımevine olan ihtiyaç da artmıştır.” diyoruz. 1980 nüfus sayımı sonuçlarına göre, çalışan kadın sayısı 6 milyon 450 bindir. Bunun yaklaşık 5 milyon 500 bini tarım kesiminde çalışmaktadır. Aynı sayım sonuçlarına göre, yurdumuzda 0-6 yaş grubuna giren 8 milyon 300 bin çocuk bulunmaktadır. Bunların tümünün gündüz bakımevine ihtiyaç duyduğunu söylemek güçtür; ancak, çalışan annelerin sayısının gün geçtikçe artması, öncelikle büyük illerimizden ve sanayileşmiş bölgelerimizden başlamak üzere, kreş ve gündüz bakımevi hizmetlerinin geliştirilmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu yasa önerimiz, hâlâ gündeme gelememiştir. Yüce Meclisimizin bu konuya eğilmesini ve bir an önce teklifimizin yasalaşmasını diliyoruz.” (Ankara Milletvekili Neriman Elgin, 11.03.1986)

Bir diğer örnek ise İstanbul Milletvekili Meral Akşener’in, CEDAW hükümlerinin yerine getirilmesi ile ilgili konuların gündeme taşındığı bir oturum sırasında yaptığı konuşma kaydında görmek mümkündür.

“Oysa, Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığınca hazırlanan ve sivil toplum kuruluşlarınca desteklenen Türk Kanunu Medenisinin 170. ve 185. Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısında Edinilmiş Mallara Katılma Rejimi kanuni mal rejimi olarak yer almaktadır. Medeni Kanun’da değişiklik yapılmasını talep eden sivil toplum kuruluşlarının ve kadın derneklerinin girişimiyle açılan imza kampanyası ile toplanan çok sayıda imza 1993 yılında TBMM Başkanlığına sunulmuştur. Ayrıca TBMM’de grubu bulunan bazı parti gruplarına mensup milletvekillerinin de edinilmiş mallara katılım prensibini benimseyen Medeni Kanun’un bir veya birkaç maddesiyle ilgili değişiklik teklifleri mevcuttur. Bunlar aşağıda imzası bulunan milletvekillerince verilmiştir:

Adana Milletvekili İmren AYKUT- Muğla Milletvekili Lale AYTAMAN- İçel Milletvekili Oya ARASLI- İzmir Milletvekili Birgen KELEŞ- İstanbul Milletvekili Tansu ÇİLLER- İzmir Milletvekili Işıl SAYGIN- İçel Milletvekili Ayfer YILMAZ- Manisa Milletvekili Ayseli GÖKSOY- İstanbul Milletvekili Meral AKŞENER- İzmir Milletvekili Gencay GÜRÜN- Edirne Milletvekili Ümran AKKAN” (İstanbul Milletvekili Meral Akşener, 03.11.1998)

Akşener’in konuşmasında adını saydığı kişiler, mecliste yer alan farklı siyasi partilere mensup ve farklı politik görüşlere sahip kadın milletvekilleridir.

İncelenen yasama faaliyeti kayıtlarında, kadın milletvekillerinin yer yer parlamentoda erkek milletvekillerince sergilenen eril tutum ve davranışlar ile yine bu yöndeki söylemlerine tepki göstererek, parlamento çatısı altında kadın milletvekillerinin de yer aldığını hatırlatarak, parlamentonun eril bir mekân olmasını kabul etmediklerini ifade etmeye ihtiyaç duyduklarına da rastlanmıştır.

“Sayın Başkan, bazı parti gruplarımızın sözcülerinin soruşturmaların hassasiyetle takip edilmesi konusunda gösterdikleri duygulara çok teşekkür ediyorum; ancak, bunlar ifade edilirken "erkekçe" gibi bir deyim kullanılmıştır. Parlamentoda kadınlar da vardır, onlar da takip ederler. Bu hususun zabıtlara geçmesini istiyorum.” (Muğla Milletvekili Lale Aytaman, 22.05.1996)

“Sözlerimi bir de bu Meclisin bir başka boyutuna dikkat çekerek bitirmek istiyorum. Her ne kadar burada 50 kadın milletvekiliyse de bu milletin yarısı kadınlardan oluşmaktadır ve bu Meclis bir erkek meclisi değildir, milletin meclisidir. Bu nedenle, burada yapılacak konuşmalarda dile, üsluba dikkat edilmesi gerektiğini ve bu Meclise yakışmayacak, erkek meclisinde, erkek cemaatinde söylenecek üsluplarla konuşulmamasını diliyorum.” (Diyarbakır Milletvekili Gültan Kışanak, 30.11.2007)

“Sayın Bakan, bir önceki bölümde, soru-cevap kısmında bir ifadeniz olmuştu. Bir sayın milletvekilinin sorusunu yanıtlarken erkekçe cevap vermekten bahsetmiştiniz. Ben bu kelimeyle ne kastettiğinizi sormak istiyorum. Erkekçe cevap nasıl oluyor acaba, kadınca cevap nasıl oluyor? Bu, kadınları aşağılayan bir tavır değil midir? Bu ifade dolayısıyla kadınlardan bir özür dilemeniz gerekmez mi? Teşekkür ediyorum.” (Ankara Milletvekili Nesrin Baytok tarafından Adalet Bakanı’na yöneltilen sözlü soru, 15.01.2008)

“Sayın Başkan, ben kimseyi savunmayacağım. Bugün Danışma Kurulunda da belirttim. Şu düşüncemi sizlerle de paylaşmak istiyorum: Birbirinin üzerine yürüyen, bağırın, küfreden her türlü yaklaşımı eleştirdiğimi paylaşmak istiyorum. Eril sistemin erkeklere kazandırdığı bir özelliktir. Eril siyasetin şekillenmesine burada tanıklık ediyoruz. Kusura bakmayın ama yer yer bu kutsal mekânı bir erkek kahvesine dönüştürdüğünüzü, kimi arkadaşlarca dönüştürdüğünüzü sizinle paylaşmak istiyorum. Doğru görmediğimi - grubuma mensup arkadaşlar da dâhil buna- doğru görmediğimizi... Burada kadın arkadaşlar da var, farklı farklı düşüncede olan birçok kadın arkadaşımız da var ama hiç böyle yapmıyoruz. Sizin şekillenmenizdir. Lütfen, bundan vazgeçin diyorum.” (Van Milletvekili Fatma Kurtulan, 03.06.2009)

“Değerli milletvekilleri, hep biz kadınlardan bahsedilirken ne yazık ki eşit bireyler olarak bahsedilmiyor. (...) Yine biz hep birilerinin bacısı oluyoruz ya da annesiyiz ya da kız kardeşleriyiz. Şunu bir kez daha söylemek istiyorum: Biz kimsenin bacısı, kız kardeşi, annesi falan değiliz. Biz, burada, Parlamentoda erkeklerle siyaset yapan kişiler ve özgür bireyler olarak siyasette duruşumuzu ifade ediyoruz. O açıdan, diğer yaklaşım, geleneksel olarak erkek egemen sistemin devam ettirilmesi anlamına geliyor. Her gün her gün aslında biz bunun mağduriyetleriyle karşı karşıya kalıyoruz. Her gün bu kültür, erkek egemen sistemin kadınlığı ikincil gören, erkeğin yedeğinde gören, ancak kadınları mutfakta gören ya da kadınları birisinin bacısı, annesi, kız kardeşi olarak gören zihniyet aslında bugün yaşadığımız sorunların temel kaynağıdır.” (İstanbul Milletvekili Sebahat Tuncel, 31.10.2013)

“Son zamanlarda bütün kadınların dikkatini çeken ve her anlamda çeşitli sivil toplum örgütleri, yazarlar, çizerler, kadın siyasetçiler açısından hem çok incitici bulunan hem de itiraz edilen bir konu var. Rica ediyorum ben, Meclisimizi tenzih ederek ama erkekler genellikle örneklerini kadınlar üzerinden veriyor. Bu konuya, biz milletvekilleri olarak, seçilmiş insanlar olarak -kadınıyla, erkeğiyle- eğer dikkat edebilirsek, bunu ortadan kaldırmamızın bir yolunu bulmamız lazım. Yani, bir kavga ediliyor, kadın örnek, iyi bir şey konuşuluyor, kadın örnek. İstemiyoruz kardeşim, yapmayın. Yani, bunu kimse, hiçbir kadın istemiyor. Yani bununla ilgili biber mi süreceğiz, şu tokmakla bir şey mi yapacağız, onu bilmiyorum.” (İstanbul Milletvekili Meral Akşener, 10.03.2015)

“Ben şunun için söz aldım: Burası er meydanı falan değil, burada kadınlar var. Önce bir ona bakın, ayağınızı ona göre denk alın. “Er meydanı” diyerek burada konuşma hakkına sahip değilsiniz. Burada kadın milletvekilleri var, kadın çalışanlar var. O lafları size kadın hareketi yutturur, onu söyleyeyim. Zaten yıllardır verdiğimiz mücadele bunun içindir, bu cinsiyetçi dili değiştirmek içindir aynı zamanda. Bu Mecliste bu lafları biz çok gördük, milletvekili olmadan da çok gördük, olduğumuz zaman da görüyoruz. Bunu gördüğümüz her yerde de buna itiraz edeceğiz ve müdahale edeceğiz.” (İstanbul Milletvekili Filiz Kerestecioğlu, 04.04.2018)

4.3.2. “Kadınlar, kadınlara karşı” (mı?): kız-kardeşlik ile politik konumlanışın arasında sıkışmak³⁹

Evrensel kız-kardeşlik ilkesi, 1.4.3. numaralı başlıkta da ayrıntılarıyla ele alındığı üzere, feminist hareketin ve söylemin üzerine inşa edildiği toplumsal gerçekliğin başat unsurlarındandır. Kız-kardeşliğe göre, dünyanın farklı coğrafyalarından ve farklı toplumsal gruplarından kadınlar, ezilmenin farklı biçimlerini deneyimlemektedir. Ancak tüm farklılıklar karşısında ortak olan, erkek egemen toplumsal yaşamda ikincil konuma itilmiş ve varlığı değersizleştirilmiş cins olmayı deneyimlemektir. Bu nedenle, kız-kardeşlik ilkesi, kadınların, eşitlik hakları için ‘öteki’ oldukları diğer tüm kimliklerinden sıyrılarak, kadın kimliğinde birleşmelidir (Donovan, 2015, ss. 321-3; Siegel, 2007, ss. 29-39).

Kız-kardeşlik ilkesi üzerine feminist terminolojide yürütülen tartışmalar, bu tez çalışmasının tüm detaylarıyla ele almayı hedeflediği konular arasında yer almasa da tutanak taramaları sırasında keşfedilen bazı bulgular nedeniyle, kız-kardeşliğin çelişkisi üzerine yapılan bir yorumla, açıklama eklenmesi gereği duyulmuştur. Ramazanoğlu (1998), kadınların kendi aralarındaki maddi ve kültürel farklılıklarla birlikte, iktidara yakınlık durumu konusunda da ortak bir temeli ifade eden kadın ezilmişliği doğrultusunda, aynı cephede hareket etmeye devam edecekleri yönündeki idealin sorunlarına dikkat çekmektedir (ss. 133-36).

Ramazanoğlu (1998)’na göre, maddi ve kültürel farklılıkların yanında iktidar grup ile ilişkiler konusunda yaşanan bölünmeler kadınlar tarafından bilinçli bir şekilde görülse de görülme de kadınların ortak ezilmişlik değeri konusunda, maddi güç ve farklı çıkarlar doğrultusundaki her geçen gün daha fazla su yüzüne çıkan bir ayrışma hali söz konusudur. Bu durum, feministlerce fark edilmeye başlandığı anda, birleştirici söylemlerin restorasyonu da başlamıştır. Ancak söz konusu özellikle iktidar ilişkileri içerisinde yer alan kadınlar olduğunda, arada kalmışlığın kız-kardeşliğe doğru yönelmesi vakit alacak bir durumdur (ss. 137-225).

Yasama faaliyetleri incelenen kadın milletvekillerinin, bazı durumlarda, kadınlara özgü problem alanlarını mevzu bahis eden yasama faaliyetleri karşısında, mensubu

³⁹ Bu başlığın ve içeriğin belirlenmesinde Ramazanoğlu (1998)’nin “Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri” adlı çalışması etkileyici olmuştur.

oldukları siyasi partinin karşıt görüşünü açıklama görevini üstlenmek durumunda kaldığı kayıtlara rastlanmıştır. Bu kayıtlarda, kadın milletvekillerinin gündeme taşınmak istenen problem alanı konusunda kendisinin de aynı görüşte olduğunu belirtmekle birlikte, partisinin ret oyunu açıkladığı görülmüştür. Bu durumun söz konusu olduğu, aşağıda örnek olarak sunulan görüşmelerden birinde, parlamentoda kendisinin mensubu olduğu milliyetçi görüşü yansıtan siyasi partinin aleyhteki konuşmasını yapmak üzere kürsüde söz alan kadın milletvekili, aleyhte söz aldığını ancak lehte konuşma yapacağını açıklamaktadır. Konuşmaya konu araştırma önergesi ise söz konusu milliyetçi görüşü yansıtan siyasi partinin, parlamentoda taban tabana zıt görüşleri savunan bir siyasi partinin üyesi tarafından verilmiştir. Bununla birlikte, milletvekili konuşmasına son verirken, Genel Kurul'dan söz konusu araştırma önergesine, kişisel olarak, destek verilmesini istediğini ifade etmiştir.

“Değerli milletvekilleri, kadına yönelik şiddetin önlenmesine ilişkin verilmiş olan grup önerisi üzerine (...) söz almış bulunmaktayım. Ekranları başında bizleri izleyen aziz Türk milletimizi, basın mensuplarımızı ve Gazi Meclisimizi saygılarımla selamlıyorum. Kadın cinayetlerinin önlenmesi, aile içi şiddetin önlenmesi, cinsiyete dayalı ayrımın önlenmesi, kadın istihdamının artırılması, kadınların iş hayatında karşılaştıkları zorlukların ortadan kaldırılması hususunda (...) Her ne kadar aleyhte söz almış bulunsak da bu araştırma önergesinin lehinde konuşacağımı buradan belirtmek isterim. Bu hususta senelerden beri mücadelelerimiz sürmektedir. Bilhassa iktidar partisine bu konuda defaaten önergeler de verdik. Bunlarla ilgili en çarpıcı olan ve özellikle kadına yönelik şiddetin önlenmesinin önüne geçilecek olan çok somut bir önergeyle senelerden beri defaaten burada gündeme getirmiş olmamıza rağmen, maalesef, bir duvarla karşılaşır gibi karşıt yanıtla karşılaştık; bunu buradan tekrar dile getirmek istiyorum. (...) Geçtiğimiz yılın ilk yüz günlük diliminde erkek şiddeti nedeniyle hayatını kaybeden kadın sayısı 94 iken bu yılın aynı döneminde sayı 106'ya yükselmiştir. (...) Bu anlamda hepimize görev düşüyor. Özellikle dikkatini çekmek isterim ki öngörülen kadınların bir kısmına koruma kararı alınmasına rağmen bunlar hayatlarını kaybetmişlerdir. Bakın, koruma kararı var ama sığınmaevlerinde belli bir süre kaldığı için, sonra tekrar ya kendi evine ya da tacizi gerçekleştiren bazen kendi eşinin evine dönmek zorunda kalmıştır ve o yarım kalan fiil, maalesef, o kişi tarafından sonlandırılmıştır; hazin son, o kadını toprağa düşmüştür. Bu anlamda da demek ki yeterli değil kadın sığınmaevlerinin sayısını tamamlamak da yeterli değil; orada meslek kazandırmak, daha sonrasında o kadını korumak, o kadının toplum hayatında tekrar ekonomik olarak ayaklarının üzerinde durmasını sağlamak, psikolojik olarak da desteklenmesini sağlamak her birimizin boynunun borcu, her birimizin vicdanının sesi. Bu anlamda, her birinizi bu araştırma önergesini kabul etmeye ve destek vermeye davet ediyorum.” (İstanbul Milletvekili Arzu Erdem, 18.05.2017)

Konuşma kaydına yer verilen kadın milletvekilinin, bu kayıttan yedi ay sonrasına ait bir başka konuşma kaydında ise parlamento çatısı altında yaşanan benzer durumlar karşısında duyduğu rahatsızlığı ifade ettiği görülmektedir.

“Özellikle iki kelimenin yan yana gelmesini hiç istemiyoruz: Kadın ve şiddet. Ve bunun önlenmesi için her bir parti grubunun mutlaka çok büyük mücadele içerisinde olduğunu inanıyorum. Bizler burada getirdiğimiz araştırma önergeleriyle ilgili siyasetüstü meselelerde özellikle iktidar partisinden siyasi bir refleks değil de hakikaten millete

dönük, milletin sorununun çözümüne dönük bir refleks beklemekteyiz. Muhalefet partisi araştırma önergesini veya kanun teklifini getirdi diye buna ret oyu vermenin hakikaten vicdanlara sığmaması gerektiğini düşünüyorum.” (İstanbul Milletvekili Arzu Erdem, 18.12.2017)

Bazı durumlarda ise -özellikle iktidar konumundaki siyasi partiye mensup- kadın milletvekillerinin, aleyhinde konuştukları, muhalefet partileri tarafından verilmiş olan ve kadına yönelik problem alanlarını konu edinen bir yasama faaliyeti ile ilgili olarak, kendisinin de benzer görüşte olduğunu ancak toplumsal düşünüş konusundaki dönüşümünün hemen gerçekleşmeyeceğini ifade ettiği; üzerinde düzenleme yapılmış olan uygulamaların tam olarak yerleşip, zaman içerisinde izlenen bu politikalar ile ilgili gerçek sorunların ortaya çıkması konusunda zamana ihtiyaç duyulduğu; yasama faaliyetine konu olan problem alanının yakın bir zamanda üzerinde çalışılmış bir konu olduğu ve bununla ilgili raporların da Genel Kurul’a sunulduğu, ancak gündemde o an için başka bir konu olduğundan dolayı söz konusu problem alanının ilerleyen bir tarihte yeniden gündeme taşınmak üzere reddedildiği gibi açıklamalarının bulunduğu da tutanak kayıtlarına yansımıştır.

Aşağıda örneklerine yer verilmiş olan kayıtlardan, kadın milletvekillerinin, politik konumlanışları ile kız-kardeşlik arasında sıkışmış olduğu ve kadınların sorunlarına yönelik konularda, politik konumlarını korumaya çalışırken, aynı zamanda problem alanın varlığını da kişisel olarak kabul ettikleri yönünde mesajlar veren ifadelerde buldukları anlaşılmaktadır. Elbette ki bu yöndeki yorum, yalnızca tutanaklara yansıyan kayıtlara dayanarak yapılan bir metin çözümlemesinden ibarettir. Bu konunun derinlikle aydınlatılması için, kadın milletvekillerinin, bazı durumlarda, kız-kardeşlik ile politik konumlanışları arasında sıkışmış olduklarını gösteren, örneklerde yer verilmiş kayıtlar ve meclis tutanaklarında bulunan daha pek çok diğer benzer durumlar üzerine, kayıtlara yansıyan konuşmaları yapmış olan kadın vekiller ile derinlemesine görüşmeler yapılması, bu metin çözümlemesinin yerinde olduğu konusunda herhangi bir soru işareti bırakmayacaktır.

“Kadına yönelik şiddetle ilgili (...) araştırma önergesi hakkında söz almış bulunuyorum. Heyetinizi saygıyla selamlıyorum. Öncelikle, böyle bir konuyu gündeme getirdiği için önergeyi hazırlayan milletvekili arkadaşlarıma teşekkür ediyorum. (...) Kadına yönelik şiddet, sizlerin de bildiği, takdir edeceği gibi, bir insan hakları ihlalidir. (...) Bu konu Türkiye toplumu tarafından maalesef sümen altına itiliyordu, gündemde tutulmuyordu. Bu konu gündeme taşındı (...) Anayasa'da değişiklik yaptık, Ceza Kanunu'muzda değişiklik yaptık. Bu konuda yasal anlamda hiçbir eksiğimizin olmadığını sizler de takdir ediyorsunuz. Tabiidir ki uygulamada birtakım sıkıntılar var, bunu inkâr etmek mümkün değil. Uygulamadaki sıkıntıları gidermek için de bir genelge yayımlandı. Bu, Türkiye

Cumhuriyeti tarihinde ilk defa olan bir şeydi. Kadına yönelik şiddetin kabul edilemeyeceğini, bu konuda çalışmalar yapılması gerektiğini... İlgili bakanlıklara, kurum ve kuruluşlara görev verildi. Bu konuda neler yapıldı? Erkek polisler eğitildi, askerlerle birtakım eğitim çalışmaları yapıldı, Diyanet görevlileri bu konuda eğitildi ve bilgilendirildi. Bu konunun tarafları hakkında bir farkındalık oluşturuldu. Daha sonra, Bakanlığın kurulmasıyla birlikte (...) ekip, Milli Savunma Bakanlığıyla, Diyanet İşleri Başkanlığıyla ve diğer kurum ve kuruluşlarla iş birliği hâlinde bu çalışmalara devam ediyor, biz de bunların takipçisiyiz. (...) Erkekleri de bir yerde, yetiştiren bizim gibi kadınlar. İsterseniz bu toplumun geleneklerinde var deyin, isterseniz teknolojiyle birlikte, köyden kente göçle birlikte bu konunun görünür olduğunu söyleyin ama böyle bir gerçek var. Siz yöneten olarak ne yapabilirsiniz Sayın Vekilim? Önce yasalarımızı düzeltirsiniz. Bunu yaptık mı? Yaptık. Bunu sizler de desteklediniz mi? Desteklediniz. Arkasından ne yapabilirsiniz? Uygulamayı düzeltmek için çalışmalar yaparsınız. Aile mahkemelerini kurduk, oradaki hâkimleri eğittik, adalet mekanizmasında çalışanları eğittik. Bu sürecin sonuca ulaşması için belli bir zaman geçmesi lazım ama bu arada biz de elimiz kolumuz bağlı durmayacağız, çalışmalara devam edeceğiz. (...) takdir edersiniz ki bu bir toplumsal farkındalıktır. Sürecin takip edilmesi ve bu konunun devamlı gündemde tutulması gerekir ama Meclis çalışmaları nedeniyle, bugün bu çalışmanın olmayıp gündemde olan kanunun görüşülmesi düşünüldüğü için, bu araştırma önergesini, bütün çalışmalara destek veren bir kadın milletvekili ve sivil toplumcu olarak, başka bir dönem inşallah çıkarırız diye düşünüyorum.” (İstanbul Milletvekili Mihrimah Belma Satır, 07.02.2013)

“Değerli Başkan, değerli milletvekilleri; (...) Türkiye’de bulunan kadın ve mülteci sığınmacıların yaşadığı sorunlarla ilgili önerisi aleyhinde (...) söz almış bulunmaktayım. Konuşmamın gündemi, Suriye’de yaşanan çatışma ve bu çatışmanın neden olduğu en büyük mesele olan mülteci sorunu ve daha da hassas değerlendirilmesi gereken kadın mültecilerdir. Suriye’de süren savaşın 5’inci yılında yeni aktörlerin de dâhil olmasıyla savaş yeni boyut kazanmış, çatışmalar daha da şiddetlenmiştir. Maalesef, savaşın başladığı yıllardan beri artarak devam eden bir göç hareketliliği yaşanmaya devam ediyor. Yani başımızda yaşanan insanlık dramına Türkiye, duyarsız kalmayarak, âdeta tarihe mal olacak destansı bir kardeşlik örneği sergileyerek, Suriyeli kardeşlerimize kapılarını açarak onlara sahip çıkmıştır. (...) Suriyeli misafirlerimizi kadın özelinde ayrı bir değerlendirmeye tabi tutarak bir çalışma gerçekleştirmiştir. AFAD, bu konuda bilinçli bir programa imza atarak gerçek ve hassas bir uygulamayı hayata geçirmiştir. Ülkemizde bulunan Suriyeli kadın sığınmacı sayısı 1 milyon 600 binden daha fazladır. Bu sığınmacı kardeşlerimizin hayatlarının iyileştirilmesine yönelik çalışmalarımız da devam etmektedir. (...) Peki, AFAD’ın yaptığı bu çalışmalar nedir? Kendisinden, makamdan bizzat aldığım bilgiyi tek tek, madde madde okuyacağım, çok önemsiyorum çünkü.

- 1) 600 AFAD personeline Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği sponsorluğunda uluslararası koruma, erken yaşta ve zorla evlilikler hakkında yasal mevzuatla ilgili eğitimler verilmiştir.
- 2) Bütün barınma merkezlerinde kadın komiteleri kurularak kadınların karar alma süreçlerine katılımı ön planda tutulmuştur.
- 3) Bütün barınma merkezlerinde kadınlara yönelik hobi kursları ve sosyal tesisler açılmıştır.
- 4) Barınma merkezlerinde muhtarlara, kadınlara ve erkeklere yönelik aile içi eğitim seminerleri verilmektedir.
- 5) AFAD koordinasyonunda, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ve erken yaşta evlilikleri önleme programı kapsamında, Nizip 1 kampında 395 kadınla 17 toplantı gerçekleştirilmiştir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği sponsorluğunda Çalışana Destek Projesi gerçekleştirilmiş, 81 ilde AFAD’a ve Başkanlığımızda görevli olan çalışana destek projesi gerçekleştirilmiştir. Burada 56 sosyal çalışmacı, psikolog ve sosyolog eğitici eğitimini alarak stres ve öfke kontrolü eğitimlerini bir ay süreyle tamamlamışlar, bu alanlarda görevlendirilmiştir.

7) Her ay ilgili kurum ve kuruluşların, yerelden STK'ların katılımlarıyla birlikte, toplumsal cinsiyete ve cinselliğe dayalı şiddet çalışma grubu toplantısı yapılmakta ve çalışmalar takip edilmektedir.

8) Barınma merkezi yönetimlerinin erken yaşta evlilik hakkında vermiş olduğu bilinçlendirme eğitimleri sayesinde erken yaşta evlilikler azalmaya başlamıştır.

9) Bazı barınma merkezlerimizde Suriyelileri yasal evlilik yaşına teşvik etmek için düğün masrafları merkez yönetimince desteklenmektedir.

10) Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu ve Sağlık Bakanlığı iş birliğinde AFAD tarafından gebelik ve emzirme hakkında Arapça broşürler ve hijyen kitleri dağıtılmaktadır.

11) Barınma merkezlerinde yemek dağıtıldığı dönemlerde hamile ve emziren kadınlara özel beslenme menüleri dağıtılmıştır.

12) Barınma merkezlerinde, toplumsal cinsiyet eşitliği gözetilerek sağlık ve güvenlik, eğitim alanında yeterli sayıda kadın personel istihdam edilmektedir.

13) Kadınların güvenliği için tuvalet ve banyoların fiziki konumuyla ilgili gece aydınlatmaları tamamlanmıştır.

14) AFAD, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu iş birliğinde kadına yönelik şiddet, evlilik yaşı, resmî nikâh, kadın hakları ve başvuru mekanizmalarıyla ilgili Arapça broşürler hazırlanmış ve bunlar en yakın zamanda bütün kamplara dağıtılacaktır.

15) İslâhiye, Harran ve Öncüpınar geçici barınma merkezlerine, daha sonra diğer merkezlerde de yaygınlaştırmak üzere, Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütüyle dokuma tezgâhları kurularak, eğitici eğitimlerinin 2016 yılında tamamlanarak her iki ayda bir 1.240 mezun sağlayacak şekilde çalışmalar planlanmış, devam etmektedir.

Evet, AFAD'ın bu çalışmasından sonra Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının yaptığı çok önemli bir çalışmaya da değinmeden geçemeyeceğim. Aile Eğitim Programı dediğimiz, Aile Bakanlığımızın 5 ana modülden oluşan, sağlıktan aile içi iletişime ve ilk yardımdan medya okuryazarlığına, iktisada varan çok geniş kapsamlı aile eğitimi -Arapça diline çevrilmiş- ve 105 Suriyeliye eğitici eğitimleri vererek 20 bin Suriyeli kardeşimize, kadınlarımıza bu eğitim verilmiştir. Burada sosyal hizmetler ve sosyal psikologlar çalışmakta. Bununla birlikte, çok önemseydiğimiz "refakatsiz çocuklar" dediğimiz çocuklar korunmaya alınmıştır. (...) Bir tanesi daha var ki yetim kız çocukları için ve kadınlar için planlanmış bir eğitim projesi. Tabii ki biliyorsunuz, kadınların ve kız çocuklarının istismarını önlemenin en iyi yolu eğitime katmak ve eğitim almalarını sağlamak. Evet, bunları da Türk çocuklarıyla bir araya getirerek yurt dışından gelen misafir öğrenciler müfredatı üzerinden bu çocukların eğitimlerinin devamı sağlanmıştır. Tabii, bunları yapıyoruz ama en önemlisi, bu Meclis çatısı altında yapılan bir çalışma var ki buna değinmeden geçmek istemiyorum. Bütün siyasi partilerimizin önergesi ve katılımıyla birlikte Mülteci Hakları İnceleme Alt Komisyonu kurulmuştur ki bizim bugünden beri konuştuğumuz, hassasiyet gösterdiğimiz konular bu alt komisyonda hızlıca ele alınmakta ve raporunu en kısa zamanda bizlerle paylaşacaktır. Bir şeye daha değinmek istiyorum ki İçişleri Bakanlığı bünyesinde Göç İdaresi Başkanlığımız kurulmuştur, 81 ilde de teşkilatlanması tamamlanmıştır. Vaktimiz sınırlı, anlatacak, söyleyecek çok şey var, bizler bu çalışmalarımızı bütün duyarlılığımızla devam ettiriyoruz.” (Kocaeli Milletvekili Radiye Sezer Katırcıoğlu, 10.03.2016)

“Sayın Başkan, değerli milletvekilleri; (...) grup önerisi aleyhinde söz almış bulunmaktayım. Bu vesileyle, Genel Kurulu selamlıyorum. Aile ve toplumun taşı olan kadınlarımızın 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nü kutluyorum. (...) Günümüzde kadın, tüm dünya üzerinde maalesef ki cinsiyeti dolayısıyla istihdam ve etkinlik ve ilerleme gibi birçok alanda geride bırakılmakta, görmezden gelinmekte ve hakkı olanı alamamaktadır. Oysa kadını ya da kadının mücadelesini sadece cinsiyet açısından değerlendiren düşüncüyü son derece yanlış ve eksik bulduğumu belirtmek isterim. Çünkü kadın aynı zamanda anne, eş, kardeş ve arkadaşır. Kadın, her şeyden önce insandır. Kadınların sorunlarını çözmeden dünyaya ve insanlığa dair hiçbir hedefimize ulaşamayız mümkün değildir. (...) bizler kadınlarımızın sorunlarının çözümü konusunda yapılan her çalışmanın öncüsü ve destekçisi olmakta kararlıyız. Kadınlarımızın yararına olabilecek her türlü uygulamanın nereden ve kimden gelirse gelsin (...) destekçisi olacağımızın

bilinmesini isterim. Kadınlarımızın istihdamı, üretime katkısı, kadın girişimcilerimize destek, önceki dönemlerle kıyaslanamayacak kadar iyi durumda olmasına rağmen daha iyi olması için var gücümüzle çalışmakta olduğumuzun da bilinmesini isterim. 2017 Türkiye'sinde kadınlar sosyal hayatta, siyasette, iş dünyasında daha önce hiç olmadıkları kadar aktifler fakat bu asla yeterli değil ancak gelinen nokta da yadsınamaz ehemmiyette bir nokta. (...) Türkiye'de kadına istihdam konusu oldukça yakından takip edilen, desteklenen ve devamlı artırılmasına çalışılan bir konudur. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de cinsiyetçi yaklaşımlardan dolayı istihdam henüz istenilen seviyeye ulaşamamıştır. (...) Geleceğin güvenli, huzurlu, adil, müreffeh dünyasını doğudan batıya, kuzeyden güneye yer kürenin her köşesindeki kadınlarımızla birlikte kuracağız.” (Kahramanmaraş Milletvekili Nursel Reyhanlıoğlu, 08.03.2017)

“Sayın Başkan, değerli milletvekilleri; (...) Partisi Grubu önerisinin aleyhinde grubum adına söz almış bulunuyorum. Öneri metnini dikkatle okudum. (...) Parlamentoda araştırma talebi olduğu için, Parlamento çalışmalarını öncelikle ifade etmek istiyorum. 23'üncü Dönemde, kadına yönelik şiddetin önlenmesine ilişkin uygulamalar ve mevzuatın noksanlıklarının araştırılması için bir alt komisyon KEFEK bünyesinde oluşturulmuş ve bir rapor yayınlanmıştır. Yine, 2015 yılında, kadına yönelik şiddetin sebeplerinin araştırılması, gerekli önlemlerin belirlenmesi amacıyla da bir araştırma komisyonu çalışmış ve raporu yayınlanmıştır. (...) 2004 yılında kadın-erkek eşitliği ilk defa Anayasa'ya girdi. Bununla birlikte, 2010 yılında pozitif ayrımcılık anayasal düzenleme konusu oldu. Beraberinde, biliyorsunuz, İstanbul Sözleşmesi'ni çekincesiz imzalayan ilk ülke Türkiye'dir ve Paramentosundan geçiren ilk ülke de Türkiye'dir. Ve akabinde, benim de mutfak çalışmalarında emek verdiğim 6284 sayılı Yasa çıkartılmıştır biliyorsunuz, uyum yasası kapsamında İstanbul Sözleşmesi'nin. Ve bu yasa, bugün 25 maddelik bir temel yasadır. Geçmişte 4320 olarak 4 maddeden oluşan ilgili yasa, bugün 25 maddelik temel bir yasadır (...) 6284 sayılı Yasa, bu temel yasa 25 maddede bakın neler getiriyor: Türkiye için devrim niteliğinde, kadına yönelik şiddetle mücadele konusunda devrim niteliğinde düzenlemeler içermektedir. Israrlı takip ilk defa yasal düzenleme konusu olmuştur. 4320'de sadece nikâhlı eş üzerinde yapılan şiddet tanımı iken nikâhlı eş olmayan, nişanlılık, flört ve arkadaşlık döneminde olan tüm şiddet fiilleri yine 6284'ün konusu olmuştur. Akabinde, şiddet önleme ve izleme merkezleri ilk defa yasalaşmıştır. (...) Tabii, kadına yönelik şiddeti konuşurken kadının güçlendirilmesini mutlaka konuşmak zorundayız. Burada en önemli düzenleme kız çocuklarının okullaşması, özellikle yükseköğrenime erişimidir. Bakın, 2003 yılında yüzde 45 olan kız çocuklarının okullaşma oranı 2006'da, sadece üç yıl sonra yüzde 80 olmuştur. 2003 yılında kız çocuklarının üniversiteleşme oranı yüzde 13 iken bu rakam 2016'da yüzde 43 olmuştur. Bu rakamın artmasındaki en önemli neden -belki detaylarını tartışabiliriz ama- 81 ilde açılan üniversitelerdir. Bu üniversitelerin, şehirlerinde olan kız çocuklarının eğitimine ciddi katkısı olmuştur ve bu yüzde 43 oranının da önümüzdeki dönemde hızla artacağına inanmaktayız. Bununla birlikte, kadının istihdama katılımını, siyasi karar alma mekanizmalarındaki varlığını besleyen en önemli kaynak kadının eğitime erişimidir. Bunun da altını çizmek istiyorum.” (Düzce Milletvekili Ayşe Keşir, 18.05.2017)

“Helin Palandöken şahsında kadın cinayetlerinin önlenmesine yönelik Meclis araştırması komisyonu kurulması için verdiği önerge aleyhine söz almış bulunmaktayım. Öncelikle, bu vesileyle Helin Palandöken'in ailesine taziyelerimi sunuyorum. (...) Sonuçta, giden tek bir cansa hepimizin canı, buna ilişkin çalışma yapmak hepimizin mecburiyeti. Türkiye'nin ilk imzalayıcısı ve ilk onaylayıcısı olduğu İstanbul Sözleşmesi'ni onaylamasak da o sözleşme yükümlülüklerini yerine getirmek zorunda olmasak da bunu yapmak zorundayız. Bugün Meclis çatısı altında bulunan dört siyasi partinin de bunun dışında düşündüğüne inanmıyorum ben çünkü giden hepimizin canı, hepimizin çocuğu olabilirdi oradaki Helin. Türkiye'de bununla alakalı aslında yine bu Meclis çatısı altında çok fazla çalışma yürütüldü. Bütün siyasi partilerin ortak çalışmasıyla töre cinayetlerinin önlenmesine dair Meclis araştırması komisyonu oluşturuldu, bu araştırma komisyonu somut olarak sonuçlar aldı. Töre saikinin Ceza Yasası'nda ağırlaştırılmış müebbet cezasını gerektirmesine, kadına karşı şiddetin önlenmesi için sadece sözelde değil fiilî

anlamda çalışma yürütülmesine ilişkin pek çok önlem alındı. (...) İstanbul Sözleşmesi'nden sonra yine 6284 sayılı Yasa, aslında sadece failin evden uzaklaştırılmasını değil, aynı zamanda aile içi şiddetin önlenmesine, failerin rehabilitasyonuna, baştan önlemeye ilişkin pek çok yasal düzenlemeyi gerektiren hükümler yine buradan çıktı ama bu, sadece Meclis araştırması komisyonlarının kurulmasıyla çözebileceğimiz bir konu değil, kamu kurumlarının ve sivil toplum kuruluşlarının, herkesin elini taşın altına koyarak gerçekleştirebileceği bir husus. O yüzden, 2015 yılında, bugün önergede istenen konuyla alakalı olarak, kadına karşı şiddetin önlenmesi, buna ilişkin önlemlerin alınmasına yönelik bir Meclis araştırması komisyonu kuruldu, bu komisyondan sonra sıkıntılar devam etti. Şu an bütçe görüşmeleri devam ederken, pek çok komisyon zaten süregelmişken, daha yeni uyuşturucuyla mücadeleyle alakalı ve diğer komisyonlarla ilgili çalışmalar yürütülürken o son yedi senede yapılan 3 bin araştırma önergesinden bir tanesi olarak bu önergenin sunulması bizim sorunumuza çare olmayacak.” (İstanbul Milletvekili Fatma Benli, 14.11.2017)

4.4. Değerlendirme

Araştırma bulgularının aktarıldığı bu bölümde, temel araştırma soru ile alt araştırma soruları doğrultusunda, 24.11.1983-16.05.2018 yılları arasındaki, ulaşılabilir Meclis ve komisyon tutanağı kayıtlarına dayanan analizler esas alınmıştır. Tutanak kayıtları üzerindeki incelemenin ilk adımı, metin çözümlemesi yoluyla, araştırmaya konu tarih aralığında milletvekili olarak seçilmiş 233 kadın milletvekilinin yasama faaliyetlerinin tespit edilmesi ve ardından bu kayıtların, araştırma konusu ile ilişkili olup olmaması bakımından ayrıştırılması olmuştur. Bu adımda, 233 kadın milletvekilinden 180 kişinin (%77,6), görev süreleri boyunca en az bir kere kadınların yaygın toplumsal cinsiyet eşitsizliği karşısındaki sorun, ihtiyaç ve taleplerini yasama faaliyetlerine konu ettikleri tespit edilmiştir.

Yemin metnini okuyarak göreve başlamış ve görev süresi boyunca da çeşitli yasama faaliyetlerinde bulunmuş ve fakat, en az bir yasama faaliyetinde cinsiyete dayalı ayrımcılık konusunda yaşanan sorunlara değinmemiş olan 42 (%18) kadın milletvekilli olduğu anlaşılmıştır. Bununla birlikte, belirtmek gerekir ki söz konusu kadın milletvekillerinden 10 kişi, gündemi hükümetin kurulması olan ve yalnızca 10 birleşim yapılabilen 25. Dönemde parlamentoda yer alan milletvekilleridir.

Analiz sırasında, yemin metnini okuyarak göreve başlayan, bununla birlikte, görev süresi boyunca oylamalara katılmak dışında herhangi bir yasama faaliyetinde bulunmayan milletvekillerinin de olduğu anlaşılmıştır. Bu milletvekillerinin toplamda 10 (%4) kişi olduğu, ancak bu kişilerden 9'unun yalnızca 25. Dönemde parlamentoda yer aldığı tespit edilmiştir. Son olarak, 1 seçilmiş kadın milletvekilinin, yemin metnini

okuyarak görevime başlamadığı için, herhangi bir yasama faaliyetinde de bulunamadığı bulgular arasında yer almaktadır.

Yasama faaliyetlerine en az bir kere toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı problem alanlarını konu edinmiş 180 kadın milletvekiline ait 1.884 kaydın metin çözümlenmesine tabi tutulduğu ikinci adımda, milletvekillerinin kürsü konuşmaları dışında, yazılı ve sözlü soru önergeleri yoluyla güncel istatistikler, yürütülen/planlanan çalışmalar, politika çıktıları doğrultusunda yapılan düzenlemeler gibi sair konularda hükümet yetkililerine sorular sorarak, izlenen politikaların takipçisi olmuşlardır. Bunlardan başka, Meclis araştırması ve kanun tasarısı/teklifi verilmesi yoluyla da gündeme getirmeye yönelik çabalar kayıtlara yansımıştır.

Yasama faaliyetleri incelenen kadın milletvekillerinin, araştırmanın temel sorunsalı olan patriyarkal düşünüş biçimine dayanan toplumsal cinsiyet eşitsizliğini, dile getirdikleri bütün problem alanlarının esas kaynağı olarak işaret ettikleri anlaşılmıştır. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini, egemenlik olgusu ile birlikte el alan vekiller, kadın-erkek arasındaki eşitsiz güç ilişkilerinin üzerine temellenmiş olan toplumsal yaşamın, kadınların yaşam ve özgürlük alanlarını daraltan sistematik bir nitelik taşıdığına dikkat çekmişlerdir. Bu durumun, erkekler için de sosyal bir yük oluşturduğu yönündeki vurgular da kayıtlara yansımıştır. Zira patriyarkal düşünüş biçimi yalnızca kadınların davranış biçimlerini düzenleyip özgürlük alanlarını kısıtlamakla kalmamakta, erkekler için de sabit kalıplar içerisinde hareket etmeyi dayatmakta olan sosyal bir yapıdır.

Cinsiyet eşitsizliği tarihsel ve küresel bir sorun olarak ifade edilmekle birlikte, Doğu Avrupa ve Orta Doğu özelinde, yönetsel pratiklerin, baskıcı yapısına dikkat çeken kadın milletvekilleri, devlet politikalarının cinsiyete dayalı ayrımcılığı yeniden ürettiğini dile getirmişlerdir. Bu bağlamda, cinsiyet eşitsizliğine dayalı ayrımcılıkların, temelde bir insan hakkı ihlali olduğu vurgulanırken, demokrasinin çoğulcu ve eşitlikçi bir yönetim yapısı olduğu, kadınların eşitlik haklarının demokrasinin bir gereği olarak teslim ve tesis edilmesinin kaçınılmaz bir sorumluluğu ifade ettiğinin altı çizilmiştir.

Yasama faaliyetleri incelenen kadın milletvekilleri, bir hakka sahip olmak ile onu kullanabilmek arasında büyük bir fark olduğunu belirtmektedirler. Bu bağlamda, yasal düzenlemeler ile yazılı düzlemde tesis edilmiş olan cinsiyet eşitliğinin, pratikte

karşılığını bulabilmesinin ancak politika döngüsünün sağlıklı bir şekilde işletilmesi ile mümkün olacağı açıklanmaktadır.

Milletvekilleri, toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesinin, toplumsal yaşamı düzenleyen bütün kamu politikalarında temel bir prensip olarak yerleşmesinin, cinsiyete dayalı ayrımcılığa gerek doğrudan ve gerekse dolaylı yoldan etki edecek olan tek etkin çözüm yolunu ifade ettiğini sıklıkla vurgulamışlardır.

Genel perspektiften toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yaklaşımlar bu şekildeyken, problem alanları özelinde değinilen konular ise dolaylı politika alanları altında cinsel dokunulmazlığa karşı işlenen suçlar, erken yaşta ve zorla evlendirme, kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetleri; doğrudan politika alanları altında aile ve kadın, cinsiyete duyarlı bütçeleme, eğitim ve istihdam, kadınların kamusal alanda giyim kuşam özgürlüğü, kadın sağlığı, kadın tutukluların temel insan hakları, LGBTİ+ bireylerin maruz kaldığı toplumsal cinsiyet eşitsizliği, medya ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve siyasal temsil şeklinde sıralanmıştır.

Alt araştırma sorularından bir tanesi de kadın milletvekillerinin feminist tarih bilincini yansıtan beyanlarının olup olmadığını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, yasama faaliyetleri incelenen kadın milletvekillerinin gerek dünyada ve gerekse Türkiye’de kadın hareketinin geçmişini dile getirdiklerinin kayıtlara yansımış olduğu görülmüştür. Kadın haklarının, uzun ve zorlu bir mücadelenin kazanımı olduğuna dair ifadelerde bulunan vekiller, bu hareketin halen devam ettiğini ve cinsiyet eşitliği bilinci toplumsal yaşamda tam olarak yansımaları buluncaya kadar da süreceğini belirtirken, kendilerini de bu hareketin bir parçası olarak yorumladıkları anlaşılmıştır. Kendilerini halkın temsilcisi olmanın yanında, kadın nüfusun temsilcisi olarak da tanımlayan milletvekillerinin, kız-kardeşlik ilkesi karşısındaki konumlanışları da böylece ortaya çıkmıştır.

Kadın milletvekillerinin toplumsal yaşamda kadınların sorunları üzerine olan ifadelerinde politik kimliklerden sıyrılarak birlikte hareket etmenin gerekliliğini vurguladıkları ve parlamentodaki kadın meslektaşlarından da kadınların sorunlarına partiler-üstü bir tutumla yaklaşımları yönünde çağrıda buldukları tutanak kayıtlarına yansımıştır. Bazı durumlarda ise farklı partilerden kadın milletvekillerinin

birlikte kanun teklifi vererek, partiler-üstü yaklaşım söylemini eyleme döktükleri de yine kayıtlar arasında yer almaktadır.

Bunlar dışında, Genel Kurul görüşmelerinde yer yer eril söylem ve davranışlarda bulunan erkek milletvekillerine tepkilerini dile getirme ihtiyacı duyan kadın milletvekilleri, parlamentonun eril bir mekân olmadığını hatırlatarak, cinsiyet ayrımcılığına sessiz kalmayacaklarını belirtmişlerdir. Tüm bu bulgular bağlamında, araştırmanın tarihsel sınırları içerisinde TBMM çatısı altında kız-kardeşlik ilkesi ile bağdaşan bir kadın milletvekili dayanışmasının söz konusu olduğunu ifade etmek mümkün olmaktadır. Bazı durumlarda, kadına yönelik sorunları konu edinmiş herhangi bir yasama faaliyeti ile ilgili olarak, kadın milletvekillerinin eylemde aleyhte hareket ederken, söylemde lehte ifadelerde buldukları -ve hatta bazı örneklerde, bu durumdan rahatsızlık duyduklarını kürsüde ifade ettikleri- tutanak kayıtlarına yansımıştır. Bu örnekler, kadın milletvekillerinin bazı anlarda politik konumlanışları ile kız-kardeşlik arasında sıkıştığının açık bir göstergesi niteliğindedir. Şüphesiz ki parlamentoda bu gibi durumların yaşanması, kadın temsilci oranında kritik eşğin yakalanamamış olmasıyla da yakından alakalıdır.

Son tahlilde, çalışmanın bu bölümünde, araştırmanın tarihsel çerçevesi olarak belirlenen 1983-2018 yılları arasında parlamentoda görev alan 233 kadın milletvekilinden 180'inin yasama faaliyetlerinin kayda geçirildiği tutanaklar üzerinde yapılan analizler neticesinde;

1. Kadın milletvekillerinde bir kadınlık durumu bilincinin söz konusu olduğu,
2. Toplumsal yaşamda var olan yaygın cinsiyet eşitsizliğinin dönüşümünde kadın milletvekillerinin üstlenmesi gereken rolün öneminin farkındalığı,
3. Cinsiyete dayalı ayrımcılıktan doğan ve kadınların yaşam alanlarını sınırlayan problem alanlarını gündeme taşımak konusunda çaba gösterildiği,
4. Kamu politikalarının eksik ve hatalı yönlerinin dile getirildiği,
5. Etkin politika yollarının takibi için ısrarcı olduğu ve
6. Kadına yönelik sorunlar söz konusu olduğunda, kadın milletvekillerinin politik görüşlerini bir kenara bırakarak birlikte hareket etmeye istekli ve eğilimli oldukları yönündeki bulgular ortaya çıkarılmıştır.

SONUÇ

Diğer sosyal bilim disiplinlerinden farklı olarak feminizm, bir toplumsal hareket olarak ortaya çıkmış ve kendini hem baskı ve zor gücü karşısında ezilmiş olmaktan doğan toplumsal hareketler içerisinde konumlandırmış hem de zaman içinde kendine özgü bir epistemoloji ve metodoloji geliştirerek, sosyal bilim disiplinleri arasına girmiştir. Sistemli bir toplumsal hareket olarak gelişimini tamamlaması 19. yüzyıla rastlayan feminist hareket, kendine özgü kavramlar üretmiş, 1980'li yıllarda ise feminist epistemoloji ve metodolojinin doğuşu ile akademideki yerini almıştır (Çakır, 2016, ss. 29-53). Bu tarihlerde, feminizmin akademik bir disipline dönüşmesi konusunda atılan ilk adımın temel motivasyonu ise kadınların gizli kalan tarihini ortaya çıkarma düşüncesidir (Berktaş, 2018, ss. 26-32).

Kadınların dile getirilmeyen geçmişini, tarihin tozlu raflarından indirip, tarihteki yerine teslim etme yönündeki girişimler, zaman içinde sosyal bilimlere eşitlikçi bir perspektif kazandırmaya doğru evrilmiştir. Bu bağlamda, feminist epistemoloji, başta siyaset ve sosyoloji olmak üzere, toplumsal yaşamı açıklayarak, onu şekillendiren birçok disipline dair kavramları yapı-bozumuna uğratarak, yeniden tanımlamıştır. Bu tez çalışmasında, araştırma konusu bağlamında olan siyaset ve iktidar, patriyarka, toplumsal cinsiyet, kamusal-özel alan ve siyasal katılım kavramlarının feminist perspektiften yorumlarına yer verilmiştir. Böylece, araştırmanın temel dinamiklerine dair kavramsal çerçevenin bir kısmı da ortaya çıkmıştır.

Feminist yaklaşım, siyaseti iktidar bilimi olarak yorumlayan bir disiplindir. Buna göre, toplumsal yaşamın her alanında, hiyerarşik yapıyı haiz, eril tahayyül ve tahakküme dayalı politik ilişkiler hâkim durumdadır. Bu hiyerarşik yapı, erkek egemenliğini ifade eden patriyarka ile birlikte açıklanmaktadır. Yani siyasal alan, erkek egemen ilişkilerin zapturaptı altındadır. Kadınlar ve erkekler için farklı davranışsal kalıplar öngören patriyarka, kamusal alanı erkekler için özgürce hareket edilebilen bir alan olarak kodlarken, kadın özel alana itilmiş ve anne-eş rollerine hapsedilmiştir.

Feminist yaklaşım, kamu politikalarının erkek egemen meclislerde üretilmeye devam ettiği müddetçe, kadınların özel alandan çıkamayacağını ileri sürmektedir. Başka bir ifadeyle, feminist yaklaşıma göre kamusal karar alma mekanizmalarının cinsiyetini eşitliğe doğru çevirmek, toplumdaki bütün kadınların yaşam ve özgürlük haklarının

teslimi için gerekli bir adımdır. Burada, parlamentolara girmeyi başarabilmiş sınırlı sayıda kadına yüklenen misyon, feminist talepleri gündeme getirmeleri ve talep edilen düzenlemeler yapılana kadar da ısrarla gündemde tutma çabası göstermeleridir. Parlamenter kadınlardan ayrıca, kadınların toplumsal siyasal katılımında ve dolayısıyla, betimsel temsilde artış sağlayacak politika çıktıları için de içeriden bir mücadele etmeleri beklenmektedir.

Kamusal karar alıcıların toplumsal yaşayışı düzenleyerek, ona yön veren politika çıktıları, ilke gereği devlet ile bağlıdır. Devletlerin politika çıktıları konusunda temel önceliği ise yüksek toplumsal faydayı sağlamaktır. Bu bağlamda, kamu politikalarının yurttaşlar açısından olabildiğince kapsayıcı nitelikte olması beklenmektedir. Ancak yönetsel pratikler bağlamında, politika sürecinde benimsenen yöntem, izlenen yol, unsurların süreçteki ağırlığı ve hükümetlerin politik öncelikleri gibi değişkenler nedeniyle, her politika çıktısı, bütün toplumsal kesimleri kapsayıcı özellik taşımamaktadır. Üçüncü bölümde detayları ile aktarıldığı üzere, feminist çalışmacılar, kamu politikasının sayılan bu nedenlerden dolayı, kadınlar açısından sorunlu bir yapısı olduğunu ileri sürmektedir.

Toplumsal cinsiyet araştırmacıları, politikaların söylemde, cinsiyet eşitliğine uygunluk ilkesine göre şekillendiriliyor olsa bile, karar alma mekanizmalarında kadınların betimsel temsildeki eksikliğin, politika çıktılarında yansımaları bulunduğunu belirtmektedir. Başka bir anlatım ile, toplumsal yaşamda cinsiyete dayalı ayrımcılığı deneyimleyen kadınların, pratikte eşitlik hakkına erişimi, cinsiyete nötr politikalarla sağlanamamaktadır. Nötr bir süreç ve çıktılar, cinsiyet eşitsizliğini yeniden üretici mahiyettedir. Zira eşitsiz ilişkilerden doğan ve ayrıca gözetilmesi gereken özel ihtiyaç ve talepler söz konusudur. Bu nedenle, kadınların karar alma mekanizmalarındaki varlığının artması ve benzersiz deneyimleri ile politikanın içeriğini dönüştürmeleri gerekmektedir. Bu noktada aynı zamanda, kamu politikalarının toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden üretilmesinin gerekliliği de ön plana çıkmaktadır. Literatürde, bu kapsayıcı politika türü, toplumsal cinsiyet politikası olarak anılmaktadır.

Toplumsal cinsiyet politikalarını, politika önceliklerine kanalize etmenin literatürde ve pratikte birçok farklı yolu bulunmakla birlikte, konu üzerine çalışmalar yakın bir tarihe dayanmaktadır. Bunun sebebi, yine çalışmanın üçüncü bölümünde detaylı olarak

aktarıldığı gibi toplumsal cinsiyet politikalarının gündeme gelmesi ve uygulanmaya başlanması sürecindeki baskılar ile hükümetlerin bu tür düzenlemeler yapmaya duyduğu ilgi ile bağlantılıdır. Ayrıca yukarıda da belirtildiği gibi bu durum, kadınların betimsel temsili ile de yakından ilişkilidir. 21. yüzyılın başlarından itibaren, parlamentolardaki kadınların oranı düzenli bir artış trendine girmiştir. Bu sayede, literatürde, kadınların betimleyici temsiline artmasının, politikanın içeriğini dönüştürmede etkili olup olmayacağı ile ilgili tartışmaların, pratik üzerinde yapılan analizler ile objektif bir zemine oturması fırsatı doğmuştur. Bu tez çalışması da özünde, literatürdeki tartışmaları Türkiye özelinde değerlendirme motivasyonundan hareket etmektedir.

Literatürde yer alan çalışmalara göre, artan sayıda kadın parlamenterin varlığı ile -bu kişiler kendini feminist olarak tanımlamıyor ve hatta anti-feminist olduğunu ileri sürüyor olsa dahi- politikaya kadın bakış açısının dahil olduğu gerçeği sabittir. Bu nedenle, artan sayıda kadın temsilci, toplumsal cinsiyet politikalarının üretilmesine aracı olmaktadır. Ancak literatürde bu savı destekleyici nitelikte, yasama kayıtlarının analizine dayanan bulguların gösterildiği bir çalışma henüz bulunmamaktadır. Gösterilen dayanaklar daha çok pratiğe dökülen toplumsal cinsiyet politikası uygulamalarındaki artış ile kadın parlamenter oranındaki artışın ilişkilendirilmesi yönündedir. Bu tez çalışmasında yer verilen bulgular, literatürdeki iddiaları destekleyerek, dayanak sağlayıcı bilginin sunulması yoluyla, önemli bir boşluğu doldurmak adına atılmış ilk adım olmaktadır.

Çalışmanın disiplinler-arası bir araştırma konusu olduğu için yalnızca toplumsal cinsiyet yönünden belirleyici değişkenlerin değerlendirilmesi, ulaşılan sonucun yetersiz kalmasına neden olacaktır. Bu nedenle çalışmada, kamu politikası sürecinin yaşadığı dönüşüm ve araştırmanın tarihsel çerçevesi içindeki değişkenler ile tetikleyici unsurlar da dikkate alınmıştır. Türkiye’de kamu politikasının gelişim seyri yakından incelendiğinde, yönetsel pratikler bağlamında, küreselleşme ve Avrupalılaşma söylemlerinin temel belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Bu söylemler ayrı ayrı ele alındığında ise küreselleşme, dünyada gelişmiş ülkelere, gelişmekte olan ülkelere doğru politika yayılmasını ifade ettiği için, spesifik bir belirleyiciliği yoktur. Bununla birlikte, Avrupalılaşma, Türkiye’de kamu politikasının gelişim seyri konusunda, özellikle araştırmanın tarihsel çerçevesi dahilinde öne çıkan bir belirleyici olmuştur.

Avrupa Birliği'ne üye ve aday devletler için politika bütünleşmesini ifade eden Avrupalılaşma söylemi ile Türkiye'nin ilişkisi aslında 1980 öncesine dayanmaktadır. Ancak 12 Eylül müdahalesinin ardından, demokratik düzenin yeniden tesisine kadar rafa kalkmıştır. 1990'lı yıllar ile beraber, Avrupalılaşma yönünde çalışmaların tekrar başlamasıyla, Türkiye aday ülke statüsüne alınmıştır. Kamu politikası bağlamında önemli gelişmeler de bu dönemde yaşanmıştır. Son tahlilde, Türkiye'de 1983 sonrası kamu politikası sürecine hâkim politika yolları, politika yayılması ve politika transferidir. Ayrıca, ülkenin yönetsel gelenekleri hiyerarşik yapıyı haiz olduğundan, politika uygulamalarında yukarıdan aşağıya kamu politikası düzenlemesi modelinin tercih edildiği görölmektedir.

Kamu politikası süreci özelinde, yukarıda aktarılan bilgiler, "1983-2018 yılları arasında TBMM'de yer alan kadın milletvekillerinin yaygın toplumsal cinsiyet eşitsizliği karşısında kamu politikası sürecindeki tutumları nelerdir?" şeklindeki temel araştırma sorusunun, yönetsel pratikler bağlamındaki dinamiklerini aydınlatmayı sağlamıştır. Böylece kapsamın daraltılması ve toplumsal cinsiyet politikası sürecine dair bir analizin yapılabilmesi de mümkün olmuştur. Buna göre, Türkiye'de toplumsal cinsiyet politikası sürecinin, yönetsel pratiklerde olduğu gibi, küreselleşme ve Avrupalılaşma söylemleri doğrultusunda şekillendiği anlaşılmıştır.

AB müktesebatında, toplumsal cinsiyet eşitliği konusu, asla taviz verilmeyen temel alanlardan biridir. Bu nedenle, aday ülke statüsüne geçişin, politika süreci revizyonunda temel belirleyici oluşu, yansımalarını en çok toplumsal cinsiyet politikası alanında göstermiştir. Bununla birlikte, Türkiye'de kamu politikası sürecine toplumsal cinsiyet perspektifinin dahil olmaya başlamasında, feminist örgütlerin bu yöndeki talepleri ile karar alma mekanizmasına aşağıdan yaptığı baskı söz konusudur. Hatırlanacak olursa, ikinci dalga kadın hareketi, 1980 yılındaki askeri müdahalenin ardından, yeniden tesis edilen demokratik düzen içerisinde görölen ilk politik hareketliliktedir. Bu bağlamda, Türkiye'de politika sürecinin sivil unsurları arasında feminist örgütlerin varlığı da göz ardı edilmemelidir.

Yukarıda belirtildiği gibi, Türkiye'de yönetsel pratikler hiyerarşik bir geleneğe sahip olduğu için, kamu politikası düzenlemeleri de yukarıdan aşağıya politika düzenlemesi modeli ile geręekleřtirilmektedir. Ancak toplumsal cinsiyet politikası özelinde

değerlendirme yapıldığında, feminist örgütlerin politika sürecinin unsurları arasında yer aldığı görülmektedir. Bu durum, Van der Vleuten'in kısaç modelinin Türkiye'nin AB uyum sürecinde de çalışıp çalışmadığını düşündürmektedir. Bu model ile Türkiye'deki pratiklerin birlikte analiz edilmesi, başka bir çalışmaya konu olacak kadar derin bir araştırmayı gerektirmektedir. Bu nedenle, çalışmada yalnızca literatürdeki boşluğu işaret etmek amacıyla, modele kısaca değinilmiştir. Buna göre, AB, üye ya da aday bir ülkeden, ulusal içtihadında toplumsal cinsiyet eşitliği konusuna dair düzenlemeler yapmasını istediğinde, kısaç modeli devreye girmektedir. Modelde AB denetim ve yargı mekanizmaları, söz konusu devlete dışarıdan baskı yaparken, ulusal feminist örgütler, gerekli düzenlemeler için aşağıdan baskı yapmaktadır. Verilen sürede, beklenen düzenlemelerin yapılmaması ve hak ihlallerinin sürmesi halinde, ulusal baskı grupları, konuyu uluslararası arenaya taşımaktadır. Böyle bir durumda, söz konusu ülke mali yaptırımlarla karşılaşacağı gibi, küresel ortamda ülkenin prestiji de sarsılacağından, istekli olmasa bile ulusal içtihadı gözden geçirmek durumunda kalmaktadır.

AB müktesebatının toplumsal cinsiyet politikası özelinde öngördüğü politikalar, devlet-vatandaş ilişkisi açısından, sosyal devlet ilkesi etrafında örölmüş düzenlemeleri yansıtmaktadır. Sosyal devlet ilkesi, toplumsal yaşamda dezavantajlı durumda olan yurttaşların fırsatlardan eşit yararlanmasını sağlamak amacıyla, bu kişilere pozitif ayrımcılıklar sağlanmasını öngörmektedir. Cinsiyet eşitsizliğini dönüştürmek amacıyla izlenen toplumsal cinsiyet politikaları da bu bağlamda, sosyal devlet ilkesinin bir ürünüdür. Söz konusu eşitleyici düzenlemelerin hangi alanlarda ve nasıl yapılacağına dair literatürde ve pratikte birçok yöntem bulunmakla birlikte, en sık karşılaşılanlar kritik eşik ve cinsiyet kotası ile cinsiyete duyarlı bütçelemedir.

Kritik eşik kavramı ve cinsiyet kotası uygulamaları, temsilde cinsiyet eşitliğini sağlamanın yalnızca parlamentolar için değil, tüm örgütler için uygulanabilir bir araçtır. Buna göre, herhangi bir topluluk içerisinde azınlık konumdaki bir sosyal grubun oranı %33'e ulaşmadığı sürece, grubun gerçek ihtiyaç ve talepleri de bilenemeyeceğinden, hak ihlallerinin yaşanması kaçınılmaz olmaktadır. Bu sosyal grup, topluluk içerisinde politika önceliklerine dahil olmasını sağlayacak dikkati ancak 1/3 temsili yakaladığında toplayabilecektir. Bununla birlikte, iki sosyal gruptan oluşan topluluklarda ise esas olan, mutlak eşitliği ifade eden parite oranının sağlanmasıdır.

Kritik eşiğe de parite noktasına da ulaşmanın yolu kota uygulamalarından geçmektedir. Pratikte farklı şekillerde uygulanabilen cinsiyet kotası sistemlerinin hepsi, özünde temsilin eşitliğini sağlama amacıyla birleşmektedir.

Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme, sosyal bütçeleme uygulamalarından biri olarak öne çıkmaktadır. Hatırlanacağı üzere, sosyal devlet, yurttaşlar arasında dezavantajlı konumlardan doğan eşitsizlikleri törpülemeyi amaçlayan politikalar öngörmektedir. Bu bağlamda, bir devlet için en önemli politika aracı olan bütçenin içinde, yurttaşların eşit görünürlüğü ile kaynakların hakça dağılımı hassas bir konudur. Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme de bütçenin hazırlanması ve uygulanması aşamalarında cinsiyet temelli eşitsizliklerin her kaleme ayrı ayrı gözetilmesini ifade etmektedir. Bu durum, eğitim için ayrılan bütçe örneği üzerinden açıklanabilir. Bütçede, eğitime erişim ile ilgili bir kaleme yer verildiğinde, kız ve erkek çocuklar için toplumsal yaşamda fırsatlara erişim bakımından farklılıklar olduğu için, kaynakların dağılımında cinsiyet eşitsizliği yaşanması kaçınılmaz olacaktır. Bu noktada, cinsiyete duyarlı bütçeleme politikası izlendiği takdirde ise kız çocuklarının eğitime erişimi ile ilgili bir alt kalem açılması yoluyla, kaynakların dağılımı ve fırsatlardan eşit yararlanma konusunda denge sağlanacaktır.

Kritik eşik ve cinsiyet kotası, Türkiye özelinde, bazı siyasi partilerin kendi örgütlenmeleri içerisinde yer verdiği uygulamalar olmakla birlikte, bunlarla ilgili herhangi bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme ise AB uyum süreci ile birlikte, uzun vadeli hedefler arasına alınmıştır. Ancak henüz bu yönde bir çalışma yapılmamaktadır. Bununla birlikte, açıklanan bu iki spesifik örnek dışında izlenen/izlenmesi planlanan herhangi başka bir toplumsal cinsiyet politikası da yoktur.

Buraya kadar verilenler toparlanacak olursa; feminist yaklaşıma içkin literatür, toplumsal yaşamı şekillendiren parlamentoların erkek egemen bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Cinsiyete dayalı eşitsizlikleri yeniden üreterek sürdüren politika çıktıları, bu durumun toplumsal yaşama doğrudan yansımaları olmaktadır. Politika sürecini dönüştürecek ve kadınların eşitsiz toplumsal yaşam deneyimlerini eşitlik yönüne doğru çevirecek olan ise kadınların betimsel temsilde artış yaşanması olacaktır. Zira daha fazla kadın temsilcinin varlığı, bu kişilerin politik görüşlerinden

bağımsız bir şekilde, toplumsal cinsiyet politikalarının üretilmesine yarar sağlayacaktır. Toplumsal cinsiyetin, bütün sosyal grupları dikey şekilde keserek, cinsiyet eşitsizliğine evrensel bir boyut kazandırması bağlamında; eşitsiz toplumsal yaşam deneyimlerine sahip olan kadınlar, deneyimleri doğrultusunda kız-kardeşlik ilkesine denk düşen bir yaklaşım sergileyecek ve politikanın içeriğini birlikte dönüştüreceklerdir. Bu tez çalışmasının, “1983-2018 yılları arasında TBMM’de yer alan kadın milletvekillerinin, yaygın toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusunda, kamu politikası yapım sürecindeki tutumları nelerdir?” şeklindeki temel araştırma sorusu belirlerken, literatürde yer alan bu savlardan hareket edilmiştir.

Temel araştırma sorusu üzerine yapılacak bir değerlendirme, öncelikle alt araştırma sorularının yanıtlanmasına bağlıdır. Çalışmanın ilk dört bölümü boyunca çizilen kavramsal çerçeve, dördüncü bölümde aktarılan bulgular ile birlikte değerlendirildiğinde, alt araştırma sorularına yanıt vermek de artık mümkün olmaktadır. Buna göre, birinci alt araştırma sorusu olan “Kendilerini halkın temsilcisi sıfatı ile tanımlamanın yanı sıra, kadın nüfusun parlamentodaki temsilcisi olarak da tanımlayan ve bu doğrultuda, kadınların sorunları ile politika beklentilerini yasama faaliyetlerine en az bir kere konu edinmiş olan kadın vekillerin, toplam milletvekilleri içerisindeki oranı nedir?” sorusu, yapılan yasama kaydı analizlerinin sona ermesiyle cevabını bulmuştur.

Çalışmanın tarihsel çerçevesi içerisinde gerçekleşen 10 genel seçimde, toplamda 233 kadın, seçilerek TBMM’ye girmeye hak kazanmıştır. İncelenen 4370 Genel Kurul tutanağına göre, bu kişilerden 232’si, milletvekili yemin metnini okuyarak görevine başlamıştır. Söz konusu 232 milletvekiline ait, araştırma konusu ile doğrudan bağlantılı olduğu anlaşılan 1.884 yasama faaliyeti kaydı tespit edilmiştir. Bu kayıtların analizi neticesinde, 180 kadın milletvekilinin, yani toplam araştırma grubunun %77,6’sının, görev süresi boyunca en az bir kere toplumdaki kadınların sorun, ihtiyaç ve taleplerini gündeme taşıma girişiminde bulunduğu anlaşılmıştır.

Yasama faaliyeti kayıtlarının analizi neticesinde, görev süresi boyunca toplumsal cinsiyet eşitsizliğini gündeme taşıma girişimi bulunmayan, 42 kadın milletvekili tespit edilmiştir. Bununla birlikte, yapılan dönemsel sınıflandırmaya göre, göz önünde bulundurulmasında fayda olan istisnai bir durumun varlığı da anlaşılmıştır. Şöyle ki

söz konusu 42 kadın milletvekilinden 10'u, yalnızca 23.06.2015-01.10.2015 tarihleri arasındaki 25. dönemde TBMM'de yer almıştır. 25. dönemin istisnai hali, mecliste tek başına hükümet kurmaya yetecek sayıya ulaşabilen bir siyasi parti olmadığı için, bir koalisyon hükümeti kurulması gereği ile ilgilidir. Bu seçim döneminde Genel Kurul toplamda 10 birleşim yapabilmiş ancak, kurulacak koalisyon üzerinde bir anlaşma sağlanamadığından, seçimlerin tekrarına gidilmiştir. Anlaşılacağı üzere, yapılan birleşimlerin de ana gündem konusu koalisyon tartışmaları olmuştur. Son olarak, 10 kadın milletvekilinin, oylamalara katılmak dışında herhangi bir yasama faaliyetinde bulunmadığı tespit edilmiştir. Ancak söz konusu 10 milletvekilinden 9'unun, yine yalnızca 25. dönemde TBMM'de yer alabilmiş olduğu da anlaşılmıştır.

İkinci alt araştırma sorusu olan, "Kadın milletvekillerinin yasama faaliyetlerine konu olarak, parlamentoya taşınan temel sorunlar nelerdir?" sorusunu yanıtlar nitelikteki bulgular; milletvekillerinin, kadınların toplumsal yaşamda karşı karşıya kaldıkları sorunların başlıca sebebi olarak, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini işaret ettiğini göstermektedir. Buna göre, cinsiyet eşitsizliği, egemenlik olgusunun bizzat kendisinden kaynaklanmaktadır. Kadın vekiller, toplumsal yaşamın dinamiklerinin erkekler tarafından şekillendirildiğini ve kadınların bu nedenle, yaşamın her alanında ikinci planda kalan, hakları sistematik olarak ihlal edilen bireyler olduğunu vurgulamaktadır. Hak ihlali bağlamında, üzerinde durulan asıl mesele ise demokratik rejimlerin çoğulcu yapısı gereği, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamanın da devletin pozitif yükümlülüğü olmasıdır. Yani kadın milletvekilleri, toplumsal yaşamın bütün alanlarına dair söylem ve pratiklerin, kadın-erkek eşitliğini gözetmesi gerektiğinde hemfikirdir. Bununla birlikte, vekiller, toplumsal cinsiyet perspektifinin kamu politikası sürecine sağlam bir şekilde eklenmesi için, daha fazla kadın temsilcinin parlamentoda yer alması gerektiğine de değinmektedir.

Toplumsal yaşamda kadınların deneyimledikleri eşitsizlikleri gündeme taşıyan yasama faaliyetleri, konularına göre sınıflandırıldığı takdirde, doğrudan politika alanları ve dolaylı politika alanları olarak iki ana başlık altında sıralanmaya uygundur. Kamu politikası perspektifinden; doğrudan düzenleme alanı olmayan, ancak birden fazla alanda ortak motivasyon ile yürütülecek kararlı politikalar yoluyla giderilebilecek mahiyetteki sorunlar, dolaylı politika alanları altında sıralanmıştır.

Dolaylı politika alanlarının konu başlıkları şu şekildedir: Cinsel dokunulmazlığa karşı suçlar, erken yaşta ve zorla evlendirme, kadına yönelik şiddet ve kadın cinayetleri.

Kamu politikası perspektifinden, tek bir alanda izlenecek kararlı toplumsal cinsiyet politikası ile doğrudan çözüm üretilebilir mahiyetteki cinsiyete dayalı eşitsizlikler, doğrudan politika alanları altında sınıflandırılmıştır. Konu başlıkları ise şu şekildedir: Aile, cinsiyete duyarlı bütçeleme, eğitim ve istihdam, kadınların kamusal alanda giyim kuşam özgürlüğü, kadın sağlığı, kadın tutukluların temel insani hakları, LGBTİ+ bireylere yönelik nefret suçları ve ayrımcılık, medya ve toplumsal cinsiyet, siyasal temsilde cinsiyet eşitliği. Sayılan bu konu başlıklarına dair yasama faaliyetlerinde kadın milletvekilleri, kürsü konuşmaları ile yetinmemiş, yasa teklifi ve Meclis araştırması önergesi yollarına da başvurmuştur. Yani kadın temsilciler, yasama faaliyetleri aracılığıyla, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini gündeme taşıdıkları gibi, aynı zamanda, toplumsal cinsiyet perspektifinin kamu politikalarına eklenmesi yönünde de çaba göstermiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde, söz konusu yasama faaliyetlerine dair bulgulara, birçok farklı konu başlığı altında sunulan örnekler hatırlanacak olursa, üçüncü alt araştırma sorusu olan “Kadın milletvekilleri düzenleme konusu olması gerektiğini ifade ettikleri sorunlara yönelik olarak, kamu politikası önerilerinde bulunmuş mudur?” da bu bulgular ışığında cevaplanabilmektedir.

“Kadın milletvekilleri yasama faaliyetlerinde toplumsal cinsiyet eşitliği odaklı sivil toplum kuruluşlarının ve yine bu alanda yürütülen akademik çalışmaların ortaya çıkardığı bulguları parlamentoya taşımış mıdır?” şeklindeki dördüncü alt araştırma sorusu bağlamında, kadın vekillerin feminist örgütler, toplumsal cinsiyet eşitliği alanında faaliyet gösteren STK’lar ve yine bu alandaki akademik çalışmaların güncel verilerine beyanlarında yer verdikleri tespit edilmiştir. Dördüncü bölümde birçok farklı konu başlığı altında örnekleri sunulan bulgular hatırlanacak olursa, kadın temsilciler, bu çalışmalarını daha çok istatistik hesaplamaları özelinde dile getirmektedir. Daha açık bir ifade ile, vekillerin beyanları, metin çözümlemesi aracılığı ile incelendiğinde; toplumsal yaşamın birçok farklı alanında cinsiyet eşitsizliğine dair resmi istatistikleri bildiren devlet kurumunun, toplumsal cinsiyet perspektifi konusunda yetersiz olduğu yönündeki eleştirilerin öne çıktığı anlaşılmaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı problem alanlarını gündeme taşıma girişiminde bulunan kadın milletvekilleri, görev süreleri boyunca en az bir kere, eşitsizliği siyasal temsil bakımından ele almıştır. Böylece, “Kadın milletvekilleri, siyasi yaşama toplumsal düzeyde daha çok kadının katılımını sağlamak amacıyla hareketle bir yasama faaliyetinde bulunmuş mudur?” şeklindeki, beşinci alt araştırma sorusu da yanıtlanabilmektedir. Temsilde cinsiyet eşitsizliği problemine yönelik olarak, kadın milletvekillerinin eleştirdiği konulardan ilki; 1934 yılında seçilme hakkını elde eden kadınların, aradan geçen yıllara rağmen temsilde kritik eşiği yakalayamamış olmasıdır. Zira kadınların siyasal yaşama toplumsal düzeyde katılımı önünde, cinsiyete dayalı ayrımcılıktan doğan bir dizi engel bulunmaktadır. Yani, kâğıt üzerinde eşitlik hakkına sahip olmak ile bu hakkın pratik karşılığı arasında fark vardır.

Vekillerin, kadınların betimleyici temsilde görülen yetersizlik sorununa dair temel talepleri, kararlı toplumsal cinsiyet politikaları yürütülmesi ve ayrıca, cinsiyet kotası sistemine geçilmesidir. Kadın milletvekilleri, temsilde eşitlik esası ve cinsiyet kotasına yönelik olarak, yalnızca gündeme getirme yönünde çaba göstermemiştir. Aynı zamanda, Meclis araştırması önergesi ve kanun teklifi verilmesi yollarıyla, politika önerilerinde de bulunmuştur. Konu özelinde tespit edilen ilk politika önerisi ise 1986 yılında İstanbul milletvekili Günseli Özkaya tarafından verilmiş olan ve seçim çevresi kotası yoluyla temsilde cinsiyet eşitliğini sağlamayı öngören bir kanun teklifidir.

Kız-kardeşlik ilkesinin TBMM’deki varlığını arayan altıncı alt araştırma sorusu, “Kadın milletvekilleri, siyasi ve sosyolojik profilleri birbirinden farklı olsa da kadına yönelik sorunlar söz konusu olduğunda, partiler-üstü/siyaset-üstü bir dil ve tutum benimsemek, ortak bir bilinçle hareket etmek gereğini vurgulayarak, parlamentoda evrensel kız-kardeşlik teorisini destekleyecek nitelikte tutum/davranış örnekleri göstermiş midir?” şeklindedir. Hatırlanacak olursa, dördüncü bölüm “4.3. Kadın Milletvekilleri ve Kız-kardeşlik İlkesi” başlığında, kız-kardeşliğin yasama faaliyeti kayıtlarında tespit edilen izlerinden örnekler aktarılmıştır. Buna göre, araştırmanın tarihsel çerçevesi dahilinde azınlık konumda bulunan kadın temsilciler; toplumdaki her bir kadın sorunu ve ihtiyacının tüm kadınları ilgilendirdiği yönünde beyanlarda bulunmuştur. Bu bağlamda, kadın vekillerin beyanlarında, kadınların toplumsal yaşamdaki eşitsiz deneyimlerini dönüştürmek adına, kadın meslektaşlarına yaptıkları, partiler-üstü/siyaset-üstü yaklaşım yönündeki çağrıları hakimdir. Ortak bir eylem planı

hazırlayarak birlikte hareket etme çağrılarının yanında, farklı siyasi partilerden kadın vekillerin birlikte verdikleri kanun teklifleri de bulgular arasında yer almaktadır.

Kadın milletvekillerinin, parlamentodaki erkek vekillerin, eril söylem ve tutumlarına tepki gösterdiği beyanları tespit edilmiş olup, bunlar kız-kardeşlik ilkesi ekseninde yorumlanmaya da müsaittir. Zira eleştirilere, parlamentonun erkek egemen bir yapıya sahip olmasının -özellikle parlamenter- kadınlar tarafından kabul edilmediği ve buna müsaade edilmeyeceği yönündeki vurgular hâkim durumdadır. Kız-kardeşlik ilkesinin parlamentodaki varlığına dair son tespit ise kadın vekillerin, politik konumlanışları ile arada kalmaları hakkındadır. Kadın milletvekillerinin yasama faaliyetleri arasında; üyesi oldukları partilerin sözcülüğünü yaparak, araştırma önergesi ve kanun teklifi gibi yollarla gündeme getirilen, toplumsal cinsiyet politikası önerilerinin reddedildiği kürsü konuşmaları da yer almaktadır. Böylesi durumlarda, kadın vekillerin, söz konusu öneriyi desteklerini, ancak gündemde başka bir konu olduğunu ve bu nedenle reddedildiğini açıkladıkları gibi ifadelere rastlanmaktadır.

Son olarak yedinci alt araştırma sorusu olan, “Kadın milletvekillerinin, yasama faaliyetlerinde, feminist tarih bilincine ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin kazanılmış bir hak olduğu düşüncesine dair izler bulunmakta mıdır?” sorusuna, cevap verir nitelikte bulgular da tespit edilmiştir. Dördüncü bölümün “4.2. Kadın Milletvekillerinin Yasama Faaliyetlerinde Feminist Tarih Bilinci ve Kazanılmış Haklar Vurgusu” başlığı altında örneklerine yer verilen bu bulgular hatırlanacak olursa, vekiller kendilerini, kadın hareketinin bir parçası olarak yorumlamaktadır. Buna göre, yasama faaliyetleri incelenen kadın milletvekilleri; dünyada ve Türkiye’de kadın hareketi tarihine değindikleri beyanlarda bulunmaktadır. Bu beyanlara, modernleşen dünya bağlamında, kadın haklarının, erkek egemen iktidarlar tarafından verilmiş değil, aksine bir mücadelenin sonucunda kazanılmış haklar olduğuna dair vurgular hakimdir. Bununla birlikte, kadın milletvekilleri, kadın hakları mücadelesinin henüz sona ermediğini, pratik düzlemde tüm kadınların eşitsiz toplumsal yaşam deneyimleri, eşitlik yönünde dönüşüne kadar süreceğini de ifade etmektedir.

Son tahlilde, çalışmanın bütün alt araştırma sorularına, birden çok bulguya dayanarak anlamlı bir zemine oturan yanıtlar verilebilmiştir. Bu yanıtların ışığında, temel araştırma sorusunu yanıtlamak da artık mümkündür. Son kez hatırlanacak olursa,

“1983-2018 yılları arasında TBMM’de yer alan kadın milletvekillerinin yaygın toplumsal cinsiyet eşitsizliği karşısında kamu politikası sürecindeki tutumları nelerdir?” sorusu, bu tez çalışmasının temel araştırma sorusunu oluşturmaktadır. Temel araştırma sorusu belirlenirken, kamu politikası ve toplumsal cinsiyet çalışmalarını birlikte ele alan literatürden motivasyonla hareket edilmiştir. Bu bağlamda, ilgili literatür, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin, erkek egemen bir yapıya sahip olan parlamentolarda üretilen kamu politikaları aracılığıyla yeniden üretildiğini ileri sürmektedir. Yani kadınların eşitsiz toplumsal yaşam deneyimleri, kamu politikaları ile sürdürülmektedir. Bu durumu dönüştürecek olan ise toplumsal cinsiyetin, politika sürecine kararlı bir şekilde eklenmesi ve böylece, politikanın içeriğinin de dönüştürülmesidir.

Çalışmanın kavramsal çerçevesinde detaylarıyla aktarılmış olan savlara göre, kadınların toplumsal siyasal katılımında yaşanacak artış ile parlamentolarda betimleyici temsili de artacaktır. Böylece, politikanın içeriğinde toplumsal cinsiyet eşitliği yönündeki dönüşüm de mümkün olacaktır. Bu durum, söz konusu kadın temsilciler, kendilerini feminist bir politikacı olarak tanımlamıyor ve hatta aksini ileri sürüyor olsa bile, kaçınılmaz bir şekilde gerçekleşecektir. Zira toplumsal cinsiyet, dünyanın bütün coğrafyalarında, bütün sosyal grupları dikey olarak kesmektedir. Bu yüzden, kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsiz toplumsal yaşam deneyimi de evrensel bir olgudur. Bu bağlamda, cinsiyeti dayalı ayrımcılığı deneyimlerin, politik konumlanış ile değil, yalnızca erkek olmamak ile bağlantısı bulunmaktadır. Ortak deneyimler, kadın temsilcileri kendiliğinden bir şekilde bir araya getirmekte ve kadınların toplumsal yaşam deneyimlerini iyileştirmek konusunda birlikte hareket etmeye itmektedir. Zaten temsilde kritik eşiğin aşılması halinde, bu kendiliğinden işbirliği içine girme durumu, sonuçlarını kamu politikaları üzerinde de göstermektedir.

Çalışmanın kavramsal çerçevesi oluşturulurken taranmış olan literatürde ve ayrıca, yasama kayıtlarının analizi sırasında, literatürde dolmayı bekleyen bazı boşluklar olduğu da görülmüştür. Öncelikle, kavramsal çerçevede de aktarıldığı üzere, bazı toplumsal cinsiyet araştırmacıları, parlamenter kadınların politikanın içeriğini dönüştürmede oynadığı rolün, kendilerini feminist yaklaşım karşısında nasıl konumlandıklarından bağımsız olduğunu ileri sürmektedir. Bu minvalde, kadın milletvekillerinin kayıtlara yansıyan yasama faaliyetlerindeki beyanları ve bunlara

dair Genel Kurul görüşmelerinin sahne arkası üzerine yapılacak bir çalışma, literatürdeki boşluğu doldurmak adına önemli bir adım olacaktır. Böylesi bir çalışma, söz konusu kadın milletvekilleri ile yapılacak yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak, vekillerin beyanlarına yansıyan gerçek düşüncelerini ve arka plandaki engelleri/destekleri ortaya çıkaracaktır.

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen tutanak analizleri sırasında, yaygın toplumsal cinsiyet eşitsizliğini gündeme taşıma girişiminde bulunduğu gibi, politika önerisi de sunan erkek milletvekillerine dair verilerin azımsanmayacak bir sayıda olduğu anlaşılmıştır. Bu bağlamda, erkek milletvekillerinin, toplumsal cinsiyet politikası karşısındaki konumlanışı da yeni bir araştırma konusu olmaya uygundur. Benzer şekilde, kadın ve erkek milletvekillerinin LGBTİ+ bireylerin toplumsal yaşamda karşı karşıya kaldıkları ayrımcılık konusunda da gündeme getirme çabaları ile politika önerilerinin bulunduğu görülmüştür. Bu bulguların örneklerine çalışmanın dördüncü bölümde de yer verilmiştir. Yani yasama faaliyeti kayıtlarının analizi yoluyla yapılacak bir araştırma neticesinde, milletvekillerinin LGBTİ+ bireyler özelinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini nasıl yorumladıklarını açıklığa kavuşturarak, literatürdeki bir boşluğu doldurmak mümkündür.

Kavramsal çerçeve bağlamında, çalışmanın üçüncü bölümünün kaleme alınmasında, temel motivasyonlardan biri de kamu politikasının bütün süreçlerini feminist perspektif ile analiz eden ve literatür ile pratiğin karşılıklı etkileşimini değerlendiren bir çalışmaya duyulan ihtiyaca dikkat çekmektir. Bu konuda yapılacak bir çalışma, literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmak adına gerekli bir adımdır. Yine kavramsal çerçeve bağlamında, yeni kamu yönetimi ve yönetim kavramları ekseninde, kamu politikası sürecinin toplumsal cinsiyet perspektifinden analiz edileceği çalışmalar konusunda literatürde eksiklik olduğu görülmüştür. Bu motivasyonla hareket edecek bir çalışma hem 21. yüzyıla ait bu çağdaş yönetim yaklaşımı ile ilgili olarak hem kamu politikası sürecine dahil olan paydaşlar bağlamında hem de karar alma mekanizmaları özelinde kadın katılımı konusunda literatürdeki boşlukları dolduracaktır.

Son olarak, çalışmanın üçüncü bölümü “3.2. ‘Herkes İçin’ Kamu Politikası: Kamu Politikası Sürecini ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmalarını Birlikte Ele Almak” alt başlığında, kısa bir modeline dair kısa bir değerlendirmeye yer verilmiştir. Buna göre,

Türkiye'nin 2000'li yıllar ile birlikte başlayan AB uyum sürecinde, toplumsal cinsiyet politikası özelindeki reformları, Van der Vleuten'in kısaç modeli ile uyumlu gibi görünmektedir. Ancak bu model, toplumsal cinsiyet politikası sürecini AB üye ülkeleri özelinde ele almaktadır. Bu nedenle, modelin aday statüsündeki ülkeler için de benzer şekilde işleyip işlemediği üzerine yapılacak bir çalışma, literatürdeki boşluğu dolduracaktır. Ayrıca, böyle bir çalışma ile literatüre hem Türkiye özelinde kamu politikası süreci ve sürecin paydaşları ile ilgili yeni bilgiler kazandırılacak hem de aşağıdan kamu politikası yapımı modeline dair bir pratiğin analizi sunulmuş olacaktır.

Yukarıda aktırılan iddiaların, Türkiye özelinde, 1983-2018 yılları arasında parlamentoda yer alan kadın milletvekillerinin yasama faaliyetlerinde kendisine yer bulup bulmadığını ortaya çıkarmak amacıyla yürütülen bu tez çalışmasında, karşılaşılan zorluklar yasama faaliyeti kayıtlarının çevrimiçi kopyalarına ulaşmak ile ilgilidir. Çalışma planlanırken, ilerleyen bilgi iletişim teknolojileri bağlamında, çevrimiçi kopyalara sorunsuz bir şekilde ulaşılabileceği varsayımından hareket edilmiştir. Ancak TBMM Kütüphanesi, henüz kayıtların tamamını Meclisin dijital arşivine geçirme işlemini tamamlamış değildir. Bu nedenle, dijital arşivde, çalışmanın tarihsel çerçevesi kapsamında olan bazı kayıtlara erişilememiştir. Kütüphanenin ziyaret edilmesi ve kayıt defterlerinin bizzat yerinde incelenebilmesi ise uzun ve yıpratıcı bürokratik süreçleri içermektedir. Çalışmanın kısıtlı bir zaman içerisinde tamamlanması gerektiğinden, erişilemeyen kayıtların atlanması kaçınılmaz olmuştur.

Dijital arşive aktarımı tamamlanmış olan kayıtlar ile ilgili olarak temel sorun, daha çok teknolojik olanaklarla ilgilidir. Kayıtların kâğıda aktarılmasında kullanılan teknoloji zaman içerisinde gelişim göstermiştir. Ancak araştırmanın tarihsel çerçevesi dahilindeki önemli bir zaman diliminde kullanılmış olan yazıcı cihazlar, kusursuz aktarım konusunda iddialı değildir. Bu nedenle, çevrimiçi kayıtların çoğunda 'ctrl+f' kısa yolu aracılığıyla anahtar kelime taraması yapıldığında verilere ulaşmak mümkün olmamıştır. Bu yüzden, araştırmanın tarihsel çerçevesi dahilinde, özellikle 2000'li yıllara kadar olan kayıtların sayfa sayfa okunarak taranması gerekmiştir ki bu durum, yüzbinlerce sayfanın tekrar tekrar incelenmesi nedeniyle, araştırmacı için sınırlı zaman açısından zorlayıcı bir işlem olmuştur.

Yukarıda aktarılan kısıtlılıklara rağmen, bu tez çalışmasında, kamu politikası ve toplumsal cinsiyet çalışmalarını birlikte ele alan çalışmaların temel iddialarını, pratikteki bulgular ile desteklemek mümkün olmuştur. Buna göre, 1983-2018 yılları arasında yapılan 10 genel seçimde milletvekili olmaya hak kazanarak, TBMM’de görev alan 233 kadın milletvekilinin 180’i, yani toplam araştırma grubunun %77,6’sı, kendilerini yalnızca halkın temsilcisi olarak değil, kadın nüfusun temsilcisi olarak yorumlamıştır. Söz konusu vekiller, yaygın toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yasama faaliyetlerine konu ederek, kamu politikasının gündeme gelişi aşamasında, literatürde kendilerine atfedilen rolü yerine getirmiştir. Bununla birlikte, kadın milletvekilleri, kamu politikasına toplumsal cinsiyet perspektifinin eklenmesi amacıyla, politika önerilerinde de bulunmuştur. Toplumsal cinsiyet politikasının, politika sürecinin bir parçası olması gerektiği, çünkü cinsiyete nötr olarak işleyen bir politika sürecinin, cinsiyet eşitsizliğini yeniden ürettiği konusunda ortak bir fikrin varlığı söz konusudur. Kadın milletvekilleri ayrıca, toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik kamu politikalarının gündeme taşınması ve politika çıktılarının mümkün olabilmesi için, farklı politik gruplardan kadın temsilciler ile birlikte hareket etmeye hazır olduklarını beyan ettikleri gibi, beyanlarını eyleme de dökmüştür. Yani TBMM’de kendiliğinden gelişen bir kız-kardeşlik davranışı söz konusudur.

KAYNAKÇA

- 2013/5443 Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Çalışan Personelin Kılık ve Kıyafetine Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. (2013, 8 Ekim). *Resmî Gazete* (Sayı: 28789). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/10/20131008.htm>
- 2599 Sayılı Teşkilatı Esasiye Kanununun 10. ve 11. Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun. (1934, 11 Aralık). *Resmî Gazete* (Sayı: 2877). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2877.pdf>
- 3679 Sayılı, 765 Sayılı Türk Ceza Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun. (1990, 29 Kasım). *Resmî Gazete* (Sayı: 20710). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20710.pdf>
- 4721 Sayılı, Türk Medeni Kanunu. (2001, 8 Aralık). *Resmî Gazete* (Sayı: 24607). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/12/20011208.htm>
- 4770 Sayılı Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesine İlişkin İhtiyari Protokolün Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun. (2002, 2 Ağustos). *Resmî Gazete* (Sayı: 24234). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/08/20020802.htm>
- 4771 Sayılı, Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (2002, 9 Ağustos). *Resmî Gazete* (Sayı: 24841). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/08/20020809.htm>
- 5170 Sayılı, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun. (2004, 22 Mayıs). *Resmî Gazete* (Sayı: 25469). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/05/20040522.htm#1>
- 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu. (2004, 17 Ekim). *Resmî Gazete* (Sayı: 25611). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/10/20041012.htm#1>
- 5251 Sayılı, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun. (2004, 6 Kasım). *Resmî Gazete* (Sayı: 25635). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/11/20041106.htm>
- 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu. (2005, 15 Temmuz). *Resmî Gazete* (Sayı:25876). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050715-1.htm>

5982 Sayılı, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. (2010, 13 Mayıs). *Resmî Gazete* (Sayı: 27580). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/05/20100513.htm>

6251 Sayılı, Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesine ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun. (2012, 8 Mart). *Resmî Gazete* (Sayı: 28227(mükerrer)). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120308M1-1.htm>

6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun. *Resmî Gazete* (Sayı: 28239). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/03/20120320.htm>

743 Sayılı Türk Kanun-u Medenisi. (1926). *Resmî Gazete* (Sayı: 339). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/339.pdf>

765 Sayılı Türk Ceza Kanunu. (1926). *Resmî Gazete* (Sayı: 310). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/310.pdf>

85/9722 Sayılı, 3232 Sayılı Kanunla Katılmamız Uygun Bulunan, 1 Mart 1980 Tarihinde İmzaya Açılan ve 3 Eylül 1981 Tarihinde Yürürlüğe Giren “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayırmacılığın Önlenmesi Sözleşmesi”ne Katılmamızın Onaylanmasına İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı. (1985, 14 Ekim). *Resmî Gazete* (Sayı: 18898). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18898.pdf>

Abadan-Unat, N. (1998). Söylemden Protestoya: Türkiye’de Kadın Hareketlerinin Dönüşümü. (Ed. A. Berktaş), *75 yılda kadınlar ve erkekler* (ss. 323-336). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Acuner, S. (2002). 90’lı Yıllar ve Resmi Düzeyde Kurumsallaşmanın Doğuş Aşamaları. (Ed. A. Bora ve A. Günel), *90’larda Türkiye’de feminizm* (ss. 125-158). İstanbul: İletişim Yayınları.

Açık, N. (2002). Ulusal Mücadele, Kadın Mitosu ve Kadınların Harekete Geçirilmesi: Türkiye’deki Çağdaş Kürt Kadın Dergilerinin Bir Analizi. (Ed. A. Bora ve A. Günel), *90’larda Türkiye’de feminizm* (ss. 279-306). İstanbul: İletişim Yayınları.

Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2015). Türkiye’de Evlilik Tercihleri. *T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı*, Ankara.

Akar, D. ve Martı, L. (2017). Söylem Çözümlemesi. (Ed. F. N. Seggie ve Y. Bayyurt), *Nitel araştırma yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımları* (ss. 242-252). Ankara: Anı Yayıncılık.

Akdoğan, A. A. (2015a). Gündem Belirleme. (Ed. M. Yıldız ve M. Z. Sobacı), *Kamu politikası: Kuram ve uygulama* (ss. 210-227). Ankara: Adres Yayınları.

Akdoğan, A. A. (2015b). Türkiye’de Kamu Politikası Disiplininin Tarihsel İzleri. (Ed. F. Kartal), *Türkiye’de kamu yönetimi ve kamu politikaları* (ss. 75-98). Ankara: TODAİE.

Akman, E. (2019). *Kamu politikası*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Aksoy, N. (2006). Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme ve Kadının Statüsü Genel Müdürlüğünün Rolü, Kadının Statüsü Uzmanlığı Tezi. *T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü*, Ankara.

Aksoy, Ş. “Yeni Sağ ve Kamu Yönetimi”, *TODAİE-Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri-2*, ss. 159-173, Ankara, Kasım 1995.

Akşit, E. E. (2018). Kadınların Mekânsal Davranışlarının Siyasal Niteliği. (Ed. H. Şimşak, F. Gökşen, B. E. Oder ve D. Yüksek), *Türkiye’de toplumsal cinsiyet çalışmaları: Eşitsizlikler, mücadeleler, kazanımlar* (ss. 165-178). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Akyılmaz, Ö. ve Köksalan, M. E. (2016). Türkiye’de İslami Feminizm ve Kadın Kimliğinin Yeniden İnşası: Reçel Blog Örneği. *Anadolu Üniversitesi İletişim Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*, 24(2), 126-145.

Akyol, E. (2016). Teknokrasi. *Kamu Politikaları Ansiklopedisi* (ss. 348-352). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Aldemir, C. ve Budak, C. (2018). Cam Tavanı Kırma: Parlamentoda Cinsiyet Kotası. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 16 (61), 37-64.

Aldemir, C., Yazıcı, N. ve Uçma-Uysal, T. (2017). Yakınsama mı Ayırışma mı? Kamu Muhasebe Sisteminin Dönüşümü: İktisadi Devlet Teşekkülleri Örneği. *Amme İdaresi Dergisi*, 50(4), 135-159.

- Alptekin, D. (2011). Sokaktan Akademiye: Kadın Hareketinin Kurumsallaşma Süreci. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(1), 33-43.
- Arat, Y. (1998). Türkiye’de Kadın Milletvekillerinin Değişen Siyasal Rollerini 1934-1980. (Ed. A. Berktaş), *75 yılda kadınlar ve erkekler* (ss. 249-266). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Atakul, S. (2002). Kadın Çalışmaları Öğrencisi Olmak. (Ed. A. Bora ve A. Günel), *90’larda Türkiye’de feminizm* (ss. 307-322). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atasever, G. (2013). Siyasal Parti Tipolojisi. (Ed. T. Uzun), *İttihat ve Terakki’den günümüze siyasal partiler* (ss. 15-30). Ankara: Orion Kitabevi.
- Avrupa Birliği Başkanlığı. (2019). *Avrupa Komisyonu Tarafından Hazırlanan Türkiye Raporları*. T.C. Dışişleri Bakanlığı. https://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html
- Avrupa Birliği Başkanlığı. (2020, 12 Şubat). *Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi*. T.C. Dışişleri Bakanlığı. https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html
- Babaoğlu, C. ve Akman, E. (2018). Kamu Politikası Analizi Disiplini ve Türkiye’de Gelişim Süreci. (Ed. Babaoğlu, C. ve Akman, E.), *Kamu politikası analizi Türkiye uygulamaları* (ss. 1-11). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Bacacı-Varoğlu, D. (2001). Örgütsel Yaşamda Toplumsal Cinsiyet Rollerini. (Ed. S. Güneş), *Yönetim ve organizasyon* (ss. 1-30). Ankara: Haber Yayın Dağıtım.
- Baykan, A. ve Ötüş-Baskett, B. (Ed.). (2016). *Nezihe Muhiddin ve Türk kadını 1931*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bayraktaroğlu, S., ve Kutanis, R. Ö. (2002). Öğrenen Kamu Örgütlerine Doğru. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 51-65.
- Belli, A. (2016). Yürütme. *Kamu Politikaları Ansiklopedisi* (ss. 391-393). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Berktaş, F. (2010). Türkiye Solu’nun Kadına Bakışı: Değişen Bir Şey Var mı? (Ed. Ş. Tekeli), *1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* (ss. 279-290). İstanbul: İletişim Yayınları.

Berktaş, F. (2014). Liberalizm: Tek Bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji. (Ed. B. Örs), *19. yüzyıldan 20. yüzyıla modern siyasal ideolojiler* (ss. 47-114). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Berktaş, F. (2016). *Politikanın çağrısı*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları

Berktaş, F. (2018). *Tarihin cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları.

Bianet. (2016, 7 Nisan). *AKP'li Siyasetçilerin Cinsiyetçilik Arşivi*. <https://m.bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/173705-akp-li-siyasetcilerin-cinsiyetcilik-arsivi>

Bodur-Ün, M. (2019). Turkey: From Symbols to Actors in the Struggle for Women's Political Rights. (Ed. S. Franceschet, M. L. Krook ve N. Tan), *The Palgrave handbook of women's political rights* (ss. 227-242). London: Palgrave Macmillan.

Bora, A. (2002). Bir Yapabilirlik Olarak Ka-Der. (Ed. A. Bora ve A. Günel), *90'larda Türkiye'de feminizm* (ss. 109-124). İstanbul: İletişim Yayınları.

Borderick, E. (2012, 9 Mart). *Applying a gender perspective in public policy: What it means and how we can do it better*. Australian Human Rights Commission. <https://www.humanrights.gov.au/about/news/speeches/applying-gender-perspective-public-policy-what-it-means-and-how-we-can-do-it#fn4>

Boswell, C. (2009). *The Political uses of expert knowledge: Immigration policy and social research*. New York: Cambridge University Press.

Budak, C. (2018). The Past and The Present of Feminist Movement in Turkey. *Dijital Çağda İşletmecilik Dergisi*, 1(1), 38-49.

Buğra, A. (2016). *Kapitalizm, yoksulluk ve Türkiye'de sosyal politika*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bulut, A. (2002). Kemalist Dönem Toplumsal Cinsiyet Politikası ve Kadın Hareketi Çerçevesinde Sabiha Sertel Üzerine Bir İnceleme, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.

Canikoğlu, S. (2013). Feminist Bir Perspektifle Türk Ceza Kanunu'nda Cinsel Saldırı Suçu. *Fe Dergi: Feminist Eleştiri* 5(1), 61-73.

- Christensen, T. (2008). Smart Policy? (Ed. M. Moran, M. Rein ve R. E. Goodin), *The Oxford Handbook of Public Policy* (ss. 448-468). New York: Oxford University Press.
- Çağlayan, H. (2017). *Analar, yoldaşlar, tanrıçalar: Kürt hareketinde kadınlar ve kadın kimliğinin oluşumu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çakır, S. (2001). Bir'in Nostaljisinden Kurtulmak. (Ed. A. İlyasoğlu ve N. Akgökçe), *Yerli bir feminizme doğru* (ss. 385-422). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Çakır, S. (2013). *Erkekler kulübünde siyaset: Kadın parlamenterlerle sözlü tarih*. İstanbul: Versus Kitap.
- Çakır, S. (2014). Feminizm: Ataerkil İktidarın Eleştirisi. (Ed. B. Örs), *19. yüzyıldan 20. yüzyıla modern siyasal ideolojiler* (ss. 413-475). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çakır, S. (2016). *Osmanlı kadın hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çekiç-Akyol, A. (2016). Meso Analiz. *Kamu Politikaları Ansiklopedisi* (ss. 212-214). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Çelebi, Ö. "Türkiye'de Kadın Hareketlerinin Siyasi Karar Alma Mekanizmalarına Etkisi", *Neoliberal Söylem ve Cinsiyet Çalışmaları: 5. Uluslararası Kadın/Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Konferansı*, Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs, ss. 181-187, Mart, 2015.
- Çelik, H., ve Halil, E. (2008). Söylem Analizi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 27(27), 99-117.
- Çelik, S. (2010). Kamu Politikası Analizinde Doğrusal Modelin Yetersizliği: Karmaşık Bir Model Önerisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 217-234.
- Çetinkaya, Y. D. (2015). Tarih ve Kuram Arasında Toplumsal Hareketler. (Ed. D. Çetinkaya), *Toplumsal hareketler tarih, teori ve deneyim* (ss. 25-73). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çevik, H. H. (2016). Kamu Politikası. *Kamu Politikaları Ansiklopedisi* (ss. 142-144). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Çevik, H. H. ve Demirci, S. (2012). *Kamu politikası*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Çiçek, Ş. E. ve Dikmen, S. (2016). Sosyal Bütçeleme Örneği Olarak Çocuk Dostu Bütçe. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 131-147.

Çoban, B. (2009). Yeni Toplumsal Hareketler, Sınıf Mücadelesi ve Ütopya. (Ed. B. Çoban), *Küreselleşme, direniş, ütopya: Yeni toplumsal hareketler, küreselleşme çağında toplumsal muhalefet* (ss. 9-41). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. (1995, 27 Ocak). *Resmî Gazete* (Sayı: 22184). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22184.pdf>

Dahlerup, D. "Approaches to the Study of Public Policy Towards Women", *Women and Public Policy*, Florence, Italy, ss. 1-23, March 24-30, 1980.

Dahlerup, D. (2014). The Critical Mass Theory in Public and Scholarly Debates. (Ed. R. Campbell ve S. Childs), *Deeds and works: Gendering politics after Joni Lovenduski* (ss. 138-162). Colchester: ECPR Press.

Davaz-Mardin, A. (2002). Görünmezlikten Görünürlüğe: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı. (Ed. A. Bora ve A. Günel), *90'larda Türkiye'de feminizm* (ss. 183-204). İstanbul: İletişim Yayınları.

Dedeoğlu, S. (2009). Eşitlik mi Ayrımcılık mı? Türkiye'de Sosyal Devlet, Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Kadın İstihdamı. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 21, ss. 41-54.

Deguy, J. ve Le Bon de Beauvoir, S. (2017). *Simone de Beauvoir: Özgürlüğü yazmak*. (E. Gökteke, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Delphy, C. (2015). Patriyarka (teorileri). *Eleştirel feminizm sözlüğü* (ss. 245-251), (G. Acar-Savran, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları.

Demir, F. (2016a). Aşağıdan Yukarıya Yaklaşım. *Kamu Politikaları Ansiklopedisi* (ss. 33-35). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Demir, F. (2016b). Melez Yaklaşım. *Kamu Politikaları Ansiklopedisi* (ss. 209-212). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Demir, F. (2016c). Yukarıdan Aşağıya Yaklaşım. *Kamu Politikaları Ansiklopedisi* (ss. 389-391). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Demir, Z. (2015). *Türkiye'de kadın ve siyaset*. Ankara: Kadim Yayıncılık.

- Desai, M. (2012). Kapitalizm. (A. Doğan, Çev.). *Marksist Düşünce Sözlüğü* (ss. 336-339). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dondurucu, Z. B. (2018). Eşcinsellik Temelli Nefret Söylemi İçeren İletilerin Twitter'da İncelenmesi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(4), 513-534.
- Donovan, J. (2015). *Feminist teori*. (A. Bora, M. Ağduk-Gevrek ve F. Sayılan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Dror, Y. (1974). *Public policymaking reexamined*. New York: Leonard Hill Books.
- Dye, T. R. (2013). *Understanding public policy*. USA: Pearson Education.
- Eckert, L. (2016). Postanarşizm, Queer ve Trans Politikaları İçin Bir Araç Olabilir mi? veya Tam Tersine Olabilir mi? (G. N. Ahıska, Çev.), (Ed. S. Yardımcı ve Ö. Güçlü), *Queer tahayyül* (ss. 351-361). İstanbul: Sel Yayınları.
- Eraslan, S. (2002). Uğultular... Silüetler... (Ed. A. Bora ve A. Günal), *90'larda Türkiye'de feminizm* (ss. 239-278). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erat, V. (2014). Türkiye'de Kamu Politikası Alan Yazını Üzerine Bir İnceleme. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 5(10), 78-117.
- Eray, Ş. (2015). Yeni Kurumsalcı Yaklaşımlar Çerçevesinden Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Kamu Politikası: Eğitim ve Siyasal Katılım Alt Politika Örnekleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.
- Erdoğan, B. ve Köten, E. (2014). Yeni Toplumsal Hareketlerin Sınıf Dinamiği: Türkiye LGBT Hareketi. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2(1), 91-113.
- Erkan, B., Şentürk, M., Akbaş, Y. ve Paksoy, S. (2012). Dünyada ve Türkiye'de Sosyal Bütçeleme (Cinsiyete Duyarlı Bütçe) Yaklaşımı. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 5(9), 85-106.
- Eroğlu, E. (2018). Orhun Abideleri'ne Göre Adil Hükümdarın Vasıfları. *Turkish Studies*, 13(1), 29-38.
- Eroğlu, F. (2012). Yakın Dönem Anayasalarında Toplumsal Cinsiyet ve Kadın-Erkek Eşitliği ile İlgili Düzenlemeler: Arjantin, Güney Afrika, Kenya, Kolombiya, Paraguay, Ruanda, Uganda. *TBMM Araştırma Merkezi*, Ankara.

Eroğul, C. (2017). Siyasal Katılma. (Ed., G. Atılğan ve E. A. Aytekin), *Siyaset bilimi: Kavramlar, ideolojiler, disiplinler arası ilişkiler* (ss. 227-237). İstanbul: Yordam Kitap.

Eryılmaz, B. (2011). *Kamu yönetimi*. Ankara: Okutman Yayıncılık.

Erzen, M. (2019). Siyasette Cinsiyet Eşitsizliği. *Asya'dan Avrupa'ya Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(8), 21-32.

Eyestone, R. (1971). *The threads of public policy: A study in policy leadership*. Indianapolis: Boobs-Merrill Company.

Falquet, J. (2015). Lezbiyenlik. *Eleştirel feminizm sözlüğü* (ss. 237-244), (G. Acar-Savran, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları.

Fougeyrollas-Schwebel, D. (2015). Ev Emegi. *Eleştirel feminizm sözlüğü* (ss. 144-149), (G. Acar-Savran, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları.

Freeman, R. (2008). Learning in Public Policy. (Ed. M. Moran, M. Rein ve R. E. Goodin), *The Oxford Handbook of Public Policy* (ss. 367-387). New York: Oxford University Press.

Freidanvall, L. ve Krook, M. L. (2011). Discursive Strategies for Institutional Reform: Gender Quotas in Sweden and France. (Ed. M. L. Krook ve F. Mackay), *Gender, politics and institutions: Towards a feminist institutionalism* (ss. 42-57). London: Palgrave Macmillan.

Friedman, B. L. (2008). Policy Analysis As Organizational Analysis. (Ed. M. Moran, M. Rein ve R. E. Goodin), *The Oxford Handbook of Public Policy* (ss. 482-495). New York: Oxford University Press.

Gazioğlu, E. (2013). Kadın Cinayetleri: Kavramsallaştırma ve Sorunlu Yaklaşımlar. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 7(30), 89-100.

Gedikkaya, F. G. (2016). Kamu Politikası Aktörleri. *Kamu Politikaları Ansiklopedisi* (ss. 144-145). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Gezer-Tuğrul, Y. (2018). Erken Yaşta Evlendirilen Kadınların Evlilik Süreçleri, Deneyimleri ve Sonraki Yaşamları Üzerine Nitel Bir Çalışma. *Sosyoloji Notları*, 1(2), 2-38.

Gezgin-Eriş, M. “Açılış Konuşmaları”, *Avrupa Birliği’ne Giriş Sürecinde Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Kadın-Erkek Eşitliği Politikaları Paneli*, Ankara, ss. 5-15, Aralık 2000.

Girls Not Brides. *About Girls Not Brides*. Erişim Tarihi: 09.04.2020, <https://www.girlsnotbrides.org/about-girls-not-brides/>

Gökçe, A. F. (2010). Osmanlı Klasik Döneminde İdari Reform Hareketleri: Koçi Bey Risalesi. *Yasama Dergisi*, 14, 59-78.

Gökçimen, S. (2008). Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi. *Yasama Dergisi*, 1(10), 5-59.

Güç H. (2017). *Feminist hareketin öznesi Nezihe Muhiddin, hayatı ve romancılığı*. Samsun: Etüt Yayınları.

Güç, A. (2008). İslamcı Feminizm: Müslüman Kadınların Birey Olma Çabaları. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2), 649-673.

Güleç-Solak, S. (2016). Politika Transferi. *Kamu Politikaları Ansiklopedisi* (ss. 266-268). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Güler, B. A. (2006). Sosyal Devlet ve Yerelleşme. *Memleket Siyaset Yönetim*, 2, 29-43.

Güneş-Ayata, A. (2010). Türkiye’de Kadının Siyasete Katılımı. (Ed. Ş. Tekeli), *1980’ler Türkiye’sinde kadın bakış açısından kadınlar* (ss. 261-278). İstanbul: İletişim Yayınları.

Günlük-Şenesen, G., Ergüneş, N., Yakar-Önal, A., Yakut-Çakar, B. ve Yücel, Y. (2014). Kamu Politikaları, Yerel Yönetimler, Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme: Kadın Dostu Kentler, Türkiye Örneği. *TUBİTAK SOBAG*, İstanbul.

Günlük-Şenesen, G., Yücel, Y., Yakar-Önal, A., Ergüneş, N. ve Yakut-Çakar, B. (2017). *Kadınsız kentler*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Gür, T. (2013). Post-Modern Bir Araştırma Yöntemi Olarak Söylem Çözümlemesi. *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, 5(1), 185-202.

Hamilton, C. (2016). Sex, Work, Meat: The Feminist Politics Of Veganism. *Feminist Review*, 114(1), 112-129.

Hepkul, A. (2002). Bir Sosyal Bilim Araştırma Yöntemi Olarak İçerik Analizi. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 1-12.

Heywood, A. (2014a). *Küresel siyaset*. (N. Uslu ve H. Özdemir, Çev.) Ankara: Adres Yayınları.

Heywood, A. (2014b). *Siyasi ideolojiler*. (A. K. Bayram ve Ş. Akın, Çev.) Ankara: Adres Yayınları.

Heywood, A. (2016). *Siyaset*. (B. B. Özipek, B. Seçilmişoğlu, A. Yayla ve H. Y. Başdemir, Çev.) Ankara: Adres Yayınları.

Inter-Parliamentary Union. (2008). *Women in Politics: 2008*. <https://www.ipu.org/resources/publications/infographics/2016-07/women-in-politics-2008>

Inter-Parliamentary Union. (2017, 1 Temmuz). *Women in National Parliaments*. <http://archive.ipu.org/wmn-e/arc/classif010717.htm>

Inter-Parliamentary Union. (2019). *Women in Politics: 2019*. <https://www.ipu.org/resources/publications/infographics/2019-03/women-in-politics-2019>

Işık, S. N. (2002). 1990’larda Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Hareketi İçinde Oluşmuş Bazı Gözlem ve Düşünceler. (Ed. A. Bora ve A. Günel), *90’larda Türkiye’de feminizm* (ss. 41-72). İstanbul: İletişim Yayınları.

İsbir, B. (2016). Kamu Yararı. *Kamu Politikaları Ansiklopedisi* (ss. 156-159). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Johnson, N. (2019). Uruguay: Slow Progress in Women’s Political Representation. (Ed. S. Franceschet, M. L. Krook ve N. Tan), *The Palgrave handbook of women’s political rights* (ss. 421-436). London: Palgrave Macmillan.

Ka.Der. (2011). Kadın Yurttaşın El Kitabı. *Ka.Der*, İstanbul.

Kabaş, T. (2015). *Türk kamu politikası modelinin doğuşu ve gelişmesi*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Kadın Adayları Destekleme Derneği. *Dernek Tüzüğü*. Erişim tarihi: 18.07.2018. <https://ka-der.org.tr/tuzuk/>

Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu. (2019, 1 Ocak). *2018 Yılı Veri Raporu*.
<http://kadincinayetlerini-durduracagiz.net/veriler/2869/kadin-cinayetlerini-durduracagiz-platformu-2018-veri-raporu>

Kadın Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi. *Hakkımızda*. T.C. İstanbul Üniversitesi. Erişim tarihi: 02.09.2018.
<https://kadinrastirmalari.istanbul.edu.tr/tr/content/hakkimizda-636894575937161486/hakkimizda>

Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı. *Kadın Merkezli Bir Kütüphane ve Arşiv*. Erişim tarihi: 17.07.2018. <http://kadineserleri.org/hakkimizda/>

Kadının Statüsü ve Sorunları Başkanlığının Kurulması ve 1211 Sayılı Kanun ile 2547 Sayılı Kanunda, Değişiklik Yapılması Hakkında, Kanun Hükmünde Kararname. (1990, 20 Nisan). *Resmî Gazete* (Sayı: 20498 (mükerrer)).
https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20498_1.pdf

Kandiyoti, D. (2015). *Cariyeler, bacular, yurttaşlar*. (A. Bora, F. Sayılan, Ş. Tekeli, H. Tapınç ve F. Özbay, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Kapani, M. (2015). *Politika bilimine giriş*. Ankara: BB101 Yayınları.

Kaptı, A. (2016). Kamu Politikası Süreci. *Kamu Politikaları Ansiklopedisi* (ss. 152-154). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Karaduman, İ. C. (2018). Geleneksel Medyanın Kamu Politikaları Üzerindeki Etkisi: Medya, Hükümet ve Kamuoyu Arasındaki İlişkiler. *Social Sciences Studies Journal*, 4(14), 479-487.

Kardam, F. ve Ecevit, Y. (2002). 1990'ların Sonunda Bir Kadın İletişim Kuruluşu: Uçan Süpürge. (Ed. A. Bora ve A. Günal), *90'larda Türkiye'de feminizm* (ss. 73-108). İstanbul: İletişim Yayınları.

Kaya, İ. (2010). Eleştirel Düşünce Sosyal Teori ve Coğrafya Eğitimi. (Ed. R. Özey ve A. Demirci), *Coğrafya öğretiminde yöntem ve yaklaşımlar*, (ss. 337-356). İstanbul: Aktif Yayınevi.

- Kennett, P. (2008). Introduction: Governance, The State and Public Policy in a Global Age. (Ed. P. Kennett), *Governance, globalization and public policy* (ss. 3-18). Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Kergoat, D. (2015). Cinsiyete Dayalı İşbölümü ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri. (G. Acar-Savran, Çev.), *Eleştirel feminizm sözlüğü* (ss. 87-96). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Kılıç, Z. (1998). Cumhuriyet Türkiye'sinde Kadın Hareketine Kısa Bir Bakış. (Ed. A. Berktaş), *75 yılda kadınlar ve erkekler* (ss. 347-360). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Kıvılcım, F. (2013). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 5(1), 219-230.
- Kızıltepe, Z. (2017). İçerik Analizi. (Ed. F. N. Seggie ve Y. Bayyurt), *Nitel araştırma yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımları* (ss. 253-266). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Konur, E. (2017). Orhun Yazıtlarında Sosyal ve Siyasi Mesajlar. *EdebiYad ve Sanat*, 1, 1-19.
- Kortun, R. (2014, 6 Aralık). *Vegan Olmayan Feminist Karşı Çıktığı Şeye Dönüşmeye Mahkumdur*. Bianet. <http://m.bianet.org/biamag/kadin/160553-vegan-olmayan-feminist-karsi-ciktigi-seye-donusmeye-mahkumdur>
- Kovanlıkaya, Ç. (1999). 1980 Sonrası Türkiye'de Politik Alanda Kadınlar ve Kadın Politikası Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Köseoğlu, Ö. (2013). Meslek, Sanat ve Disiplin Olarak Kamu Politikası: Türkiye'ye İzdüşümleri. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 4-36.
- Krook, M. L. ve Childs, S. (2010). Women, Gender and Politics: An Introduction. (Ed. M. L. Krook ve S. Childs), *Women, gender and politics* (ss. 3-17). New York: Oxford University Press.
- Krook, M. L. ve Mackay, F. (2011). Introduction: Gender, Politics, and Institutions. (Ed. M. L. Krook ve F. Mackay), *Gender, politics and institutions: Towards a feminist institutionalism* (ss. 1-20). London: Palgrave Macmillan.

- Kümbetoğlu, B. (2012). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Lamoureux, D. (2015). Kamusal/Özel. *Eleştirel feminizm sözlüğü* (ss. 215-219). (G. Acar-Savran, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları.
- Levi-Faur, D. ve Vigoda-Gadot, E. (2004). The International Transfer and Diffusion of Policy and Management Innovations: Some Characteristics of a New Order in the Making. (Ed. D. Levi-Faur ve E. Vigoda-Gadot), *International public policy and management* (ss. 1-24). New York: Marcel Dekker.
- Lipsky, M. (1980). *Street-level bureaucracy: Dilemmas of the individual in public services*. New York: Russell Sage Foundation.
- Lipson, L. (2005). *Siyasetin temel sorunları*. (F. Yavuz, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Lombardo, E., Meier, P. ve Verloo, M. (2012). *Policymaking and gender*. Aalborg: Feminist Research Center in Aalborg.
- Lorber, J. (1994). *Paradoxes of gender*. New York: Yale University Press.
- Machiavelli, A. (2018). *Hükümdar (Prens)*. (Ç. Aydınlioğlu, Çev.) İstanbul: Maviçatı Yayınları.
- MacKinnon, C. A. (2015). *Feminist bir devlet kuramına doğru*. (T. Yöney ve S. Yücesoy, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Mary, M. (1993). *Sınırları yıkmak: Feminist, yeşil bir sosyalizme doğru*. (O. Akınhay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Mathieu, N. C. (2015). Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet. *Eleştirel feminizm sözlüğü* (ss. 76-86). (G. Acar-Savran, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları.
- Millet Meclisi Tüzüğü. (1973, 12 Nisan). *Resmî Gazete* (Sayı:14506). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14506.pdf>
- Millett, K. (2018). *Cinsel politika*. (S. Selvi, Çev.) İstanbul: Payel Yayınları.
- Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı. *Biz Kimiz?* Erişim tarihi: 15.07.2018. <https://morcati.org.tr/neler-yapiyoruz/biz-kimiz/>

- Moroğlu, N. “Avrupa Birliği’ne Giriş Sürecinde Kadın Erkek Eşitliği”, *Kadın Çalışmalarında Disiplinler Arası Buluşma-3*, ss. 131-142, İstanbul, 2004.
- Nwankwor, C. (2019). Nigeria: Women’s Suffrage, Change, and Continuities in Political Participation. (Ed. S. Franceschet, M. L. Krook ve N. Tan), *The Palgrave handbook of women’s political rights* (ss. 257-274). London: Palgrave Macmillan.
- O’Brien, D. Z. ve Piscopo, J. M. (2019). The Impact of Women in Parliament. (Ed. S. Franceschet, M. L. Krook ve N. Tan), *The Palgrave handbook of women’s political rights* (ss. 53-72). London: Palgrave Macmillan.
- Örs, B. (2014). İdeoloji: Karmaşık dünyayı anlaşılır kılmak. (Ed. B. Örs), *19. yüzyıldan 20. yüzyıla modern siyasal ideolojiler* (ss. 3-45). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Öz, Y. (2017). “Ahlaksızlar”ın Mekânsal Dışlanması. (Ed. A. Alkan), *Cins cins mekân* (ss. 284-302). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Özbek, Ç. (2015). Demokrasinin “Yeni” Aktörleri: Ekolojik, Feminist ve LGBT Hareketleri Bağlamında Sivil Toplum Örgütleri, Yayımlanmamış Doktora Tezi, *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Muğla.
- Özbek, Ç. (2017). Ayrımcılıkla Mücadelenin Kamusalılığı: LGBT, Hareket ve Örgütlülük. *Toplum ve Demokrasi*, 11(24), 141-165.
- Özcan, B. (2008). Basına Göre Şapka ve Kılık Kıyafet İnkılabı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, İstanbul.
- Özdemir, E. ve Atılgan, G. (2017). Siyasal Partiler. (Ed., G. Atılgan ve E. A. Aytekin), *Siyaset bilimi: Kavramlar, ideolojiler, disiplinler arası ilişkiler* (ss. 239-251). İstanbul: Yordam Kitap.
- Özer, E., Aydoğdu, H. İ., Kırıcı, G. S. ve Önal, G. (2016). Kadın Cinayetleri – Femisid Kavramı. *Adli Tıp Bülteni* 21(2), 1-2.
- Özgün, Y. (2017). Feminizm. (Ed., G. Atılgan ve E. A. Aytekin), *Siyaset bilimi: Kavramlar, ideolojiler, disiplinler arası ilişkiler* (ss. 379-394). İstanbul: Yordam Kitap.

- Özipek, B. B. (2008). İnsan Hakları ve İhlalleri Ekseninde Bir Örnek: Türkiye’de Baş Örtüsü Yasağı Sorunu. (Ed. N. Akbulut), *Örtülemeyen sorun baş örtüsü: Temel boyutları ile Türkiye’de baş örtüsü sorunu* (ss. 13-23). İstanbul: Akder Yayınları.
- Özkurt, F. B. (2016a). Politika Tekelleri. *Kamu Politikaları Ansiklopedisi* (ss. 258-260). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Özkurt, F. B. (2016b). Politika Yayılımı ve Yenilik Modeli. *Kamu Politikaları Ansiklopedisi* (ss. 272-275). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Öztan, E. (2016). Feminist Araştırmalar ve Yöntem. (Ed. F. Saygılıgil), *Toplumsal cinsiyet tartışmaları* (ss. 269-287). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Öztürk, N. K. (2017). *Bürokrasi-siyaset ilişkileri ve Türkiye*. Ankara: Siyasal Yayınevi.
- Parsons, W. (2005). *Policy public*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.
- Pinelo, A. L. (2015). A Theoretical Approach To The Concept Of Femicide/Feminicide, Yayımlanmamış Doktora Tezi, *Utrecht Universiteit The Netherlands Media and Cultural Studies Department*, Utrecht.
- Platon. (2002). *Devlet*. (B. Kırac, Çev.) İstanbul: Karınca Kitabevi.
- Polatdemir, A. (2017). “Türkiye’deki Kadın Hareketlerinin Farklı Şehirlerde Karşılaştırılması” Araştırma Projesi Raporu: Türkiye’deki Kadın Hareketlerini Ayırıştırıcı ve Birleştiren Perspektifler. *Blickweshsel Studien zur Zeitgenössischen Türkei Ein Programm der Stiftung Mercator*, Bremen.
- Punch, K. F. (2005). *Sosyal araştırmalara giriş: Nicel ve nitel yaklaşımlar*. (D. Bayrak, H. B. Arslan ve Z. Akyüz, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Ramazanoğlu, C. (1998). *Feminizm ve ezilmenin çelişkileri*. (M. Bayatlı, Çev.) İstanbul: Pencere Yayınları.
- Rein, M. (2008). Reframing Problematic Policies. (Ed. M. Moran, M. Rein ve R. E. Goodin), *The Oxford Handbook of Public Policy* (ss. 389-405). New York: Oxford University Press.
- Riot-Sarcey, M. (2015). İktidar(lar). *Eleştirel feminizm sözlüğü* (ss. 185-190). (G. Acar-Savran, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları.

- Robins, P. (2009). Public Policy Making in Turkey: Faltering Attempts to Generate a National Drugs Policy. *Policy & Politics*, 37(2), 289-306.
- Romero, C. Z. (1990). *Simone de Beauvoir*. (C. Ş. Dövenler, Çev.) İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Sallan-Gül, S. ve Altındal, Y. (2015). Türkiye Siyasetinin Eril Anatomisi: 2015 Seçimlerini Kota Uygulamaları Üzerinden Yeniden Düşünmek. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 9(19), 51-72.
- Sancar S. (2017). *Türk modernleşmesinin cinsiyeti: Erkekler devlet, kadınlar aile kurur*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sancar, S. (2008). Türkiye’de Kadınların Siyasal Kararlara Eşit Katılımı. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 2(4), 173-184.
- Sarica, F. H. (2008). Türkiye’de Kamu Politikalarının Toplumsal-Siyasal Kökenleri Üzerine Bir Değerlendirme, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Mersin.
- Sayan-Cengiz, F. (2018). Bir “Yeni Sosyal Hareket” Olarak Türkiye’de 1980 Sonrası Feminist Hareket: Değerler Değişimi mi Alternatif Dinamikler mi? (Ed. H. Şimşek, F. Gökşen, B. E. Oder ve D. Yüksekler), *Türkiye’de toplumsal cinsiyet çalışmaları: Eşitsizlikler, mücadeleler, kazanımlar* (ss. 107-123). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Sayın, A. (2007). Kota El Kitabı, Geçici Özel Önlem Politikası: Kota. *Ka-Der*, Ankara.
- Scott, J. W. (1999). *Gender and the politics of history*. New York: Columbia University Press.
- Secrétariat d’État chargé de l’Égalité Entre les Femmes et les Hommes et de la Lutte Contre les Discriminations. (2014). *Chronologie Des Dispositions En Faveur De L’égalité Femmes-Hommes*. Le Secrétariat d’État. <https://www.egalite-femmes-hommes.gouv.fr/dossiers/actions-dispositifs-interministeriels/chronologie-des-dispositions-en-faveur-de-legalite-des-femmes-et-des-hommes/>
- Sever, M. (Aralık 2014). Queer Teori Ekseninde LGBTİ Hareketi ve Feminizm. *Birikim Dergisi*, 308, 42-47.

- Shafritz, J. M., Russell, E. W. Ve Borick, C. P. (2017). *Kamu yönetimini tanımak*. (N. Öztaş, O. Durum ve S. Sıdal, Çev.) Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Shiva, V. (2019). *İnadına canlı: Kadınlar, ekoloji ve hayatta kalma*. (E. Ayhan, Çev.) İstanbul: Sinek Sekiz Yayınevi.
- Siegel, D. (2007). *Sisterhood, interrupted: from radical women to grrls göne wild (and why our politics are still personal)*. New York: Palgrave Macmillan.
- Sitembölükbaşı, Ş. (2007). Kadınların Siyasal Hayata Etkin Katılımının Bir Aracı Olarak Seçimlerde Kota Uygulamaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1), 13-36.
- Sobacı, M. Z. (2014). *İdari reform ve politika transferi: Yeni kamu işletmeciliğinin yayılışı*. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Sobacı, Z. (2008). Uluslararası Politika Yakınsaması: Kavramsal Çerçeve. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(3), 145-159.
- Solnit, R. (2015). *Bana bilgiçlik taslayan adamlar*. (A. Küçük, Çev.) İstanbul: Encore Yayınları.
- Süleymanoğlu-Kürüm, R. (2016). Uluslararası Örgütler. *Kamu Politikaları Ansiklopedisi* (ss. 358-360). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Şerbetçi, D. (2013). Postkolonyal Feminizm Bağlamında “Küresel Kız Kardeşlik” Kavramının İncelenmesi: Hindistan Örneği, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Aydın.
- Şimşek, H. ve Yıldırım, A. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- T.C. Anayasa Mahkemesi. (2019, Ağustos). *Başkanvekilleri ve Üyeler*. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/baskanvekilleri-ve-uyeler/>
- T.C. Anayasa Mahkemesi. (2019, Ağustos). *Başraportörler ve Raportörler*. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mahkeme/raportorler/basraportorler/> ve <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mahkeme/raportorler/raportorler/>
- T.C. Danıştay Başkanlığı. (2018, Ağustos). *Danıştay Yönetimi*. <http://www.danistay.gov.tr/kurumsal-4-danistay-yonetimi.html>

T.C. Devlet Personel Başkanlığı. (2018, Aralık). *İstihdam Türüne Göre Kamu Personelinin Cinsiyet Dağılımları*. <http://www.dpb.gov.tr/kamu-personel-cinsiyet-istihdam-aralik-2014/>

T.C. Hakimler ve Savcılar Kurulu. (2018, 8 Ağustos). *Hâkim ve Savcılara İlişkin İstatistikî Bilgiler*. <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/5d7f48c3-7f89-4c3d-afc2-03923e3db661.pdf>

Tan, M., Ecevit, Y. ve Sancar, S. (2000). Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset. *TÜSİAD*, İstanbul.

Tan, M., Ecevit, Y., Sancar, S. ve Acuner, S. (2008). Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri. *TÜSİAD ve KAGİDER*, İstanbul.

Taş, G. (2016). Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri. *Akademik Hassasiyetler*, 3(5), 163-175.

TDK Çevrimiçi Güncel Türkçe Sözlük. *Politika*. T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Erişim tarihi: 04.09.2018. <https://sozluk.gov.tr/>

TDK Çevrimiçi Güncel Türkçe Sözlük. *Talak*. T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Erişim tarihi: 10.06.2018. <https://sozluk.gov.tr/>

Tekeli, Ş. (1982). *Kadınlar ve siyasal toplumsal hayat*. İstanbul: Birikim Yayınları.

Tekeli, Ş. (1991). Kadınların Siyasetten Dışlanmışlıklarının 55 Yıllık Öyküsü. (Ed. N. Arat), *Kadınlar ve siyasal yaşamda eşit hak-eşit katılım* (ss. 113-128). İstanbul: Cem Yayınları.

Tekeli, Ş. (1997). “Türkiye’de Kadın Hareketinin Kısa Tarihi”. Kadın Siyasetçinin El Kitabı, *Ka.Der*, İstanbul.

Tekeli, Ş. (1998). Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı İncelemesi Üzerine Bir Deneme. (Ed. A. Berktaş), *75 yılda kadınlar ve erkekler* (ss. 337-346). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Tekeli, Ş. (2010). 1980’ler Türkiye’sinde Kadınlar. (Ed. Ş. Tekeli), *1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* (ss. 15-46). İstanbul: İletişim Yayınları.

Tekeli, Ş. (2017). *Feminizmi düşünmek*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Teşkilât-ı Esâsiyye Kanunu. (1924, 24 Nisan). *Resmî Gazete* (Sayı: 71).
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/71.pdf>

The World Bank. (1995). *Toward Gender Equality the Role of Public Policy*.
<http://documents.worldbank.org/curated/en/443031468764979471/pdf/multi-page.pdf>

Thompson, E. P. (2015). *Teorinin sefaleti: Hatalı bir devridaim makinesi*. (A. F. Yıldırım, Çev.). Ankara: Nika Yayınevi.

Timisi, N. ve Ağduk-Gevrek, M. (2002). 1980'ler Türkiye'sinde Feminist Hareket: Ankara Çevresi. (Ed. A. Bora ve A. Günel), *90'larda Türkiye'de feminizm* (ss. 13-39). İstanbul: İletişim Yayınları.

Tokuroğlu, B. (2016). Toplumsal Cinsiyet Politikası. *Kamu Politikaları Ansiklopedisi* (ss. 352-356). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Tülücoğlu, S. (2016). David Easton (1917-2014). *Kamu Politikaları Ansiklopedisi* (ss. 69-70). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğünde Değişiklik Yapılmasına Dair Karar. (2018, 16 Ekim). *Resmî Gazete* (Sayı: 30567 (mükerrer)).
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/10/20181016M1.pdf>

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982, 20 Ekim). *Resmî Gazete* (Sayı: 172844).
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17844.pdf>

Türkiye İstatistik Kurumu. *Seçim Yılı ve Cinsiyete Göre Milletvekili Sayısı ve Meclisteki Temsil Oranı*. Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı. Erişim tarihi: 21.03.2018. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1061

Uçan Süpürge Vakfı. *Biz Kimiz?* Erişim tarihi: 17.07.2018.
<https://ucansupurge.org.tr/hakkimizda/biz-kimiz/>

Uçkaç, A. (2010). Türkiye'de Neoliberal Ekonomi Politikaları ve Sosyo-Ekonomik Yansımaları. *Maliye Dergisi*, 158, 422-430.

Uluslararası Af Örgütü. (2003). Türkiye: Kadına Yönelik Gözaltında Cinsel Şiddete Son! *Uluslararası Af Örgütü*, İstanbul.

UN Documentation Research Guide. (1977, 16 Aralık). *VI. Resolution Adopted on the Reports of the Third Committee*. United Nations. <https://undocs.org/en/A/RES/32/137>

UN Documentation Research Guide. (1999, 3 Kasım). *International Day for the Elimination of Violence against Women*. United Nations. <https://www.un.org/womenwatch/daw/news/vawd.html>

UN Documentation Research Guide. (2000, 7 Şubat). *International Day for the Elimination of Violence against Women*. United Nations General Assembly. <https://undocs.org/en/A/RES/54/134>

UNICEF Türkiye. *Çocuk Yaşta Evlilik*. Erişim Tarihi: 09.04.2020, <https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-ya%C5%9Fta-evlilik>

Usal, Z. O. (2018). Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Merceğinden Kadının Siyasal Katılımı ve Bazı Kota Uygulamaları. (Ed. H. Şimşek, F. Gökşen, B. O. Oder ve D. Yüksekler), *Türkiye’de toplumsal cinsiyet çalışmaları: Eşitsizlikler, mücadeleler, kazanımlar*, (ss. 147-164). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Van der Vleuten, A. (2007). *The price of gender equality: Member states and governance in the European Union*. Hampshire: Ashgate Publishing Limited.

Vie Publique Au Cœur du Débat Public. (2019, 1 Temmuz). *Etude Nationale sur les Morts Violentes Au Sein du Couple*. Ministère de l’Intérieur. <https://www.vie-publique.fr/sites/default/files/rapport/pdf/194000583.pdf>

Walby, S. (2016). *Patriyarka kuramı*. (H. Osmanağaoğlu, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları.

Wollstonecraft, M. (2019). *Kadın haklarının gerekçelendirilmesi*. (D. Akın, Çev.). İstanbul: Kafka Kitap.

World Health Organization. (2019). *Health and Gender Equality*. http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0008/404495/SDG-5-policy-brief_2.pdf?ua=1

Xiaodong, L., Xiaoping, L. ve Feng, F. (2013). “Research on Citizen Participation in the Implementation of Public Policy in Big Data Age”, *Journal of Physics: Conference Series*, China, ss. 1-6, March, 2013.

Yardımcı, S. ve Güçlü, Ö. (2016). Giriş: Queer Tahayyül. (Ed. S. Yardımcı ve Ö. Güçlü), *Queer tahayyül* (ss. 17-25). İstanbul: Sel Yayınları.

Yazgan, H. (2012). Bir Kavramsal Çerçeve Olarak "Avrupalılaşıma": Kapsam, Gereklilik ve Sınırlar. *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 12(4), 123-140.

Yıldız, M. ve Sobacı, M. Z. (2015). Kamu Politikası ve Kamu Politikası Analizi: Genel Bir Çerçeve. (Ed. M. Yıldız ve M. Z. Sobacı), *Kamu politikası: Kuram ve uygulama* (ss. 210-227). Ankara: Adres Yayınları.

Yıldız, M., Babaoğlu, C. ve Şahin, B. (2016). Kamu Politikasını Türk İdare Tarihi Üzerinden Çalışmak. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 34(2), 133-158.

Yılmaz, İ. (2015). Hareket ve Kurumsallaşma Arasında Türkiye’de Kadın Mücadelesi: Eşitlik, Özgürlük, Farklılık. (Ed. D. Çetinkaya), *Toplumsal hareketler tarih, teori ve deneyim* (ss. 533-575). İstanbul: İletişim Yayınları.

Yılmaz, M. B. (2016). Gündem Belirleme. *Kamu Politikaları Ansiklopedisi* (ss. 101-103). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Yiğit, T. (2016). Erken Evlilikleri (Çocuk Evlilikler) Yeniden Düşünmek: Erken Evliliklerin Kavramlaştırılmasına Yönelik Nitel Bir Araştırma. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(36), 386-412.

Yörük, A. (2009). Feminizm/ler. *Sosyoloji Notları*, 7, 63-85.

Zihinoğlu, Y. (2016). *Kadınsız inkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*. İstanbul: Metis Yayınları.

Yasama Kayıtları

17. Dönem

TBMM. (1984, 05 Aralık). *Tutanak Dergisi*, Yasama Yılı:2, Birleşim:34, Cilt:8. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c008/tbmm17008034.pdf>

TBMM. (1985, 04 Haziran). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 106, Cilt: 17. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c017/tbmm17017106.pdf>

TBMM. (1986, 01 Mayıs). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 100, Cilt: 28.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c028/tbmm17028100.pdf>

TBMM. (1986, 11 Mart). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 77, Cilt: 26.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c026/tbmm17026077.pdf>

TBMM. (1986, 4 Aralık). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 4, Birleşim: 34, Cilt: 33.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c033/tbmm17033034.pdf>

18. Dönem

TBMM (1988, 06 Aralık). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 35, Cilt: 18.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c018/tbmm18018035.pdf>

19. Dönem

TBMM. (1995, 08 Mart). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 4, Birleşim: 83, Cilt: 81.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c081/tbmm19081083.pdf>

TBMM. (1991, 05 Aralık). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 1, Birleşim: 12, Cilt: 1.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c001/tbmm19001012.pdf>

20. Dönem

TBMM. (1996, 03 Aralık). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 25, Cilt: 14.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c014/tbmm20014025.pdf>

TBMM. (1996, 05 Aralık). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 27, Cilt: 14.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c014/tbmm20014027.pdf>

TBMM. (1996, 22 Mayıs). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 1, Birleşim: 55, Cilt: 6.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c006/tbmm20006055.pdf>

TBMM. (1997, 06 Mart). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 65, Cilt: 22.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c022/tbmm20022065.pdf>

TBMM. (1997, 14 Mayıs). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 93, Cilt: 26.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c026/tbmm20026093.pdf>

TBMM. (1998, 04 Mart). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 62, Cilt: 47.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c047/tbmm20047062.pdf>

TBMM. (1998, 05 Mart). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 63, Cilt: 47.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c047/tbmm20047063.pdf>

TBMM. (1998, 10 Mart). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 64, Cilt: 47. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c047/tbmm20047064.pdf>

TBMM. (1998, 03 Kasım). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 4, Birleşim: 13, Cilt: 64. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c064/tbmm20064013.pdf>

21. Dönem

TBMM. (1999, 02 Mayıs). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 1, Birleşim: 1, Cilt: 1. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d21/c001/tbmm21001001.pdf>

TBMM. (1999, 17 Kasım). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 17, Cilt: 16. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d21/c016/tbmm21016017.pdf>

TBMM. (2000, 08 Mart). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 67, Cilt: 28. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d21/c028/tbmm21028067.pdf>

TBMM. (2000, 05 Aralık). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 24, Cilt: 47. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d21/c047/tbmm21047024.pdf>

TBMM. (2001, 07 Kasım). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 4, Birleşim: 17, Cilt: 75. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d21/c075/tbmm21075017.pdf>

TBMM. (2002, 14 Mart). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 4, Birleşim: 74, Cilt: 89. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d21/c089/tbmm21089074.pdf>

22. Dönem

Çerçioğlu, Ö. (2007, 02 Mart). *Gelen Kağıtlar, Kanun Teklifi*. TBMM. <https://www2.tbmm.gov.tr/d22/2/2-0972.pdf>

TBMM. (2003, 09 Ocak). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 1, Birleşim: 20, Cilt: 2. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c002/tbmm22002020.pdf>

TBMM. (2003, 30 Nisan). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 1, Birleşim: 73, Cilt: 13. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c013/tbmm22013073.pdf>

TBMM. (2003, 14 Mayıs). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 1, Birleşim: 79, Cilt: 14. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c014/tbmm22014079.pdf>

TBMM. (2003, 11 Kasım). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 16, Cilt: 30. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c030/tbmm22030016.pdf>

TBMM. (2003, 04 Aralık). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 24, Cilt: 32. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c032/tbmm22032024.pdf>

Keleş, B. (2003, 05 Aralık). *Gelen Kağıtlar, Yazılı Soru Önergesi*. TBMM. <https://www2.tbmm.gov.tr/d22/7/7-1594s.pdf>

TBMM. (2004, 29 Nisan). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 82, Cilt: 48. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c048/tbmm22048082.pdf>

TBMM. (2004, 04 Mayıs). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 83, Cilt: 48. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c048/tbmm22048083.pdf>

TBMM. (2004, 12 Mayıs). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 88, Cilt: 49. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c049/tbmm22049088.pdf>

TBMM. (2004, 23 Haziran). *Ölüm Cezasının Kaldırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/831)*. <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss624m.htm>

TBMM. (2004, 27 Ekim). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 11, Cilt: 62. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c062/tbmm22062011.pdf>

TBMM. (2004, 25 Kasım). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 22, Cilt: 65. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c065/tbmm22065022.pdf>

TBMM. (2004, 07 Aralık). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 28, Cilt: 67. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c067/tbmm22067028.pdf>

TBMM. (2004, 28 Aralık). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 43, Cilt: 71. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c071/tbmm22071043.pdf>

TBMM. (2005, 10 Şubat). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 57, Cilt: 74. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c074/tbmm22074057.pdf>

TBMM. (2005, 17 Mayıs). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 99, Cilt: 84. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c084/tbmm22084099.pdf>

TBMM. (2005, 18 Mayıs). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 100, Cilt: 85. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c085/tbmm22085100.pdf>

TBMM. (2005, 18 Aralık). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 4, Birleşim: 35, Cilt: 104. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c104/tbmm22104035.pdf>

TBMM. (2006, 16 Şubat). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 4, Birleşim: 64, Cilt: 111.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c111/tbmm22111064.pdf>

TBMM. (2006, 08 Mart). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 4, Birleşim: 72, Cilt: 113.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c113/tbmm22113072.pdf>

TBMM. (2006, 29 Mart). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 4, Birleşim: 81, Cilt: 115.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c115/tbmm22115081.pdf>

TBMM. (2006, 7 Haziran). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 4, Birleşim: 110, Cilt: 122.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c122/tbmm22122110.pdf>

TBMM. (2006, 27 Eylül). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 4, Birleşim: 130, Cilt: 129.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c129/tbmm22129130.pdf>

TBMM. (2006, 09 Kasım). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 5, Birleşim: 17, Cilt: 134.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c134/tbmm22134017.pdf>

TBMM. (2007, 30 Ocak). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 5, Birleşim: 56, Cilt: 145.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c145/tbmm22145056.pdf>

TBMM. (2007, 31 Ocak). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 5, Birleşim: 57, Cilt: 145.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c145/tbmm22145057.pdf>

TBMM. (2007, 07 Mart). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 5, Birleşim: 72, Cilt: 149.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c149/tbmm22149072.pdf>

TBMM. (2007, 15 Mart). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 5, Birleşim: 76, Cilt: 150.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c150/tbmm22150076.pdf>

23. Dönem

TBMM. (2007, 30 Kasım). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 28, Cilt: 6.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c006/tbmm23006028.pdf>

TBMM. (2007, 08 Aralık). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 33, Cilt: 8.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c008/tbmm23008033.pdf>

TBMM. (2007, 26 Aralık). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 42, Cilt: 10.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c010/tbmm23010042.pdf>

TBMM. (2008, 15 Ocak). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 49, Cilt: 12.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c012/tbmm23012049.pdf>

TBMM. (2008, 24 Ocak). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 54, Cilt: 13.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c013/tbmm23013054.pdf>

TBMM. (2008, 06 Şubat). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 59, Cilt: 13.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c013/tbmm23013059.pdf>

TBMM. (2008, 09 Şubat). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 62, Cilt: 14.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c014/tbmm23014062.pdf>

TBMM. (2008, 06 Mart). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 74, Cilt: 16.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c016/tbmm23016074.pdf>

TBMM. (2008, 11 Mart). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 75, Cilt: 16.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c016/tbmm23016075.pdf>

TBMM. (2008, 27 Mart). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 83, Cilt: 17.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c017/tbmm23017083.pdf>

TBMM. (2008, 01 Nisan). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 84, Cilt: 17.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c017/tbmm23017084.pdf>

TBMM. (2008, 11 Haziran). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 116, Cilt: 22.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c022/tbmm23022116.pdf>

TBMM. (2008, 17 Temmuz). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 132, Cilt:25.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c025/tbmm23025132.pdf>

TBMM. (2008, 25 Kasım). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 21, Cilt: 31.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c031/tbmm23031021.pdf>

TBMM. (2008, 03 Aralık). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 25, Cilt: 33.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c033/tbmm23033025.pdf>

TBMM. (2008, 04 Aralık). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 26, Cilt: 33.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c033/tbmm23033026.pdf>

TBMM. (2008, 19 Aralık). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 31, Cilt: 35.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c035/tbmm23035031.pdf>

TBMM. (2009, 25 Şubat). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 62, Cilt: 40.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c040/tbmm23040062.pdf>

TBMM. (2009, 03 Haziran). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 98, Cilt: 46. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c046/tbmm23046098.pdf>

TBMM. (2009, 17 Haziran). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 106, Cilt: 47. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c047/tbmm23047106.pdf>

TBMM. (2009, 02 Aralık). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 4, Birleşim: 25, Cilt: 54. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c054/tbmm23054025.pdf>

TBMM. (2010, 10 Şubat). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 4, Birleşim: 59, Cilt: 60. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c060/tbmm23060059.pdf>

TBMM. (2010, 18 Şubat). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 4, Birleşim: 63, Cilt: 61. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c061/tbmm23061063.pdf>

TBMM. (2010, 10 Mart). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 4, Birleşim: 71, Cilt: 63. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c063/tbmm23063071.pdf>

TBMM. (2010, 18 Mart). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 4, Birleşim: 75, Cilt: 64. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c064/tbmm23064075.pdf>

TBMM. (2010, 07 Nisan). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 4, Birleşim: 83, Cilt: 65. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c065/tbmm23065083.pdf>

TBMM (2010, 28 Nisan). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 4, Birleşim: 97, Cilt: 68. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c068/tbmm23068097.pdf>

TBMM. (2010, 29 Nisan). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 4, Birleşim: 98, Cilt: 68. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c068/tbmm23068098.pdf>

TBMM. (2010, 24 Kasım). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 5, Birleşim: 20, Cilt: 82. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c082/tbmm23082020.pdf>

TBMM. (2010, 25 Kasım). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 5, Birleşim: 21, Cilt: 82. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c082/tbmm23082021.pdf>

TBMM. (2010, 01 Aralık). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 5, Birleşim: 24, Cilt: 83. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c083/tbmm23083024.pdf>

TBMM. (2010, 03 Aralık). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 5, Birleşim: 26, Cilt: 83. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c083/tbmm23083026.pdf>

TBMM. (2010, 07 Aralık). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 5, Birleşim: 27, Cilt: 83. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c083/tbmm23083027.pdf>

TBMM. (2011, 16 Şubat). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 5, Birleşim: 67, Cilt: 93. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c093/tbmm23093067.pdf>

TBMM. (2011, 01 Mart). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 5, Birleşim: 71, Cilt: 94. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c094/tbmm23094071.pdf>

TBMM. (2011, 02 Mart). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 5, Birleşim: 72, Cilt: 95. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c095/tbmm23095072.pdf>

24. Dönem

Akat Ata, A. (2013, 30 Temmuz). *Gelen Kağıtlar, Yazılı Soru Önergesi*. TBMM. <https://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-29270s.pdf>

Aydoğan, N. (2013, 24 Haziran). *Gelen Kağıtlar, Meclis Araştırması Önergesi*. TBMM. <https://www2.tbmm.gov.tr/d24/10/10-224053gen.pdf>

Danişoğlu, A. E. (2013, 18 Temmuz). *Gelen Kağıtlar, Yazılı Soru Önergesi*. TBMM. <https://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-29267s.pdf>

Danişoğlu, A. E. (2014, 23 Ocak). *Gelen Kağıtlar, Yazılı Soru Önergesi*. TBMM. <https://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-38399s.pdf>

Danişoğlu, A. E. (2014, 25 Mart). *Gelen Kağıtlar, Yazılı Soru Önergesi*. TBMM. <https://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-41608s.pdf>

Demirel, R. (2014, 16 Ocak). *Gelen Kağıtlar, Kanun Teklifi*. TBMM. <https://www2.tbmm.gov.tr/d24/2/2-1962.pdf>

Güven, H. (2014, 27 Şubat). *Gelen Kağıtlar, Yazılı Soru Önergesi*. TBMM. <https://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-40407s.pdf>

Irmak, S. (2014, 25 Şubat). *Gelen Kağıtlar, Meclis Araştırması Önergesi*. TBMM. <https://www2.tbmm.gov.tr/d24/10/10-287425gen.pdf>

Irmak, S. (2014, 25 Kasım). *Gelen Kağıtlar, Meclis Araştırması Önergesi*. TBMM. <https://www2.tbmm.gov.tr/d24/10/10-354853gen.pdf>

Nazlıaka, A. (2011, 13 Eylül). *Gelen Kağıtlar, Yazılı Soru Önergesi*. TBMM. <https://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-0093s.pdf>

Nazlıaka, A. (2012, 16 Ocak). *Gelen Kağıtlar, Kanun Teklifi*. Dönem: 24, Yasama Yılı: 2. <https://www2.tbmm.gov.tr/d24/2/2-0328.pdf>

Onur, M. (2014, 20 Ekim). *Gelen Kağıtlar, Yazılı Soru Önergesi*. TBMM. <https://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-54101s.pdf>

Özdoğan Enç, G. (2014, 25 Kasım). *Gelen Kağıtlar, Meclis Araştırması Önergesi*. TBMM. <https://www2.tbmm.gov.tr/d24/10/10-354664gen.pdf>

TBMM. (2011, 13 Temmuz). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 1, Birleşim: 9, Cilt: 1. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c001/tbmm24001009.pdf>

TBMM (2011, 22 Kasım). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 21, Cilt: 4. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c004/tbmm24004021.pdf>

TBMM. (2011, 23 Kasım). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 22, Cilt: 4. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c004/tbmm24004022.pdf>

TBMM. (2011, 24 Kasım). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 23, Cilt: 5. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c005/tbmm24005023.pdf>

TBMM. (2011, 25 Kasım). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 24, Cilt: 5. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c005/tbmm24005025.pdf>

TBMM. (2011, 14 Aralık). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 37, Cilt: 9. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c009/tbmm24009037.pdf>

TBMM. (2012, 24 Ocak). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 55, Cilt: 12. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c012/tbmm24012055.pdf>

TBMM. (2012, 22 Şubat). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 69, Cilt: 14. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c014/tbmm24014069.pdf>

TBMM. (2012, 07 Mart). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 75, Cilt: 15. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c015/tbmm24015075.pdf>

TBMM. (2012, 08 Mart). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 76, Cilt: 15. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c015/tbmm24015076.pdf>

TBMM. (2012, 29 Mayıs). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 112, Cilt: 22. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c022/tbmm24022112.pdf>

TBMM. (2012, 11 Ekim). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 7, Cilt: 30. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c030/tbmm24030007.pdf>

TBMM. (2012, 09 Kasım). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 19, Cilt: 33. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c033/tbmm24033019.pdf>

TBMM. (2012, 27 Kasım). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 29, Cilt: 35. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c035/tbmm24035029.pdf>

TBMM. (2012, 10 Aralık). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 36, Cilt: 36. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c036/tbmm24036036.pdf>

TBMM. (2013, 07 Şubat). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 63, Cilt: 42. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c042/tbmm24042063.pdf>

TBMM. (2013, 28 Şubat). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 72, Cilt: 44. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c044/tbmm24044072.pdf>

TBMM. (2013, 28 Mart). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 84, Cilt: 47. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c047/tbmm24047084.pdf>

TBMM. (2013, 29 Mart). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 85, Cilt: 47. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c047/tbmm24047085.pdf>

TBMM. (2013, 31 Ekim). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 4, Birleşim: 11, Cilt: 61. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c061/tbmm24061011.pdf>

TBMM. (2013, 16 Aralık). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 4, Birleşim: 33, Cilt: 66. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c066/tbmm24066033.pdf>

TBMM. (2013, 17 Aralık). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 4, Birleşim: 34, Cilt: 66. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c066/tbmm24066034.pdf>

TBMM. (2014, 07 Mayıs). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 4, Birleşim: 86, Cilt: 77. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c077/tbmm24077086.pdf>

TBMM. (2014, 10 Temmuz). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 4, Birleşim: 115, Cilt:82. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c082/tbmm24082115.pdf>

TBMM. (2014, 15 Temmuz). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 4, Birleşim: 116, Cilt:82. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c082/tbmm24082116.pdf>

- TBMM. (2014, 13 Ağustos). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 4, Birleşim: 132, Cilt: 85. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c085/tbmm24085132.pdf>
- TBMM. (2014, 20 Kasım). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 5, Birleşim: 17, Cilt: 92. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c092/tbmm24092017.pdf>
- TBMM. (2014, 25 Kasım). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı:5, Birleşim: 18, Cilt: 92. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_kurul.cl_getir?pEid=35227
- TBMM. (2014, 25 Kasım). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı:5, Birleşim: 18, Cilt: 92. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_kurul.cl_getir?pEid=35229
- TBMM. (2014, 25 Kasım). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 5, Birleşim: 18, Cilt: 92. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_kurul.cl_getir?pEid=35231
- TBMM. (2014, 14 Aralık). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 5, Birleşim: 29, Cilt: 96. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c096/tbmm24096029.pdf>
- TBMM. (2015, 14 Ocak). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 5, Birleşim: 42, Cilt: 100. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c100/tbmm24100042.pdf>
- TBMM. (2015, 28 Ocak). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 5, Birleşim: 48, Cilt: 101. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c101/tbmm24101048.pdf>
- TBMM. (2015, 11 Şubat). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 5, Birleşim: 54, Cilt: 103. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c103/tbmm24103054.pdf>
- TBMM. (2015, 17 Şubat). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 5, Birleşim: 56, Cilt: 103. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c103/tbmm24103056.pdf>
- TBMM. (2015, 10 Mart). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 5, Birleşim: 73, Cilt: 107. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d24/c107/tbmm24107073.pdf>
- Tuncel, S. (2012, 31 Ağustos). *Gelen Kağıtlar, Yazılı Soru Önergesi*. TBMM. <https://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-9881s.pdf>
- Tuncel, S. (2012, 27 Eylül). *Gelen Kağıtlar, Meclis Araştırması Önergesi*. TBMM. <https://www2.tbmm.gov.tr/d24/10/10-141713gen.pdf>
- Tuncel, S. (2012, 2 Kasım). *Gelen Kağıtlar, Meclis Araştırması Önergesi*. TBMM. <https://www2.tbmm.gov.tr/d24/10/10-150889gen.pdf>

Yüceer, C. (2011, 21 Ekim). *Gelen Kağıtlar, Yazılı Soru Önergesi*. TBMM. <https://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-0783s.pdf>

Yüceer, C. (2013, 11 Aralık). *Gelen Kağıtlar, Yazılı Soru Önergesi*. TBMM. <https://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-35686s.pdf>

25. Dönem

Engin, D. (2015, 14 Ağustos). *Gelen Kağıtlar, Yazılı Soru Önergesi*. TBMM. <https://www2.tbmm.gov.tr/d25/7/7-1566s.pdf>

Küçükkeleş, Ç. (2015, 31 Ağustos). *Gelen Kağıtlar, Yazılı Soru Önergesi*. TBMM. <https://www2.tbmm.gov.tr/d25/7/7-1344s.pdf>

TBMM. (2015, 23 Haziran). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 1, Birleşim: 1, Cilt: 1. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d25/c001/tbmm25001001.pdf>

TBMM. (2015, 30 Haziran). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 1, Birleşim: 2, Cilt: 1. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d25/c001/tbmm25001002.pdf>

TBMM. (2015, 01 Temmuz). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 1, Birleşim: 3, Cilt: 1. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d25/c001/tbmm25001003.pdf>

TBMM. (2015, 07 Temmuz). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 1, Birleşim: 4, Cilt: 1. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d25/c001/tbmm25001004.pdf>

TBMM. (2015, 08 Temmuz). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 1, Birleşim: 5, Cilt: 1. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d25/c001/tbmm25001005.pdf>

TBMM. (2015, 09 Temmuz). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 1, Birleşim: 6, Cilt: 1. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d25/c001/tbmm25001006.pdf>

TBMM. (2015, 14 Temmuz). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 1, Birleşim: 7, Cilt: 1. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d25/c001/tbmm25001007.pdf>

TBMM. (2015, 29 Temmuz). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 1, Birleşim: 8, Cilt: 1. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d25/c001/tbmm25001008.pdf>

TBMM. (2015, 03 Eylül). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 1, Birleşim: 9, Cilt: 1. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d25/c001/tbmm25001009.pdf>

TBMM. (2015, 01 Ekim). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 1, Birleşim: 1, Cilt: 2. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d25/c002/tbmm25002001.pdf>

26. Dönem

Acar Başaran, A. (2015, 27 Kasım). *Gelen Kağıtlar, Yazılı Soru Önergesi*. TBMM. <https://www2.tbmm.gov.tr/d26/7/7-0189s.pdf>

Danış Beştaş, M. (2016, 23 Eylül). *Gelen Kağıtlar, Yazılı Soru Önergesi*. TBMM. <https://www2.tbmm.gov.tr/d26/7/7-8028s.pdf>

Demirel, Ç. (2016, 29 Nisan). *Gelen Kağıtlar, Meclis Araştırması Önergesi*. TBMM. <https://www2.tbmm.gov.tr/d26/10/10-47886gen.pdf>

Doğan Türkmen, E. (2016, 17 Mart). *Gelen Kağıtlar, Kanun Teklifi*. TBMM. <https://www2.tbmm.gov.tr/d26/2/2-0979.pdf>

Doğan Türkmen, E. (2017, 23 Haziran). *Gelen Kağıtlar, Yazılı Soru Önergesi*. TBMM. <https://www2.tbmm.gov.tr/d26/7/7-15101s.pdf>

Doğan Türkmen, E. (2017, 11 Ekim). *Gelen Kağıtlar, Meclis Araştırması Önergesi*. TBMM. <https://www2.tbmm.gov.tr/d26/10/10-162360gen.pdf>

Engin, D. (2015, 27 Kasım). *Gelen Kağıtlar, Yazılı Soru Önergesi*. TBMM. <https://www2.tbmm.gov.tr/d26/7/7-0393s.pdf>

Konca, B. (2016, 11 Ocak). *Gelen Kağıtlar, Kanun Teklifi*. TBMM. <https://www2.tbmm.gov.tr/d26/2/2-0662.pdf>

Köksal, B. (2016, 19 Şubat). *Gelen Kağıtlar, Meclis Araştırması Önergesi*. TBMM. <https://www2.tbmm.gov.tr/d26/10/10-29154gen.pdf>

Öcalan, D. (2017, 17 Ekim). *Gelen Kağıtlar, Yazılı Soru Önergesi*. TBMM. <https://www2.tbmm.gov.tr/d26/7/7-18333s.pdf>

Öcalan, D. (2017, 1 Kasım). *Gelen Kağıtlar, Meclis Araştırması Önergesi*. TBMM. <https://www2.tbmm.gov.tr/d26/10/10-170352gen.pdf>

Taşdemir, D. (2017, 26 Eylül). *Gelen Kağıtlar, Yazılı Soru Önergesi*. TBMM. <https://www2.tbmm.gov.tr/d26/7/7-17910s.pdf>

TBMM. (2015, 25 Kasım). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 1, Birleşim: 4, Cilt: 1. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c001/tbmm26001004.pdf>

TBMM. (2015, 09 Aralık). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 1, Birleşim: 12, Cilt: 1. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c001/tbmm26001012.pdf>

TBMM. (2015, 10 Aralık). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 1, Birleşim: 13, Cilt: 1. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c001/tbmm26001013.pdf>

TBMM. (2015, 16 Aralık). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 1, Birleşim: 15, Cilt: 1. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c001/tbmm26001015.pdf>

TBMM. (2015, 17 Aralık). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 1, Birleşim: 16, Cilt: 2. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_b_sd.birlesim_baslangic?PAGE1=1&PAGE2=1&p4=22485&p5=H

TBMM. (2016, 07 Ocak). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 1, Birleşim: 25, Cilt: 3. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c003/tbmm26003025.pdf>

TBMM. (2016, 14 Ocak). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 1, Birleşim: 28, Cilt: 3. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c003/tbmm26003028.pdf>

TBMM. (2016, 27 Ocak). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 1, Birleşim: 33, Cilt: 4. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c004/tbmm26004033.pdf>

TBMM. (2016, 07 Mart). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 1, Birleşim: 55, Cilt: 11. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c011/tbmm26011055.pdf>

TBMM. (2016, 08 Mart). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 1, Birleşim: 56, Cilt: 11. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c011/tbmm26011056.pdf>

TBMM. (2016, 10 Mart). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 1, Birleşim: 58, Cilt: 11. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c011/tbmm26011058.pdf>

TBMM. (2016, 29 Mart). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 1, Birleşim: 62, Cilt: 13. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c013/tbmm26013062.pdf>

TBMM. (2016, 30 Mart). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 1, Birleşim: 63, Cilt: 13. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c013/tbmm26013063.pdf>

TBMM. (2016, 12 Nisan). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 1, Birleşim: 71, Cilt: 14. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c014/tbmm26014071.pdf>

TBMM. (2016, 10 Mayıs). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 1, Birleşim: 87, Cilt: 17. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c017/tbmm26017087.pdf>

TBMM. (2016, 15 Haziran). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 1, Birleşim: 102, Cilt: 19.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c019/tbmm26019102.pdf>

TBMM. (2016, 26 Ekim). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 12, Cilt: 25.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c025/tbmm26025012.pdf>

TBMM. (2016, 25 Kasım). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 27, Cilt: 26.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c026/tbmm26026027.pdf>

TBMM. (2016, 09 Aralık). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 35, Cilt: 28.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c028/tbmm26028035.pdf>

TBMM. (2017, 05 Ocak). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 51, Cilt: 30.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c030/tbmm26030051.pdf>

TBMM. (2017, 12 Ocak). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 56, Cilt: 31.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c031/tbmm26031056.pdf>

TBMM. (2017, 19 Ocak). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 62, Cilt: 32.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c032/tbmm26032062.pdf>

TBMM. (2017, 14 Şubat). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 69, Cilt: 34.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c034/tbmm26034069.pdf>

TBMM. (2017, 01 Mart). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 76, Cilt: 39.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c039/tbmm26039076.pdf>

TBMM. (2017, 08 Mart). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 79, Cilt: 42.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c042/tbmm26042079.pdf>

TBMM. (2017, 11 Mayıs). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 91, Cilt: 45.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c045/tbmm26045091.pdf>

TBMM. (2017, 18 Mayıs). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 94, Cilt: 46.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c046/tbmm26046094.pdf>

TBMM. (2017, 14 Haziran). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 106, Cilt: 47.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c047/tbmm26047106.pdf>

TBMM. (2017, 24 Temmuz). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 2, Birleşim: 117, Cilt:48.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c048/tbmm26048117.pdf>

TBMM. (2017, 03 Ekim). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 2, Cilt: 52.
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_kurul.cl_getir?pEid=61542

TBMM. (2017, 19 Ekim). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 11, Cilt: 53.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem26/yil3/ham/b01101h.htm>

TBMM. (2017, 07 Kasım). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 18, Cilt: 54.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c054/tbmm26054018.pdf>

TBMM. (2017, 14 Kasım). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 22, Cilt: 55.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c055/tbmm26055022.pdf>

TBMM. (2017, 22 Kasım). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 27, Cilt: 55.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c055/tbmm26055027.pdf>

TBMM. (2017, 28 Kasım). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 29, Cilt: 56.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c056/tbmm26056029.pdf>

TBMM. (2017, 05 Aralık). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 32, Cilt: 56.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c056/tbmm26056032.pdf>

TBMM. (2017, 13 Aralık). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 36, Cilt: 58.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c058/tbmm26058036.pdf>

TBMM. (2017, 14 Aralık). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 37, Cilt: 58.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c058/tbmm26058037.pdf>

TBMM. (2017, 18 Aralık). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 41, Cilt: 59.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c059/tbmm26059041.pdf>

TBMM. (2017, 21 Aralık). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 44, Cilt: 60.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c060/tbmm26060044.pdf>

TBMM. (2018, 11 Ocak). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 48, Cilt: 61.
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?PAGE1=1&PAGE2=1&p4=23040&p5=H

TBMM. (2018, 16 Ocak). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 49, Cilt: 61.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c061/tbmm26061049.pdf>

TBMM. (2018, 31 Ocak). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 53, Cilt: 62.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c062/tbmm26062053.pdf>

TBMM. (2018, 13 Şubat). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 58, Cilt: 66.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c066/tbmm26066058.pdf>

TBMM. (2018, 28 Şubat). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 65, Cilt: 67.
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?PAGE1=1&PAGE2=1&p4=23074&p5=H

TBMM. (2018, 08 Mart). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 68, Cilt: 68.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c068/tbmm26068068.pdf>

TBMM. (2018, 04 Nisan). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 81, Cilt: 69.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c069/tbmm26069081.pdf>

TBMM. (2018, 05 Nisan). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 82, Cilt: 70.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c070/tbmm26070082.pdf>

TBMM. (2018, 10 Nisan). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 83, Cilt: 71.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c071/tbmm26071083.pdf>

TBMM. (2018, 17 Nisan). *Tutanak Dergisi*. Yasama Yılı: 3, Birleşim: 86, Cilt: 71.
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d26/c071/tbmm26071086.pdf>

Yedekci, G. (2016, 11 Kasım). *Plan ve Bütçe Komisyonu Tutanakları*. TBMM.
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.mv_goruntule?pTutanakId=13626

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Canan Budak

Doğum Yeri: Beyoğlu

Doğum Tarihi: 02.11.1992

Medeni Hali: Bekar

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lisans: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü, 2015.

MESLEKİ BİLGİLER

Uluslararası Af Örgütü- Yüz yüze Projesi İzmir Alsancak Sahası Ekip Lideri. Ağustos 2015-Haziran 2016 (10 ay) İşten ayrılma nedeni: Projenin sona ermesi.

Ipsos- Süpervizör. Temmuz 2016-Kasım 2016 (4 ay) İşten ayrılma nedeni: Yüksek lisans eğitimi.

Tez Çalışmasından Üretilen Eserler

Uluslararası ve Ulusal Bildiriler:

Aldemir, Ceray ve Budak, Canan, Kırsal Kalkınmada Kadının Rolü: Elibelinde Örneği, 2. International Rural Tourism and Development Congress, 10-13 Mayıs 2018, Bodrum.

Uluslararası ve Ulusal Dergilerdeki Makaleler:

Budak, C., (2018). The Past and The Present of Feminist Movement in Turkey. Journal of Business in the Digital Age, S. 1(1), ss. 38-49.

Aldemir, C. & Budak, C. (2018). Cam Tavanı Kırmak: Parlamentoda Cinsiyet Kotası. Eğitim, Bilim, Toplum Dergisi. S. 61(16), ss. 37-64.